

e-ISSN:2717-9052

Temmuz 2023

A NKARA

ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 7 YAZ / SUMMER 2023

N

K

A

R

A

D ERGİSİ

AJARS

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES

Cilt/Volume:4 Sayı/Number:7 Yaz/Summer 2023
e-ISSN: 2717-9052

ANKARAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AJARS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
leventkayapinar@hotmail.com
05353930212

DERGİ İLETİŞİM

Elmek / Email: ankaradergisi06@gmail.com

Genel Ağ / Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad/>

<https://www.ankaradergisi06.com/>

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Arda Ada YILMAZYAŞAR
Dr. Öğr. Üy. Hasan YILMAZYAŞAR
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

MLA (Modern Language Association)-ERIH PLUS-ICI Index Master List (International Copernicus Index Master List), NSD (Norwegian Register For Scientific Journals, Series And Publishers)-Standford Libraries- NLClibrary (Northern Lakes Colleges)- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)-ResearchBib-Haw Hamburg-Neu in der EZB-ASOS İndeks-İdeal Online, İSAM, ResearchGate, Google Scholar, ROAD-Colombus State University Libraries-KOBV (Portal Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin Brandenburg).....

© Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi
©Ankara's Journal of Anatolia and Rumelia Studies
ANKARA

7. SAYININ BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF OF 7th ISSUE

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Elif BAKSI

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Hülya TAŞ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (İzmir Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)

Doç. Dr. Fatma Akkuş YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevgi PARLAK (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu (Trakya Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ-LANGUAGE EDITORS

Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)

Arş. Gör. Derya BENLİ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)

Arş. Gör. Özge KARİP SEYREK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)

Dr. Tuğba GÜNÖR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Rusça)

Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI (Ankara Üniversitesi-Bulgarca)

Dr. Fatma KAHRAMAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Fransızca)

Doç. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET (Trakya Üniversitesi-Yunanca)

Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türk Dili)

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARINÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Akif KİREÇÇİ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Dimitri KOROBİNİKOV-ABD
Prof. Dr. Dragi GEORGİEV-Üsküp Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko Tırnova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul Üniversitesi

- Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nejla GÜNAY-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE
Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman POLAT-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Aleksander FOTIC-Belgrad Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Arif SARI – Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Derya TAGMAT-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi
Doç. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Esra ÖZSÜER-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA-VelikoTırnova Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş İŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez Devlet Arşivleri
Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi
Doç. Dr. Mehmet ERSAL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Sakarya Üniversitesi

- Doç. Dr. Mümin İSOV-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles Üniversitesi
Doç. Dr. Sema KÜSKÜ-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan GÜZEL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Sırcan KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Mustafa UYAR-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Doç. Dr. Tatjana KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Dr. Öğr. Üy. Beycan HOCAOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Sabri ÖZÇAKIR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Şebnem PARLATIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad Tarih Enstitüsü
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya
Dr. Nadejda VASİLEVA-Trakya Üniversitesi
Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tirnova
Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Cilt 4 Sayı 7 Yaz-2023'de yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol 4 Issue 7 Winter-2022 belongs to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

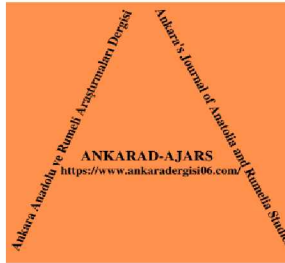
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Sosyal Medya Hesaplarımız

<https://twitter.com/ankaraarast>

Sayı / Number : 7	Yaz / Summer 2023
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

- ADIYEKE, Nuri:** 1831 Tarihli Girit-Resmo`ya Ait Bir Mürur Defteri / A Mürur Book of Crete-Rethymno of 1831.....1-36
- CANPOLAT, M. Derya:** The Identity of Lausanne Exchangee Across The Generations: The Case of Mustafapaşa Village / Nesiller Boyu Lozan Mübadil Kimliği: Mustafapaşa Köyü Örneği.....37-65
- DAPOUDANI, Alexandra Marina:** Study of Death: Ioannis Sykoutris / Ioannis Sykoutris`in İntiharı.....67-89
- GÜRBÜZ, Adem:** Ahmet Hamdi Tanpınar`ın Huzur Romanında İrsiyet / Heredity in Ahmet Hamdi Tanpınar's Novel of Huzur.....91-110
- KARAGEDİKLİ Gürer:** Osmanlı Şehirlerinde Afetler Sonrası Kamusal Alanın İmarı: 18. Yüzyılda Edirne / Reconstruction of Public Space in Ottoman Cities After Disasters: Edirne in The Eighteenth Century.....111-132
- KIRIŞ YILDIRIM, Özlem:** Romanya Hâriciye Nâzırı Grigore Gafencu`nun Türkiye Seyahati ve Ankara Görüşmeleri / Romanian Foreign Minister Grigore Gafencu's Travel to Turkey And Meetings in Ankara.....133-169
- ÖZKAN, Ayşe:** 93 Harbi`nde Osmanlı Ordusunda Gayrimüslim Gönüllüler / Non-Muslim Volunteers in The Ottoman Army in The 93 War.....171-195
- ÖZLEM, Gözde:** Arnavutlar Solyotlar, İbret Taşı, Ali Paşa Romanlarında Ali Paşa Karakterinin Karşılaştırmalı Analizi / Comparative Analysis of The Character of Ali Pasha in The Novels Albanians Soliots, Traitor's Niche, Ali Pasha.....197-215
- ŞAHİN, Onur:** V. M. Garşin`in "Gece" Adlı Öyküsünde Yalnızlık ve Ölüm Teması / The Theme of Loneliness And Death in V. Garshin's Story "The Night".....217-238

TERZİDİS, Nikolaos: 19. Yüzyılda Kamusal Alanda Kadın Görüşlerine İki Farklı Bakış: Kalliopi Kehayia ve Fatma Aliye / Two Different Perspectives on Women's Views in The Public Sphere in The 19th Century: Calliope Kehayia And Fatma Aliye.....	239-267
ZAMACI, Ayşe: Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi ve Faaliyetleri (1909-1912) / Edirne Branch of The Ottoman Navy League And Its Activities (1909-1912)	269-307

BELGELER / DOCUMENTS

NARİNÇ, Ökkeş & AKALAN, Ferdi: Büyük Milletlerden Japonlar ve Japonya / Japanesees And Japan from Major Nations.....	309-340
YAYIN İLKELERİ	341-351

Araştırma Makalesi / Research Article

**1831 TARİHLİ GİRİT-RESMO'YA AİT BİR MÜRUR
DEFTERİ**

Nuri ADIYEKE*

Öz: Farklı dönemlerde ve coğrafyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da yolculuklar sıkı kurallara bağlanmış, yolculuk yapmak isteyenlere de özel bir izin belgesi, müruriye verilerek kontrollü bir yolculuk yapılmasına izin verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde yoğunlaşan bu uygulama imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. 1831 yılına ait Girit-Resmo'ya ait üç yüzün üzerinde mürur kaydının bulunduğu bir mürur defteri, adı geçen yılın yaz aylarında Resmo'dan yapılan seyahatler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Defterde yolcunun kimlik bilgileri, vücut özellikleri, nereye gidecekleri ve kendilerine kefil olanlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu kayıtlardan yolculuk yönleri, insanların fiziki tanımlamaları, meslekleri gibi konularda bilgiler sunmaktadır. Defter kayıtları iki buçuk aylık bir süreyi kapsamaktadır. Az sayıda yolculuk yapan kadın olmakla birlikte yolcuların çok büyük bir kısmının erkek olduğu anlaşılmaktadır. Yolculuk güzergahı büyük oranda ada içinde idi. Bunun yanı sıra Mısır, İzmir gibi merkezlerin dışında çevre adalara yolculuk yapanlar da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Resmo, Müruriye, Yolculuk.

A MÜRUR BOOK OF CRETE-RETHYMNO OF 1831

Abstract: Similarly to other empires, in the Ottoman Empire travels were strictly regulated, and those who wanted to travel were given a special document of passage called müruriye and allowed a controlled journey. This practice, which intensified especially in the second quarter of the 19th century, continued until the end of the empire. The Crete-Rethymno mürur book, which contains more than three hundred mürur records belonging to 1831, provides detailed information about the travels from Rethymno during the summer of that year. In the book, detailed information is given about

*Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
email: nuri.adiyeke@deu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-8577-2357.

the passengers' identity, their physical features, where they will go, and their guarantors. These records also provide information about travel directions, physical descriptions of people, and their professions. The ledger records cover a period of two and a half months. Although a small number of passengers are women, it is understood that the majority of the passengers are men. The journey route was largely within the island. In addition to this, there are also those who travel to the surrounding islands outside the centers such as Egypt and Izmir.

Key Words: Crete, Rethymno, Müruriye, Travels.

Extended Abstract: States controlled people's journeys for various purposes and felt the need to control those traveling from one place to another. For this reason, they issued a special travel permit to travelers. There was a similar practice in the Ottoman Empire. From the early 19th century onwards, travelers were subjected to stricter control. We think that there are two reasons for this. Firstly, since the reign of Mahmut II, the state had a population policy and within this framework, the administration supervised and recorded population activities. The second reason is the security problems experienced since the beginning of the 19th century.

Those who wished to travel were given a travel document (müruriye) issued by the local qadi. In the document, the name and nickname of the person, his/her description, where and for what purpose he/she was traveling, and the name of a guarantor were recorded. These documents were checked at the destination.

The first arrangement regarding the müruriye in the province of Crete dates back to mid-November 1821. In the order sent to Osman Pasha, the guard of Rethymno, it was stated that no one should come to their hometowns or Istanbul without a traveling document. Likewise, those coming to Dersaadet from the provinces had to be issued a travel document by the judge and officer of their region. In this framework, the situation of those who had to go to Istanbul was examined and the document describing the names and description of these people and the reason for their journey was to be issued by the kadi of the district.

In an order dated October 1822, the administrators in Crete were reminded that those traveling from Istanbul to the provinces and from the provinces to Istanbul could not travel without a sealed permit issued by the judges. For this purpose, 15 seals were sent to Crete with Seyid Ali Tatar to be distributed to the judges for the issuance of stamped licenses.

The müruriye book, which is the subject of this study, provides important information about the appearance of this organization in the provinces.

This 1831 book is between pages 60-70 of the Rethymno Sheriye Registry No. 68 and covers a period of two and a half months. The first transaction is dated 30 May and the last transaction is dated 16 August 1831. This study is important since a complete book of the murders recorded in the kadi's book has not been published before. This study is important for Crete in the following respect. Since 1821, there were uprisings on the island within the framework of the Greek War of Independence. These uprisings subsided in the mid-1820s and in 1830 Greece was established and the uprising on the island came to an end. In the same year, the island of Crete was handed over to the administration of Mehmet Ali Pasha and the island remained under the rule of Mehmet Ali Pasha until 1840. The mürur book belongs to a period when the island was administratively under Egyptian rule.

The first piece of information in the travel documents is the identification of the traveller. It should be noted that the name and description/picture of the travellers who received a Mürur certificate were definitely mentioned in the documents. In these pictures, in which women are not identified, the most common element in the description of the picture as a body feature is height. Another prominent element is the description of the beard and moustache. Another description element is the eyes. Descriptions such as black-eyed, blue-eyed, and one-eyed are found. In addition to descriptions such as furrowed eyebrows, and open eyebrows, body disabilities such as being blind and lame were also added to the descriptions of the pictures, and appearance features such as flower distortions were also written on the descriptions. Half of the people whose skin colour is mentioned are blonde, the others are auburn and brunette. There are a significant number of black records.

Occupation is an important reference for identification. However, there is very limited information on the occupations of travelers. In addition to professionals such as bootmakers, soapers, barbers, watchmakers, saka, riflemen, and merchants, there are also state officials such as scribe, dellal, imam, members of the army, and their servants.

The hometown of the traveller, which is a very important reference in people's identities even today, is also mentioned in these records. Another determinant in the identification of travellers is the gender and ethnic identity of the person who received the travel document. The vast majority of the travellers who were issued a certificate of passage were Muslims. A smaller number of travel documents were issued in the name of Greek Orthodox reaya and Jews. It is noteworthy that women also travelled, although not as much as men. Some of the women were allowed to travel

to Hanya without a male companion. All of the journeys made by women without a male companion were intra-island journeys.

In order to obtain a travel permit, a guarantor had to be presented. This guarantor could be the muhtar, the husbandman, and for madrasah students, the mudarris. In the book we analysed, it is seen that the guarantors had very different characteristics. The name and identity of the guarantor are clearly written in all of the records in the book. There are relationships such as brothers, father-son, father-in-law, business partner, boss, etc. in travelling suretyship. The rule of community was observed in suretyship. The guarantors of Muslims were strictly Muslims. The sureties of Christians and Jews were usually from their own communities. Muslims were sometimes found among the guarantors of Christian travellers. Although there were women travelling, no women were found in the bail records.

There is more data on the occupation of the guarantors of travelers. In this context, in addition to tradesmen such as candle makers, tailors, tailors, drumsmiths, bar makers, dulgers, tobacconists, soap makers, bakers, coffee makers, official officials such as physicians and mufti, orators, muhtars, chamberlains, dellalbashi, cavalry, company chiefs, gate clerks, customs guards, teachers, artillerymen, husbandman, and sometimes their servants are also listed in the occupation section of the guarantors.

According to the regulations, the reasons for the journeys of those who received a Mürur document were supposed to be written down. However, in this book, the reasons why people traveled were not mentioned. Most of the journeys made from Rethymno were to Heraklion. The journey to Hanya and Heraklion was sometimes the connection port for the journeys made from these ports to outside the island.

This Mürur book, dated just after the 1820s, a period of significant conflicts in Crete, shows that life on the island returned to normal in a short time. Within this context, it is observed that many people traveled to other islands and Anatolian cities. Although the reason is not stated in the records, we believe that a significant portion of these journeys was made for trade. Another detail we have deduced from the Mürur book is as follows. It is observed that the number of conversions, which was quite intense in the early periods of the island and gradually decreasing, still continues.

When the book was transcribed, we assigned a sequence number for each person's mürur record and this number is indicated in []. Ottoman documents do not use punctuation marks. We have put a full stop at the end of the sentence. In the plainly written document, the identities of the

traveler and his/her guarantor were sometimes confused. In order to prevent this, we added a comma between the identity of the traveler and his guarantor. There were problems with the reading of nicknames and non-Muslim names. We cannot eliminate this problem completely. In such studies, the problem of reading names and nicknames seems to be an insurmountable obstacle. For this reason, an attempt was made to read some names and (?) was added after the names were read. Page numbers have been written in old and new letters on the pages of the registers that were not in their original form. Page breaks are indicated in the text as.

Giriş

Devletler çok farklı amaçlara istinaden insanların yolculuklarını kontrol etmişler ve bir yerden başka bir yere gidenleri denetim altında tutma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu sebeple yolculuk yapanlara özel bir yolculuk izinnamesi vermişlerdir. Öncelikle güvenlik kaygılarıyla yapılan bu düzenleme ile insanların seyahatleri mümkün olduğunca kısıtlanmış ve denetim altında tutulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzeri bir uygulama söz konusudur. Modern dönem öncesi insanların yolculukları denetlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.¹ 19. yüzyılın başlarından itibaren yolculuklar çok daha sıkı bir kontrole tabi tutulmuş, kurallara bağlanmış etkin bir denetlemeye bağlanmıştır. Bunun iki sebebi olduğunu düşünüyoruz. İlk olarak, II. Mahmut döneminden itibaren devletin bir nüfus politikasının oluşması ve bu çerçevede yönetimin nüfus faaliyetlerini denetlemesi ve kaydetmesi uygulamasıdır. İkinci sebep ise 19. yüzyıl başından itibaren yaşanan güvenlik problemleridir. Gerek, 1826 yılında yeniçeriliğin kaldırılması, gerekse genel iç güvenlik sorunları nüfusun kontrol altında tutulmasını gerekli kılıyordu. Milliyetçi ayaklanmalar çerçevesinde yaşanan güvenlik sorunları ki özellikle Yunan isyanı da buna eklenince insanların yer değiştirmesinde devletin sıkı önlemler alması zorunlu hale geliyordu.

Mora ayaklanmasının başladığı 1820'li yılların başlarından itibaren, İstanbul'a izin belgesi olmayan hiç kimsenin alınmaması, başkente gelen giden herkesin denetlenmesi için emirnameler yayınlandı. 1826, 1831,

¹ Nalan Turna, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Pasaport: Mürur Tezkeresi", *Osmanlı İstanbul'u*, c. II, İstanbul Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul Belediyesi Yayını, İstanbul, 2014, s. 391; Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 22, sayı 33, (2003), s.107 vd.

1841, 1844 ve nihayet 1887 yılında yapılan düzenlemeler² hem İstanbul'a giriş çıkışları denetliyor hem de yolculuk yapmak için izin zorunluluğunu getiriyordu. Bu izin belgesine *müruriye* deniliyordu.

Osmanlı yönetimi, insanların bir yerden başka bir yere gitmesini mümkün olduğu kadar engellemeye çalışmıştır. Eğer gitmek zorunda ise ellerine, hareket edecekleri yerin kadısınca düzenlenen bir müruriye belgesi veriliyordu. Mürur belgesinde kişinin adı ve lakabı, eşkal bilgileri, nereye ve hangi amaçla gideceği ve mutlaka kendisine kefil olan bir kişinin ismi kaydediliyordu.³ Bu vesikalar insanların gittikleri yerde kontrol ediliyor, mürur belgesi olmayanlar geri gönderiliyordu. Bu uygulamanın farklı şekillerde bütün Osmanlı coğrafyasında ve Osmanlı'nın son tarihlerine kadar devam ettiği görülmektedir.

Önceleri harca tabi olmayan mürur belgeleri,⁴ daha sonra belli bir ücrete bağlandı.⁵ Ayrıca bu belgeler başlarda basit bir kağıda yazılırken⁶ zamanla standart evraklar şekline dönüştürüldü.⁷ Bu standart evraklar (poliçe) sayı ile taşradaki merkezlere gönderilmiş ve bunların kayıtlarının tutulması da istenilmiştir.⁸ Nitekim, 1848 yılında kullanılmak üzere, 1847 yılının Aralık ayının sonlarında Maliye Nezareti'nden, Girit'te Hanya, Kandiye ve Resmo sancakları için mürur tezkeresi evrakı gönderilmiştir.⁹ Hicaz, Yemen, Trablusgarp, Bingazi ve Girit'te nüfus nazırı ve memuru bulunmadığından, 19. yüzyıl süresince sarf edilen mürur tezkerelerinin işlemleri buralarda kadılar veya defterdar muhasebecileri vasıtasıyla yapılmıştır.¹⁰

I-Girit'te Mürur Uygulaması

² Bu düzenlemeler için; Turna, agm., s. 392 vd; Sezer, agm., s. 112 vd.; Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizâmnemeleri", *Belgeler*, c. XV, sayı 19, (1993), s. 171 vd.

³ Turna, agm., s. 396; Sezer, agm., s. 111.

⁴ BOA., Cevdet, Zaptiye, no: 1722.

⁵ Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Bellekten*, c. 73, sayı 268, (2009), s.744.

⁶ Demirtaş, agm., s. 749.

⁷ Matbu olarak düzenlenen bu evraklar için; Mübahat Kütükoğlu, "Mürur Tezkiresi", *TDV., İslam Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2012, s.61.

⁸ Sezer, agm., s. 115.

⁹ BOA., Cevdet Maliye, no: 16775.

¹⁰ BOA., DH. MKT. no: 1656-35.

Girit vilayetinde müruriye ile ilgili ilk düzenlemenin 1821 yılı Kasım ortalarına tarihlenmektedir.¹¹ Aynı günlerde Osmanlı topraklarında birçok yere benzeri emirnameler gönderilmiştir.¹² Fakat bir takım sorunlar yaşanmış ve bu konuya dikkat edilmesine dair yeni emirnameler gönderilmiştir.¹³

Resmo muhafızı Osman Paşa'ya gönderilen emirnamede; kendi memleketlerine veya İstanbul'a tezkiresiz ve habersiz hiçbir kimsenin "*amed şud etdirilmemesi*" bildiriliyordu. Bu konunun merkezi yönetim tarafından çok önemli kabul edildiği ve şimdiye kadar buna dikkat edilmeden Dersaadet'e her taraftan "*Müslim ve re'âya ne idüğü belirsiz başıboş bir takım eşhâsın*" gelmesinden şikayet ediliyordu. İstanbul'a gelenlerin kimler olduğu ve geliş sebeplerinin bilinmesi için "*gerek ehl-i İslâm ve gerek millet-i selâse re'âyasından eşhâsın*" ellerinde tezkeresi olmadıkça ne İstanbul'dan taşraya, ne de taşradan İstanbul'a gelip gitmemesi gerekiyordu. Bu çerçevede, İstanbul'dan gidecek olanlara İstanbul kadısı tarafından her birinin isim, eşkal ve yolculuk sebeplerinin yazılı olduğu mühürlü izin tezkereleri verilmesi emrediliyordu. Keza taşradan Dersaadet'e gelecek olanlara da kendi bölgesinin hakim ve zabiti tarafından yolculuk belgesi düzenlenmesi gerekiyordu. Bu çerçevede İstanbul'a gitmek zorunda olanların durumlarının incelenerek, bu kişilerin isim ve eşkalinin tanımlandığı ve niçin yolculuk yapacaklarına dair belgenin, kaza kadısı tarafından verilmesi gereği bildirilmiştir. Ayrıca bir yerden başka bir yere gidecek olanların tezkeresiz salıverilmemesi de istenilmekteydi. Sadece yolcuların değil memur ve askerlerin de tezkeresiz bir yerden başka bir yere gitmeleri yasaktı. Bu tür yolculara, amirinin imzasıyla izin tezkeresi verilmesi ve belgesiz yolculuğa izin verilmemesi için Anadolu ve Rumeli canibine emirnameler gönderildiği hatırlatılıyordu.¹⁴

1822 yılı Eylül, Ekim tarihli Girit'teki yöneticilere yazılan bir emirnamede; İstanbul'dan taşraya ve taşradan İstanbul'a yolculuk edecek olanların kadılar tarafından verilen ve mühürlü izin tezkereleri olmadan seyahat edemeyecekleri tekrar hatırlatılıyordu. Tezkeresiz hiç kimsenin bir yerden bir yere bırakılmaması, bu iş için gerekirse müstakil memurların

¹¹ BOA., Cevdet Zaptiye, no: 1722. (Evasıt-ı Safer 1237; 1821 Kasım ortası)

¹² Aynı tarihte Isparta'ya gönderilen emirname; Nuri Köstüklü, "II. Mahmud Dönemi Seyahat Tezkeresi Uygulamasına Dair Bazı Tespitler", *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, c.14, sayı 27, (2019), s. 201.

¹³ Köstüklü, agm., s. 203.

¹⁴ BOA., Cevdet Zaptiye, no: 1722.

görevlendirilmesi bildiriliyordu. Ayrıca amaca yönelik, mühürlü tezkerelerin düzenlenebilmesi için hakimlere dağıtılmak üzere 15 adet mühür, Seyid Ali tatar ile Girit'e gönderilmişti.¹⁵

Bu vesikaların Girit'e gönderildiği dönemde, Yunan ayaklanmasının bir uzantısı olarak Girit'te büyük karışıklıkların yaşandığını da hatırlatalım.

II-1831 Tarihli Resmo Mürur Defterinin Tanıtımı ve Özellikleri

Yukarıdaki belgeden yaklaşık on yıl sonraya ait bir müruriye defteri, bu organizasyonun taşradaki görüntüsü açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu defter 68 numaralı Resmo Şeriye Sicili'nin¹⁶ 60-70. sayfaları arasındadır.¹⁷ 1831 yılına ait bu defter, iki buçuk aylık bir süreyi içermektedir. İlk işlem 30 Mayıs, son işlem ise 16 Ağustos 1831 tarihidir. Bu iki buçuk aylık müruru kaydının dışında, öncesi ve sonrasına ait bir defter veya kayıt bulunmamaktadır. Böyle bir kaydın tutulmadığı düşünülmez fakat sicillerde hiçbir bilgi mevcut değildir. Bu mürur defterinin başka bir yerde tutulup, sonradan bu sicilin içine ciltlenmiş olabileceği düşünülse de defterin bitiş yeri sicil sayfasının ortasına denk gelmektedir. Mürur defterini nikah kayıtları takip etmektedir. Bu da mürur defterinin kadı siciline bizzat eklendiğın göstermektedir. Yayınladığımız mürur defteri, şu açıdan da önemlidir, daha önce kadı defterinde kayıtlı, tam bir mürur defteri yayımlanmamıştır.¹⁸

¹⁵ Vikelea Kütüphanesi Arşivi, Kandiyе Şeriye Sicili, No: 43, s. 156.

¹⁶ Bu siciller bir süre önce Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne nakledilmiş ve yeni bir tasnif çalışması başlamıştır. Biz çalışmamızda İstanbul'da bulunan eski katalog numaralarını kullandık. Girit şer'iyе sicilleri hakkında geniş bilgi için bkz: A. Nühket Adıyeye - Nuri Adıyeye, "Newly Discovered In Turkish Archives: Kadi Registers And Other Documents On Crete", *TURCICA, Revue Études Turques*, Tome 32, 2000, pp. 447-463.

¹⁷ Bu sayfalar arasında sâdece müruru defteri kayıtlı olmakla birlikte, 69. sayfanın altında bir tane nikah kaydı bulunmaktadır.

¹⁸ Daha önce Kastamonu'ya ait iki tane Jurnal defteri yayınlanmıştı. *Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253/ 1836-1837)*, Yayına Haz: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, İ. Hakkı Aksoyak, Necip Fazıl Duru, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 1998; *Kastamonu Jurnal Defteri II, (1254-1255 / 1838-1839)*, Yayına Haz: İ. Hakkı Aksoyak, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2006; İlk defterin tanıtımı için; Nuri Adıyeye, "Bir Kitap ya da Osmanlı Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak", [*Kastamonu Jurnal Defteri 1252-1253/ 1836-1837*], *Kebikeç*, (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi), sayı 14, (2002), ss. 125-134; İlhan Ekinci, *Bellekten*, c. LXVII, sayı 248, (Nisan 2003), ss. 193-199. Bu defterler, içinde mürur kayıtlarını barındırsalar da çok daha geniş kapsamlı kayıtları havi bağımsız defterlerdir.

Mürur defterinin tarihi Girit için şu açıdan önemlidir. Adada 1821 yılından itibaren, Yunan Bağımsızlık savaşı çerçevesinde ayaklanmalar yaşanmıştır. Bu ayaklanmalar 1820'li yılların ortalarında hafiflemiş ve 1830 yılında Yunanistan kurulmuş, adadaki ayaklanma sona ermiştir. Aynı yıl Girit Adası da Mehmet Ali Paşa yönetimine bırakıldı ve ada 1840 yılına kadar Mehmet Ali Paşa idaresinde kalmıştır. Defter, adanın idari olarak Mısır'a bağlı olduğu bir döneme tarihlenmektedir. Bu dönemde, adada önemli reformlar ve değişimler gerçekleştirilmiştir.¹⁹

Mehmet Ali Paşa döneminde adada bazı işlemlerin Osmanlı dönemindeki gibi devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, mürur konusunda Osmanlı geleneğinin uygulandığı anlaşılıyor. Yolculukların denetlenmesi geleneği adanın Osmanlı'ya geçmesi sonrasında da devam edip gitmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın Girit valisi olup sonradan Osmanlı valiliğini devam ettiren Mustafa Naili Paşa, 27 Muharrem 1261 (M. 5 Şubat 1845) tarihli Dersaadet'e gönderdiği yazısında, Girit'te mürur nizamnamesine itina ile uyulduğunu önemle bildiriliyordu.²⁰ Nitekim başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bu tarihten sonraya ait çok sayıda vesika bulunmaktadır.

Mürur defterindeki kayıtların çok büyük bir kısmı bir kişi için yazılmış olsa da birden çok kişinin yazıldığı mürur kayıtları da vardır. Bu çerçevede; 41 tane 2'li kayıt, 11 tane 3'lü kayıt, 4 tane 4'lü kayıt, 3 tane 5'li kayıt, 1 tane 6'lı kayıt vardır. Yaklaşık 75 günlük kaydın olduğu defterde, ortalama her gün 4-5 (4,78) mürur kaydı düzenlenmiştir. Bu süre içinde 13 gün hiç mürur kaydı yoktur. 1 işlem yapılmış gün sayısı 15, 2-5 işlem yapılmış gün sayısı 27, 6-10 işlem arası 13 gün, aynı gün 10'dan fazla işlem yapılan gün sayısı 7'dir. En fazla kaydın yazılı olduğu gün 20 mürur belgesi düzenlenmiştir.

Kayıtlar, genellikle kısa bir şekilde yazılmıştır. Örneğin: “*Orta boylu kır bıyıklu Tosun Re'is, Mazlûm kahveci kefâletiyle Hânya'yaftı 5 Ra. sene 247*” [311] gibi. Kayıtların çok büyük bir kısmı böyledir. Az sayıda detaylı kayıtlar da vardır. Örneğin: “*Onbirinci mülâzım-ı evvel Mehmed Ağâ'nın hâdimi orta boylu sâde rû 'Arap 'Ali bin Hasan es-Sabbâh Ağâ-yı mûmâûnileyhin tezkeresi mûcibince Mısır'a mürûruna izin verilmişdir fi 9 M Sene 247*” [91]. Tek kayıtta da işlem üzerinde düzeltme yapılmıştır.

¹⁹ Adanın Mehmet Ali Paşa dönemine dair bkz: A. Nükhet Adıyeye, “Girit'in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor”, *Belgeler*, c. XV, sayı 19, (1993), ss. 293-315; Theocharis E. Detorakis, *History of Crete*, Iraklion 1994, ss. 321-326.

²⁰ BOA., A. MKT., no: 22-30.

Mürur belgelerindeki ilk bilgi yolculuk yapacak kişinin kimlik tanımlanmasıdır. Mürur belgesi alan yolcuların isim ve resimlerinin (eşkâlinin) belgelerde mutlaka belirtildiğini söylemeliyiz. Yolcunun isminden sonra hemen resmi tanımlanmaktadır. Kadınların tanımlanmadığı bu resimlerde, resim tanımlanmasında vücut özelliği olarak en yaygın unsur boy olmuştur. Tanımlanan insanların, 138 tanesi orta boylu, 91 kişisi uzun boylu, 36 kişisi de kısa boyludur. Bir başka belirgin unsur da sakal ve bıyık tanımıdır. 5 kişi *emred* (yeni sakalı çıkan), 40 kişi de *sâde rû* (sakalsız ve bıyısız) olarak tanımlanmıştır. Çok sayıda kişi sakallı olarak tanımlanmıştır. Beyaz sakallı, kara sakallı, kumral sakallı, sarı sakallı gibi renklerin yanı sıra seyrek, kaba, kısa sirke sakallı gibi tanımlar yapılmıştır. 188 kişinin de tanımlamalarında bıyık özellikleri resmedilmiştir. Bıyıklarının rengi; sarı bıyıklı (76 kişi), kumral bıyıklı, siyah bıyıklı gibi. Bunun yanı sıra ince bıyıklı, kaba bıyıklı, ter bıyıklı, kısa bıyıklı gibi tanımlamalar da yazılıdır. Bir başka tanım unsuru gözlerdir. Kara/siyah gözlü, mavi gözlü, tek gözlü gibi tanımlara rastlanmaktadır. Çatık kaşlı, açık kaşlı gibi tanımlamaların yanı sıra ama/kör, asel/topal gibi vücut engelleri de resim tanımlamalarına eklenmiş, çiçek bozuğu gibi görünüm özellikleri de resimlere yazılmıştır. Ten rengini belirtildiği 168 kişinin %50'si sarışın, %23'ü kumral ve %27'si siyah tenli veya esmerdir. Önemli sayıda *esvedü'l-levn* veya *esmerü'l-levn* (zenci) kaydı bulunmaktadır.

Kimlik tanımlanmasında meslekler önemli bir referanstır. Ne var ki yolcuların meslekleri hakkında oldukça sınırlı bilgiler sunmaktadır. Yolcuların içinde, çizmeci, sabuncu, berber, saatçı, saka, tüfenkçi, tüccar gibi meslek erbabının yanısıra yazıcı, dellal, kale imamı, gibi devlet görevlileri, ordu mensupları ve onların hizmetlileri mevcuttur.

Günümüzde bile insanların kimliklerinde çok önemli bir referans olan kişinin memleketi bu kayıtlarda da belirtilmiştir. Bu açıdan yolcuların memleketi bir hususiyet göstermez. Çünkü yolcuların hemen hepsi Giritli'dir ve bu bir kez daha vurgulanmamıştır. Bu çerçevede az sayıda; Kandiyeli, Resmolı, Fodolalı, Çıçolu, Sudalı, Kaliviyalı, Apokoronlu gibi kayıtlara rastlanmaktadır.

Yolcuların kimlik tanımlanmasındaki bir başka belirleyicilik de mürur belgesi alan kişinin cinsiyeti ve etnik kimliğidir. Mürur belgesi verilen yolcuların çok büyük bir kısmı Müslüman'dır. Daha az sayıda Ortodoks Rum reaya ve Yahudi adına yolculuk belgesi düzenlenmiştir.

Kadınların da erkekler kadar olmasa da yolculuk yaptıkları dikkat çekmektedir.²¹ Bu rakam toplam yolculuk yapanların yaklaşık %13,5'i kadardır. Kadınlara ait müruriye belgelerinde kadınların resim tanımlaması yapılmamıştır.²² Yolculuk yapan kadınların müruriye kayıtları diğerlerinden çok da farklı değildir. Örneğin, Lazoğlu Ahmed bin Hüseyin kayın validesi Emine hatun ile Hanya'ya [247-248], Abdullah oğlu Salih yanında validesi Marya ile Kandiye'ye [43-44], Marko oğlu Yorgi de zevcesi Kiryaki ve on yaşında kızı Elena ile İstendil'e [293-294-295] yolculuk yapmışlardır. İlgili çekici olan ise bazı kadınların yanlarında bir erkek olmaksızın yolculuk etmeleridir. Sabık Ağa Küçük Mehmed Ağa'nın validesi hatun oğlunun kefaletiyle [31], Estiyeli Fatma binti Abdullah Ramazan Ağa hadimi Mustafa kefaletiyle [199] Kandiye'ye yanlarında bir başka erkek olmadan gitmişlerdir. Keza, Resmo sakinelerinden Hüseyin kızı Dudu kadın [39], Resmolu Kadire hatun ve Fatma hatun [88-89], Resmolu Mustafa kızı Fatma hatun [105], Fatma hatun ve kızı Meryem hatun [234-235], İsfakiyeli Marya nasraniyye [158] kendilerine refakat eden bir erkek olmadan Hanya'ya yolculuk yapma izni almışlardır. Kadınların yanlarında bir erkek olmadan yaptıkları yolculukların hepsi ada içi yolculuklardır. Bu izinler arasında birisi oldukça ilgi çekicidir. Resmolu yaşlı olduğu kayıtlı Mehmet kızı Fatma hatun, yanında cüzzamlı olduğu belirtilen Ahmet Mavraki kızı Akide ile Hanya'ya yolculuk izni almıştır. [150-151] Cüzzamlı bir kişinin de toplum içine karışmış olması ve yolculuğa çıkması olağanüstü bir durumdur. Büyük bir ihtimalle Akide hanımın hastalığı henüz ileri bir safhada değildi. Adada yolculuk yapanların cinsiyet ve etnik dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Yolculuk yapanların cinsiyet ve etnik dağılımları

Müslüman	Sayı	Hristiyan	Sayı	Yahudi	Sayı	Toplam
Erkek	206	Erkek	76	Erkek	6	288
Kadın	15	Kadın	8	Kadın	-	23

²¹ 2. Meşrutiyet döneminde kadınların yolculukları ve yolculuk izin evrakı için şu çalışmada örnekler sunulmaktadır. Nalan Turna, "Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat Varakaları ve Kadınlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sayı 14, (2019), ss. 155-177.

²² Bu tür vesikalarda kadınların kimlik bilgileri çerçevesinde resimlerinin tarifinin yapılmayacağına dair, bkz. Nuri Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas Kazası*, Yeni Milas Matbaası, Milas, 2017, s. 98.

Genç/çocuk	4	Genç/çocuk	4	Genç/çocuk	-	8
Toplam	225	Toplam	88	Toplam	6	319

Yolculuk izinnamesi alınabilmesi için mutlaka bir kefil gösterilmesi gerekiyordu. Bu kefalet, muhtardan kocabaşlarından medrese talebeleri için de müderrislerinden oluyordu.²³ İncelediğimiz defterde kefillerin çok farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Defterdeki bütün mürur kayıtlarında kefilin adı ve kimliği açıkça yazılmıştır. Yolculuk kefaletinde; kardeşler, baba-oğul, kayını, iş ortağı, patronu gibi ilişki biçimleri vardır. Kefalette cemaat kuralına uyuluyordu. Müslümanların kefilleri kesinlikle Müslümanlardan oluyordu. Hristiyanların ve Yahudilerin kefilleri de genellikle kendi cemaatlerinden idi. Ne var ki Hristiyan yolcuların kefilleri arasında bazen Müslümanlara da rastlanmaktadır. Yolculuk yapan kadınlara rastlansa da kefalet kayıtlarında hiçbir kadına rastlanmamıştır. Bir kaç kayıta kefil ismi yazılmadan sadece, “*tezkeresi mucibince*” yazılmıştır. [50 / 54]

Yolcuların kefillerinde meslek bilgisi konusunda daha çok veri bulunmaktadır. Bu çerçevede; mumcu, terzi, mataracı, çubukçu, dülger, tütüncü, sabuncu, fırıncı, kahveci gibi esnafın yanı sıra; hekim ve müftü, hatip, muhızır, dellalbaşı, kavas, bölükbaşı, kapı tercümanı, kapu yazıcısı, gümrük kolcusu, muallim, topçu, hazinedar ağa, kocabaşı gibi resmi görevliler ve kimi zaman bunların hadimleri de kefillerin meslek bölümüne yazılmıştır.

Yolcu kefillerinin kimlik betimlemesinde memleketlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Gavdoslu, Kisamolı gibi Giritlilerin yanı sıra kefillerin içinde çok sayıda adaya dışarıdan gelen yöneticiler ve tüccarlar bulunmaktadır. Mürur defterinde görülen kefillerin memleketleri olarak; Adıyamanlı, Ahıskalı, Bağçelikli, Çanakkaleli, Dimetokalı, Erzurumlu, Foksaryalı, Fomozlu/Komozlu, Harikalı, İzmirli, Karaferyeli, Lakozlu, Magripli, Malatyalı, Manastırlı, Mısırlı, Prizrenli, Sakızlı, Serinozlu, Tiranlı, Tokatlı, Varsamonerozlu, Yakaovalı, Yakvulu, Yenişehirli, Yerakarlı göze çarpmaktadır.

Mürur vesikası alanların niçin yolculuk yaptıklarının, nizamname gereği yazılması gerekiyordu. Ama bu defterde hiç kimse için böyle bir kayıt yoktur, insanların niçin yolculuk yaptıkları yazılmamıştır. Genel anlamda bir yerden başka bir yere gitmenin nedeni belirtilmese de bu yolculuk amaçlarından bir tanesinin gelinen yere dönmek olduğu belirtilmiştir. Nitekim Kandıye'den Resmo'ya gelen Manuso oğlu Pulo'nun tekrar

²³ BOA., Cevdet Dahiliye, no: 5396.

Kandiye'ye dönmesi [131] veya Mısır'dan gelip “*vatanı olan Kandiye'ye mürûruna*” izin verilen Mustafa oğlu Mazlum Ağa [120] gibi yolcuların memleketlerine gitmeleri bir yolculuk gerekçesi idi. Mürur belgelerinin bir kısmının tek yönlü değil çift yönlü düzenlenmiş olması bu konuda önemlidir. Kayıtların bir kısmı yolcunun gideceği yere “*varub gelmesine*” veya “*mürûr ve ubûruna*” şeklindedir. Bu tür kayıtlar tek yönlü kayıtlardan ayrıştırılmıştır. Nitekim, Elli dokuzuncu ortanın yedinci yüzbaşısı Abdülmecid hadimi İbrahim bin Hasan, Ağâsı kefâletıyla Mısır'a müruru için izin düzenlenmiştir. Fakat kayıta önce “*mürûr ve ubûruna*” yazılmış sonra “*ve ubûr*” çizilmiştir. [246] Başka bir deyişle çift taraflı izin iptal edilip, tek taraflı izne dönüştürülmüştür.

Resmo'dan yapılan yolculuğun çok büyük bir kısmı Kandiye'ye (140 kişi) ve Hanya'ya (128 kişi) yapılmıştır. Hanya'nın bitişik limanı olan Suda'ya giden yolcu sayısı 9'dur. Hanya ve Kandiye'ye yapılan yolculuk kimi zaman bu limanlardan adanın dışına yapılan yolculuğun bağlantı limanı idi. Örneğin, İzmir'e Kandiye'den 3 kişi, Hanya'dan da 2 kişi yolculuk yapmıştır. Hanya'dan bir kişinin de Mısır'a aktarma yaptığı kayıtlıdır. Mısır'a gitmek için 12 yolcu izinname almış, ayrıca 2 kişinin de Mısır'a gidip gelmesine izin verilmiştir. Adanın bu dönemde, idari olarak Mısır'a bağlı olması bu yolculuklarda önemli bir etmen olsa gerektir. Ada içindeki yolculuklar için 3 kişi Yera Petre'ye, 1 kişi de Estiye'ye gitmek için izinname almıştır. 6 kişi Şıra Adası'na gitmek için izin almış, bunların 2 tanesi de oradan Kuşadası'na gitmek için mürur belgesi almışlardır. Ada dışı yolculukları için, 7 kişi Öküz Adası'na gidip gelmesine (mürur ve uburuna), 4 kişi İstendil Adası'na, 2 kişi Baru Adası'na, birer kişi de Çamlıca Adası ve Enez'e gitmek için mürur belgesi almıştır.

Resmo'dan İzmir'e gidecek olanların ya Hanya ya da Kandiye'den aktarmalı olarak gidecekleri belirtilmiştir. Resmo'dan İzmir'e doğrudan ulaşım olmadığını söyleyebiliriz. Girit'e yakın adalar olan Çamlıca, Öküz Adası, Baro Adası ve İstendil yolculukları için böyle bir aktarma belirtilmemiştir. Daha ilginç çok sayıdaki Mısır yolcusu için de böyle bir aktarma yazılmamıştır. Dolayısıyla Mısır'a Resmo'dan doğrudan bir gemi seferi olabileceği akla gelmektedir. Mürur defteri içinde Resmo'dan İstanbul'a giden hiçbir yolcu olmaması da dikkat çekici bir detaydır.

Girit'te önemli çatışmaların yaşandığı 1820'li yılların hemen ardına tarihlenen bu defterden adada hayatın kısa sürede normale döndüğü anlaşılmaktadır. Bu çerçevede çok sayıda insanın diğer adalara ve Anadolu şehirlerine yolculuk yaptığı görülmektedir. Kayıtlarda sebebi yazılmasa da bu yolculukların önemli bir kısmının ticaret için yapıldığını düşünüyoruz. Mürur defterinden çıkardığımız bir detay da şudur. Adada erken

dönemlerde oldukça yoğun olan ve gittikçe azalan orandaki ihtidaların hala devam ettiği gözlenmektedir. Örneğin; Kandiye'ye yolculuk yapan Salih bin Abdullah'ın annesi Marya, Hıristiyan idi [43-44].

Defter yeni yazıya aktarılırken her kişinin mürur kaydı için tarafımızdan sıra numarası verilmiş ve bu numara [] içinde belirtilmiştir. Osmanlı belgelerinde noktalama işareti yoktur, kullanılmaz. Biz cümlelerin sonuna nokta koyduk ama daha önemlisi yolcu ile kefilin arasına virgül koymamız gerektiğini düşündük. Dümdüz yazılan vesikada kimi zaman yolcu ile kefilinin kimlikleri karışıyordu. Bunun önüne geçmek için yolcu kimliği ile kefilin arasına virgül ekledik. Lakaplarda ve gayri Müslim isimlerin okunmasında problemler yaşanmıştır. Bu sorunu tamamen giderme şansımız yoktur. Bu tür çalışmalarda isimlerin ve lakapların okunması problemi aşılabilir bir engel olarak görünmektedir.²⁴ Bu yüzden bazı isimler için okunma denemesi yapılmış ve isimler okunduktan sonra (?) konulmuştur. Bazı isim, lakap ve yazım problemleri okuma denemesini bile imkansız kılmıştır. Bu durumda okuma girişiminde bulunulmamış ve üç nokta konulmuştur. Türkçe isimlerin yazımında da bir standart görülmemektedir. Örneğin İbrahim, bazen *İbrâhim*, bazen de *İbrâhîm* şeklinde yazılmıştır. Biz de metne sadık kalıp metindeki hali ile yazdık. Asıl halinde olmayan sicil sayfalarına daha sonradan eski harflerle ve yeni harflerle sayfa numarası yazılmıştır. Sayfa sonları (*) şeklinde metinde belirtilmiştir.

²⁴ “Rumca köy ve insan isimlerinin okunması önemli bir problemdir. Hele bu isimlerin Rumca'yı çok az bilen veya hiç bilmeyen kadı veya naipler tarafından Arap harfleri ile mahkeme kaydına girdiği göz önünde tutulursa bildik isimlerin dışında kalan isimler bazen tam bir muammaya dönüşmektedir. Kadı sicillerinde özellikle şahıs isimleri kimi zaman tamamen boş dahi bırakılmaktadır. Bu bakış çerçevesinde köy ve yer isimleri konusunda burada yazdıklarımız sadece bir okuma denemesidir.” Nuri Adıyke, “Multi-dimensional Complications of Conversion to Islam in Ottoman Crete”, *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*, Halcyon Days in Crete VI, (Edited By. Antonis Anastasopoulos), Crete University Press, Rethymno, 2008, s. 204, dipnot: 6; “Rumca yerleşim isimlerinin okunması önemli bir problemdir. Yazım katipleri her ne kadar yerli insanlardan yardım alsalar da bu isimleri Türk fonetiğine göre farklılaştırdıkları anlaşılmaktadır. Bir başka sorun da Rumca bu isimleri Arap harfleriyle yazmaktan kaynaklanmıştır. Bazen katip kendine göre isimleri değiştirmiştir...” Nuri Adıyke, “Fatih Paşalar'ın Kendilerine Armağânı: Osmanlı Girit'inde Temlik/Mülk Köyler”, *Hilâl, Studi Turchi e Ottomani*, (Venetians and Ottomans in the [Early] Modern Age), v. 6, (2018), s. 100, dipnot 18. Nitekim yukarıda bahsedilen Kastamonu Jurnal Defteri'nde bu tür isimler, “_____” şeklinde verilmiştir.

Sonuç olarak bu kısa mürur defteri, dönemi Girit'i için ilginç bilgiler sunmaktadır. Tarihi vesikaların elemesiyle tespit edilmiş olan 319 kişi bir örneklem teşkil edip bu defter üzerinden sonuçlar çıkarmak mümkündür. 1831 yılında Resmo kasabasından yola çıkan, insanların yolculuk rotaları, insanların fiziksel görünümleri, meslekleri, sosyal ilişkileri gibi bilgiler bu defterler kullanılarak görülebilir.

III- Mürur Defteri Çeviri Yazısı

Bundan aşağı mürur tezkereleri kayd olunacaktır fi 18 Z. [Zilhicce] Sene 246. [30 Mayıs 1831]

[1] Orta boylu siyâh bıyıklı çizmeci Mustafa bin Ahmed, Boduroğlu Hüseyin Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 18 Z. Sene 246.

[2] Uzun boylu kumrâl bıyıklı Ahmed bin Hasan, Erzurumlu İsmâ'il Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 19 Z. Sene.

[3] Uzun boylu ter bıyıklı Ahmed bin 'Abdullah, Foksâryalı Ahmed 'Arâbâki kefâletiyle Kandiye'ye fi 19 Z. Sene 46.

[4] Orta boylu kumrâl bıyıklı 'Ali bin Sâlih, Selâmî Bâbâ fakiri kefâletiyle Kandiye'ye fi 19 Z. Sene 246.

[5] Uzun boylu kumrâl bıyıklı çiçek bozuğu Mehmed 'Ali bin Ahmed, terzi Mustafa kefâletiyle Hânya'ya fi 20 Z. Sene.

[6] Uzun boylu sârı bıyıklı Mehmed bin 'Ali, Topçu Hüseyin Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 20 Za. Sene.

[7] Orta boylu kara bıyıklı Mehmed bin İbrâhîm, Yetîmoğlu Hüseyin kefâletiyle Hânya'ya fi 20 Z. Sene.

[8-9] Orta boylu kara bıyıklı Ahmed 'Alemdâr Hüseyin ve altı yedi yaşında oğlu, Ahıskalı? Memiş Ağâ kefâletiyle Hânya'ya ve andan İzmîr'e fi 20 Z. Sene 246.

[10-11-12] Uzun boylu sârı bıyıklı Sâlih bin Hasan ve orta boylu sârı bıyıklı Adem bin 'Ali ve Çamlı Azîz Senene'ye?, Lâhka Hasan Ağâ kefâletiyle fi 20 sene.

[13] Esvedü'l-levn orta boylu Hâcı Selîm bin 'Abdullah, Çâmlı 'Azîz'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 20.

[14-15] Orta boylu sârı bıyıklı Hüseyin bin Ahmed ve uzun boylu kumrâl bıyıklı 'Ali bin Mehmed, Receb Tâtâr kefâletiyle Hânya'ya fi 20 Z.

[16] Uzun boylu kır bıyıklı Fodolalı Todori veled-i Minoli, kapu tercümânı kefâletiyle Suda'ya fi 20 Z. Sene 246.

[17] Orta boylu kumrâl bıyıklı 'Abdullah bin Musa, Karafereli 'Abdülkerîm kefâletiyle Kandiye'ye fi 20 Z. Sene 246.

[18] Orta boylu sâde rû Mehmed bin Yusuf, Serinozlu İbrâhim kefâletiyle Kandiye'ye fi 21 Z. Sene 246.

[19] Orta boylu sârı bıyıklı Mehmed bin Yetîm, karındâşı Hüseyîn kefâletiyle Hânya'ya fi 22 Z. Sene 246.

[20] Uzun boylu kır bıyıklı Fodolalı Todori veled-i Minoli, kapu tercümânı kefâletiyle Kandiye'ye mürûruna fi 22 Z.

[21] Uzun boylu kara bıyıklı Receb Tâtâr, Magribî Hâcı Mehmed kefâletiyle Hânya'ya fi 23 Z. sene.

[22-23-24] Orta boylu kara sakallı Kandiye'vi Kara İsmâ'il Ağâ ve uzun boylu kara sakallı Halîl Ağâ ve orta boylu kara sakallı Hüseyîn Ağâ, Sinân Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 23 Z. S.

[25-26] Uzun boylu kumrâl ince bıyıklı İbrâhim bin Yûsuf ve ma'ıyyetinde kısa boylu emred Sâdik bin 'Abdullah, Tîrânlı el-hâc Ahmed müvekkilân? kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. S. (60)

[27] Orta boylu kır bıyıklı ayâğı 'asel İbrâhîm Ağâ, karye âğâsı kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. S.

[28] Orta boylu 'Acemi Hasan Kahveâltı, oğlu İsmâ'il kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. Sene 246.

[29] Kısa boylu sârı bıyıklı el-hâc Ahmed, Müftü Efendi kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. S.

[30] Orta boylu sârı ter bıyıklı Konstantin veled-i Yâni, Bağçelikli Esperîdu kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. Sene 246.

[31] Sâbık Ağâ Küçük Mehmed Ağâ'nın vâlidesi hâtûn, oğlunun kefâletiyle Kandiye'ye fi 24 Z. Sene.

[32] Uzun boylu kara bıyıklı Çiçoyî Hüseyîn Ağâ, Sudalı hâcı Hüseyîn kefâletiyle Mısır'a fi 25Z. S.

[33] Uzun boylu ter bıyıklı Dîmitri veled-i Yâni, Esperînu kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. Sene 246.

[34-35] Uzun boylu sârı bıyıklı Minoli veled-i Yorgi ve orta boylu kumrâl bıyıklı Nîkola veled-i Mîhâil, 'Ali Yâncı Ağâ kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 25 Z. Sene 246.

[36] Orta boylu ter bıyıklı Konstantin veled-i Yorgi, Küçük Mehmed Ağâ kefâletiyle Mısır'a mürûruna fi 25 Z. S.

[37] Uzun boylu kır bıyıklı 'Ali bin Hüseyîn, Boduroğlu Hüseyîn Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 26 Z. S.

[38] Orta boylu kır bıyıklı İbrâhim Ağâ bin Yusuf, müftü efendi kefâletiyle Hânya'ya fi 26 Z. S.

[39] Resmo sâkinelerinden Dûdû kâdın binti Hüseyîn, Muhzır Hasan kefâletiyle Hânya'ya fi 24 Z. Sene 46.

[40] Yenâlı Topâl 'Ömer Ağâ, Boduroğlu kefâletiyle Hânya'ya fi 26 Z. Sene 46.

[41] Orta boylu sârı bıyıklı Hüseyîn bin Ahmed, Güldâroğlu İsmâ'il Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 26 Z. S.

[42] Mercân ferîki tâbi'i kısa boylu sâde rû 'Amir bin el-hâc Mehmed 'Arab, Mısırlı 'Ali bin Mehmed kefâletiyle Mısır'a mürûruna izin verilmiştir fi 26 Z. Sene 246.

[43-44] Orta boylu sâde rû Sâlih bin 'Abdullah ve vâlidesi Mârya Nasraniyye, Topçu Hâcî İbrâhim usta kefâletiyle Kandiye'ye mürûrlarına izin fi 26 Z. S.

[45] Resmo nâhiyesi Perikâ karyesinden Zâbyâ veled-i Konstantin, Mûmçu Minoli'nin kefâletiyle Mısır'a mürûruna izin fi 26 Z. S.

[46] Estiyeli Zâbyâ veled-i Konstantin, kapu yâzıcısı kefâletiyle Kandiye'ye fi 26 Z. S.

[47-48] Yusuf Ağâzâde İbrâhim Ağâ hâdimi İsmâ'îl Ağâsına refâkaten Hânya'ya mürûruna ruhsat fi 26 Z. Sene 246.

[49] Orta boylu kır bıyıklı Mehmed bin Ahmed, Topçu 'Abdullah Mollâ'nın kefâletiyle Kandiye'ye fi 26 Z. S.

[50-51-52-53-54] Kandiye'vi uzun boylu kır sakallı Despot Nikolyo ve uzun boylu sârı sakallı Alesiz Yako ve kısa boylu sâde rû Efra'îl ve kısa boylu sârı bıyıklı Minoli ve sulbiyye kızı Hâme, tezkeresi mûcibince Kandiye'ye fi 26 Z. Sene 46.

[55] Kısa boylu sâde rû 'Ali Dervîş, Fomozlu Hüseyîn kefâletiyle Hânya'ya fi 26 Z. S.

[56-57] Orta boylu ince sârı bıyıklı Arslân bin Sâdık ve orta boylu ter bıyıklı 'Ali bin Sâlih, Yâkvulu Hâcî Receb kefâletiyle Kandiye'ye fi 27 Z. Sene 246.

[58] Orta boylu sârı bıyıklı Ahmed bin Adem, Tîrânlı İslâm Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 27 Sene. (61)

[59-60] Uzun boylu sârı bıyıklı Hasan bin Musa ve orta boylu ince sârı bıyıklı Mahmûd bin Pâşâko, İlbasânlı Hâcî Mehmed kefâletiyle Hânya'ya fi 27 Z.

[61] Orta boylu sâde rû Mısırlı Hüseyîn bin İbrâhîm, Seyyid bin 'Ali kefâletiyle Hânya'ya fi 28 Z. Sene 246.

[62] Orta boylu kara bıyıklu esvedü'l-levn Hasan bin Hasan, müteveffâ Tokadlı Mehmed Emîn kefâletiyle Hânya'ya fi 28 Z. Sene 246.

[63-64] Orta boylu kara bıyıklu 'Ömer bin Mustafa ve Mârya Kisâmolu, Mâlâtyâlı Hüseyîn kefâletiyle Hânya'ya fi 28 Z. Sene 246.

[65] Orta boylu sârı sakâllu Yahûdi Moşe, şerîki Ahyâ Yahûdi'nin kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi gurre-i M. [12 Haziran 1831]

[66] Resmolu kısa boylu sâde rû Mehmed bin Ahmed, bâbâsı terzi Ahmed'in kefâletiyle Hânya'ya fi gurre-i M. Sene 47.

[67] Kısa boylu sâde rû Vâsili veled-i Yorgi, Afrîkâlî? ... Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi gurre-i M.

[68-69] Orta boylu siyâh bıyıklu Mehmed bin 'Ali ve orta boylu ince kumrâl bıyıklu çiçek bozuğu Mehmed, Boduroğlu kefâletiyle Şîre'ye ve andan Kuşadası'na fi 3 M. Sene 47.

[70] Orta boylu kır bıyıklu Hâcî 'Ömer Ağâ, Mehmed'in kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 4 M. Sene 47.

[71] Orta boylu ince sârı bıyıklu Mustafa bin Hasan, Tîrânlı İslâm Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye? fi 5 M. Sene 47.

[72] Uzun boylu sârı bıyıklu Ahmed bin İsmâ'il, Gâvdoslu İsmâ'il kefâletiyle Kandiye'ye fi 5 M. Sene 47.

[73-74-75-76] Uzun sârı ter bıyıklu 'Osmân bin Şabân ve orta boylu sârı bıyıklu Hasan bin İslâm ve orta boylu kumrâl bıyıklu Zekâr bin İbrâhîm ve orta boylu sâde rû Receb bin Haydar, Yâkvâlî Ramazân Ağâ kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 5 M. Sene 47.

[77-78] Uzun boylu esvedü'l-levn S'aîd 'Arap ve orta boylu esvedü'l-levn Selîm, Yâkuvâlî Ramazân Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 5 M. Sene 47.

[79] Orta boylu sârı bıyıklu Hüseyin bin İbrâhîm, Süleymân Bölükbaşî kefâletiyle Hânya'ya fi 5 M. Sene 47.

[80] Uzun boylu kumrâl bıyıklu Ahmed bin Hasan, Mâlâtyâlı Mehmed Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 5 M. Sene 47.

[81-82] Kısa boylu sârı bıyıklu Hüseyin bin Mehmed ve uzun boylu kumrâl bıyıklu Ahmed bin İslâm, Tîrânlı İslâm Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 5 M. Sene 247.

[83] Kısa boylu sâde rû Minoli veled-i Dîmitri, kapu tercümânî kefâletiyle Kandiye'ye mürûruna fi 6 M. Sene 47.

[84-85] 'Ali Yâzıcı Ağâ Soytorisli? orta boylu Mustafa bin Ahmed, ağâ-yı mûmâünileyhin kefâletiyle Hânya'ya fi 6 M. Sene 47.

[86] Orta boylu emred Ahmed bin 'Abdullah, El-hac İbrâhîm Ağâ'nın kefâletiyle Kandiye'ye fi 6 M. Sene 47.

[87] Uzun boylu sârı bıyıklı Ahmed bin 'Abdullah, Soyâtari el-hâc 'Abdullah'ın kefâletiyle Kandiye'ye fi 6 M. Sene 47.

[88-89] Resmolu Kâdire hâtûn ve Fatma hâtûn, Lâkozlu İbrâhîm 'Alidâki bin İsmâ'il kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 7 M. Sene 47. (62)

[90] Cezâ'irli dellâl Sâlih bin 'Osmân, dellâlbâşı kefâletiyle Hânya'yafi 7 M. Sene 47.

[91] Onbirinci mülâzım-ı evvel Mehmed Ağâ'nın hâdimi orta boylu sâde rû 'Arap 'Ali bin Hasan es-Sabbâh, Ağâ-yı mûmâünileyhin tezkeresi mûcibince Mısır'a mürûruna izin verilmiştir fi 9 M. Sene 247.

[92] Kısa boylu emred oğlân Hüseyin, Hâci 'Abdülfeâtâh kefâletiyle Yâli Petre'ye fi 9 M. Sene 47.

[93-94] Uzun boylu kumrâl bıyıklı Dimitrâki ve kısa boylu beyâz sakallı Pâpâ Minol, sergerde Hüseyin Ağâ'nın tezkeresi mûcibince Kandiye'ye ve Yâli Petre'ye mürûrlarına ve maslahatı sâire fi 9 M. Sene.

[95-96] Uzun boylu ince bıyıklı 'Arif bin Hüseyin ve kısa boylu sâde rû Zekeriyâ bin Mustafa, Hârikâli İsmâ'il kefâletiyle Kandiye'ye fi 9 M. Sene 47.

[97] Orta boylu sârı kır bıyıklı 'Abdullah bin Hasan, Süleymân bölükbaşî kefâletiyle Kandiye'ye ve andan İzmîr'e mürûruna fi 11 M. Sene 47.

[98-99-100] Orta boylu kır bıyıklı sâ'atçı Yâren ve oğlu kumrâl bıyıklı Yâni ve mâderi nasrâniyye, terzi Minoli'nin kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 11 M. Sene 247.

[101] Kısa boylu sâde rû Fokoli veled-i Kiryâko, Mihâkâli kefâletiyle Hânya'ya fi 11 M. Sene 47.

[102-103] Kısa boylu çiçek bozuğu 'Ali bin 'Abdullah ve vâlidesi Arti nasrâniyye, 'Ali Beğ'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 11 M. Sene 47.

[104] Uzun boylu sârı bıyıklı Bâyezid, bölükbaşî Bâyrâm Ağâ'nın kefâletiyle Kandiye'ye fi 12 M. Sene 47.

[105] Resmolu Fatma binti Mustafa nâm hâtûn, Lâkozlu İbrâhîm 'Alidâki kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 12 M. Sene 47.

[106] Orta boylu sârı bıyıklı Hüseyin bin Mehmed, Tîrânlı İslâm Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 12 M. Sene 47.

[107] Uzun boylu beyâz sakallı el-hâc Mehmed bin Süleymân, Eyüb Bey'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 12 M. Sene 47.

[108] Orta boylu ter bıyıklı Ahmed bin İsmâ'il, mataracı Mehmed Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 12 M sene 47.

[109] Orta boylu kır sakâllu Hasan Ağâ, çubukçu Gül kefâletiyle Suda'ya ve Hânya'ya mürûru fi 12 M. Sene 47.

[110-111] Uzun boylu sârı bıyıklı Yusuf bin İbrâhim ve orta boylu sârı ter bıyıklı İdris bin İsmâ'il, Hamdullah kavâs kefâletiyle Kandiye'ye fi 13 M. Sene 47.

[112-113] Orta boylu sârı sakâllu Sâlih bin Hasan ve orta boylu sârı bıyıklı Yusuf bin Hasan, Tîrânlı Hâcı Ahmed bölükbaşî kefâletiyle Kandiye'ye fi 13 M. Sene 47.

[114] Orta boylu topâl 'Ömer, Boduroğlu kefâletiyle Kandiye'ye fi 13 M. Sene 47.

[115-116] Orta boylu kara bıyıklı Sudâlı Kesik Mustafa ve ma'iyetinde Hafize hâtûn, validesinin hâdimi Hüseyin kefâletiyle Kandiye'ye fi 13 M. Sene 47.

[117] Uzun boylu sâde rû Şaban bin Hasan, ... neferi 'Ali kefâletiyle Kandiye'ye fi 13 M. Sene 47.

[118] Orta boylu sâde rû 'Ali bin 'Abdullah, 'Abdullah kavâs kefâletiyle Hânya'ya fi 13 M. Sene 47.

[119] Uzun boylu sârı bıyıklı sabuncu Yorgi, sâbûncu Hüseyin kefâletiyle Hânya'yafi 14 M. Sene 47.

[120] Uzun boylu kısa sakâllu Mazlûm Ağâ bin Mustafa, Mısır'dan bu tarafa vürûd ve vatânı olân Kandiye'ye mürûruna Hasan kefâletiyle izin verilmiştir fi 15 M. Sene 47. (63)

[121] Bedestân tüccârından orta boylu siyâh sakâllu Seyyid 'Abdi Efendi, Seyyid İbrâhim Sinân Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 15 M. Sene 47.

[122-123-124] Muhâsebeci efendi hâdimi uzun boylu Çârâpro Seyyid bin Musa ve orta boylu siyâh sakâllu Hasan Şâmî ve orta boylu sâde rû Hüseyin bin 'Ali, efendileri kefâletiyle Hânya'ya fi 15 M.

[125] Orta boylu kara bıyıklı Dervîş bin Mehmed, Mollâ Mustafa kefâletiyle Kandiye ve Estiye'ye mürûruna fi 16 M. Sene 47.

[126] Orta boylu sârı Çârâpro İbrâhîm bin 'Ali, Likâki Hasan kefâletiyle Kandiye'ye fi 16 M. Sene 47.

[127] Orta boylu kumrâl bıyıklı Selîm Bey, kayını Nuri Halil kefâletiyle Kandiye'ye fi 16 M. Sene.

[128] Uzun boylu sâde rû Konstantin veled-i Mârkolyo, Hasan Bey kefâletiyle Hânya'ya fi 16 M. Sene.

[129] Uzun boylu Çârâpro Mustafa bin Ahmed, Ezrîsîli Hasan kefâletiyle Hânya'ya fi 16 M.

[130] Resmolu orta boylu sâde rû Hasan bin Mehmed, furuncu Halîl kefâletiyle Kandiye'ye fi 17 M. Sene 47.

[131] Fi'l-asl İsfâkiyeli uzun boylu kumrâl bıyıklu Pulo veled-i Mânuso Kandiye'den Resmo'ya vürüd ve Kandiye tezkeresi mûcibince gene Kandiye'ye mürûruna izin verilmiştir fi 17 M. Sene 47.

[132] Esvedü'l-levn Mîroka binti 'Abdullah, esved 'Abdullah'ın kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 17 M. Sene 47.

[133] Orta boylu çâtık kaşlu beyâz çehrelü Stâvroli veled-i Yâni Hânya'dan gelüb ve gene Hânya tezkeresi mûcibince Hânya'ya vârub gelmesine izin verilmiştir fi 17 M. Sene 247.

[134] Orta boylu sâde rû Nîkoli veled-i Mârko, Kumnâlî Yâni Mîlonâki kefâletiyle Hânya'ya fi 17 M. Sene 47.

[135-136] Uzun boylu Cârâbro Yâni veled-i Nîkoli ve uzun boylu sârî bıyıklu İsfâkiyeli Yâni veled-i Kosta, Ayvâsil Vrekenli Dîmitraki kefâletiyle Kandiye'ye mürûrlarına fi 17 M. Sene 47.

[137] Uzun boylu sârî bıyıklu Antoni veled-i Minoli, duhanî Yorgi kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 17 M. Sene 47.

[138] Amnâtolu Elenâ nasrâniyye, Lâhana Hasan Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye vârub gelmesine ruhsat fi 17 M. Sene 47.

[139] Orta boylu mâvi gözlü açık kaşlu Prizrenli tüfenkçi Hasan bin Dervîş, Pîrizrenli İbrâhîm kefâletiyle Hânya'ya fi 17 M. Sene 47.

[140-141] Uzun boylu kara bıyıklu 'Arif Mustafa bin Mehmed ve orta boylu sârî bıyıklu Hüseyin bin 'Ali, Somâtozlu Mollâ Mehmed kefâletiyle Kandiye'ye fi 21 M. Sene 47.

[142] Uzun boylu kumrâl seyrek sakallu kara gözlü Süleymân bin 'Ali, Hâcı ustanın kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 22 M. Sene 47.

[143] Orta boylu siyâh bıyıklu â'ma Mustafa bin İsmâ'il, karındâşı Mehmed'in kefâletiyle Hânya'ya fi 22 M. Sene 47.

[144-145-146-147] Orta boylu sârî bıyıklu Apostol veled-i Mîhâ'il ve zevcesi Antonosâ ve üç yaşında kızı Esreyanâ ve sulbi oğlu Yorgi nâmunlar, Bağçelikli Espîzo kefâletiyle Hânya'ya fi 22 M. Sene 47.

[148] Resmolu Kadriye binti İsmâ'il, Andânâsozlu Ahmed'in kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 22 M. Sene 47.

[149] Resmolu orta boylu topâl 'Ömer, Perveroğlu kefâletiyle Hânya'ya fi 22 M. Sene 47.

[150-151] Resmolu kocakarı Fâtma binti Mehmed ve cüzzâm 'Akîde binti Ahmed Mâvrâki, Mollâ Hüseyin kefâletiyile Hânya'ya mürûrlarına fi 23 M. Sene 47. (64)

[152] Kısa boylu sârı bıyıklı mâ'i gözlü Hasan bin el-hâc Mustafa, İzmirlioğlu Mehmed Ağâ kefâletiyile Hânya'ya fi 24 M. Sene 47.

[153-154-155] Orta boylu kumrâl bıyıklı Dîmitri veled-i Minoli ve orta boylu sârı bıyıklı Minoli veled-i Nîkoli ve uzun boylu sârı ter bıyıklı Hrâlâni veled-i Konstanti, kasab Yusuf kefâletiyile Kandiye'ye fi 24 M. Sene 47.

[156] Kale imâmı Hasan Fehîm bin Mustafa Ağâ, Boduroğlu kefâletiyile Hânya'ya fi 24 M. Sene 47.

[157] Uzun boylu kabâ kır bıyıklı Menoso veled-i Mihali, mollâ? Fehîm kefâletiyile Kandiye'ye fi 24 M.

[158] İsfâkiyeli Mârya nasrâniyye, Yâni Dâskalâki kefâletiyile Hânya'ya fi 24 M. Sene 47.

[159] Orta boylu kabâ kır bıyıklı Fâfûl bin Mehmed 'Ali, oğlu 'Ali Bey'in kefâletiyile Hânya'ya fi 24 M. Sene 47.

[160] Orta boylu ince kara bıyıklı Mâtyo veled-i Yâni, Boduroğlu kefâletiyile Hânya'ya fi 24.

[161-162-163-164-165] Orta boylu sârı bıyıklı Mihâ'il veled-i Yorgi ve uzun boylu sârı bıyıklı Mihâ'il veled-i Anâvoryâno ve kısa boylu sârı bıyıklı Anâvoryâno veled-i Pânoyot ve uzun boylu kara bıyıklı Nikoli veled-i Todori ve orta boylu sârı bıyıklı Pânâyot veled-i Mihali, Ayvaâsilili Dîmitrâki kefâletiyile Kandiye'ye fi 24 M. Sene 47.

[166-167-168] Orta boylu ter bıyıklı İshâk bin Sinâ ve uzun boylu sârı kır sakâllu Ya'kûb bin Şamû'el ve kısa boylu şâb-ı emred Şamû'el bin 'Avrâm, İliyâ kefâletiyile Suda'ya mürûrlarına fi 25 M. Sene 47.

[169] Orta boylu ak sakâllu İbrâhim bin İbrâhim, Şerîf Mustafa kefâletiyile Hânya'ya fi 26 M.

[170] Kâlîviyâlî orta boylu ince sârı bıyıklı Yâni veled-i Nîkoli, Yerânîli Mihali İlyâki kefâletiyile Kandiye'ye fi 27 M. Sene 47.

[171] Apokoronlu uzun boylu ince kumrâl bıyıklı Minoli veled-i Yâni, 'Arap Mercân kefâletiyile Kandiye'ye fi 28 M.

[172] Orta boylu ince kumrâl bıyıklı Mustafa Ağâ bin 'Ali Ağâ, karındâşı 'Ali Ağâ kefâletiyile Hânya'ya mürûruna fi gurre-i S. Sene 47.

[173] Resmolu orta boylu kır bıyıklı Yâni veled-i Minoli, Hâcı 'Alioğlu 'Osman Ağâ kefâletiyile Enez'e mürûruna izin verilmişdir fi gurre-i S. Sene 47.

[174-175] Orta boylu sârı bıyıklı Zekeriyâ bin Hasan ve orta boylu sâde rû siyâh gözlü Hasan bin Sâlih, Hâcı Soyâtârî'nın kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 2 S. Sene 247.

[176] Uzun boylu kara bıyıklı Emin bin Ahmed, terzi Mustafa kefâletiyle Hânya'ya fi 2 S. Sene 47.

[177] Altıncı yüzbaşısı Ahmed Ağâ Kuvâmi Mısıri, Yusuf Ağâ kefâletiyle Mısır'a fi 2 S.

[178] Uzun boylu sârı bıyıklı Mehmed bin Selîm, karındâşı Hasan kefâletiyle Kandiye'ye fi 2 S.

[179] Orta boylu kumrâl bıyıklı Selim Beğ, kâynı Nuri Halîl kefâletiyle Hânya'ya fi 2 S. Sene 47.

[180] Kısa boylu ter bıyıklı siyâh gözlü Bilâl bin Mustafa, Arnâvûd Selîm kefâletiyle Hânya'ya fi 3 S. Sene 47.

[181-182] Orta boylu ter bıyıklı Yâni veled-i Mîhâ'il ve kısa boylu şâb-ı emred Badakî? veled-i Minoli, terzi Yâni kefâletiyle Hânya'ya fi 3 S. Sene 47.

[183-184-185-186-187] Orta boylu sârı bıyıklı Mehmed bin Sâlih ve orta boylu sârı bıyıklı Hâcı Bayrı bin Bekir ve kısa boylu ince kumrâl bıyıklı 'Ali bin Ahmed ve orta boylu kumrâl bıyıklı Hasan bin Selim ve orta boylu sârı bıyıklı Süleymân bin 'Abdullah, Soyâtârî 'Abdülbâki'nin kefâletiyle Hânya'ya fi 3 S. Sene 47. (65)

[188] Uzun boylu kumrâl bıyıklı Emîn bin Mustafa, Manâstırlı Reşîd Bey kefâletiyle Kandiye'ye fi 3 S. sene.

[189] Uzun boylu kır bıyıklı Minoli veled-i İstrâti, Merdinâki 'Ali Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 5 S. sene 47.

[190-191] Kısa boylu ayakları topâl İbrâsânâki Ahmed ve hıdmetinde uzun boylu sâde ruy Hüseyin, Boduroğlu kefâletiyle Kandiye'ye fi 5 S.

[192] Orta boylu siyâh bıyıklı 'Abdülkerîm bin Süleymân, sâminbaşısı Hasan kefâletiyle Kandiye'ye fi 5 S. sene 47.

[193] Uzun boylu kumrâl bıyıklı Soyâtârî 'Abdülbâki, Hazinedâr Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 5 S. sene 47.

[194] Orta boylu kumrâl bıyıklı yek çeşm Mehmed bin İbrâhîm, Murunâlî Hüseyin kefâletiyle Kandiye'ye fi 5 S. sene 47.

[195] Uzun boylu sârı sakâllu Süleymân bin Ya'kûb, Prizrenli İbrâhim kefâletiyle Kandiye'ye mürûruna fi 5 S. sene 47.

[196] Kısa boylu ince sârı bıyıklı Hüseyin bin Ahmed, Vârsâmonerozlu Mustafa kefâletiyle Hânya'ya fi 5 S. sene 47.

[197] Orta boylu sâde rû Meletiyâ veled-i Acı Yâni, karındâşı Tîtûs kefâletiyle Şirâ'ya mürûruna fi 5 S. sene 247.

[198] Dârende-i tezkere kısa boylu sâde rû Anton veled-i Konstantin, ... Esteryâ veled-i Yano kefâletiyle Çâmlıca'ya fi 5 S. sene.

[199] Fi'l-asl Estiyeli Fâtma binti 'Abdullah, Ramazân Ağâ hâdimi Mustafa kefâletiyle Kandiye'ye fi 7 S. sene 47.

[200] Uzun boylu kumrâl bıyıklı İbrâhim bin Mustafa, Çanâkkal'eli İbrâhim kefâletiyle Kandiye'ye fi 7 S. sene 47.

[201-202-203-204] Orta boylu siyâh bıyıklı Mehmed bin Sâdık ve orta boylu siyâh bıyıklı Dâvud bin Süleymân ve orta boylu sârı bıyıklı Talha bin Hüseyin ve kısa boylu ter bıyıklı Hasan bin 'Ali, Hâcı Bekir Ağâ kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 7 S. Sene 47.

[205] Kısa boylu sâde rû Mısıri Hüseyin bin İbrâhîm, Mısıri el-hâc Mehmed kefâletiyle Mısır'a mürûruna izin fi 8 S. Sene 47.

[206] Uzun boylu ince bıyıklı esvedü'l-levn 'Abdullah bin Ahmed, Mısıri el-hâc Mehmed kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 8 S. Sene 47.

[207] Resmo muhafızı Eyüb Bey'in etbâ'ından orta boylu â'ma 'Arab Sâiş?, el-hâc İbrâhîm mîr-i mümâileyhden izin alub Mısır'a mürûruna izin verilmiştir fi 8 S. Sene 47.

[208] Kısa boylu sâde rû Vâsili veled-i Yorgi, Bilâl Ağâ'nın kefâletiyle Hânya'ya fi 8 S. Sene 47.

[209-210] Milânbeli Bârâski veled-i Yorgi Kostâni ve kızı Çori?, Stâni Yâni'nin kefâletiyle Hânya'ya fi 8 S. Sene 47.

[211] Uzun boylu siyâh bıyıklı Ahmed bin Mehmed, Rahmi Efendi'nin kefâletiyle Hânya'ya fi 8 S. Sene 47.

[212-213-214] Uzun boylu kır bıyıklı Nîkola Re'is ve kısa boylu sârı bıyıklı Anton veled-i Nikola ve karındâşı Erkîri, İnyâkili Yâni kefâletiyle Hânya'ya fi 8 S. Sene 47.

[215-216] Uzun boylu kumrâl kabâ bıyıklı Mehmed bin Hasan ve uzun boylu sârı bıyıklı Hüseyin bin Mehmed, Yâkaovâli el-hâc Ya'kûb kefâletiyle Kandiye'ye fi 10 S. Sene 47.

[217] Orta boylu siyâh gözlü esmerü'l-evn Ahmed bin 'Abdullah, Sâkızlı Ethem Efendi kefâletiyle Kandiye'ye fi 10 S. Sene 47. (66)

[218] Orta boylu dört kâşlı esmerü'l-evn İstâvroli veled-i Konstanti, ... Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 11 S.

[219-220] Orta boylu sârı bıyıklu Sâlih bin Tayyib ve kezâ orta boylu sârı bıyıklu Hasan bin Sâlih, Alâdâğlı Ahmed'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 11 S. sene 247.

[221] Orta boylu sârı bıyıklu Hüseyin bin Mehmed, Tîrânlı terzi 'Ömer kefâletiyle Kandiye'ye fi 11 S. sene 47.

[222] Uzun boylu sârı bıyıklu Süleymân bin 'Ali, Berâtlı 'Abdullah kefâletiyle Kandiye'ye fi 11 S. sene.

[223] Kısa boylu sârı bıyıklu Hrâlanbi veled-i Andoni, mahkeme kâtibi kefâletiyle Hânya'ya fi 12 S. sene.

[224] Orta boylu kara bıyıklu Hasan bin Mehmed, Topçu Hüseyin usta kefâletiyle Hânya'ya fi 12 S. sene 47.

[225-226-227] Uzun boylu ince sârı bıyıklu Mustafa bin Ahmed ve kısa boylu sâde rû Yûnus bin Hüseyin ve kısa boylu sâde rû 'Ali bin Ahmed, Peremeli Mehmed tâbi-i Tahtâloğlu kefâletiyle Kandiye'ye fi 15 S.

[228-229] Onbirinci alây binbaşılardan Cafer Efendi gulâmı esvedü'l-levn Ahmed Efendi ve orta boylu sâde rû el-hâc Kâsım hâdimi, Cafer Efendi kefâletiyle Kandiye'ye mürûrlarına fi 15 S. sene.

[230-231] Uzun boylu açık kaşlı Yânya tüccârından Nikoli veled-i İzyâmândi ve orta boylu açık kaşlı Dîmitri veled-i Anâstâs, bâbuşçu Androli kefâletiyle Kandiye'ye fi 15 S. sene 47.

[232-233] Uzun boylu kır sakallu Yahûd Ya'kûb veled-i Samuel ve kısa boylu sâde rû Samu'el veled-i Avrâm, Yahudi İliyâ kefâletiyle Kandiye'ye ve andan İzmîr'e fi 15 S. sene 47.

[234-235] Fâtma hâtûn ve kızı Meryem hâtûn, İsmâ'il Tabâkçioğlu kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 15 S. sene 47.

[236] Uzun boylu çiçek bozuğu sârı bıyıklu Sâlih bin Hasan, Prîzrenli İbrâhim kefâletiyle Kandiye'ye fi 16 S. sene 47.

[237] Sergerde Ramazân Ağâ hâdimi Mısırî uzun boylu sârı ince bıyıklu Ahmed bin Hâcî Güre, Ağâ-yı mûmâileyh efendi tezkeresi mûcibince Kandiye'ye mürûruna fi 17 S. sene 47.

[238-239-240-241-242-243] Orta boylu kumrâl sakallu Pâpâ Yerâsumo ve uzun boylu sârı bıyıklu Yorgi veled-i Frankâ ve uzun boylu sârı bıyıklu Yorgi veled-i Konstanti ve orta boylu ince bıyıklu Minoli veled-i Mihali ve orta boylu sârı bıyıklu Nikoli veled-i Minoli ve uzun boylu ince kara bıyıklu Yâni veled-i Anton ..., kocabâşı Mârko kefâletiyle Öküz adası'na mürûr ve ubûruna izin verilmiştir fi 18 S. sene 47.

[244] Orta boylu ince sâri bıyıklu Mârko veled-i Todori, gümrük kolcusu molla ... kefâletiyle Öküzadası'na mürûr ve ubûruna izin verilmişdir fi 18 S. sene 47.

[245] Sekizinci yüzbâşı Süleymân Ağâ hâdimi orta boylu kumrâl bıyıklu İbrâhîm 'âmîr, ağâ-yı mûmaileyhin kefâletiyle Mısır'a gidip gelmesine fi 18 S. sene.

[246] Ellidokuzuncu ortanın yedinci yüzbâşısı 'Abdülmecîd hâdimi İbrâhîm bin Hasan ki orta boylu siyâh seyrek sakallu, ağâsı kefâletiyle Mısır'a mürûruna fi 18 S. (67)

[247-248] Orta boylu siyâh bıyıklu Lâzoğlu Ahmed bin Hüseyin ve kâ'in vâlidesi Emine hâtûn, İbrâhîm Ağâ kefâletiyle Hânya'ya fi 18 S. sene.

[249] İkinci ortanın altıncı yüzbâşısı Ahmed Ağâ hâdimi uzun boylu kumrâl bıyıklu Mehmed bin Kâsım, ağâ-yı mûmâileyh tezkeresi mûcibince Hânya'ya mürûruna izin verilmişdir fi 18 S. sene 47.

[250] Çehârse? binbâşısı 'atûfetlü Cafer Ağâ hâdimi uzun boylu yek çeşm Milâpotamolı İbrâhîm bin Ya'kûb, ağâ-yı mûmâileyhin kefâletiyle Mısır'a mürûruna fi 19 S. sene 247.

[251] Muhâsebeci Efendi hâdimi Şâmlı Hasan Efendi, mûmâileyhin kefâletiyle Mısır'a izin fi 20 S. sene 47.

[252] Orta boylu kumrâl seyrek sakallu Mustafa Ağâ, Zeynel Ağâ'nın kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi 21 S. sene 47.

[253] Orta boylu sâde rû Nikoli veled-i Anton, kapu tercümânı kefâletiyle Hânya'ya fi 21 S. sene.

[254] Orta boylu kır bıyıklu Mehmed bin Hasan, Yetîmoğlu Hüseyin kefâletiyle Hânya'ya fi 22 S. sene 47.

[255] Orta boylu sâri bıyıklu Mehmed bin 'Abdüsselâm, Dîmetokalı 'Ali'nin kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene.

[256-257] Uzun boylu ince sâri bıyıklu Mustafa bin Feyzullah ve ma'iyetinde Râziye hâtûn, duhânî Hasan Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[258] Uzun boylu kara bıyıklu Hasan bin Mehmed, Çanâkka'leli İbrâhîm kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[259-260] Orta boylu sâri bıyıklu Ahmed bin İbrâhîm ve orta boylu kumrâl bıyıklu Mehmed bin İsmâ'il, Yerâkarlı Mustafa Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene.

[261] Orta boylu sâri bıyıklu Hâcı Hüseyin bin 'Ali, Topçu Hüseyin usta kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[262] Uzun boylu sârı bıyıklu Hasan bin 'Ali, Kürd 'Ömer'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[263-264] Uzun boylu sârı bıyıklu Mehmed bin Halîl ve orta boylu ince sârı bıyıklu Yusuf bin Mustafa, Prizrenli İbrâhim kefâletiyle Hânya'ya fi 22 S. sene 47.

[265-266-267] Orta boylu seyrek siyâh sakâllu 'Ali Bey ve ma'iyetinde orta boylu sâde rû Mehmed ve orta boylu kumrâl bıyıklu Bilâl, Hâcı Bekir Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[268-269-270-271] Orta boylu sârı bıyıklu Anton veled-i Yâni ve orta boylu sâde rû Yânâko veled-i Frânkâ ve orta boylu kumrâl bıyıklu Mihali veled-i Konstanti, boyâcı Minoli kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[272] Kısa boylu sârı bıyıklu sol gözü illetli Fâfûl, Cezâyirlioğlu Hüseyin kefâletiyle Kandiye'ye fi 22 S. sene 47.

[273] Kısa boylu mâ'i gözlü açık kâşlı berber Hâcı 'Ali Terzâki bin Hasan, hâtib tezkeresi mûcibince gene Hânya'ya mürûruna fi 22 S. sene 47.

[274-275] Orta boylu sârı bıyıklu 'Ömer bin Hasan ve orta boylu sâde rû Hasan bin İslâm, Prizrenli İslâm Ağâ kefâletiyle Suda'ya mürûrlarına fi 24 S. sene 47.

[276-277-278] Orta boylu kara bıyıklu Mehmed bin Süleymân ve ma'iyetinde orta boylu kara bıyıklu 'Abdullah bin Mahmûd ve kısa boylu kara bıyıklu 'Abdûlgafur bin Geylâni, Mustafa Efendi'nin kefâletiyle Hânya'ya mürûrlarına fi 24 S. sene 47. (68)

[279] Uzun boylu kara bıyıklu 'Osmân bin Veli, Tosyâlı Emîn kefâletiyle Kandiye'ye fi 26 S. sene.

[280] Uzun boylu ince kara bıyıklu Derviş 'Abdullah bin Receb, Trâbzoni Selîm kefâletiyle Hânya'ya fi 26 S. sene 247.

[281] Orta boylu kara bıyıklu Simiyâlı Yorgi veled-i Yâni, Mihâ'il Şûnâki kefâletiyle Kandiye'ye fi 27 S. sene 47.

[282-283] Orta boylu kara bıyıklu Mehmed bin İbrâhim ve gene orta boylu sâde rû İsmâ'il bin İbrâhim, celeb Ağâ'nın kefâletiyle Suda'ya mürûrlarına fi 27 S. sene 47.

[284] Orta boylu sârı bıyıklu Hüseyin bin Mehmed, Tîrânlı Adem kefâletiyle Kandiye'ye fi 28 S. sene.

[285] Orta boylu ince kara bıyıklu Yâko veled-i Mâsyo, Nikoli dülger kefâletiyle Şîrâ'ya mürûruna fi 29 S. sene 47.

[286] Orta boylu kara bıyıklu Topâl 'Ömer, Boduroğlu Hüseyin Ağâ kefâletiyle Kandiye'ye fi 29 S. sene 47.

[287] Smâhkolu? Rahmi Efendi'nin gulâmı esvedü'l-levn 'Abdullah Efendi, mümâileyhin izniyle Hânya'ya mürûruna izin verilmiştir fi 29 S. Sene 47.

[288] Orta boylu esvedü'l-levn İsmâ'il, Esronozlu İbrâhim Lârcâki kefâletiyle Kandiye'ye mürûruna fi 29 S. Sene 47.

[289] Uzun boylu sâde rû Tito veled-i Acı Yâni, Bolânâki Konstanti kefâletiyle Şirâ'ya fi selh-i S. Sene 47.

[290-291] Orta boylu kara sakallu Pâpâ Yâkomu veled-i Pâpâ Yâni ve orta boylu sâde rû sârî çehrelü Frânkâ veled-i Yâni, Kâvsalı Minoli Menulaso kefâletiyle Bâru Adası'na mürûrlarına fi selh-i S. sene.

[292] Uzun boylu sârî bıyıklu Mihali veled-i Minoli Dîmitrâki kefâletiyle İstendil Adası'na mürûruna fi selh-i S.

[293-294-295] Uzun boylu kumrâl bıyıklu Yorgi veled-i Mârko ve zevcesi Kiryâki ve on yaşında kızı Elenâ, Niyâl ? oğlu Hasan kefâletiyle İstendil'e.

[296] Uzun boylu sârıca kır sakâllu Mazlûm Bâbâ, Selâmi Efendi'nin kefâletiyle Hânya'ya mürûruna fi selh-i S.

[297] Orta boylu sâde rû 'Abbâs bin Cafer, Hâmmâmi İbrâhim usta kefâletiyle Hânya'ya fi selh-i S. sene 47.

[298] Sekizinci ortanın mülâzım-ı evveli Hüseyin Ağâ hâdimi kısa boylu sâde rû Süleymân bin Ebu Vakkâs?, Ağâ-yı mümâileyhin tezkeresi mûcibince Mısır'a vârub gelmesine izin verilmiştir fi gur-re-i RA. sene 247.

[299] Sergerde Şerîf Ağâ neferlerinden uzun boylu kara bıyıklu kara ... Mehmed bin Hasan, Ağâ-yı mümâileyhin izin tezkeresi mûcibince Kandiye'ya mürûruna fi 3 RA. sene 47.

[300] Orta boylu kumrâl bıyıklu Bilâl bin Hüseyin, Lîkâki Hasan kefâletiyle Kandiye'ye fi 3 RA. sene 47.

[301] Orta boylu kara seyrek sakâllu Süleymân bin 'Ali, Yenişehirli Ahmed'in kefâletiyle Kandiye'ye fi 3 RA. Sene 47.

[302] Uzun boylu sârıca sâde rû Hasan bin Emîn, Kürd Hâcı Mehmed kefâletiyle Kandiye'ye fi 3 RA. Sene. (69)

[303] Kısa boylu Cârâbaro Sâlih bin İbrâhim, Hâcı Hasan kefâletiyle Kandiye'ye fi 3 RA. sene 47.

[304] Orta boylu kumrâl bıyıklu Minoli veled-i Anton, Dimitrâki kefâletiyle Şirâ'ya mürûruna fi 4 RA. sene 47.

[305-306] Uzun boylu sâde rû İbrâhîm bin Derviş ve vâlidesi Fâtma Hâtûn, Soytârı Hâcı 'Abdûlbâki'nin kefâletiyle Kandiye'ye fi 4 RA. sene 247.

[307] Orta boylu sakâ Derviş eş-şeyh Ahmed bin es-seyid Mehmed Sâ'is,? el-hâc Mehmed kefâletiyile Kandiye'ye mürûruna fi 4 RA. sene 47.

[308] Uzun boylu siyâh ve seyrek sakâllu on birinci alây ... mu'allim ... hâdimi Berisây? bin Ebit?, mu'allim-i mersûmun izin ve kefâletiyile Mısır'a fi 4 RA. sene 247.

[309] Orta boylu çiçek bozuğu 'Osmân bin 'Osmân, Sâkızlıoğlu Ethem kefâletiyile Kandiye'ye fi 4 RA. sene 247.

[310] Orta boylu kumrâl sakâllu Hâcî Ahmed bin Tâhir, Cafer Ağâ kefâletiyile Hânya'ya fi 4 RA. sene 247.

[311] Orta boylu kır bıyıklu Tosûn Re'is, Mazlûm kahveci kefâletiyile Hânya'yafi 5 RA. sene 247.

[312] Uzun boylu sârı bıyıklu 'Ali bin 'Osmân, İlbasânlı Mehmed'in kefâletiyile Kandiye'yefi 5 RA. sene 47.

[313] Uzun boylu sârı bıyıklu Hasan bin 'Osmân, Adıyâmanlı es-seyid Hasan kefâletiyile Hânya'ya fi 5 RA. sene 47.

[314] Orta boylu sârı bıyıklu Nikola hekim, Ermeni Yusuf kefâletiyile Hânya'ya fi 5 RA. sene 47.

[315] Kısa boylu Cârâbora Mustafa bin Mehmed, Çizmeci Yusuf kefâletiyile Hânya'ya fi 5 RA. Sene 247.

[316] Kısa boylu esvedü'l-levn Selîm bin 'Abdullah, Soyâtârı 'Abdûlbâki kefâletiyile Kandiye'ye fi 6 RA. sene 47.

[317-318] Uzun boylu sârı bıyıklu Sâlih bin Hasan ve orta boylu kır bıyıklu Ahmed bin Süleymân, Çâmlı 'Azîz'in kefâletiyile Kandiye'ye fi 6 RA. sene 47.

[319] Ortaboylu siyâh bıyıklu İslâm bin Hasan, Tîrânlı İslâm Ağâ kefâletiyile Kandiye'ye fi 6 RA. sene 47. (70)

Kaynaklar

I-Temel Kaynaklar:

a-Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi: (VİBMA)

Resmo Şeriye Sicili, no: 68.

b-Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri: (BOA)

BOA., A. MKT., no: 22-30.

BOA., Cevdet Dahiliye, no: 5396.

BOA., Cevdet Maliye, no: 16775.

BOA., Cevdet, Zaptiye, no: 1722.

BOA., DH. MKT. No: 1656-35.

c-Vikelea Kütüphanesi Arşivi:

Kandiye Şeriye Sicili, no: 43.

II-Araştırma ve İnceleme Eserler:

ADIYEKE A. Nükhet, “Girit’in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor”, *Belgeler*, c. XV, sayı 19, (1993), s. 293-315.

ADIYEKE A. Nükhet – Adıyeke, Nuri, “Newly Discovered In Turkish Archives: Kadi Registers And Other Documents On Crete”, *TURCICA, Revue Études Turques*, Tome 32, 2000, s. 447-463.

ADIYEKE Nuri, *XXIX. Yüzyılda Milas Kazası*, Yeni Milas Matbaası, Milas 2017.

ADIYEKE Nuri, “Bir Kitap ya da Osmanlı Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak”, [*Kastamonu Jurnal Defteri 1252-1253/ 1836-1837*], *Kebikeç*, (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi), sayı 14, (2002), s. 125-134.

ADIYEKE Nuri, “Fatih Paşalar’ın Kendilerine Armağânı: Osmanlı Girit’inde Temlik/Mülk Köyler”, *Hilâl, Studi Turchi e Ottomani*, (Venetians and Ottomans in the [Early] Modern Age), v. 6, 2018, s. 97-110.

ADIYEKE Nuri, “Multi-dimensional Complications of Conversion to Islam in Ottoman Crete”, *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*, Halcyon Days in Crete VI, (Edited By. Antonis Anastasopoulos), Crete Universty Press, Rethymno 2008, s. 203-209.

ÇADIRCI Musa, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’i Mürûr ve Pasaport Nizânnameleri”, *Belgeler*, c. XV, sayı 19, (1993), s. 169-181.

DEMİRTAŞ Mehmet, “XIX. Yüzyılda İstanbul’a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve karşılaşılan Güçlükler”, *Belleten*, c. 73, sayı 268, (2009), s.739-754.

DETORAKİS Theocharis E., *History of Crete*, (Translated: John Davis), Iraklion 1994.

EKİNCİ İlhan, “Kitap Tanıtımı (*Kastamonu Jurnal Defteri 1252-1253/ 1836-1837*)”, *Belleten*, c. LXVII, sayı 248, (Nisan 2003), s. 193-199.

Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253/ 1836-1837), Yayına Haz: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, İ. Hakkı Aksoyak, Necip Fazıl Duru, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara 1998.

Kastamonu Jurnal Defteri II, (1254-1255 / 1838-1839), Yayına Haz: İ. Hakkı Aksoyak, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara 2006.

KÖSTÜKLÜ Nuri, “II. Mahmud Dönemi Seyahat Tezkeresi Uygulamasına Dair Bazı Tespitler”, *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, c.14, sayı 27, (2019), s. 199-205.

KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Mürur Tezkiresi”, *TDV., İslam Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2012, s.60-61.

SEZER Hamiyet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.22, sayı 33, (2003), s.105-124.

TURNA Nalan, “Geç Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat varakaları ve Kadımlar”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c.6, sayı 14, (2019), s. 155-177.

TURNA Nalan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi”, *Osmanlı İstanbul’u*, c. II, İstanbul Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul Belediyesi Yayını, İstanbul 2014, s. 389-403.

ANKARAD, 2023; 4(7): 37-65	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1298164

Araştırma Makalesi / Research Article

**THE IDENTITY OF LAUSANNE EXCHANGEES
ACROSS THE GENERATIONS: THE CASE OF
MUSTAFAPAŞA VILLAGE**

M. Derya CANPOLAT*

Abstract: Thanks to the Convention and Protocol Concerning the Exchange of Turkish and Greek Populations, signed between Türkiye and Greece on January 30, 1923, approximately 500 thousand Muslims migrated from Greece to Turkey. Accordingly, this study subjects the exchangees who migrated to Mustafapaşa Village of Nevşehir and their following generations that lived in this village for a hundred years. It aims to scrutinize the exchangees' knowledge about compulsory migration across generations. It also aims to uncover whether they have protected the values and cultures inherited from their ancestors. Therefore, a fieldwork study was conducted in Mustafapaşa including observations and interviews with 50 exchangees. The data obtained from the field were subjected to content analysis and presented around the thematic framework of the study. The findings revealed that although the knowledge of customs and traditions decreased from generation to generation, the exchangee identity continued to be preserved.

Key Words: Compulsory Migration, Lausanne Convention, Exchangees, Türkiye, Mustafapaşa, Jerveni, Greece.

**NESİLLER BOYU LOZAN MÜBADİL KİMLİĞİ:
MUSTAFAPAŞA KÖYÜ ÖRNEĞİ**

Öz: Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol kapsamında, Yunanistan'dan Türkiye'ye yaklaşık 500 bin Müslüman göç etmiştir. Bununla ilişkili olarak mevcut çalışma, Nevşehir'in Mustafapaşa Köyü'ne göç eden ve yüz yıldır bu köyde yaşamını sürdüren mübadilleri ve onların takip eden kuşaklarını konu etmektedir. Çalışma mübadillerin zorunlu göç hakkındaki bilgilerini kuşaklar üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda atalarından miras kalan değer ve

* Ph. D. Candidate, Social Sciences University of Ankara, International Relations, Ankara, Türkiye, mderya.canpolat@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5248-0320.

kültürleri koruyup korumadıklarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Mustafapaşa'da yapılan gözlemler ve 50 mübadil ile gerçekleştirilen görüşmeleri içeren bir saha çalışması yürütülmüştür. Saha çalışmasından elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak tematik çerçeve etrafında çalışmada sunulmuştur. Bulgular, gelenek ve göreneklere ilişkin bilginin kuşaktan kuşağa azalmasına rağmen mübadil kimliğinin korunmaya devam ettiğini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Göç, Lozan Nüfus Mübadelesi, Mübadiller, Türkiye, Mustafapaşa, Jerveni, Yunanistan.

Introduction

During the establishment of a national state, the Republic of Türkiye targeted to solve the minority problem inherited from the Ottoman State to eliminate the possibility of interference in its internal affairs and territorial claims. The Greeks, who struggled for independence against the Ottoman State intending to establish a nation-state, also aimed to solve the minority problem in their lands after independence.¹ Therefore, Türkiye and Greece, whose goals overlapped, signed the Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations, on January 30, 1923². After it was ratified and entered into force on August 25, the compulsory migration was carried out, which involved the Turkish nationals belonging to the Greek Orthodox religion residing in Turkish territory and the Greek nationals belonging to the Islamic religion residing in Greek territory.

Only two communities on either side were exempted from the Exchange: the Greek population that lived in Istanbul, and the Muslim population that lived in Western Thrace³. With this compulsory population exchange, more than one million Orthodox Christians and a half million Muslims left their homeland. In other words, the Lausanne Convention affected almost two million people who were chosen solely for their religious identity, regardless of their linguistic or cultural characteristics.⁴ They were transported by ships to Türkiye and mostly settled in the regions and houses

1 Cahide Aghatabay Zengin, Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu (1923-1930), Dorlion, Ankara 2021.

2 Yücel Bozdağlıoğlu, "The Turkish-Greek Population Exchange and Its Results", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, vol. 180/ no. 180 (2014), pp. 9-32.

3 Ahu Paköz Türkeli, "Influences of 1923 Population Exchange on Second and Third Generation Migrants", Doctoral Thesis, ODTÜ, Ankara 2016.

4 Gökçe Bayındır-Goularas, "1923 Population Exchange between Turkey and Greece: The Survival of the Exchanged Population's Identities and Cultures", Alternatif Politika, vol. 4/ no. 2 (2012), pp. 129-146.

that used to belong to the Orthodox Christians. Not only were they challenged during the migration processes, but they also faced numerous difficulties during the settlement processes⁵. However, apart from some pieces of art and literature, population exchange was largely ignored in Turkish literature⁶. When the literature on the subject is examined, it is seen that studies mostly deal with the historical background of the population exchange,⁷ and there is a relatively inadequate number of studies focusing on the migration and settlement processes⁸ of the

⁵ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

⁶ Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", *Türkiye'nin Göç Tarihi*, no. 14 (2015), pp. 171-190.

⁷ See the following publications: Ömer Dürrü Tesal, "Türk-Yunan İlişkilerinin Geçmişinden Bir Örnek: Azınlıkların Mübadelesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, vol. 9/ no. 53 (1988), pp. 46-52; Ramazan Tosun, *Türk-Yunan İlişkileri ve Türk-Rum Nüfus Mübadelesi*. Palet, Ankara 2002; Murat Karataş, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1925)", Master's Thesis, Gazi University, Ankara 2004; Serab Sezer, *Lozan ve Mübadele*, İstanbul Kültür Üniverstiesi, İstanbul 2012; Kemal Arı, *ibid.*; Pınar Şenışık, "1923 Turkish-Greek Population Change: Modern State Practices and Changing Identities in Early Republican Era", *Studies of the Ottoman Domain*, vol.6/ no. 10 (2016), pp. 83-119.

⁸ See the following publications: Mustafa Suphi Erden, "The Exchange of Greek and Turkish Populations in the 1920s and Its Socio-Economic Impacts on Life in Anatolia", *Crime, Law & Social Change*, no. 44 (2004), pp. 261-282; Mehmet Ali Gökaçtı, *Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005; Mustafa İşlek, "Migration Adaptation of Emigrants Who have Settled Down to Cappadocia Region after the Population Exchange: The Case of Güzelyurt", Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara 2009; Feryal Tansuğ, "Memory and Migration: The Turkish Experience of the Compulsory Population Exchange", *Deltio*, no. 17 (2012), pp. 195-215; Yücel Bozdağlıoğlu, "The Turkish-Greek Population Exchange and Its Results", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 180/ no. 180 (2014), pp. 9-32; Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Two Historical Old Concepts, A Socio-Cultural New Identity: What is the Population Exchange, Who are the Exchangees?", *TSA*, vol. 18/ no. 3 (2014), pp. 49-83; Bahadır Nuro, "Recalling the Population Exchange of 1923: Lausanne Exchangees in Niğde", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 31 (2019), pp. 57-79.

exchangees⁹ by concentrating on specific cities such as Bursa, İzmir, Konya, Mersin, and Samsun¹⁰.

Nevşehir is another city which few studies addressed¹¹. When the Exchange of Turkish and Greek Populations took place, it was not a province, on the contrary, it was a settlement that belonged to Niğde. It gained the status of a province in 1954. Between 1923 and 1927, approximately sixteen thousand exchanges, who came from the Kesriye Region (currently called Kastoria), Krifçe, and Kozana Regions of Greece¹² were settled there. On the other hand, one of the villages of Nevşehir, which is Mustafapaşa (formerly known as Sinasos), experienced compulsory migration of the exchangees who came only from Jerveni Village (currently called Agios) of Kesriye. Since the 2000s, they have celebrated their cultural heritage including ceremonies and traditions at the Culture and Art Festival. This situation has contributed to Mustafapaşa being a special place with a multicultural heritage where Anatolian and Balkan cultures are intertwined. Thanks to its cultural heritage, art, poetry,

⁹ Associated with the legal definition, rather than immigrants or *muhacir*, people subjected to population exchange through Lausanne Convention, and their subsequent generations are named “exchangees (*mübadil*)” in this study.

¹⁰ See the following publications: Ümmügülüm Candeğer, "Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalardan Muğla'ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı", Master's Thesis, Muğla University, Muğla 2003; Hasan Çetin, "Mübadale Öncesi ve Sonrası Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", Atatürkçü Bakış, vol. 2/ no. 4 (2003), pp. 93-116; Fahriye Engili, "Mersin Mübadilleri", Master's Thesis, Mersin University, Mersin, 2004; Yunus Emre Tekinsoy, "Türk Rum Nüfus Mübadelesi ve Konya", Master's Thesis, Selçuk University, Konya 2007; Nedim İpek, Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Kültür, Samsun 2012.

¹¹ See the website of Nevşehir Governship:

[http://www.nevsehir.gov.tr/tarihce#:~:text=%C4%B0lin%20ad%C4%B1%201725%20tarihinde%20Nev%20Fehir,1954%20tarihinde%20%C4%B0%20stat%C3%BCs%C3%BCne%20kavu%C5%9Fmu%C5%9Ftur\).](http://www.nevsehir.gov.tr/tarihce#:~:text=%C4%B0lin%20ad%C4%B1%201725%20tarihinde%20Nev%20Fehir,1954%20tarihinde%20%C4%B0%20stat%C3%BCs%C3%BCne%20kavu%C5%9Fmu%C5%9Ftur).)

¹² See the following publications: İpek Saklav, "The Differences and Similarities in Perceiving Their Social Gender Roles Between Local and Immigrant Women, The Example of Mustafapaşa Town", Master's Thesis, Erciyes University, Kayseri 2010; Selma Aliye Kavaf, "The Consequences of Lausanne Exchange Regarding the Social and Cultural Changes: The Example of Nevşehir", Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara 2014; Gökçe Bayındır-Goularas, *ibid.*; Süreyya Aytaş, Mübadelenin Hüzünlü Mirası, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2018.

gastronomy, and tourism, it was named one of the "Best Tourism Villages of 2021" by the United Nations World Tourism Organization¹³.

It is upon this background that this study concentrates on Mustafapaşa. It aims to examine the knowledge about the population exchange across generations and uncover how the exchangees define themselves after a hundred years of the Convention is implemented. Since there is no member of the first generation living in the village, four successive generations of exchangees were taken as the subject of the study. The study also scrutinizes their interest in the migration and settlement process of the first generation and dwells on whether they have protected the values and cultures of their ancestors. In other words, the present study concentrates on the perspectives of the exchangees. It is constructed by the following research question: "Has the exchangee identity that emerged with the Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations been protected by the generations of exchangees who migrated from Jerveni to Mustafapaşa?"

In the study, identity is the central concept with its relation to culture. Although culture is a complex and multidimensional concept, this study refers to culture as a sort of living style and sharing a collective identity that includes common values, norms, habits, beliefs, and memory. Accordingly, it employs "exchangee identity" as a concept that refers to special culture belonging to the exchangees and their collective memory about their ancestors' experiences. Particularly, it refers to awareness of the next generations as to the family past, customs, and traditions inherited from the ancestors. In this context, it argues that "the identity of exchangees has been protected in Mustafapaşa and it will be preserved in the near future".

The study consists of four parts. Following this introductory part, the first part below explains the methodology of the study. In this part, the instruments of data collection, and the method of data analysis will be explained. The second part analyzes the findings of the data gathered from the field. The next part presents a discussion of the collected data. The final part offers some concluding remarks.

1. Methodology

Migration is a human experience that includes memories and experiences. Therefore, this study employs a qualitative research methodology to compare the memories and experiences of the exchangee generations

¹³ UNWTO. Best Tourism Villages by UNWTO. 2021. <https://www.unwto.org/tourism-villages/en/villages/mustafapasa/>

living in Mustafapaşa realistically and holistically in the natural environment¹⁴. Although the phenomenon of exchangee is not foreign to us, we still cannot fully comprehend it. Thus, the phenomenological research design is preferred. This design enables the researcher to gain insight into and describe the experiences of the exchangees including their perspectives, feelings, and memories¹⁵. As the data collection tools, in-depth interviews and observations were applied.

The fieldwork study started with observations that were carried out between 20 September 2019 and 20 November 2021. The main rationale behind applying observations was to form the basis for the questions of the interviews and support the analysis of data obtained from the interviews. Among the observation techniques, the participant observation technique¹⁶ was preferred. This approach ensured the researcher an understanding of the exchangees in the study and the environment in which they live. Subsequently, the in-depth interviews with open-ended questions were conducted between 10 October 2020 and 20 November 2021. As the data source of the phenomenological research design are the individuals or groups who experienced the phenomenon that the research focuses on, the exchangees were determined as the study group of the research. According to the Headman of the Village, more than 700 exchangees live in Mustafapaşa, which has a population of 1300 people. As it was not easy to reach all the exchangees living in the village, it was decided to identify the interviewees through the observations. After preliminary interviews made by the researcher in the field, interviewees were determined by a non-random snowball sampling technique that enables the researcher to ask every person participating in the study to propose other respondents who met the necessary criteria for participation in the research. The people they recommended were then contacted and asked whether they would be willing to participate. This process continued until the desired number of interviewees was reached. Finally, 50 exchangees from different generations, who agreed to participate in the study, were identified. At this point, the generation criteria need to be explained. The 2nd generation refers to the individuals whose parents were born in and migrated from Jerveni. The 3rd, 4th, and 5th generations refer to individuals whose parents were born in Türkiye and had grandparents who migrated from Jerveni. Due to

¹⁴ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, translated by Collective, third ed., Nobel, Ankara 2018.

¹⁵ Ali Yıldırım, and Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin, Ankara 2016.

¹⁶ Yıldırım and Şimşek, *ibid.*

sharing common roots, individuals from subsequent generations one of whose parents is an exchangee and the other is native, were also included in the sample of the study to understand how they define themselves and whether the intercultural marriages affected the preservation of the exchangee identity. The semi-structured form, including demographic features and 15 questions, was applied to interviewees face-to-face in their workplaces, houses, village coffee house, or via ZOOM connection. Each interview lasted approximately an hour. Prior to the interviews, all interviewees were informed about the targets of the study and asked for their verbal approval to participate. Subsequently, interviews were conducted with those who gave verbal consent to participate in the study.

The data gathered by the interviews were analyzed by content analysis as it ensures a detailed explanation. This analysis enabled the data to be interpreted according to predetermined themes involving categories and codes¹⁷. The data analysis was initiated by a thematic framework formed based on the research questions and the results of the field study. After encoding the data, nine categories were determined. Subsequently, the data obtained from each interview were coded under the established categories (see Table 1).

Table 1. Thematic Framework for Comparisons of Exchangees

Categories	Codes			
	2 nd Generation	3 rd Generation	4 th Generation	5 th Generation
Means of population exchange	. Gülcemal the ship	. Migration . Exile . Grief . Salvation . Segregation	. Migration . Exile . Grief . Salvation . Ancestors . Foreignness	. Migration
Family past	. Torture	. Occupations and experiences of ancestors . The features of Jerveni	. Occupations and Experiences of ancestors . The features of Jerveni	. Cuisine
Migration process	. Difficult	. Difficult	. Difficult	. Difficult . Death

¹⁷ Yıldırım and Şimşek, *ibid.*

Categories	Codes			
	2 nd Generation	3 rd Generation	4 th Generation	5 th Generation
	. Family fragmentation	. Family fragmentation	. Family fragmentation	
Settlement process	. Challenges . Segregation	. Challenges . Segregation	. Challenges . Integration	. Challenges . Integration
After the settlement	. Folklore . Cuisine . Hıdırellez . Martinka . Wedding ceremonies . Feasts . The bride kicks the bush away	. Folklore . Cuisine . Hıdırellez . Martinka . Wedding ceremonies . Feasts . Mitro Dien . Not knead or sew . Duduleşka . Throw sticks	. Folklore . Cuisine . Hıdırellez . Martinka . Wedding ceremonies . Feasts	. Folklore . Cuisine . Hıdırellez . Martinka . Wedding ceremonies . Feasts
Relations among the Exchangees	Extended family	Extended family	Extended family	Extended family
Spoken Languages	Macırca & Turkish	Macırca & Turkish	Macırca & Turkish	Macırca & Turkish
Hometown	Mustafapaşa	. Mustafapaşa . Cappadocia . Ürgüp . Europe	Mustafapaşa/Ürgüp but from Jerveni	Mustafapaşa
Sense of belonging	Mustafapaşa	. Mustafapaşa is hometown . Jerveni is ancestors' village	. Mustafapaşa is an indispensable part, childhood, hometown . Jerveni is family past	. Mustafapaşa is childhood . Jerveni is curiosity

While presenting the data, quotations from the exchangees' statements were referred to, enabling readers to hear the voice of the exchangees in their own words. As regards confidentiality and ethical purposes, the

interviewees were anonymized and identified as I1, I2, I3, and so on while presenting the data in the study.

Here, it needs to be noted that the phenomenological research design may not produce generalizable results, given the nature of qualitative research. However, it is considered that as the present study reveals experiences, explanations, and results thanks to observing the village for two years, communicating with a large part of the village people, and making in-depth interviews with 50 people, it will help to better recognize and understand the phenomenon of exchangee across generations.

2. Findings: The Exchangees across the Generations

In the present study, gender equality was given priority in sample selection. Therefore, the interviews were conducted with 50 people including 25 female and 25 male interviewees. Although all living generations were tried to be included in the fieldwork in equal numbers, the sample of the study mostly consists of the 3rd and 4th generations, as 2nd and 5th generation exchangees were not available in sufficient numbers given their age and health conditions (see Table 2).

Table 2: Generations of the Interviewees

<i>G</i>	<i>2nd generation</i>	<i>3rd generation</i>	<i>4th generation</i>	<i>5th generation</i>	<i>Total</i>
<i>N</i>	3	21	24	2	50

Of the 50 interviewees, 19 are single, and 31 are married, a majority of whom have children. All were born in Nevşehir, were literate, and had different kinds of occupations including aeronauts, archaeologists, businessmen, civil engineers, employees, farmers, officers, and tradesmen, as well as retired, student, and unemployed people.

2.1. Means of Population Exchangee

Under this theme, the interviewees were asked to describe what the population exchange meant for them. This question is critical to remind the interviewees of the beginning of their ancestors' migration experience and reveal their thoughts about the emergence of exchangee identity. There are mixed responses collected from the field. All the interviewees from the 2nd generation said that they are too old to remember what their parents told them about their migration processes. *Gülcemal*, the name of the ship on which their family boarded, is at the top of the keywords that remained in their minds from those times.

The interviewees from the 3rd generation described population exchange from two aspects. The first one reminds them of the experiences of their ancestors' before and during the migration process. Accordingly,

“migration”, “exile”, “grief”, and “salvation” appeared as the most frequently mentioned words. In this context, some of the interviewees specified that the population exchange meant grief that their ancestors experienced in Jerveni because of the war and conflicts. It also meant the salvation of their ancestors because they had come to a safe land from this persecution. Some of them, on the other hand, pointed out the grief of leaving their lands and the grief that their ancestors were stricken with during their migration process because of family fragmentation.

“For me, the population exchange is what a mother feels when she separates from her child. It is full of grief to tear a people off their land (I12, Personal interview, 26 June 2021)”.

Another one recalls the experiences of their ancestors during the settlement process of Mustafapaşa. Accordingly, “segregation” appeared as the most mentioned word.

“When I hear the phenomena of the population exchange, I remember the segregation that I was exposed to during my primary school period. As our language was different from the *yerliçka*¹⁸, we could not understand our courses (I2, Personal interview, 6 July 2021)”.

The interviewees from the 4th generation also described the population exchange by focusing on their ancestors’ experiences before, during, and after the migration processes. Accordingly, “migration”, “exile”, “grief”, “ancestors”, “foreignness”, and “salvation” appeared as the most mentioned words.

“It always refers to us as grief regarding house, job, and feeling. For example, our grandfathers and fathers know 4 or 5 jobs because they needed money to afford their requirements. Also, my grandfather always said: ‘We came here, and the children started school, but how would they get used to it when they come back?’ He thought that he had come to Mustafapaşa not permanently, and someday would return to Jerveni. He always missed that village. Unfortunately, he died without ever seeing Jerveni again (I24, Personal interview, 2 July 2021).”

“Exchange means salvation for me. My grandparents lived under war conditions in Jerveni. The gangsters burned their houses. There was nothing to eat or drink. They managed to live for days with the water they took from the well in their garden. They felt liberated when they came here (I3, Personal interview, 7 June 2021).”

The interviewees from the 5th generation describe population exchange as “migration from Jerveni”.

¹⁸Exchangees named the natives as *yerliçka*. This word means “indigenous” in Turkish and is derived from a Slavic suffix meaning “pertaining to”.

The responses demonstrate that the exchange mostly refers to the 3rd and 4th generations with negative connotations like exile, grief, segregation and positive connotations like salvation. However, the common answer is migration. Regardless of the generations, the interviewees pointed out migration to express changes in their ancestors' life.

2.2. Family Past

To reveal the general knowledge of exchangees about their family past, the interviewees were asked about their ancestors' family life, occupations, the features of Jerveni, and stories about their ancestors' experiences there. These questions are important to understand the memory transfer from the first generation to the following generations. The data collected from the field demonstrate that all the interviewees think that they are familiar with their family history. However, they pointed out that their information is limited to what they remember from their ancestors.

Considering the answers given by the interviewees, it is understood that the 2nd generation barely remembered their family past due to their age, yet they mention the torture by the Greek gangsters:

“Before the Population Exchange, they lived on agriculture and animal husbandry. They were farmers and shepherds. Greek gangsters tortured my family and relatives. My father was 18 when he emigrated here (I30, Personal interview: 4 July 2021)”.

The majority of the 3rd generation considered that they were aware of their family past in terms of their ancestors' occupation, the features of their village Jerveni, and stories about their experiences. Accordingly, Jerveni is a village surrounded by mountains, forests, clear water, and fertile lands in which beans, corn, and potatoes were plentiful. The folk engaged in agriculture, animal husbandry, forestry, and tailoring. Besides, they were exposed to torture by the Greek gangster:

“According to what I learned from my grandfather, who was the Head of the Village, our folks were generally either lumberjacks or shepherds in Jerveni. Until the war broke out and population exchange was carried out, lumberjacks could either sell their wood to the cities or they could sell to the French. I heard a story from my grandfather that while our folks were going to the bazaar, Bulgarian and Greek gangs in Jerveni set up an ambush. They were all tied up. One by one, they began to slit their throats. My uncle's son had a knife. He cut off as much of the rope as he could and ran away. Other people were able to escape thanks to the cut rope (I11, Personal interview: 6 June 2021)”.

Considering the answers of the 4th generation, it is understood that the information about family history has decreased. Although many of the interviewees believed that they were aware of their ancestors' past, some of them had no idea:

“We know that they were lumberjacks. There is such a thing as named “*Muhacir nacaği*”, i.e. “migrant’s hatchet”. Let me tell you the story of Liko, who was a Muslim Macedonian gangster. When the leader of the Bulgarian gangs disturbed our folk, Liko and his two men cut off his leg with a hatchet, and killed him. Apart from that, they were engaged in agriculture, fishing, and a little animal husbandry. Those interested in trade sold wool and beaver fur (124, Personal Interview, 2 July 2021)”.

“I check my family tree by e-government. My relations go back to the village called Jerveni in Kastoria. We came here from there. That's all I know. My grandparents were born here. They didn't know much either. I had a grandfather who came here when he was a baby, but he passed away when I was a baby (119, Personal Interview, 8 July 2021)”.

The decrease in awareness regarding family history is seen in the 5th generation as well. Accordingly, their knowledge is mainly about the cuisine:

“Our ancestors were dealing with vineyards there. They ate food they made themselves like *pita*¹⁹, *koripopareni (kokoška)*²⁰, *macir mantısı (ravioli)*²¹, *macir böreği (pastry)*²², *ekşi fırın ekmeği (sour furnace bread)*²³, and *biryan*²⁴ (144, Personal Interview, 10 October 2021).”

The findings demonstrate that all the generations have a memory of their ancestors’ stories, living places, and cuisine, albeit with a decrease.

2.3. Migration Process

Regarding the migration process, all generations shared information about how their ancestors migrated. Also, the majority of them pointed out the family fragmentation during the process. All of the interviewees from 2nd

¹⁹ It is a traditional meal of the exchangees that consists of flour, yeast, sauerkraut, butter, yoghurt and lentil, tomato or walnut. If it contains lentils, it is called “pita with lentils”. If it contains tomatoes, it is called “pita with tomatoes”. If it contains walnuts, it is called “pita with walnuts”.

²⁰ It is a traditional meal of the exchangees that consists of phyllo dough, chicken, walnuts, butter and red hot chili pepper.

²¹ It is a traditional meal of the exchangees that consists of flour, yeast, meat, onion, garlic, pepper, and butter. It is served with yogurt.

²² It is a traditional meal of the exchangees that consists of flour, yeast, cheese, butter, and yogurt. It is similar to pita.

²³ It is a traditional bread of the exchangees that consists of flour, potatoes, yeast and salt.

²⁴ It is a traditional meal of the exchangees that consists of rice, bulgur, onion, meat or chicken, chili powder, pepper and mint. Meat is simmered first, and then cooked in a pan with lettuce.

generation pointed out the challenges faced by the exchangees during the sea voyages and family fragmentation. Accordingly, the reasons for family fragmentation were either death due to the voyage conditions or the settlement of larger family members to different cities.

“People from the seven villages were boarded on the ship *Gülcehal*. Many people got sick and passed away on the ship during the journey. The deceased were thrown into the sea. When they arrived on the coast, they preferred to live in different cities: some of them preferred to stay on the coast where the ship arrived such as İzmir, Mersin, and Adana while the others continued their journey by road. My father and his uncle continued by road. As the coastal cities were close to Greece, they were afraid of being tortured by the Greek gangs again. They arrived in Niğde. During those times, Nevşehir was a part of Niğde (2nd generation: I35, Personal interview, 4 July 2021).”

Similarly, the 3rd generation emphasized not only the harsh conditions of a sea voyage and tragedies that the exchangees faced but also drew attention to the family fragmentation as a consequence of the migration process:

“I know what my mother learned from my grandmother. Due to the migration journey, our family was fragmented. My grandmother’s mother got sick and died during the sea voyage. My grandmother's sister was a baby, and she died on the way, too. They threw them into the sea. There was another sister of my grandmother, they gave her up for adoption when they landed in Mersin. We don't know to whom. Since my grandmother was 15 years old, she didn't remember. We had relatives in Manisa. But my family members were afraid of the sea, through which they thought Greeks would come and find us (I16, Personal interview, 27 June 2021)”.

The harsh conditions and family fragmentation were also highlighted by the 4th generation. They mentioned what they learned from their grandparents.

“Everyone from Jerveni village came here on the same ship. They had a hard time during the journey. Greek soldiers took their boys, so my ancestor dressed them in girls' clothes and brought them. My grandmother's sister died on the ship. They experienced harsh days during the sea voyage. Afterward, it was more comfortable. Our relatives crossed from Urla to Manisa either on foot or by donkey. Some stayed in Urla and Manisa. Some of them passed from Manisa to Aydın. Some remained. They went to Aydın, some stayed there. They came to Bor district of Niğde, some stayed there. Then they came to Ürgüp. Some of our relatives also came to Mustafapaşa. They stayed away from the cities close to the sea; for fear of Greeks coming through sea. They did not want to stay in Antalya. The last convoy went to Yozgat. My grandfather was 9-10 years old, and my grandmother was 9 when they came here. When we asked, they would tell their stories (I3, Personal interview, 7 June 2021)”.

Finally, the 5th generation dealt with the sea voyage and its harsh conditions. Unlike the other generations, they addressed deaths rather than family disintegration.

“They came by ship. As the sea voyage was so harsh, many people died (146, Personal interview, 10 November 2021)”.

From the analysis of the interviews, it is understood that the migration processes of the exchangees was a common topic talked among the exchangees. Regardless of the generations, similar stories are shared about their ancestors. It is obvious that the memory of the 1st generation and the effects of migration processes are seen too vividly across the generations.

2.4. Settlement Process

To understand if the approaches and attitudes of the natives towards the exchangees had an impact on the preservation of identity, the interviewees were asked what they knew about the first generations’ settlement processes. As a response, almost all the interviewees emphasized the challenges faced by the first generation during the settlement process. In this context, it is understood that the challenges stemmed from the differences between two regions: Jerveni and Mustafapaşa, and between two populations: Exchangees and Natives.

In terms of regions, the interviewees stated that Mustafapaşa is a place surrounded by rocks and stone, unlike Jerveni. Therefore, the different environmental conditions of Mustafapaşa challenged them to find a job and earn money to purchase furniture, heat the home, and feed themselves although they were granted as much property as they had in Jerveni. However, they promptly adapted to the new conditions, and the majority of them engaged with the construction sector. Following the 3rd generation, they took an interest in the tourism sector. Therefore, occupation transformation is observed in the village. This situation affected the building of the exchangee identity and created a discourse among the natives in the village: “Exchangees do construction for their living and they are good at that”. Apart from occupations, the exchangees pointed out that their ancestors were challenged by housing problems. One interviewee from the 3rd generation gave details about the settlement process of their grandparents:

“When they first arrived, they had no money, no furniture, no wood, and no food. The region was not suitable for farming - they were familiar with forestry. They suffered as they had neither a house nor a job. Firstly, big Greek houses were given to them by the officer, but my ancestors had to live in small houses which enabled them to heat more easily. Besides, they were frightened of the big houses because of the pictures on the walls, and the echoing sound. They had no land to cultivate or jobs to earn money. Since they were not working, they even removed the stones

from their houses and sold them in the neighborhoods. Besides, to heat the house, they burned the windows made of wood. Their socio-economic status has changed and got worse here. They switched from lumberjack to construction. In Nevşehir, they say: "Macirs are constructors (I8, Personal interview, 19 June 2021)."

In terms of population, almost all the interviewees stated that although they believed in the same religion, natives initially did not welcome the first generation due to the differences in appearance and language. These differences caused disagreements between each population. Regarding the language, one of the interviewees from the 4th generation expressed that:

"My father told me that they could not get along with people who lived in Mustafapaşa. Prior to their arrival to Mustafapaşa, the natives prepared a meal for my ancestor. But when they thanked the natives in Macırca, the natives called them "non-Muslim/gavur", not one of us. This perception guided their attitudes toward my ancestors. In fact, they called me gavur even when I was in high school. Once in class, they called me gavur, and our history teacher warned them by pointing out that we were Turks and Muslims (I43, Personal interview, 4 December 2020)".

Regarding physical appearance, another interviewee mentioned:

"There is an expression here: 'hatchet of exchangees'. The natives called us 'child of exchangees is blond, he has a hatchet in his hand'. In addition to the hatchet, our physical appearance evoked dissimilarity. That is because, we have blue eyes and blond hair, and we are beetle-browed. When they arrived in Mustafapaşa, they were discriminated against (I28, Personal interview, 2 July 2021)".

The 5th generation also specified that they were aware of the challenges their ancestors faced:

"They were excluded because they came to a different place and did not know the language. The people here saw ours differently and did not accept them. The local people did not allow our men to marry their daughters. Nor did they employ us in their businesses. Their coffeehouses, markets, even the neighborhoods were separated as the native neighborhood, and the exchangee neighborhood (I46, Personal interview, 10 November 2021)".

Subsequently, the interviewees were asked if the first and the next generations were integrated into or segregated from the natives. Prior to the analysis of the data collected from the interviewees it needs to be explained that in the study, integration is defined as the process of becoming an accepted part of society in the political, sociocultural, and economic fields that involve social interaction with natives after the settlement of immigrants to new places, and it causes social change.²⁵

²⁵ Rinus Penninx and Blanca Garcés-Mascareñas, "The Concept of Integration as an Analytical Tool and As A Policy Concept", in Integration Processes and

Segregation, on the other hand, is defined as two blocks in the village living apart from one another in different parts of the village²⁶. Regardless of the generations, all the interviewees asserted that there used to be segregation in Mustafapaşa between the natives and the exchangees. In other words, the neighborhoods of the exchangees and natives were separated. Natives inhabited in Kalışa Neighborhood, while exchangees inhabited in Davutlu Neighborhood, which is named by the villagers as Manastır Neighborhood. Each group built their own social places such as coffee houses and grocery stores in their neighborhoods. Yet segregation has gradually disappeared thanks to increasing interaction between the two populations. They have become integrated with the merging of separate neighborhoods and village coffeehouses, the beginning of shopping at the same grocery stores, initiating intercultural marriages, studying at the same schools, and becoming colleagues, friends, and neighbors. Communicating in Turkish also facilitated the two groups to understand and accept each other. Accordingly, all the interviewees from the 2nd generation specified that:

“Although we are Muslim, they labeled us *gavur*, and excluded us due to our different language. There was neither intermarriage nor friendship between the exchangees and the natives. Over time, the prejudice was broken and problems were resolved thanks to marriage, school, friendship, and neighborliness”.

One of the interviewees from the 3rd generation also expressed that:

“There used to be trouble: the neighborhood, culture, and traditions of two populations were separate. Our integration process was actualized as follows: the municipality gave land to the homeless natives and exchangees. As we constructed our homes on the same land, we became neighbors. In addition to this contact, we studied with natives in the same schools and went to the same coffeehouse. Furthermore, we married natives. As time passed, the population increased and we intertwined. For example, I would not marry a native. But that barrier has been removed; my son got married to a native (138, Personal interview, 15 October 2020)”.

However, some of the interviewees from the 3rd generation expressed that although segregation between the exchangees and natives seem to have been diminished, it is still felt in the village:

Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors, by Blanca Garcés-Mascareñas and Rinus Penninx, pp. 11-29. IMISCOE Research Series, Springer Cham 2016.

²⁶ Juliet Saltman, "Theoretical Orientation: Residential Segregation", in *Urban Housing Segregation of Minorities in Western Europe and the United States*, by Elizabeth Huttman, Juliet Saltman and Wim Blauw, pp. 1-17, Duke University Press Books, Durham and London 1991.

“We still feel the distinction. Some natives still segregate us. We segregate them too. For example, the locals from certain neighborhoods still do not come to our weddings. We don't go to their ceremonies either. We don't even know where their houses are. Sometimes when my wife gets angry with me, she says "Why did I marry this exchangee. On the other hand, some natives do not discriminate at all (II, Personal interview, 7 June 2021)”.

However, in contrast to the 3rd generation, neither the 4th nor the 5th generations claimed that they were exposed to discrimination or segregation. Two reasons emerge behind this transformation from segregation to integration. The first is the efforts of the elder generations to integrate. The second is that with the development of technology, the 4th and 5th generations could socialize with natives more quickly since they have similar interests and understandings. As a result, especially the 5th generation believed that there is no segregation in the village.

Considering the interviewees, it is grasped that the settlement process is more noticeable and important for the 1st generation, and all the generations had a collective memory about it. Although segregation has gradually disappeared, based on the observations, it is still felt in the village. For instance, while electing the Head of the Village, each group supports its nominee. Besides, it is understood that the disagreements and segregation have impact on the preservation of the exchangee identity.

2.5. After Settlement

Under this title, it is questioned whether the customs and traditions of the first generations were transferred to the following generations. It is also questioned how much of them are remembered and protected across generations. Moreover, this section intends to explore whether the customs and traditions inherited from the first generation have shaped the exchangee identity. Therefore, the interviewees were asked if there were customs and traditions transferred from Jerveni to Mustafapaşa. Subsequently, they were asked if they intended to pass these on to their children. Similar answers were collected from the interviewees regardless of their generation. Accordingly, “ceremonies”, “feasts”, “cuisine”, and “beliefs” appeared as the ongoing customs and traditions that constitute a collective memory and make the exchangee identity different than that of the natives.

Concerning ceremonies, “weddings” are mentioned by all the interviewees. It is understood that all interviewees agreed that folkloric dance is a unique part of their wedding ceremonies, and it will always remain so. In addition, customs related to wedding ceremonies have continued to the present day, such as starting weddings on Thursday, going to the groom’s house with the Turkish flag and with drums on Friday,

putting the flag at the groom's house, putting costumes on, and giving both pickles and baklava to the guests during the weddings. Furthermore, it is seen that they intend to continue and transfer their wedding ceremonies to their children. To illustrate:

“We put a scarf on someone's neck and ask for money. If he does not give money, we wet him. This is exactly how I did my daughter's henna ceremony. That's what she will do to her daughter. Our traditions should be continued (3rd generation: I37, Personal Interview, 7 July 2021)”.

“At my sister's wedding, our uncle, the eldest of the family after my father, told us how the ceremony would be arranged according to the traditions. Since my sister married a Turkish guy from Elazığ, there was no male house. To apply all the traditions, my sister begged all the elders of our family. My uncle hardly permitted the flag to be put on the groom's house. They almost would not let it, but our house had 3 floors and we gave the middle floor to the groom's family. Therefore, our eldest considered our 2nd floor as a male house and that's how the flag was put up (4th generation: I24, Personal Interview, 2 July 2021)”.

In addition, newborn baby celebrations were specified by just one of the interviewees from the 4th generation:

“There are customs that we follow upon the birth of a baby. For example, we make *vidiye*²⁷ and invite our relatives to celebrate the birth of the baby on the 3rd day, the 5th day, or the 7th day after the birth of the baby. During those days, meals are made, people have fun, and the baby's name is uttered, upon reciting azan, into her/his ear (I29, Personal interview, 3 July 2021)”.

“Feasts” appeared as one of the ongoing customs and traditions of the exchangees. All of the interviewees regardless of generation believed that they were aware of their traditions. However, the 2nd and 3rd generations thought that the following generations tend to ignore their traditions. For instance:

“The culture we keep alive is only to celebrate the feasts. On the morning of the feast morning, we have a special breakfast table that contains traditional Muhacir foods such as koripopareni, a dessert made of milk, and dry baklava. As soon as we pray in the Mosque, we come and have breakfast. Then, we celebrate the feast with our nuclear family. Later, we visit our close family members and the oldest person in the village. However, my son does not come with us. The new generation does not know the customs and culture. We did not achieve to pass our culture to our children due to the reasons as follows: my wife has been working for 20 years. Technology has also improved a lot. Previously, there was no phone in every house, but now everyone has a cellphone. Technology has become the focus of the attention of children (3rd generation: I42, Personal interview, 30 October 2020)”.

²⁷ It is the name of the meal given in honor of the birth of the baby.

In addition, “*Martinka*” and “*Hidirellez*” appeared as ongoing and well-known traditions by all generations:

“March 14 here corresponds to March 1 according to our calendar. We celebrate this day as *Martinka*- the beginning of spring. We boil red eggs with onion and eat them with sauerkraut, and garlic. We tie a red and white rope around our wrist (4th generation: I21, Personal interview, 11 October 2021)”.

“We celebrate *Hidirellez* -one of the famous seasonal feasting of Turks- together. We usually go to a picnic and eat our special food. Before the picnic, we bathe our children with special water which includes flowers. My mother used to bathe me with flowers every *Hidirellez*. I washed my children as well (4th generation: I47, Personal interview, 11 October 2021)”.

“*Mitro Dien*” was also mentioned by some interviewees from the 3rd generation. Accordingly:

“To celebrate the ending of winter, we used to make *meçkini pituli*²⁸ and threw it to the bears so that the bears would not come and raid the village. In addition, we used to invite our relatives to welcome the winter with a gathering under the name of *Mitro Dien* (I38, Personal interview, 15 October 2020)”.

Regarding “cuisine”, it is seen that the exchangees have their traditional bread, desserts, meal, and techniques for cooking. It is possible to taste the traditional cuisines of the exchangees in most restaurants and cafes in Mustafapaşa. Moreover, all the generations still prepare and consume their traditional meals such as *koripopareni*, *fasulnik* (patty)²⁹, *pita*, *macır mantısı*, *dry baklava*³⁰, bread with chickpea³¹, *macır böreği*, *biryani*, and *Hidirellez* cookies³²:

“We have bread like sourdough bread and bread with chickpeas. We make baklava without sherbet called as dry baklava, and use molasses to make cake. We also make traditional pita with cabbage, pickle, onion, tomato, or leek. My favorite one is *koripopareni* which is made with chicken, hazelnuts, and phyllo dough. I tried to pass on what I know to my children, but they preferred to waste their time on the phone instead of listening to me. My second wife is native. I tried to teach her

²⁸ It is a traditional pancake made of cheese, grape molasses, or walnuts for bears.

²⁹ It is a traditional meal that consists of phyllo, oil and haricot bean dish.

³⁰ It is a traditional desert of the exchangees that consists of warm milk, yogurt, lemon, flour, farina and salt.

³¹ It is a traditional bread of the exchangees that consists of chickpea, corn, flour, and potatoes.

³² It is a traditional desert of the exchangees that consists of flour, yogurt, oil, eggs, baking soda, salt and sugar.

our food, but she couldn't learn it (2nd generation: I35, Personal interview, 4 July 2021)”.

Last but not least, all the interviewees regardless of generation have some “beliefs”. For instance, in the morning of Hidirellez, they bath their kids with water with flowers so that they could smell like flowers; to make spring fruitful, kids collect red eggs from 12 different houses on the day of Martinka, and to eradicate the house from the evil the bride kicks the bush away (*keven atma*) before entering her house. Keven atma also means that I love you (2nd generation: I30, Personal interview, 4 July 2021). However, some beliefs are abandoned. To illustrate, between May 1st and 14th, they used to not knead or sew because they believe that it will bring bad luck (3rd generation: I2, Personal interview, 7 June 2021). To pray for rain, they used to make a puppet named *Duduleşka* (3rd generation: I39, Personal interview, 15 October 2020). When they had a needle in their hands, they used to be cured by the elders by praying. Also, children used to throw sticks so that the chickens would be fertile (4th generation: I40, Personal interview, 15 October 2020).

Based on the interviews and observations, it appeared that although the exchangees were not a foreign society for the natives, they have their special culture inherited from their ancestors, and some elements in their culture differ from the natives. After the settlement, the exchangees gradually adapted to the village life while trying to ensure the continuity of their culture. This situation played a significant role in preserving their identities. Almost all interviewees stated that they stick to their customs and traditions and intend to teach them to the next generations. However, few interviewees of the 3rd generation considered that their culture would be forgotten in the future because of technological developments. To them, young generations mostly spend their time with technological devices and are not interested in their customs and traditions. Based on the observations, Mitro Dien, superstitions, making *Duduleşka*, throwing ~~the~~ sticks are nowadays given up by the exchangees. However, among the most protected traditions that the exchangees have are cuisine, folklore, Martinka, Hidirellez, wedding ceremonies, and feasts.

2.6. Relations among the Exchangees

To comprehend the relations among the exchangees, the interviewees were asked whether the exchangees believed that they ~~have~~ constituted a family and, if so, whether they considered themselves a member of this family. This question is one of the most important questions of the study to reveal the link among the exchangees and whether the exchangee identity has been preserved until today. Regardless of the generations, almost every

interviewee considers that “the exchangees constitute an extended family, and they feel part of it”. One of the main reasons behind this thought is that they lived in a separate group after they settled in Mustafapaşa due to disagreements between the natives and the exchangees, and did not get married to natives for years. This situation paved the way for the construction of an extended exchangee family in the village.

“We have a kinship and a neighborhood. We all meet and see each other. Everyone favors each other when there is a wedding or other ceremony. We will unite immediately and help each other (2nd generation: I36, Personal interview, 4 July 2021).”

“We have our traditions and food. We are family, and I am also a member of that family (5th generation: I46, Personal interview, 10 November 2021).”

Based on the interviews, the family dynamics and social life of the exchangees were based on helping each other in Jerveni. During the migration and resettlement processes of exchangees, this bond and routine continued. Based on the interviews and observations, the solidarity among the exchangees seems to have continued across the generations. Thanks to marriages, friendship, and neighborhood, they have become members of an extended family.

When they started to engage with the natives, they did not quit their ties with the exchangees. Thanks to this bond, even intercultural marriages did not wipe out this understanding. To illustrate, all the interviewees whose parents made intercultural marriages defined themselves as exchangees, not natives. In other words, the feeling of having an extended family does not differ among generations. On the contrary, all generations claimed to have an extended family. Although sometimes there are some disagreements and arguments in this extended family, the resentments do not last long and the family members continue to stay together.

2.7. Spoken Languages

To comprehend whether the first generations' languages are forgotten, the interviewees were asked which languages are spoken in their families. Regardless of the generations, all generations replied to this question as “in big families, both Turkish and *Macırca* are spoken while in nuclear families, only Turkish is spoken”.

Here it needs to be explained what *Macırca* is. *Macırca* is a derivative from *Macır* which is an abbreviated variant of the word “*Muhacir*”, originally meaning “emigrant”. Exchangees are called that by the natives the natives in Mustafapaşa village. *Macırca* is a language of *Macırs* that resembles the oldest version of the Macedonian language inherited from the ancestors. However, they could not improve their language because of two reasons.

First, almost all of the first generation were illiterate, thus, they could not compose a dictionary or register the grammar to transfer their language to the next generations in writing. Second, they could not keep up with the innovations in the language. The oldest version of the Macedonian language remained as little as it is remembered today. Therefore, clear, fluent, and comprehensible speaking of Macırca differs from generation to generation. Also, their ability to speak Turkish and Macırca varies across the generations. For instance, the 2nd generation's ability to speak Macırca is stronger than their ability to speak Turkish. Therefore, all the interviewees from the 2nd generation specified that they speak Macırca among their peers while speaking Turkish with their children and grandchildren who could not speak Macırca:

“I speak Macırca with my husband and friends. As my children and grandchildren cannot speak it, I have to speak Turkish with them (2nd generation: I30, Personal interview, 4 July 2021).”

However, the following generations' ability to speak Macırca is not as fluent, clear, or understandable as the 2nd generation. Regarding the 3rd generation, it is understood that they tried to speak Macırca with their parents. However, as the 4th generation cannot speak Macırca, they speak in Turkish with them:

“Macırca and Turkish are spoken in my family. When I talk to my mother, I speak our Macırca language, but I speak Turkish with my children. My grandmother spoke very little Turkish. I know the language very well and I speak to my parents. But my children only know few words. My spouse doesn't know either. That's why we speak Turkish at home (3rd generation: I1, Personal interview, 7 June 2021).”

“Macırca and Turkish are spoken in the family. The elders can get a complete sentence if they mix the two. They can neither speak full Macırca nor full Turkish. That's how we understand it. But we can't understand if they only speak Macırca. Turkish speaking is also interesting. They make inverted sentences as they get used to the structure of the Macırca language (4th generation: I27, Personal Interview, 2 July 2021).”

The 5th generation also pointed out the spoken two languages in the families:

“Mostly Turkish is spoken. But the elders are talking Macırca among themselves. Although I don't understand much, I can understand some words I hear often (5th generation: I44, Personal Interview, 10 October 2021).”

These responses are so crucial to demonstrate the decline of spoken Macırca across generations. It seems that it will be forgotten soon.

2.8. Hometown

To reveal their hometown, the interviewees were asked how they answer when they are asked where they were from. The responses of the

generations appeared similar. All the interviewees from the 2nd generation explained that they answer this question as Mustafapaşa. To them, their hometown is Mustafapaşa. However, while accepting Mustafapaşa as their hometown, they pointed out their parents' past. In other words, they asserted that they were from Mustafapaşa with an exchangee identity.

The answers of 3rd generation are various. Some of them identified their hometown as Mustafapaşa, Cappadocia, or Ürgüp, while some of them identified their hometown as Europe. However, all of them highlighted their exchangee identities. In other words, they asserted that they were from Mustafapaşa, Cappadocia, Ürgüp, or Europe with an exchangee identity. The answers of the 4th generation appeared as Mustafapaşa with exchangee identity. In other words, when they are asked where they are from, they reply "I am from Mustafapaşa/Ürgüp with an exchangee identity". The answer of the 5th generation appeared as Mustafapaşa.

The following question is significant, too, so as to reveal how the exchangees define their hometown: Jerveni or Mustafapaşa? None of the interviewees answered this question as Jerveni. However, it is concluded that this place is special for almost all interviewees because their ancestors used to live there. Although either some of them or their relatives had a chance to visit Jerveni, many of them could not visit. Yet, the majority desire to go to visit this special village in which their ancestors lived:

"I would like to go to Jerveni. It would be nice to see where my ancestors came from (5th generation: I46, Personal interview, 10 November 2021)".

As a result, it is understood that for the majority of the interviewees, Mustafapaşa is their hometown and Jerveni is their ancestors' hometown that is worth visiting. Also, considering the observations, it is crystal clear that regardless of the generations, all the interviewees are strictly bonded with Mustafapaşa, and they respected their ancestor's village and exchangee identity.

2.9. Sense of Belonging

To grasp their feeling of attachment, the interviewees were asked where they felt to belong. All the interviewees from the 2nd generation replied to this question as they felt belonging to Mustafapaşa:

"Jerveni doesn't make any sense to me as I have not been there. Mustafapaşa is the place where I was born. I love this village, I belong to Mustafapaşa."

Almost all interviewees from 3rd generation replied to this question as they felt belonging to Mustafapaşa, but Jerveni was also part of their identity:

"Jerveni is a valuable village of my ancestors that reminds me of poverty and misery due to the narratives I heard from my grandparents. Mustafapaşa is a

beautiful and precious place where I was born and grew up. These lands are my homeland. I belong here”.

Few say that “Jerveni is my origin, but Mustafapaşa is the place where I was born and grown. I belong to the two”.

All the interviewees from the 4th generation replied to this question similarly to the third generation. Accordingly, Jerveni represents longing for and curiosity about their family past while Mustafapaşa is their indispensable part, childhood, and hometown:

“Jerveni means memory for me. A memory that is kept alive by my ancestors and passed on to me. I am navigating Google Maps to look at the houses which used to belong to our ancestors. Mustafapasa is so stunningly beautiful that I'm lucky to have been born here (I4, Personal interview, 7 June 2021).”

For the interviewees from the 5th generation, Mustafapaşa is a nice place where they were born and grew up. It represents their childhood. Yet, Jerveni is a place they have never seen. Although they felt they belong to Mustafapaşa, they are still curious about it as their ancestors used to live there.

This question is crucial to evaluate which village is part of the interviewees’ identities. Based on the data, it is grasped that for the majority of the interviewees, both Jerveni and Mustafapaşa are parts of their identity. Not only their ancestors’ past but also Mustafapaşa have constructed their identities.

3. Discussion

This study has investigated whether the exchangees had a collective memory about the population exchange and the experiences of their ancestors before, during, and after the migration. It has also scrutinized if they had protected the values and cultures inherited by their ancestors. It has tried to uncover how the exchangee generations define themselves after hundred years following the implementation of the Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations. Finally, it has been questioned if the exchangee identity that emerged with the Convention had been protected by the generations.

Initially, the fieldwork study revealed that although it has been a century since the 1st generation migrated to Mustafapaşa, the following generations have a common memory about the exchange and experiences and feelings of their ancestors. Moreover, they have a curiosity about their ancestors’ past in Jerveni. Therefore, some of the exchangees from the 3rd generations have researched the migration and settlement processes of their ancestors and scrutinized the relations between the natives and exchangees in Mustafapaşa, and carried out a few studies to preserve and transfer the

exchangee identity to the following generations. To illustrate, the book *The Sad Legacy of The Population Exchange*³³ is an output of this effort. It is in order at this point to state that this curiosity is also shared by the Orthodox exchanged population, because their grandchildren come every year from Greece to Mustafapaşa to visit their ancestors' houses and perform their rituals in the Constantine and Helena (Eleni) Church located at the center of the village. Moreover, one of the Orthodox exchangees bought the mansion (in the village, this mansion is known as Bingo's Mansion) where his ancestors used to live. He visits this place once a year and keeps the memories of his ancestors alive. As a result of visiting ancestral homes and performing rituals in the village, the next generations of Orthodox and Muslim exchangees have interacted. Overall, all these factors have contributed to sustaining the memory and identity of exchangee in Mustafapaşa.

Secondly, the fieldwork study has revealed that the exchangee identity has been constructed by the living conditions of Mustafapaşa and the past experiences of the ancestors. While adapting to Mustafapaşa, the exchangees have tried to preserve their customs, traditions, and collective memory, namely identity. To preserve their identity and keep alive their language heritage, they tried to prepare a Macir dictionary. However, as the majority of the 1st generation who spoke the language best either passed away or were illiterate, this attempt failed. Apart from this incomplete mission, several exchangees named their businesses to reflect and preserve their identity, like *Jerveni Hotel*. Also, the exchangee cuisine continues to be served in the majority of the businesses directed by the exchangees. Moreover, to preserve the exchangee identity, they established the exchangee association in the village. However, it could not be permanent. Furthermore, they attempted to establish an exchangee museum. As a result, there is a sort of an Exchangee Museum, in which some clothes, documents and household items of the exchangees, are presented in the Jerveni Hotel. Last but not least, several mansions which were built before the population exchange, still bear Greek names like *Marika Mansion* and *Seraphim Mansion*, which also contribute to the exchangee identity and memory alive. In other words, the generations have protected values of their ancestors and they endeavor to preserve them.

Thirdly, the fieldwork study has revealed that all the interviewees define themselves as exchangees. Besides, children born from intercultural

³³ Süreyya Aytaş, *ibid*.

marriages define themselves as exchangees, as well. In addition, it is understood that intercultural marriages have not had negative effects in preserving the exchangee identity. Native spouses have learned how to cook exchangee food and celebrate the exchangee traditions. Based on the observations, it is seen that the exchangee identity is more dominant than the native identity in intercultural families. There is constant efforts to preserve the exchangee identity and traditions. For instance, there is a discourse of Macırca in the village. When the natives and the exchangees are together, the exchangees sometimes speak Macırca, either because they express themselves more easily or when they want to talk about something secretly. Natives say, “You have switched to your own channel again”. Although Mitro Dien, superstitions, making Duduleşka, and throwing sticks are nowadays given up by the exchangees, the cuisine, folklore, Martinka, Hidirellez, wedding ceremonies, and feasts are the most protected customs and traditions. Based on the observations, it seems that these protected traditions will continue to be preserved in the village. Here, Davutlu Neighborhood appeared as the place where the exchangees display stronger protection over their identities than the other neighbors in the village. That is because, in this neighborhood, the number of the exchangees is higher than the others, and the elder exchangees continue to speak their inherited language, perform their traditions and interact less often with the natives.

Finally, regarding the generations, it is understood that all the generations have a collective memory about their family past including before, during, and after the migration. Jerveni and Mustafapaşa are special places for them that have an impact on their identity. In their families, Turkish and Macırca are spoken. They felt they had an extended family including all the exchangees living in Mustafapaşa. However, there are a few distinctions. For instance, the 5th generation knows fewer stories about their ancestors, can understand or speak fewer Macırca words, and practice fewer traditions than the previous generations. In comparison to the 3rd generation, a similar situation is observed in the 4th generation. While it was predicted that more information would be obtained from the 2nd generation and that they would yearn for Jevreni more, it was understood that they did not respond adequately because of their age and did not bring up the negative events lest they repeat. Overall, it is understood that the exchangee identity has been preserved, albeit with a decrease, and it is anticipated that it will continue to be preserved.

This study is important to ensure a comparison across generations and reveal that the exchangee identity is preserved by the following generations. In general, individuals with exchangee background have

conducted studies to show and explain the case of exchangees. However, this study was conducted by a researcher who has no exchangee background. Therefore, it is thought that the impartial and unbiased perspective of the researcher is also important to shed light on a case of exchangees from a detached position.

As in the case of other studies, this study also has limitations. First, the number of exchangees from the 2nd and 5th generations who were available to interview is fewer than the 3rd and 4th generations. Their ages are the main reason for this limitation. Second, during the interviews, some of the exchangees abstained from participating in the fieldwork study, which was unexpected. Drawing from this observation, the main reason behind their attitudes was that they did not want to remember the harsh conditions of migration and settlement processes, the pain of family fragmentation, and the conflicts experienced with the natives. They also hesitate to mention conflicts to avoid reviving the tensions in the village.

Conclusion

This study presents an analysis of the exchangees who live in the Mustafapaşa, comprising more than half of the population of the village, with a particular focus on a comparison of generations addressing the exchangee identity. The fieldwork study, conducted through observations and face-to-face in-depth interviews ensures a perspective on whether the Lausanne exchangees have preserved their identities after 100 years. In this context, fieldwork has reached a conclusion that the exchangee identity will continue, albeit with a decrease.

The target audience of the findings of this research is academics, researchers, students, and other interested persons. As the number of the interviewees that belonged to the 5th generation is low, and their age is currently not appropriate enough to be interviewed, further studies need to be conducted on this topic. Also, studies comparing the perceptions of the natives and the exchangees can also be carried out.

***Acknowledgments:** I would like to thank Dr. Kadir Onur Unutulmaz for his review and contributions to this article. I also thank Barış Aytaş, Elif Gamze Tutan, Gülçin Yoldaş, Nazlıcan Arslan Turan, and everyone who participated in the fieldwork study and made this research possible. I express my sincere gratitude to Raziye Kaçar who inspired me to research exchangees. I dedicate this article to Nadiye Aytaş, the first to introduce me to the exchangee culture. Unfortunately, she could not read this article. Rest in peace, Nadya!*

References

- GHATABAY ZENGİN Cahide, Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu (1923-1930), Dorlion, Ankara 2021.
- ARI Kemal, Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- AYTAŞ Süreyya, Mübadelenin Hüzünlü Mirası, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2018.
- BAYINDIR-GOULARAS Gökçe, "1923 Population Exchange between Turkey and Greece: The Survival of the Exchanged Population's Identities and Cultures", *Alternatif Politika*, vol. 4/ no. 2 (2012), pp. 129-146.
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel, "The Turkish-Greek Population Exchange and Its Results", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 180/ no. 180 (2014), pp. 9-32.
- CANDEĞER Ümmügülüm, "Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalardan Muğla'ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı", Master's Thesis, Muğla Üniversitesi, Muğla 2003.
- CHRISTENSEN Larry. B., JOHNSON R. Burke, and TURNER Lisa A. Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz, third ed., translated by Ahmet Aypay, Anı, Ankara 2015.
- ÇETİN Hasan, "Mübadele Öncesi ve Sonrası Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürkçü Bakış*, vol. 2/ no. 4 (2003), pp. 93-116.
- EMGİLİ Fahriye, "Mersin Mübadilleri", Master's Thesis, Mersin University, Mersin 2004.
- ERDEN Mustafa Suphi, "The Exchange of Greek and Turkish Populations in the 1920s and Its Socio-Economic Impacts on Life in Anatolia", *Crime, Law & Social Change*, no. 44 (2004), pp. 261-282.
- GÖKAÇTI Mehmet Ali, Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- İPEK Nedim, Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Kültür, Samsun 2012.
- İŞLEK Mustafa, "Migration Adaptation of Emigrants Who have Settled Down to Cappadocia Region after the Population Exchange: The Case of Güzelyurt", Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara 2009.
- KARATAŞ Murat, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1925)", Master's Thesis, Gazi University, Ankara 2004.
- KAVAF Selma Aliye, "The Consequences of Lausanne Exchange Regarding the Social and Cultural Changes: The Example of Nevşehir", Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara 2014.
- MACAR Elçin, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", *Türkiye'nin Göç Tarihi*, no. 14 (2015), pp. 171-190.
- MERRIAM Sharan B, Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, translated by Collective, third ed., Nobel, Ankara 2018.
- NUROL Bahadır, "Recalling the Population Exchange of 1923: Lausanne Exchangees in Niğde", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 31 (2019), pp. 57-79.
- PENNINX Rinus and GARCÉS-MASCAREÑAS Blanca, "The Concept of Integration As An Analytical Tool and As A Policy Concept", in *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, by Blanca Garcés-Mascareñas and Rinus Penninx, pp. 11-29. IMISCOE Research Series, Springer Cham 2016.

- SAKLAV İpek, "The Differences and Similarities in Perceiving Their Social Gender Roles Between Local and Immigrant Women, The Example of Mustafapaşa Town", Master's Thesis, Erciyes University, Kayseri 2010.
- SALTMAN Juliet, "Theoretical Orientation: Residential Segregation", in *Urban Housing Segregation of Minorities in Western Europe and the United States*, by Elizabeth Huttman, Juliet Saltman and Wim Blauw, pp. 1-17, Duke University Press Books, Durham and London 1991.
- SEPETÇIOĞLU Tuncay Ercan, "Two Historical Old Concepts, A Socio-Cultural New Identity: What is the Population Exchange, Who are the Exchangees?", *TSA*, vol. 18/ no. 3 (2014), pp. 49-83.
- SEZER Serab, *Lozan ve Mübadele*, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2012.
- ŞENİŞİK Pınar, "1923 Turkish-Greek Population Change: Modern State Practices and Changing Identities in Early Republican Era", *Studies of the Ottoman Domain*, vol.6/ no. 10 (2016), pp. 83-119.
- TANSUĞ Feryal, "Memory and Migration: The Turkish Experience of the Compulsory Population Exchange", *Deltio*, no. 17 (2012), pp. 195-215.
- TEKINSOY Yunus Emre, "Türk Rum Nüfus Mübadelesi ve Konya." Master's Thesis, Selçuk University, Konya 2007.
- TESAL Ömer Dürri, "Türk-Yunan İlişkilerinin Geçmişinden Bir Örnek: Azınlıkların Mübadelesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, vol. 9/ no. 53 (1988), pp. 46-52.
- TOSUN Ramazan, *Türk-Yunan İlişkileri ve Türk-Rum Nüfus Mübadelesi*. Palet, Ankara 2002.
- TÜRKELİ PAKÖZ Ahu, "Influences of 1923 Population Exchange on Second and Third Generation Migrants", *Doktoral Thesis*, ODTÜ, Ankara 2016.
- UNWTO. *Best Tourism Villages by UNWTO*. 2021. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-villages/en/villages/mustafapasa/>.
- YILDIRIM Ali, and ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin, Ankara 2016.

ANKARAD, 2023; 4(7): 67- 89	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1194535

Araştırma Makalesi /Research Article

STUDY OF DEATH: IOANNIS SYKOUTRIS*

Alexandra Marina DAPOUDANI**

Abstract: Professor Ioannis Sykoutris (1901-1937) was a leading University Teacher and a brilliant personality for the intellectual life of Greece. In 1930 he was elected a professor at the University of Athens. His inaugural course was on "Philology and Life". Alongside the delivery of courses at the University and the popular lectures and seminars on various subjects, not only classical, but also modern Greek and modern European literature, he continued his scientific work. He took the initiative to organize the Hellenic Library series of the Academy of Athens, which would include annotated and translated editions of texts from ancient Greek literature. In 1934 he published the first volume of the series, Plato's Symposium, and began preparing the edition of Aristotle's Poetics, which was published in 1937 after his suicide. In 1936 he applied for the position of Professor of Ancient Greek Philology at the Philosophy School of the University of Athens. From that year, and on the occasion of the introduction chapter of Plato's Symposium that referred to sexual relations in ancient Greece, it began to receive many attacks from academic circles and then from various associations and from the Holy Synod of the church. Two lawsuits were filed against him for the same matter. Sykoutris, disappointed by his social environment and the polemic he received, shut himself up and finally committed suicide in Corinth on September 21, 1937.

* This publication is a product of the conclusions of the Postdoctoral research prepared at the Department of Greek Philology, at the School of Classical and Humanities with the general title: "On suicide: the meaning of good death in Ancient Greece and the desperate act of suicide in Modern Greek Literature" with Mr. Ioannis Petropoulos as Supervising Professor.

** Dr., Postdoctoral researcher of the Department of Greek Philology, School of Classical and Humanities of Democritus University of Thrace, Komotini/GREECE, ORCID: orcid.org/0000-0002-3620-6997, e-mail: sandradapoudani@yahoo.gr

Key Words: Suicide, Intelligence, Classical Antiquity, Disappointment, Depression.

IOANNIS SYKOUTRIS'İN İNTİHARI

Öz: Profesör Ioannis Sykoutris (1901-1937), önde gelen bir Üniversite Öğretmeni ve Yunanistan'ın entelektüel yaşamı için parlak bir kişilikti. 1930'da Atina Üniversitesi'ne profesör seçildi. Açılış kursu "Filoloji ve Hayat" üzerinedi. Üniversitede verdiği dersler ve sadece klasik değil, aynı zamanda modern Yunan ve modern Avrupa edebiyatı olmak üzere çeşitli konularda popüler konferanslar ve seminerlerin yanı sıra bilimsel çalışmalarına devam etti. Atina Akademisi'nin, antik Yunan edebiyatından metinlerin açıklamalı ve tercüme edilmiş baskılarını içerecek olan *Yunan Kütüphanesi* serisini düzenlemek için inisiyatif aldı. 1934'te serinin ilk cildi olan Platon'un Sempozyumu'nu yayınladı ve intiharından sonra 1937'de yayınlanan Aristoteles'in *Poetika*'sının baskısını hazırlamaya başladı. 1936'da Atina Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Antik Yunan Filolojisi Profesörü pozisyonuna başvurdu. O yıldan itibaren ve Antik Yunan'da cinsel ilişkilere değinen Platon'un *Sempozyumu'nun* giriş bölümü vesilesiyle önce akademik çevrelerden, ardından çeşitli derneklerden ve kilisenin Kutsal Sinodu'ndan çok sayıda eleştiri almaya başladı. Aynı konuda hakkında iki dava açıldı. Sosyal çevresi ve aldığı polemik yüzünden hayal kırıklığına uğrayan Sykoutris, kendini kapattı ve sonunda 21 Eylül 1937'de Korint'te intihar etti.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Zeka, Klasik Antik Çağ, Hayal Kırıklığı, Depresyon.

Introduction

Ancient Greece is not the land of the joy of life. The Greeks deeply experience the tragedy of existence, which, after all, so many myths attempt to analyze. The ancient Greek writers dealt exclusively with the pain and the cruel face of human fate.

Euthanasia as a term appears for the first time in the comic poet Poseidippus who lived around 300 BC. The meaning of the term in ancient times meant painless and peaceful death but also death with virtue and heroic suicide on the battlefield. Euthanasia is not charged with the important meaning of today's era, but for the ancient Greeks, euthanasia was a wish, a term to describe a whole happy life. According to the etymology of the word euthanasia means to die well. Euthanasia therefore means "nice death" the "well die" like Sophocles' Antigone, the death for

virtue. Euthanasia is also the brave death, the heroic suicide on the battlefield, the good and graceful death of Homer of Hector¹.

In ancient Greece normal death, whether due to natural causes or murder, is inevitable. A paradoxical type of death is suicide. Suicide is defined as a tragic death, which is chosen by those who, pressed by necessity, find them the unbearable pain of a dead-end misery. By committing suicide, one punishes, relieves, puts an end to a miasma, preserves the dignity of the person who commits suicide. When a fault disrupts social norms then suicide follows. The fault may be due to society or to the individual but in any case suicide corrects it².

Three (3) ways of suicide were generally accepted and were also practiced in ancient Greece: the gallows, the hemlock and the chasm. In particular, women seem to choose hanging more often. This is explained if we consider that the rope or the belt is a means accessible in everyday life. Others kill themselves after falling. Stabbing (sword use) seems to be popular among warrior wives, who use either their husband's weapon to kill themselves (Dianeira), or the weapon that killed their spouse. Men, on the other hand, kill themselves more often by falling into the sea or river (drowning). Others choose the sword or the mace, weapons that men, especially warriors, had access to in ancient times³.

But what are the reasons and motivations that lead the Mythicals (*Nymph Alia, Glaucus, Eunice, Herigone, Niobe, Sthenevoia, Narcissus, Cephalus, Ariadne, Aegeus, Swan-Hyria, Aias, Polyxene*, etc.) or the heroes of tragedies (*Antigone, Jocasta, Aemon, Eurydice, Phaedra, Deianeira*, etc.) to commit suicide in Ancient Greece and they are summarized below as follows: shame and disgrace, grief, despair, rejection, madness, self-sacrifice, loss of political power, old age, rage and anger.

A motif, such as that of suicide, always has certain elements formed, which a poet can repeat unchanged, limit, increase or even modify. The way a dramatic poet exploits them is usually revealing about him and his work, because it shows us the degree of his originality and creative imagination. It also helps us to better understand the literary genre in which it moves. The presence of the motif of suicide in classical drama is very strong. The

¹ Thomas Potthoff, *Euthanasie in der Antike*, Munster 1982, ss. 22-21.

² Kharis Deligiorgi, "Gynaikes Autokheires stin Arkaiotita", *Arkhaiologia kai Tekhnes*, Teukhos 98, Athina Martios 2006, s. 72.

³ Arezina Asomatou, "Oi Autokheires stin Elliniki Mythologia", *Egkefalos*, Teukhos 53, Athina 2006, s. 82.

dramatic exploitation of suicide was equally used as a motif by all three great tragedians: Aeschylus, Sophocles and Euripides. The motif of suicide is widely used in the Tragedy to give particular intensity to the dramatic passion. In the surviving works of the three great tragedies, Aeschylus exploits it in four plays (*Prometheus Desmotis, Perses, Iketides, Agamemnon*), Euripides in nine (*Alkistes, Andromache, Herakles, Hippolytus, Phoenices, Iketides, Orestes, Helen, Medea*) and Sophocles in everything. Suicide, either as a central or a secondary motif, is sometimes closely tied to the character, as for example in Aedes, and sometimes it bounces out of the new situations that arise⁴.

In Classical times and especially in the tragic poetry of the 5th century BC, the phenomenon of suicide was used very often in tragedies, where the fate of the heroes was directly linked to the knowledge of the Absolute imposed by the gods, that is, the eternal order of people and things. If man acted as a scorner of this order, he would push himself and his social surroundings to annihilation, thus overturning the established order. This fact, which characterized the infamy, often led him to commit suicide as the only means of enforcing purification⁵. Tragic knowledge is accomplished in the hero of tragic poetry. Not only does he experience misery, ruin, destruction, but he reaches the ultimate heartbreak, the climax of the purification of his soul trapped in the world. Tragedy seeks the purification of the soul. Purification concerns the being of man, it is an opening to the being that arises from the experience not just of sight but of personal involvement, an appropriation of the truth through the cleansing from the concealment, the obscurity, the superficiality of our existential experiences that they sadden us and blind us⁶.

We see that in literary texts of antiquity, suicide is described as a means that brings about purification. The motif of suicide is widely used in Tragedy to intensify the dramatic passion. In the surviving works of the three great tragedies, Aeschylus exploits it in four plays (*Prometheus Desmotis, Perses, Iketides, Agamemnon*), Euripides in nine (*Alkistes, Andromache, Herakles, Hippolytus, Phoenices, Iketides, Orestes, Helen, Medea*) and Sophocles in everything. A typical example is the tragic cycle

⁴ Andreas Katsouris, *To motivo tis Autoktonias sto Arkhaio Drama*, Didaktoriki Diatrivi, Panepistimio Ioanninon 1975, ss. 205-206.

⁵ Kharis Deligiorgi, “Gynaikes Autokheires stin Arkaiotita”, *Arkhaiologia kai Tekhnes*, Teukhos 98, Athina Martios 2006, s. 67.

⁶ Karl Jaspers, *Peri tou Tragikou*, Metafrasi Theodoros Loupasakis, Ekdoseis Erasmos, Filosofia 14, Athina 1990, s. 20.

of Oedipus: Jocasta, as prophesied by the Oracle of Delphi, married her son and from this marriage they had four children, violating natural, political and religious laws. So stigmatized by men and gods, Jocasta kills herself to cleanse herself of her sins⁷.

In Ancient Greece, on the other hand, there was a law according to which those who commit suicide did not receive the same burial as others, whose lives ended normally, but were buried outside the common cemetery and even without their hand, which held the murderous instrument and inflicted the violent and fatal blows and finally their death. The hand of the suicide was buried separately from the rest of the body. Furthermore, the suicide was considered unworthy to have a mark (gravestone) with his name written on it, so that no one would know who lies in that particular grave. Of course, at this point, we should emphasize that we do not know the scope of application of these practices, as the only written source for cutting off the hand of the suicide, at least as far as the city of Athens is concerned, is Aeschines' *Kata Ctesiphon*: and if someone kills himself, we bury the hand that did the deed separately from the rest of the body."⁸. The ancient Greeks considered suicide a great offense both for religious reasons and for political reasons. But when the moral and political ideas softened in antiquity, the Cynics and later the Stoic philosophers began to teach that "the characteristic feature of the wise man is indifference to life, and death, which is simple, separation, is the means to salvation of the independence of the soul"⁹.

Already from the 4th and 5th c. BC, Heraclitus and Democritus declare that this world is strewn with snares; the former discovers this with lamentation, the latter with laughter. Democritus fully agrees that life is a pitiful comedy, yet he prefers to laugh at it rather than mourn over it. It states that the world is a vast and timeless universe made up of individuals, ruled by lawlessness, while within it people move like neurotic puppets and cause heaps of trouble before their wretched deaths.¹⁰.

⁷ Andreas Katsouris, *To motivo tis Autoktonias sto Arkhaio Drama*, Didaktoriki Diatrivi, Panepistimio Ioanninon 1975, ss. 205-206.

⁸ Aiskhinois, *Kata Ktisifontos*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina 1995, s. 244.

⁹ Giannis Souliotis, «Koita!...Petao!», *Pagkosmia Anthologia Autoktonounton Poiiton (6os p.X. Aionas-2014 m.X.)*, Ereuna-Epilogi-Epimeleia-Metafrasi Giannis Souliotis, Ekdoseis Armos, Athina 2017, s. 304.

¹⁰ George Minoua, *I Istoria tis Katthlipsis*, Ekdoseis Narkissos, Athina 2010, ss. 25-26.

In ancient Greece the image of suicide in general is rather confusing. The suicide cause concern, especially the hanged man, because there is a widespread fear that he disturbs the other dead and with his act destroys the place. But does someone actually kill themselves from boredom, the well-known (*taedium vitae*) as the Romans called it? However, isn't every suicide by definition a person tired of life? With these limitations in mind, let us attempt an account. In his remarkable work *From Autothanasia to Suicide, Self-Killing in Classical Antiquity*, Anton Van Hoof studied some nine hundred and sixty cases of suicide in the Greco-Roman world and showed that suicide affected all social classes, from slaves to the richest. Based on the same study, a percentage of around 54% of suicides is attributed to shame or despair in terms of the possibility of salvation (*pudor et desperatio salutis*), pain (*dolor*) appears in only 13% of cases, discomfort (*impatientia*) in 5 % and the burden of life (*taedium vitae*) at 2%¹¹.

According to Diogenes Laertius, the majority of Greek philosophers, after a certain age, simply put an end to their lives: Speusippus at the age of 68, Epicurus at the age of 71, the stoic Zeno, Cleanthes and Anaxagoras at the age of 72. Diogenes at the age of 80, Pythagoras at the age of 82. With these iconic examples, the idea that the completion of a philosopher's life is sealed by suicide spreads and enshrines¹².

In the total of suicides from disgust for life and discomfort, it is observed that the number of men is three times the number of women. Lucian who had realized better than anyone the fundamental absurdity of the world and considered life a crude comedy in which fortune distributes the roles, making masters and slaves, sick and healthy, beautiful and ugly, is not at all tempted by suicide. Besides, utter pessimism may well end in laughter. Finally according to Yolande Griset: "*suicide from disgust for life, taedium vitae, as described and analyzed by Lucretius and Seneca was more extraordinary than we like to imagine: in the majority of cases reported by the ancients, suicide it was about escaping from a particular situation that paralyzed the appetite and desire for life rather than disgust for life itself*"¹³.

¹¹ Anton Van Hoof, *From Autothanasia to Suicide, Self-killing in Classical Antiquity*, Published by Routledge, London 1990, ss. 164-166.

¹² George Minoua, *Í Ístoria tis Katthlipsis*, Ekdoseis Narkissos, Athina 2010, s. 51.

¹³ Yolande Grisé, *Le Suicide dans la Rome antique*, Les Belles Letres, Paris 1983, s. 70.

For the classical Athenian tragic poet Sophocles, it is cowardice to live or seek to prolong an unhappy life. For the equally great tragic poet Euripides and the later ones, death is not the difficult but the easy solution that the common man must resist. Plato in his last work *Laws* (350 BC) criticizes anyone who kills himself because he does it out of cowardice. Plato distinguishes three cases in which suicide can be considered acceptable: when, firstly, some law of the city imposes it, secondly, the person has been so disgraced that he cannot live, thirdly, when he is pressed by some painful and unavoidable calamity. In any case, Plato in his entire work shows that he himself did not consider suicide wrongful only in the following cases: when it was deemed necessary by God (as, for example, in the case of Socrates), as well as in cases of incurable disease and unavoidably unbearable bad luck¹⁴.

For Aristotle, on the other hand, the condemnation of suicide was more clear and categorical. Suicide, according to Aristotle, constituted an act, no longer against the self, but against the city-state and the common good. Therefore, according to Aristotle, next to the gods as owners of the body of the individual, the city - state should also be added. Aristotle in the *Nicomachean Ethics* considers that seeking death to avoid poverty, the sufferings of love or something else painful, is not a characteristic of the brave, but rather of the cowardly person. According to Aristotle the act of suicide is evidence of a mental weakness, softness and cowardice¹⁵.

Suicide was treated either in ancient Greece as a philosophical and political problem concerning the individual and the free citizen, or as a matter of honor and moral order, or as proof of the greatness and victory of love, or even as a result of dishonor and shame. More specifically, the Pythagorean philosophers explicitly condemned suicide as an act against the harmonious arrangement of the soul, despite the fact that Pythagoras himself had taken his own life, with the evidence for the circumstances of his suicide being at least controversial¹⁶. In any case, suicide was

¹⁴ The last two cases were referred to in Plato's works *Politics* and *Laws* respectively: John Cooper, "Greek Philosophers on Euthanasia and Suicide", *Suicide and Euthanasia. Historical and Contemporary Themes*, Editor B.A. Brody, New York: Springer, 1989, ss. 9-38.

¹⁵ Aristotelis, *Īthika Nikomakheia*, (1116^a), Metafrasi: D. Lypourlis, Ekdoseis Zitros, Thessaloniki 2006.

¹⁶ Although there are several versions of the circumstances of Pythagoras' death, they all agree that Pythagoras committed suicide at the age of 85: either he committed suicide by refusing to eat anything for forty days, while imprisoned in the temple of the Muses at Metapontium in Lower Italy, to save himself from his

condemned in the environment of the Pythagorean school; on the one hand, because as an act it negated the fact that the human body was the property of God, and, on the other hand, because it disrupted the numerical relationship that connected the body with the soul as the source of movement of the body, finally subordinating it to it, as argued by one of the most important Pythagoreans, Philolaus of Croton¹⁷.

Among the ancient philosophers were defenders of suicide the so-called Cynic philosophers, who openly advised the world to do two things: either acquire mind and prudence or end their lives. In Hegesias he is given the sobriquet Peisithanatos (He who incites to death) because of the strong pessimistic elements that prevail in his philosophical ideas. Hegesias, in the 3rd century BC, a student of the founder of the Cyrene School Aristippus, taught that life is something indifferent and unworthy. Hegesias, according to both Cicero and Plutarch, with his compendium *Apocarterine* and his lectures in Alexandria, is said to have encouraged his listeners to commit suicide as a means of avoiding the miseries of life, because, as he claimed, although the purpose of life is happiness, such a thing is unattainable, at least for most¹⁸. The result was that King Ptolemy A banned Hegesias's teaching due to causing a large wave of suicides among his listeners¹⁹. In the same perspective, the cynical philosopher Antisthenes urged the mindless to commit suicide, considering that a life away from the path of Prudence was without meaning and value. The Cynic philosopher Antisthenes even argued that it was better for the wise to remain alive, unless he himself judged that he had serious reasons to commit suicide²⁰.

persecutors; or while his disciples and friends threw themselves into the fire, in order to make a way of escape for Pythagoras, when the house where they were hiding caught fire, Pythagoras himself, as soon as he came out and saw that his companions were dead, fell and he on fire: Christoph Riedweg, *Pythagoras: his life, teaching, and influence*, Translator S. Rendall, Cornell University Press, 2005, s. 20.

¹⁷ Carl Huffman, *Philolaus of Croton: Pythagorean and Presocratic: A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*, Cambridge University Press 1993, s.334.

¹⁸ Elise Garrison, *Goating Tears. Ethical and Dramatic Aspects of Suicide in Greek Tragedy, Mnemosyne*, Edition: E.J.Brill, Kolonia 1995, σ. 523.

¹⁹ Kurt Lampe, *The Birth of Hedonism. The Cyrenaic Philosophers and Pleasure as a Way of Life*, Princeton University Press 2015, ss. 20-21.

²⁰ Nikolaos Skouteropoulos, *Oi Arkhaioi Kynikoi. Apospasmata kai Martyries*, Ekdoseis Gnosi, Athina 2006, ss. 101-102.

Suicide was praised more by the Stoic philosophers, who considered life and death to be indifferent things and taught that anyone can give up his life as soon as he realizes that his life is becoming difficult and unbearable. For the Stoics, suicide was a legitimate choice not for the mindless, as the Cynics claimed, but for the wise. If one is mindless, it is paradoxical to expect that one would attempt to look deeply into things and their relationship to oneself, only to ultimately end up making the decision to kill oneself²¹. Thus, the founder of the school of Stoic philosophy, Zeno the Citieus, committed suicide after being injured in an accident following the Stoic maxim, that is, the belief in the inseparable connection of human happiness with the dictates of the word of Nature²².

Finally, the attitude of the Epicureans could, at first sight, be characterized as disapproving, or even condemning, against suicide, since Epicurus's main belief was that for the wise, death can never be premature or painful, but nor capable of causing any good or evil, since it comes by definition at a time when the senses are absent. But precisely because the senses could not provide any reliable testimony, the Epicureans could ultimately neither urge suicide, nor prevent it by persuasive arguments²³.

At this point, it should be noted that at the center of this opposition between the Pythagorean views on the condemnation of suicide and the views on its acceptance that dominated the greater part of the philosophical thought of the classical and Hellenistic periods is placed an event of enormous historical impact and weighty theoretical importance: the condemnation and death of the philosopher Socrates²⁴. It is an event that demonstrated, as Jacques Derrida summarizes in his last interview, the fact that: "*learning to live, that should mean learning to die, taking into account, in order to accept, absolute mortality (no salvation, no resurrection, no redemption- neither for yourself nor for the other). From Plato onwards, it is the old philosophical saying: to philosophize is to learn to die*"²⁵.

The philosophy of Classical Antiquity aimed at an attempt to learn about life and death, and the last philosophical lesson of Socrates is summed up

²¹ John Rist, *Stoic Philosophy*, Cambridge University Press 1969, ss. 233-235.

²² John Sellars, *Stoicism*, Acumen, London 2010, ss. 107-134.

²³ James Warren, *Facing Death: Epicurus and His Critics*, Oxford University Press 2004, ss. 199-212.

²⁴ Carlo Pelloso, *Sokratis, Ī Dimokratia enantion tis Eleutheris Skepsis*, Ekdoseis Pedio, Athina 2021, s. 89.

²⁵ Jacques Derrida, *Mathainontas na zeis en telei, Synenteuksi me ton Jean Brinbaum*, Metafrasi: V. Mpitsoris, Ekdoseis Agra, Athina 2006, s. 27.

in the following phrase: "*those who philosophize correctly die studying (those who philosophize correctly actually practice dying)*"²⁶. This is, of course, the infamous phrase in the famous Platonic dialogue *Phaedo* or *On the Soul*, the text that immortalizes the last moments of the life of the absolute protagonist of Western philosophy²⁷. The philosopher then only has hope of reaching the realization of this ideal, when he tames and subdues the physical needs, frees his soul from them, leading a purely spiritual life. Therefore, since death is the separation of the soul from the body, the philosopher rejoices when he dies and is freed from the corpse of a useless body²⁸.

Ancient Greek philosophy is indeed a study of death, as already defined by Plato. In the Platonic work *Phaedo (On the Soul)* the role of philosophy is precisely to release, as we mentioned above, the human soul from the prison of the body. The purest state of the soul is when it is completely freed from the foam of the body, that is, when the person dies. True philosophy feels contempt for the body and its desires. Philosophy aims at the purification of the soul from the body. This is the main study of philosophers. Philosophy is the study of death and aims to free the soul from the suffering caused by the body²⁹.

²⁶ Platon, *Faidon i Peri Psykhis*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina 1993, 67e.

²⁷ As Socrates characteristically argues: "*For me it is natural for a man who has truly devoted his life to philosophy not to faint when he is about to die and to hope that, when he dies, he will have the greatest goods there. (...) those who engage in philosophy properly there is a good chance that others will not get word that the only thing they are engaged in is dying and death*": Platon, *Faidon i Peri Psykhis*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina, 64a.

²⁸ Platon, *Faidon*, Klasiki Vivliothiki, A. Arkhaioi Ellines Syggrafeis., Apodosi V. Moskovi, Ekdoseis Nomiki Vivliothiki, s. 216.

²⁹ Platon, *Faidon (Peri Psykhis)*, Prolegomena Tasos Falkos-Arvanitakis, Eisagogi, Metafrasi, Skholia: Theodoros G. Mavropoulos, Ekdoseis Zitros, Athina 2007, ss. 217-218: Cleombrotos the Ambrakiite committed suicide by jumping from a high wall and not because he was troubled by anything but "because he read a book, Plato's *On the Soul*", as Callimachus writes in his related epigram: Kallimakhos Kyrinaios, *Epigrammata*, Ekdoseis Kardamitsa, Athina 1997, s. 25. *But Plato's involvement could also be identified in the suicide of Philosophy Professor Ioannis Sykoutris, as also in the cases of Karyotakis and the highly emblematic presence of the writer Pericles Giannopoulos. Besides, let's not forget that the book of the aforementioned Platonic Dialogue was found next to the corpse of the Professor who committed suicide. On the other hand, in Professor I. Sykoutri's famous book *The Heroic Way of Life* there is a point that fully*

The only certainty mortals have is the certainty of death. In the Platonic dialogue *Phaedo*, Plato is not content to support the immortality of the soul and its supremacy. It views the body in a suspicious and hostile manner and generally completely degrades the physical condition of man. His teacher Socrates died happy freeing his soul from the shackles of the body. The role of philosophy is precisely to free the human soul from the shackles of the body. The human adventure is understood as the struggle of the divine soul to impose itself on the earthly body. In the Platonic dialogue *Phaedo* it is understood as removal and solution and liberation from the body. In the present Platonic dialogue any care for the body is harmful to the soul³⁰.

In passage 80d of the Platonic dialogue *Phaedo* ³¹Socrates reminds us that the soul is distinguished, separated, gathered into itself only through the experience of *studying death*. The soul is nothing but the concern of dying. In fact, the soul philosophizes right from the beginning; its philosophy lies in this vigil for death. The soul as life, breath of life, spirit, appears only on the basis of this multifaceted discounting of mortality. Discounting this vigil already looks like a temporary mourning, with one night. With Platonism the ego acquires an important specificity: on the one hand it

illuminates the influences he received from Plato and in general from Ancient Greek Philosophy: "(...) the heroic man spends his entire life on the dangerous front of the war. Short, because he is always, driven by his fate and alone, amorous. He marches towards death not to rest, not because he is tired of life, not because he is humbled by it, not because of withering and exhaustion of his powers. The heroic man does not suffer death; it is the last act, with which he seals all other acts. It gives them meaning, because all Life is a constant beginning, and the beginning derives its meaning from the end, of which it is the beginning. And death is the end, but also the end": Ioannis Sykoutris, *Filosofia Zois, o ĩroikos Tropos Zois*, Eisagogi-Epimeleia tou Nikolaou Karra, Ekdoseis Pelasgos, Athina 2013, s. 126.

³⁰ Platon, *Faidon (Peri Psykhis)*, Prolegomena Tasos Falkos-Arvanitakis, Eisagogi, Metafrasi, Skholia: Theodoros Mavropoulos, Ekdoseis Zitros, Athina 2007, ss. 213-218.

³¹ Platon, *Faidon*, 80d: “ So the soul, this invisible thing that goes to another place, similar to it, noble and pure and invisible, to Hades as it is truly called, to the good and sober god where, if the god wills, my soul must soon descend” : Platon, *Faidon (Peri Psykhis)*, Prolegomena Tasos Falkos-Arvanitakis, Eisagogi, Metafrasi, Skholia: Theodoros Mavropoulos, Ekdoseis Zitros, Athina 2007, ss. 518-519.

becomes free, it decides freely, consciously, on the other hand this freedom is referred to and connected to death³².

The Czech Philosopher Jan Patočka (1907-1977) gives his own shocking explanation of the Platonic Study of death: "*the Platonic philosopher triumphs over death in the sense that he does not avoid it, that he really looks it in the face. His philosophy is the **study of death**, the care of death; the care of the soul is inseparable from the care of death, which becomes the authentic care of life; eternal life is born from this gaze which aims directly at death, from triumph upon death. However, all this means the realm of responsibility, and, by extension, of freedom. The soul is absolutely free, it chooses its destiny.*"³³.

Therefore, the death of the philosopher Socrates, whose name divides the history of Western philosophy into a before and an after, constitutes an event that not only sparked theoretical disputes as to whether Socrates' decision not to escape, as urged by his students³⁴, and to obey the court's decision to drink hemlock is suicide or not, but it was a model attitude to life causing two of the most famous suicides in Antiquity: Cleombrotus in Greece and Cato in Rome³⁵.

So let us isolate the last words of Socrates, the philosopher who declared that philosophy is the preparation and study of death, the philosopher who refused to escape the death unjustly imposed on him by his fellow citizens, so that they ring out in all their paradox: "*We owe, Crito, a rooster to the*

³² Jacques Derrida, *Thanaton Didonai*, Metafrasi, Simeioseis, Epimetro: Vaggelis Mpitsoris, Ekdoseis Ropi, Athina 2022, ss. 27-28.

³³ Jan Patočka, *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, Metafrasi Erika Abrams, Ekdoseis Verdier, Parisi 1999, s. 115.

³⁴ In the prologue to the Crito Dialogue the old Crito comes to the prison, before the sun even rises, to announce to his peer friend and teacher that the sacred ship has returned from Delos and therefore his death sentence will be carried out the next day. Crito entering the main theme (Chapter 3) begs Socrates to escape. Socrates begins to reconstruct Crito's arguments (Chapters 6-8). He cannot betray the moral principles he has supported his whole life: Plato, *Apologia Sokratous, Kriton*, Klasiki Vivliothiki, A. Arkhaioi Ellines Syggrafeis, Apodosi V. Moskovi, Ekdoseis Nomiki Vivliothiki, ss. 133-135.

³⁵ Cleombrotus from Ambracia is one of the persons who, as mentioned by Plato, was absent at the time when Socrates drank the hemlock. According to Cicero and Augustine, citing a poem by Callimachus, Cleombrotus, after reading the Phaedo, influenced by Socrates' moral stance, committed suicide: James Warren, «Socratic Suicide», *The Journal of Hellenic Studies*, 121, 2001, ss. 91-106.

*God Asclepius. Give it to him, don't neglect it*³⁶. In his last words, Socrates cures both Crito and himself of the disease of following wrong opinions rather than the truth. It is the belief in the opinions of the many and not in the truth of the good that threatens their health and for this they owe a sacrifice to the patron god of medicine. Therefore, concludes Foucault, "*it is the principle of self-care that Socrates bequeaths to his students on his deathbed*."³⁷, a heritage that establishes philosophy as the supreme science of truth. Shamelessness carries the serious risk of exposing the life of the shamelessness to death, as happened with Socrates, who as a teacher must practice shamelessness in order to set an example for his students regardless of the price³⁸.

Bellerophon, Aias, as well as historical figures such as Empedocles, Socrates, Plato and to varying degrees great minds of antiquity were melancholic by nature. Ancient Greek and modern Greek writers took their own lives, proving that sometimes a charisma can use its stinger and sting its host, perhaps in return for the gift it was given. It would not be an exaggeration to say that sometimes this genius darkens and sinks into the bitter well of its heart³⁹.

Dostoyevsky proclaims the majesty of grief in the voice of Raskolnikov, the student in Crime and Punishment ⁴⁰: *Suffering, pain are faithful companions of a high intellect, a great heart. Truly great men must, in my opinion, experience immense sorrow on earth* ⁴¹.

³⁶ Platon, *Faidon i Peri Psykhis*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina 1993, s. 118.

³⁷ Michel Foucault, *Le courage de la vérité. Cours au Collège de France*, 1983-1984, Hautes Études, Ehess Gallimard Seuil, s. 104.

³⁸ A.g.e., s. 105.

³⁹ Simon Critchley, *Simeioseis peri Autoktonias*, Metafrasi: Myrsini Gkana, Ekdoseis Potamos, Athina 2018, s. 66.

⁴⁰ All of Dostoyevsky's work consists of an incessant treatment of the content, causes, and forms of this grief. Their heroes are desperate people struggling against their suicidal crush and nihilistic rebellion, people who never learn whether or not there is a God after all. He himself chose God, but fully aware that it was a pointless personal choice, and so he commissioned his heroes to express, and indeed with wonderful eloquence, the choice of the atheists, the choice of desperate rebellion: Georges Minois, *Η Ιστορία της κατάθλιψης*, Εκδόσεις Νάρκισσος, Αθήνα 2010, σ. 407.

⁴¹ Fiodor Dostoyevsky, *Egklima kai Timoria*, Metafrasi Sarantopoulos Andreas, Ekdoseis Zakharopoulos, Athina 1998, s. 98.

Arthur Schopenhauer names this category of individuals who differ from the common mind as: "*possessors of this higher consciousness: This is how this vivacity, bordering almost on the tumult, which possesses geniuses is explained. They cannot be content with the present but perhaps little, because it cannot fully satisfy their conscience. This is also due to that tireless curiosity, that incessant search for new and interesting things, as well as that constant almost unsatisfied desire to come into contact with their peers. It has often been observed that genius and insanity are two sides of the same coin, and that they blend together; and poetic enthusiasm has even given a name to this kind of insanity: Horace calls it *amabilis insania* "loveable insanity" (Od. III,4) and Wieland, in the introduction of Oberon holder Wansinn "pleasant madness". Similarly, Aristotle, according to Seneca, (De Tranquillitate Animi, xv. 16 {xv ii, 10}), is said to have said: *Nullum magnum ingenium sine mixture dementiae fuit: There is no genius without a dose of insanity.* Plato also expressed the same with the myth of the dark cave, saying that those who came out of the cave and saw the true sunlight and the really existing things (the ideas) are no longer able to see into it, because their eyes have become unaccustomed to the darkness and cannot properly distinguish the shadowy figures down there - which results in them becoming the laughing stock of those who never left it. In fact, in the Phaedrus (245a), he claims that without a certain insanity there cannot be a true poet, and (249d) that anyone who can discern eternal ideas behind temporal things will be passed off as insane."⁴².*

Schopenhauer's pessimism and Kierkegaard's anguish merge in the expiration of the century: the rational belief that the world should not exist and, at the same time, the agony of existence within the world lead to the desire to destroy the world. According to Schopenhauer the suffering experienced by each individual is an expression of a deeper suffering, the suffering of life itself. Life swings like a pendulum, from right to left, from pain to boredom, these are the two essential elements that make up life. Every human life is an inescapable succession of boredom and suffering; man escapes the one to become entangled in the net of the other. Our course is merely an incessantly interrupted agony, a moment by moment repulsed death; our spiritual activity is minute by minute pursued boredom. With each exhalation we expel air but death invades us. We march towards a goal death, which we push as far away as possible, animated by a

⁴² Arthur Schopenhauer, *Megalofyia kai Parafrosyni*, Prologos-Metafrasi Giannis Pediotis, Ekdoseis Iridanos, Athina 2016, s. 10.

mysterious, inconceivable force, the will to live, which subdues even the most miserable⁴³.

Albert Camus, in turn, emphasizes the involvement of other sciences in order to finally explore the mystery behind the act of suicide: "*Thus, through sciences so disparate, the cry at the end of their course resonates with the same way. We feel that there is a common climate in the minds of great thinkers. (...) Living under this suffocating sky dictates that you must leave or stay. You need to know how to leave, in the first case, and why you stay, in the second. This is how I define the problem of suicide and the interest that someone can show in the conclusions of existential philosophy*"⁴⁴.

Such a special spirit was Professor of Philology Ioannis Sykoutris, a heroic and at the same time tragic form of Greek letters and thought, an explosive nature, always unsatisfied and unreconciled⁴⁵. Sykoutris was a classical philologist but his interest in Greek and foreign poetry as well as his effort to raise the spiritual level of the place moved the people of modern Greek literature who had special love and admiration for him. Sykoutris's interest in modern Greek literature is documented by his lectures on Kostis Palamas' Dodecalogue of Gyphtos, his article on the mandatory teaching of Modern Greek Literature at the University and in Secondary Education and his suggestion to the Academy of Athens about the need for critical editions modern Greek literary works starting with Dionysios Solomos⁴⁶.

The suicide of Sykoutris was identified with his ideology, his personal philosophy towards the phenomenon of existence and remained in the memory of the world as an act of protest against the academic establishment that refused to accept him in its bosom. Sykoutris committed suicide in September 1937 at the age of 36. Sykoutris saw death as the vindication of a heroic life. Long before making the decision to kill himself, he proclaims the following: "*The life of a heroic man (..) can only be short. (...) Short, because the heroic man spends his entire life on the dangerous front of the war. Short, because he is always, driven by his fate*

⁴³ George Minois, *Î Istoria tis Katathlipsis*, Ekdoseis Narkissos, Athina 2010, s. 389.

⁴⁴ Albert Camus, *O Mythos tou Sisyfou*, *Dokimio gia to Paralogo*, Ekdoseis Kastanioti, Athina 2007, ss. 48-49.

⁴⁵ Dionysios Alikaniotis, *Ioannis Sykoutris, Î Zoi tou 1901-1937*, Ekdoseis Kaktos, Athina 2008, s. 23.

⁴⁶ Petros Khartokollis, *Îdanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktonisan*, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina 2003, ss. 93-94.

*and alone, amorous. He marches towards death not to rest, not because he is tired of life, not because he is humbled by it, not because of withering and exhaustion of his powers. It is the last act, with which he seals all his other acts. And death is the end, but also the end.*⁴⁷.

In 1919, he retroactively enrolled as a sophomore in the Philosophical School of the University of Athens, from which he graduated in 1922. During the years of his studies, financial problems continued, but he met his needs by working as an assistant in the Study Room of the Philosophical School. In 1925 he was awarded a doctorate and left to study Classical Philology in Germany, where he remained until 1929. He studied at the universities of Berlin and Leipzig under great philologists such as Ulrich Vilamowitz and Werner Jaeger. Those years were the most productive in philological studies which he published in many philological journals. After his return to Athens he began to teach in Arsakeion and in 1930 he was elected professor at the University of Athens. His inaugural course was on Literature and Life. Alongside the delivery of courses at the University and the popular lectures and seminars on various subjects, not only classical, but also modern Greek and modern European literature, he continued his scientific work. He took the initiative to organize the Hellenic Library series of the Academy of Athens, which would include annotated and translated editions of texts from ancient Greek literature. In 1934 he published the first volume of the series, Plato's Symposium⁴⁸, and began to prepare the edition of Aristotle's Poetics, which was finally published in 1937 after his death.

Two years after the publication of the Symposium in 1936, he applied for the position of professor of Ancient Greek Philology at the Faculty of Philosophy. In this particular year there is a violent attack against the chapter of the introduction of the Symposium, but especially against Sykoutris himself who was unjustly accused of atheism and defamation of the ancient ancestors. In the spring of 1937, Sykoutris publishes a pamphlet entitled The Campaign against the Symposium, with which he tries to

⁴⁷ Ioannis Sykoutris, *Filosofia tis Zois, o Íroikos Tropos Zois*, Ekdoseis Pelasgos, Athina 2013, s. 126.

⁴⁸ Minos Kokolakis, «Symposiaka, to Khroniko mias Ekstrateias», *Anti*, Periodos B', Teukhos 160, 2309/Athina 1994, ss. 40-52: where there are numerous favorable reviews and comments from foreign and Greek philologists and writers, including the Professor of Theology Grigoriou Papamichail, the Director of the Estia newspaper Achilleas Kyros and the journalist Spyros Melas, who had spearheaded the protest against the magazine Anemoni for the daring poems of young people of his associates, mainly Napoleon Lapathiotis.

demolish all the baseless accusations of his critics. Frustrated by his social environment, by the university community and by the polemic he received, he closed in on himself and eventually committed suicide⁴⁹.

Ioannis Sykoutris committed suicide in Corinth on September 21, 1937. Next to his body were found the medicinal bottle containing the poison he had consumed, as well as Plato's book entitled *Phaedon* or *On the Soul*. The suicide of Sykoutris was connected with his ascent one autumn afternoon to Acrocorinthos, where he sat down and wrote a short introduction to the hitherto unpublished *Poetics* of Aristotle, translated and with interpretative comments by his old teacher Simos Menardo. The text of the introduction, as it is written in the third person, creates the impression that it was written by a man who wanted to distance himself from the subject he was concerned with, or who saw himself from the position of a man who had already crossed over to the other side. The way in which this last text of Sykoutris ends reinforces the impression that it was written by a man who considered himself already dead: "*He hoped that they would arrive... But the love of death is stronger than any love: love of people, love of education, love of earth and light (...)*"⁵⁰. Returning to his hotel room in Corinth he ended his life.

But what was it that made Sykoutris commit suicide? The common impression is that he bent morally, psychologically and physically after the persecution he suffered from the conservative majority of the professors of the Faculty of Philosophy of the University of Athens. This persecution was attributed to the jealousy of the professors who did not want Sykoutris among them in any way. Grigorios Xenopoulos writes characteristically about the above unjust attitude of the professors of the University of Athens: "*In no way do they want Mr. Sykoutris as a regular professor of the University of Athens. First, because Sykoutris accepts both languages (Katharevousa-Dimotic), secondly because he admires Palamas and truly loves our new literature and thirdly because he has value, great value, as perhaps no one else has among the younger ones. Well, how can they deny him this value? But they can perfectly say: yes, good, but what should we*

⁴⁹ Petros Khartokollis, *Ídanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktonisan*, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina 2003, ss. 98-99.

⁵⁰ *Aristotelous Peri Poiitikis*, Metafrasi Simou Menardou, Eisagogi, Keimenon kai Ermineia ypo Í. Sykoutri, Akadimia Athinon, Elliniki Vivliothiki, Arithmos 2, Ekdoseis Í. Kollaros, Athinai 1937, s. 148.

*do with him who is an atheist, antichrist, immoral, leftist, communist and the pan-Hellenic public opinion has revolted against him?*⁵¹.

As with Karyotakis, the voluntary death of Sykoutris could have had the meaning of protest. Like Karyotakis in his last letter from the beach of Preveza, Sykoutris from the heights of Acrocorinthos, gazing at the sea, is convinced that fate, life, people are chasing him from everywhere, slowly dragging him into an abyss. With his suicide, Sykoutris wants to preserve what he considers most valuable in his life, his values and his struggle for a higher, richer and more intense form of life⁵². In any case, however, Sykoutris had his soul directed towards a higher aristocracy of the spirit⁵³.

The place of Professor Sykoutri's suicide is not random, in fact it was consciously chosen by him. In 1936, a year before his suicide, he was preparing the opening speech he was going to give in the ancient theater of Corinth for the Beethoven festival, which was eventually postponed. In the aforementioned speech he speaks with words of praise and special admiration for the Tyrant of Corinth Periander⁵⁴, who were among the seven sages of Ancient Greece and for the myth of Arion⁵⁵.

⁵¹ Ioannis Sykoutris, *Meletai kai Arthra*, Ekdoseis tou Aigaiou, Athinai 1956, s. 23.

⁵² Petros Khartokollis, *Ídanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktonisan*, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina 2003, s. 123.

⁵³ Dionysios Alikaniotis, *Íoannis Sykoutris, Í Zoi tou 1901-1937*, Ekdoseis Kaktos, Athina 2008, s. 287.

⁵⁴ Periander of Corinth (668 BC – 584 BC) was the second tyrant of Corinth. Periander's reign brought enormous prosperity to the city, with his able administration Corinth became one of the richest city-states in Ancient Greece. Some sources record him as extremely brutal and violent, others as a wise and just king who eradicated injustices and distributed wealth fairly among the inhabitants. The memory of his wisdom in the 6th century BC. it was preserved over many centuries to the extent that it was ranked among the 7 sages of antiquity. The remaining six sages were Thales, Solon the Athenian, Cleovulus, Chilo the Lacedaemonian, Byas the Prieneus, and Pittacus. He protected letters and the arts and made his yard a center of intellectual and artistic creation. He hosted the poet Arion from Lesbos, held many festivals and built many buildings in the Doric style: Carlos Gomez, *The Encyclopedia of Ancient Greece*, United Kingdom: Amber Books Ltd 2019, σσ. 89–92.

⁵⁵ **Arion** was a lyric poet from Mithymna (Molyvos) in Lesbos. Arion left Lesbos early and lived near the Corinthian tyrant Periander (625 - 585 BC). He was the best guitar player of his time and contributed to the development of the dithyrambus, the hymn of the Dionysian cult, which was the forerunner of tragedy.

The place of the suicide in Corinth was chosen by Sykoutris and for another important reason because of the presence of the sea which the Professor literally loved to gaze at: "*The sea, the far and vast sea, I am drawn to look at it from afar and from away from hearing its wild roar. (...) This is why I am more drawn to the sea than a land landscape, even the most beautiful. While the sea... impersonal and monotonous as it is, it is the ideal background to project on stage everything that lives inside you. It gives you the peace, the external isolation, the nostalgic mood of the soul, which is needed for all thoughts to take shape and voice. Its waves resemble the movements of our soul, the steps of our fate*"⁵⁶.

It is believed that suicide, even when the person who resorts to it is in despair, is motivated by a desire to take revenge on someone or people with whom he is angry because he feels that he has been betrayed, rejected or abandoned. Something like this could be true in the case of Sykoutris. Professor Sykoutris, like the writer Pericles Giannopoulos and the poet Napoleon Lapathiotis, did not want to explain his decision to commit suicide with a confessional note, as Karyotakis did, perhaps because he had openly proclaimed his ideas about death. For Sykoutri only death can offer redemption from the shackles of the perishable body, it is the only truth, the only true reality for a philosopher, whose "life is but a daily study of death"⁵⁷.

There is a story about his life, which is more like a fairy tale, and it was bequeathed to us by Herodotus. Once Arion decided to travel to Sicily to collect money. There, after having collected a lot of money and wealth through his art, he started the return journey in a Corinthian ship. During the voyage the sailors decided to rob him and throw him overboard. Arion offered to give them money to save his life, but they refused. Then, he begged them to do him one last favor. To let him sing before his death. The sailors accepted. Arion, after putting on his good clothes, took the guitar in his hands, stood on the bow of the ship and sang the "standing law", a hymn to the god Apollo. Then, jump into the water. A dolphin, which was considered the sacred animal of Apollo, took him on its back and took him out to Cape Tainaro. From there Arion went on foot to Corinth, where he reported everything to Periander. He, having first verified what Arion had narrated to him, ordered the arrest of the sailors, who had meanwhile returned to Corinth, and ordered them to be put to death: Anna Gkertsou-Sarri, Arion, *Apo to Mytho stin Ístoria*, Agrotikes Synaeristikes Ekdoseis, Athina 1980, s. 151.

⁵⁶ *Me Filian Pantotinín kai Adolí*, *Grammata tou Íoanni Sykoutri stis Mathitries tou (1933-1937)*, Eisagogi A. Khristodoulou, Ekdoseis Morfotiko Ídryma Ethikis Trapezis, Athina 2014, ss. 55-56.

⁵⁷ Íoannis Sykoutris, «Apospasma apo tin Eisagogi eis ton Faidona», *Nea Estia*, 63 (738), Athina 1958, s. 517.

The inner tension, the conflict of various ideas in his soul and the eventual choice of suicide are idealized and justified in his philosophical way of perceiving life. And while Ioannis Sykoutris tried to hold on to the love of his students, he could no longer fight against the path to death. He could not bear the weakness of the life of the common man, he desired the tragic power of the hero who himself decides the limits of his life, so as not to see it ultimately debased⁵⁸.

Let's not forget the last words of the farewell letter of another great, charismatic Professor of Philosophy, a fan of the Platonic work of Dimitrios Liantini who committed suicide saying: "I am leaving voluntarily. I disappear standing, strong and proud. I have prepared this hour step by step my whole life, which has been many things, but above all it has been a careful study of death"⁵⁹.

Well-known modern Greek writers such as Antonios Kalamogdartis, Ioannis Karasoutsas, Kleanthis Triantafyllou, Periklis Giannopoulos, Kostas Karyotakis, Napoleon Lapathiotis, Penelope Delta and many others chose without the slightest hesitation the act of suicide as a sign of resistance to submission and to the blind decrees of fate. Suicide ultimately proved for them to be an act of freedom and of shaking off every tyrannical bond and imposed exterminating compromise. The fate of all these suicides as the poet Kiki Dimoula rightly observes: "*It is called the fate of the exception, of the rarity*"⁶⁰. These are charismatic personalities with high intelligence born by divine right (Jure Divino) and not even Time itself and God yet can destroy them.

Conclusion

The suicide of Professor Sykoutris reminds us that there are heroic figures in this vain world who cannot easily accept injustice, mediocrity and in no way can compromise with anyone and anything. There are charismatic personalities who stand out from the common mass, and jealousy drives some people to make it their life's purpose to dull the brilliance of these people. They may partially achieve their purpose, but they forget that these charismatic personalities are destined to overcome the barrier of time and remain immortal forever. Sykoutris's fame after his suicide did not fade, on

⁵⁸ *Me Filian Pantotinin kai Adoli, Grammata tou Ioanni Sykoutri stis Mathitries tou (1933-1937)*, Eisagogi A. Khristodoulou, Ekdoseis Morfotiko Idryma Ethikis Trapezis, Athina 2014, s. 303.

⁵⁹ Dimitris Alikakos, *Ezisa Erimos kai Iskhyros: Liantinis*, Ekdoseis Eleutherpudakis, Athina 2016, s. 344.

⁶⁰ Kiki Dimoula, *Ekklithin Omilitria*, Ekdoseis İkaros, Athina 2022, s. 69.

the contrary, it did not decrease even today his scientific work is studied in all the universities of the world with unquenchable passion and respect. The work of Professor Sykoutris went down in history, while on the other hand no one remembers his slanderers and those who harmed him and eventually led him to commit suicide.

Bibliography

- AΪSKHĪNĪS, *Kata Ktisifontos*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina 1995.
- ALĪKANĪOTĪS, Dionysios, *Ioannis Sykoutris, Ī Zoi tou 1901-1937*, Ekdoseis Kaktos, Athina 2008.
- ALĪKAKOS, Dimitris, *Ezisa Erimos kai Īskhyros: Liantinis*, Ekdoseis Eleutheroudakis, Athina 2016.
- ARĪSTOTELĪS, *Peri Poiitikis*, Metafrasi Simou Menardou, Eisagogi, Keimenon κᾱ Ermineia ypo Ioannou Sykoutri, Akademia Athinon, Elliniki Vivliothiki, Arithmos 2, Ekdoseis Ī. D. Kollaros, Athinai 1937.
- ARĪSTOTELĪS, *Īthika Nikomakheia*, (1116^a), Metafrasi: D. Lypourlis, Ekdoseis Zitros, Thessaloniki 2006.
- ASOMATOU, Arezina, "Oi Autokheires stin Elliniki Mythologia", *Egkefalos*, Teukhos 53, Athina 2006.
- CAMUS, Albert, *O Mythos tou Sisyfou, Dokimio gia top Paralogo*, Ekdoseis Kastanioti, Athina 2007.
- COOPER, John, "Greek Philosophers on Euthanasia and Suicide", *Suicide and Euthanasia. Historical and Contemporary Themes*, Editor B.A. Brody, New York: Springer, 1989.
- CRĪTCHLEY, Simon, Simeioseis peri Autoktonias, Metafrasi: Myrsini Gkana, Ekdoseis Potamos, Athina 2018.
- DELĪGIORGĪ, Kharis, "Gynaikes Autokheires stin Arkaiotita", *Arkhaiologia kai Tekhmes*, Teukhos 98, Athina Martios 2006.
- DERRĪDA, Jacques, *Thanaton Didonai*, Metafrasi, Simeioseis, Epimetro: Vaggelis Mpitsoris, Ekdoseis Ropi, Athina 2022.
- DERRĪDA, Jacques, *Mathainontas na zeis en telei, Synenteuksi me ton Jean Brinbaum*, Metafrasi: V. Mpitsoris, Ekdoseis Agra, Athina 2006.
- DĪMOULA, Kiki, *Ekkliithin Omilitria*, Ekdoseis Īkaros, Athina 2022.
- DOSTOYEVSKY, Fiodor, *Egklima kai Timoria*, Metafrasi Sarantopoulos Andreas, Ekdoseis Zaxharopoulos, Athina 1998.
- FOUCAULT, Michel, *Le courage de la vérité. Cours au Collège de France*, 1983-1984, Hautes Études, Ehess Gallimard Seuil.
- GARRĪSON, Elise, *Goating Tears. Ethical and Dramatic Aspects of Suicide in Greek Tragedy, Mnemosyne*, Edition: E.J.Brill, Kolonia 1995.
- GKERTSOU-SARRĪ, Anna, Arion, Apo to Mytho stin Īstoria, Agotikes Synaiteristikes Ekdoseis, Athina 1980.
- GOMEZ, Carlos, *The Encyclopedia of Ancient Greece*, United Kingdom: Amber Books Ltd 2019.

- GRISÉ, Yolande, *Le Suicide dans la Rome antique*, Les Belles Letres, Paris 1983.
- HUFFMAN, Carl, *Philolaus of Croton: Pythagorean and Presocratic: A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*, Cambridge University Press 1993.
- JASPERSI, Karl, *Peri tou Tragikou*, Metafrasi Theodorou Loupasaki, Ekdoseis Erasmou, Filosofia 14, Athina 1990.
- KALLÍMAKHOS, Kyrinaios, *Epigrammata*, Ekdoseis Kardamitsa, Athina 1997.
- KATSOURÍS, Andreas, Didaktor Filosofias, Epimelitou tis D' Edras tis Klassikis Filofias, *To Motivo tis Autoktonias sto Arkhaio Drama*, Didaktoriki Diatrivi, Panepistimio Ioanninon 1975.
- KHARTOKOLÍS, Petros, *Ídanikoi Autokheires, Ellines Logotekhmes pou autokhtonisan*, Ekdoseis Vivliopoleio tis Estias, Athina 2003.
- KOKOLAKÍS, Mínos, «Symposiaka, to Khroniko mias Ekstrateias», *Anti*, Periodos B', Teukhos. 160, 2309/Athina 1994.
- LAMPE, Kurt, *The Birth of Hedonism. The Cyrenaic Philosophers and Pleasure as a Way of Life*, Princeton University Press 2015.
- Me Filian Pantotinin kai Adoli, Grammata tou Ioannu Sykoutri stis Mathitries tou (1933-1937)*, Eisagogi A. Khristodoulou, Ekdoseis Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, Athina 2014.
- MÍNOIS, Georges, *Í Ístoria tis Katthlipsis*, Ekdoseis Narkissos, Athina 2010.
- PATOCKA, Jan, *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, Metafrasi Erika Abrams, Ekdoseis Verdier, Parisi 1999.
- PELLOSO, Carlo, *Sokratís, Í Dimokratia enantion tis Eleutheris Skepsis*, Ekdoseis Pedio, Athina 2021.
- PLATON, *Faidon i Peri Psykhis*, Metafrasi Filologiki Omada Kaktou, Ekdoseis Kaktos, Athina 1993.
- PLATON, *Faidon*, Klasiki Vivliothiki, A. Arkhaioi Ellines Syggrafeis, Apodosi B. Moskovi, Ekdoseis Nomiki Vivliothiki.
- PLATON, *Faidon (Peri Psykhis)*, Prolegomena Tasos Falkos-Arvanitakis, Eisagogi, Metafrasi, Skholia: Theodoros G. Mavropoulos, Ekdoseis Zitros, Athina 2007.
- PLATON, *Apologia Sokratous, Kriton*, Klasiki Viliothiki, A. Arkhaioi Ellines Syggrafeis, Apodosi V. Moskovi, Ekdoseis Nomiki Vivliothiki.
- POTTHOFF, Thomas, *Euthanasie in der Antike*, Munster 1982.
- RÍEDWEG, Christoph, *Pythagoras: his life, teaching, and influence*, Translator S. Rendall, Cornell University Press, 2005.
- RÍST, John, *Stoic Philosophy*, Cambridge University Press 1969.
- SELLARS, John, *Stoicism*, Acumen, London 2010.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *Megalofyia kai Parafrosyni*, Prologos-Metafrasi Giannis Pediotis, Ekdoseis Iridanos, Athina 2016.
- SYKOUTRÍS, Ioannis, *Meletai kai Arthra*, Ekdoseis tou Aigaiou, Athinai 1956.
- SYKOUTRÍS, Ioannis, «Apospasma apo tin Eisagogi eis ton Faidona», *Nea Estia*, 63 (738), Athina 1958.
- SYKOUTRÍS, Ioannis, *Filosofia Zois, o Íroikos Tropos Zois*, Eisagogi-Epimeleia tou Nikolaou Karra, Ekdoseis Pelasgos, Athina 2013.

SKOUTEROPOULOS, Nikolaos, *Oi Arkhaioi Kynikoi. Apospasmata kai Martyries*, Ekdoseis Gnosi, Athina 2006.

SOULIOTIS, Giannis, «*Koita!...Petao!*», *Pagkosmia Anthologia Autoktonounton Poiiton (6os p.X. Aionas-2014 m.X.)*, Ereuna-Epilogi-Epimeleia-Metafrasi Giannis Souliotis, Ekdoseis Armos, Athina 2017.

VAN HOOF, Anton, *From Autothanasia to Suicide, Self-killing in Classical Antiquity*, Published by Routledge, London 1990.

WARREN, James, *Facing Death: Epicurus and His Critics*, Oxford University Press 2004.

WARREN, James, «Socratic Suicide», *The Journal of Hellenic Studies*, 121, Published online by Cambridge University Press 2001.

ANKARAD, 2023; 4(7): 91- 110	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1241088

Araştırma Makalesi / Research Article

**AHMET HAMDİ TANPINAR'IN HUZUR
ROMANINDA İRSİYET**

Adem GÜRBÜZ*

Öz: Natüralizmin insan davranışını açıklamak için başvurduğu kaynaklardan biri olan irsiyet; bireylerin eylemlerinde kalıttan gelen rolü ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. Natüralizm, insan davranışının "ırk, çevre ve ortam" tarafından belirlendiğini savunan bir akımdır. Bu bağlamda ırk ve irsiyet, insanın genlerinde taşıdığı ve eylemlerine yön veren bir olgudur. Romancılar da natüralizmin bu yaklaşımlarından eserlerinde yararlanır. Dünya ve Türk edebiyatından birçok yazar, roman kahramanlarına derinlik kazandırmak, karakterlerin davranışlarına gerekçe oluşturmak, benzer olayların benzer sonuçlar doğuracağını ortaya koymak vb. amaçlarla eserlerinde kalıttan faydalanır. Bu çalışma, Türk edebiyatının en önemli yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki irsiyet olgusunu irdelemeyi amaçlamaktadır. Yazar, natüralist bir romancı olmamasına rağmen eserde roman karakterlerinden bazılarının davranış kalıplarını irsiyetle açıklamış ve irsiyet, kurguyu şekillendiren bir olgu halini almıştır. Çalışma neticesinde Tanpınar'ın irsiyeti hayatın bir gerçeği olarak gördüğü, insan davranışlarını şekillendiren ve bireyin kaderini etkileyen bir olgu olarak değerlendirdiği ve özellikle kalıtımın insan üzerindeki olumsuz etkileri üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, İrsiyet, Natüralizm.

**HEREDITY IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S
NOVEL OF HUZUR**

Heredity, one of the sources that naturalism applies to explain human behavior; it is an approach that emphasizes the role of heredity in the actions of individuals. Naturalism is a movement that argues that human behavior is determined by "race, environment and ambit". In this context, race and heredity are a phenomenon that

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ademgurbuz@bingol.edu.tr, ORCID: [0000-0001-6212-1500](https://orcid.org/0000-0001-6212-1500).

people carry in their genes and direct their actions. Novelists also benefit from these approaches of naturalism in their works. Many writers from world and Turkish literature have tried to add depth to the heroes of the novel, to justify the behavior of the characters, to reveal that similar events will lead to similar results, etc. For this purpose. And they use of "heredity" in their works. This study aims to examine the heredity phenomenon in Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur*. He is one of the most important writers of Turkish Literature. Although the author is not a naturalist novelist, he explained the behavior patterns of some of the novel characters with heredity, and heredity has become a phenomenon that shapes the fiction. As a result of the study, it has been determined that Tanpınar sees heredity as a fact of life, evaluates heredity as a phenomenon that shapes human behaviors and affects the destiny of the individual, and especially focuses on the negative effects of heredity on humans.

Key Words: Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, Heredity, Naturalism.

Extended Abstract

The concept of heredity is a concept that has taken its place in the art-literature world, especially with the naturalism movement, and has begun to be seen as a source used to explain events/phenomenons. Naturalism, the continuation of the realism movement, attracted attention towards the end of the 19th century. The main argument of the movement can be accepted as being natural, avoiding individualism, opposing romanticism, depicting nature and society in the closest way to reality, based on the word nature (nature). In this context, naturalism shows an approach that tries to take realism in the world of literature and art one step further. It aims to reach a kind of scientific maturity, argues that just as the same conditions produce the same results in experiments that human behaviors are shaped according to conditions and similar conditions will produce similar results. According to naturalism, the blood/genes carried in the background of human behavior and in the destiny of human beings also have a serious impact. The individual carries traces of the spirit of his ancestors, and these traces, together with other elements brought to the fore by naturalism, affect the behavior of the individual.

This study aims to examine how and to what extent heredity, one of the basic principles of naturalism, takes place in the novel *Huzur*, one of the most competent novels of Turkish literature. Literary historian, critic, poet, essayist, storyteller, novelist, academic, etc. Ahmet Hamdi Tanpınar, who has identities, talks about the effect of heredity on people, especially through the character of Nuran in the novel *Huzur*. But in the novel, heredity is not treated as a fundamental problem; it is mostly used to add

depth and reason to the behavior of the heroes of the novel. According to Tanpınar, heredity has a clear influence on human behavior. So much so that in our behavior – consciously or unconsciously – traces of heredity are seen.

Nuran suppresses the need to love and be loved, and her excessive emotionality for a long time, and almost avoids her heredity; but this may have the opposite effect after a while and cause a kind of explosion. According to the narrator, the fear that he has accumulated over the years has a great role in Nuran's tendency towards Mümtaz as if he had a sudden emotional discharge. Nuran, who was afraid of being like her grandmother for years and developed reflexes not to be like her, dragged herself to her grandmother's path with this attitude. Just as Bihter in the novel *Aşk-ı Memnu* built her life on not resembling her mother, Nuran was determined not to resemble her grandmother and accused her; but because of this attitude, he could never forget his grandmother and at the first moment when he was overcome by his feelings, he inclined to his grandmother's path. Nuran is not the only person in the novel who shows hereditary characteristics. Many people in Nuran's family bear traces of her grandmother Nurhayat Hanım and grandfather Talat Bey. For example, the instability of Nuran's uncle Tevfik Bey and the source of his son Yaşar's morbid and disturbing love are among these hereditary characteristics. Nuran's daughter, Fatma, is quite jealous, and she is madly fond of her parents. According to Nuran, Fatma also has the hereditary characteristics of her grandmother, just like herself, and therefore she will be unfortunate.

The hereditary characteristics in Nuran's family turn into a kind of phobia for some individuals and compel them to do the opposite of the behaviors prescribed by heredity. For example, Nurhayat Hanım's run away from her husband to an Egyptian major is seen by some family members as such a negative and avoidable behavior that it leads to unhappy marriages. Some family members, who want to reject their inherited inheritance and do not want to make the mistake of their grandmother, see their marriage as a kind of destiny for them and consider it a crime to end their marriage or love someone else at any cost. For example, in Nuran's family, divorce is seen as the greatest shame, and therefore all kinds of faults of the grooms are excused.

According to the narrative, almost all of Nuran's family have an emotional, hereditary need to love and be loved. This heredity has been released and put into practice by some individuals, and for some individuals, it has turned into a phobia because it is seen as a kind of mistake, and an extreme effort has been made to suppress and ignore the characteristics of heredity.

This situation caused family members to enter into an emotional vacuum and various problems to arise.

In the novel, the author considers heredity as a negative factor that determines/affects human destiny, and there is no character in the work that is positively affected by the spirit he carries from his ancestors. Heredity appears in two ways in the heroes of the novel: 1. Those who want to suppress the hereditary characteristics or avoid heredity. 2. Those who leave themselves under the influence of inherited feelings. In *Huzur*, in both cases, heredity turns into a phenomenon that harms its owner. Those who want to suppress their heredity; throughout their lives, they limit themselves, hide their feelings, engage in mechanized behaviors, cannot reflect their love around them, and make both themselves and those around them unhappy in these ways. If their hereditary feelings freeveal , they do not set any limits on themselves, engage in romantic behaviors, behave contrary to social norms, and are excluded from the society in this way.

As a result, heredity is one of its elements naturalism, among the elements that shape the behavior of Tanpınar's novel heroes. Tanpınar uses heredity in order to shed light on the psychological worlds of the characters, to add depth to their behaviors and to create justifications in *Huzur*. Instead of focusing on the positive aspects of heredity, it highlights heredity as a negative phenomenon that affects human destiny.

Giriş

İrsiyet, özellikle natüralizm akımıyla birlikte sanat-edebiyat dünyasında yer edinen ve olayları/olguları açıklamak için başvurulan bir kavramdır. Realizm akımının devamı olan natüralizm, 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlık kazanır. Akımın temel savı, natüre (doğa) kelimesinden hareketle doğal olmak, ferdiyetçilikten kaçınmak, romantizme karşı durmak, doğayı ve toplumu gerçeğe en yakın şekilde tasvir etmek olarak kabul edilebilir. Bu bağlamdan natüralizm, edebiyat ve sanat dünyasındaki realizmi bir adım öteye taşımaya çalışan bir yaklaşım özelliği gösterir.

Natüralizm akımının kuramsal temellerini Fransız pozitivistinin önde gelen isimlerinden Hippolyte Taine atar. Taine, sanat eleştirisindeki Darwinci düşüncüyü “ırk, dönem ve ortam”ın insanları, olay ve olguları yönlendirdiği önermesiyle uygulamaya çalışır. *İngiliz Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde toplumsal olayların fiziksel olaylarda olduğu gibi belli birtakım nedenlerden doğduğu ilkesinden hareket eder, insanı mekanik ve kimyasal tepkimelerle hareket eden bir varlık düzeyine indirgeyerek natüralistlerin

öncüsü olur.¹ Taine'e göre eserler gelişigüzel ortaya çıkmaz; onların yaratıcıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve sosyal koşulları tarafından belirlenmiştir. Belli nedenler belli sonuçları doğurur. Biyolojide, fizikte, jeolojide olduğu gibi edebiyatta da bir determinizm vardır. Taine, "ırk" veya "irsiyet" derken biyolojik üstünlük kaygıları yerine milletlerin ulusal özelliklerini kasteder. Fransızların, Almanların, İngilizlerin kendilerine özgü zihniyetleri, duyarlılıkları, dünyaya bakışları vardır. Ulusal karakterler, bir toplumun insanlarında doğuştan mevcut olan özelliklerdir. Örneğin Almanların disiplinli, Ermenilerin zanaatkâr olması gibi. "Dönem" diye çevrilen moment, genellikle belli bir dönem anlamına gelir. "Ortam" kavramı ise edebiyatı açıklamada en önemli unsurlardan biridir. Ortamı meydana getiren koşullar arasında iklim, mekânsal özellikler, coğrafi durum ve toplumsal koşullar yer alır. Bunlar insanların mizacına ve karakterine yön verir. Güneşsiz, yağmurlu, sisli kuzey iklimi melankolik bir edebiyata; güneyin güneşli iklimi ise neşeli edebiyata yol açar.² Bu bağlamda natüralizm, bir nevi insan davranışının matematiğine ulaşmaya çalışır, davranışların nedenlerini sorgular, bunların gerekçesini insanların ferdi özelliklerinde aramak yerine irsiyetinde, yaşadıkları dönemde ve toplumda arar.

Natüralizmin dünya edebiyatındaki en önemli temsilcisi Fransız yazar Emile Zola'dır. "Zola'nın *Deneysel Roman* (1880) adlı eseri natüralizmin bildirgesi kabul edilir".³ Natüralizmin yaygınlaşması ise Zola'nın Claude Bernard'ın (1813-1878) deneysel tıp, evrim ve kalıtım konusundaki görüşlerini romana uygulamaya çalışması ile başlar. Taine ve Bernard'ın görüşlerinden etkilenen Zola, deneysel roman fikrini geliştirir, Claude Bernard'ın *Tecrübi Hekimliğe Giriş* (1865) adlı kitabında pozitif bilimlere uyguladığı metodu, romana uygulamak ister ve realizm temelli düşüncelerini Bernard'ın düşünceleri ile birleştirir. Zola'nın bu eseri seçmesinin nedeni, hekimliği bilimden çok sanat gibi gören toplumsal yapıya karşı hekimliğin bir bilim olduğunu kanıtlamaktır. Çünkü o, romanı bir bilim gibi değerlendirmek niyetindedir. Zola, natüralist romanın kahramanlarının karakterize edilme sürecinde büyük önemi olan "kalıtım"la ilgili düşüncelerini ise Doktor Prosper Lucas'ın (1808-1885) çalışmalarından edinir. Deneysel roman böylelikle karşımıza irsiyet ve çevre içinde birey ve toplumun serüveni olarak çıkar.⁴ Böylece natüralizm

¹ Akpınar, 2017: 201.

² Moran, 2007: 84.

³ Bayrak Akyıldız, 2017: 14.

⁴ Akpınar, 2017: 201-205.

akımıyla birlikte insan iradesinin devre dışı bırakıldığı ve insan davranışının gerekçelerinin insanın dışında arandığı bir olgu gelişmeye başlar⁵.

Natüralistler insanı ve insan davranışını açıklarken onun fizyolojik yapısını, irsiyetini, yaşadığı çevreyi, aldığı eğitimi ön plana çıkarır ve bu çerçevede insan gerçeğine ulaşmaya çalışır. Darwin'in düşüncelerinin esas olduğu söz konusu yaklaşımda insanın hür iradesi, manevî değerleri, psikolojisi dikkate alınmaz. Zira onlara göre insanın her türlü davranışı, hareketi, tepkisi, arzusu, psikolojisi, düşüncesi, kılık kıyafeti, konuşma tarzı; kısacası kaderi, tamamıyla maddi ve sosyal çevrenin, irsiyetin, fizyolojinin ve eğitimin sonucudur. Bu bağlamda natüralistler akıl ve hür irade ile çok yakından alakalı olan "karakter"e inanmaz, bunun yerine irsiyet ve fizyolojinin eseri durumundaki "huy"a yönelir. Zira natüralizm, insanı kimyasal bir obje gibi etki-tepki maddesi olarak yorumlamak ister, bilimsel kadercilik anlayışına yönelir; insanı sosyal, ekonomik çevrenin ve biyolojik kalıtımın mahsulü olarak değerlendirir.⁶ Natüralizm insanı, hem evrimsel kalıtım özellikleri hem de toplumun değişmez yasaları içerisinde iradesiz bir varlık olarak tasavvur eder. Natüralizme göre hür iradeye sahip olduğunu düşünen insan, aslında atalarının genetik mirasını taşımakla yükümlü ve her ne olursa olsun bu ilkel benlikten kendini kurtaramayan aciz bir varlıktır. Hür irade diye bir şey yoktur. İnsan çevre ve kalıtımın arasında sıkışmıştır. Zola'nın *Rougon-Macquart* dizisinde sergilemek istediği tam da budur. Bir ailenin beş kuşaklık serüvenini anlatmak istediği bu seride yazar, tutku, şehvet, arzu, hırs gibi birtakım temel duygularda aile bireylerinin kalıtım nedeniyle kuşaklar geçse de nasıl birbirine benzediklerini ortaya koyar.⁷ Zola *Thérèse Raquin* romanında ise Laurent ve Thérèse'in ruh dünyasını ve davranışlarını fizyolojik gerçekler üzerinden temellendirir ve Thérèse'in şehvetli kişiliğini Afrikalı annesinden aldığına gönderme yapar. Böylelikle, natüralizmin soya çekim özelliğine ilişkin bir örnek sunulmuş olur.⁸ Örneklerde de görüldüğü gibi natüralizm, insan davranışını sebep-sonuç veya etki-tepki ile ölçmeye ve

⁵ Natüralizmin bilime, gerçekliğe, topluma, insana, kalıtıma, döneme, determinizme vs. yönelik görüşleri ve tutumları ayrı bir çalışma konusu olduğu için bu çalışmada ayrıntıya inilmeyecektir. Çalışmanın konusu irsiyet, kalıtım veya soyaçekimle ilintili olduğu için sadece natüralizmin irsiyet hakkındaki tutumuna yer verilecektir.

⁶ Çetişli, 2012: 108.

⁷ Akpınar, 2017: 210.

⁸ Şahin, 2017: 557.

değerlendirmeye çalışan bir kuramdır. İnsan davranışının sebeplerini kalıtım, çevre, dönem, eğitim gibi unsurlarla açıklar ve aynı sebeplerin aynı neticeleri oluşturacağını savunur. Davranış/sonuç üzerine odaklandığı için insanların duygularına ve psikolojisine önem vermez ve psikolojik romanla ilgilenmez. Çünkü onlara göre insan davranışının asıl kaynağı duygular değil, içinde bulunulan şartlardır. Aynı şartlar, aynı sonuçları doğuracaktır.

Bu çalışma Türk edebiyatının en yetkin romanlarından biri olan *Huzur* romanında natüralizmin temel prensiplerinden biri olan irsiyetin nasıl ve ne ölçüde yer bulduğunu irdelemeyi amaçlamaktadır. Roman incelemesine geçmeden önce Türk romanında irsiyetin ön plana çıkarıldığı birkaç romancıdan ve eserden bahsetmekte fayda bulunabilir.

1. Türk Romanında İrsiyet Örnekleri

Türk edebiyatındaki ilk realist roman Nâbizade Nazım'ın kaleme aldığı *Zehra* romanıdır ve eserde natüralizm akımına uygun olarak irsiyetin kişinin kaderinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynadığına dikkat çekilir. Natüralizm'in kurucularından Emile Zola, "L'Assomoir'de bize alkolik bir babadan gelen irsiyetin Gervaise'in üstüne çöktüğünü öğretmektedir. Gervaise içki ve sefaletten ölür. Nâbizade de *Zehra*'da buna benzer bir iddia sahibidir. İçki düşkünlüğünün yerini *Zehra*'da kıskançlık almıştır".⁹ Anlatıya göre roman başkışisi Zehra, çocukluğundan beri oldukça kıskanç bir profil çizmektedir. Öyle ki kıskançlığından dolayı kardeşini boğmaya ve kardeşinin kafasını ezmeye bile teşebbüs etmiştir. Romanda Zehra'nın kıskançlığı onun "doğa"sına yani fitratına ve irsiyetine bağlanır, annesinin de kıskanç olduğuna değinilir ve bunun değiştirilemeyeceğine dönük ifadeler kullanılır. Örneğin Zehra'nın babası Şevket Bey, kızındaki kıskançlığı ciddi bir hastalık olarak değerlendirir; çünkü bunun onu bedbaht edeceğinin bilincindedir: "Kızım bu doğası Şevket'i cidden düşündürmekte idi. Bu yapıda olanların –özellikle kadınsalar- ileride gayet kötü olaylara sebep olacaklarını biliyordu".¹⁰

Zehra'nın babası Şevket Bey, kızının irsiyetten kaynaklanan tabiatının farkında olan bilinçli bir baba ve çare olarak kızını yanında çalışan Suphi ile evlendirir. Bu süreçte ikili arasında yaşanan aşk ve sevgi, Zehra'nın kıskançlığını bastırır ve örter. Zehra, uzun müddet kocasıyla mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürür ve tabiatından gelen olumsuzluklardan eser görülmez. Fakat Büyükçamlıca'ya yapılan bir gezi sırasında Suphi ile bir kadını baş başa gördüğünü düşünen Zehra, onları

⁹ Uç, 2007: 81.

¹⁰ Nâbizade Nazım, 2004: 52.

suçüstü yakalamak için yanlarına gider. Fakat işler onun düşündüğü gibi değildir, yakaladığı kişiler başkalarıdır. Bu olay, Zehra'nın örtülen/bastırılan irsiyetinin tekrar uyanmasına neden olur, bir nevi etki-tepki oluştur. Anlatıcı, Zehra'nın doğasına dönüşünü bir çeşit bilimsel olgu veya etki-tepki gibi düşünür ve şu sözlerle açıklar:

Bir hayli zamandan beri dinginlik bulmuş zannolunan kıskançlığı oksijen temas etmiş bir fosfor tozu gibi birdenbire sürat ve şiddetle parlayıverdi... Kendisini her yönden mesut ve mutluluğa elverişli görüp dururken tehlikeli tabiatının bu şekilde her fırsatta başkaldırmaya olan elverişliliği her ümidini altüst etmişti. Ona göre kıskanç bir kadının hayatın zevklerinden hakkıyla faydalanması imkânsız sayılırdı ki gerçek de bundan pek uzak değildir.¹¹

Görüldüğü gibi Nâbizade Nazım, Zehra'yı natüralist felsefeye uygun olarak irsiyetinin/kaderinin bir kurbanı olarak değerlendirir, onu tabiatına/yaratılışına mahkûm bir karakter olarak gösterir ve bu tabiatın değiştirilemeyeceğine işaret eder. Romanın başında irsiyetinden dolayı kıskanç olduğu ve bu durumun onu bedbaht edeceği söylenen Zehra, bu felsefeye uygun olarak eserin sonunda sefil bir duruma düşürülür.

Türk romanında irsiyetin ön plana çıkarıldığı bir diğer önemli roman, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı eseridir. Anlatı, "Bihter gibi iyi ve güzel bir kadının, namuslu kalmak istediği halde, içinde bulunduğu durum ve kalıtsal (irsi) etkenler nedeniyle yasak bir aşka sürüklenişinin trajik öyküsüdür".¹² Halit Ziya Uşaklıgil, romanda irsiyetinden kaçmak için bilinçli bir çaba içerisine giren; fakat kalıtım, çevre, ortam vb. unsurların etkisiyle bundan kaçamayan Bihter'in dramını dile getirir. Anlatıya göre roman başkişisi Bihter, çocukluğundan itibaren annesi Firdevs Hanım'a benzemektedir. Firdevs Hanım ise "elbiseleriyle arabalarının masarifini temin edecek bir kese bulmak"¹³ amacıyla evlenmiş olan uçarı bir karakterdir. Kocasına düşman olan ve her fırsatta kocasını aldatan Firdevs Hanım; sefahat düşkünü, ahlaki normlardan yoksun, yaşına uygun davranmayan sadakatsiz bir kadın profili çizer. Çocukluğundan itibaren annesine benzetilen Bihter, bu yüzden irsi olarak annesine benzemekten çok korkar ve babasına benzeyebilmek için güzelliğinden bile feragat etmeyi kabullenir:

Kendi kendisine, içinden, annesine benzememek için yemin ederken aklına başka bir şey geliyordu. Ta küçüklüklerinden beri Peyker'e, babasına

¹¹ Nâbizade Nazım, 2004: 74-75.

¹² Moran, 2012: 102.

¹³ Uşaklıgil, 2010: 24.

benzer, Bihter için annesine çekmiş derlerdi. Mademki bunu söylemekte herkes müttefikti, demek hakikatte o annesine benziyordu. Bu müşabehetten korkardı. Kalbinde bir şey vardı ki, bu cismanî müşabehetin hayatlarını da benzeteceğini zannettirir ve onu titretirdi. O da babasına benzemeliydi... babasına benzemiş olmak için daha az güzel olmaya kalbi bir rıza gösteriyordu.¹⁴

Bihter'in yaratılış itibarıyla annesine benzetilmesi, onda bir tür fobiye dönüşür ve annesine benzememe noktasında ciddi bir iradenin ortaya çıkmasına neden olur. Öyle ki Bihter, kendisinden yaşça büyük olan Adnan Bey'le evlenirken bile annesinden/irsiyetinden/kaderinden kaçmak ister ve hızlı bir şekilde evlilik yapar. Anlatıcı, Bihter'in annesine benzememe azmini ve kararlılığını iç çözümleme yöntemiyle şu şekilde ortaya koyar: "Firdevs Hanım'a benzemeyecekti. Bu valide!... Hayatının daimi bir züllu idi... Evet, asla Firdevs Hanım'a benzemeyecekti, işte yemin ediyordu".¹⁵ İrsiyetinden kaçma azminde olan Firdevs, kocasının yeğeni Behlül'ün kendisine kur yapması üzerine bu tutumunu daha fazla sürdüremez ve eşini aldatarak annesine benzer. Bunda kocası Adnan Bey'in yaşça ondan çok büyük olmasının da tesiri vardır. Bihter, Behlül'ün yaklaşımları karşısında büyük iç çatışmalar yaşar, bir müddet sonra genlerine/nefsine yenik düşerek kocasını aldatır ve bunun gerekçesini kanına/irsiyetine bağlar:

Nihayet Firdevs hanımın kızı olmuştu; evet, yalnız onun için gitmiş, bu adamın kollarında mülevves bir kadın olmuştu. Başka bir sebep bulamıyordu. Demek onun kanında, kanının zerrelinde bir şey vardı ki, onu böyle sürüklemiş, sebepsiz, özürsüz Firdevs Hanım'ın kızı yapmış idi. Bütün bu günahın, bu levsin mesuliyetini annesine atfediyordu. Bu kadına bir düşman idi, ondan nefret ediyordu, kendisini bu kadının kızı yapan kadere küsüyordu.¹⁶

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere nefesine yenilerek kocasını aldatan Bihter, bunun tüm sorumluluğunu irsiyetine ve annesine bağlamaktadır. Romanda Bihter'in doyumсуuzluğu ve tatminsizliği, annesinden gelen irsi özellikler olarak gösterilir ve bu yolla işlediği suç hafifletilir.

Eserlerinde irsiyete dikkat çeken bir diğer romancı ise Peyami Safa'dır. Safa, birçok romanında bireylerin davranışları ile irsiyetleri arasında ilişki kurar. Örneğin, *Şimşek* romanında Müfid'in karısına duyduğu aşk, mizacının bir yansıması olarak işlenir, zira Müfid yaratılışı gereği hastalıktır. Ona bu kimya, genleriyle geçmiştir; annesi de marazi bir

¹⁴ Uşaklıgil, 2010: 210-211.

¹⁵ Uşaklıgil, 2010: 210.

¹⁶ Uşaklıgil, 2010: 256.

hassasiyete sahiptir.¹⁷ *Yalnızız* romanında ise Meral karakterinde irsiyetten kaynaklı özellikler bulunmaktadır. Meral, zamanında annesinin yaşamak istediği gibi pervasızca bir yaşam sürdürmek ister ve bu yüzden sonunda annesi gibi mutsuz olacağını vurgular.¹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* romanında da irsiyete vurgu yapılır. Mürebbiye Anjel, aslında bir fahişedir ve bu durum kendisine annesinden miras kalmıştır. Anjel'in annesi, o kadar çok kişiyle gayrimeşru ilişkiler yaşamıştır ki kızının babasının kim olduğunu bile bilmemektedir. Annesinin yolunda ilerleyen Anjel, küçük yaşta fuhşa bulaşır. Anlatıcıya göre bu durum, Anjel'in irsiyetinden kaynaklanmaktadır: "Henüz küçüktü. Fakat fuhuşta irsen haiz olduğu istidat hasebiyle o sanatta validesinden daha üste çıktı".¹⁹

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi romancılarımız –bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde- roman kahramanlarının davranışları ile onların irsiyetleri/yaratılışları arasında bağ kurabilmektedir. Bu irsiyet bağı, kimi romanların temel felsefesi haline gelirken kimilerinde ise roman kahramanlarının davranışlarını açıklamak için basit bir sebep konumundadır. Örneğin *Zehra* romanı, baştan sonra irsiyetin kişi üzerindeki tesirlerini ortaya koymaya çalışırken *Mürebbiye* romanındaki irsiyet ise sadece Anjel'in davranışlarının gerekçesini oluşturmak için kullanılır. Fakat her iki durumda da romanlarda irsiyetin kişiler üzerindeki tesirinden yararlanıldığı ve bu yolla roman kahramanlarının davranışlarına belli bir altyapı oluşturulduğu söylenebilir.

2. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanında İrsiyet

Edebiyat tarihçisi, eleştirmen, şair, deneme yazarı, hikâyeci, romancı, akademisyen vb. kimliklere sahip olan Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* romanında özellikle Nuran karakteri üzerinden irsiyetin kişiler üzerindeki tesirinden bahseder. Fakat romanda irsiyet, temel bir problem olarak ele alınmaz; daha çok roman kahramanlarının davranışlarına derinlik ve sebep kazandırmak amacıyla kullanılır. Tanpınar'a göre kalıtımın insan davranışı üzerinde bariz tesiri vardır. Öyle ki davranışlarımızda –bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde- kalıtımın izleri görülmektedir. Ona göre "muayyen benliğimizin altında bütün bir irsiyet âlemi, bütün bir ırk ve ölümler bizde sevişirler, kendi rüyalarını, saadet iştihaklarını tatmin ederler".²⁰ Orhan Okay, Tanpınar'ın roman ve hikâyelerinde insan talihine ve kadere özellikle vurgu yaptığını, kişilerin genetik mirasını bir tür kader olarak

¹⁷ Uslu, 2009: 144.

¹⁸ Doğaner, 2012: 344.

¹⁹ Gürpınar, 2021: 42.

²⁰ Tanpınar, 1970: 87.

değerlendirdiğini, özellikle *Huzur*'da başta Nuran olmak üzere irsiyet yoluyla gelen karakter özelliklerini ve mutsuzluk, ihanet gibi durumları didik didik edip sorguladığını belirtir.²¹ Bu bağlamda Tanpınar'a göre insan; sadece eğitim, çevre, ortam, bireysel özellikler vb. unsurların ürünü değil; aynı zamanda genlerinin de tesiri altında olan bir varlıktır. *Huzur* romanında bu düşüncenin tezahürlerine rastlamak mümkündür.

Huzur'daki Nuran karakteri, Tanpınar'ın irsiyetle ilgili düşüncelerini somutlaştıran iyi bir örnektir. Nuran, çeşitli yönlerden atalarından gelen irsiyetin özelliklerini taşır ve bu durum roman kurgusunun şekillenmesinde de etkili olur. Ruhsal ve duygusal olarak benimsemediği, "hiçbir suretle sevmeyeceğini bildiği, yalnız iyi arkadaş olacaklarını sandığı"²² bir karakter olan Fahir'le evlenip boşanan Nuran, kendisiyle adeta ruh ikizi olan Mümtaz'ı tanıdığına ona âşık olur. Dul ve bir çocuk sahibi bir kadın olmasına rağmen bu engelleri göz ardı eder, kendisinden yaşça küçük ve hiç evlenmemiş olan Mümtaz'la büyük bir aşk yaşamaya başlar. Kurguya göre Nuran'ın aşka yelken açışı ona büyükannesinden kalan bir mirastır, irsiyetin doğurduğu bir sonuçtur. Baba tarafından Mevlevi, anne tarafından Bektaşî olan Nuran; çocukluğundan itibaren anne tarafından büyükannesi olan Nurhayat Hanım'a benzetilir. Nurhayat Hanım, duygusal ve romantik bir karakterdir. Evli olmasına rağmen Mısırlı bir binbaşığı sevmiş ve onunla kaçmıştır. Bu tutumuyla duygularına göre yaşantısına yön vermiş ve sıra dışı bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla o; duyguları baskın olan, hislerine gem vurmeyen, içinden geldiği gibi hareket eden, toplumsal baskıyı ve normları göz ardı edebilen bir karakterdir. Nurhayat Hanım'ın torunu olan Nuran, dul ve çocuklu bir kadın olmasına rağmen Mümtaz'la aşk serüvenleri yaşamaya başlarken büyükannesinden gelen bir irsiyetin tesiri altında olduğunu düşünür. Çünkü Mümtaz'la yakınlaştığı zamanlarda sürekli olarak büyükannesini hayal eder ve büyükannesinin onu aşka teşvik ettiğini hisseder. Nuran, büyükannesinin onun üzerinde uyandırdığı hissiyatı bir iç diyalogda şu şekilde ifade eder: "Atıl, diyordu. Atıl bu ava; yan ve yaşa! Zira aşk yaşamanın tam şeklidir".²³ Bu bağlamda Nurhayat Hanım ve onun söylemleri, Nuran'ın içindeki serbest bırakılmış duyguları temsil eder. Büyükanneden gelen irsiyetin baskın olduğu zamanlarda akıl yerine kalp baskınlaşır ve Nuran'ın eylemlerine yön verir.

Aslında Nuran, irsiyetten gelen bir duyguyla haz peşinde koşmaya çalışırken ve kalbinin isteklerine göre hareket ederken bir yandan da

²¹ Okay 2010: 35.

²² Tanpınar, 2018: 148.

²³ Tanpınar, 2018: 147.

büyükannesiyile aynı kaderi yaşamaktan büyük bir korku duyar. Çünkü büyükanne, aşkı uğruna büyük fedakârlıklarda bulunmuş, kurulu düzenini bozmuş, toplum tarafından kabul edilmeyen bir davranış kalıbı içerisine girmiş, evli bir kadın olmasına rağmen eşini terk ederek âşığına kaçmış ve çevresindeki herkesi bedbaht etmiştir. Büyükanenin geride bıraktığı büyükbaba Talat Bey, ömrü boyunca aşkını içine gömmüş, kendini müziğe vermiş ve bu ailede bir tür “Nurhayat Hanım fobisi” gelişmeye başlamıştır. Bu hissiyat içerisinde olan Nuran, büyükannesinin soluk fotoğrafına bakarken onunla özdeşleşir ve resmin kendisine şu mesajları verdiğini düşünür: “Ben, diyordu, çok sevildim, onun için böyle perişan oldum. Sevdiğim ve sevildiğim için bana muhtaç olanların hepsi bedbaht oldular. Kendi yakınında bu kadar canlı bir örnek varken, nasıl cesaret edebiliyorsun”.²⁴ Görüldüğü gibi Nuran, büyükannesinden taşıdığı bir irsiyetin tesiriyle romantik, duygusal ve hazcı özellikler göstermekte; fakat onun yaşadığı/yaşattığı bedbahtlıkları düşündüğünde bu genetik mirası tehlikeli bir irsiyet olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Nuran, büyükannesinin eşini terk edip aşığına kaçışını bir tür hata olarak değerlendirir, büyükannesinden gelen irsiyet özelliklerini/duygularını bastırmaya çalışır ve eylemlerini onun gibi olmamak üzerine kurgulamaya çalışır. Tıpkı *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter'in annesine benzememeye çalışması gibi o da büyükannesine ve ondan taşıdığı duygulara savaş açar. Nuran, bu düşüncelerini sevgilisi Mümtaz'a şu sözlerle aktarır: “Beni büyük annemin yaptığı hata korkuttu. Bizim ailede ıstırapları yüzünden etrafını mustarip eden çoktur. Çocukluktan beri beni büyük anneme benzetirler; onun için büyük annemi çok düşündüm. Belki de bu yüzden hislerimden ziyade aklımla yaşamak istedim”.²⁵ Alıntıda da anlaşıldığı gibi Nuran, iradesini kontrol ettiği zamanlarda irsiyetten gelen duygusal ve romantik özelliklerini bastırmaya çalışmakta, bunun yerine akılcı ve realist bir profil çizmeye azmetmektedir. Çünkü büyükanenin duygusal ve romantik davranış kalıpları, toplum nezdinde karşılık bulmayan, toplumsal normları tehdit eden, eleştirilen, aile kurumunu zedeleyen bencil/hazcı davranış kalıplarıdır ve Nuran, büyükannesiyile aynı davranışları sergilemekten korkmakta/kaçınmaktadır.

Nuran karakteri, çocukluğundan itibaren büyükannesine benzetilen ve ona benzememek için adeta kendi içinde refleksler geliştirmeye çalışan bir karakterdir. Bu bağlamda eserde “Nuran'ın mizaç ve karakterini irsiyetle

²⁴ Tanpınar, 2018: 145.

²⁵ Tanpınar, 2018: 116.

izaha²⁶ çalışan bir yaklaşım görülür. Büyükannenin hata yaptığını ve aşka yelken açmak suretiyle çevresindekileri bedbaht ettiğini düşünen Nuran, ondan gelen hazcı ve romantik özelliklerini bastırmaya ve ötelemeye çalışır, duygularını gemlemek ve kendisini Mümtaz'dan uzak tutmak ister. Çünkü akılcı bir yaklaşımla bakıldığında bu aşkın mutlu sona ulaşma ihtimali çok düşüktür. Her şeyden önce Nuran, dul ve çocuklu bir kadındır. Toplumsal yaşamda ise Nuran gibi annelik vasfı taşıyan dul kadınların bu tür hareketleri hoş karşılanmaz. Öbür yandan Nuran'ın eski kocası Fahri, kızı Fatma'yı kullanmak suretiyle ona geri dönmeye çalışmaktadır. Saplantılı bir şekilde Nuran'a âşık olan Suat karakteri de Nuran-Mümtaz aşkının engelleyicilerindedir. Ayrıca Mümtaz'ın daha önce evlenmemiş olması ve yaşça Nuran'dan küçük olması da ilgili dönem toplumsal normları dikkate alındığında bu aşkın önündeki engeller olarak değerlendirilebilir. Bütün bunları değerlendiren Nuran, Mümtaz'ın kendisine karşı duygularını gördüğünde irsiyetten gelen sevmeye ve sevilme ihtiyacını bastırmak ister, kendini gerçekçi kılmaya ve romantik duygularını arka plana atmaya çalışır.

Nuran'ın Mümtaz'dan uzak durma, duygularını bastırma ve realist olma arzusunun bir başka kaynağı da yine onun irsiyet özelliklerinde gizlidir. Nuran'ın büyükannesi Nurhayat Hanım ne kadar güçlü, duygusal ve romantik bir karakterse; kocası Talat Bey o kadar realist, mütevekkil, kendisini kader mahkûmu olarak gören zayıf bir karakterdir. Karısının onu terk etmesi üzerine içine kapanmış, sevgisini içinde büyütmeye devam etmiş ve bu sevgiyle yanıp kavrulmuştur. Öyle ki kendisini terk eden karısı için *Mahur Beste*'yi bestelemiş ve bu şarkı dillere destan olmuştur. Bu süreçte intikam arayışı içerisine girmemiş, karısının yaptığına karşılık verme yolları aramamış, kaderine razı olmuş ve karısına karşı içten içe sevgi duymaya devam etmiştir. Bu bağlamda Nurhayat Hanım ve Talat Bey'in ortak özellikleri, büyük bir sevgiye/aşka sahip olmaları ve duygusal olmalarıdır. Talat Bey, eşi için ömrü boyunca yanıp kavrulmuş, Nurhayat Hanım ise içindeki sevgiyi Mısırlı bir binbaşıya hasretmiş ve Talat Bey'in sevgisini karşılıksız bırakmıştır. Kendisine çizilen kadere isyan eden ve toplumsal normları çiğneyerek evli bir kadın olmasına rağmen eşini terk edip aşığına kaçan Nurhayat Hanım; cesur, duygusal ve romantik bir karakter olarak tarif edilebilir. Talat Bey ise tam tersine kaderine razı olan, aşkını içinde yaşamaya devam eden mustarip bir kişidir. Bir tarafta sadece atılış, öbür tarafta ise kabul, rıza ve baş eğiş vardır. Nuran, Mümtaz'a meylederken genlerinden gelen bir kuvvetle hem Nurhayat Hanım'ın cesaretinden hem de Talat Bey'in içinde büyüttüğü sevgiden güç alır ve bu

²⁶ Kaplan, 1997: 386.

durumu kendisi için irsiyetin bir sonucu veya bir tür kader olarak telakki eder:

Daha garibi bu ateş raksında, bu adeta iptidai oyunda dedesinin mazlum ve mütevekkil ruhunu da, kendi ıstırap tecrübesini tekrarlamağa hazır bir halde onunla beraber bulunmasıydı. Vakıa o Nurhayat Hanım'da olduğu gibi büyüyle, çılgın ve muhteris konuşmuyor, onun gibi alev raksları yapmıyordu. Fakat reçineli, yağlı bir kütük gibi kendi ıstırabıyla bu alevi besliyor, onun ocağında yanıyordu. 'Mademki benim kanımı taşıyorsun, sen de sevecek, şu veya bu şekilde ıstırap çekeceksin! Bir kaderden kurtulmağa beyhude çalışma!'. Hatta daha ileriye gidiyor, 'Bütün ömrünce bunu beklemedin mi?' diye soruyordu.²⁷

Aşka ve ihtirasa her şeyi birden yakarak doludizgin giden Nurhayat Hanım'ın kanıyla, anne dedesi Talat Bey'in sevginin ocağında bir nezir gibi yanmaya hazır kanları ile beslenen Nuran, ruhunda sürekli olarak onların gürültüsüyle, müphem ve tehlikeli uyanışlarıyla konuşur.²⁸ Büyükannesinden ve büyükbabasından gelen bu özellikleri sürekli olarak kendi içinde hisseder, atalarından gelen "bu çift miras"ı²⁹ bastırmaya çalışır. Çünkü Nuran'da irsiyetten kaynaklanan bir sevme ve sevilme isteği/ihtiyacı vardır, engel olmaya çalışsa da "ailesinin ona aktardığı kaderi yaşar. Onlar gibi aşk ateşine atılır, sever ve yanar".³⁰ Nuran'daki sevme ve sevilme ihtiyacı, *Aşk-ı Memnu*'daki Bihter'in duygularıyla benzerlik gösterir. Bihter'in de genlerinde sevme ve sevilme ihtiyacı vardır. Anlatıcı, Bihter'in sevgiye duyduğu açlığı şu şekilde ifade eder:

Sevmek, sevmek istiyordu. Hayatında yalnız bu eksikti; fakat hayatta her şey bundan ibaretti: Sevmek, evet, bütün saadet yalnız bununla istihsal edilebilirdi. Küçük, sefil, üryan bir oda, demir bir yatak, beyaz perdeler, iki hasır iskemle, işte yalnız bu kadarcıkla fakir bir muaşaka hücresi; fakat sevmek yarabbi! Sevmek istiyordu, hummalar içinde mecnunca bir aşk ile sevecek ve mesut olacaktı. İşte şimdi bu mutantan odanın servetleri içinde siyah mermerlerle örülmüş mezarda diri diri, medfun gibiydi. Nefes alamıyor, boğuluyordu; bu mezardan çıkmak, yaşamak, sevmek istiyordu.³¹

²⁷ Tanpınar, 2018: 147.

²⁸ Tanpınar, 2018: 146.

²⁹ Tanpınar, 2018: 146.

³⁰ Çıkla, 2021: 134.

³¹ Uşaklıgil, 2010: 211-212.

Tıpkı Bihter gibi sevme ve sevilme ihtiyacı duyan Nuran, yıllarca bu duygularını bastırır, mutsuz evliliğini sürdürmeye çalışır, büyükannesi gibi çevresindekileri bedbaht etmemek için kendini sınırlar, eşiyse boşandıktan sonra ise kızı Fatma ile monoton bir yaşam sürdürmeye azmeder. Fakat ruh ikizi olan Mümtaz'ı tanıdıktan sonra irsiyetinin vazettiği eylemler içerisine girmeye başlar ve mazbut bir karakter olmasına rağmen duygularına yenilerek daha ikinci karşılaşmasında Mümtaz'a şarkı söyler. İnsanın "kişilik yapısında atalara ait unsurlar vardır ve bunlar herhangi bir koşulda aniden açığa çıkabilirler. O zaman birey kendini bir atasının rolünde buluverir".³² Nuran'daki aşka meylediği de bu bağlamda okunabilir, Nuran, Mümtaz'la karşılaştıktan sonra kendisini büyükannesinin ruhuna teslim eder ve duygularını serbest bırakır. Aslında Nuran'ın Mümtaz'a meyledeceği çok önceden bellidir, yazarın Nuran'ın büyükannesini uzun uzun anlatmasının asıl gerekçesi de budur. Çünkü natüralizmde "kişilerin mizaçları, soyları ve çevreleri bize gösterilmek yani kişileri harekete geçiren nedenler açıklanmak suretiyle olay, âdeta romancının iradesi dışında, kendi zorunlu sonucuna doğru yürür".³³ *Huzur*'da da Nuran'ın büyükannesi ve onlardan taşıdığı irsiyete vurgu yapılmak suretiyle olayların nasıl ilerleyeceği sezdirilir ve Nuran, bir müddet sonra genlerine yenik düşer. Anlatıcı Nuran'daki irsiyetin uyanışını şu şekilde betimler:

Nuran bu kanı kendisinde tehlikeli bir miras gibi yıllarca gezdirmiş, onu uyutmağa, onu inkâra çalışmıştı. Fakat Mümtaz'a Ada vapurunda ikinci tesadüfünde birdenbire dizginleri elinden kaçırmıştı. Bir şeyden korkmak, biraz da onun geleceğini beklemektir. Nuran belki de içindeki korku ile bu mirasın kendisinde uyanmasını hazırlamıştı. Onun için Mümtaz'a bir vapur kamarasında -Allah'ım ne ayıp!- Alçak sesle Mahur Beste'yi, -hem ilk teklifte, rica bile etmeden- okumuş, Kandilli tepesinde Sultaniyegâh bestesini dinletmişti. Bu kan garip bir halita idi. Onu alaturka musiki dedikleri acayip tokmakla döve döve hazırlamışlardı.³⁴

Görüldüğü gibi Nuran, kanlarından gelen sevme ve sevilme ihtiyacını, aşırı duygusallığını uzun süre bastırılmış ve adeta irsiyetinden kaçınmış; fakat bu durum belki de bir müddet sonra ters etki oluşturmuş ve bir tür patlamaya neden olmuştur. Anlatıcıya göre Nuran'ın bir anda duygu boşalması yaşarcasına Mümtaz'a meyletmesinde yıllardır içinde biriktirdiği korkunun da payı büyüktür. Yıllarca büyükannesi gibi olmaktan korkan ve ona benzememek için refleksler geliştiren Nuran, bu tutumuyla kendisini

³² Jung, 2005: 57.

³³ Kefeli, 2009: 50.

³⁴ Tanpınar, 2018: 146.

büyükannesinin yoluna sürüklemiştir. Tıpkı *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter'in, yaşamını annesine benzememek üzerine bina etmesi gibi Nuran da büyükannesine benzememeye azmetmiş, onu suçlamış; fakat bu tutumu yüzünden büyükannesini hiç unutamamış ve duygularına yenildiği ilk anda büyükannesinin yoluna meyletmiştir.

Nuran, irsiyetten gelen özelliklerini bastırmaktan vazgeçip açığa çıkarınca adeta yaşayamadığı ve bastırıldığı gençliğine geri döner ve dolu bir aşk yaşamaya başlar. Aslında Nuran, Mümtaz'la tanıştığı andan itibaren ona meyledeceğinin ve duygularının esiri olacağını bilincindedir, bunu irsiyetinden gelen bir sonuç veya kader olarak değerlendirir: "Daha ilk günden Mümtaz'a gideceğini biliyordu. Çünkü kendisini yalnız genç bir adam davet etmemişti. Mümtaz'ın sesi tek başına kalsa buna kifayetsiz gelebilirdi. Aşkı kendisine tek kader yapan bütün bir irsiyet onu oraya itiyordu".³⁵ Kendisini irsiyetinden gelen duygularına teslim edip yoğun bir aşk yaşamaya başlayan Nuran, bu süreçte çocuğunu ihmal ederek başkalarının yanında yatılı olarak bırakır ve tıpkı büyükannesi gibi duygularını serbest bırakarak romantik bir yaşam sürdürür. Anne olduğunu, kendisine takıntılı bir şekilde âşık olan Suat'ı unuttur ve gönlünün arzuladığı şekilde bir yaşam sürdürür. Mümtaz'la klasik musiki eğlencelerine katılır, İstanbul'un tarihi semtlerini gezer ve ikili arasında ruhsal bir bütünlük sağlanır. Bu zaman dilimi, Nuran'ın büyükannesine benzediği bir zaman dilimidir. Nuran, bu dönemde oldukça cesurdur, toplumsal normları dikkate almaz, kızı Fatma'nın Mümtaz'a olan kinini görmezlikten gelir, annelik güdülerini arka plana atar ve romantik bir yaşam sürdürür. Fakat bu durum, çok fazla sürdürülemez, Nuran'ın ayakları bir müddet sonra yere basmaya başlar ve gerçeklerle yüzleşir.

Anlatıya göre Nuran-Mümtaz aşkının önündeki engeller şu şekilde sıralanabilir: 1. Nuran'ın kızı Fatma, kıskançlığından dolayı hayatı Nuran'a zindan etmekte ve Mümtaz'dan nefret etmektedir. 2. Nuran'ın eski kocası Fahri, kızının hastalıklarını gerekçe göstererek onunla tekrar bir araya gelmek istemekte ve Nuran'ın annelik güdülerini harekete geçirmeye çalışmaktadır. 3. Mümtaz ile Nuran arasında ciddi bir yaş farkı vardır. 4. Nuran'a saplantılı bir şekilde âşık olan Suat, her fırsatta Nuran'ı bir nevi tehdit etmektedir (Nitekim Suat, romanın sonunda intihar eder ve geride bıraktığı mektupta bunun sorumluluğunun Nuran'da olduğunu belirterek Nuran-Mümtaz aşkına son darbeyi vurur). Bütün bu engelleri gören Nuran, realiteyi daha fazla göz ardı edemez, anlatının sonunda aklının gösterdiği yola geri döner ve toplumsal normlar doğrultusunda

³⁵ Tanpınar, 2018: 148.

hareket eder. Böylece Nuran, irsiyetten gelen bir güçle büyükannesi Nurhayat Hanım gibi bir dönem cesur davranarak kendisini aşığına teslim eder; fakat yaşadığı birçok engelleyici olay yüzünden büyükannesinin ulaştığı noktaya ulaşamaz. Bu bağlamda Nuran, kurgu içerisinde davranış kalıplarını değiştirmiş, realizmden romantizme yönelmiş, kendisini duygularının yönlendirmesine bırakmış ve romantik bir tutum takınmış; fakat anlatının sonunda tekrar başlangıçtaki gibi akılcı ve realist tutumuna geri dönmüş olur.

Romanda irsiyetten kaynaklanan özellikler gösteren tek kişi Nuran değildir. Nuran'ın ailesindeki birçok kişi büyükanne Nurhayat Hanım ve büyük baba Talat Bey'den izler taşır. Örneğin Nuran'ın dayısı Tefvik Bey'in muvazenesizlikleri ve onun oğlu Yaşar'ın marazi ve rahatsız edici sevgisinin kaynağı bu irsiyet özelliklerindedir. Nuran'ın kızı Fatma, oldukça kıskançtır, anne ve babasına delice düşkün bir yapı arz etmektedir. Nuran'a göre Fatma da tıpkı kendisi gibi büyükannenin irsiyet özelliklerini taşımaktadır ve bu yüzden bedbaht olacaktır: "Kızı Fatma da, hem daha şimdiden, aynı kadere hazırlanıyordu. Babasına ve kendisine olan delice düşkünlüğü, içliliği, kıskançlığı, hep bu taşıdığı yükün altında ezilmiş irsiyetin izleriydi. Kim bilir, büyüdüğü zaman ne kadar bahtsız olacaktı".³⁶ Görüldüğü gibi Nuran'a göre kızı Fatma'da da ciddi manada irsiyetin izleri görülmektedir ve bu durum onun kaderini olumsuz bir şekilde etkileyecektir.

Nuran'ın ailesindeki irsiyet özellikleri, kimi bireyler için ise bir tür fobiye dönüşür ve onları irsiyetin vazettiği davranışların tersini yapmaya mecbur kılar. Örneğin Nurhayat Hanım'ın eşini terk edip Mısırlı bir binbaşıya kaçması, bazı aile bireyleri tarafından o kadar olumsuz ve kaçınılması gereken bir davranış olarak görülür ki mutsuz evliliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Genlerinden gelen mirası reddetmek isteyen ve büyükannenin yaptığı hataya düşmek istemeyen bazı aile bireyleri, evliliklerini kendileri için bir tür kader olarak görür ve ne pahasına olursa olsun evliliklerini bitirmeyi veya başka birini sevmeyi kendileri için suç addederler. Örneğin Nuran'ın ailesinde boşanmak en büyük ayıp olarak görülür ve bu yüzden damatların her türlü kabahati mazur kabul edilir: "Talat Bey'in macerasından sonra bütün ailede garip bir boşanma taassubu başlamıştı. Hiçbir şey boşanmak kadar ayıp görülmedi. Hatta bu yüzden aileye giren damatların çoğu bütün kabahatlerin affedileceğini evvelden bildikleri için şırmamıştılar. Bazıları karılarını bir kuru ekmeğe muhtaç etmişlerdi".³⁷ Bu

³⁶ Tanpınar, 2018: 148.

³⁷ Tanpınar, 2018: 148-149.

bağlamda irsiyeti reddetme, bastırma veya irsiyetten kaçınma duygusu; Nuran'ın ailesindeki bazı bireyleri engelleyen/kısıtlayan bir unsura dönüşmüştür. İrsiyetten kaçınma isteği-arzusu, onları sınırlayan-engelleyen bir unsur haline gelmiştir.

Romanda Nuran'ın annesinde de tıpkı Nuran'da olduğu gibi irsiyetten gelen bir fobi gelişmiştir. Öyle ki anne, duygularını gizlemeyi kendisi için bir tür sorumluluk olarak görmüş, sevmekten ve sevilmekten korkmuş, bu bastırılmış duyguları yüzünden en yakınındaki kişileri mutsuz kılmıştır. Duygularını bastırdığı için çocuklarına olan sevgisini yeterince yansıtamamış, kocasını ilgiye muhtaç bırakmıştır. Nuran, annesinin irsiyete karşı korunma fobisini şu sözlerle açıklar:

Ömründe bir kere rahatça gülmemiş, hiçbir ihfesa kendini rahatça bırakmamış, duygularından bahsetmemiş, çocuklarını bile bir kere heyecanla öpmemişti. 'Kadın her şeyden evvel kendisini gizlemeği bilmelidir; yavrum!'. Nuran'ın ilk duyduğu anne nasihatı buydu. Bu yüzden bütün ömrünce farkında olmadan zalim olmuş, kendisini o kadar seven, yaşadığını anlamak için duygularını yaşamağa muhtaç olan babasını adeta ezmişti.³⁸

Görüldüğü gibi anlatıya göre Nuran'ın ailesinin neredeyse tamamında irsiyetten kaynaklanan bir duygusalılık, sevmeye ve sevilme ihtiyacı vardır. Bu irsiyet kimi bireyler tarafından serbest bırakılmış ve fiiliyata dökülmüş, kimi bireyler için ise bir tür hata olarak görüldüğü için fobiye dönüşmüş ve irsiyetten gelen özelliklerin bastırılması ve göz ardı edilmesi için aşırı bir çaba içerisine girilmiştir. Bu durum da aile bireylerinin duygusal bir boşluk içerisine girmesine ve çeşitli problemlerin doğmasına neden olmuştur.

Sonuç

19. yüzyılın sonlarında Dünya ve Türk edebiyatında yaygınlık kazanan natüralizm akımı, insan davranışlarında bireyin iradesini devre dışı bırakan ve bu davranışların nedenlerini bireyin çevresinde, bulunduğu ortamda, eğitimde ve irsiyette arayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda kuram, bir tür bilimsel olgunluğa ulaşmayı amaçlar; tıpkı deneylerde aynı şartların aynı sonucu doğurması gibi insan davranışlarının da şartlara göre şekillendiğini ve benzer şartların benzer sonuçlar doğuracağını savunur. Natüralizme göre insan davranışlarının arka planında ve insanın kaderinde taşıdığı kanın/genlerin de ciddi manada tesiri vardır. Birey, atalarının ruhundan

³⁸ Tanpınar, 2018: 148.

izler taşır ve bu izler, natüralizmin ön plana çıkardığı diğer öğelerle birlikte bireyin davranışlarını etkiler.

Ahmet Hamdi Tanpınar, natüralist bir romancı olmamasına rağmen eserlerinde roman kahramanlarını karakterize ederken bu akımdan yararlanır. *Huzur* romanında da özellikle Nuran ve çevresinin davranış kalıpları irsiyetle açıklanmaya çalışılır. Fakat roman esas olarak natüralist bir eser olma iddiası taşıyan bir eser değildir. Bu yüzden romandaki irsiyet mevzuları çoğunlukla roman kahramanlarının davranışlarının gerekçesini okuyucuya bildirmek için kullanılır, bu yolla esere psikolojik bir derinlik kazandırılır. Anlatıya göre insanoğlunun kaderinin belirlenmesinde irsiyetin/tabiatın büyük tesiri vardır. Birey, ne kadar irsiyetine savaş açıp buradan kaynaklanan hissiyatını gizlemek istese de başarılı olamayacak; kalıtım, eninde sonunda bireyin kaderini belirleyen unsurlardan biri haline gelecektir.

Romanda yazar, kalıtımı insan kaderini belirleyen/etkileyen olumsuz bir unsur olarak değerlendirir, eserde atalarından taşıdığı ruhtan olumlu yönde etkilenen hiçbir karakter yoktur. Roman kahramanlarında irsiyet iki türlü ortaya çıkar: 1. İrsiyet özelliklerini bastırmak veya irsiyetinden kaçınmak isteyenler. 2. Kendini kalıtımdan gelen duyguların tesirine bırakanlar. *Huzur*'da her iki durumda da irsiyet, sahibine zarar veren bir olguya dönüşür. İrsiyetini bastırmak isteyenler; ömürleri boyunca kendilerini sınırlar, duygularını gizler, mekanikleşmiş davranışlar içerisine girer, sevgilerini çevresine yansıtamaz ve bu yollarla hem kendilerini hem de çevresindekileri mutsuz kılar. İrsiyetten gelen duyguları serbestçe açığa vuranlarsa kendilerine herhangi bir sınır koymadıkları için romantik davranışlar içerisine girerler, toplumsal normların aksine davranışlar sergilerler ve bu yolla toplumdan dışlanırlar. İrsiyeti bastırma isteği romanda kimi zamansa sahibine karşı çevrenin kullandığı bir tür silaha dönüşür. Örneğin Nuran'ın ailesindeki bazı damatlar, eşlerinin irsiyetlerinden korktuklarını ve ne şartta olursa olsun boşanmayacaklarını bildikleri için oldukça rahat davranırlar ve bu durumu kendileri için bir tür avantaja dönüştürürler.

Sonuç olarak natüralizm ve onun öğelerinden biri olan irsiyet, Tanpınar'ın roman kahramanlarının davranışlarını şekillendiren unsurlar arasındadır. Tanpınar, *Huzur*'da karakterlerin psikolojik dünyalarına ışık tutmak, davranışlarına derinlik kazandırmak ve gerekçe oluşturmak amaçlarıyla irsiyetten yararlanır. İrsiyetin olumlu yönlerine odaklanmak yerine irsiyeti insan kaderini etkileyen olumsuz bir olgu olarak ön plana çıkarır. Bu bağlamda *Huzur* romanında irsiyet, roman kahramanlarına geçen olumsuz duygu ve davranışların kaynağı/nedeni konumundadır. Yazar, romanda

irsiyetin sadece olumsuz yanlarına dikkat çeker ve irsiyeti bir tür günah keçisi olarak gösterir.

Kaynakça

- AKPINAR Soner, "Natüralizm (Doğacılık)-Parnasizm", *Batı Edebiyatında Akımlar I*, ed. Hülya BAYRAK AKYILDIZ, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2017, ss. 198- 225.
- BAYRAK AKYILDIZ Hülya, "Sanat-Edebiyat-Akım", *Batı Edebiyatında Akımlar I*, ed. Hülya BAYRAK AKYILDIZ, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2017, ss. 1-31.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- ÇIKLA Murat, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarında İnsan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2021.
- DOĞANER Veysel, "Yalnızız Romanında Estetik Roman Unsurları", *Turkish Studies (Elektronik)*, 7(2), 2012, ss. 335-351.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, *Mürebbiye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- JUNG Carl Gustav, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul 2005.
- KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- MORAN Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- NÂBİZADE NAZİM (2004), *Karabibik-Zehra*, İlya Yayınevi, İzmir 2004.
- OKAY Orhan, *Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- ŞAHİN Can, "Nabizade Nazım'ın Anlam Dünyasında Émile Zola ve Natüralizm Akımı", *Electronic Turkish Studies*, 12(29), 2017, ss. 545-560.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970.
- UÇ Himmet, *Şair ve Romancı Nâbizade Nazım*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- USLU Berna, Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu*, Özgür Yayınları, İstanbul 2010.

ANKARAD, 2023; 4(7): 111-132	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1315228

Araştırma Makalesi / Research Article

**OSMANLI ŞEHİRLERİNDE AFETLER SONRASI
KAMUSAL ALANIN İMARI: 18. YÜZYILDA EDİRNE**

Gürer KARAGEDİKLİ*

Öz: Osmanlı şehirlerini vuran afetler hakkında arşiv belgeleri hem yerel hem de merkezi karar alıcıların bu tür doğal afetler sonrasındaki tutumunu görmemiz ve ne tür tercihlerle hareket ettiklerini anlamamız için önemli veriler sunmakta. Bu makale, Edirne mahkeme kayıtlarında (*şer'iyye sicilleri*) bulunan keşif emirlerin ve raporların kullanılması yoluyla, yerel ve merkezi politika yapıcılarının yangın, deprem ve ağır kış koşulları sonrasında Osmanlı Edirne'sinde kamusal alanın yeniden inşası için nasıl iş birliğine giriştiğini araştırmaktadır. Her ne kadar afetler hakkında genel bilgiler – imar sürecinde ve kamusal alanın inşasında – yerel otoriteler tarafından sağlansa da elinizdeki çalışma farklı kişi ve grupların Edirne ile doğrudan veya dolaylı bağı nedeniyle merkezi otoritenin bu serhat payitahtının imarında vazgeçilmez bir yere sahip olduğu iddiasında bulunacaktır. Nihayet, çalışma XVIII. yüzyılda meydana gelen afetler üzerinden Edirne'nin sözde “metrük” kalışı ve “inhitâtı” sorunsalını yeniden değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, yangın, deprem, şitâ, kamusal alan, keşif

**RECONSTRUCTION OF PUBLIC SPACE IN
OTTOMAN CITIES AFTER DISASTERS: EDİRNE IN
THE EIGHTEENTH CENTURY**

Abstract: Archival documents about the disasters that hit Ottoman cities provide important data for us to see the attitudes of both local and central decision makers after disasters and to understand what kinds of preferences they prioritized. This article explores how local and central policy makers collaborated to reconstruct the public space in Ottoman Edirne after a fire, earthquake, and severe winter conditions through the use of investigation orders and reports found

* Dr. Öğretim Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; e-mail: gurer@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7846-6052

in the Edirne court registers (*şer'iyye sicilleri*). Although general information about disasters –in the reconstruction processes of public space – is provided by local authorities, the study claims that the central authorities had an indispensable place in the development of this frontier capital due to the direct or indirect ties of different individuals and groups with Edirne. Finally, through the disasters occurred in the eighteenth century, the study will re-evaluate the so-called decline of the city of Edirne.

Key Words: Edirne, Fire, Earthquake, Heavy Winter, Public Space, Inspection.

Extended Abstract

Based on the writings of contemporary observers and the investigation orders of the calamities recorded into the Muslim court registers of Edirne (sicils), this paper explores how local and central policy makers interacted in renewing urban space following disasters like earthquakes, fires, and heavy winters in Ottoman Edirne. Contemporary witnesses' notes on the reconstruction of the city, which was destroyed after the Big Fire and 1752 Great Edirne Earthquake, provide us with partial information about the attitude of the Ottoman local and central units on the subject. However, archive documents provide important data for us to see the attitudes of both local and central decision makers after such natural disasters and to understand what kind of preferences they acted. In this article, although general information about the disasters that hit the city is provided by the local authorities, which have an important place in the zoning process and the construction of the public space, the preferences of the central authority play an important role in the development of the public space in this frontier capital, due to the direct or indirect ties of different people and groups with Edirne. It shows authorities at the local level had an immense effect on the renewal processes of the public space in Edirne. However, given the fragmented authority at the local level, it argues that the involvement of the central state became vital as urban renewal concerned various interest groups in Istanbul that were directly or indirectly connected with the city life in Edirne.

It is seen that the perception formed on the Ottoman 18th century continues a similar reading over Edirne. It is worth saying that this discourse, which became dominant for 18th century Ottoman Edirne, is still followed in the literature, due to the excess in the diversity of sources and the limits and problems of these sources. However, in terms of discourse, the destructive effects of fire and earthquake are mostly expressed in secondary literature studies that repeat each other. It is a fact that these events in the 18th century had devastating effects for Edirne. However, archival sources

show that local and central authorities attempted to reduce the effects of these calamities through various ways.

In this study, the roles of local and central actors in the reconstruction of public space and public buildings in Ottoman cities after the fire, earthquake and disasters that destroyed the city of Edirne in the middle of the 18th century were examined, where the aforementioned disasters were effective and what kind of reconstruction policy was followed. has been examined. Immediately after the disasters, it is seen that the buildings destroyed in the city were regularly inspected and repaired after a while. It is immediately obvious that there are mostly mosques, maşjids and government buildings as structures that need repair and maintenance in the records. In addition, it is observed that the castle walls, inns, waterways and bridges are maintained as needed. We know that a significant number of buildings in the city of Edirne are under the control of foundations. The fact that most of these foundations are foundations in the capital, Istanbul, under the supervision of important political figures such as Darüssade Ağası and Şeyhülislam, makes it easier to see which areas are given priority in the post-disaster reconstruction program. The fact that the important inns, which form the center of the trade area in the city of Edirne, were repaired in the first place, allows us to see how the Ottoman elite, which had direct or indirect ties with Edirne, played a role in the reconstruction of the city in the imperial capital, Istanbul. In addition, the fact that public buildings, which are essential for the safety of the city, are places that were first discovered after disasters in the center of Edirne, which makes it easier for us to understand what kind of a reconstruction plan the central government envisions in the cities. In conclusion, this situation makes it easier for us to understand the close relationship between the primary motivations of the state in the city's reconstruction policy and the public-private dichotomy.

Giriş

Edirneli tarihçi ve şair Örfi Mahmûd Ağa, *Edirne Tarihçesi* adlı eserinde, Edirne'nin yaşadığı en büyük afetlerden biri olan 1752 depremini “*zelzele-i ‘azîme*” başlığı altında kayıt altına almıştır.¹ Depremin hem şahidi hem de mağduru olan Örfi Mahmûd Ağa, 1752 Temmuz’unda bir Ramazan akşamında iftardan hemen sonra meydana gelen ve gece boyunca devam edip Edirne sakinlerini evlerinin bahçelerinde uyumak zorunda bırakan bu

¹ Örfi Mahmud Ağa, *Edirne Tarihçesi*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi (TY, nr. 2195), 77a-79a. Yazarın eserleri ve yazmanın nüshaları hakkında bilgi için bkz. Rifat Kütük, “Örfi Mahmud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XI/26 (2004), ss. 183-210.

depremin şehirdeki birçok binaya, eve, dükkâna ve cami minareleri ile kubbelerine zarar verdiğini yazmıştır. Selimiye, İbrahim Paşa ve Defterdar camileri haricinde, tüm camilerin kubbe ve minarelerinin yıkıldığını yazan müellif, sarsıntıların azalan aralıklarla birkaç ay boyunca devam ettiğini söylemiş; yıkılan binaların vakıflarınca yeniden yaptırıldığını belirtmiştir.² İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi James Porter ise, 1752 Büyük Edirne Depremi'nin aynı gün ve saatte İstanbul'da da hissedildiğini, bu yüzden evinde ayakta durmakta zorlandığını yazıyordu.³ Büyükelçi raporunda, devam eden sarsıntıların merkezinin de Edirne olduğunu belirtiyor ve yıkıntıların hala şehirde durduğundan söz ediyordu.⁴

1752 Büyük Edirne Depremi sonrasında yıkılan şehrin yeniden imarıyla ilgili birbirini tamamladığını düşünebileceğimiz bu iki çağdaş not, konu hakkında Osmanlı yerel ve merkezi birimlerinin tutumu için bize yüzeysel bilgiler sunuyor. Halbuki, arşiv belgeleri hem yerel hem de merkezi karar alıcıların bu tür doğal afetler sonrasındaki tutumunu görmemiz ve ne tür tercihlerle hareket ettiklerini anlamamız için önemli veriler sunmakta. Elinizdeki makale, her ne kadar şehri vuran afetler hakkında genel bilgiler imar sürecinde ve kamusal alanın inşasında önemli bir yere sahip yerel otoriteler tarafından sağlansa da farklı kişi ve grupların Edirne ile doğrudan veya dolaylı bağı nedeniyle bu serhat payitahtında kamusal alanının imarında merkezi otoritenin tercihlerinin önemli bir rol oynadığı iddiasında bulunacaktır. Nihayet, çalışma XVIII. yüzyılda meydana gelen afetler üzerinden Edirne'nin sözde “metrük” kalışı ve “inhitâtı” sorunsalını yeniden değerlendirilecektir.

1. Osmanlı Tarih Yazımında Afetler ve Afet Yönetimi

Tarihçiler 1990'lardan itibaren Osmanlı memleketinde yaşanan doğal afetleri farklı coğrafi ve dönemsel bağlamlarda inceleye geldiler. Bu araştırmaların hemen tamamı deprem, sel ve kuraklık gibi afetlerin ortaya çıkardığı yıkım ile, afetlerin Osmanlı şehirlerinde ya da kırsalında tahrip edici rolünü incelediler. Elizabeth Zachariadou tarafından derlenen ve konu üzerine yapılmış ilk çalışma diyebileceğimiz *Natural Disasters in the Ottoman Empire* kitabı Osmanlı memleketinin farklı bölgelerinde doğal afetlerin yarattığı yıkımı inceledi. Kitapta 14 makalenin deprem, 3

² Örfi Mahmud Ağa, a.g.e., 77b-78b.

³ James Porter, “An Account of the several Earthquakes of late felt at Constantinople”, *Philosophical Transactions of Royal Society of London*, 49 (1755), s. 116.

⁴ Porter, a.g.m., ss.116-117.

makalenin sel ve diğerlerinin kıtlık gibi farklı doğal afetleri incelediğini görüyoruz.⁵

Zachariadou'nun derleme kitabında depremleri inceleyen çalışmaların yoğunluğu mutlaka rastlantısal değildi. Depremler, ülkemizi bugün olduğu gibi geçmişte de etkilemiş ve büyük tahribatlar yaratmıştır. Bu durum haliyle arşiv kaynaklarına da yansımıştır. Meseleyi 1500-1800 döneminde inceleyen detaylı bir çalışma Nicolas Ambraseys ve Caroline Finkel tarafından yapılmıştır. Yazarların *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review* adlı çalışması hem tarihçiler hem de deprembilimciler için erken modern Osmanlı memleketinde meydana gelen depremler hakkında ilk bütüncül ve derli toplu çalışmadır.⁶

Bu genel çalışmaların yanında, İstanbul'da meydana gelen depremler araştırmacılar tarafından münhasıran çalışılanları içinde en hacimli yeri tutmuştur. Ambraseys ve Finkel'in çalışmasına benzer bir çalışmayı Orhan Sakin İstanbul için yapmıştır.⁷ Bu genel çalışmanın yanında, 1509 depreminden itibaren Osmanlı payitahtının gördüğü depremler araştırmacılarca çalışıldı.⁸ 18. Yüzyılın ilk yıllarında İstanbul'da meydana gelen deprem, ki ilk deprem risalesi kitabının yazılmasına sebep olmuştur, erken modern dönemde başkenti tahribata uğratan depremlerdendir.⁹ Aynı yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen bir diğer depremi ise Deniz Mazlum yapı onarımları bağlamında çalışmıştır.¹⁰ Kayıtlara İstanbul'u vuran en şiddetli deprem olarak geçen 1894 depremi münhasıran detaylı bir araştırmaya konu olmuştur. Fatma Ürekli, çok geniş bir alanda şehri tahrip eden mezkûr depremi *İstanbul'da 1894 Depremi* adıyla basılan kitabında incelemiştir.¹¹

⁵ Elizabeth Zachariadou, *Natural disasters in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete III: a symposium held in Rethymnon, 10-12 January 1997*, University of Crete Press, Rethymnon, 1999.

⁶ Nicolas N. Ambraseys ve Caroline F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas, A Historical Review*, Eren, İstanbul, 1995.

⁷ Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri*, Kitabevi, İstanbul, 2002.

⁸ Kazuaki Sawai, "The 1509 Istanbul Earthquake and Subsequent Recovery", *Mediterranean World*, 22 (2015), ss. 29-42.

⁹ Lemi Akın, "İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risale-i Zelzele", *Türk Dil ve Edebiyat Dergisi*, 44 (2011), ss. 1-82.

¹⁰ Deniz Mazlum, *1766 İstanbul Depremi: Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

¹¹ Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul, İletişim, 2000.

Yaron Ayalon ise kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nda doğal afetleri devlet, toplum ve bireyler düzeyinde verilen tepkiler üzerinden inceledi. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki sınırların daha evvelden kabul edildiği gibi çok önemli olmadığını ifade eden Ayalon, kamusal alan mevzu bahis olduğunda İslami prensipler ve sembollerin daha önemli olduğunu iddia ediyor. Yazara göre, bu vurgu devletin itibarını ve siyasi sermayesini arttırmak için alınan bir önlemdir.¹²

Depremlerle beraber yangınlar da Osmanlı tarih yazımında önemli çalışmalara konu olmuştur. Osmanlı kentlerinde yangınlar türlü nedenlerle karşılaşılan ve tahribatı büyük olan afetler arasındadır. Yapılan çalışmalar yangınların etkilediği bölgeleri ve afet sonrası yönetim gibi konulara yoğunlaştı. 1660 Büyük İstanbul Yangını tarihçilerce hak eden bir ilgi görmüştür. David Marc Baer, bu yangın sonrasında Eminönü'deki Yahudi mütetekinlerin başka semtlere sürüldüğünü ve bölgede İslamlaştırma politikalarının uygulandığını iddia etti.¹³ Baer'in bu iddiası, Kenan Yıldız'ın doktora tezinde ciddi eleştirilerle karşılaştı. Yıldız, yangından sonra gayrimüslim evlerinin bedeli karşılığı alındığını ve hatta semte yeniden dönen çokça eski sakinin olduğunu belirtti.¹⁴ Erken modern dönemde Osmanlı payitahtının karşılaştığı bir diğer yıkıcı yangın 1756 tarihli olanıdır. Fatih Köse, 1756 yangınının ne büyüklükte bir alanı etkilediğini ve sosyal-ekonomik sonuçlarını çalışmasında değerlendirmiştir.¹⁵ Bu yangından çeyrek asır sonra İstanbul bir büyük yangınla daha yüzleşmiştir. Kenan Yıldız, İstanbul'un karşılaştığı en büyük yangınların yaşandığı 1782 yangınlarını bir makalesinde detaylıca incelemiş; merkezi devletin fiyat artışlarını kontrol altına alma girişimlerinden yağmacılarla mücadeleye kadar birçok görevi başarılı bir şekilde yerine getirdiğini belirtmiştir.¹⁶

¹² Yaron Ayalon, *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes* (New York: Cambridge University Press, 2014). Aynı bölgede 1822'de olmuş depremi inceleyen çalışma için bkz. Ümit Ekin, "1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17 (2007), ss.29-50.

¹³ Marc David Bear, "The Great Fire of 1660 and the Islamization of Christian and Jewish Space in Istanbul," *International Journal of Middle East Studies*, 36 (2004), ss. 159-181.

¹⁴ Kenan Yıldız, "1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili," Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012.

¹⁵ Fatih Köse, "1756 İstanbul Yangını", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2019), ss. 191-213.

¹⁶ Kenan Yıldız, "1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar" Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan (haz.),

19. yüzyılda yaşanan yangınlar sonrası yapılan düzenlemeler ise, yapılan çalışmalarda altı çizilen bir diğer konu olmuştur. Biray Çakmak Uşak'ta 1894 tarihinde yaşanan yangın sonrasında, anılan afetin yıkıcı etkilerinin bertaraf edilmesinde, mali durumdaki olumsuzluklardan dolayı, merkezi yönetimden ziyade yerel unsurların yardımlarının etkisinin altını çizer. Bir diğer konu ise, İstanbul'un bazı bölgelerinde 19. yüzyıldaki kimi yangınlar sonrasında kentsel mekânın yeniden tasarımı mümkün olabilmişken, Uşak bu büyük yangını şehrin modernizasyonu için bir "fırsat" olarak kullanamamıştır.¹⁷

Mevsim değişiklikleri ve bunların yarattığı doğal ve siyasi felaketler Osmanlı tarih yazımında son yıllarda artan bir ilgi gördü.¹⁸ Araştırmalar afetlerin etkilerinin uzun süre devam ettiğini ve bazı politik sonuçlarının olduğu vurgusu yapmışsa da,¹⁹ György Hazai gibi araştırmacılar meydana geldiği "zaman aralığında yaşamın akışını etkileyebilen ... [ve] bazı ekonomik süreçlerde yavaşlamaya yol açabilen" bu tür afetlerin etkilerinin sınırlı olduğunu yazmıştır.²⁰

2. Kaynaklar: Edirne Şer'iyeye Sicillerinde Afetler

Bu çalışma, 18. yüzyılda art arda vuku bulan yangın, deprem, çetin kış mevsimleri ve nehir taşkınları sonrasında yerel ve merkezi devlet kurumlarının şehirdeki kamu alanlarını yeniden inşa etmek için gösterdiği çabaları araştıracaktır. Çalışmanın kaynaklarını Edirne şer'iyeye sicilleri oluşturmaktadır. Kadı sicillerine sadece alım satım kayıtları, mirasla ilgili hususlar, terekeler; ya da cinayet gibi daha ciddi davalar kaydedilmezdi. Çoğu zaman İstanbul'dan türlü konularla ilgili gönderilen emirleri de içeriyordu. Kahire, Halep, Bursa ve Edirne başta olmak üzere birçok

Osmanlı İstanbulu II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi/İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss. 707-722.

¹⁷ Biray Çakmak, "Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda afet yönetimi: 1894 büyük Uşak yangını" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2011), ss.63.90.

¹⁸ Sam A. White, *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*, (New York: Cambridge University Press, 2011); Alan Mikhail, *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History* (New York: Cambridge University Press, 2011).

¹⁹ Sam A. White, *The Climate of Rebellion*; Oktay Özel, *The Reign of Violece. The Celalis, c.1550-1700* (Leiden: Brill, 2012).

²⁰ György Hazai, "Osmanlı Tarihinde Doğal Afetlerin Rolü Hakkında Birkaç Görüş" *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler* (Ed. E. Zachariadou; Çev.G.Ç.Güven ve S. Öztürk) içinde. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2001), s.3.

Osmanlı şehrindeki mahkemeler terekeleri ve Padişah fermanlarını farklı defterlerde muhafaza etmiştir.²¹ Hatta, bazı büyük kent merkezlerinde birden fazla mahkeme vardı. Örneğin Halep'te dört farklı mahkeme branşı vardı.²² Halep gibi, Edirne'de de farklı mahkemeler mevcuttu. Bu mahkemeler Mahkeme-i Kübrâ, Mahkeme-i Suğrâ, Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Müfettişliği Mahkemesi ve Bâb Mahmesi idi. Haremeyn evkafının mülkleriyle ilgili konularla Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Müfettişliği Mahkemesi ilgileniyordu. Davalar Edirne kadısı huzurunda rüyet olunurken, Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Müfettiş'i'nin Edirne'deki vekili de hazır bulunuyordu. Edirne şer'iyye sicillerinde 136 ve 178 numaralı defterler Mahkeme-i Kübrâ'ya, 108, 137, 141 numaralı defterler Mahkeme-i Suğrâ'ya aitti. 138 ve 139 numaralı Edirne şer'iyye sicilleri ise Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Müfettişliği Vekaleti Mahkemesi'ne aitti.²³ Bu durum Bursa'daki durum ile hemen hemen aynıydı.²⁴

Merkeze gönderilen deprem teşhis ve tahmin defterleri ile merkezden Edirne Kadısı'na, Bostancıbaşı'na ve ilgili diğer görevlilere hitaben gönderilen afetler sonrası tamiratlarla ilgili emirler; sonrasında da keşif defterleri teferruatlı bir biçimde sicillere kaydediliyordu. Vakıfları olan ama kısmen ya da tamamen münhedim olan müsakkafatın durumunun, biri depremin görgü tanığı Örfi Mahmud Ağa, diğeri dönemin resmi vakanüvisi Süleyman İzzî'nin söyledikleriyle örtüştüğü görülüyor.²⁵

Bu çalışmada, 1746-1752 tarihleri arasında vuku bulan ağır kış şartlarında donan nehirlerin üstünde hasar tespiti yapılan köprülerin tamirinden, yangında yanan mahallerin tespitine, büyük depremde hasar gören kamu binalarının keşif ve tamir kayıtlarına kadar birçok kayıt kullanılacaktır.

²¹ Suraiya Faroqhi, "Sidjill" *IE²*, c.9, Leiden, Brill, 1997, ss.539-545.

²² Abraham Marcus, "Men, women and property: dealers in real estate in 18th century Aleppo", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 26-2 (1983), s.141.

²³ Halil Sahillioğlu, "1640-1750 Edirne'de buğday fiyatları," in *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ender Bilal (Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1995), s. 260.

²⁴ Mukayese için bkz. Nilüfer Alkan Günay, "Osmanlı Taşrasında Bir Yetki Alanı: Haremeyn-i Şerifeyn Teftiş Vekâleti Görevi ve Kapsamı" *Osmanlı Tarihi Araştırmalar Merkezi Dergisi OTAM*, 26 (2009), 29-40.

²⁵ Depremden, yazmanın Selimiye'deki istinsahında "Vakı'a-ı zelzele-i 'azime der Edirne" başlığı altında bahsedilmektedir. Örfi Mahmud Ağa, *Edirne Tarihçesi*, 77a-79a; İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)* Ziya Yılmaz (haz.), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, ss.952-953.

Örneğin, Edirne şer'iyeye sicillerinden 147, 153, 162, 167 ve 169 numaralı defterlerde Osmanlı resmi görevlilerine hitaben depremle ilgili gelen fermanlar ile teftiş, tahmin ve tamir kayıtlarından yararlanılmıştır.²⁶ Büyük yangın ve şitâ gibi diğer afetler ile ilgili de 138, 139, 140, 143 ve 163 numaralı defterlerdeki kayıtlardan istifade edilmiştir.

3. 18. Yüzyılda Osmanlı Edirne'si: "Altın Çağ"dan "İnhitât"a?

Osmanlılar Edirne'yi, imparatorluğun kalıcı başşehri olacak olan İstanbul'dan aşağı yukarı yüz sene evvel fethetti. Her ne kadar idari yönden İstanbul'un gölgesinde kalsa da Edirne Padişah ve ailesi ile yönetici elitler tarafından kurulan dini vakıflar aracılığıyla şenlendirilmiştir. 16. yüzyılın başlarında, ticaret merkezi vakıflarca yaptırılan Ali Paşa Han, İki Kapılı Han ve Rüstem Paşa Han arasındaki alandıydı. Bu bölge, Tunca nehrinin kavsinin iç kısmında şehrin nüfus olarak en yoğun yeri olan kale içinin hemen yanındaydı. Bu dönemde Edirne'nin nüfusu, 150 civarında mahallede meskûn 30.000 kişiydi.²⁷ Osmanlıların ikinci başkenti ve aynı zamanda da Padişah hâssı olan Edirne, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Rumeli'sinin en büyük şehri haline gelmiş ve genişleme döneminde Osmanlı yol sisteminin tam da merkezine oturmuştur.²⁸

İstanbul'a yakınlığı hasebiyle payitahtın art bölgesi olarak bölgesel bir merkez haline gelen Edirne için tarihçiler, 17. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde şehri "altın çağ" yaşayan bir kent olarak tasvir ettiler. Tarihçileri kenti bu şekilde tanımlamaya iten nedenlerin başında, Edirne'nin 1650 sonrasında fiziki olarak imparatorluğun merkezi haline gelmesi var. Bu gayri resmi başkent statüsü Edirne'yi olumlu yönde etkiledi ve şehrin siyasi durumunu güçlendirdi. XVII. Yüzyıl boyunca – özellikle de IV. Mehmed ve II. Mustafa dönemlerinde – Osmanlı padişahlarının ve sarayın Edirne'de bulunması,

²⁶ Bu makale için, defterin Ankara'daki Milli Kütüphane'de mikrofilm olarak tutulan aslı kullanılmıştır. 153 No'lu Edirne Şer'iyeye Sicili H.1164-1170/ 1750-1756 tarihli vesikaları ihtiva etmektedir. 153 No'lu defterin transkripsiyonu yüksek lisans tezi olarak da yayımlanmıştır. Transkripsiyon için bkz. Sabiha Şengür, "153 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili H.1164-1170/ 1750-1756", Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2007.

²⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", M.A. Cook (haz.), *Studies in the Economic History of the Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 1970, s.168.

²⁸ Aziz Nazmi Şakir Taş, *Adrianopol'den Edirne'ye Edirne ve Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009.

şehre *de facto* payitaht olarak çok sayıda askeri zümre mensubunun ve saray ile yakın ticari/parasal ilişkideki farklı gruplardan kişilerin yerleşmesini sağlamıştır. Doğal olarak, bu durum nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. 17. yüzyıl boyunca önemli sayıda devlet görevlisi Edirne’de ikamet etti. İki resmi sayıma göre, bu dönemde şehir nüfusunun %20 kadarı muvazzaf ve mütekait askeri zümre mensubuydu.²⁹ Sultan II. Mustafa’nın tahttan indirilip, dönemin güçlü Şeyhülislamı Feyzullah Efendi’nin öldürülmesine ve Payitahtın yeniden İstanbul’a dönmesine yol açan “Edirne Vak’âsı”, Edirne’de bir dönemin kapanışı olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı tarihinin “kara deliği” 18. yüzyıl üzerine yapılan çalışmalar, görece bir barış ve sükunetin hâkim olduğu 1718-1730 arası dönem hariç, yüzyılı genellikle politik çalkantılar ve siyasi gelişmelere paralel olarak değerlendire gelmiştir. Osmanlı Edirne’si üzerine yapılan çoğu çalışmada da genel 18. yüzyıl Osmanlı tarihi algısına paralel fakat farklı parametreler kullanılarak, aynı çizgide ve şehrin “inhitatı” bağlamında ele alınmıştır. Zira şehrin tarihi, payitahtın çok büyük bir bölümünde Edirne’de bulunduğu 17. yüzyıl için bir “gelişme ve büyüme” dönemi olarak yazılmışken, 18. yüzyıl için tam tersi bir tarih yazımı şekillenmiştir. Payitahtın kalıcı biçimde Edirne’yi terk ederek İstanbul’a geri dönmesine yol açan 1703 Edirne Vakası bu okumanın ilk aşamasını oluşturacak ve onu müteakiben yarım yüzyıllık bir zaman dilimi içinde meydana gelen çeşitli doğal afetler ve politik gelişmeler bu söylemin değişmez unsurları olacaktır. Bu bağlamda, Edirne’de 18. yüzyılın ortasında meydana gelen 1746 tarihli *ihrâk-ı kebîr* ve 1752 tarihli *zelzele-i ‘azime* deprem, 18. Yüzyıl Osmanlı Edirne’si üzerine tarih yazımının şehrin inhitatı çevresinde şekillenmesinde önemli bir yer tutar.³⁰ Bu okuma, devletin önemli toprak kayıpları ile karşılaştığı XIX. yüzyıl için de devamlılığını muhafaza etmiş; 1806’daki “ikinci Edirne Vak’ası” ile art arda yaşanan Rus ve Bulgar işgalleri bun okumada belirleyici olmuştur.³¹

²⁹ Gürer Karagedikli, “Bir Payitahtı Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıl Başlarında Edirne Şehrinin Sosyal ve Mekansal Yapısı Üzerine Bazı Gözlemler” Ümit Ekin (haz.), *Prof. Dr. Özer Ergenç’e Armağan*, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2013, ss.221-231.

³⁰ Tayyip Gökbilgin, “Edirne”, DIA, c. 10, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss.426-9. Yunus Uğur, “Edirne” G. Agoston ve B. Masters (haz.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, New York, Infobase Publishing, 2009, ss.195-197; Feridun Emecen, “Tarih koridorlarında bir sınır şehri: Edirne” M. İşli ve M. S. Koz (haz.), *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.

³¹ Gökbilgin, a.g.m.

Kaynak çeşitliliğindeki fazlalık ile bu kaynakların ihtiva ettiği sınırlar ve problemlerin de etkisiyle, 18. yüzyıl Osmanlı Edirne'si için hâkim duruma gelen bu söylemin literatürde halen takip edildiğini söylemekte yarar var. Lakin, söylem itibarı ile, birbirini tekrar eden ikincil literatür çalışmalarında daha ziyade yangının ve depremin yıkıcı etkilerinin dile getirildiği; tahribatın etkilerini azaltmaya yönelik yerel ve merkezi unsurların çabalarının göz ardı edildiği görülmektedir.³² 18. yüzyılda yaşanan bu olayların Edirne için yıkıcı etkilerinin olduğu bir gerçektir. Fakat, aşağıda daha detaylı ele alınacağı üzere, yaşanan bu afetlerden sonra vakıflar, yerel ve merkezi aktörler kenti yeniden canlandırmak için uzun yıllar sürecek bir imar mücadelesine girişmişlerdir. Aşağıda 1740'lardan itibaren art arda şehri vuran yangın, deprem ve ağır kış gibi afetler sonrasında şehirde ne gibi imar çabaları sergilendiği, yerel ve merkezi politik aktörlerin bunda ne tür etkilerinin olduğu incelenecektir.

4. Edirne'de Afetlerden Sonra Merkezi Devlet ve Yerel Otoriteler

4.1. *İhrâk-ı kebîr*

18. yüzyılın ortalarında şehri vuran afetlerin başında, arşiv belgelerine “ihrâk-ı kebîr” ya da “harîk-i kebîr” olarak geçen 1746 tarihli Büyük Edirne Yangını gelir. Bu yangının şehirde önemli sayıda dini yapıya sıçradığı yakın zamanda yapılan bir çalışmada belirtilmiştir. Üç Şerefeli Camii'nin yakınlarında başladığı düşünülen bu yangından Eski Camii, Alamüddin Camii, Abdurrahman Camii ve Mehmed Ağa Camii etkilenen ana dini yapılar olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte çok sayıda mescidin de yangından zarar gördüğü ortaya konulmuştur.³³ Ne var ki, camilerin ve mescitlerin yanında özellikle şehrin ticari merkezinde yer alan çok sayıda han ve dükkân da yangından etkilenmiştir. Bu hanların birçoğu Darüssaade Ağası nezaretindeki vakıflar tarafından yaptırılan yapılar olduğundan, binaların yangından etkilenen bölümlerinin tamiri ya da tamamen yeniden inşasında bu nezaretin inisiyatifi önemli rol oynamıştır. Ünlü Darüssaade Ağası Beşir Ağa Edirne'nin en önemli hanlarından biri olan Kurşunlu Han'ın mezkûr yangında gördüğü hasarlarla ilgili, hanın kontrolünde olduğu Sultan II. Murâd vakfi mütevellisine bir mektup yollamıştır. “El-

³² Literatür 1752 *zelzele-i 'azimesi* için detaya girmeden depremin kaba hatlarıyla ne kadar bir alanı kapsadığı üzerine bilgiler sunmuştur. Yakın zaman önce mezkûr deprem üzerine münhasıran yapılmış bir çalışma için bkz. Hasan Ali Cengiz, *1752 Edirne Depremi. Zelzele-i Azime*, İstanbul, Kitabevi, 2020.

³³ Hasan Ali Cengiz, “1746 Edirne Yangını'nın Dinî Yapılarda Oluşturduğu Hasarlar”, *Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022, ss.370-388.

fakîr Beşir Ağa-yı Dârü's-Sa'âdeti's-Şerîfe" imzasıyla yollanan yazı şöyledir:

"Kıdvetü'l-emâsîl ve'l-akrân hâlâ Cîsr-i Ergene'de merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sâni Evkâfî Müttevellîsi olan ... zîde kadrihu inhâ olunur ki hâlâ mütevellîsi olduğın vakf-ı mezbûr musakkafâtından Edirne'de vâki' Kurşunlu Han demekle ma'rûf hânın bi-emri'l-lâhi te'âlâ vâki' olan ihrâkda üstünün kurşunları şiddet-i ateşden eriyüb ve ba'zı mahalleri yıkılıb ta'mîr ve termîme muhtâc olmağıla mektûb tahrîr ve irsâl olunmuşdır vusûlünde gerekdir ki ber-minvâl-i muharrer hân-ı mezkûrın cem' olan kurşunlarından mâ'adâ ne mikdâr kurşun ile olur ve münhedim olan mahalleri her ne ise ma'rifet-i şer'le keşf ve tahmîn..."³⁴

Beşir Ağa'nın konu hakkında II. Murad vakfı mütevellisine yazdığı bu mektup, yangında kurşunları eriyen Kurşunlu Han'ın tamiriyle ilgilidir. Bu mektubu, 1747 senesi Ocak ayı başlarında tutulan keşif defteri izlemiştir. Keşif defterinin muhatabı Sultân Murâd Hân-ı Sâni vakfidir. Darüssaade Ağası'nın kendi nezaretinde olan bu vakfın müsakkafatından olan mezkûr hanın tamiri için yazdığı ikinci yazı aşağıdadır:

"...bi'l-fi'il Dârü's-Sa'âdeti's-Şerîfe Ağası hazretlerinin nezâret-i şerîfelerinde olan evkâfdan Cîsr-i Ergene Kazâsı'nda vâki' merhûm ve mağfûrın-leh Sultân Murâd Hân-ı Sâni Evkâfî musakkafâtından mahrûse-i Edirne'de Kurşunlu Hân demekle ma'rûf kârgîr hân işbu sene-i mübârekde bi-emri'l-lâhi te'âlâ vâki' olan harîkde şiddet-i ateşden kurşunları eriyüb ve ba'zı mahalleri dahî yıkılıb ta'mîre muhtâc olmağıla ... münhedim olan mahalleri her ne ise ma'rifet-i şer'le keşf ve tahrîr ve ... Mi'mâr-ı Hâssa es-Seyyid Ahmed Ağa ve Taşçıbaşı ve Kurşuncıbaşı ve Neccâr hâlifeleri ve sâ'ir ... bi-garez kimesneler hân-ı mezkûra varub ba'de'l-mu'âyene mi'mâr-ı merkûm cümle müvâcehesinde misâha ve tahmîn-i sahîh ile ba'de't-tahmîn mahall-i mezbûrde hâzırın-ı bi'l-meclis olan cemâ'at-i müslimden bir vech ile ancak ta'mîr olunur noksân ile mümkün-i mahsûl değildir' deyu icmâ' ve ittîfâk eyledikleri defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur..."³⁵

Keşif defterinde, Kurşunlu Han'ın alt ve üst katlardaki odalarının, merdivenlerinin, yıkılan taşlarının ve diğer tüm yanan bölümlerinin aşağı yukarı bir buçuk milyon akçe (1.498.230 akçe) masrafla tamir edilebileceği belirtilmiştir.³⁶

³⁴ EŞS 138, 118b-2 (muhtemelen H.1159). 138 numaralı şer'iyye sicili Haremeyn-i Şerîfeyn Evkâfî Müfettişliği Mahkemesi'nde görülen ve kayda geçen kayıtları ihtiva eder. Bu defterin çeviri yazısı bir yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Ama bazı transkripsiyon hataları ve sayfaların farklı numaralandırılması sebebiyle, elinizdeki makalede orijinal defter kullanılmıştır. Tez ile karşılaştırmak için bkz. Oğuzhan Samıkıran, *138 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili (H. 1119-1161/M.1707-1748)*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2006.

³⁵ EŞS 138, 119a-1 (19 Zihicce sene 1159).

³⁶ EŞS 138, 119a-2-119b (19 Zihicce sene 1159).

Edirne'nin bir başka hanı Çingâne Hanı da ihrâk-ı kebîrde yanmış hanlardan birisidir. Anılan hanın kiracısı olan İstanbul sâkinlerinden "Atıctutıcibaşısı olan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim 'izzetlü el-Hac Mustafa Ağa ibn-i Hüseyin Ağa'nın oğlu ve vekili Ömer Ağa Edirne mahkemesine gelerek şu ifadeyi verir:

"Dârü's-Sa'âdeti'ş-Şerife Ağası hazretlerinin nezâret-i şerîfelerinde olan evkâfdan merhûme Şah Sultan Evkâfı musakkafâtundan olub mahrûse-i Edirne'de Larî Cami '-i Şerifi kurbından vâki' Çingâne Hânı dimekle ma'rûf hân bundan âkdem vâki' olan harîk-i kebîrde muhterik olmağla hân-ı mezkûrın 'arsası icâre-i mu'accele ve beher-mâh dört yüz ellîşer akçe icâre-i mü'eccele ile müvekkilim babam mûmâileyhin bâ-izn-i mütevellî tasarrufunda olmağla hân-ı mezkûri vakf-ı mezbûre teberru'ân kendi mâlı ile binâ' itmek murâd itmekle cânib-i şer'den üzerine varılıb ba'de'l-mu'âyene ne mikdâr masraf ile binâ' olunur tahmîn olunmak müvekkilin matlûbıdır."³⁷

Mahkemeden tayin olunan Mevlâna Mustafa Efendi, Hâssa mimarı es-Seyyid Ahmed Ağa ve Halîfesi İsmail Ağa şahitler huzurunda "hân-ı mezkûr 'arsası üzerine varub vekîl-i mezbûr müvâcehesinde mahalle ile ba'de'l-mu'âyene ve'l-müşâhede Mi'mâr-ı merkûm mesâha ve tahmîn-i sahîh ile ba'de't-tahmîn bundan akall ile husûlî mümkün değildir" diye ifade vermişlerdir.³⁸ Belirtilen meblağ 674.190 akçedir.

Edirne'nin en önemli çarşılarından Ali Paşa-yı Cedîd çarşısı da yangından büyük hasar görmüştür. Ali Paşa Çarşısı, Sadrazam nezaretinde olan vakıfların mülhakatındandır. Harcanan paranın büyüklüğü hem yangından gördüğü zararı göstermesi hem de vakfi kontrol eden ilgili devlet biriminin konuya gösterdiği ehemmiyeti anlamamız da yardımcıdır. Anılan çarşının yangın sonrası tamirinin masrafının 610.000 akçeden fazla tutacağı hazırlanan keşif defterinde belirtilmiştir.³⁹

Valide Sultan vakfi mülhakâtından Edirne'de Sarrâf Hânı da yangında hasar görüp tamiri vakıfça yaptırılan ticari yapılardan biridir. Gene Darüssaade Ağası Beşir Ağa mektubunda, Sarraf Hanı'nın tamiri için harcanan 378.780 akçe bedeli veren kişiye "icâretyn-i ma'lûmeteyn" ile kiraya verilmesinin vakfa evla ve enfa olduğunu belirtmiştir. Bu durumun da Haremeyn-i Şerîfeyn muhâsebesine kaydettirilmesi Beşir Ağa'nın detaylandırdığı bir başka husustur.⁴⁰

³⁷ EŞS 138, 123a-4 (25 Rebûlâhîr 1160).

³⁸ EŞS 138, 123b-1 (25 Rebûlâhîr 1160).

³⁹ EŞS 140, 47a-2 (15 Rebîülevvel 1160).

⁴⁰ Belgede, harcanan meblağ 3.156,5 kuruş olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada 1 kuruş=120 akçe olarak kabul edilmiştir. EŞS 138, 69a-1.

Dükkanların da vakıfların önemli gelir kalemlerinden olduğu düşünülürse, yangın sonrası tamire muhtac olan dükkanların yapımında acele edilmesi anlaşılabilir. Edirne’de merhûm I. Bayezid Vakfı mülhakâtından Çelebi Sultan Mehmed Han diye bilinen “Câmi’-i ‘Atîk Evkâfi’nın musakkafâtından yağlıkcıyân, kaftâniyân, gazzâzân ve tâcirân esnâflarının sâkin oldukları dükkanlar da yangında zarar görmüş ve tamire ihtiyaç duymuştur.⁴¹ Aişe Kadın, Tahtalkala, Kirişhane ve diğer mahallerde İhrâk-ı Kebîrde yanan fırın, ekmekçi ve değirmen dükkanların listesi de bir sene evvel kaydedilmişti.⁴² Şehrin muhtelif yerlerinde yangından etkilenen çeşme ve sebiller de vakıfları aracılığı ile tamir ettirilmiştir. Edirne’de Tahmis ve Bit Pazarı yakınındaki çeşmelerin tamiri için keşifler kadı ve ilgili vakıfların mütevellileri aracılığı ile yaptırılmıştır.⁴³

4.2. Zelzele-i ‘azîme

Örfi Mahmud Ağa’nın Edirne’de birinci elden gözlemediği 1752 zelzele-i ‘azîmeyi, dönemin vakanüvisi İzzi Süleyman Efendi de Tarih’inde detaylandırmıştır:

“... işbu bin yüz altmışbeş senesi şuhûr-i Rûmiyye’den mâh-ı Temmûzun on dokuzuncu ve şehri-i Ramazân-ı şerîfin on sekizinci leyle-i ahadda beyne'l-‘işâ’eyn havâli-i erâzî-i İstan-bul’da zuhûr eden zelzele-i ‘azîmeden ‘ibâdullahleked-hürde-i havf u hirâs ve bâ’zı mahallerde ebni-ye-i kühen-sâlin esâsına gerçi indirâs vâki’ oldu. Lâkin Edirne Şehri’nde ve Kasaba-i Hafsa ve olnevâhîde ma’âzallâhi Te’âlâ ziyâdesiyle şiddet vetelâtum-i Kulzüm-sıfat kemâl-i hiddet üzere zuhûrve bir sâ’at mikdârı gehvâre-i zemîn, hareket-i kasrîve ıztırâbda mecbûr olmağla, Sultân Selim Câmi’i ve ana muhâzî dört ‘aded cevâmi’-i şerîfe ve minârelerinden gayri Eski Câmi’ ve Üc Şerîfeli ve sâ’ir cevâmi’ ve mesâcidin ekser menârât ve kubbe ve şerefâtı zemîne sâkit ve niçe kârgîr binâların tâk vekemer ve cidâr-ı metânet-eseri sâha-i arza hâbitolup, bi-hadd büyût ve dekâkîn ve hânlar ve Kasa-ba-i Hafsa’da vâki’ kebir hân ve sâ’ir mahaller ve Edirne kurbünde Hasköy ta’bir olunur kasabakülliyen munderis ü harâb ve niçe nüfusun telef ve mecrûh olmasıyla, ‘ibâdullâha ‘azîm piç ü tâb-ıztırâb ‘ârız olduğundan gayri, bi-emrillâhi Te’âlâ ibtidây-ı zuhûrundan birkaç ay mürûruna değîn Edirne ve ol havâliden subh u mesâ tezelzül ve hareket munkatı’ olmaduğı ihbâr olunmuştur.”⁴⁴

⁴¹ EŞS 138, 128a-2 (24 Muharrem 1161).

⁴² EŞS 140, 43b-2 (Gurre-i Safer 1160). Tamiri gereken tüfenkçi ve barutçu taifelerinin muhterik olan dükkanlarının keşif defterleri için bkz. EŞS 140, 55b; yanan hamamın keşif kaydı için bkz. EŞS 140, 57a-2.

⁴³ EŞS 140, 48a-1 ve EŞS 140, 50b-1

⁴⁴ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*, Ziya Yılmaz (haz.), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, ss.952-953.

Çağdaş iki yazar olan Örfî Mahmûd Ağa ile İzzî Süleyman Efendi'nin zelzele-i azîme ile ilgili söylediklerinin, merkezden gelen ilk emirde detaylandırıldığı görülüyor. En azından, Edirne Bostancıbaşı'sı ve kadısının mektuplarında depremin hemen ardından merkezi hükümeti şehrin selâtin ve vüzerâ camileriyle ilgili bilgilendirdiği anlaşılıyor. 1752 yılının Ramazan ayının son günlerinde gönderildiğini gördüğümüz ve deprem hakkında İstanbul'dan Edirne kadısı ile Bostancıbaşı'sına hitaben yollanan bu ilk fermanın da evvelâ anılan camilerin yıkılan kısımlarının keşiflerinin yapılmasını emrettiği görülüyor:

“...tarafımızdan Der-i ‘Aliyyeme bu def’a vârid olan kağıdlarımızda işbu şehri Ramazan-ı şerifin on sekizinci Pazarıtesi gıcesi ba’de’l-iftâr bi-kazâillahi te‘âlâ vâki’ olan zelzele-i ‘azîme-i hâ’ileden Sultân Selim ‘aliyyetu’r-rahmeti’r-rahîm câmi’-i şerîfi ile İbrâhim Paşa câmi-i şeriflerinin ve birkaç ‘aded mescidlerin minârelerinden mâ’ada sâ’ir cevâmi’ ve mesâcid minarelerinin ba’zıları şerefeleri altına dek ve ba’zıları bi’l-külliyeye münhedim olduktan sonra kubberlerinin ve dîvarlarının dahî ba’zı mahalleri münhedim ve ba’zı yerleri münşak olduğu ve sâ’ir keyfiyâtı tahrir eylemişiz ber vech-i muharrer münhedim ve mütezzelil ve münşak cevâmi’ ve mesâcid ma’rifet-i şer’le ve mi’mârân ma’rifetleriyle mu’ayene ve keşf olunub keşf defterleri ve evkâfları sicilleri nezâretinde olduğu ilâ vechi’l-izâh i’lâm olunmak fermânım olunmağın işbu emr-i şerifim ısdâr ve ırsâl olunmuşdur imdi vusûlünde zelzele-i merkûmeden münhedim ve münşak olan ancak cevâmi’ ve mesâcidleri ma’rifet-i şer’ vesikadan olan mi’mârân ma’rifetleriyle keşf ve mu’ayene ve ‘ale’l-infirâd sebt-i defter olunub keşf defterleriyle evkâfları sicillerin nezâretlerinde olduğu ... ale’t-tafsîl der-i ‘aliyyeme i’lâm ve ırsâl olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur...”⁴⁵

Üç Şerefeli Camii'nin deprem sonrası yapılan keşif kaydı bir hayli detaylıdır. Cami, medrese ve mektep binalarının yıkılan ve zarar gören kısımlarının keşfinin hassa mimarbaşı Elhac Ahmed Ağa ve Edirne Bostancıbaşı marifetiyle yapılması; masrafı ne olursa olsun imzalı ve mühürlü defter suretlerinin İstanbul'a yollanması emredilmiştir. Keşif için anılan isimlerin haricinde ayan ve eşraf ile kurşuncubaşı, taşçıbaşı ve diğer ehl-i vukûf muayene ve keşifte hazır bulunmuşlardır.⁴⁶

İlerleyen aylarda, merkezden gönderilen yıkılan yerlerin tamirlerinin masraflarının nerelerden karşılanacağı ile ilgili kayıtlar depremin boyutlarını anlamamızı da kolaylaştırıyor. Depremden aşağı yukarı on ay sonra gönderilen bir yazıda, Edirne'de depremden zarar gören camiler, medreseler ve Dârü'l-hadis'in Sultan Bayezid Evkafı mütevellisi Abdürrahim Bey tarafından tamir ettirilmesi belirtiliyor. “Keşf defterleri mücebince i’mârî ehemm ve elzem olmağıla”, zarar gören evkaf

⁴⁵ EŞS 147, 35b-3

⁴⁶ EŞS 169, 80-82

câmilerinin masraflarının 4.173.600 akçe gibi büyük bir meblağı bulduğu, bunun da vakfin bütçesinden karşılanmasının mümkün olmadığı için Haremeyn Hazinesi'nden karşılanacağını belirtilmiştir.⁴⁷

Şeyhülislam nezaretindeki vakıflardan olan Abdurrahman Efendi adlı bir hayır sahibi tarafından inşa edilen ve depremde zarar gören bir caminin keşif defteri de sicille kaydedilmiştir. Abdurrahman Efendi mahallesi ahalisinin iltimasıyla mahkemenin ilk muayenesini müteakiben, “hasa mimarı Esseyid Ahmed Ağa ve halîfesi İsmail ve sâ'ir bî-garez ehl-i vukûf cemâ'at-i müslimîn ittifakıyla misâha ve tahmin olunduğu defter” bu küçük mahalle camisinin tamir masrafının 49.900 akçe olduğunu kayda geçirmiştir.⁴⁸

Gene Şeyhülislam nezaretinde olan vakıflardan İstanbul'da Ahi Çelebi vakfının mütevellisi olan Abdullah Ağa bin Mustafa adlı kişi mahkemeye gelerek, Edirne depreminde yıkılan bazı mekteplerin tamiri konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: “Mütevellisi olduğum vakf-ı mezkûr mülhakatından olub Mahrûse-i Edirne'de Arasta kurbünde vâki' mekteb-i şerîf ve dersâne-i latîf bi-emri'l-lâhi teala vaki' olan zelzele-i azîmede münhedim ve mütezzezil olan mahallerini hâlâ bi't-tevliyye ta'mîr ü tekmi'l eyledim kibel-i şer' den üzerine varılıb mikdâr-ı masrafum tahmin olunmak matlûbumdur.” Abdullah Ağa'nın bu talebi üzerine, Edirne mahkemesi Mustafa Efendi'yi bu iş için görevlendirmiştir. Mustafa Efendi, hasa mimar başısı Esseyid Ahmed Ağa, mimar halifesi İsmail Ağa ve diğer ehl-i vukûf ile mektebe giderek misâha etmişler; tamirin 29.771 akçelik bir parayla mümkün olduğunu belirlemişlerdir. Kayıтта şu ifade de anlamlıdır: “zîkr olunan meblâğ-ı mecmû' -ı mezkûr yetmiş dokuz bin yedi yüz yetmiş bir akçe ile ancak ta'mîr olunmuşdur bundan akall ile husûlü mümkün değildir.”⁴⁹

Muhtemelen Edirne'de Fâtıma Hatun mahallesinde aynı sâhibü'l-hayrın bina ettirdiği cami de depremde yıkılmıştır. Bu vakfin padişah beratıyla mütevellisi olan Esseyid Ali Ağa bin Esseyid Mehmed Ağa, Edirne mahkemesinde şöyle ikrar etmiştir:

“Mütevellisi olduğum câmi'-i şerifin kârgir kubbe [ve] minâresi bundan akdem bi-kazâi'l-lâhi te'âla vâki' olan zelzele-i 'azîmeden külliyyen münhedim olmağıla galle-i vakfa rücu' şartıyla me'zûnen bi'ş-şer' câmi'-i mezkûr tecdiden binâ ve tekmi'l etmişdir [*sic*] kibel-i şer' den üzerine varılıb ba'de'l-mu'âyene mikdâr-ı

⁴⁷ BOA TS. MA.e 1196-34 (15 Cemâziyelâhir 1165). Bu meblağın belgede 34.780 kuruş olarak yazıldığını görüyoruz.

⁴⁸ EŞS 147, 42a-2 (Evâ'il-i Muharrem 1166).

⁴⁹ EŞS 153, 22a-1(13 Zilhicce 1166).

masrafum tahmîn-i sahîh ile tahmîn olunub galle-i vakfa rücû'a bana izn virilmek bi't-tevliyye matlûbumdır."⁵⁰

Vakıf mütevellisinin harcadığı 489.600 akçe gibi büyük bir meblağı düşününce, vakıf mütevellilerinin nüfûzlu ve kâdir askeri zümre mensuplarından seçilmesini anlıyoruz. Zira müteveli Ali Ağa camiye yeniden bina ettirmeyi kendi olanaklarıyla sağlamıştır. Harcamalarını daha sonra vakfın gallesinden almayı talep etmiştir. Nakşibendi tarikatı tekkelerinden Koyun Baba tekkesinin yıkılan ya da zarar gören bölümleriyle ilgili detaylı keşif defteri, evi yıkılan bir imamın yıkılan evi hakkındaki arzuhali gibi başka kayıtlar da vakıfların deprem sonrasında zarar gören binalar konusunda öncü işlev gördüklerini kanıtlıyor.⁵¹

Osmanlı tahtgâh-ı selâsesinden biri olan Edirne, Bursa ve İstanbul gibi şehirlerle benzer bir statüde muamele görüyordu.⁵² Depremin ardından geçen ilk iki yılda, Osmanlı merkezî hükümeti devletin şehirdeki hem görünürlüğünün sembolü olan ya da güvenlik unsuru sayılabilecek binaların tamiri konusunda Edirne kadısına ve ilgili diğer görevlilere onlarca emir yolladı. Örneğin, Edirne kalesinin hemen yanında bulunan top mühimmatları için kullanılan binanın keşif defteri böyle bir yazı hakkında bize bilgi verir. Keşif defteri, mühimmat depolarının münhedim olmuş onlarca bölümünün ölçümü ve ne kadar masraf çıkaracağıyla ilgili ayrıntılı bir rapordur. Edirne kadısına, sâbık Defterdar kethüdası Mehmed'e ve Topçubaşı vekili İsmail'e hitaben yazılan ferman şöyledir:

"...yüz altmış beş senesi Ramazan-ı Şerifinde vaki' olan zelzele-i şedîdenin te'sîrinden nâşi mahrûse-i Edirne'de tob mühimmâtı hıfzına me'mûr Dergâh-ı Mu'allâm topluları neferâtına mahsûs olan kışlağın mühimmât mahzenini ve kebîr orta sofa ve neferât odaları ve cedîd odaların ocaklarıyla mahall-i sâ'iresi ba'zen münhedim ve ba'zen çatlayub muhtâc-ı ta'mir ve termim olduğuna binaen ma'rifet-i şer'le keşf ve defter olunub ta'mir ve termim olunmasıçün emr-i şerif-i âlişânım sudûrunu sen ki mevlana-yı mumâileyhsin bu def'a Der-i Sa'âdetime tahrîr ve i'lâm iylemek..."⁵³

Birkaç ay sonra Edirne'de siyah barut ve mühimmat mahzenlerinin bulunduğu binaların Edirne kadısı Abbas ve yanında bulunan ilgili kişilerce keşf ü tahmini yapılmıştır. Der-kenarda "cebe-hâne keşf

⁵⁰ EŞS 153, 22b (21 Zilhicce 1166).

⁵¹ EŞS 153, 31-34 ve EŞS 147, 38a-2.

⁵² Gürer Karagedikli, "An Ottoman Imperial City in Transition. Transformation of Urban Governance in Edirne (18th and 19th centuries)", *Kadim*, 4/2 (2022), ss.27-38.

⁵³ EŞS 147, 44a-1 (22 Muharrem 1166).

defteridir” şeklinde kaydedilen keşif raporunda, binanın tamirinin toplam maliyetinin 279.750 akçe olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

Depremden bir yıl kadar sonra bu sefer de top arabacıları neferatına mahsus bir binanın tamiri ile ilgili Edirne kadısına, sâbık Defterdar kethüdası Mehmed'e ve Top arabacıbaşı vekili Halil'e hitaben bir ferman gönderilmiştir merkezden. Edirne kale içinde Top Kapısı bitişğinde top arabacıları neferatına mahsus olan kışlağın depremden yıkılan odaları ve mühimmat binalarının gerekli yerlerinin “ma'rifet-i şer' ve sâbika defter kethüdası mumaiyleh Mehmed -zide mecdihu- ma'rifeti ve Top arabacıbaşı vekili merkum ma'rifetiyle kemal-i dikkat ve taharri(olunarak keşf ve mu'ayene idüb memhur ve mümza keşf defterin Der-i Sa'adetime irsal eylemek” üzere emredilmiştir.⁵⁵

Erken modern dönem şehirlerinde kamusal alanın en önemli birimi olan kale duvarları da Büyük Edirne Depremi'nden nasibini aldı. Roma İmparatorluğu döneminden kalıp Osmanlıların Edirne'yi fethini müteakip ilk yüzyılda şehir sakinlerinin yaşam alanı olan kale içi, ilerleyen senelerde şehrin ticaret merkezine yakınlığını ifade eder bir semt olarak gelişimini sürdürmüştür. Şehir merkezinde güvenliği, muhafazası gereken ticari ve askeri binaların korunaklı duvarlar içinde olması şehrin en önemli kurumlarından bazılarının savunması için elzemdi. Bu nedenle, depremden olumsuz etkilenen kale duvarlarının da tamirine girişilmiştir. Edirne kadısına, sâbık Defterdar kethüdası Mehmed'e ve Top arabacıbaşı vekili Halil'e hitaben yollanan ve yukarıda zikredilen fermanın hemen ardına Edirne kalesi duvarlarının tamiri için tutulan keşif kaydı eklenmiştir. Bu kayıta “cidâr-ı kal'adan mumhâne kurbunda Top Kapusuna andan Kafes Kapusuna andan Keçeciler Kapusuna varınca ve Debbâğhâne kurbunda Girme Kapu ta'bir olunur mahallden Manyas Kapusuna andan Sicn-i Sultâniye andan Balık Pazarı andan Kule Kapusuna varınca bi'l-külliyeye münhedim olan cidârdan ziyâde lüzûmu olan mevâzi'-i müte'addid tecdîd olunacak kârgîr kal'a dîvârı” ölçümü yapılarak ne boyutta bir duvarın tamir edileceği masrafiyla birlikte yazılmıştır.⁵⁶ Aynı bölgede suçluların

⁵⁴ EŞS 153, 20b-2 ve EŞS 153, 21a-1 (Şevvâl 1166).

⁵⁵ EŞS 147, 44a-2 (22 Muharrem 1166).

⁵⁶ Toplam alanı tûlen, 'arzen ve kadden toplam 23520 zıra' olarak belirlenen tamire muhtaç kale duvarlarının maliyeti 1.311.200 akçe olarak tahmin edilmiştir. EŞS 147, 44b-1 (22 Muharrem 1166).

tutulduğu mahbeslerden biri olan Edirne Sicn-i Sultânî'si de aynı şekilde tamir edilmesi gerekli görülmüş kamu binalarından birisidir.⁵⁷

Payitaht Edirne'nin su yolları da anılan depremde zarar görmüştü. Şehrin su ihtiyacı Çöke nahiyesinde bulunan köylerden Kanuni Sultan Süleyman zamanında oluşturulan hat üzerinden sağlanıyordu.⁵⁸ Zamanla bozulan bu hat hakkında Edirne şer'iyye sicilleri çokça kayda sahiptir. Edirne zelzele-i azîmesinde bu su yolları da zarar görmüş ve tamir edilmesi gerekmiştir. Aynı camilerin, mekteplerin ve diğer kamu binalarının kayıtları gibi, su yollarının da muayene ve keşif defterleri sicillerde kayda geçiyordu.⁵⁹ Edirne kırsalı şehrin başka bir unsurunu da barındırıyordu. Bunlardan biri, Ahur köyünde bulunan mîrî deve ahırlarıydı. Bu ahırlar da depremden hasar görmüş ve tamir edilmeleriyle ilgili keşif defterleri Edirne sicillerine kaydedilmiştir.⁶⁰

4.3 Şitâ

Çetin kışlar da Osmanlı şehirlerinde türlü zorluklar çıkaran afetler arasında gösterilebilir. Bunların başındaysa buz tutan ve sonucunda bazı bölümleri yıkılan köprülerle diğer kamu binaları geliyor. Safer 1160 tarihinde Edirne Bostancıbaşısı ve kadısı İstanbul'a ayrı ayrı yolladıkları ilamlarda Edirne'de yaşanan "şiddet-i şitâ" ile "buzların kesret üzere cereyânından nâşi" Meriç nehrindeki ahşaptan köprülerin zarar gördüğünü yazmışlardır. Bilhassa Cisr-i sâni olarak bilinen köprüünün birçok mertebesi münhedim olmuştur. Bununla birlikte Saray-ı Cedîd sınırlarından geçen nehirler üzerinde bulunan ağaç köprüler de buzlanma nedeniyle münhedim olup ve tamire ihtiyaç duyuyordu.⁶¹ Bu ilamlardan beş gün sonra, İstanbul'dan bu konu için mübaşir olarak görevlendirilen Dergâh-ı Mualla Gediklilerinden Elhac Salih ile mimar-ı hassa ve mahkeme görevlileri donan köprülerin üzerine giderek durum tespitini yaptılar. Hem Meriç nehri üzerinde sekiz gözü zarar gören köprüye hem de Saray-ı Hümayûn'da zarar gören köprülerin teftişi bu kişilerce yapıldı.⁶² Bu işin tamamlanması için Edirne

⁵⁷ Edirne'deki bu mahbese duvarlar için 91.200, üstünün kiremitleri için 78.400, kereste bedeli ve amele ücreti için 30.000 olmak üzere toplam 199.600 akçe masraf tahmini yapılmıştır. EŞS 147, 44b-2 (22 Muharrem 1166).

⁵⁸ Gürer Karagedikli, "Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)", XVII. Türk Tarih Kongresi, (15- 17Eylül 2014, Ankara), IV/4, ss.1382-1387.

⁵⁹ EŞS 162, 25a-2 ve b.

⁶⁰ EŞS 147, 36a-3 ve EŞS 153, 20b.

⁶¹ EŞS 140, 43a-2 (10 Safer 1160) ve EŞS 140, 43b-1 (tarihsiz).

⁶² EŞS 140, 44b (15 Safer 1160). Aynı mesele için bkz. EŞS 140, 50b-2, EŞS 140, 51.

Bostancıbaşı'sı, mübaşir Elhac Salih Ağa, Hassa Mimarı Esseyyid Ahmed Ağa, neccâr halifeleriyle ehl-i vukûf kimseler mahkemede anılan köprülere gerekli olan kerestelerin ne miktarda ve nereden getirileceği konusunda detaylı bir rapor hazırladılar.⁶³

Sonuç

Bu çalışmada, 18. yüzyılın ortalarında Edirne şehrini tahrip eden yangın, deprem ve çetin kış mevsimi üzerinden afetler sonrasında Osmanlı kentlerinde kamusal alanın ve kamu binalarının yeniden inşasında yerel ve merkezi aktörlerin rolleri incelenmiş, anılan afetlerin nerelerde etkili olduğunu ve sonrasında nasıl bir yeniden inşa politikası izlendiği irdelenmiştir. Afetlerin hemen ardından, düzenli bir şekilde, şehirde tahrip olan binaların teftişine ve bir süre sonra da tamiratına girişildiği görülmektedir. Kayıtlarda tamire ve bakıma ihtiyaç duyulan yapılar olarak, çoğunlukla camilerin, mescitlerin ve devlet binalarının olduğu hemen göze çarpmaktadır. Buna ek olarak, kale duvarlarının, hanların, su yollarının ve köprülerin ihtiyaç duyuldukça bakımdan geçirildiği gözlenmektedir. Edirne şehrinde önemli sayıda binanın vakıfların kontrolünde olduğunu biliyoruz. Bu vakıfların çoğunun da başkent İstanbul'da Darüssade Ağası ve Şeyhülislam gibi önemli siyasi figürlerin nezaretinde olan evkaftan olması afetler sonrası imar programında önceliğin hangi alanlara verildiğini görmemizi kolaylaştırıyor. Bilhassa Edirne şehrinde bulunan ticaret alanının merkezini oluşturan önemli hanların ilk planda tamir ettirilen yerler olması, imparatorluk başkenti İstanbul'da Edirne ile doğrudan ya da dolaylı bağı bulunan Osmanlı elitinin şehrin yeniden imarında nasıl bir rol oynadıklarını görmemizi sağlıyor. İlaveten, gene Edirne merkezde şehrin güvenliği için elzem kamu binalarının afetler sonrasında ilk planda keşfi yaptırılan yerler olması da merkezi devletin şehirlerde nasıl bir yeniden imar planı tahayyülü içinde olduklarını anlamamızı kolaylaştırıyor. Sonuç olarak, bu durum şehrin yeniden inşası politikasında devletin öncelikli motivasyonları ile kamu-özel ikilisi arasındaki sıkı ilişkiyi de anlamamızı kolaylaştırıyor.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı (TS MA.e), 1196-34.

Ankara Milli Kütüphane Şer'iyye Sicilleri

Edirne Şer'iyye Sicilleri (EŞS). No.138, 140, 147, 153, 162

Telif Eserler

Örfi Mahmud Ağa, *Edirne Tarihçesi*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi TY 2195.

⁶³ EŞS 140, 58 (2 Cemâzielâhir 1160).

Karagedikli, G. (2023). Osmanlı Şehirlerinde Afetler Sonrası Kamusal Alanın İmarı: 18. Yüzyılda Edirne. ANKARAD, 4(7), 111-132.

İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)* Haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019).

Araştırma Eserler

ALKAN GÜNAY Nilüfer, “Osmanlı Taşrasında Bir Yetki Alanı: Haremeyn-i Şerifeyn Teftiş Vekâleti Görevi ve Kapsamı”, *Osmanlı Tarihi Araştırmalar Merkezi Dergisi OTAM*, 26 (2009), 29-40.

AKIN Lemi, “İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risale-i Zelzele”, *Türk Dil ve Edebiyat Dergisi*, 44 (2011), ss. 1-82.

AMBRASEYS Nicolas N. ve Caroline F. FINKEL, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas, A Historical Review*, İstanbul, Eren, 1995.

AYALON Yaron, “Ottoman Urban Privacy in Light of Disaster Recovery,” *International Journal of Middle East Studies*, 43/3 (2011), ss.513-528.

AYALON Yaron, *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes*, New York, Cambridge University Press, 2014.

BAER Marc David, “The Great Fire of 1660 and the Islamization of Christian and Jewish Space in İstanbul,” *International Journal of Middle East Studies*, 36 (2004), ss. 159-181.

BARKAN Ömer Lütfi, “Research on the Ottoman Fiscal Surveys” M.A. Cook (haz.), *Studies in the Economic History of the Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 1970, ss.163-171.

CENGİZ Hasan Ali, *1752 Edirne Depremi. Zelzele-i Azime*, İstanbul, Kitabevi, 2020.

CENGİZ Hasan Ali, “1746 Edirne Yangını'nın Dinî Yapılarda Oluşturduğu Hasarlar” *Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022, ss.370-388.

ÇAKMAK Biray, “Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda afet yönetimi: 1894 büyük Uşak yangını” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2011), ss.63.90.

EKİN Ümit, “1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17 (2007), ss.29-50.

EMECEN Feridun, “Tarih koridorlarında bir sınır şehri: Edirne” E. M. İşli ve M. S. Koz (haz.), *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998).

FAROQHI Suraiya, “Sidjill” *EP*, c.9, Leiden, Brill, 1997, ss.539-545.

GÖKBİLGİN Tayyip, “Edirne” *DIA*, c. 10, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss.426-429.

HAZAI György, “Osmanlı Tarihinde Doğal Afetlerin Rolü Hakkında Birkaç Görüş” E. Zachariadou (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Çev. G.Ç.Güven ve S. Öztürk, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

KARAGEDİKLİ Gürer, “Bir Payitahtı Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıl Başlarında Edirne Şehrinin Sosyal ve Mekansal Yapısı Üzerine Bazı Gözlemler” Ümit Ekin (haz.), *Prof. Dr. Özer Ergenç'e Armağan*, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat, 2013, ss. 221-231.

KARAGEDİKLİ Gürer, “An Ottoman Imperial City in Transition. Transformation of Urban Governance in Edirne (18th and 19th centuries)”, *Kadim*, 4/2 (2022), ss.27-38.

KARAGEDİKLİ Gürer, “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, XVII. Türk Tarih Kongresi, (15- 17Eylül 2014, Ankara), IV/4, ss.1382-1387.

Karagedikli, G. (2023). Osmanlı Şehirlerinde Afetler Sonrası Kamusal Alanın İmarı: 18. Yüzyılda Edirne. ANKARAD, 4(7), 111-132.

- KÖSE Fatih, “1756 İstanbul Yangını”, *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2019), ss. 191-213.
- KÜTÜK Rifat, “Örfi Mahmud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XI/26 (2004), ss. 183-210.
- MAZLUM Deniz, *1766 İstanbul Depremi: Belgeler Işığında Yapı Anarımları*, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2011.
- MARCUS Abraham, “Men, women and property: dealers in real estate in 18th century Aleppo”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 26/2 (1983), ss.137-163.
- MIKHAIL Alan, *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*, New York, Cambridge University Press, 2011.
- MIKHAIL Alan, “The Ottoman Iceland: A Climate History”, *Environmental History*, 20/2 (2015), ss.262-284.
- SAHİLLİOĞLU Halil, “1640-1750 Edirne’de buğday fiyatları,” Ender Bilal (haz.), *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1995).
- SAKİN Orhan, *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri*, İstanbul, Kitabevi, 2002.
- SAWAI Kazuaki, “The 1509 Istanbul Earthquake and Subsequent Recovery”, *Mediterranean World*, 22 (2015), ss. 29-42.
- SAMIKIRAN Oğuzhan, *138 Numaralı Edirne Şer’iyye Sicili (H. 1119-1161/M.1707-1748)*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2006.
- ŞENGÜR Sabiha, *153 Numaralı Edirne Şer’iyye Sicili H.1164-1170/ 1750-1756*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2007.
- TAŞ Aziz Nazmi Şakir, *Adrianopol'den Edirne'ye Edirne ve Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- UĞUR Yunus, “Edirne” *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston ve B. Masters (haz.), New York, Infobase Publishing, 2009, ss.195-197.
- ÜREKLİ Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul, İletişim, 2000.
- WHITE Sam A., *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*, New York, Cambridge University Press, 2011.
- WHITE Sam A., *The Climate of Rebellion*; Oktay Özel, *The Reign of Violence. The Celalis, c.1550-1700*, Leiden, Brill, 2012.
- YILDIZ Kenan, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Dotoru tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012.
- YILDIZ Kenan, “1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar” Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan (haz.), *Osmanlı İstanbulu II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, Bildiriler, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi/İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss. 707-722.
- ZACHARIADOU Elizabeth, *Natural disasters in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete III: a symposium held in Rethymnon*, 10-12 January 1997 (Rethymnon: University of Crete Press, 1999).

Araştırma Makalesi / Research Article

**ROMANYA HÂRİCİYE NÂZIRI GRİGORE
GAFENCU'NUN TÜRKİYE SEYAHATI VE ANKARA
GÖRÜŞMELERİ**

Özlem YILDIRIM KIRIŞ*

Öz: Grigore Gafencu 1893 yılında Romanya Barlad'da doğdu. İlk tahsilini İsviçre'de, orta ve yüksek eğitimini Romanya'da tamamladı. 1919 yılında Romanya'da matbuat ajansının kurulmasına öncülük eden Gafencu, Argus ve Timpul gazetelerini kurdu. 20 Aralık 1938'de Romanya'da Millî İttihat Hükümeti'nde Hâriciye Nâzırlığı'na (Dışişleri Bakanlığı) tayin edildi. 1939 yılının Haziran ayında Türkiye'yi ziyaret eden Gafencu'ya eşi Esmee Gafencu, Romen üst düzey bürokratları ve yedi Romen gazeteci eşlik etti. İlk olarak İstanbul'a gelen Gafencu ardından üç gün sürecek olan seyahati için Ankara'ya hareket etti. Romanya Hâriciye Nâzırı İstanbul ve Ankara ziyaretleri sırasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Dr. Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmeler yaptı. Gafencu gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da Türk milleti tarafından samimi bir şekilde karşılanmıştır. Bu çalışmada Romanya Hâriciye Nâzırı Grigore Gafencu'nun İstanbul ve Ankara'da yapmış olduğu görüşmeler değerlendirilmiştir. Gafencu'nun ziyareti Bükreş ve Ankara arasındaki dostluk bağına daha da güçlendirmiştir. Gafencu gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da Türk milletinden samimi bir hüsnü kabul görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Romanya, Grigore Gafencu, Ankara, Şükrü Saraçoğlu, Balkanlar.

**ROMANIAN FOREIGN MINISTER GRIGORE
GAFENCU'S TRAVEL TO TURKEY AND MEETINGS
IN ANKARA**

Abstract: Grigore Gafencu was born in Barlad, Romania in 1893. He completed his primary education in Switzerland and his secondary and higher education in Romania. In 1919, Gafencu

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
ozlem.yildirim@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8901-4190.

pioneered the establishment of a press agency in Romania and founded the newspapers Argus and Timpul. On 20 December 1938, he was appointed as the Minister of Foreign Affairs (Ministry of Foreign Affairs) in the National Union Government in Romania. In June 1939, Gafencu visited Turkey, accompanied by his wife Esmee Gafencu, senior Romanian bureaucrats and seven Romanian journalists. Gafencu first arrived in Istanbul and then travelled to Ankara for a three-day visit. During his visits to Istanbul and Ankara, the Romanian Minister of Foreign Affairs met with President İsmet İnönü, Prime Minister Dr Refik Saydam and Foreign Minister Şükrü Saraçoğlu. Gafencu was cordially welcomed by the Turkish nation both in Istanbul and Ankara. In this study, the meetings of the Romanian Minister of Foreign Affairs Grigore Gafencu in Istanbul and Ankara were evaluated. The Romanian delegation stayed in Ankara for three days and was hosted at Ankara Palas Hotel. Gafencu's visit further strengthened the bond of friendship between Bucharest and Ankara. Gafencu received a sincere acceptance from the Turkish nation both in Istanbul and Ankara.

Key Words: Romania, Grigore Gafencu, Ankara, Şükrü Saraçoğlu, Balkans.

Extended Abstract

Grigori Gafencu was appointed as the Romanian Minister of Foreign Affairs on 20 December 1938. Gafencu visited Turkey between 10-14 June 1939. This visit, which took place on the eve of the Second World War, was of great importance for Turkey-Romania relations and the Balkan geography. The visit of the Romanian Minister of Foreign Affairs, in his capacity as the then president of the Balkan Treaty, attracted the attention of the whole world, especially the Balkans and Europe. Romanian Minister of Foreign Affairs Gafenco, his wife and the accompanying delegation travelled to Istanbul on the Romanian steamer Daçya. Before travelling to Turkey, Gafencu visited Berlin, Brussels, Paris, London, the Vatican and Belgrade. Gafencu had his last meeting with the Minister of Foreign Affairs of Yugoslavia and then travelled to Turkey. The Romanian Minister of Foreign Affairs was accompanied by his wife Esmee Gafencu, His Excellency Mr Georges Davidesco, Director of Political Affairs at the Romanian Ministry of Foreign Affairs, Mr Dan Berceanu, Professor at the University of Bucharest, Mr Jean Pusca, Chief of Staff to the Minister of Foreign Affairs, several other senior officials and seven journalists. Gafencu first visited Istanbul. Gafencu was welcomed at the Galata quay by the governor and mayor of Istanbul, Dr Lütü Kırday, the ambassador of Bucharest, Hamdullah Suphi Tanrıöver, the Commander of Istanbul, General Halis Bıyıkday, Fikret, one of the chiefs of protocol of the Foreign Ministry, Sadrettin Aka, the Director of Istanbul Police, Storca, the

Romanian Ambassador to Ankara, Lukovic, the Romanian Consul General in Istanbul, consular officials and Romanians living in Istanbul dressed in their national costumes. The Romanian delegation was hosted at the Pera Palas Hotel in Istanbul. The Romanian Minister and the accompanying delegation visited the Taksim Republican Monument in Istanbul and laid a wreath at the monument. The Romanian delegation was welcomed with enthusiasm by the crowded public in the places they visited. After Taksim, Gafencu also visited the Romanian consulate in Istanbul. The Grand Bazaar and Beyazıt Square were the other places visited. Haydarpaşa Station was decorated with Turkish and Romanian flags. Gafencu, who first arrived in Istanbul and held various meetings and events here, then left Istanbul for Ankara. The Romanian delegation stayed in Ankara for three days and was hosted at Ankara Palas Hotel. Gafencu and his accompanying guests were welcomed with official ceremonies in Istanbul and Ankara. Gafencu was welcomed at Ankara station by Foreign Minister Şükrü Saraçoğlu and his wife, Ankara Governor and Mayor Nevzat Tandoğan, General Secretary of the Ministry of Foreign Affairs Numan Menemencioglu, General Kemal Gökçe, Commander of the Ankara position, Şinasi, Director of Ankara Security, Colonel Demir Ali, Commander of the Central Command and a large crowd of people. Turkish and Romanian national anthems were played by the band during the welcoming ceremony. The route from Ankara station to Ulus square was decorated with Romanian and Turkish flags. From Station Street to Ankara Palas Hotel, the masses of people gathered on the road greeted and applauded the Romanian Minister of Foreign Affairs and his wife with enthusiasm. Although Gafencu's visit to Ankara was made with an official purpose, the Romanian Minister of Foreign Affairs shared the results of his contacts with European and Balkan states with the Turkish Foreign Minister Şükrü Saraçoğlu, which led to an exchange of ideas between the ministers of the two countries. In a period when the Second World War was approaching, this visit of Gafencu was remarkable in terms of Balkan politics and peace in the Balkans. The understanding and determination of Turkey and Romania, the two strong elements of the Balkan unity, to act together in order to protect the Balkan peace and to defend the Balkan geography against external threats was one of the most important issues emphasised in the bilateral talks. The Ankara negotiations were followed with interest not only for the Balkans but also for the need for peace in Europe and the whole world. Gafencu visited many places in Ankara and held bilateral meetings with Turkish politicians. The Romanian delegation visited the Ethnography Museum and laid a wreath at the tomb of the eternal chief Mustafa Kemal Atatürk and observed a moment of silence. The delegation also visited the Gazi Institute of Education, Ankara Radio,

the Master School, the Police Institute, the Agricultural Institute and the Çubuk Dam. Gafencu watched horse races at Ankara Hippodrome together with Prime Minister Refik Saydam, Foreign Minister Şükrü Saraçoğlu and Minister of Agriculture Muhlis Erkmen. The visit of the Romanian Minister of Foreign Affairs to Ankara was followed closely and with interest by the Turkish and Romanian press. The Ankara talks between Turkey and Romania were widely covered in the press of both countries. In the news reflected in the Turkish press, information and evaluations about the arrival of the Romanian Minister of Foreign Affairs to Turkey and the meetings held in Ankara were included. In the evaluations, it was emphasised that the visit of the Romanian delegation was of great importance in terms of strengthening the Balkan Treaty and preserving peace in the Balkan geography. It was also mentioned that it contributed to the further strengthening of the bilateral good relations between Turkey and Romania, and that it was an important step taken for trust and peace before the approaching Second World War. During the bilateral meetings between Turkey and Romania, the possibilities of further strengthening the Balkan Treaty were explored. In the event of a possible intervention, thoughts were expressed to protect the Balkan geography from threats and dangers. The result of the bilateral meetings was that the relations between Turkey and Romania became stronger and more solid. Arriving in Turkey on 11 June 1939, Gafencu had his last meeting with President İsmet İnönü in Yalova before leaving Turkey on 14 June. Gafencu and the accompanying delegation were welcomed with intense interest and love of the people both in Istanbul and Ankara.

Giriş

Grigori Gafencu 1893 yılında Romanya Barlad'da doğdu. Babasının asıl ismi Jolin Sanders'tir. Rusya'ya göç ettikten sonra Gafencu adını almıştır. Babası İngiliz, annesi ise Rus idi. Grigori Gafencu ilk tahsilini İsviçre'de yaptı, orta ve yüksek tahsilini Romanya'da tamamladı. Daha sonra tahsiline Fransa'da devam etmiştir. Yeni kültürler görmek için Almanya ve İngiltere'de uzun süre kalan Gafencu, Avrupa kültürüyle yetişmiştir. Askerlik vazifesini Birinci Dünya Savaşı'nda yerine getirmiştir.¹ Romanya'ya dönüşünde 1913 yılında topçu olarak savaşa katılmıştır.

¹ "Günün Adamları Grigori Gafencu", Son Posta, 30 Mayıs 1939, s.8, Bkz. "Romanya Birinci Dünya Savaşından kazançlı çıktı. Avusturya'dan Bukonivayı, Macaristan'dan Transilvanya ve Banat'ın yarısını ilhak etti. Rusya'dan Besarabya'yı geri aldı ve Bulgaristan ile arasındaki sınır 1914 yılındaki duruma göre belirlendi. Yani Bulgarlardan Balkan savaşında aldığı Dobruca topraklarını muhafaza etti", Ahmet Şükrü Esmer, Siyasi Tarih (1919-1939), Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1953, s.66-67.

Birinci Dünya Savaşı'nda ilk olarak topçu zabıtlığı, sonra da tayyarecilik görevlerini yerine getiren Gafencu, Romanya'nın ileri gelen pilotlarından. Yapmış olduğu hizmetler ile Corosna Romanici (kılıçlı) ve Steaua Romanici (kılıçlı) nişanları ile birlikte Mihai Viteazul ve İngiltere'nin askerî haç nişanı ile ödüllendirilmiştir.² Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gafencu, gazetecilik mesleğini seçmiştir.³ 1919 yılında yirmi altı yaşında iken bir matbuat ajansı kurmuştur. Romanya Hükümeti ajansa resmi bir mahiyet vermiş ve bu durum Gafencu için bir şeref teşkil etmiştir. Bunun dışında Bükreş'te Argus isimli iktisadi gazeteyi ve daha sonra Timpul gazetesini kurmuştur. Timpul gazetesi Romanya Hükümeti'nin fikirlerini neşretmiştir. Gafencu, devlet hizmetinde de Hâriciye Nezâreti Müsteşarı, Münakalat Nâzırı, Avrupa devletleri nezdinde heyet riyasetleri gibi önemli görevler almış ve bu vazifelerin her birinde başarı göstermiştir.⁴ 1928'de Hâriciye Nezâreti Kâtib-i Umumiliği ve Kabine Riyaseti Kâtipliği'ne tayin edilmiştir. 1929 yılında Münakalat ve Ticaret Nezâreti Kâtipliği görevlerinde bulunmuş ve 1932'de yeniden Hâriciye Nezâreti Kâtipliği'ne atanmıştır. Kendisi milletvekili iken eski Falticeni (Millî Köylü Partisi'ni) teşkil etmiştir. 20 Aralık 1938'de Patrik Miron Cristea'nın kurduğu Millî İttihat Hükümeti'nde Hâriciye Nâzırlığı'na tayin edilmiştir. Romanya Başbakanı Miron Cristea'nın 1 Şubat 1939'da teşkil ettiği Yeni Milli Renesans hükümetinde ve Kalinesco kabinesinde de Hâriciye Nâzırlığı vazifesini yerine getirmiştir.⁵ Gafencu İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki yaşamını İsviçre'de sürdürmüştür.⁶

Bern Elçiliği'nden Hâriciye Nâzırlığı'na gönderilen belgede Romanya'nın son Moskova sefiri olan Gafencu'nun İkinci Dünya Savaşı'nın ardından

² "Grigoire Gafenco Kimdir?", Tan, 11 Haziran 1939, s.10, Bkz. Gafencu, İngiltere'den Military Cross ve Fransa'dan Legion d'honneur nişanlarını almıştır, "Günün Adamları Grigori Gafenco", Son Posta, 30 Mayıs 1939, s.8.

³ "Grigoire Gafenco Kimdir?", Tan, 11 Haziran 1939, s.10.

⁴ "Günün Adamları Grigori Gafenco", Son Posta, 30 Mayıs 1939, s.8, "Grigoire Gafenco Kimdir?", Tan, 11 Haziran 1939, s.10, *Cenevre'de hukuktan mezun olmuş ve Paris'te doktora diplomasını almıştır, Vremea mecmuasını çıkarmıştır. 1922 de Argus gazetesinin müdürü olmuştur. Orient Radio telgraf ajanslığını tesis etmiş, sonra da nazır oluncaya kadar tesis etmiş bulunduğu Timpul gazetesini çıkarmıştır* "Grigoire Gafenco Kimdir?", Tan, 11 Haziran 1939, s.10.

⁵ "Grigoire Gafenco Kimdir?", Tan, 11 Haziran 1939, s.10.

⁶ "Avrupa'nın Son Günleri, Romanya'nın Eski Dışişleri Bakanı Gafenco Yeni Bir Eser Neşretti", Akşam, 3 Mart 1946, s.6.

Cenevre'de üç yıl politika mülteci olarak yaşadığı belirtilmiştir.⁷ Ayrıca “Doğu’da Harbin Mukaddematı” adlı bir eser yayımlanan Gafencu Avrupa’da büyük yankı uyandırmıştır.⁸ Bern Elçiliği’nden Hâriciye Nâzirliği’ne gönderilen yazıda söz konusu eser ile ilgili olarak: “*Balkan devletlerinin istiklali gayesini takip eden ve bu hususta Almanya’nın takip eylediği siyaset kadar Amerika’nın öteden beri malum olan nüfuz politikasını da kötöleyen bu kitap mütefikler mehafinde oldukça soğuk karşılanmış idi.*” değerlendirmesi yer almıştır.⁹ Bu durumun nedeni ise İkinci Dünya Savaşı’nda Romanya ve Bulgaristan’ın Mihver devletlerin yanında yer almış olmasıdır.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye ile Romanya arasındaki ilişkiler Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesi doğrultusunda oldukça iyi bir seyir izlemiştir.¹¹ İlişkilerini ikili anlaşmalarla yürüten Türkiye, Yunanistan ile sorunlarını çözdükten sonra, Balkan ülkeleriyle bölgesel çaplı bir iş birliğinin yapılması için teşebbüslerde bulunmuştur.¹² Türkiye, 1926’da Balkan devletleri arasında sınırların karşılıklı olarak güvence altına alınması amacıyla toplu bir güvenlik sisteminin kurulmasına yönelik girişimde bulunmuşsa da bundan bir sonuç alamamıştır. Bir müddet sonra Balkan Devletleri arasındaki sorunlar ortadan kalkınca bir anlaşma zemini oluşmuştur.¹³ Uluslararası Barış Bürosu’nun Ekim 1929’da Atina’da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi’nde Yunanistan eski Başbakanı Papanastasiou bir Balkan Birliği kurulması fikrini önermiştir. İlk Balkan Konferansı Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan temsilcilerinin

⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 525/38308-153261-3, (11.25.1944).

⁸ “Avrupa’nın Son Günleri, Romanya’nın Eski Dışişleri Bakanı Gafencu Yeni Bir Eser Neşretti”, Akşam, 3 Mart 1946, s.6, Bkz.“Avrupa’nın Son Günleri” adlı eseri kaleme alan Gafencu eserin ön sözünde Batı devletleriyle Rusya arasında ilişkilerin ehemmiyetini anlatmıştır, “Avrupa’nın Son Günleri, Romanya’nın Eski Dışişleri Bakanı Gafencu Yeni Bir Eser Neşretti”, Akşam, 3 Mart 1946, s.6.

⁹ BCA, 525/38308-153261-3, (11.25.1944).

¹⁰ Hikmet Öksüz, Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar, I. Baskı, Serander Yay., Trabzon, 2016, s.177.

¹¹ Öksüz, a.g.e., s. 150.

¹² Zafer Toprak, İlhan Tekeli v.d., Modern Türkiye Tarihi, Edt. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yay., 1. Baskı, Ankara, 2019, s.220, 221.

¹³ Ahmet Eyicil, “Atatürk Devrinde Türkiye’nin Balkan Politikası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yıl:2004, Cilt:20, Sayı: 59, s. 357.

katılımıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da gerçekleşmiştir.¹⁴ Türkiye ve Yunanistan'ın Balkanlar'da statükocu bir siyaset izlemesi Romanya'yı Türkiye'ye yaklaştırmıştır.

Türkiye ve Romanya arasında 1929 yılında Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi ile 18 Eylül 1930'da Bükreş'te Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma imzalanmıştır.¹⁵ Romanya ile Türkiye'nin işbirliği ise Balkan Antantı'ndan önce olmuştur.¹⁶ İyi ilişkileri devam ettirmek isteyen Romanya Hâriciye Nâzırı Titulescu'nun Ankara'yı ziyaretinde¹⁷ iki ülke arasında 17 Ekim 1933 tarihinde Türk-Romen Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır.¹⁸ Türkiye-Romanya dostluk muahedesi 22 maddeden meydana gelmiştir.¹⁹ Bu antlaşma iki ülke ilişkilerini güçlendirmiş, Balkanlar'daki işbirliği ve barış politikasının temel taşlarından birini teşkil etmiştir.²⁰ Romanya'yı söz konusu antlaşmayı imzalamaya götüren sebepler, Bulgaristan'ın revizyonist isteklerinden çekinmesi ve kendi deniz ticaretinin, Boğazlarda serbest geçişin bekçisi olan Türkiye'ye bağlı olmasıydı.²¹ On yıllık bir süre ile yapılan bu antlaşmayla 1934 Balkan Antantı'na doğru önemli bir adım atılmıştır.

1934 yılında Tefvîk Rüştü Aras'ın Bükreş'i ziyareti ve temasları neticesi Türk-Romen dostluğu daha da gelişmiştir. Sağlanan iş birliği ile 1935'te Köstence Limanı'ndan geçiş için bir protokol ile 1936'da Dobruca Türklerinin göçlerini düzenleyen bir sözleşme imzalanmıştır.²² Türk-Romen ilişkilerinin seyri açısından Romanya Başbakanı Tataresku'nun 1937 yılının Ekim ayında Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret önem arz

¹⁴ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap, 3. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2018, s.179.

¹⁵ Eyicil, a.g.m., s.349, Bkz. Türkiye Ekim 1930'da Yunanistan ile Dostluk, Tarafsızlık ve Uzlaştırma Antlaşmasını imzalamıştır. Yine Türkiye'nin, Ekim 1933'te Romanya, Kasım 1933'te Yugoslavya ile Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalaması bu devletleri Balkan Antantı çizgisine yaklaştırmıştır, Eyicil, a.g.m., s.358.

¹⁶ Abdülhâhat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.238.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1983, s.338.

¹⁸ Öksüz, a.g.e., s. 186.

¹⁹ "Türk-Romen Münasebatı", Akşam, 18 Ekim 1933, s.2.

²⁰ Akşin, a.g.e., s. 240.

²¹ Armaoğlu, a.g.e., s.339.

²² Eyicil, a.g.m., s.349, 350.

etmiştir. Falih Rıfkı Atay “Ekselans Tataresku” başlıklı yazısında iki millet arasında ki dostluğun dayanağını, geçmişten gelen köklü ve derin sevgi, ortak menfaatler ve bölgenin sulhu açısından iki ülkenin politik birliği olarak açıklamıştır.²³ 18-20 Haziran 1938’de Romanya Kralı II. Carol, İstanbul’a gelmiş ve Atatürk’ü ziyaret etmiştir.²⁴ Siyasi çevreler tarafından bu görüşmeye büyük önem verilmiştir.²⁵

Balkan Antantı’nın kuruluşuna bakıldığında 9 Şubat 1934’te imzalanan antanta göre Balkan devletlerini teşkil eden Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya’nın katılımıyla Balkan Antantı imzalanmıştır.²⁶ Balkan Antantı’nı imzalayan devletler, Avrupa’da oluşan siyasi gelişmelere* karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır.²⁷

Antanta göre söz konusu devletler Balkan devletlerini teşkil eden kendilerinin ve tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına aldıklarını taahhüt etmişlerdir. Taraflar çıkarlarını bozabilecek olaylar karşısında önlemler alma yolunda aralarında görüşmeler yapma sorumluluğunu almışlardır. Balkan Antantı imzalayan devletler tarafından uygun görüldüğü takdirde antantın her Balkan ülkesinin katılım isteğine açık olabileceği kabul edilmiştir.²⁸ Antant ile beraber gizli bir protokol de imzalanmıştır. Bu protokole göre, taraflardan birisi Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrarsa ve bir Balkan devleti de saldırıda bulunan devlete yardım ederse diğer taraflar bu Balkanlı saldırıya karşı birlikte savaşa gireceklerdi.²⁹

İtalya’nın 7 Nisan 1939’da Arnavutluk’u işgale başlaması ve savaşın sıcak etkilerinin Balkan yarımadasına sıçraması Balkan Antantı’na bağlı olan

²³ Falih Rıfkı Atay “Ekselans Tataresku”, Ulus, 28 Ekim 1937, s.1.

²⁴ Eyicil, a.g.m., s.350.

²⁵ Akşin, a.g.e., s.240.

²⁶ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap, 3. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2018, s.179.

* Birinci Dünya Savaşı sonrası bloklaşma hareketleri Tuna ve Balkanlar bölgesinde de ortaya çıkmıştır. Bu bölgede Almanya’nın başını çektiği revizyonist grup içerisinde Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan yer almıştır. Bu gruba karşı Fransa’nın öncülüğünde Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya anti revizyonist grubu oluşturmuştur, Öksüz, , a.g.e., s.156,

²⁷ Turan, a.g.e., s.183.

²⁸ Mithat Atabay, Türk Dış Politikası, Paradigma Akademi Yay, İstanbul, 2014, s.195.

²⁹ Durmuş Yalçın v.d., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 445.

ülkelerde telaşa neden olmuştur.³⁰ Bu gelişme üzerine Türkiye açık bir şekilde İngiltere'nin yanında yer almıştır. İngiltere ile ortak bir bildiri imzalayan Türkiye, Doğu Akdeniz'de gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı İngiltere ile iş birliği içerisinde olacağını bildirmiştir.³¹ Türkiye, İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere ile olan görüşmelerini hızlandırmış ve ortak yayınlanan bir bildiriyle süreci neticelendirmiştir.³² Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşmasına sert bir tepki gösteren Yugoslavya bu tutumuyla Romanya'yı da etkilemiştir.³³ İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, Balkan Antantı'nın savunma ve caydırıcılığa dönük beklentileri sağlayamadığını göstermiştir.³⁴

Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı öncesi faşist ideolojinin etkisine giren Balkanlar, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından komünist ideolojinin kontrolüne girmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya komünist ideolojik etkiye girerken; Türkiye ile Yunanistan Batı yönlü demokrasiler yanında yer almıştır.³⁵

Romanya Hâriciye Nâzırı Gregoire Gafencu'nun Türkiye'ye Gelişi

Romen Hâriciye Nâzırı Gafencu, ilk Türkiye ziyaretini İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından 8 Nisan 1939'da yapmıştır.³⁶ İkinci Türkiye seyahatini ise 1939 yılının haziran ayında gerçekleştirmiştir. Gafencu, İstanbul ve Ankara'da resmî törenlerle karşılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde siyasi temasların büyük önem arz ettiği bu süreçte Gafencu'nun ziyareti Balkanlar'ın siyaseti açısından dikkat çekici olmuştur. "Muhterem Misafirimiz" başlığıyla kaleme aldığı yazısında bu ziyareti değerlendiren A. Şükrü Esmer, Gafencu'nun Ankara ziyaretinin resmî bir amaçla yapılmış olduğunu ve Türkiye Hâriciye Vekiliyle karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak üzere gerçekleştiğini dile getirmiştir. A. Şükrü Esmer, bu fikir alışverişinin samimi bir hava içerisinde gerçekleşeceğinden şüphe duyulmadığını belirterek Türkiye ile Romanya

³⁰ Tefvik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.402.

³¹ Selim Deringil, Denge Oyunu, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, s.71.

³² Osman Akandere, Milli Şef Dönemi, İz Yay., İstanbul, 1998, s.270,271.

³³ Huner Tuncer, İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950), 2. Basım, Kaynak Yay., İstanbul, 2012, s.52.

³⁴ Çavdar, a.g.e., s.402.

³⁵ Öksüz, a.g.e., s.177.

³⁶ Selçuk Ural, Selçuk Kılınc, (2015) "Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950)" KAÜ İİBF Dergisi, 6(11), s.187.

arasında hiçbir menfaat ayrılığının olmadığını ifade etmiştir. Balkanlar'ın sulhunu temin için Türkiye ve Romanya'nın işbirliği yapmayı birbirine taahhüt ettiğini ve iki ülkeye gelebilecek müşterek tehlikeyi de birlikte karşılamaya azmetmiş bulunduğunu belirtmiştir. Esmer, bu nedenlerle Türkiye ile Romanya'nın geleceğinin birleştiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Söz konusu nedenlerden dolayı Romanya'nın sadece hârici münasebetlerinin değil dâhili vaziyetinin de Türkiye'yi alakadar ettiğine temas etmiştir. Romen Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun diplomatik girişimlerinin Türk-Romen dostluk ilişkilerini kuvvetlendirdiğini ve Balkanlı milletler arasındaki dayanışmayı desteklediğini ifade etmiştir.³⁷ Reşad Sagay'ın kaleme aldığı "M. Gafencu'nun Türkiye Ziyareti" başlıklı makalede dünyanın geçirdiği buhranlı bir zamanda Gafencu'nun Türkiye'yi ziyaret etmek üzere geldiği belirtilmiştir. Sagay, Türkiye ve Romanya'nın bu zorlu süreçte ellerinde bulunan bütün imkân ve vasıtalarla hareket etme kararında olduklarını ifade etmiştir. Sagay, Romen Nâzırının ziyaretinin Avrupa'nın güneydoğusu ve Balkanlarda sulhun devamlılığını sağlamak için beşerî ve millî temasların bir örneği olarak görüldüğünü belirtmiştir.³⁸

Söz konusu ziyaret hakkında ilk değerlendirmeler böyle iken Hâriciye Vekâlet'inden, Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen yazıda, Romanya Hâriciye Nâzırı Gregoire Gafencu ve eşi Esmee ile birlikte Türkiye'ye gelecek misafirlerin listesi verilmiştir. Romanya Hâriciye Nezâreti Siyasi İşler Müdürü Ekselans Bay Georges Davidesco, Bükreş Üniversitesi Profesörü Dan Berceanu, Hâriciye Nâzırı'nın Hususi Kalem Müdürü Bay Jean Pusca, Hususi Kalem Mümeyyisi Bay Livin Pop ve yedi gazeteci bu listede yer alan isimler idi.³⁹ Söz konusu belgede Romanya'dan gelecek olan misafirler için 10 Haziran 1939 Cumartesi günü için belirlenen program hakkında da bilgiler bulunmaktadır.⁴⁰ Programa göre, misafir Hâriciye Nâzırı ve beraberindeki heyet İstanbul'daki görüşme ve ziyaretlerini tamamladıktan sonra Anadolu Ekspres'i'ne bağlanacak olan

³⁷ A. Şükrü Esmer, "Muhterem Misafirimiz", Ulus, 11 Haziran 1939, s. 1, 6.

³⁸ Reşad Sagay, "M. Gafencu'nun Türkiye Ziyareti", Yeni Sabah, 11 Haziran 1939, s.2.

³⁹ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-2, (08.06.1939) Bkz. Romen basın temsilcileri arasında yer alan isimler: Romen Ajansı Genel Müdürü Th. Solacola, Romanya Hâriciye Nâzırı'nın düşüncelerini yansıtan 'Timpul' gazetesinin editörü M. Grigosescu, 'Romanya' gazetesinin siyasi başyazarı Jacquer Paleologu, 'Curentul' gazetesinin baş editörü Romulus Dinau, ile 'Seara' gazetesi editörü Damasehin yer almıştır, "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁴⁰ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-4, (08.06.1939).

hususî vagona takiben saat 19.10'da Ankara'ya gitmek üzere Haydarpaşa Garı'ndan hareket edeceklerdi.⁴¹

Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu, eşi ve beraberindeki heyet ile birlikte Daçya isimli Romanya vapuru ile İstanbul'a gelmiştir.⁴² Gafencu, Galata Rıhtımı'nda Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, İstanbul Komutanı General Halis Bıyıkday, Hâriciye protokol şeflerinden B. Fikret, İstanbul Emniyet Direktörü B. Sadrettin Aka, Romanya'nın Ankara Büyükelçisi B. Storca, Romanya'nın İstanbul Başkonsolosu B. Lukoviç, konsolosluk erkânı ve millî elbiselerini giymiş İstanbul'da bulunan Romen artistler ve Romenler tarafından karşılanmıştır.⁴³ Ayrıca Gafencu'yu karşılayanlar arasında Türk ordusunda staj görmekte olan yüksek rütbeli Romen zabitlerinden Kolonel B. Vartik, L. Teoderesku, Haliç'te tamir edilmekte olan Romen harp gemisi ve denizaltı kumandan ve zabitleri, Yugoslavya'nın yeni İstanbul Konsolosu B. Hacı Corçıyeviç de yer almıştır.⁴⁴ Lütfi Kırdar, B. Gafencu'ya güzel bir buket takdim etmiştir. Misafir Hâriciye Nâzırı kendisini karşılayanlarla teker teker tokalaşmış, askeri merasimi ifa eden bir kıta askeri teftiş etmiştir. Bando mızıkası önce Romen ve sonra Türk millî marşlarını çalmıştır.⁴⁵ Hâriciye Nâzırı Gafencu, kendisini karşılayanları Daçya vapuruna davet ederek ikramda bulunmuş ve onları ağırlamıştır. Daçya vapurunda Türk basınıni kabul ederek önemli açıklamalarda bulunan Gafencu Türkiye Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile dünyada yaşamılan son önemli gelişmeler üzerine fikir alışverişinde bulunacaklarını dile getirerek şu hususlara değinmiştir:

“Çok sevdiğim memleketinizi yeniden görmek fırsatını bulduğumdan dolayı son derece memnunuz. Türkiye ile Romanya arasındaki kuvvetli dostluk hakkında fazla bir şey söylemeye lüzum yoktur. Bunun kutsiyetini ve derecesini sizde bilirsiniz. Beynelmilel vaziyetin her zamankinden daha enteresan bulunduğu şu anda bilhassa samimi dostum Hâriciye Vekiliniz B. Şükrü Saraçoğlu ile beynelmilel hadiseler üzerinde görüşmek benim için hususî bir ehemmiyeti haiz olacaktır. Ekselans Şükrü Saraçoğlu ile bu fırsattan istifade ederek iki memleketi alakalandıran müşterek meseleleri de görüşeceğiz. Bütün bu görüşmelerimiz sıkı sıkı bağlı olduğumuz Balkan Antantı'nın ebedileştirilmesine matuftur. Ankara'dan dönüşümde sizinle daha uzun görüşmek ve bütün suallerinize cevap verebilmek imkânını bulacağım için şimdiden memnuniyet duymaktayım.”⁴⁶

⁴¹ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-5, (08.06.1939).

⁴² “B. Gafenco Bugün Şehrimize Geliyor”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.1

⁴³ “B. Gafenco Bugün Şehrimize Geliyor”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.1

⁴⁴ “Rumen Hariciye Nazırının Beyanatı”, Akşam, 11 Haziran 1939, s.4.

⁴⁵ “B. Gafenco Bugün Şehrimize Geliyor”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.1.

⁴⁶ B. Gafenco Şehrimize Geliyor”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

Romanya Nâzırı saat 16.00'da Daçya vapurundan çıkmış Pera Palas Oteli'nde bir müddet dinlenmiştir.⁴⁷ Gafencu daha sonra resmî üniformasını giymiş bir vaziyette saat 17.00'de ilk olarak Vali Dr. Lütfi Kırdar'ı daha sonra İstanbul Komutanı General Halis Bıyıkday'ı makamlarında ziyaret etmiştir. Bir müddet sonra Vali, Pera Palas Oteli'ne giderek iade-i ziyarette bulunmuştur. Gafencu, otomobil ile Taksim'e gitmiş ve Cumhuriyet abidesine bir çelenk koymuştur. Müttefik Hâriciye Nâzırı'nın Taksim'e gittiğini öğrenen kalabalık bir grubun Taksim Meydanı'nı doldurduğu aktarılmıştır. Gafencu'nun çelenk koymak üzere orada bulunması, halkın kendisine karşı büyük ve dostane ilgisine neden olmuştur. Taksim'den sonra Sıraselviler'de Romanya Konsolosluğu'na giden Hâriciye Nâzırı burada Romen topluluğunu kabul etmiştir.⁴⁸ Bayan Gafencu ise daha önce Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eşi Bayan Tanrıöver ve Hâriciye Vekâleti mümessilleri Fikret Özdoğancı'nın eşi Bayan Özdoğancı'nın refakatlerinde otomobille İstanbul'da bir gezinti yaparak; Kapalıçarşı'yı ve Bayezid Meydanı'nı ziyaret ettikten sonra konsoloshanedeki toplantıya iştirak etmiştir.⁴⁹

Romanya Konsoloshanesi'ndeki kabul sırasında gazeteci M. Koç'un ayrı bir görüşme yapma teklifi Gafencu tarafından kabul edilmiştir. Son Posta gazetesinde Gafencu ile yapılan bu mülakata yer verilmiştir. Balkan Antantı'na dair açıklamalarda bulunan Gafencu, Yugoslavya'nın Balkan Antantı'nın sadık bir üyesi olduğuna inandığını ifade etmiştir. Balkan Antantı'nın hiçbir devlete bağlı olmadığını ve Balkanlar'ın masumiyetini müştereken temin etmenin yararını anlamış bulunan Balkan devletlerinin bunu çeşitli vesilelerle ilan ettiğini dile getirmiştir. Gafencu, M. Koç'un, Balkan Antantı çerçevesinde bazı değişikliklerin meydana geldiğine dair bir kısım yabancı basında çıkan haberlerin ne derece doğru olduğuna dair yöneltmiş olduğu soruyu şu sözlerle cevaplamıştır: *"Evet, Balkan Antantı'nda bir değişiklik vardır. Çünkü Antant devletleri eskisine nazaran çok kuvvetlenmiştir."*⁵⁰

Konsolosluktan ayrılan Gafencu otomobille Tophane Rıhtımı'na gitmiş, buradan kendilerine tahsis edilen bir vapurla Haydarpaşa'ya geçmiştir. Haydarpaşa'nın Türk ve Romen bayraklarıyla süslendiği aktarılmıştır. Gafencu, Haydarpaşa'da bekleyen kalabalık halkın alkışları arasında 19.15

⁴⁷ "Misafirimiz Abideye Çelenk Koydu", Akşam, 11 Haziran 1939, s.4.

⁴⁸ "B. Gafenco Şehrimize Geliyor", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

⁴⁹ "Dost Rumen Hariciye Nazırının 'Son Postaya' Mühim Beyanati", Son Posta, 11 Haziran 1939, s.11.

⁵⁰ Dost Rumen Hariciye Nazırının 'Son Postaya' Mühim Beyanati", Son Posta, 11 Haziran 1939, s.11.

trenine binmiş ve kendisini uğurlayanlara veda ederek Ankara'ya hareket etmiştir.⁵¹ Romanya Nâzırı'na Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya'nın Ankara Sefiri B. Stoyka⁵² Romen Hâriciye Nezâreti siyasi işler ve hususi kalem müdürleri ile Rador ajansı temsilcisi ve dokuz Romen gazeteci de eşlik etmiştir.⁵³

Gafencu'nun Ankara'ya Ziyareti ve Görüşmeleri

Hâriciye Vekâlet'inden, Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen yazıda, Gafencu'nun 11 Haziran 1939 Pazar günü Ankara programına dair bazı bilgiler verilmiştir. Gafencu'nun saat 09.10'da Ankara'ya ulaşacağı bildirilmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı ve eşinin; Ankara istasyonunda Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve eşi, Ankara Valisi ve Belediye Reisi Nevzat Tandoğan, Hâriciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu, Ankara Mevki Komutanı General Kemal Gökçe, Hâriciye Vekâleti Protokol Dairesi Reisi Şevket Keçeci, Birinci Daire Reis Vekili Sedat Zeki Örs, Ankara Emniyet Direktörü Şinasi, Ankara Merkez Komutanı Albay Demir Ali ve Romanya Sefareti Erkânı tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir.⁵⁴ Resmî askerî karşılama töreninin ardından kıtaya refakat eden bando mızıkancının ilk olarak Romanya millî marşını, ardından da İstiklal Marşı'nı çalacağı bildirilmiştir. Karşılamanın ardından misafirlerin Ankara Palas Oteli'ne gidecekleri bilgisi verilmiştir.⁵⁵ Gafencu'nun Ankara programında, hükümet merkezinde üç gün kalacağı ve bu süre zarfında şerefine ziyafetler verileceği aktarılarak⁵⁶ Ankara'da yapacağı ziyaretlere dair bilgi verilmiştir.⁵⁷ Programda misafir Hâriciye

⁵¹ "B. Gafenco Şehrimize Geliyor", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6, "Misafirimiz Abideye Çelenk Koydu", Akşam, 11 Haziran 1939, s.4.

⁵² "Misafirimiz Abideye Çelenk Koydu", Akşam, 11 Haziran 1939, s.4.

⁵³ "Rumen Hariciye Nazırının Beyanatu: Arzumuz Balkan Antantının Ebediyen Devamıdır. Ankara'da Konuşmalarımız Bu Gayeyi İstihdaf Edecek", Akşam, 11 Haziran 1939, s.1.

⁵⁴ *BCA*, 30-10-0-0/200-370-3-6, (08.06.1939), Bkz. "Gafenco Ankara'da", "Dost ve Rumen Hariciye Nazırı Büyük Merasimle Karşılandı", Cumhuriyet, 12 Haziran 1939, s.9.

⁵⁵ *BCA*, 30-10-0-0/200-370-3-6, (08.06.1939), "B. Gafenco Şehrimize Geliyor", "Bugünkü Program", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6, "Romanya Hariciye Nazırı Ankara'ya Vasil Oldu", Akşam, 11 Haziran 1939, s.2.

⁵⁶ "Dost Rumen Hariciye Nazırının 'Son Postaya' Mühim Beyanatu", Son Posta, 11 Haziran 1939, s.11.

⁵⁷ *BCA*, 30-10-0-0/200-370-3-6, (08.06.1939).

Nâzırı ve beraberindekilerin Mustafa Kemal Atatürk'ün kabrini ziyaret edecekleri de ifade edilmiştir.⁵⁸

Hâriciye Vekâlet'inden, Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen yazıda, bir sonraki gün 12 Haziran Pazartesi programında; misafir Hâriciye Nâzırı ve eşi ile beraberindeki heyetin saat 10.30'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nü ve Usta Okulunu ziyaret edecekleri belirtilmiştir. Saat 13.30 da misafirler şerefine Anadolu Kulübü'nde Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından bir öğle yemeği verileceği ifade edilmiştir. Saat 16.00'da misafir Hâriciye Nâzırı ve beraberindeki heyetin, Ziraat Enstitüsü'nü ve Çubuk Barajı'nı ziyaret edecekleri bilgisi verilmiştir. Saat 20.30'da misafir Hâriciye Nâzırı ve eşi şerefine, Romanya Büyükelçisi Bay Basile Stoica ve eşi Bayan Stoica tarafından⁵⁹ Ankara Palas' da bir akşam yemeği verileceği ve yemeğin ardından saat 22.30'da bir suarenin yapılacağı bildirilmiştir.⁶⁰

Hâriciye Vekâlet'inden, Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen yazıda, Gafencu'nun 13 Haziran Salı günü ve⁶¹ 14 Haziran Çarşamba günü programı da ilan edilmiştir.⁶² Yazıda, Romen Hâriciye Nâzırı'nın 14 Haziran 1939 Çarşamba günü İstanbul'a döneceği, Ankara dönüşü Yalova'ya giderek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edileceği aktarılmıştır.⁶³ Gafencu'nun, İsmet İnönü ile görüşmesinin ardından İstanbul'a hareket edeceği ve saat 18.30'da Daçya vapuru ile Romanya'ya döneceği bildirilmiştir.⁶⁴

Romanya heyetini karşılama töreninde Bayan Saraçoğlu ve Madam Stoyko tarafından Bayan Gafencu'ya bir buket takdim edilmiştir.⁶⁵ İki dost Hâriciye Nâzırı ve eşlerinin karşılaşmaları çok samimi olmuş ve iki taraf refakat ve maiyetlerindeki zevatı birbirlerine takdim etmişlerdir.⁶⁶ Gafencu ve maiyetindeki heyeti karşılamak üzere Ankara garında yapılan törende bando, Romen ve Türk millî marşlarını çalmışlardır. İstasyonun içini dolduran kalabalık bir halk topluluğunun samimi tezahüratlarla dost

⁵⁸ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-7, (08.06.1939).

⁵⁹ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-7, (08.06.1939).

⁶⁰ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-8, (08.06.1939).

⁶¹ BCA, 30-10-0-0/200-370-3-8, (08.06.1939).

⁶² BCA, 30-10-0-0/200-370-3-8,9, (08.06.1939).

⁶³ "Bugün Ankara'da Yapılacak Ziyaretler", Akşam, 11 Haziran 1939, s.4.

⁶⁴ "Rumen Hariciye Nazırı Dün Geldi", Cumhuriyet, 11 Haziran 1939, s.7.

⁶⁵ "Gafenco Ankara'da", "Dost ve Rumen Hariciye Nazırı Büyük Merasimle Karşılandı", Cumhuriyet, 12 Haziran 1939, s.9.

⁶⁶ "Gafenco Ankara'da: Türk-Romen Devlet Adamlarının Ankara'daki Temasları Bütün Dünyada Alaka ile Takip Ediliyor", Yeni Sabah, 12 Haziran 1939, s.1.

müttefik misafiri selamlamaları Ankara halkının, Romanya heyeti'nin gelişine olan ilgisini ifade etmesi açısından önemliydi.⁶⁷ Ankara Palas Oteli'ne gidilmek üzere ilk otomobilde, Gafencu ile Hâriciye Nâzırı Şükrü Saraçoğlu, ikinci otomobilde Bayan Gafencu ile Bayan Saraçoğlu ve diğer otomobillerde Romen Hâriciye Nâzırı'nın refakatinde bulunan ve karşılamaya iştirak eden kişiler yer almıştır.⁶⁸

Ankara Garı'ndan, Ulus Meydanı'na kadar olan cadde baştanbaşa Romen ve Türk bayraklarıyla süslenmiş daha sonra İstasyon Caddesi'ne geçilmiştir. Ankara Palas Oteli'ne gelinceye kadarki yol üzerinde yer yer toplanmış bulunan kalabalık halk, Romen Hâriciye Nâzırı ve eşini alkışlamış, misafirler bu samimi dostluk havası içinde otellerine ulaşmışlardır.⁶⁹

Hâriciye Nazırı Şükrü Saraçoğlu ve eşi tarafından Ankara Palas Oteli'nde Romanya Hâriciye Nâzırı ve eşi şerefine bir ziyafet tertip edilmiştir.⁷⁰ Bu ziyafete bazı vekiller, Hâriciye ve Romanya Büyükelçiliği erkânı, Balkan devletlerinin diplomatik temsilcileri hazır bulunmuşlardır.⁷¹ Ziyafetin sonunda Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu konuşma yapmıştır. Saraçoğlu, Romen Nâzırı'na "hoş geldiniz" diyerek başladığı konuşmasında nâzır ve beraberindeki heyeti Ankara'da ağırlamaktan dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Saraçoğlu, iki devlet arasında gerçekleşen dostluk ve işbirliği ile her iki ülkenin gelecekteki siyasetinde birlik içerisinde olacağına dair inancını dile getirmiştir. Sulh için meydana gelen, sulh ile büyüyen ve nihayetinde barış getiren Balkan Antantı'nın bu yönüyle mükemmel bir vazife gördüğünü söylemiştir.⁷² Dış siyasetteki başarının kuvvetli bir iç siyasetle mümkün olduğunu belirten Saraçoğlu, Romanya'da bütün milletin kendi büyük hükümdarı etrafında birleşmesiyle bunun gerçekleştiğini ifade etmiştir. Saraçoğlu konuşmasının devamında:

⁶⁷ "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁶⁸ "Rumen Hariciye Nazırı Ankara'da Törenle Karşılandı", Akşam, 12 Haziran 1939, s.4.

⁶⁹ "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁷⁰ "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁷¹ "Gafenco Ankara'da", Yeni Sabah, 12 Haziran 1939, s.3.

⁷² "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

“Bükreş'ten hareketinizin arifesinde, milli bir organizasyonun kat'i bir merhalesinin küşadında bulundunuz ve yeni Romanya parlamentosu önünde kuvvetli, müttehit ve kendisine düşen vazifeleri müdrük bir memleketin harici siyasetini mesut cümlelerle izah eylediniz.” sözleriyle Gafencu'nun siyasi kabiliyetini methetmiştir.⁷³

Saraçoğlu, Avrupa'nın en karışık kıtasını teskin eden Balkan devletlerinin kanlı hadiselerin ve karışıklıkların acısını birçoklarından daha iyi hissettiğini dile getirmiştir. Balkan devletlerinin, tehlikelere büyük bir cesaretle karşı koymayı bildiklerinden dolayı gerek kendileri gerek bütün dünya için sulha azimkâr bir suretle bağlı olduklarını ifade etmiştir. Dünya üzerinde hüküm süren emniyetsizlik ortamında beş sene evvel Balkan devletlerini bir araya getiren aynı idealin etrafında birleştiğini söylemiştir. Bu birliğin bütün Avrupa için mühim bir sulh unsuru olduğunu ve aynı mukaddes davaya inanan herkes için önemli bir sulh unsuru olarak kalacağını vurgulamıştır. Büyük dost ve müttefik Romanya'nın Hâriciye Nâzırı'nın Ankara'ya olan ziyaretini, Romanya'nın dış siyasetindeki şeflik vazifesi ile Balkan Antantı konseyinin içinde bulunulan yıl içindeki şefliği görevi ile birlikte yürüttüğü bir zamana denk geldiğini dile getirmiştir.⁷⁴

Saraçoğlu'nun konuşmasının ardından söz alan Gafencu iki ülke arasındaki ittifakın temelini kuvvetli olduğunu ve her türlü imtihanı başarıyla vererek sadık bir dostluğun ortaya konulduğunu belirtmiştir. Tesis edilen dostluğun iki milleti birbirine bağladığını söyleyen Gafencu, dostluk ile iki ülkenin birbirine yaklaştığını, sevgi ve güvene dayalı bir işbirliğinin vücuda getirildiğini söylemiştir. Türkiye'nin ve Romanya'nın birlikte ifa edecekleri vazifenin anlayışını bu dostluk hissine borçlu olduğunu aktarmıştır. Kaderin, iki ülkenin millî gelişimi çerçevesinde büyük Avrupalı öneme haiz birbirine benzer vazifeler verdiğini dile getirmiştir. Romen Nâzır, Türkiye'nin büyük bir inkılapçının idaresi altında muhteşem bir kalkınma hareketiyle Boğazların emniyetine nezaret ettiğini, Romanya'nın da cesur kralı ve onun inkılapları ile mühim bir vazifeye, Aşağı Tuna'nın hürriyetine nezaret ettiğini ifade etmiş ve stratejik öneme haiz bölgelerin Türkiye ve Romanya tarafından korunduğunu belirtmiştir.⁷⁵

Gafencu, umumi mahiyette menfaatlerin müdafaa edildiğini belirterek bu vazifelerin bütün devletlerle iyi ilişkiler geliştirme gayretiyle anlaşma, uzlaşma ve bitaraftık emniyeti dâhilinde yapmaya gerek Romanya gerekse

⁷³ “Gafenco Ankara'da”, Yeni Sabah, 12 Haziran 1939, s.3.

⁷⁴ “Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi”, Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁷⁵ “Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi”, Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

diğer devletler için kararlı olduklarını dile getirmiştir. Balkan Antantı'na ilişkin konuşan Gafencu, komşu milletler arasında sulh ve kardeş birliğine dayanan ve hiçbir Balkan milletini hariçte tutmayan antantın sulha ve Avrupa dengesine lüzumlu olduğunun anlaşılmış olduğunu ifade etmiştir. Balkan Antantı'nın faydasını ve ehemmiyetini Elen ve Yugoslav dostların dürüst bir birlik hâlinde her türlü koşulda ispata karar vermiş olduklarını ifade etmiştir. Daha sonra Gafencu kendisi, eşi ve maiyetindekilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezinde bulunmaktan dolayı duydukları memnuniyeti belirterek Türk Hükümeti tarafından kendilerine karşı gösterilen misafirperverlikten dolayı teşekkür etmiştir. Atatürk'ün hatırası olarak gördüğü Ankara'da, büyük muzafferin hatırası önünde saygıyla eğildiğini dile getirmiştir.⁷⁶

Aynı günün programı kapsamında Bay ve Bayan Gafencu öğle yemeğini Romanya Büyükelçiliği'nde hususi olarak yemişlerdir. Romanya Hâriciye Nâzırı öğleden önce Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Başvekil, Dr. Refik Saydam, Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaretlere karşılık verilmiştir. Bayan Saraçoğlu da Bayan Gafencu'yu ziyaret etmiş ve daha sonra Bayan Gafencu tarafından yapılan ziyarete karşılık verilmiştir.⁷⁷

Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu saat 16.00'da maiyet erkânı ve Romanya'nın Ankara Büyükelçisi Stoyka ile Romen matbuat mümessilleriyle Etnografya Müzesi'ne giderek Ebedi Şef Atatürk'ün kabrine bir çelenk koymuşlardır. Bu saygı ziyareti esnasında Ankara Emniyet Direktörü Şinasi ve küçük bir polis birliği de hazır bulunmuştur. Gafencu ve eşi saat 17.00'ye doğru hipodroma gelmişler ve orada hazır bulunmakta olan Başvekil Dr. Refik Saydam, Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Ziraat Vekili Muhlis Erkmen ile birlikte at yarışlarını izlemişlerdir. Gafencu ve eşinin hipodroma gelişleri buradaki kalabalık bir halk topluluğu tarafından alkışlarla karşılanmıştır.⁷⁸

Gafencu Ankara ziyaretinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada Romanya'nın dış siyasetine ve Balkan Antantı'nın bölge için önemine dair açıklamalarda bulunmuştur. Romanya Hâriciye Nâzırı; Berlin, Brüksel, Paris, Londra, Vatikan ve Belgrad seyahati sırasında

⁷⁶ “Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi”, Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

⁷⁷ “Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi”, Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11, Bkz. Romanya Büyükelçisi Stoyka ve eşi Ankara Palasta Romanya Hâriciye Nâzırı ve eşi için büyük bir ziyafet vermişlerdir, “Türk Rumen Görüşmeleri”, Cumhuriyet, 13 Haziran 1939, s.9.

⁷⁸ “Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi”, Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

kendisine karşı gösterilen samimi kabulden dolayı minnettarlığını ifade etmiş ve bu münasebetle Romanya ile siyasi ve iktisadi bağların ne kadar takdir edildiğini, Romanya'nın her tarafta mazhar olduğu güveni tespit ile müşahede ettiğini dile getirmiştir. Romanya'nın birliğinin, kuvvetinin ve istiklalinin her yerde bir nizam ve barış unsuru olarak görüldüğünün memnuniyetle anlaşıldığını ifade etmiştir.⁷⁹ Gafencu konuşmasının devamında, uluslararası siyasette kamplaşmaların ortaya çıktığı bir dönemde Avrupa'nın ancak birlikte olma yolunu aldığı takdirde yaşayabileceğini söylemiştir. Avrupa çöktüğünde bu coğrafyada yer alan devletlerin de çökeceğini belirten Gafencu, devletlerin yaşamak için birbirlerine ihtiyaç duymasını her devletin komşularının hayati sahasına dâhil olması ile açıklamıştır. Ayrıca Balkanlar'ın sulhu için Avrupa'da barışın tesis edilmesi gerektiğine temas etmiştir.⁸⁰

Romanya azınlıkları konusuna da değinen Gafencu, Romanya azınlıkları meselesinin mesul hükümet tarafından bir toprak meselesi şeklinde görülmediğini söylemiştir. Hiçbir devletin Romanya'nın aleyhinde toprak istekleri olmadığını ifade etmiştir. Nâzır, hükümetin azınlıklar meselesi hakkında aldığı tedbirleri gözden geçirdikten sonra azınlıklar hakkındaki sorumluluklarını yabancı bir devletle anlaşma akdi veya böyle bir devletin kontrolü altında değil sadece kendi insaniyet ve adalet hisleri altında yerine getireceklerini dile getirmiştir. Romanya'nın kendi kendine karşı bir devlet teşkilatının çerçevesi içinde olmadıkça, azınlıklar hakkında yeni taahhütlere razı olmayacağını dile getirmiştir. Romen hükümetinin komşu devletlerle halisane ve dostane anlaşmalar yapmaya hazır bulunduğunu belirterek Macar devletiyle böyle bir anlaşmanın Tuna havzasında iyi, sulhu destekleyen bir organizasyon için faydalı bir şekilde siyasi ve içtimai meseleleri halledeceğine inandığını ifade etmiştir. Yugoslavya'nın, Romanya'nın fikirlerine ve tutumuna iştirak ettiğini kanıtladığını belirtmiştir. Romanya'nın barışa olan sorumluluklarındaki azim kadar Romanya'nın emniyetine karşı olanlara da gösterileceğini dile getirmiştir. Gafencu konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Bize ait olmayan hiçbir şeyi almıyoruz fakat bize ait olan her şeyi şiddetle takviye ve müdafaa ediyoruz. Memleketimizin hudutlarını ve istiklalini silahla müdafaaya azmetmiş bulunuyoruz. Bunlara karşı vuku bulacak her tecavüze karşı dönüşeceğiz. Romanya'nın dış politikası milletin hür yaşamak arzu ve iradesine ve ordusuna dayanmaktadır. Romanya, Fransa ve İngiltere'nin garantilerini, bir dostluk eseri ve her devletin müdafaa azminin bütün emniyet sisteminde dâhil bulunduğuna bir işaret telakki ederek derin bir minnettarlıkla karşılamıştır.

⁷⁹ “B. Gafenco'nun Beyanâtı”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

⁸⁰ “B. Gafenco'nun Beyanâtı”, “Eğer Avrupa Çökerse Biz Harabeleri Altında Gömülürüz”, “Hayati Saha”, Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

Polonya ile olan ittifakımız dostane ve samimi bir işbirliğini istilzam etmektedir. Sovyetler Birliği ile komşuluk münasebetlerimiz iyidir. Ve Hâriciye Komiseri Muavini Potemkin'in Bükreş'ten geçmesi münasebetiyle de müşahede ve tespit edildiği veçhile muntazamdır."⁸¹

Balkan Antantı'na dair konuşan Gafencu, antantın zamanla daha büyük ehemmiyet almasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Antantın birliği müdafaa ve aynı barış ülküsüne hizmet etme arzusu ile teminat altında olduğunu dile getirmiştir. Antantın Bulgaristan'a karşı gösterdiği yakın ilgiyi, Balkan Antantı'nın kendi camiasından hiçbir devleti antantın dışında tutmak istemediğinin ispatı şeklinde değerlendirmiştir. Gafencu, antantın bütün Balkan milletleri için lüzumlu olduğunu göz önünde tutan herkesi kabule hazır olduğunu dile getirmiştir. Müttefik Balkan devletlerinin gösterdikleri dayanışmanın söz konusu devletlerin sağladıkları ve gerektiğinde şiddetle müdafaa edecekleri düzenin aleyhine yönelik olası umutları suya düşürdüğünü söylemiştir. Balkan Antantı'nın Avrupa'da kati bir denge ve barış amili olduğuna değinmiştir. Fikir ve icraat birliğinin, antant üyeleri arasında süregelen sıkı temaslarla temin edilmiş bulunduğunu ifade etmiştir.⁸² İstanbul'da Türkiye Hâriciye Nâzırı ve Belgrad'da Yugoslavya Hâriciye Nâzırı ile yaptığı görüşmeleri hatırlatan Gafencu, yakın zamanda Atina'da Yunanistan Hâriciye Nâzırı ile bir araya geleceğini söylemiştir.⁸³ Emniyet sistemine dâhil olarak muhtelif devletlerle akdedilen son ekonomik antlaşmaları hatırlatan Gafencu, Romanya'nın Almanya ile yapmış olduğu antlaşmayı iki ülke arasındaki güveni ve barışı koruyan iş birliğinin önemli bir garantisi olarak değerlendirmiştir. İngiltere ve Fransa ile yapılan ekonomik antlaşmaların daima daha ehemmiyetli hükümler açığa çıkaracak mahiyette olduğunu dile getirmiştir. Gafencu, Romanya'yı birçok menfaatin ve ırk yakınlığının bağladığı İtalya ile uzun bir huzur ve iyi anlaşma devresinin ne kadar lüzumlu olduğunu anlatmıştır. Gafencu konuşmasını Romanya'nın barıştan ve iş birliğinden yana olduğunu vurgulayarak bitirmiştir.⁸⁴

Romen Heyet için Ankara'da 13 Haziran günü için hazırlanan program kapsamında Madam Gafencu beraberindeki Romen gazeteciler ile birlikte

⁸¹ "B. Gafenco Şehrimize Geliyor", "Romanya Ekalliyetleri", "Garantiler", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

⁸² "B. Gafenco Şehrimize Geliyor", "Romanya Ekalliyetleri", "Balkan Antantı", Garantiler, "Bulgaristan'a Karşı Gösterilen Alaka", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6, Bkz. 1927 de 12.500.000 Romanyalı yanında ekalliyet olarak şu milletler de vardır: 1.308.000, Macar, 780.000, Yahudi, 723.000, Alman, 448.000, Ukraynalı, 358.000, Bulgar, 308.000 Rus ve 57.000 Sırp, Esmer, a.g.e., s.67.

⁸³ "Bulgaristan'a Karşı Gösterilen Alaka", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

⁸⁴ "Ekonomik Anlaşmalar", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6.

Gazi Terbiye Enstitüsü'nü ziyaret etmiştir.⁸⁵ Romen gazeteciler ayrıca Usta Okulunu ve Çubuk Barajını da gezmiştir. Aynı gün içerisinde Başvekil Refik Saydam tarafından, Anadolu Kulübü'nde Romanya Hâriciye Nâzırı ve eşi Madam Gafencu şereflerine bir öğle yemeği ziyafeti tertip edilmiştir. Bu ziyafete başta Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve eşi olmak üzere hükümet kademesinden üst düzey çok sayıda isim katılmıştır.⁸⁶

Gafencu'nun Ankara Radyosunu Ziyareti ve Basın Mümessilleri ile Mülakatı

Romen Hâriciye Nâzırı Gafencu, Münakalat Vekili Ali Çetinkaya ile beraber saat 14.30'da Ankara Radyo Merkezini ziyaret etmiştir. Bu münasebetle Gafencu şerefine Ankara Radyosu tarafından saat 16.30'da özel bir program tertiplenmiştir. Programda Enesku ödülünü kazanmış olan Romen bestekârlardan Sabın Drgey'in bazı eserleri ve klasik Türk şarkılarından bazı bestelerle Tuna musikisi edebiyatından seçilmiş parçalar çalınmıştır.⁸⁷ Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu, Ankara Radyosunda Türk milletine hitaben bir konuşma yapmıştır. 'Türk dinleyicilerime' sözleriyle konuşmasına başlayan Gafencu, Romen milletinin samimi selamlarını bildirmekten dolayı duyduğu mutluluğu ifade etmiştir. Boğazın incisi İstanbul'u tanıdığını söyleyen Romanya Nâzırı, şimdi Anadolu yaylasının vakur, azimkâr bir gayretin, ateşli bir azmin, yeniden doğmuş büyük bir kuvvetin yaşayan sembolü olarak nitelendirdiği yeni hükümet merkezini Ankara'yı keşfettiğini dile getirmiştir. Gafencu, Mustafa Kemal Atatürk gibi büyük bir inkılapçının hatırasına karşı duyulan hürmeti ne kadar iyi anladığını ve bu hürmete ne derece iştirak ettiğini belirtmiştir. Türk'ün millî kurtuluşunun modern tarihin en ziyade ders ve ibret alınacak fasıllarından biri olarak kalacağını dile getirmiştir. Bu kurtuluşun yeni nesillere şuurlu bir vatanperverliğin ve millî şeref hissini kuvvetini göstereceğini ifade etmiştir. Görmüş olduğu misafirperverlikten dolayı şükranlarını sunmuştur. Gafencu konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

"Beş asırdan fazla bir zaman bizi birbirimize yaklaştırmış olan mazimizden, cesaretimize karşı hürmet, ahlakımızın dürüstlüğü bahsinde karşılıklı bir itimat ve aynı şeref ve namus telakkisi almış ve muhafaza etmiş bulunuyoruz. Bu hisler uzlaşma zihniyeti ile dolu fakat her türlü zaaftan da ari bir tarzda, sulh siyasetimizi müşterek surette idame bahsinde bize yardım etmektedir. Milletler arasında bir

⁸⁵ "Başvekilimizin Öğle Ziyafeti, Cumhuriyet, 13 Haziran 1939, s.1.

⁸⁶ "Türk Rumen Görüşmeleri", Cumhuriyet, 13 Haziran 1939, s.9, Bkz. Türkiye Matbuatı Birliği tarafından Ankara Şehir Lokantasında Romen gazeteciler şerefine bir ziyafet verilmiştir, "Romen Gazetecileri Şerefine Ziyafet Verildi", Halkın Sesi, 13 Haziran 1939, s.4.

⁸⁷ "Rumen Hariciye Nazırı Ankara'dan Ayrıldı", Vakıf, 14 Haziran 1939, s.6.

ittihat ve işbirliği aleti olan Balkan Antantı eserine ve aynı zamanda hüsnüniyet sahibi bütün milletler arasında yaklaşma büyük eserine yani umumi sulh eserine hikmet ve cesaretle çalışacağız.”⁸⁸

Gafencu, bir sonraki gün Yalova'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edileceğini belirtmiştir. Romen Nâzır milletinin sadık dostu Türk milletinin şan, şeref ve refahı için en içten temennilerini ileterek konuşmasını tamamlamıştır.⁸⁹ Bay ve Bayan Gafencu Radyo istasyonundan ayrılışları esnasında caddede bulunan halk tarafından coşkuyla alkışlanmışlardır.⁹⁰

Romen Hâriciye Nâzırı, Ankara Radyosunda Türk milletine yaptığı hitaptan sonra basın mümessillerini kabul etmiştir. Gafencu, basın mensubu meslektaşlarıyla görüşmede Ankara'dan ayrılmak istemediğini dile getirmiştir. Müttefik Romanya'ya, gazeteci meslektaşlarına ve kendi şahsına gösterilen büyük samimi kabulden dolayı çok duygulandığını aktarmıştır.⁹¹ Basın mensuplarına iki ülkenin hâriciye nâzırları arasında geçen görüşmelere dair bilgi vermiştir. İlk olarak bu konulara dair Türk-Romen ilişkileri üzerinde durmuştur. Görüşmelerin iki memleket arasındaki müşterek duygu ve menfaatlerin müşahedesine imkân vererek Türkiye ile Romanya'nın birbirlerine güvenebileceklerini ispat ettiğini belirtmiştir. Romen Nâzır ikinci olarak daimi konseyin şimdiki reisi olarak bulunduğu Balkan Antantı hakkında konuşmuştur. Herkesin Balkan Antantı'nın sulhü amaçlayan siyasetinin birlik ve istiklaline itina gösterme azminde olduğunu, Balkan Antantı'nın bütün temsilcilerinin daimi kaygısının bu olduğunu ve Türkiye Hâriciye Nâzırı ile tam bir anlaşma içinde olduklarını belirtmiştir. Balkan Antantı'nın bütün Balkan devletlerini kapsamadığını ancak hiç kimseyi de hariçte tutmayarak hiç kimse aleyhinde olmadığını söylemiştir. Balkan Antantı'nı ona katılmak isteyenlere açık buldurmak siyasetini takip ettiklerini ve bu siyasete uygun olarak antanta girmek isteyen kabul etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Antantın bir araya gelmiş dört ülkeyi temsil ettiğini ve bu birliği kuvvetlendirmek isteğinde olduğunu aktarmıştır. Balkan Antantı'nın birlik davasına hizmet etmek üzere merkezi İstanbul'da bulunacak bir araştırma ve tetkik enstitüsü tesisini öngördüklerini açıklamıştır. Bu fikri Yunan Hükümeti'ne de sunacağını, söz konusu enstitünün Balkan memleketlerinin devamlı ilişkileri hususunda iktisadi, kültürel, coğrafi ve siyasi menfaatleri tetkik eyleyeceğini belirtmiştir. Romen Hâriciye Nâzırı

⁸⁸ “Radyoda’ ki Hitabe”, Tan, 14 Haziran 1939, s.10.

⁸⁹ “Radyoda’ ki Hitabe”, Tan, 14 Haziran 1939, s.10.

⁹⁰ “Rumen Hariciye Nazırı Ankara’dan Ayrıldı”, Vakit, 14 Haziran 1939, s.6.

⁹¹ “Gazetecilere Beyanat”, Tan, 14 Haziran 1939, s.1.

yarınki gün için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmesinden dolayı duyduğu sevinci belirterek sözlerini bitirmiştir.⁹²

Diğer yandan Son Posta gazetesinde “Hariciye Vekilimizin Beyanati” başlıklı haberde Şükrü Saraçoğlu'nun, Rador Ajansının Bükreş'ten Ankara'ya gönderdiği muhabire açıklamalarda bulunduğu aktarılmıştır. Türkiye Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu vermiş olduğu beyanatta, cumhuriyet hükümetinin ve Türk milletinin dost ve müttefik Romanya'nın Hâriciye Nâzırı tarafından yapılan ziyaretten dolayı duyduğu derin memnuniyeti ifade etmiştir. Balkan Antantı'nın ruhu dâhilinde iki ülke arasındaki fikir birliğini bir kez daha teyide ve iki ülkenin yüksek menfaatinin aynı olduğunu bir kez daha gözlemlemeye imkân vermiş olan bu ziyaretin barış yolundaki çalışmaların devamı için mesut neticeler vereceğine inandığını dile getirmiştir.⁹³ Türk-Romen ilişkileriyle ilgili olarak Romanya'daki Türkiye Orta Elçiliğinin Büyükelçiliğe çıkarıldığı ve Orta Elçi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyükelçi unvanıyla Bükreş'te ki aynı görevinde kalmaya devam ettiği bildirilmiştir. Tanrıöver'in Bükreş'te Türkiye'yi temsil görevine devam edeceği haberinin memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir.⁹⁴

Gafencu'nun Ankara Ziyareti ve Görüşmelerinin Akisleri

Gafencu'nun Ankara ziyareti ve görüşmeleri Türk basınında geniş yer bulmuştur. Nadir Nadi tarafından Cumhuriyet gazetesinde “Gafencu Ankara'da” başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. Nadi yazısında, dost ve müttefik Romanya'nın Hâriciye Nâzırı Grigori Gafencu'nun devlet merkezinin misafiri olarak ağırlandığını belirterek Balkan Antantı'nın son Bükreş toplantısında kararlaştırılmış olan bu ziyaretin, Avrupa'nın henüz çözülmemiş meselelerle iç içe bulunduğu günlere rastladığından dolayı siyasi muhitler tarafından merakla takip edileceğini ifade etmiştir. Nadi, Türk kamuoyunun Gafencu ile Türk devlet adamları arasında yapılacak temaslar sonucunda iki milletin menfaatleri bakımından samimi bir görüş birliği elde edileceğine emin olduğunu aktarmıştır.⁹⁵

Nadir Nadi, Romanya'nın iç siyasetine dair yaptığı değerlendirmede millî hâkimiyeti her kıymetin üstünde görmeye alışkın Romanya Kralı Karol'un duruma bir çözüm bulmak için çok az liderin tahammül edebileceği bir sabırla çalıştığını belirtmiştir.⁹⁶ Nadi, Romanya'nın uçuruma doğru sürüklendiği bir zamanda Patrik Miron Kristea'nın reisliğinde ve her türlü

⁹² “Gazetecilere Beyanat”, Tan, 14 Haziran 1939, s.10.

⁹³ “Hariciye Vekilimizin Beyanati”, Son Posta, 14 Haziran 1939, s.11.

⁹⁴ “Romanya'daki Orta Elçiliğimiz”, Vakit, 14 Haziran 1939, s.3.

⁹⁵ Nadir Nadi, “Gafencu Ankara'da”, Cumhuriyet, 11 Haziran 1939, s.1.

⁹⁶ Nadir Nadi, “Gafencu Ankara'da”, Cumhuriyet, 11 Haziran 1939, s.1.

parti düşüncelerinin dışında kurulan millî hükümetin takip edilecek sağlam yolu Romanya'ya gösterdiğini ifade etmiştir. Romanya'da bir önceki yıl çıkartılan Yeni Esas Teşkilat Kanunu'nun Romanya'nın bünyesine ve zamanın şartlarına uygun olması itibarıyla kuvvetli bir hayat unsuru addedildiğini belirtmiştir. Yeni Romen Esas Teşkilat Kanunu'nun kısır parti mücadelelerine yer vermemekle birlikte vatandaşın hukukunu da özenle koruduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle dost millet Romanya için totaliterlerden ilham alıyor şeklinde bir değerlendirmenin yapılamayacağını söylemiştir.⁹⁷

Hakkı Ocakoğlu tarafından "Balkan Antantı" başlıklı yazıda antantın önemi ve Romanya Hâriciye Nâzırı'nın konuyla ilgili yapmış olduğu siyasi teşebbüslere değinilmiştir. Yazar Romanya Hâriciye Nâzırı'nın uzun bir seyahate çıktığını belirterek Berlin'den başlayan mihveri ve barış cephesini teşkil eden bütün devletlerin yetkili devlet adamlarıyla temaslar yaptığını belirtmiştir.⁹⁸ Ocakoğlu, İngiltere ve Fransa'nın, Romanya ile Yunanistan'a yardım teminatı vermelerine rağmen Türkiye'nin vaziyeti kat'i bir şekil almadıkça yani; Türkiye, İngiltere ve Fransa ile nihai bir anlaşmaya varmadıkça Romanya'ya verilen teminatın tatminkâr olmadığını temas etmiştir.⁹⁹

Hakkı Ocakoğlu, artık bütün devletlerin dış politikalarına açıklık vermek ve savaş ihtimalleri karşısında mevkilerini belirlemek mecburiyetinde olduklarını belirterek işin şakaya ya da tereddüde dayanacak tarafının kalmadığını söylemiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Yugoslavya Hâriciye Nâzırı ile uzun görüşmeler yaptıktan sonra Ankara'ya geldiğini ve Ankara'da bulunacak olan Gafencu'nun Türkiye'nin Hâriciye Vekili ile yapacağı temas ve siyasi müzakerelerin hususi bir ehemmiyet taşıdığını dile getirmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı'nın birçok Avrupa ve Balkan devletleri ile yaptığı temasların neticelerini Saraçoğlu'na anlatacağı ve uluslararası duruma göre Balkanlar'ın vaziyetini iki Hâriciye Nâzırı'nın yeniden mütalaa edeceği aktarılmıştır. Ayrıca Balkan Antantı'nı kuvvetlendirme imkânları aranacağı belirtilerek bu doğrultuda Bulgarların antanta alınması ve Yugoslavya'nın vaziyetine açıklık getirilmesi durumunun görüşülecek meselelerin başında yer alacağına temas edilmiştir. Balkan Antantı'nın barışı korumak amacıyla kurulduğuna değinilerek bu antanta kuruluşundaki gayeye uygun bir istikamet vermenin Balkanlılar için bir vazife olduğu ifade edilmiştir. Ankara görüşmelerinin de bu hedefe doğru

⁹⁷ Nadir Nadi, "Gafenco Ankara'da", Cumhuriyet, 11 Haziran 1939, s.3.

⁹⁸ Hakkı Ocakoğlu, "Balkan Antantı", Yeni Asır, 11 Haziran 1939, s.1.

⁹⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Balkan Antantı", Yeni Asır, 11 Haziran 1939, s.2.

atılmış bir adım olarak nitelendirilebileceği dile getirilmiştir.¹⁰⁰ Türkiye, Balkanlar'ın jeopolitik özelliklerinden kaynaklı etkilere en açık ülkelerden biridir. Türkiye bölge merkezli sorun ya da avantajlarla iç içe olduğu gibi, bölgedeki sorunların çözümü noktasında da ilk akla gelen ülkelerden biri olmuştur.¹⁰¹

Ömer Rıza Doğrul "Romanya ve Balkanlar" başlığıyla kaleme aldığı yazısında Romanya'nın iç siyasetine ve Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Ankara temaslarına yer vermiştir. Doğrul, Romanya parlamentosunun Kral Karol'un nutkuyla açıldığını ve daha sonra da Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Romanya dış siyasetini izah eden bir konuşma yaptığını belirtmiştir. Yeni Romen parlamentosunun açılışının Romen tarihinde önemli bir merhale olduğunu, umumi seçimin yeni seçim kanunu çerçevesinde yapıldığını ve yeni parlamentonun teşekkül ve metot bakımından eski parlamentodan çok farklı oluştuğunu belirtmiştir. Yapılan değişiklikteki maksadın; aşırılık derecesine varan siyasi ihtilaflara, siyasi dalaverelere ve manevralara set çekmek, mebusların bakış açısındaki anlaşmazlıkları değil çeşitli meslekleri, işleri, sanatları ve teşekkülleri temsil etmelerini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Yazar ayrıca Romanya'nın iç ve dış siyasetini değerlendirmiştir.¹⁰²

Doğrul, Romanya'nın hürriyet ve istiklalini her ne pahasına olursa olsun korumaya ve en şerefli barış şartları içinde yaşamaya azmetmiş bir memleket olduğunu belirtmiştir. Romanya'nın Balkan topluluğunun çok kıymetli bir unsuru olduğunu, Balkan birliğini korumak ve Balkanlar'ı herhangi bir müdahalenin dışında tutmakla çok yakından alakadar olduğunu ifade etmiştir. Bütün Balkanlar'ın aynı şuuru taşıdığından ve aynı anlayış ile hareket ettiğinden şüphe edilmediğine değinerek bütün hadiselerin bu hakikati teyit ettiğini belirtmiştir. Senelerden beri Avrupa için sulh örneği, samimi iş birliği örneği, dostluk ve müspet hareket, realist siyaset örneği olan Balkan birliğinin aynı yolda yürümeye devam edeceğinin görüldüğünü dile getirerek Balkanlar için en emin yolun bu olduğunu söylemiştir. Başka bir yolun Balkanlar'ı felakete sürükleyeceğini, Balkanlar'ın ise felaketlere sürüklenmeyecek derecede açık, basiretli, ileri görüşlü olduğunu ispat ettiğini aktarmıştır. Balkan devletlerinin aralarındaki bağları azami kuvvete vardırılmalarının ve her fırsattan istifade ederek bu bağı güçlendirmelerinin tabii olduğuna temas etmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı'nın ziyaretleri bütün bu manaları

¹⁰⁰ Hakkı Ocakoğlu, "Balkan Antantı", Yeni Asır, 11 Haziran 1939, s.2.

¹⁰¹ Köksal Şahin, "Balkanlar ve Türkiye: Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Değerlendirme", Edt. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, 1. Basım, Nobel Yay., Ankara, 2011, s.335.

¹⁰² Ömer Rıza Doğrul, "Romanya ve Balkanlar", Tan, 12 Haziran 1939, s.3.

kapsadığı için bütün Türkiye'de memnuniyetle karşılandığını dile getirmiştir.¹⁰³

Etem İzzet Benice tarafından “Balkanlarda Yeni Vaziyet” başlığıyla bir yazı kaleme alınmıştır. Benice, Saraçoğlu ve Gafencu'nun nutuklarının kendisine özgü bir hususiyet ve önem taşıdığını aktarmıştır. Benice, Saraçoğlu'nun açıklamalarına vurgu yaparak Avrupa'nın karışık siyasi patlamalara yatkın bir kıtayı yani Balkanlar'ı teskine hizmet eden Balkan birliğinin son tehlike işaretleri karşısında cesur, azimli ve şuurdu davranmayı bilerek dünya barışına ve emniyetine hatırı sayılır bir hizmet sunduğunu belirtmiştir. Benice, Ankara görüşmelerinin Türkiye ile Romanya arasındaki bağı ve iş birliğini kuvvetlendireceği gibi Balkan birliğinin içinde bulunan zamana ve geleceğe daha kuvvetli bir hız vereceğini de dile getirmiştir.¹⁰⁴

Sırrı Sanlı “Gafencu Ankara'da” başlıklı yazısında dost Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Bükreş politika mekanizmasını büyük bir kudret ve enerji ile işlemeye koyduğunu bütün dünya diplomatlarının itiraf ettiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Gafencu'nun gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da bütün Türk milletinden gördüğü samimi hüsnükabul ve Romen diplomatın gerek Romanya'da gerek Türkiye'de, Türkiye ile ilgili sözleri birbiri ile çok iyi anlaşmış olan Bükreş ve Ankara'nın bu seyahatten sonra daha sıcak bir sevgi, daha sağlam bir bağ ile bağlandığının göstergesi olacağına değinmiştir. Sırrı Sanlı yazısının devamında, Romanya Kralı Karol ile Ebedi Şef İsmet İnönü tarafından inşa edilen bu feyizli dostluk ve anlaşmanın İsmet İnönü'nün özenli ve akılcı siyaseti ile her gün biraz daha büyüdüğünü vurgulamıştır.¹⁰⁵ Haberin devamında, Türkiye ve Romanya arasındaki yakın ilişki ve dostluğun tüm dünya devletleri tarafından da ilgiyle ve dikkatle takip edildiğine değinmiştir.¹⁰⁶

Necibali Küçüküka “Ekselans Gafencu Ankara'da” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde Gafencu'nun Romanya'nın mukadderatının en buhranlı zamanında eline alarak en ağır mesuliyeti yüklenmiş bir kabinenin Hâriciye Nâzırı olduğunu belirtmiştir. Yazının devamında Türkiye ve Romanya arasındaki tarihî bağlara ve her iki ülkenin de Balkanlı olması sebebiyle Balkan birliğine duyulan ortak ihtiyaca değinmiştir.¹⁰⁷ Necibali Küçüküka, Gafencu'nun ziyaretinin günün önemli gelişmelerinden biri

¹⁰³ Ömer Rıza Doğrul, “Romanya ve Balkanlar”, Tan, 12 Haziran 1939, s.3.

¹⁰⁴ Etem İzzet Benice, “Balkanlarda Yeni Vaziyet”, Son Telgraf, 12 Haziran 1939, s.1.

¹⁰⁵ Sırrı Sanlı “Gafenco Ankara'da”, Halkın Sesi, 12 Haziran 1939, s.1.

¹⁰⁶ Sırrı Sanlı “Gafenco Ankara'da”, Halkın Sesi, 12 Haziran 1939, s.1.

¹⁰⁷ Necibali Küçüküka “Ekselans Gafenco Ankara'da”, Ulus, 12 Haziran 1939, s.1.

olduğunu belirtmiş ve her iki hükümet merkezinde nelerin konuşulacağını bugünden tahmin etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Balkan birliği etrafında toplanan ruh ve zihniyetin milletlerin karşılıklı hak ve hâkimiyetlerine hürmet esasına dayandığını dile getirmiştir. Balkan milletlerinin, yabancı ellerle bir asırdan beri yarımadayı yakıp kavuran ateşin nereden geldiğini ve bunun Balkanlar'ın menfaat ve istikbali için ne kadar faydasız bir hareket olduğunu bütün inceliği ile kavramış olduğunu vurgulamıştır. Gayenin sulh ve sükûn içerisinde her iki ülkenin gelişme göstermesi olduğunu belirtmiştir. Ancak Türkiye herhangi bir saldırıya uğrarsa bir karış toprağın muhafazası için en son hayati kabiliyetin sarf edileceğinden şüphe edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁸

A. Şükrü Esmer “Romanya'nın Dış Politikası” başlıklı yazısında Gafencu ve Romanya'nın dış siyasetine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Romanya Hâriciye Nâzırı B. Gafencu'nun Ankara seyahati öncesi Romanya'nın dış politikasını izah eden etraflı bir konuşma yaptığını belirtmiştir. Gafencu'nun sözlerinden Romanya dış politikasının eski istikamet üzerine devam edeceğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Romanya Hâriciye Nâzırı'nın son iki aylık faaliyetinin bu politikanın takviyesi üzerine toplandığı belirtilmiştir. Bu maksatla Gafencu'nun Alman darbesinin akabinde büyük Avrupa devletlerinin merkezlerini ziyaret etmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı'nın her gittiği yerde gördüğü samimi kabulün Romanya'nın uluslararası dengedeki önemini bir kez daha gösterdiğine değinilmiştir. Romanya'nın iç politikada tehlikeli süreçlerden geçtiğine vurgu yapılarak Romanya'nın daha güçlü bir hâle gelmesinde etkili olan iç siyasi gelişmelere temas edilmiştir.¹¹⁰

Muharrem Feyzi Togay “Romanya'nın Siyaseti” başlığıyla ele aldığı yazısında Romanya'ya dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Togay, Romanya'nın Kafkaslar'dan sonra bütün Avrupa'nın ve hatta bir derece bütün dünyanın en mühim petrol havzalarından birine sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Romanya gıdaya ve sanayiye yarayan maddeleri yetiştirmeye çok müsait ve zengin bir memleket olduğundan dolayı, okyanus ötesinden bu gibi maddeleri getirmeye parası ve donanması uygun olmayan Avrupa'nın büyük devletleri, kendi halklarının iâşesi ve sanayilerinin beslenmesi için Romanya'ya fevkalade muhtaç olduklarını dile getirmiştir. Yazar yazısının devamında, Gafencu'nun hem Avrupa

¹⁰⁸ Necibali Küçüka “Ekselans Gafenco Ankara'da”, Ulus, 12 Haziran 1939, s.3.

¹⁰⁹ A. Şükrü Esmer, “Romanya'nın Dış Politikası”, Ulus, 12 Haziran 1939, s.3.

¹¹⁰ A. Şükrü Esmer, “Romanya'nın Dış Politikası”, Ulus, 12 Haziran 1939, s.3.

devletleri hem de Balkan milletleriyle görüşmelerde bulunduğu temas etmiştir.¹¹¹

Şevket Bilgin, “Balkan Antantı” başlıklı yazısında Romanya’yı ve Balkan Antantı’nı kaleme almıştır. Türkiye ve Romanya’nın kendi emniyetleri kadar Balkanlar’ın ortak emniyetiyle ilgili meselelerde taahhütlerini sadakatle yapacağını belirtmiştir. Bilgin, Gafencu’nun sözlerine atıfta bulunarak Balkan Antantı’nın her şeye rağmen yaşayacak ve kuvvetlenecek olduğunu belirtmiştir. Balkan devletleri kadar Avrupa sulhünün de buna ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Bilgin, Balkanlar’ın aleyhine olacak tecavüzler nereden gelirse gelsin bunların bütün Balkan milletlerini karşısında bulacağını aktarmıştır. Türkiye’nin müttefiki Romanya ile tam bir görüş birliği içinde olduğundan şüphe edilemeyeceğine değinmiştir. Ankara’da yapılan görüşmelerin bu görüş ve anlayış mutabakatını teyit etmiş olmasından dolayı duyulan memnuniyeti ifade etmiştir. Bilgin sözlerini:

“Balkanlar için emniyet yolu birdir. Elele veren, kalplerini birleştiren Balkan milletlerinin müşterek emniyet parolası: ‘Balkanlar Balkanlılarıdır’ sözünde toplanır. Zaman Balkan Antantı’nın hayatiyet unsurlarını, genişletecek, çoğaltacaktır.” şeklinde bitirmiştir.¹¹²

M. Zekeriya Sertel “Ankara’da Yapılan Müzakereler” başlıklı yazısında Türk ve Romen Hâriciye Nâzırlarının nutuklarından anlaşılan hakikatin, Balkan devletlerini parçalamak için sarf edilen bütün gayretlere rağmen Balkan Antantı’nın kuvvet ve bağlılığını kaybetmemiş olduğunu ifade etmiştir. Son zamanlarda ağır tecrübelerden ve çetin imtihanlardan başarıyla çıkan Balkan Antantı’nın bu imtihan sayesinde bir kat daha kuvvet kazanmış olduğunu dile getirmiştir. Romanya ve Türkiye’nin Balkanlar’da hususi vaziyetleri olduğuna değinen yazar Romanya Hâriciye Nâzırı’nın sözlerine atfen; *“Romanya Hariciye Nazırı’nın dediği gibi, biz boğazların, onlar Tuna’nın bekçisidirler. Cenubi şarki Avrupa’sına sarkmak isteyen devletler Tuna’yı geçmek için Romanya’yı çiğnemeğe veya onunla anlaşmağa, Boğazları ele geçirmek için de Türkiye’yi elde etmeye mecburdurlar.”* demiştir.¹¹³

Reşad Sagay “Ankara’da Söylenen İki Nutuk” başlıklı yazısında Gafencu ve Saraçoğlu’nun yapmış oldukları konuşmaları değerlendirmiştir. Sagay, Ankara’da irad edilen konuşmaların tamamıyla mesul devlet adamlarının

¹¹¹ Muharrem Feyzi Togay “Romanya’nın Siyaseti”, Cumhuriyet, 13 Haziran 1939, s.2.

¹¹² Şevket Bilgin, “Balkan Antantı”, Yeni Asır, 13 Haziran 1939, s.2.

¹¹³ M. Zekeriya Sertel, T “Ankara’da Yapılan Müzakereler”, Tan, 13 Haziran 1939, s.1.

ağzından çıkması açısından dikkate değer bir mahiyet taşıdığına değinmiştir. Sagay yazısında, Gafencu'nun açıklamalarına atıfta bulunarak her iki milletin coğrafi konumları ve ortak menfaatleri sebebiyle dış siyasette birbirlerine benzer politikalar takip ettiklerini ve bu durumun iki ülkeyi daha da yakınlaştırdığını belirtmiştir.¹¹⁴

Balkan devletlerinin genel durumuna değinen M. Zekeriya Sertel, Romanya ve Türkiye Hâriciye Nâzırlarının Balkan Antantı'nın vaziyetini yeni baştan gözden geçirmelerinde ve Balkanlar'ı bir sulh unsuru olarak muhafaza şartlarını tespit etmelerinde büyük faydalar olduğuna temas etmiştir.¹¹⁵

Hakkı Ocakoğlu, "Milletler Dış Politikalarına Vuzuh Vermek Mevkiindedirler" başlıklı yazısında Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Ankara ziyaretinin Balkanlar'da kurulması zaruri olan yeni siyasi ve askerî iş ortaklığına bir başlangıç teşkil ettiğini açıklamıştır. Balkan Antantı'nın, Balkan milletleri arasında bir dayanışma meydana getirme yolunda çok faydalı olduğuna değinerek Balkanlılar arasında hudutların muhafazasının emniyet altına alındığını vurgulamıştır.¹¹⁶

Muhittin Birgen "Romanya Hâriciye Nâzırı'nın Ziyareti" başlıklı yazısında Gafencu'nun ziyaretinin hem Türk Romen ilişkileri üzerinde hem de Balkan Antantı hususunda dikkate değer yansımaları olduğunu belirtmiştir. Yazar, yapılan ikili görüşmelerde ortaya çıkan sonucun her iki ülke ilişkilerinin düne nazaran daha sağlam bir vaziyet almış görüldüğünü dile getirmiştir. Balkan Antantı'nın önemine ve etkisine de geniş bir biçimde yer veren yazar yazısını: "*Şu halde, Romanya Hâriciye Nâzırı'nın Ankara'ya ziyareti, bize şunu göstermiştir: Türkiye ile Romanya, eskisi gibi sağlam dosturlar ve bunu kuvvetlendirmeyi düşünüyorlar. Aynı zamanda iki memleketin el ele vererek takip edecekleri siyasetin hedefi de Balkanlar'ı, nihayet Balkanlıların memleketi yapmaktan ibarettir. Bu siyaset mutlaka muvaffak olur*" sözleriyle bitirmiştir.¹¹⁷

Nadir Nadi "Gafencu'yu Uğurlarken" başlıklı yazısında Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun Ankara ziyaretinin siyaset dünyası tarafından merakla beklendiğini dile getirmiştir. Gafencu'nun temaslarının yalnız

¹¹⁴ Reşad Sagay, "Ankara'da Söylenen İki Nutuk", Yeni Sabah, 13 Haziran 1939, s.2.

¹¹⁵ M. Zekeriya Sertel, T "Ankara'da Yapılan Müzakereler", Tan, 13 Haziran 1939, s.10.

¹¹⁶ Hakkı Ocakoğlu, "Milletler Dış Politikalarına Vuzuh Vermek Mevkiindedirler", Yeni Asır, 14 Haziran 1939, s.1.

¹¹⁷ Muhittin Birgen, "Romanya Hariciye Nazırınının Ziyareti", Son Posta, 14 Haziran 1939, s.2.

resmî makamlara iletilmediğini, Gafencu'nun basına beyanat vererek, radyoda konuşma yapmak suretiyle temsil ettiği Romen milletinin samimi duygularını doğrudan doğruya Türk halkına ulaştırmaya muvaffak olduğuna değinmiştir.¹¹⁸ Nadi, milletler arasında sulh, emniyet ve iş birliği isteyen Balkan Antantı'nın yalnız sevgi ve hürmete layık olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁹

Türk basınında Türk-Romen görüşmeleri ile ilgili olarak Bükreş'te çıkan haberlere de yer verilmiştir. Romanya'da bütün gazetelerin neşrettikleri makalelerde Ankara'da yapılmakta olan Türk-Romen görüşmelerinin önemi ve iki memleketin menfaatleri arasındaki iş birliğinin ortaya konulduğu vurgulanmıştır. Universul gazetesi, başyazısında Balkan Antantı'nın umumi barışa yardım ederek Avrupa'nın güneydoğusunda barışı takviyeye olan katkısını kaydetmiş, Türk-İngiliz Paktının metnine işaret etmiş ve bunun Batılı devletler tarafından Balkanlara verilen önemin bir kanıtı olduğunu aktarmıştır. Balkanlarda sulhün ancak sözleşmelerle ve var olan hudutlara saygıyla temin edilebileceğini belirtmiştir. Independance, Roumaine, Seara, Semnanul ve Neamul Romanesc gibi gazetelerde çıkan haberlere de yer verilmiştir. Bu gazetelerin verdikleri haberlerdeki ortak nokta Ankara'da yapılan Türk-Romen görüşmelerinin iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini teyit ederek kuvvetlendirmesi ve Balkan Antantı'nın önemini vurgulanmasıdır.¹²⁰ Ayrıca Romanya basınında gerek İstanbul gerekse Ankara'da Gafencu'ya yapılan heyecanlı kabulün Türk-Romen dostluğunun yeni bir delilini teşkil ettiğine ve Ankara'da yapılan görüşmelerin önemine temas edilmiştir.¹²¹

Son Posta gazetesinde Gafencu'nun Ankara ziyaretinin dış basında ki akislerine yer verilmiştir. Belgrat'ta dış siyasete dair Samuprava gazetesinde yayımlanan bir makalede, Romanya Hariciye nazırı Gafencu'nun Ankara seyahatinin önemi vurgulanmış ve bu seyahatin Balkanlarda sulhü takviye etmek anlamına geldiği belirtilmiştir. Gazete ayrıca Türkiye ve Romanya'nın uluslararası bir iş birliği oluşturmak noktasında samimi arzularını her vesile ile ispat ettiğini ifade etmiştir.¹²²

¹¹⁸ Nadir Nadi, "Gafenco'yu Uğurlarken", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.1.

¹¹⁹ Nadir Nadi, "Gafenco'yu Uğurlarken", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.7.

¹²⁰ "Romen Matbuatının Neşriyatı", Cumhuriyet, 14 Haziran 1939, s.9.

¹²¹ B. Drago'nun Beyanati", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6 Bkz. Romanya Hâriciye Nâzırının perşembe günü Atina'ya hareket edeceği ve dört gün Yunan Hükümeti'nin misafiri olacağı bildirilmiştir, B. Drago'nun Beyanati", Ulus, 11 Haziran 1939, s.6

¹²² "Dün Ankara'da Balkan Antantının Kudreti Tebarüz Ettirildi", Son Posta, 12 Haziran 1939, s.11.

Ulus gazetesinde ise “Romanya Gazetelerinin Yazdıkları” başlıklı yazıda Romen basınının Gafencu'nun Ankara ziyareti ve sonrasındaki temasları yakından takip ettiği ve bu seyahate ülke basınında geniş yer verildiği aktarılmıştır.¹²³

Gafencu'nun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Görüşmesi ve Türkiye'den Ayrılışı

Üç gün Ankara'da kalan Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu ve eşi, Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile birlikte saat 19.30'da kalkan hususi bir trenle Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a hareket etmiştir. Nâzır Pendik'te trenden inecek ve oradan kendilerini bekleyen Akay vapuru ile Yalova'ya giderek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilecekti. Misafir Gafencu, Ankara Garı'nda Hâriciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu ile Ankara Mevkii Kumandanı General Kemal Gökçe, Hâriciye Vekâleti Erkânı, bir kıta asker, İngiliz, Alman, Polonya ve Balkan devletleri büyükelçileri tarafından tezahüratlarla uğurlanmıştır.¹²⁴ Gafencu ve beraberindeki heyeti uğurlama esnasında Türk ve Romen millî marşları çalınmıştır. Gafencu kendisini uğurlamaya gelen kişilerle ayrı ayrı vedalaşmış ve Bayan Gafencu'ya çok sayıda buketler verilmiştir. Trenin hareketi esnasında misafirlerin gelişlerinde olduğu gibi peronda toplanmış bulunan kalabalık bir halk topluluğu tarafından misafirlere içten ve samimi dostluk tezahüratlarında bulunulduğu aktarılmıştır. Romen Hâriciye Nâzırı ile birlikte gelen Romen basın mensupları da aynı trenle İstanbul'a hareket etmişler ve Ankara'da bulunan yerli ve yabancı basın temsilcileri tarafından uğurlanmışlardır.¹²⁵

Ankara'dan gelen heyet İstanbul'da vali namına İstanbul Polis Müdürü, Kartal Kaymakamı ile Pendik Belediye Başkanı tarafından karşılanmıştır. Bir polis müfrezesi tarafından resmi selamlama yapılmıştır. İstasyon meydanını dolduran geniş halk kitesinin coşkun tezahüratları ile karşılanan heyet, buradan yaya olarak Pendik Vapur İskelesine gitmiştir. Yolda caddenin iki tarafını dolduran Pendikliler, Romanya Hâriciye Nâzırı'nı alkışlamışlardır. Misafir nâzır ve beraberindekiler saat 08.30'da Pendik İskelesi'nden Ülev vapuru ile Yalova'ya hareket etmişlerdir. Ülev vapuru saat 09.40'ta Yalova İskelesi'ne yanaşmıştır. Misafirleri burada İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar ve eşi ile Yalova

¹²³ “Romanya Gazetelerinin Yazdıkları”, “Türkiye-Romanya Arasında Tam Bir Görüş Birliği”, Ulus, 15 Haziran 1939, s.10.

¹²⁴ “Gregoir Gafenco Şehrimize Hareket Etti”, Tan, 14 Haziran 1939, s.1, “Rumen Ha. Nazırı Bugün Yalova'da Milli Şefimiz İnönü Tarafından Kabul Edilecektir”, Yeni Asır, 14 Haziran 1939, s.6, “Rumen Hariciye Nazırı Ankara'dan Ayrıldı”, Vakıf, 14 Haziran 1939, s.6.

¹²⁵ “Rumen Hariciye Nazırı Ankara'dan Ayrıldı”, Vakıf, 14 Haziran 1939, s.6.

Kaymakamı karşılanmıştır. İskele, Türk ve Romen bayraklarıyla süslenmiştir.¹²⁶ Romanya Hâriciye Nâzırı kendisine tahsis edilen otomobille kaplıcalardaki Otel Termal'e gitmiş bir müddet dinlendikten sonra Cumhurbaşkanlığı Köşküne gitmiştir. İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü de Bayan Gafencu'yu Cumhurbaşkanlığı Köşkünde 14 Haziran günü saat 11.45'te kabul etmiştir.¹²⁷ Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu da bu kabulde hazır bulunmuştur.¹²⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, saat 13.00'te Romanyalı misafirler şerefine köşkte bir öğle yemeği vermiştir. Yemek samimi bir hava içerisinde geçmiş, cumhurbaşkanlığı orkestrası ziyafet boyunca güzel parçalar çalmıştır. Daha sonra misafirler otomobillerle Yalova'ya inmişler, Sakarya motoru kendilerini Yalova'dan alarak Romanya bandıralı Daçya vapuruna götürmüşlerdir. Romanya Hâriciye Nâzırı ve eşlerini iskelede Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve eşi, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, İstanbul Valisi ve Belediye reisi Lütfi Kırdar, Romanya Büyükelçisi ve Romanya Konsoloshanesi ve diğer kişiler tarafından uğurlanmışlardır. Yalovalılar Madam Gafencu'ya güzel bir buket takdim etmişlerdir. Romanya Hâriciye Nâzırı Yalova'dan hareket etmeden evvel kendisiyle görüşen Türk, Yunan ve diğer yabancı gazetecilerin temsilcilerine Ankara görüşmelerinin amacı ve içeriğine dair beyanatta bulunmuştur.¹²⁹

Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ise verdiği beyanatta Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu ile Ankara'da, yolda ve Yalova'da iki memleketi alakadar eden bütün meseleler üzerinde fikir alışverişinde bulduklarını ifade etmiştir. Her meselede mutabık kalmak adına zorluk çekmediklerini bildirmiştir.¹³⁰ Gerçekleşen bu resmi ziyaret, Türk ve Romen milletleri arasında mevcut sadık ve derin dostluğu ve iki memleketin birbirine bağlılığını ortaya koymuştur. Hâriciye Nâzırları arasında yapılan görüşmeler, iki ülkenin Balkan Antantı'nın birliğine, istikbaline ve sulh siyasetine müşterek bağlılıklarını bir kez daha gözlemleme imkânı vermiştir.¹³¹

¹²⁶ "Milli Şef Dün Romen Hariciye Nazırını Kabul Etti", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.1.7.

¹²⁷ "Rumen Hariciye Nazırının Beyanatı", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.7.

¹²⁸ "B. Gafenco Dün Akşam Atina'ya Hareket Etti", "Muhterem Misafirimiz Yalova'da Milli Şef Tarafından Kabul Edildi", Akşam, 15 Haziran 1939, s.1.

¹²⁹ "Rumen Hariciye Nazırının Beyanatı", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.7.

¹³⁰ "Rumen Hariciye Nazırının Beyanatı", Cumhuriyet, 15 Haziran 1939, s.7.

¹³¹ "Cumhurreisimiz Dün Gafenco'yu Kabul Etti", Türk Dili, 15 Haziran 1939, s.1.

Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu'nun, perşembe günü Atina'ya gideceği ve dört gün Yunan hükümetinin misafiri olarak kalacağı bildirilmiştir.¹³² Gafencu'nun Atina dönüşü İstanbul'da üç gün daha kalacağı ve bu ziyaretin tamamen hususi mahiyette bir ziyaret olacağı aktarılmıştır.¹³³ Bükreş radyo ajansından aktarıldığına göre Gafencu'nun yabancı memleketlerdeki seyahati boyunca Romanya'daki hariciye işlerine vekâleten Başvekil Armand Kalinesko tarafından yürütüleceği bildirilmiştir.¹³⁴ Yunanistan'a giden Romanya Hâriciye Nâzırı, eşi ve beraberindeki heyet Daçya vapuru ile pazartesi günü tekrar İstanbul'a döneceği bildirilmiştir. Gafencu'nun, Yunanistan dönüşü İstanbul'da iki gün kalacağı, İstanbul'un güzel yerlerini gezeceği ve Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Romanya'ya döneceği aktarılmıştır.¹³⁵

Sonuç olarak Balkan birliğinin iki kuvvetli unsuru olan Türkiye ve Romanya, Balkan barışını korumak ve hariçten gelebilecek tehlikelere beraber karşı koymak anlayışında ve azminde olmuşlardır. Bu itibarla iki dost ve müttefik ülke arasındaki bu yeni temaslar, Balkan birliğinin ebedileştirilmesi bakımından ayrıca hususi bir öneme sahip olmuştur.¹³⁶ Balkan Antantı'nın Yugoslavya ve Türkiye'yi; İtalya'ya karşı ve Romanya'yı Sovyetlere karşı siyaseten takviye etmesi planlanmıştır. Yine Antant ile Romanya'nın sınır güvenliği açısından Bulgaristan'a karşı askeri olarak dolaylı destek elde etmesi amaçlanmıştır.¹³⁷ Romanya, Balkan Antantı'na girerek Bulgaristan'dan gelebilecek olası bir saldırıya karşı Türkiye ve Yunanistan'ın desteğini sağlamıştır. Romanya, Fransa ile ittifaka girerek de Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehlikeye karşı kendisini korumak istemiştir.¹³⁸ Türkiye ise Balkan Antantı'nı Balkanlarda barışın korunmasına yardımcı ve aynı zamanda Balkan coğrafyasına gelebilecek tehlike ve tehditlere karşı koruyucu bir set olarak

¹³² "Rumen Ha. Nazırı Bugün Yalova'da Milli Şefimiz İnönü Tarafından Kabul Edilecektir", Yeni Asır, 14 Haziran 1939, s.6.

¹³³ "Bay Gafenco Tekrar Gelecek", Son Posta, 14 Haziran 1939, s.11.

¹³⁴ "Rumen Ha. Nazırı Bugün Yalova'da Milli Şefimiz İnönü Tarafından Kabul Edilecektir", Yeni Asır, 14 Haziran 1939, s.6.

¹³⁵ "Romanya Hariciye Nazırı", Haber Akşam Postası, 16 Haziran 1939, s.1.

¹³⁶ "Rumen Hariciye Nazırı Aramızda", Tan, 12 Haziran 1939, s.5.

¹³⁷ Öksüz, a.g.e., s. 173, Bkz. Bulgaristan bir taraftan Ege Denizi'ne geçit ararken diğer yandan Romanya'nın parçası olan Dobruca'yı almaya çalışmakta idi, Mehmet Gönübol, Cem Sar v.d., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.103.

¹³⁸ Esmer, a.g.e., s.69.

görülmüştür.¹³⁹ 1936 yılında Almanya'nın yükselişi ve üstünlüğü, Romanya'yı endişelendirmeye başlamış ve Romanya'nın Balkan Antantı'na olan ilgisini giderek azaltmıştır.¹⁴⁰ Yugoslavya'da meydana gelen iktidar değişikliğinin ardından Belgrad, Sofya ve Roma ile yakınlaşmaya başlamış Romanya da giderek Berlin'e yakınlaşmıştır. Bu gelişmeler Balkan Antantı'nın fiilen bir Türk-Yunan paktına dönüştüğünü göstermiştir.¹⁴¹

Tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğu Balkan devletlerine ve onların istikrarına önem veren Türkiye¹⁴² oluşmasında başrolü üstlendiği bu pakta sonuna kadar sadakatle bağlı kalmıştır.¹⁴³ 1940 yılının Şubat ayında Balkan Antantı Balkanlar Konseyi son toplantısını gerçekleştirmiş ve savaş sürecinde Balkan Antantı etkisini yitirmiştir.¹⁴⁴

Sonuç

Türkiye Romanya ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Atatürk döneminde başlamış ve gelişmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı Grigore Gafencu 1939 yılının 10-14 Haziran tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Gafencu'nun Balkan Antantı'nın 1939 yılındaki reisi olarak gerçekleştirdiği bu ziyaret başta Balkanlar ve Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın resmen başlamasından çok kısa süre önce gerçekleşmiş olması Gafencu'nun Türkiye ziyaretini önemli kılan hususlardan biridir.

Gafencu'ya Türkiye seyahatinde eşi Esmee Gafencu, Romen üst düzey bürokratlar ve yedi Romen gazeteci eşlik etmiştir. Romen Nazır bu ziyaret sırasında her iki ülkeyi de ilgilendiren meseleler hakkında İstanbul ve Ankara'da ikili görüşmelerde bulunmuştur. İlk olarak İstanbul'a gelen Gafencu ardından üç gün sürecek olan ziyareti için Ankara'ya hareket etmiştir. Romanya Hâriciye Nâzırı İstanbul ve Ankara ziyaretleri sırasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Dr. Refik Saydam, Hâriciye Vekili

¹³⁹ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-2014), 10. Baskı, Der Yay., İstanbul, 2015, s.831.

¹⁴⁰ Atabay, a.g.e., s.195.

¹⁴¹ Faruk Sönmezoğlu, İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945, Der Yay., İstanbul 2015, s.350.

¹⁴² Mehmet Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.6.

¹⁴³ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1983, s.339.

¹⁴⁴ Mithat Atabay, İmparatorluktan Ulus Devletlere Türkiye ve Balkanlar, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yay, Ankara, 2013, s.108.

Şükrü Saraçoğlu Şükrü Saraçoğlu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda ile görüşmeler yapmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde yapılan bu ziyaret Türkiye-Romanya ilişkileri ve Balkan coğrafyası açısından büyük bir önem arz etmiştir. Gafencu ve beraberindeki heyeti gerek karşılama gerekse uğurlama merasimi sırasında Türk ve Romen millî marşları çalınmış, heyetin yol güzergâhı üzerinde bulunan tüm cadde ve yollar Türk ve Romen bayraklarıyla süslenmiştir. Ziyarete ilişkin basında yer alan haberlerden Gafencu'nun Ankara ziyaretinin her iki ülkede ilgi ve merakla takip edildiği anlaşılmaktadır. İlk olarak İstanbul'a gelen ve burada çeşitli görüşme ve ziyaretlerde bulunan Gafencu daha sonra Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Ankara'da üç gün kalan Romanya heyeti Ankara Palas Oteli'nde misafir edilmiştir. Ankara İstasyonu'ndan Ulus Meydanı'na kadar olan güzergâh Romen ve Türk bayraklarıyla süslenmiştir. Romanya heyeti, Etnografya Müzesi'ni ziyaret etmiş ve Ebedi Şef Mustafa Kemal Atatürk'ün kabrine bir çelenk bırakarak saygı duruşunda bulunmuştur. Ayrıca Gazi Terbiye Enstitüsü, Ankara Radyosu, Usta Okulu, Polis Enstitüsü, Ziraat Enstitüsü ve Çubuk Barajı ziyaret edilen diğer yerler olmuştur.

Türkiye ziyareti öncesi Avrupa ve Balkan devletleri ile yaptığı temasların neticelerini Hâriciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'yla paylaşan Gafencu Ankara ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bir dönemde Gafencu'nun bu ziyareti, Balkan siyaseti ve Balkanlar'ın sulhü açısından dikkat çekicidir. Ankara müzakereleri sadece Balkanlar için değil Avrupa'nın ve tüm dünyanın barışa olan ihtiyacını ifade etmesi açısından ilgiyle takip edilmiştir.

Ankara görüşmelerinde Balkan Antantı'nın barışı korumak amacıyla kurulduğu ve bu amaca hizmet etmek üzere hareket etmenin Balkan coğrafyası ve Balkan milletleri açısından ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı öncesi Balkanlar'da kurulması zaruri olan siyasi ve askeri iş ortaklığı da Ankara görüşmelerinde üzerinde durulan hususlardan biri olmuştur.

Türk ve Romen nâzırların görüşmeleri her iki ülke basınında geniş yer bulmuştur. Romen heyetin ziyareti Balkan Antantı'nın kuvvetlendirilmesi ve Balkan coğrafyasında sulhün korunması açısından büyük önem arz etmiştir. Gafencu ve beraberindeki heyet, gerek İstanbul gerekse Ankara'da halkın yoğun ilgi ve sevgisiyle karşılanmıştır.

İkili görüşmeler sonucunda ortaya çıkan sonuç, Türkiye ve Romanya ilişkilerinin daha kuvvetli ve daha sağlam bir vaziyet almış olmasıdır. 10 Haziran 1939'da Türkiye'ye gelen Gafencu, 14 Haziran'da Türkiye'den ayrılmadan önce son görüşmesini Yalova'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

ile yapmıştır. Romanya Hâriciye Nâzırı Gafencu, Yunanistan'a Pire'ye gitmek üzere Türkiye'den ayrılmıştır. Türkiye ve Romanya arasında yapılan ikili görüşmelerde Balkan Antantı'nın daha da güçlendirilmesi adına atılması gereken adımlar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak coğrafi konumları, tarihi bağları ve ortak menfaatleriyle birbirine yakınlaşan Türkiye ve Romanya söz konusu görüşmeler sonucunda ikili iyi ilişkilerin ve iş birliğinin kuvvetlenmesine katkı sağlamışlardır.

Kaynakça

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 525/38308-153261-3, (11.25.1944).

BCA, 525/38308-153261-3, (11.25.1944).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-2, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-4, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-5, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-6, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-7, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-8, (08.06.1939).

BCA, 30-10-0-0/200-370-3-9, (08.06.1939).

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Haber Akşam Postası

Halkın Sesi

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Türk Dili

Ulus

Vakit

Yeni Asır

Yeni Sabah

Telif ve Tetkik Eserler

AKANDERE Osman, Milli Şef Dönemi, İz Yay., İstanbul 1998.

AKŞİN, Abdülhat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1991.

ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1983.

ATABAY Mithat, İmparatorluktan Ulus Devletlere Türkiye ve Balkanlar, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yay., Ankara 2013.

- ATABAY Mithat, Türk Dış Politikası, Paradigma Akademi Yay., İstanbul 2014.
- BENİCE Etem İzzet, "Balkanlarda Yeni Vaziyet", *Son Telgraf*, 12 Haziran 1939.
- BİLGİN Şevket, "Balkan Antantı", *Yeni Asır*, 13 Haziran 1939.
- BİRGEN, Muhittin, "Romanya Hariciye Nazırının Ziyareti", *Son Posta*, 14 Haziran 1939.
- ÇAVDAR Tefrik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- DERİNGİL Selim, Denge Oyunu, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- DOĞRUL Ömer Rıza, "Romanya ve Balkanlar", *Tan*, 12 Haziran 1939.
- ESMER A. Şükrü, "Muhterem Misafirimiz", *Ulus*, 11 Haziran 1939.
- ESMER A. Şükrü, "Romanya'nın Dış Politikası", *Ulus*, 12 Haziran 1939.
- ESMER, Ahmet Şükrü, Siyasi Tarih (1919-1939), Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1953.
- EYİCİL, Ahmet, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yıl:2004, Cilt:20, Sayı: 59, ss.335-367.
- GÖNLÜBOL Mehmet, SAR Cem v.d., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.
- KÜÇÜKA Necibali, "Ekselans Gafenko Ankara'da", *Ulus*, 12 Haziran 1939.
- NADİ Nadir, "Gafenko Ankara'da", *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1939.
- NADİ Nadir, "Gafenko'yu Uğurlarken", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1939.
- OCAKOĞLU Hakkı, "Balkan Antantı", *Yeni Asır*, 11 Haziran 1939.
- OCAKOĞLU Hakkı, "Milletler Dış Politikalarına Vuzuh Vermek Mevkiindedirler", *Yeni Asır*, 14 Haziran 1939.
- ÖKSÜZ Hikmet, Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar, I. Baskı, Serander Yay., Trabzon 2016.
- SAGAY Reşad, "Ankara'da Söylenen İki Nutuk", *Yeni Sabah*, 13 Haziran 1939.
- SAGAY Reşad, "M. Gafenko'nun Türkiye Ziyareti", *Yeni Sabah*, 11 Haziran 1939.
- SANLI Sırrı, "Gafenko Ankara'da", *Halkın Sesi*, 12 Haziran 1939.
- SARAY Mehmet, Türkiye ve Yakın Komşuları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- SERTEL M. Zekeriya, "Ankara'da Yapılan Müzakereler", *Tan*, 13 Haziran 1939.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945, Der Yay., İstanbul 2015.
- ŞAHİN, Köksal "Balkanlar ve Türkiye: Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Değerlendirme", Edt. Murat Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*, 1. Basım, Nobel Yay., Ankara 2011.
- TOGAY Muharrem Feyzi, "Romanya'nın Siyaseti", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1939.
- TOPRAK, Zafer, TEKELİ, İlhan v.d., Modern Türkiye Tarihi, Edt. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yay., 1. Baskı, Ankara 2019.
- TUNCER Huner, İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950), 2. Basım, Kaynak Yay., İstanbul 2012.
- TURAN Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap, 3. Baskı, Bilgi Yay., Ankara 2018.
- UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih (1789-2014), 10. Baskı, Der Yay., İstanbul 2015.

Yıldırım Kırış, Ö. (2023). Romanya Hâriciye Nâzırı Grigore Gafencu'nun Türkiye Seyahati ve Ankara Görüşmeleri. ANKARAD, 4(7), 133-169.

URAL Selçuk., KILINÇ Selçuk, (2015) "Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950)" KAÜ İİBF Dergisi, 6 (11), ss: 177-202.

YALÇIN Durmuş v.d., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

ANKARAD, 2023; 4(7): 171-195	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1312475

Araştırma Makalesi / Research Article

**93 HARBİ'NDE OSMANLI ORDUSUNDA
GAYRİMÜSLİM GÖNÜLLÜLER**

Ayşe ÖZKAN*

Öz: 24 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bu çalışmada 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusunda bulunan gayrimüslim gönüllüler incelenmiştir. Osmanlı ordusunda asker ihtiyacı olması dolayısıyla gayrimüslimlerden de gönüllü asker alımları başlamıştır. Özellikle 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda Hristiyanlardan gönüllü asker yazan Dimostini Efendi bu savaşta da aynı şekilde davranmış ve gönüllü toplanmıştır. Osmanlı tebaası olmayan gönüllüler de Osmanlı Devleti ordusuna katılıp Rusya'ya karşı savaşmak istemişlerdir. Bürüksel, Roma ve Berlin elçiliklerine başvuran kişiler gönüllü olmak istemişlerdir. Özellikle Macarlar bir önceki savaşta verdikleri desteğin bir benzerini bu savaşta da sergilemişlerdir. Askeri anlamda olduğu gibi tıbbi anlamda da destek veren Macaristan'dan subaylar ve doktorlar gönüllü olmuşlardır. İngilizler de aynı şekilde destek vermişlerdir. Lehler de Macarlar ve İngilizler gibi İstanbul'da ecnebilere kurulan gönüllü fırkasına katılmak istemişlerdir. Hatta Ruslara karşı Lehler ile Osmanlı Devleti'nin birlikte hareket etmesi ve Lehlerin Ruslara karşı isyanında Osmanlı Devleti'nin destek vermesi istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Gönüllü, Gayrimüslim, Macar, Leh.

**NON-MUSLİM VOLUNTEERS IN THE OTTOMAN
ARMY IN THE 93 WAR**

Abstract: On April 24, 1877, Russia declared war on the Ottoman Empire. In this study, non-Muslim volunteers in the Ottoman army in the 1877-1878 Ottoman-Russian War, called the 93 War, were studied. Due to the need for soldiers in the Ottoman army, voluntary recruitment of soldiers from non-Muslims began. Dimostini Efendi, who wrote volunteer soldiers from the Christians especially in the 1876 Ottoman-Serbian-Montenegrin War, acted in the same way in this war and recruited volunteers. Volunteers who were not Ottoman

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, zastava76@hotmail.com, ORCID:0000-0001-5300-0627.

subjects wanted to join the army of the Ottoman Empire and fight against Russia. People who applied to the Brussels, Rome and Berlin embassies wanted to volunteer. In particular, the Hungarians displayed a similar support in this war as they gave in the previous war. Officers and doctors from Hungary, who provided medical support as well as military, volunteered. The British also gave their support. Like the Hungarians and the British, the Poles wanted to join the volunteer group formed from foreigners in Istanbul. In fact, it was requested that the Poles and the Ottoman State act together against the Russians and that the Ottoman State supported the Polish rebellion against the Russians.

Key Words: Ottoman, Volunteer, Non-Muslim, Hungarian, Polish.

Extended Abstract

The London Protocol was signed on March 31, 1877 between England, Germany, Austria-Hungary, France, Russia and Italy. In the protocol, peace with Serbia was accepted as a deed and it was demanded that the borders of Montenegro be corrected and reforms made in Bosnia-Herzegovina and Bulgaria. If the Ottoman Empire accepted these conditions, it would disarm the Russian army. However, if he refused, these 6 states would take the necessary measures for the benefit of Europe. The Ottoman Empire did not accept the Paris Agreement and the protocol provisions that violated independence and notified the relevant states of their refusal on 12 April. Russia considered the rejection of this protocol a reason for war. With the rejection of the London Protocol, Russia declared a general mobilization. On April 19, 1877, Prince Gorchakov informed the European states that Russia had declared war on the Ottoman Empire. In his declaration, Gorchakov stated that the Sublime Porte did not accept the offers made by the states and did not give any guarantee to make the reforms promised to improve the situation of the Christians, did not leave any hope that this reform would be made, and therefore had to actively intervene in order to make reforms, the Tsar's order to attack the Russian armies. In the war, the Ottoman Empire recruited all its soldiers as a regular, redif and mustahfiz. However, the shortage of soldiers could not be closed. For this reason, volunteer soldiers were recruited from the people. The military commission convened during the war determined that there was a shortage of 200,000 soldiers and stated that non-Muslims should also be recruited in order to close this gap.

For this, it was thought that a lottery would be made among Christians, primarily in Istanbul. According to Article 17 of Kanun-i Esasi, the equality of Ottoman subjects was emphasized and it was stated that non-Muslims should do their military service. It was stated that it would be positive for Muslims and non-Muslims to do their military service together,

and a sense of homeland defense would be formed among non-Muslims. While some deputies opposed this issue, some supported it. At the outbreak of the Serbian War, Dimostini Efendi, who wrote Christian volunteer auxiliary soldiers and sent them to the war places, also wanted to form an auxiliary soldier regiment of 3,000 people. Christian volunteers were greatly benefited from their services in the Serbian War and their going to war from outside would necessitate good rumors, as the presence of volunteer Christian soldiers in the Russian War would have material and moral effects, and Dimostini Efendi's faithful service to the country is admirable. It was requested that the necessary permission be given to him in order to act in accordance with the special instruction about enlisting soldiers and to encourage the supply of more soldiers than he declared, and that his request be published in the newspapers.

While the Ottoman-Russian War was about to start and the war was going on, volunteers from Hungary, Poland and France wanted to fight alongside the Ottoman army. Hungarians also formed volunteer units to fight in the Turkish army against the Russians. Hungarian officers and volunteers from many parts of Hungary wanted to join the Ottoman army. In the article written from the Vienna Embassy at the beginning of the war, it was reported that foreign volunteers were being written and organized by British nobles Artol and Hungarian notables Koluman Çofak and Horvat Vekok. Although it is obvious that foreign volunteers will be approved to accompany these people and they will be accepted if they come to Istanbul and apply, but it is left to the Grand Viziership to give them a subsistence allowance and to issue the money loan requested from the Vienna Embassy for this. Hungarian Colonel Kolman also came to Shumen and applied to establish a volunteer army. This offer was received positively by Bab-ı Ali. Odlef Toroçka, who is also an Austrian citizen, voluntarily took part in the service of the Danube Eastern Army War Adjutant as a Cavalry Captain.

Not only military volunteers, but also volunteers as doctors wanted to take part in the Ottoman army. With the experience of Doctor Laborden de Mondy, who was an Austrian citizen and came to Istanbul with the desire to care for the sick and wounded of the Ottoman soldiers, it was specially recommended by the Austrian Ambassador Count Zichy to use it in the care of the wounded, and to determine and write the way to make the most use of the doctor's knowledge. It was requested from the Presidency of the -i Ahmer (Red Crescent) Society. Many British doctors and military officers applied to the London Embassy to serve in the Ottoman State. Almost all of the officers were in the rank of Captain and Lieutenant, and with their acceptance, being employed in the Ottoman army or the Gendarmerie regiments was beneficial, and it was stated that in this way, citizens and their relatives in England would also be interested in the

current situation, and it was requested from the London Embassy to give instructions. The Poles, who learned that a volunteer group was formed in Istanbul, also wanted to enter the Ottoman service.

After the government gave permission to the Polish legion, they started to apply to the liaison offices in Beyoğlu in divisions. Hearing that a volunteer faction of Poles was established in Istanbul, Poles and many people from other nationalities began to apply to the Vienna Embassy every day to become a volunteer for this faction. If they are allowed to give the pocket money they demand, the need to open a loan from 200 to 300 liras has been reported from the Vienna Embassy. A person named Swiss Captain Krozeti wrote a treatise titled "Let's Hold Arms". It is planned that several thousand copies of Krozeti's pamphlet, which hates the Russians attacking on many nations and loves the people who take up arms for the protection of the homeland, are written and posted in the major newspapers of Europe with the signature of a famous person in the field of literature and politics in Hungary, and distributed to all sides.

Giriş

İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya, İtalya arasında 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolü imzalanmıştır. Protokolde Sırbistan ile yapılan barış senet olarak kabul edilerek Karadağ'ın sınırlarının düzeltilmesi, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da reformlar yapılması istenmiştir. Eğer Osmanlı Devleti bu şartları kabul ederse Rusya ordusunu silahsızlandıracaktı. Ancak reddederse bu 6 devlet Avrupa'nın menfaati dolayısıyla gereken tedbirleri alacaktı. Paris Antlaşması'nı ve bağımsızlığı ihlal edecek şekilde olan protokol hükümlerini Osmanlı Devleti kabul etmemiş ve 12 Nisan'da ret cevabını ilgili devletlere bildirmiştir. Rusya bu protokolün reddini savaş sebebi saymıştır.¹ Oysaki Ekim 1876'da Çar II. Aleksandr, Çareviç Aleksandr, Grandük Nikolay Nikolayeviç ve bazı bakanların katıldığı gizli bir toplantı yapmıştı. Toplantıda o sırada devam eden Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nın durdurulması için diplomatik girişimlerin yanı sıra Osmanlı Devleti ile savaş hazırlıklarının başlatılması kararlaştırılmıştı.² Bu sırada Çar ve devlet adamları Kırım'da bulunmaktaydı ve Maliye Bakanı M. H. Reytern Kırım'a çağrılmıştı. Livadya'ya gelen Reytern, II. Aleksandr'ı savaşa hazır

¹ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011, s. 296-297.

² A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden Osmanlı-Rus Savaşları*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 408.

bir ruh halinde ve ateşli bir heyecan içinde bulmuştur.³ Ekim'den itibaren Rus ordusu seferber hale getirilmiştir. Odessa, Harkov, Kiev ordularının tamamı ve Kafkas bölgesi ordusunun bir kısmının sefere hazırlanması emredilmiş, Aralık 1876'da da Kazakların bir kısmının katılması kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla 390.000 kişilik bir seferberlik ordusu oluşturulmuştur.⁴

Londra Protokolü'nün reddedilmesi ile Rusya genel seferberlik ilan etmiştir. 19 Nisan 1877'de Prens Gorçakof, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini Avrupa devletlerine bildirmiştir.⁵ Gorçakof bildirisinde Bab-ı Ali'nin devletler tarafından yapılan teklifleri kabul etmeyerek Hristiyanların halinin düzeltilmesi için söz verdiği ıslahatı yapmak için hiçbir teminat vermediğini, bu ıslahatın yapılacağına ümit bırakmadığını, bundan dolayı ıslahatı yaptırmak için bilfiil müdahale mecburiyetinde kalan Çar'ın Rus ordularına taarruz emrini verdiğini ifade etmiştir.⁶ 20 Nisan'da Çar, ordu karargâhının bulunduğu Kişinef'e gitmek üzere St. Petersburg'dan hareket etmiştir. 23 Nisan'da ise Rus Elçiliği'nin kapıdaki arması indirilmiş ve elçiliğin mensupları İstanbul'u terk etmiştir. 24 Nisan'da Çar, Kişinef'den savaşa karar verdiğini bildiren manifestosunu yayınlamıştır.⁷ Dostoyevski *Bir Yazarın Güncesi*'nde Çar'ın savaş bildirgesi okunduğunda halkın haç çıkartarak birbirini kutladığını, kasaba ve köylerde bağışlarda bulunduğunu, halkın hep birlikte savaşmaya gideceklerini haykırdığını belirtmiştir. Dostoyevski Rus halkının Slav kardeşleriyle sürdürdüğü dayanışmayı bu şekilde göstermiştir. Rusya'da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Rus halkının en çok desteklediği savaş

³ Valeriy Stepanov, "Zaferin Bedeli: 1877-1878 Rus-Türk Savaşı ve Rusya'nın Ekonomisi", Çev. Mustafa Tanrıverdi, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 3, Haziran 2021, s. 171.

⁴ Şirokorad, *a.g.e.*, s. 408-409.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 40.

⁶ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C.I, İstanbul 1995, s. 55.

⁷ Fehmi Nuza, "1293 (1877-1878) Osmanlı Rus Seferi II", *Türk Kültürü*, Sayı 180, Ekim 1977, s. 749. Çar'ın manifestosunun tam metni için bkz. Hikmet Sürer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 531.

olmuştur. Benzer propaganda yöntemlerine rağmen Rus hükümeti halkını hiçbir zaman bu savaşta olduğu gibi motive edememiştir.⁸

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit de Rusya'nın siyasi ilişkilerinin kesildiğine dair verdiği notadan sonra Türk ordusuna bir telgraf göndermiştir.⁹ Savaş ilanı halk tarafından korku ve ümitsizlik ile değil, cesaret ve şevk ile karşılanmıştır. Gazetelerin de bu coşkun ruh halinde payları vardı.¹⁰ Örneğin *İttihad* gazetesi savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin Hersek İhtilali'nden beri İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerini hoşnut etmeye çalıştığını, bu devletlerin konferansta Rus efkârına hizmet ettiklerini, bunun Osmanlı delegelerini rahatsız ettiğini, Osmanlı tebaasının bu durumda savaşa girecek kadar gözü pek olduğunu ve onların konferansta verilen ret kararının arkasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı gazeteleri savaş hangi topraklarda gerçekleşirse gerçekleşsin Osmanlı Devleti'nin her yerde savaşmaya gücünün olduğunu vurgulamıştır.¹¹ Gazeteler Osmanlı ordusunun kuvvetini bir milyona yakın göstermekte ve Kaşgar hanının, Mısır hidivinin, Tunus beyinin de asker göndereceğini yazmaktaydılar. Hindistan ve Çin'den bile gönüllü geleceğini, Macarların ve Lehlerin Rusya'ya karşı yürüyeceğini, Fransa ve İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'ne yardıma geleceğini bildirmekteydiler.¹²

Mithat Paşa azledilmeden önce Rusya'nın olası saldırısına karşı askeri hazırlıklara başlamıştı ve savaşın kesinleşmeye başlamasıyla da müstahfız birlikleri silahlı çağrılarak, 32-40 yaş arasında yedeklerin 14 gün içinde hazır olmaları emredilmiştir. Anadolu'da da gönüllü kolordular oluşturulmuştur.¹³

Osmanlı Tebaası Gayrimüslim Gönüllüler

Savaşta Osmanlı Devleti nizamiye, redif ve müstahfız olarak bütün askerlerini seferber etmiştir. Ancak asker açığı kapatılamamıştır. Bu sebeple gönüllü askerler halktan alınmıştır. Savaş devam ederken toplanan askeri komisyon 200.000 kadar asker açığı olduğunu tespit etmiş ve bu

⁸ Özlem Parer, "Tolstoy ve Dostoyevski'nin Yorumlarıyla Balkanlar'da Savaşa Bakış", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı 16, Eylül 2014, s. 343.

⁹ Nuza, a.g.m., s. 750-751.

¹⁰ Karal, a.g.e., s. 41.

¹¹ Sedat Bağırhan, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008, s. 50.

¹² Karal, a.g.e., s. 41-42.

¹³ Özkan, a.g.e., s. 298.

açığın kapatılması için gayrimüslimlerin de askere alınması gerektiğini bildirmiştir. Bunun için öncelikle İstanbul'da olmak üzere Hristiyanlar arasında kura işleminin yapılması düşünülmüştür. Kanun-i Esasi'nin 17. maddesine göre de Osmanlı tebaasının eşitliği vurgulanmış ve gayrimüslimlerin askerlik görevlerini yapması gerektiği belirtilmiştir. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin beraber askerlik yapmasının olumlu olacağı ve gayrimüslimlerde vatan savunmasına dair hissiyatın oluşacağı belirtilmiştir. Bu konuya kimi mebuslar karşı çıkarken, kimileri desteklemiştir. İstanbul Mebusu Vasilaki Efendi askerliğin bütün Osmanlı tebaasını kapsamı gerektiğini söyleyerek Hristiyanların askerlik yapması taraftarı olmuştur.¹⁴ Yanya Mebusu Naki Bey ise Hristiyanların askere alınacağı haberini gazetelerden öğrendiğini, bundan hem Hristiyanların hem Müslümanların memnun olacağını söylemiştir. Ahmet Muhtar Efendi ise ekonomik anlamda zarara dikkat çekmiş ve isteyen gayrimüslimlerin gönüllü olarak orduya katılabileceklerini söylemiştir. Rusya azınlıklar arasında yaptığı propaganda ile gayrimüslimlerin askere gitmesini engellemeye çalışmıştır.¹⁵ Osmanlı-Rus Savaşı'ndan ötürü Harp Okulu'nun öğrencileri de subay olarak cepheye gönderilmiş ve 1877-1878 yıllarında okul kısa devrelerle mezun vermiştir.¹⁶

8 Mart 1870 tarihli Asker Alma Kanunu'nda gönüllü askerlik için bulaşıcı hastalığı olmaması ve sağlığının askerlik yapacak kadar yerinde bulunması, 18-40 yaş arasında olması, Tersane-yi Amire memleketlerinden olmaması, temiz sabıkalı olması ve 6 senelik nizami askerliğin tümünü yapmayı kabul etmesi şartları vardı.¹⁷ 18-25 yaş arasında olanlar kendi buldukları bölgenin merkez ordusu dışındaki diğer ordular ve Bahriye'de istihdam edilemezlerdi. Ancak kendi ordusu içinde istediği şekilde istihdam edilebilirdi. 25 yaşını aşmış olup redif ve

¹⁴ Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020, s. 164.

¹⁵ Ahmet Oğuz, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşın İç Politikaya Yansımaları", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı 1, Bahar 2008, s. 55.

¹⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik*, derleyen: Tülay Ercoşkun, İmge Yay., Ankara 2008, s. 118.

¹⁷ Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları, (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara 1994, s. 27.

müstahfızlık yaşında olanlar ise Kara ve Deniz Kuvvetleri'nde istedikleri ordu, alay ve taburda görevlendirilebilirlerdi.¹⁸

Savaşta Osmanlı Devleti Hahambaşı fişek fabrikalarında çalışan Yahudilerin Cumartesi günleri çalışabileceklerine dair bir genelgeyi sinagoglara göndermiştir. Yine Ekümenik Patrik de Rusya'nın savaşa kendi amaçları için başladığını, Doğu Hristiyanlığı için olmadığını belirtmiş ve yayınladığı bildiriye Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların hükümeti desteklemelerini istemiştir.¹⁹ Sırbistan Savaşı'nın çıkışında Hristiyan gönüllü yardımcı asker yazan ve savaş yerlerine gönderen Dimostini Efendi de yine 3.000 kişilik bir yardımcı asker alayı oluşturmak isteğinde bulunmuştur.²⁰ Hristiyan gönüllülerin Sırp Savaşı'nda hizmetlerinden hayli istifade edildiğinden ve dışarıdan da bunların savaşa gidişleri güzel söylentilere yol açtığından Rusya Savaşı'nda gönüllü Hristiyan askerinin bulunmasının maddi ve manevi tesirleri olacağı ve Dimostini Efendi'nin vatan için böyle bir sadık hizmette bulunması takdire şayan olduğu belirtilmiştir.²¹ Dolayısıyla onun yardımcı asker yazması hakkında olan özel talimata uygun hareket etmesi ve beyan ettiği miktardan fazla nefer tedarikine teşvik edilmesi için gereken izin verilmesi ve onun bu isteğinin gazetelerde neşr ettirilmesi istenmiştir.²²

Osmanlı Tebaası Olmayan Gayrimüslim Gönüllüler

Osmanlı-Rus Savaşı başlamak üzere iken ve savaş sürerken Macaristan'dan, Lehistan'dan, Fransa'dan gönüllüler Osmanlı ordusunun yanında savaşmak istemişlerdir.²³ Savaşın başlangıcından beri gerek subay ve gerek erlerden elçiliğe her gün gönüllülerin gelerek hizmetlerini arz ettiklerini Brüksel Elçiliği Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Eskiden aldığı

¹⁸ Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 65.

¹⁹ Mustafa Gencer, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına göre Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti", *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu (5-7 Nisan 2000.)* Tokat 2004, s. 254, Özkan, a.g.e., s. 299.

²⁰ ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877), BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

²¹ BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

²² BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877), ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877)

²³ Yücel Özkaya, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Tutumu ve Bosna-Hersek Olayı", *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 321.

talimat gereğince bu şekilde gelen teklifleri şimdiye kadar reddetmekte ise de Osmanlı hükümetinin şu anda ne niyette bulunduğunu bilmediğinden Osmanlı ordusunda istihdam edilmek için yapılacak istekler hakkında bundan sonra elçiliğin nasıl hareket etmesi gerekeceğinin bildirilmesi elçilikten gelen yazıda belirtilmiştir.²⁴ Roma Elçiliği'nden ise gerek tek ve gerek tabur heyetinde olarak birçok kişinin Osmanlı ordusu hizmetinde bulunmak üzere her gün elçiliğe müracaat etmekte buldukları bildirilmiştir. Husus, Dar-ı Şura-yı Askeri'ye havale edilmiş ve ecnebi gönüllülerden oluşan bir alay teşkili düşünüldüğünden bu suretin meydana getirilişinde icabına bakılacağı cevabı verilmiştir.²⁵ İstanbul'da ecnebilere karışık teşkil edilen bir gönüllü fırkasına dahil olarak ve özellikle hizmete kabul edilmek üzere pek çok kişinin elçiliğe başvurmakta olduğu Berlin Elçiliği'nden gelen yazıda bildirilmiştir.²⁶

a) Macar Gönüllüler

Osmanlı-Rus Savaşı başladığında Avusturya tarafsızlığının bozulmaması için Türklere destek vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında ordusu için Macaristan'dan satın aldığı hayvanların gönderilmesini de engellemiştir.²⁷ Hatta Avusturyalı generaller Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak istemekteydiler. Avusturya Dışişleri Bakanı J. Andrassy ise Macar ayrıcalıklarını tehlikeye atabilecek bir savaşı istememekteydi.²⁸

Kont Andrassy'nin tarafsızlığı koruma politikası Rus karşıtı Macarlar'ın tepkisine yol açmıştır.²⁹ Macar Meclisi'nde yapılan görüşmelerde Viyana kabinesinin tarafsızlık politikası ağır biçimde eleştirilmiştir. “*Üç imparatorluğun politikasının edepsizlik içinde Osmanlı'yı paylaşmak amacını güttüğü*” ifade edilmiştir.³⁰ Macar Meclisi'nde yapılan konuşmalarda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün gerekliliği belirtilerek, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının vahim sonuçlarının

²⁴ BOA, HR.TO. 37/84 24.04.1877.

²⁵ BOA, HR.TH. 23/26 30.04.1877.

²⁶ BOA, HR.MKT. 977/60 1294.C.26 (08.07.1877)

²⁷ Sezgin Topal Mızrak, II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2017, s. 123, Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri (1850-1900)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2008, s. 60.

²⁸ Mithat Aydın, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya Diplomasisi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, Sayı 18, 2018, s. 167.

²⁹ Mızrak, a.g.t., s. 123.

³⁰ Namal, a.g.t., s. 53.

Macaristan'ın yanı sıra Avusturya'yı da ciddi zararlara uğratacağı ifade edilmiştir. Avusturya'nın tereddüdünün Rus işgalinin Balkanlar'da zafer kazanmasına zemin hazırlayacağına, bunun da telafisi zor sonuçlar doğuracağına inanılmaktaydı.³¹

Macar gazeteleri Viyana kabinesinin Üç İmparator Ligi'nden çıkması için ısrar etmekteydiler. Prens Bismarck'ın Ruslara bahsettiği desteği ön plana çıkararak Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında çıkarlar konusunda aykırılığın üzerinde durmaktaydılar. Gazeteler Almanya'nın Rusya'ya sağladığı bu desteğin Berlin kabinesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun zayıflamasını istediğinin kanıtı olduğunu bildirmekteydiler. Kamuoyu üzerinde büyük nüfuzu olan eski siyasi parti *Deak*'ın yayın organı *Peşti Naplo* gazetesi de “eğer hükümet Macar ulusunun istediği siyasete zıt bir siyaset sürdürmeye devam ederse, ülkemizi tehdit eden ihtilalin yegane sorumlusu o olacaktır” demektedir.³² Ekim 1877 başlarında Macaristan'daki anti-Rus öfkenin bir ihtilale dönüşebileceği de konuşulmaktaydı.³³ 1848 Macar Özgürlük Savaşı'nın lideri Lajos Kossuth'un da bir mektubunu gazeteler yayınlamışlardır. Şimdiki savaşta Avusturya-Macaristan ile Türkiye'nin çıkarlarının tamamen birbirinin aynısı olduğunu söyleyen Kossuth, Avusturya monarşisinin yıkılmasının Türkiye ile birlikte Rusya'ya karşı müşterek bir tavır alınmazsa kaçınılmaz olduğunu, Şark Meselesi'nin tamamen Rusya'nın topraklarını genişletme sorunu olarak bu genişletmede Türkiye parçalanırsa Rusya'nın Avusturya'ya saldıracağını beyan etmekteydi. Macar milletinin Türk vilayetlerinin işgal ve ilhakını reddettiğini, Osmanlı Devleti'nin soygunundan başka bir amacı olmayan bu konuda Üç İmparator İttifakı'nı da protesto ettiğini bildirmekteydi. Tarafsızlığı Rusya'nın lehine olabilecek Viyana hükümetinin bu siyasetini açıkça kınayan Kossuth, Macaristan Parlamentosu'nun milletin hislerine münasip bir politika sürdürmesini istemekteydi.³⁴ Ayrıca bunun sonucu olarak milletin kendi öz varlığını kendi elleri arasına almak zorunda kalacağını belirtmekteydi.³⁵

Macar Parlamentosu'nun 15 Eylül 1877'de yaptığı ilk toplantıda Avusturya-Macaristan monarşisinin politikası hakkında 5 adet gensoru hükümete sunulmuştur. Muhafazakâr Parti üyesi Kont Apponyi, Kont Andrassy'nin elindeki bütün olanaklarla önceden Viyana Başbakanı

³¹ Aydın, a.g.m., s. 167.

³² BOA, HR.SYS. 176/22-8 11.10.1877.

³³ Aydın, a.g.m., s.168.

³⁴ Özkan, a.g.e., s. 311.

³⁵ BOA, HR.SYS. 213/33-2 04.10.1877.

tarafından verilmiş olan resmi güvencelerle uygunluk içinde bulunarak Sırbistan'ın etkinliğe girişine karşı koyup koymayacağını Macar hükümetinden sormuştur. O, bu konuda hükümetin vereceği yanıtın Viyana kabinesi tarafından Şark Meselesi hakkında izlenen tarafsızlık siyasetinin samimi olup olmadığının ve Kuzeyin Üç İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'ni paylaşmak ve soymak için gösterdikleri hayâsızlığın bir kanıtı olacağını belirtmiştir. Kamuoyu Kont Apponyi tarafından ortaya konulan sorun hakkında ve gensorusunu dayandırdığı gerekçeler hakkında hemfikir olmuştur. Aşırı sol milletvekili Ernest Simonyi de monarşinin izlediği dış politika hakkında meclise açık ve net bir rapor vermesini istemiştir. Diğer iki gensoru yine aşırı soldan Bay Simonyi ve Tranyi tarafından verilmiş ve bu kişiler de gerçekten Üç İmparator arasında bir ittifak var mıdır ve bu durumda millete yüklediği yükümlülükler ve sunduğu avantajlar nelerdir diye sormuşlardır. Verilen bütün gensorular önceki oturumlarda hükümetin verdiği kaçamak yanıtlara karşı bu sefer hükümetin olumlu bir yanıt vermesi konusunda ısrarcı olmuştur. Aşırı sol milletvekili Helfy de Rusların yaptıkları vahşet konusunda gensoru önerisi vermiştir. Prens Bismarck'ın Bab-ı Ali nezdinde Cenevre Sözleşmesi'nin ihlalinin yapılıp yapılmadığı konusunda bir girişimde bulunması için Kont Andrassy'nin Petersburg nezdinde yaptığı ve yapacağı benzer girişimlerde Ruslar ve Bulgarlar tarafından yapılan vahşetleri de söz konusu edip etmediğini sormuştur. Bay Helfy, bakanlar ve meslektaşlarına bu yapılan vahşetleri gösteren ve büyük etki yaratan fotoğrafları da sunmuştur. Bu fotoğraflar birçok yerde sergilenmişler ve halk onları görmek için gruplar oluşturmuştur. Bütün gazeteler çok sayıda Müslüman ahalinin kurbanı olduğu bu zulümleri yapanlara karşı en sert suçlamaları yenilemek için fırsat yakalamışlardır.³⁶ Bernard Levi'nin Rusların mezalimine dair kaleme aldığı kitap da Berlin'de basılmıştır. Savaşın gidişi ve gelen haberlere nazaran Sırbistan'ın hemen isyan etmek üzere bulunması Budapeşte'de de endişeye yol açmıştır. Ancak kabine hala eski tutumunda devam etmiştir. Milletvekili Helfy, mecliste savaşın şimdiki durumundan ve Sırbistan'ın hazırlıklarından bahisle “*Avusturya ve Macaristan Devleti ne zamana kadar tarafsızlıkta ısrar edecektir?*” şeklinde bir soru sormuştur.³⁷

Budapeşte'den Osmanlı Elçisi Halil Bey'in gönderdiği bu raporlara Hariciye Nazırı Server Paşa, Macarlar ile davanın ortak olduğunu Osmanlı ülkesinin düşmanı olarak ilan edilmiş olan ülke ile savaşarak sadece kendi çıkarlarını değil Macaristan'ın da çıkarlarını savunduklarını, Osmanlı'ya

³⁶ BOA, HR.SYS. 176/22-5 11.10.1877.

³⁷ BOA, Y.PRK.BŞK. 1/21 1294.Za.23 (29.11.1877)

yönelmiş haksız saldırı yüzünden Macarlar'ın da mantıksal olarak kendi bağımsızlıklarına yönelmiş doğrudan bir tehdit gördüklerini bildirmiştir. Panslavizm akımının çabalarının yegane ve kalıcı konusunun bütün ırklar üzerinde üstünlük kurmak olduğunu ve bu baskı programının gerçekleşmesinin Macaristan'ın yazgısı ve hatta Osmanlı Devleti'nin yazgısı için öldürücü olduğunu göz ardı etmediklerini, bunun için iki halk arasında çıkar ve duygu birliği olduğunu, bu yüzden de Avusturya-Macaristan hükümetinin iki ülkeyi mutlu bir şekilde birleştiren dostluk ve iyi anlaşma bağlarını her gün biraz daha fazla sıkmasını belirtmiştir. Doğru ve mantıksal olan bu fikirlerin Macar Parlamentosu'nda en cömert ve en etkileyici taraftarlarını bulduğunu, bu etkileyici konuşmalar için de her iki ulusun çıkarları olduğunu düşünerek kendilerini tebrik ettiklerini ve görevlerinin yerine getirilmesi için en değerli cesareti bulduklarını ifade etmiştir. “*Kahraman askerlerimizin Rus mahkumlara ve yaralılarına yaptıkları kötü muamele konusunda suçlanmalarına gelince, bu suçlamalara karşı yanıt verecek yerde yabancı ülkedeki temsilcilerimize yollamış olduğumuz bilgi sirküleri hakkında size bilgi vermekle yetinirim*” diye yazısını bitirmiştir.³⁸ Macarlar, Rusların vahşetlerine son vermesi için Viyana hükümetinin savaşa müdahalesini görmek istemekteydiler.³⁹

Erdel'deki Macar gençliği gizli bir teşkilat kurarak Romanya'daki Rus-Romen ordusuna saldırmak ve böylece Avusturya-Macaristan'ı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa sokmak istemişlerdir.⁴⁰ Erdelli muhalefet temsilcisi Gabor Ugron liderliğinde olan bu girişimde Sekel arazisinde gizlice birkaç yüz kişilik serbest bölük asker toplamaya çalışmışlardır. Moldovya'yı basıp Rus birliklerinin takviye kuvvetlerinin olduğu Szeret'teki tek köprüyü havaya uçurmayı ve sonra Rusya'da, Polonya'da silahlı isyan çıkarmayı planlamışlardır. Ancak planları Macar Başbakanı'nın talimatıyla bozulmuş, jandarmalar olaya el koymuştur.⁴¹

Savaş dolayısıyla Rusların yaptıkları mezalim ve katliam Macaristan meclisinde alınan kararlarla protesto edilmiş, General Klapka ve Pulsky gibi ileri gelen kişilerin başkanlığında Budapeşte gibi önemli merkezlerde

³⁸ BOA, HR.SYS. 176/22-1 11.10.1877.

³⁹ Özkan, *a.g.e.*, s. 311.

⁴⁰ Namal, *a.g.t.*, s. 50-51.

⁴¹ Melek Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 58; (51-65) Mızrak, *a.g.t.*, s. 127-128.

Türkler lehine gösteriler yapılmıştır.⁴² Mebuslardan Setupa'nın başkanlığında Peşte'de 20.000 kişinin katılımıyla bir miting yapılmıştır ve Macaristan'ın büyük şehirlerinden gelen mebuslar da bu mitinge katılmıştır. Mebuslar mitingden sonra Başbakan Tisza'nın evine gitmiş ve Rusya'nın nüfuz dairesini genişletmesi, Tuna'nın aşağı tarafında yeni hükümetler kurması ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesinin tehlikesine dikkat çekmişlerdir. Bu durumda Avusturya'nın her vasıta ile özellikle de askeri kuvvetle karşı koymasını istemişlerdir. Mebuslar Rusya'nın nüfuzunu arttırmasının adalete ve milletler hukukuna aykırı olduğunun ilan edilmesini ve bunun engellenmesi için milletten hangi fedakarlık istenirse Macar halkının bunu şevkle yapacağını belirtmişlerdir. Sonradan bu mitingler yasaklanmıştır. Kalabalık halk kitlelerinin hükümet politikasına karşı oluşturduğu taşkınlıklardan dolayı bu gösterilerde bazı muhabir ve devlet görevlileri de halkı tahrik gerekçesiyle tutuklanmıştır.⁴³

Yine Arad ve Uj. Arad şehirleri birlikte toplantı yapmışlardır. Jozsef Varjassy toplantıda yaptığı konuşmaya Rus vahşeti ve işgaline karşı açıklamalarla başlamış ve hükümetten bu vahşet ve işgal hareketlerinin gerekirse silahlı şekilde durdurulmasını istemiştir. Sopron şehri Rus vahşetine dair olumsuz yorumları paylaşmış Osmanlı Devleti'nin varlığını koruması gerektiğini ifade etmiştir. Toplantıdakiler Rus vahşetine Dışişleri Bakanlığı tarafından karşı çıkılmasını ve Rus işgalinin gerekirse silah kullanarak bitirilmesini istemişlerdir. Macaristan'ın birçok şehrinde toplantılar yapıp kararlar alınmıştır.⁴⁴

Macarlar Ruslara karşı Türk ordusunda savaşmak için gönüllü birlikler de oluşturmuşlardır.⁴⁵ Macaristan'ın birçok yerinden Macar subayı ve gönüllüler Osmanlı ordusuna katılmak istemiştir.⁴⁶ Savaşın başında Viyana Elçiliği'nden yazılan yazıda İngiliz asilzadelerinden Artol ile Macar ileri gelenlerinden Koluman Çofak ve Horvat Vekok adlı zatlar tarafından ecnebi gönüllülerin yazılmakta ve tertip edilmekte olduğu bildirilmiştir. Ecnebi gönüllülerin bu kişilerin refakatinde bulunmasının onaylanacağı ve İstanbul'a gelip de kendilerine müracaat ettikleri takdirde

⁴² Hakkı Yapıcı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C. 5, Sayı 5, Ekim 2012, s. 331.

⁴³ Aydın, a.g.m., s. 168.

⁴⁴ Ferdi Çiftçiğlu-Erika Vereşova, "93 Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne Desteği", *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. XVIII, Sayı 71, s. 619.

⁴⁵ Mızrak, a.g.t., s. 123.

⁴⁶ Namal, a.g.t., s. 57.

kabul olunacaklarından bunlara harcırah verilmesi için Viyana Elçiliği'nden istenilen para kreditosunun açılması Sadaret'e bırakılmıştır.⁴⁷ Macar Albayı Kolman da Şumnu'ya gelerek gönüllü bir ordu kurmak için başvuruda bulunmuştur. Bu teklif de Bab-ı Ali tarafından olumlu karşılanmıştır.⁴⁸ Yine Avusturya tebaasından olup gönüllü olarak Tuna Şark Ordusu harp yaverinin hizmetinde Süvari Yüzbaşısı olarak Odlef Toroçka yer almıştır.⁴⁹

Sadece askeri anlamda gönüllüler değil doktor olarak da gönüllüler Osmanlı ordusunda yer almak istemişlerdir. Avusturya tebaasından olup Osmanlı askerinin hasta ve yaralılarına bakım hizmetinde bulunmak arzusuyla İstanbul'a gelen Doktor Laborden de Mondî'nin tecrübesinden bahisle yaralıların bakımında kullanılmasının Avusturya Elçisi Kont Zichy tarafından özel olarak tavsiye edilmiş olduğu ve doktorun bilgilerinden en çok istifade edilecek yolun tayin edilmesi ve yazılması Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Başkanlığı'ndan istenmiştir.⁵⁰

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmak için İngiliz doktorlar ve askeri subaylarından Londra Elçiliği'ne birçok kişi de başvuruda bulunmuştur. Elçilik, subayların hemen hepsinin yüzbaşı ve teğmen rütbelerinde olduklarını, bunların kabulüyle Osmanlı ordusunda veyahut jandarma alaylarında istihdam olunmalarının faydalı olduğunu ayrıca bu yolla İngiltere'deki vatandaş ve akrabalarının da mevcut durumla ilgilenmiş olacaklarını beyan etmiş ve buna dair talimat verilmesini istemiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti ordusunda yeterli sayıda doktor, eczacı ve sıhhiye eri bulunmamaktaydı ve olanlar da genelde gayrimüslimlerdi. Oysaki her taburda bir doktor, bir cerrah, bir eczacı bulunmalıydı. Bunun için İngiliz, Fransız ve Avusturyalı birden fazla doktor Avrupa'dan anlaşmalı olarak getirilmiştir. İngiltere Kızılhaçı tarafından savaş alanlarına doktor ve cerrahlar gönderilmiştir.⁵² Osmanlı ordusunda yer alan doktorlardan Charles S. Ryan da yazdığı hatıratında İngiliz Hekimler Heyeti Başkanı Dr. Bond Moore, Dr. Mackeller, Dr. George Stoker gibi kişilerden bahseder. *Stafford House Komitesi* gönderdiği bu Doktorlar Heyeti'nin

⁴⁷ BOA, HR.TH. 23/45 21.05.1877.

⁴⁸ 1877-1878 *Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 30.

⁴⁹ BOA, HR.SYS. 1341/46 17.10.1878.

⁵⁰ BOA, HR.MKT. 992/1 1294.L.02 (10.10.1877)

⁵¹ BOA, HR.MKT. 965/62 1294.R.17 (01.05.1877)

⁵² Yüksel Bayıl, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İaşesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012, s. 113.

dışında Osmanlı Devleti'nde savaşın sebep olduğu musibeti hafifletmek için 50.000 İngiliz lirası yardım toplamıştır.⁵³ İngiltere'nin Sutherland Dükü tarafından Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile yaptığı savaşın akabinde kurulmuş olan *Stafford House Komitesi Hasta ve Yaralı Türk Askerlerine Yardım Cemiyeti*, savaşan birliklere tıbbi yardım için yaklaşık 30 operatör doktor göndermiştir. Cemiyet Ağustos 1877'den Eylül 1878'e kadar Rumeli, Gelibolu ve Anadolu'da hastane, dispanser, seyyar sağlık tesisleri ve hasta taşıma sistemleri oluşturmuştur. Hilal-i Ahmer ve yerel sağlık yapılanmalarıyla koordinasyon kurulmuş ve karşılıklı yardımlaşmıştır. Kayıtlara göre bu cemiyet 71.274 yaralı ve hastanın bakımını yapmıştır.⁵⁴

Londra'da bulunan *Eagle Blan Cemiyeti* tarafından Rusya'nın haris niyetleri aleyhinde ve Osmanlı Devleti'nin başarı temennileri hakkında Padişah Hazretleri'ne olmak üzere verilmiş arıza ile tercümesi ve Londra Elçisi'nden gelen yazının tercümesi gönderilmiştir.⁵⁵

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Macar üniversite gençleri Peşte'deki Türk Elçiliği'ni ziyaret ederek Peşte'de ve Viyana'da Osmanlı Devleti lehine miting yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Budapeşte'de bir gösteri düzenleyerek Türk Elçiliği önünde bir fener alayı da yapmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'ne duydukları saygı ve sevgiyi göstermişlerdir.⁵⁶ Bu sevgi ve dostluğu belirtmek için Macar kadınlar da boyunlarındaki broşa ekli şekilde hilal ve Türk bayrağı formunda kırmızı kurdele takmaya başlamışlardır.⁵⁷ Maddi yardımda da bulunan Macarlar, yaralı Türk askerleri için 16.800 florin toplamıştır.⁵⁸ Öncelikle Plevne zaferine çok sevinen Macarlardan şair Janos Arany *Plevne* şiirini yazmıştır.⁵⁹ Osman Paşa için halk şarkısı yazılıp bestelenmiştir.⁶⁰ Osman Paşa'nın zaferi

⁵³ Charles S. Ryan, *Plevne'de Bir Avustralyalı*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 224-226.

⁵⁴ Eray Serdar Yurdakul, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Türk Ordularında Askeri Sağlık Hizmetleri*, GATA, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 88.

⁵⁵ BOA, İ.HR. 275/16730 1294.Za.08 (14.11.1877)

⁵⁶ Bayram Nazır, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk ilişkileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, Sayı 43, Erzurum 2010, s. 310.

⁵⁷ Namal, *a.g.t.*, s. 59.

⁵⁸ Mızrak, *a.g.t.*, s. 126.

⁵⁹ Namal, *a.g.t.*, s. 51, Mızrak, *a.g.t.*, s. 125.

⁶⁰ Çiftçioğlu- Vereşova, *a.g.m.*, s. 621-622.

Macaristan'da pek büyük bir tesir oluşturup şenliklerle kutlanmıştır.⁶¹ Mako şehri ahali de Osman Paşa'ya fahri vatandaşlık unvanı vermiştir.⁶² Oroshaza şehri halkı, Budapeşte'deki kuyumcu Adolf Laky tarafından yapılmış ve üzerinde “*Plevne Zaferi'nin kahramanı Osman Nuri'ye, Oroshaza halkı 1877*” yazan bir tacı Budapeşte Türk Konsolosluğu aracılığıyla göndermiştir.⁶³ Defne dalı şeklinde altından ve gümüşten yapılmış bu taç⁶⁴ *Basiret* gazetesinin 9 Aralık 1877 tarihli ve 2284 numaralı nüshasında yer almıştır. Üzerinde “*Osmanlıların Plevne Muhafızı ve Rusların can düşmanı ve yiğitlik ve cesaret ve hamiyetin tanınmış timsali olan Gazi Osman Nuri Paşa'ya Macarların hediyesidir*” yazan bu tacın kendisine verilmek üzere Peşte'den İstanbul'a gönderildiği ve 8 Aralık 1877'de gerekli izin çıktığı bildirilmiştir.⁶⁵ Debrecen şehri halkı da Osman Paşa'ya altından bir taç göndermiştir. II. Abdülhamit için de yine altından bir taç yaptıran Debrecen halkı, tacın üzerine “*Şevketli Sultan Abdülhamid Han Hazretleri'ne ve cesur Osmanlı askerlerine*” diye yazdırmışlardır. Macar milletvekili Ernest Simonyi de Ruslara karşı Plevne'de gösterdiği zaferden dolayı Osman Paşa'yı tebrik etmek için bir telgraf göndermeyi ve Osmanlı askerleri için hububat toplamayı kararlaştırmıştır.⁶⁶

Türk dostu Macar ileri gelenlerinden General György Klapka kendisi ve bazı Macar ileri gelenleri için halkın coşkusunu sağlamak için yapacakları çalışmaların masraflarının temini amacıyla para verilmesini istemiştir. Macar Parlamentosu'nda milletvekili olan savaş esnasında Türkler lehine çalışmalarda ve halka nutuklarda bulunan Klapka, aşırı sol milletvekili Ignac Helfy'nin çok tanındığını ancak maddi durumunun Türk-Macar dostluğu gayretlerinin aksine zayıf olduğunu söylemiştir. Onun için Helfy'ye 250 liralık bir meblağın verilmesini sağlamıştır. Klapka'ya ise hizmetlerinin karşılığı 500 lira verilmiştir. Dolayısıyla savaşta Osmanlı Devleti'nin davasını sürdüren Macar Meclisi üyeleri ödüllendirilmiş ve hizmetlerinin devamı sağlanmıştır.⁶⁷

⁶¹ Sacit Uğuz, *Basiret Gazetesi'ne Göre 93 Harbi'nde Rumeli (1877-1878)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2003, s. 37.

⁶² *1877-1878 Osmanlı-Rus...*, s. 70.

⁶³ Mızrak, *a.g.t.*, s. 125-126.

⁶⁴ Uğuz, *a.g.t.*, s. 159, Namal, *a.g.t.*, s. 58.

⁶⁵ Uğuz, *a.g.t.*, s. 159.

⁶⁶ Mızrak, *a.g.t.*, s. 126-127.

⁶⁷ Namal, *a.g.t.*, s. 61.

b) Leh Gönüllüler

İstanbul'da bir gönüllüler fırkası oluşturulduğunu öğrenen Lehler de Osmanlı hizmetine girmek istemişlerdir. Hükümetin Lehistan lejyonuna izin vermesiyle tümenler halinde Beyoğlu'ndaki irtibat bürolarına başvurmaya başlamışlardır.⁶⁸ İstanbul'da Lehlerden oluşan bir gönüllü fırkası kurulduğunu haber alan Lehler ve diğer milletlerden pek çok kişi bu fırkaya gönüllü yazılmak için her gün Viyana Elçiliği'ne müracaat etmeye başlamışlardır. Eğer bunların talep ettikleri yol harçlığını vermeye izin verilirse 200'den 300 liraya kadar bir kredi açılması lüzumu Viyana Elçiliği'nden bildirilmiştir.⁶⁹ Yine Korfu Konsolosluğu'ndan gelen yazıda Osmanlı ordusunda istihdam edilmek üzere Paris Elçiliği tarafından Roma ve Brindisi yoluyla İşkodra'ya gönderilmiş olan Antuvan Torşinoviç ve Kosovski Sitrismond ve Ludomir Nikolay ve Aleksander Libotisky adlı 4 Leh'in ellerinde bulunan evrakın mütalaa edildiği belirtilmiştir. Bunlar İşkodra'ya ulaştıklarında İstanbul'a gitmek üzere yerel hükümet tarafından kendilerine vapur bileti verilmişse de yiyecek masraflarının verilmemiş olduğu anlaşılmıştır. Bu kişiler Korfu'ya ulaşınca vapur beklemek üzere 3-4 gün orada kalacaklarından gerek bundan dolayı gerek olabilecek masraflar için ve gerek İstanbul'a kadar ulaşım masrafları için kendilerine bir miktar para verilmesi hakkında ısrar etmişlerdir. Hersek'ten dönmekte olan Ali Paşa da onların bindikleri vapurda olduğundan yolculuk esnasında bunların yiyeceksiz kaldıklarını ve Korfu'ya kadar olan yiyeceklerinin İslam yolcular tarafından karşılandığını beyan ile kendilerine bir miktar para vererek durumun telgrafla İşkodra'ya bildirilmesini tavsiye etmiştir. Bundan dolayı İşkodra vilayetinden bu konuda telgrafla gerekli talimat talep edilmişse de şimdiye kadar cevap alınamamış olduğundan bunları beyhude bir müddet daha burada tutarak masraf etmemek için Ali Paşa tarafından edilen nasihat üzerine ellerinden bir kıta makbuz senedi alınarak 70 frank verdiğini, bu meblağın konsolosluk masraflarına ithal edilmesi için kendisine izin verilmesini Korfu Konsolosu Hariciye Nezareti'ne yazmıştır.⁷⁰

Şahıslar bireysel olarak da başvuruda bulunmuşlardır. İzboranski (Jezodanski?) adlı bir kişi Viyana Elçiliği'ne başvurarak 1862-1863 yıllarında Lehistan geçici hükümeti tarafından generallik rütbesi ile bir asiler fırkası başkumandanlığına tayin edilmiş olduğunu beyan etmiş ve Rusya ile bir savaş çıkışında gönüllü fırkası teşkil etmek hizmetini arz

⁶⁸ Özkan, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁹ BOA, HR.MKT. 966/37 1294.R.21 (05.05.1877), BOA, HR.TH. 23/45 21.05.1877.

⁷⁰ BOA, HR.TH. 24/66-2 27.08.1877.

etmiştir. ⁷¹ Kendisinin kişisel liyakatinden ve eski hizmetlerinden bahsetmeye hacet olmadığını, zaten herkesçe bilindiğini ve General Maryat Langiveviç ve General Klapka gibi meşhur kişilerin hakkında belirtecekleri iyi şahadetin kâfi olduğunu, istenildiği zaman hüviyetini ispat edebileceğini belirterek “hiçbir şart öne sürmem, düzenlenecek plana vakıf olduğum gibi aramızda ittifak hâsıl olur. Yalnız İstanbul'a kadar 200 florine ulaşacak olan yolculuk masraflarımın ödenmesini talep eder ve açıkladığım tekliflerimin Bab-ı Ali tarafına tebliğ edilmesini rica ederim” demiştir.⁷² İstanbul'da bulunan Erdiyan Bogoyoski adlı Leh de 11 Mayıs 1877'de Hariciye Nezareti'ne bir layiha takdim etmiş ve şunları yazmıştır: “Bab-ı Ali ile müşterek düşmanımız olan Rusların hücumuna karşı Osmanlı askerleri ile birlikte savaşmak üzere Lehlerden oluşan bir gönüllü fırkasının teşkiline lutfen onay verilmiş olduğundan şu sevgi eseri Lehistan hükümetinden bütün ahalisince büyük şükranı gerektirmiştir. Lehistan gazetelerinin Doğu'da vekili bulunduğum vechle Bab-ı Ali'nin vatandaşlarım hakkında bu vechle gösterdiği teveccühden dolayı bütün Lehler adına teşekkür etmezsem vazifemde kusur etmiş olurum. Diğer taraftan Doğu'da kullanılacak politika hakkında Lehistan'da mevcut olan niyetler ve fikirleri Bab-ı Ali'ye bildirmek de vazifem gereğinden olmakla şu vazifeyi her şeyden önce ifa etmek hususunu arz ederim. Şöyle ki Şark Meselesi Avrupa diplomasisi nezdinde tevessül etmeye başlayarak artık bir neticeye ulaşması zaruri hükmüne gireliden beri Leh milleti gerçekleşecek neticenin kendi yararlarına olan büyük önemini takdir ederek bu yararların muhafazasını memleket dışında aramak üzere gerek Lehistan'da ve gerek Avrupa'da nüfuz ve hamiyeti bilinen Kont Ladislas Blaster adlı kişinin memur edilmesini gerekli bulmuştur. Çünkü o, İsviçre'de Raper Suil adlı yerde kurduğu Leh müzesinden dolayı Avrupa'nın pek büyük teveccühünü kazandığı gibi 40 senedir bulunduğu meslekte halk yararına birçok hayırlı şey başararak şöhret kazanmış bir kişidir ve 1831 senesinde kurulan en sonraki Meclis-i Mebusan üyelerinden kendisinden başka hayatta kalmış kimse yoktur. Halbuki bu meclis Meşrutiyet kaidesine uydurularak ilga edilmeyip ancak Rus süngülerinden dolayı müzakeratını tatile mecbur olduğundan üyesinden yalnız biri hayatta buldukça bu meclisin millet nezdinde hükmü bakidir. O, Lehistan'ın Rusya'ya tabi olan kısmının vekili olduktan başka diğer iki kısmı tarafından da hakkında olan emniyet ve itimatlarını içeren geçen sene aldığı mahzarlar gereğince 1831'deki memuriyeti şimdiki bütün Lehistan namına tasdik edilmek ve kendisi Doğu'nun mevcut durumunda Lehlerin yararını muhafazaya

⁷¹ BOA, HR.SYS. 1232/27 01.03.1877.

⁷² BOA, HR.SYS 1232/27 01.03.1877, BOA, HR.TO. 108/79 09.12.1876.

memur olmuş demek olduğundan ahalinin veyahut memleketin bir kısmı değil hepsinin ondan başka bir vekili olamaz. Vekalet hizmetinin bir kişide toplanmasına lüzum görünmesi yalnız milli efkarın birliğine delalet edecek bir gösteriş icrası maksadına dayanıp ancak her bir parçası devletin elinde ve tabiiyeti altında kalmış bir milletin kolaylıkla uğraması muhtemel olan hallere karşı vasıta ve muamelelerinde olması layed (?) görünen birliğe engelsiz ve merhametle dahil olmak garazına dayanır. Çünkü tecrübesiz veya menfaatperest olanlar kendi faydalarına hizmetle milletin programını zorluğa düşürebilirler. Devleti yeniden kurmadıkça Avrupa'nın tenezzülüne düşen dengesi yoluna giremeyeceği politika... indinde açıkça anlaşılmıştır. Saldırı ile... bir devletin sebep olduğu karışıklığı bertaraf etmek için Rusları Dinyeper nehrinin öte tarafına def etmekle sağlanır. Nehrin beri tarafından itibaren bütün memleketlerinin Lehlieler eline geçmesi milletin bugün tarih ile müspet olan hakkı gereğince dir. Bu suret Avrupa'nın yararına da uygun olup çünkü Rusya elindeki parçası alınıp da diğerleri hem civar olanlardan birinde konulmasına hizmet etmesini Avrupa istemez gibi görünüyor. Her ne ise Osmanlı Devleti ile Lehler arasında olan güven gereğince kendi istiklalini tehdit eden Rusya hücumuna şiddetli mukavemetle hazır olduğu bir zamanda milyonlarca Lehlerin de ortak düşmandan savaş haklarını silahla talep etmeye kalkışması gibi tabi bir şey yoktur. Fakat Leh milleti var gücünü sarf etmesini gerektiren bir gelecekte başarıyı temin etmek için mesaisinin sonuçsuz kalmayacağını kesinleştirmekte lüzum görmektedir. Kendisi için bu kesin karar da Osmanlı Devleti ile müttefikten hareket edeceğini bilmesiyle hâsıl olur. Müttefikten hareket de Osmanlı sancağının Lehistan'da görülmesiyle gerçekleşir. Lehistan hareketinde yarışamayıp Osmanlı Devleti'nin ulu himmetine güvendiği cihetle yarış hakkını kendisine teslim eder. Şimdi Osmanlı Devleti Lehistan'ın istiklaliyet bayrağını yukarı kaldırma ile bunu desteklemeye kesin karar verdiğini gösterirse Lehlerin ortak düşmanı kahretmek için ittifakla ayaklanıp hareket edeceklerinden emin olabilir. İşte o, Leh firkalarının teşkili çok faydaları sağlayacağından ne Osmanlı Devleti ne de Lehistan'ın politikası yararınca talep edilen sonucu neticelendireceğini yakinen bildiğinden bu firkaların kurulması için Osmanlı Devleti'nden izin talep etmemiştir. Bununla birlikte bu gibi firkaların kurulması Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın yararlarının birliğine alamet olmakla ileride kurulacak Leh ordusunun kuvvetinin artmasını temin edeceğine ve bundan dolayı birinin aynısınca emniyeti ve diğeri hakkında seri faydaları sağlayacağına nazaran Lehistan'ın kamuoyu tereddütsüzce bunu şimdiden destekler. Çünkü Osmanlı Devleti ile savaşan Rusya askerinin hemen dörtte biri Lehistan'dan alınmış olduğundan bahsedilen firkalar Rus askerinin düzenini bozabileceği gibi Leh savaş esirleriyle askeriyesine de esir nefer

sığınacak yeri olmuş olacaktır. Bu teşkilatı icra için hangi tedbirin en muteber olacağı meselesi Blaster ile birlikte kararlaştırılabilir. Herhalde Osmanlı Kazak askeri ibka olunmalıdır. Çünkü en başta isyan edebilecek eyalet sınır üzerinde olan Ukren eyaletidir ki burası Kazakların da asıl vatanlarıdır. Lehistan, Leh gönüllülerinin teşkili hakkında şayan buyurulan izin Osmanlı Devleti'nin kendi emelleri ve milli eğilimlerinin gerçekleşmesi emrindeki iyi niyetlerine bir delil bilerek bunu seçmiştir. Ben de huzurlarınızda bu temayüllerin tercümanı olmakla iftihar etmekteyim."⁷³

Leh Adesbayn'ında ecnebi gönüllü fırkasına kabulünü istediği arzuhali Berlin Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁷⁴ Cevap olarak ecnebi gönüllü alayı Tuna tarafında teşkil olunmakta olduğundan onun er olarak bu alayda ve hatta arzu ederse o tarafa gitmesi lazım geleceğinin kendisine tebliğ edilmesi bildirilmiştir.⁷⁵ Yine aslında Leh olan Nikola Alistain adlı kişi Viyana Elçiliği'ne gönderdiği mektupta bazı sebeplerden Osmanlı tabiiyetine kabul edilmesini istemiştir. Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun 4. maddesinde "hükümet istisnai izne layık gördüğü ecnebileri fevkalade olarak Osmanlı tabiiyetine kabul edecektir" diye yazdığından, mektubun sahibinin namus ve haysiyet sahibi olduğuna dair Ukra Bey tarafından verilen tavsiyename ile ekli şekilde takdim edilmiştir. Nikola, kendisi Katolik olduğundan Rusya memurları tarafından çeşitli mezalim ve zorluklara uğrayarak mal ve mülkleri zapt ve müsadere edilmiş olduğundan çoluk çocuğuyla beraber Galiçya'ya kaçmaya ve ilticaya mecbur olmuş ve hatta çocuklarına Ortodoks mezhebini kabul ettirdiği halde mallarının iade edileceğine dair Rusya tarafından gelen teklifi reddetmiştir. Onun Osmanlı tabiiyetine sığınmaktan muradı bütün Osmanlı tebaasına sağlanan ayin ve mezhep serbestliğinin kaidesinden istifade etmektir.⁷⁶

Viyana Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gelen yazıda Meclis-i Mebusan'ın Lambert şehrinde açılışı sırasında Galiçya Leh ahalisinin Osmanlı Devleti hakkındaki meyil ve sevgisini içeren Avusturya İmparatoru'na bir mahzar takdimine karar verilmiş olduğu ve bunun ise meclisin dağıtılmasını gerektirdiği bildirilmiştir. Elçi, haber aldığına göre parlamentoya arz olunmak üzere mahzarın daha şimdiden 60.000 kişi tarafından imzalanarak diğer bir mahzarın da birkaç gündür Galiçya'nın

⁷³ BOA, HR.TO. 463/67 11.05.1877.

⁷⁴ BOA, HR.SYS. 1233/47 12.07.1877, BOA, HR.MKT. 971/62 1294.Ca.21 (03.06.1877)

⁷⁵ BOA, HR.SYS. 1233/47 12.07.1877.

⁷⁶ BOA, HR.TO. 109/5 03.03.1877.

her tarafında gezdirildiğini belirtmiştir. Elçi, 1863'teki Lehistan İhtilali'nde malları zapt ve müsadere edilen Leh asilzadelerinden bazıları eğer ahalinin mahzarı imzalamasını engellemeyi başarırlarsa mallarının kendilerine verileceğinin Rusya tarafından kesinlikle vaat edildiğini fakat bütün milletin bu mahzar vasıtasıyla alenen açıkladığı niyete karşı hiçbir hüküm ve nüfuzun Meclis-i Mebusan'ı mahzarı imparatora takdim etmekten men edemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁷

Yine Viyana Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne Galiçya Lehleri'nin Garibaldi'nin⁷⁸ İtalya'da yaptığı gibi Memleketeyn'de Rusya ordusuna arkadan hücum ile savaşmak için gönüllü fırkalarının teşkiline giriştiklerini haber aldığını bildiren yazı gönderilmiştir.⁷⁹ Peşte Konsolosluğu da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Rusya ordusunun karşılaşma yolunu kesmek için Macar ve Lehlerden oluşan 2.000-3.000 kişilik bir fırkanın Memleketeyn'e sevki maksadıyla Galiçya'da teşkil etmiş gizli bir komitenin meydana çıkarılmış olduğunu haber aldığını bildirmiştir. Bu komiteyi haber verenin vaktiyle Viyana Elçiliği ve Konsolosluğu hizmetinde bulunmuş bir Leh olduğunu, hükümetin hemen yarın toplanıp görüşlerini icraya karar vermiş olan bazı mahreklerin (?) sınır üzerinde yakalanması için gereken tedbirleri aldığını, bu işe Mebusan'dan birkaç kişinin karıştığını belirtmiştir.⁸⁰ Bu telgraftan bir hafta sonraki telgrafında Peşte Konsolosu, Memleketeyn'e geçmek için teşkili düşünülen ancak hükümet tarafından haber alınmış olan Macar gönüllü fırkasından dolayı Transilvanya'nın bazı şehirlerinde birçok adamların tutuklandığını ve silahla zapt edildiklerini bildirmiştir. Aldığı gerçek bilgilere göre Meclis-i Mebusan üyelerinden olan kişinin bu işe hiç karışmadığını, Viyana'dan bir miktar silah satın alınıp bunun bir kısmı ve özellikle Viyana'da üretilenlerinin Lehistan ve Petersburg'da hazırlanan ihtilal için oraya gönderileceğini, Meclis-i Mebusan üyelerinden Mösyö Helfy'nin gönüllü hususuna karıştığından şüphelenilip zabıtaca gözaltına alınmış ise de Başbakan'ın buna dair kendisine parlamentoda sorulan soruya cevaben onun aleyhinde olunan tedbirlerden hiç haberinin olmadığını ifade ettiğini belirtmiştir. Macar Harbiye Nazırı heyecanın teskinini sağlamak için Transilvanya'ya gitmişse de zaten heyecandan eser

⁷⁷ BOA, Y.PRK.HR. 1/79 1294.N.19 (27.09.1877), BOA, HR.TO. 109/20 27.09.1877.

⁷⁸ Garibaldi için bkz. Mehmet Yavuz Erler, "Karadağ-Osmanlı Savaşı ve Dalmaçya'da Garibaldi Meselesi (1861-1863)", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, C. I, Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2019, s. 245-282.

⁷⁹ BOA, HR.TO. 126/38 27.04.1877.

⁸⁰ BOA, Y.PRK.HR. 1/75 1294.N.14 (22.09.1877)

kalmamıştır. Peşte'deki Rus Konsolosu da oraya gitmiştir. Macaristan basını “böyle bir tasavvurun başarılı olması garanti idi ve olduğunda bütün âlem tahmin edecek idi” derken şimdi “bu bir gayrimeşru bir harekettir” demeye başlamıştır.⁸¹ Viyana Elçiliği de Lehistan'daki Litvani'de bir hayli ihtilal fırkalarının ormanlarda görülmüş olduğunu Hariciye Nezareti'ne telgrafla bildirmiştir.⁸²

İsviçre Yüzbaşı Krozeti adlı kişi de “Silaha Sarılalım” başlıklı bir risale yazmıştır. Birçok millet üzerine hücum eden Ruslara nefret duyan ve vatan muhafazası için silaha sarılan ahaliye sevgi duyan Krozeti'nin risalesinin birkaç bin nüshasının da edebiyat ve siyaset alanında Macaristan'da şöhretli bir kişinin imzasıyla Avrupa'nın büyük gazetelerinde yazılıp nakledildikten sonra her tarafa dağıtılması planlanmıştır. Macar Milletvekili Albert Apponyi de Osmanlı Devleti lehine parlamentoda attığı nutukta, Rusya nefretine davet etmiştir.⁸³

Sonuç

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanından sonra birçok gayrimüslim gönüllü Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmak istemiştir. Özellikle Dimostini Efendi, 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda olduğu gibi Hristiyan Rumlardan bir birlik oluşturmuştur. Yine Macarlar, Osmanlı Devleti'ne büyük destek vermişlerdir. Kendi parlamentolarında Kont Andrassy'nin tarafsızlığı koruma politikasına karşı çıkmışlar ve protesto etmişlerdir. Ruslara karşı Türk ordusunda savaşmak için gönüllü birlikler oluşturmuşlardır. Lehler de aynen Macarlar gibi desteklerini esirgememiş ve savaşta büyük yararlılık göstererek Rusya'ya karşı isyan girişiminde bulunmuşlardır. Lehler hem bireysel olarak hem de gruplar halinde gönüllü birliklerine katılmak istemişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

(HR.MKT.) 977/60 1294.C.26 (08.07.1877)

(HR.MKT.) 992/1 1294.L.02 (10.10.1877)

(HR.MKT.) 965/62 1294.R.17 (01.05.1877)

(HR.MKT.) 966/37 1294.R.21 (05.05.1877)

(HR.MKT.) 971/62 1294.Ca.21 (03.06.1877)

⁸¹ BOA, Y.PRK.HR. 1/81 1294.N.24 (02.10.1877)

⁸² BOA, HR.TO. 127/6 28.06.1877.

⁸³ Çiftçioglu- Vereşova, a.g.m., s. 623.

Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi

(HR.SYS.) 176/22-8 11.10.1877.

(HR.SYS.) 213/33-2 04.10.1877.

(HR.SYS.) 176/22-5 11.10.1877.

(HR.SYS.) 176/22-1 11.10.1877.

(HR.SYS.) 1341/46 17.10.1878.

(HR.SYS.) 1232/27 01.03.1877.

(HR.SYS.) 1233/47 12.07.1877.

Hariciye Nezareti Tahrirat

(HR.TH.) 23/45 21.05.1877.

(HR.TH.) 23/26 30.04.1877.

(HR.TH.) 24/66-2 27.08.1877.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası

(HR.TO.) 37/84 24.04.1877.

(HR.TO.) 108/79 09.12.1876.

(HR.TO.) 463/67 11.05.1877.

(HR.TO.) 109/5 03.03.1877.

(HR.TO.) 109/20 27.09.1877.

(HR.TO.) 126/38 27.04.1877.

(HR.TO.) 127/6 28.06.1877

İrade Dâhiliye

(İ.DH.) 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

İrade Hariciye

(İ.HR.) 275/16730 1294.Za.08 (14.11.1877)

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

(Y.PRK.BŞK.) 1/21 1294.Za.23 (29.11.1877)

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı

(Y.PRK.HR.) 1/79 1294.N.19 (27.09.1877)

(Y.PRK.HR.) 1/75 1294.N.14 (22.09.1877)

(Y.PRK.HR.) 1/81 1294.N.24 (02.10.1877)

Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi

Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH)

ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877)

Telif Eserler

AYAYDIN, Rıdvan, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

AYDIN, Mithat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya Diplomasisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, Sayı 18, 2018, s. 151-182.

- AYIN, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları, (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara 1994.
- BAĞIRGAN, Sedat, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbı)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008.
- BAYIL, Yüksel, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İşesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik*, derleyen: Tülay Ercoşkun, İmge Yay., Ankara 2008.
- ÇİFTÇİÖĞLU-Vereşova, Ferdi-Erika, "93 Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne Desteği", *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. XVIII, Sayı 71, s. 613-626.
- ÇOLAK, Melek, "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 51-65.
- GENCER, Mustafa, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına göre Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti", *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu (5-7 Nisan 2000)*, Tokat 2004.
- KARA, Hidayet, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- MIZRAK, Sezgin Topal, *II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2017.
- NAMAL, Yücel, *Türk-Macar İlişkileri (1850-1900)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2008.
- NAZIR, Bayram, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk ilişkileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, Sayı 43, Erzurum, 2010, s. 309-317.
- NUZA, Fehmi, "1293 (1877-1878) Osmanlı Rus Seferi II", *Türk Kültürü*, Sayı 180, Ekim 1977, s. 732-751.
- OGUZ, Ahmet, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşın İç Politikaya Yansımaları", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı 1, Bahar 2008, s. 47-64.
- ÖZKAYA, Yücel, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Tutumu ve Bosna-Hersek Olayı", *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006.
- ÖZKAN, Ayşe, *Milos'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011.
- PARER, Özlem, "Tolstoy ve Dostoyevski'nin Yorumlarıyla Balkanlar'da Savaşa Bakış", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı 16, Eylül 2014, s. 341-353.
- RYAN, Charles S., *Plevne'de Bir Avustralyalı*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.
- SEDES, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C.I, İstanbul 1995.
- STEPANOV, Valeriy, "Zaferin Bedeli: 1877-1878 Rus-Türk Savaşı ve Rusya'nın Ekonomisi", Çev. Mustafa Tanrıverdi, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 3, Haziran 2021, s. 167-208.
- SÜER, Hikmet, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

Özkan, A. (2023). 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Gayrimüslim Gönüllüler. ANKARAD, 4(7), 171-195.

ŞİROKARD, A. B., *Rusların Gözünden Osmanlı-Rus Savaşları*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013.

UGUZ, Sacit, *Basiret Gazetesi'ne Göre 93 Harbi'nde Rumeli (1877-1878)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2003.

YAPICI, Hakkı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C. 5, Sayı 5, Ekim 2012, s. 325-333.

YURDAKUL, Eray Serdar, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Türk Ordularında Askeri Sağlık Hizmetleri*, GATA, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

Araştırma Makalesi

**ARNAVUTLAR SOLYOTLAR, İBRET TAŞI, ALİ PAŞA
ROMANLARINDA ALİ PAŞA KARAKTERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Gözde ÖZLEM*

Öz: Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nin Dağılma dönemi içinde olan 1788 – 1821 yılları arasında Yanya Valisi olarak görev yapan Tepedelenli Ali Paşa'nın üç romandaki tezahürü incelenir. Bunlar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar*, İsmail Kadare'nin *İbret Taşı* (Kamarja e Turpit) ve Alexandre Dumas'ın *Tepedelenli Ali Paşa* (Ali Pacha) adlı romanlarıdır. Bahsi geçen tarihî şahsiyetin sırasıyla Türk, Arnavut ve Fransız kökenli yazarlar tarafından tarihî gerçekler karşısında nasıl algılandığı karşılaştırmalı analizle verilir. Bu yazarların eserleri farklı sebeplerden seçilmiştir. Osmanlıcılık bakış açısını her eserine yerleştiren Ahmet Mithat Efendi, eserinde Tepedelenli Ali Paşa'nın Hristiyan Solyotlar (Suliyotlar) ile kendi tebaası olan Müslüman Arnavutlar arasındaki çatışmalara odaklanır. İsyankâr ve hain olarak yaftalanan Paşa'nın siyasî ve askerî olarak en güçlü olduğu dönemdeki yönetim şekli ve olayların gelişmesi gösterilir. Modern Arnavut edebiyatının en üretken ve meşhur kalem erbablarından biri olan İsmail Kadare'nin eserinde ise Tepedelenli Ali Paşa'nın infazının etkileri ve düşündürdükleri işlenir. Ali Paşa'yla çağdaş olan Alexander Dumas ise dönemin Batılı düşünürlerine has “oryantalist” bakış açısıyla onun kısmen monografi kısmen kurgunun birbirine karıştığı bir eser olan romanında, onu başkahraman yapar. İncelemede öncelikle Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı ile ilgili bilinen tarihî gerçeklerden bahsedilir. Daha sonra üç eserin ait olduğu siyasî, kültürel ve toplumsal ortama göre değerlendirilmesi yapılır. Ortaya çıkan

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Rektörlük, Ulutömer, gozdeozlem@uludag.edu.tr, ORCID: [0000-0001-7280-4532](https://orcid.org/0000-0001-7280-4532).

yorum farklılıkları ve benzerlikleri tespit edilir. Sonuç olarak bu tarihi şahsiyet üzerinden stereo tipler ortaya çıkar. Bu yüzden incelenen Tepedelenli Ali Paşa gibi tarihi şahıslar, Doğu ve Batı kültürünün, özellikle edebî eserlerinde etki bırakır. Oluşan imgerin karşılaştırılmalı analizleriyle “biz” ile “öteki” tanımlamalarını anlamayı kolaylaştırır.

Anahtar Kelimeler: Tepedelenli Ali Paşa, Roman Kahramanı, Roman, Balkanlar, Karşılaştırmalı Edebiyat.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CHARACTER OF ALI PASHA IN THE NOVELS *ALBANIANS* *SOLIOTS, TRAITOR'S NICHE, ALI PACHA*

Abstract: This study examines the manifestation in three novels of Ali Pasha of Ioannina, who served as the Governor of Ioannina between 1788 and 1821 during the period of the fall of the Ottoman State. These are the novels of Ahmet Mithat Efendi's *Albanians Souliotes*, Ismail Kadare's *Traitor's Niche* (*Kamarja e Turpit*) and Alexandre Dumas's *Ali Pasha (Ali Pacha)*. It is given by comparative analysis of how the mentioned historical figure is perceived by Turkish, Albanian and French authors in the face of historical facts. The works of these authors have been chosen for different reasons. In this work, examined by Ahmet Mithat Efendi, who has placed the Ottoman perspective on every work, he focuses on the clashes between the Christian Souliotes and the Muslim Albanians, whose subjects before the rebellion were mentioned by the Pasha, who were rebelled and executed by the Ottoman State as a result of the events that have developed. The form of government and the development of events in the period when the Pasha, who was labeled as a rebel and a traitor, was the most powerful politically and militarily, is shown. In the work of İsmail Kadare, one of the most prolific and famous writers of modern Albanian literature, the effects of the execution of Ali Pasha from Tepedelen and its implications are handled. Contemporary with Ali Pasha, Alexander Dumas, on the other hand, plays the protagonist in a work that mixes part monography and part fiction, with the "orientalist" point of view unique to the Western thinkers of the period. In the review, firstly, the known historical facts about the life of Ali Pasha are mentioned. Then, the three works are evaluated according to the political, cultural and social environment to which they belong. The resulting interpretation differences and similarities are determined.

As a result, stereotypes emerge over this historical figure. For this reason, historical figures such as Ali Pasha, who are examined, have an impact on Eastern and Western cultures, especially in their literary works. It makes it easier to understand the definitions of "us" and "other" with the comparative analysis of the images formed.

Key Words: Ali Pasha of Ioannina, Hero, Novel, Balkans, Comparative Literature.

Extended Abstract

This research examines manifestations of Ali Pasha of Ioannina, who served as the Governor of Ioannina between 1788 and 1821 during the period of the decline of the Ottoman State, in the three novels. These novels are Ahmet Mithat Efendi's Arnavutlar Solyotlar, İsmail Kadare's İbret Taşı (Kamarja e Turpit) and Alexandre Dumas's Tepedelenli Ali Paşa (Ali Pacha). The works of these authors were chosen for different reasons. In this analyzed work of Ahmet Mithat Efendi, who placed the Ottomanism perspective in every work, focuses the Pasha, who was executed by rebelling against the Ottoman Empire as a result of the developing events, was confronted with the conflicts between the Christian Suliots and the Muslim Albanians, who were the subjects of the Pasha, before his rebellion. The form of government and the development of events in the period when the Pasha, who was labeled as a rebel and a traitor, was the most powerful politically and militarily, is shown. Besides, in the work of İsmail Kadare, who is one of the most prolific and famous writers of modern Albanian literature, the effects of the execution of Ali Pasha of Ioannina and its implications are handled. On the other hand, Alexander Dumas, contemporary with Ali Pasha, with the "orientalist" point of view peculiar to the Western thinkers of the period, he makes the protagonist in a work where part monography and part fiction are mixed together. Firstly, in the study, the known historical facts about the life of Pasha are mentioned. Then, the three works are evaluated according to the political, cultural and social environment they belong to. The resulting interpretation differences and similarities are detected.

Ali Pasha, the hero of the novels in Arnavutlar Solyotlar, Kamarja e Turpit and Ali Pacha, is considered to be Albanian. It is stated that the region where he is the governor is Albania, and the people he rules that they live together with the Albanian, Turkish and Greek people. However, according to Ahmet Mithat Efendi, this subject is equal and Muslims are

in the majority. According to İsmail Kadare and Alexander Dumas, it is a predominantly Albanian region.

All three writers accept Ali Pasha's bravery by accepting that his origin is Albanian. He is a successful soldier and it's about being Albanian. However, according to Ahmet Mithat Efendi, this situation comes from the fact that Albanians, who cannot farm due to the difficulty of geography, prefer military service and banditry. According to Kadare, Albanians are fond of their freedom. They fight for it. Dumas thinks partly like Kadare. There is only one difference. Ultimately, it is the Ottoman Empire that Ali Pasha struggled with. Although Ali Pasha is Muslim, Ali Pasha's ancestors are Europe/Christian West fighting the Old/Muslim East. It is ironic and unfounded that the author bases his showdown with the Ottoman Empire on this "ethnic origin". It is also a purely orientalist point of view.

All three writers talk about the influence of Ali Pasha's mother, Hamko, on him. Ahmet Mithat Efendi says that Ali Pasha got his character traits from his mother. Since he died at a young age, his father's mention is neither good nor bad in the work. However, he is the "Son of Hamko". Apart from this, the author does not make any further comments. However, the crimes and cruelties committed are obvious. In Dumas's work, Ali Pasha is grateful to his mother. He is aware that he received the spiritual strength from his mother to help him become a "pasha". In Kadare's work, her mother is blamed. Because at the end of a life spent with the ambition he learned from his mother and the revenge she encouraged to take, he is left alone by his own people.

Dumas calls Ali Pasha as the Prince of Machiavelli. It is the embodiment of Machiavelli's ideal. Kadare partially likens it to the Prince ideal. Because he fails. He did not use his power fairly on "his own nation" and preferred to oppress them.

As a result, in all three novels, the facts about the life of Ali Pasha based on the indications are given as they are. However, there are different interpretations of each work due to reasons such as the year and the era it was published, the culture of the author, and the ideology it advocates. In short, stereotypes about the "other" of three cultures emerged over this historical figure. When each work is evaluated according to the cultural, social and political environment in which it was written, it is natural that there are differences in interpretation. Therefore, comparative analyzes of images that have had an impact on Eastern and Western cultures, such as the historical person studied, will make it easier to recognize and understand "us" and "the other".

Giriş

Edebî eserler, ulusların kültürlerini ve görüşlerini yansıtır. Bunları da imgeler veya simgeler aracılığıyla okura verir. Okurun empati kurmasını veya yazıldığı dönemi anlamasını sağlar.

Edebî eserlerdeki imgeler, milletlerin birbirlerini tanımaları ve kurmak istedikleri dünya hayalini ortaya çıkarır. Türk Edebiyatı'nın gelişiminde de Türk Tarihi'nin önemli değişim noktalarında kitle halinde yabancı kültürlerin tesirine maruz kaldığı ve onu özümseydiği görülür. Daha sonra kendine has bir şekilde onu millileştirir. Bu yüzden edebiyatımızda zaman zaman Fars, Arap, Fransız ve Amerikan etkisi görülmüştür.¹

Karşılaştırmalı edebiyat, 19. yüzyıl itibariyle farklı yöntemler geliştirerek yaygınlaşmış bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, kısmen benzer veya tamamen aynı konuyu, karakteri ya da imgeyi, eşzamanlı veya artzamanlı işleyen eserleri inceler.² Eserlerde benzer göstergeler olsa da bunlar kültürün ve toplumun etkisiyle birbirinden farklı anlamlara yol açabilir. Örneğin, Yeni Türk Edebiyatı'nın yazarları, hem şahsi sebepler hem de çağın yönelimleriyle Batı Edebiyatı'na Tanzimat Dönemi'nden itibaren ilgi duymuş, onu okumuş ve ondan etkilenmiştir. 19. yüzyılla birlikte kitle iletişim araçları sayesinde giderek küçülen dünya, yaşanan gelişmelerden kısa sürede haberdar olmaya başlar. Böylelikle devletlerin kendi siyasî, toplumsal ve kültürel olayları öteki milletler tarafından daha hızlı görülerek, izlenerek veya okunarak öğrenilir. Bu da öğrenilen şey hakkında kamuoyunda genel bir yargıya veya kanağe varılmasını sağlar.

Bu çalışmada Türk, Arnavut ve Fransız Edebiyatları'na mal olmuş üç önemli yazarın aynı tarihî şahsiyetin roman kahramanı olarak yer aldığı üç eseri incelenmiştir. Bunlar; Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar*, İsmail Kadare'nin *İbret Taşı* (Kamarja e Turpit) ve Alexandre Dumas'ın *Tepedelenli Ali Paşa* (Ali Pacha) adlı romanlarıdır. İncelenen roman kahramanı Tepedelenli Ali Paşa'dır. O, Osmanlı Devleti'nin 1788 – 1821 yılları arasında görev yapmış Yanya Valisi'dir. Hem yaşadığı çağda hem de ölümünden sonra etkili ve sansasyonel olmaya devam etmiş, Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanacak 1821 Yunan İsyanı'nın gelişmesine ve büyümesine zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen tarihî şahsiyetin Türk, Arnavut ve Fransız kökenli yazarlar tarafından tarihî

¹ İnci Enginün, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, 2. bs., s.11.

² Gürsel Aytaç, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul 2013, 3. bs., s.15.

gerçekler karşısında nasıl algılandığı karşılaştırmalı analizle yöntemiyle açıklanır. Bu yazarların seçilmesinin nedeniyse her yazar için farklıdır. Osmanlılık bakış açısını her eserine yerleştiren Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı Devleti'nin asi ilan ettiği bu gözden düşmüş Paşa'yı eserde önemli roman kahramanlarından biri olarak yer verir.

Modern Arnavut tarihçileri Ali Paşa'yı İskender Bey'le karşılaştırarak onu yücelterek bağımsız Arnavutluk'un liderlerinden biri olarak görürler.³ Modern Arnavut Edebiyatı'nın en üretken ve meşhur kalem erbaplarından biri olan İsmail Kadare'nin eserinde Paşa'nın infazının etkileri işlenir.

Ali Paşa'yla çağdaş olan Alexander Dumas ise dönemin Batılı düşünürlerine has "oryantalist" bakış açısıyla onun kısmen monografi kısmen kurgunun birbirine karıştığı bir eserde başkahraman yapar. Kısacası her bir yazar ve eseri ait oldukları devrin ve kültürün, bu tarihî şahsiyet üzerinden stereo tiplerini ortaya çıkarır.

Tarihî Bir Şahsiyet Olarak Tepedelenli Ali Paşa

Kökene konusunda tartışmalar olan ancak doğum yeri sebebiyle Tepedelenli, üç tuğlu paşalık beratında ise Anadolu Ali olarak bilinen Ali Paşa, 1740 veya 1744 yılında doğar. Dedesi Muhtar Bey ve babası Veli Paşa Tepedelen mütesellimidir. Annesi Esmihan (veya Arnavutlar ile Batılı yazarların adlandırmasıyla Hamko/ Hanko) ise Koniçe Arnavut Beyleri'nden birinin kızıdır. Beydilli'ye göre bu dönemde devlet kuracak kadar güç kazanan âyanların böyle olmasa dahi köken bakımından Anadolu'dan göç etmiş ailelere mensup bulunduğu vurgulanır.⁴ Hangi kökene ait olursa olsun o, "Arnavut yerel güçlerin Sultan'a karşı yükümlülüklerini reddettiği, büyük miktarlarda toprakları ellerinde biriktirmeye başladığı, dolayısıyla çiftçilerin her geçen gün topraklarının ellerinden çıktığı ve yeni oluşmaya başlayan çiftliklerde birer serf konumuna düştüğü bir zamanda" doğar ve yetişir.⁵ Annesinin baskıcı kişiliğinin etkisinde kalarak onun kurnazlığını ve zekâsını, babasının sert mizacını alan Ali'nin gençliği çevresi ve akrabalarıyla mücadele içinde geçer.⁶ Beratlı Kurt Paşa'nın yanında ona hizmet eder. Bir süre sonra

³ Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, c.40 (2011), s.479.

⁴ Beydilli, a.g.m., s.476.

⁵ Ahmet Uzun, "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", Belleten, s. 65 (2001), s. 1036.

⁶ Beydilli, a.g.m., s.476.

onunla arası açılınca bu kez Delvinyeli Kaplan Paşa'nın yanına gider.⁷ Hatta onun (Emine veya Ümmü Gülsün adındaki) kızıyla evlenir ancak daha sonra kayınpederinin aleyhinde ve idamına yol açan gelişmelerde rol oynar. Ali, feodal beyler arasındaki kavgalara katılmasına rağmen, genelde Sultan'ın tarafında yer aldığı için İstanbul'un dikkatini çeker. Delvinye mutasarrıfı tayin edilince bölgede eşkiya ve çetelerle mücadele ederek düzeni sağlar. Böylelikle ona Toskerya ve Epir'in derbentler başbuğluğu verilir. Ancak amacı Yanya'dır. Ocak 1787'de eşkiyadan arındırma bahanesiyle kuvvet sevk ettiği, otuz üç yıl idaresinde kalacak olan Yanya sancağını elde eder.⁸

Ali Paşa İstanbul'la ilişkilerini iyi tutmaya çalışmasına rağmen çevre bölgelere karşı harekâtlar düzenlemekten geri duramaz. Bu harekâtların sebebi ise Ali Paşa'nın yayılma, servet biriktirme ve düşmanlarından intikam almaya yönelik hırısıdır. Özellikle daha önce kendisine karşı gelmiş olan Suli Ortodoks Hıristiyanlarıyla (Suliyot veya Solyot) uzun süren kanlı çatışmalar yapar. Onların savaşçı bir topluluk ve yaşadıkları coğrafyanın dağlık olması nedeniyle çarpışmalar uzun sürmüştür. Neticede onların büyük bir kısmını katleder, bir kısmı da kaçarak Parga ve Korfu'ya sığınır.⁹ Ahmet Mithat Efendi'nin eserinin teması ise Arnavutlar ve Solyotlar arasındaki bu çatışmalardır.

Osmanlı Devleti'nin Adriyatik Denizi'ne açılan önemli bir bölgesini yöneterek gitgide artan gücüyle Ali Paşa "bağımsız bir prens gibi" hüküm sürer. Özellikle 1811'de gücünün doruk noktasına ulaşır. Yabancı devletlerle iş birliği yapar. Bunlar içinde Napolyon Fransa'sı, Rusya ve İngiltere vardır. Onun bu gücü İstanbul'u rahatsız etmesine rağmen hem Sırp İsyanı ile ilgilendiğinden onun sebep olduğu sorunlarla uzun süre ilgilenemez hem de sefere katkı da bulunabileceği beklentisiyle kendisine tahammül edilir.¹⁰ Ancak II. Mahmut mühürdarı Mehmet Sait Halet Efendi'yle arasının bozulması durumu değiştirir. Mart 1820'de Ali Paşa derbentler başbuğluğundan ve oğlu Veli Tırhala Paşalığı'ndan azledilir. Ayaklanmaya hazırlanan ve Rumların desteğini alan Ali Paşa kendi idaresinde bir Rum Eyaleti kurulmasına girişir. Bunun üzerine Yanya Valiliği'nden de azledilir ve oğullarıyla birlikte Tepedelen'de zorunlu

⁷ Uzun, a.g.m., s.1039.

⁸ Beydilli, a.g.m., s.477.

⁹ Uzun, a.g.m., s.1039.

¹⁰ Beydilli, a.g.m., s.477-478.

ikamete tâbi tutulur. Hurşid Ahmet Paşa'nın askerî harekâtı neticesinde onun hâkimiyeti altındaki yerler ele geçirilir, kendisi de Yanya Kalesi'ne çekilir. Bu gelişme sonunda oğulları ve torunları teslim olur. Ali Paşa'nın Yanya'da iki yıla yakın devam eden direnişi esnasında Rum isyanı genel bir yaygınlık kazanır. Canına dokunulmaması şartıyla 24 Ocak 1822'de teslim olsa da, ileride tekrar isyan çıkarma riskine karşı bu karar bozulur ve idam edilmesi kararı verilir. 14 Şubat 1822'de odasına girilerek gereği yerine getirilmek istendiğinde Ali Paşa buna silâhla mukabele eder ve çıkan çatışmada öldürülür. Başı 24 Şubat'ta İstanbul'a getirilir.¹¹

Arnavutlar Solyotlar

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* adlı romanı, önce Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildikten sonra 1305 (1889-1890) yılında kitap hâlinde basılmıştır. Eserde 29 bölüm bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir; Bir Kanlı Visal, Facianın Zaman-ı Vukuu, Hamko'nun Oğlu, Solyotlar, Rüstem, Lambro Çavillas, Bir Yabancı, Zevk ü Sefa, Eftimi, Hıdırellez, Rüstem'in Hilaf-ı Giranı, Taş Arkası, Üç Sene, Ali Paşa'nın Gizli Seyahatleri, Kör Dadı, Rüstem'in Matrudiyyet-i Sahihası, Samuel'in Manastırı, 1800, Muhasara, Şiddette İfrat, Mükrimе, Fotos'un İğtirabı, İlk Kanlar, Tepedelenli'nin Serzenişi, İki Müverrihin Hatası, Söz Ayağa Düşmesin, Rüstem'in İntikamı, 25 Eylül 1803, Solyotların Son Günü.

Adı verilen başlıklar aynı zamanda eserin olay örgüsünü de gösterir. Eser, Arnavutlar (Müslüman) ile Solyotlar (Hristiyan Arnavutlar) mücadelelerini anlatır. Tepedelenli Ali Paşa, Solyotları ortadan kaldırmak ister. Romanın başkahramanı Rüstem adında bir Arnavut gencidir. Paşa'nın bu fikrine karşı olduğundan onlarla anlaşılmasını önerir ve Paşa tarafından kabul edilir. Ancak Solyotların kumandanı Cavillas anlaşmaya riayet etmez. Böylelikle Ali Paşa kumandanın oğlu Fotos'u esir alır. Cavillas her şeye rağmen Paşa'yla savaşır ve kazanır. Ancak oğlu ölmemiştir ve Rüstem sayesinde kurtulduğunu babasına söyler. Bu olaydan Rüstem, Solyotların gözünde bir kahramandır. Onlarla beraber yaşamaya başlar. Rüstem'in uzun süre kendi aralarında yaşamalarından bazı Solyotlar rahatsız olurlar. Onların haklılığı olayların gidişatında belli olur. Çünkü Rüstem, Ali Paşa tarafından aralarına yerleştirilmiş bir casustur. Solyotlar hakkında bildiklerini Ali Paşa'ya aktarır. Hâlâ Solyotları kendi yanlarına çekebileceklerini savunur. Bu arada Rüstem, Solyotlar içinde

¹¹ Beydilli, a.g.m., s.479.

yaşarken Eftimi adında bir kıza âşık olur. Eftimi hamile kalır. Mükrimine adını verdikleri bir kız çocukları olur. Kör Dadı adı verilen birine kızlarını verirler. Çünkü Solyotlar, kendilerinden birinin Müslümanla evlenmesine kesinlikle karşı gelirler. Ali Paşa tekrar Solyotlara saldırır. Rüstem kuşatma altındaki Solyotlara yiyecek götürür. Gayrimüşru çocuktan haberi olan bazı Solyotlar çocuğu katlederler. Rüstem, intikam duygusuyla Ali Paşa'yla birlikte hareket eder. İntikamını katilleri öldürerek alır. Eserin sonunda Solyotların bir kısmı Parga'ya kaçarak sığınır. Kaçamayacaklarını anlayan kadın ve çocuklar ise kayalıklardan atlayarak intihar ederler. Çatışma sırasında yaralanan Rüstem ile Eftimi iyileşip evlenirler.

Ahmet Mithat Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatının tamamını değil, Solyotlar (Suliyotlar) ile ilgili mücadelelerin olduğu bir kısmı anlatmayı tercih ederek diğer iki yazardan ayrılır. İdamına sebep olacak faaliyetlerini anlatmaz. Onun siyasî ve askerî gücünün en doruğa çıktığı bir dönem tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise, yazarın Osmanlıcılık ideolojisini yansıtmak için en uygun konu olarak görmesidir.

Ahmet Mithat Efendi, roman türüyle okuru eğitmek ve bilgi vermek isteyen bir devrin yazarıdır.¹² Bu yüzden zaman zaman eserlerinde okurla konuşarak tahkiyenin dışına çıkar. Bu kısımlarda anlatılanlar toplum huzurunu sağlamak içindir. Tanzimat Devri'nin özellikle Rumeli'deki en büyük sıkıntılarının biri, dış müdahalelerle Müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasında oluşturulan huzursuzluktur. Bu sebeple yazar, eserin başında bir Bulgar'ın, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Avrupalıların elinde nasıl oyuncak olduklarını anlatan bir gazete makalesini özetler. Bundan sonra eserdeki olayı anlatmaya girişir. Klasik bir romancı olduğu için, verilen her bilginin bir işlevi vardır. Osmanlıcılık fikrinin inşası buradadır. Huzurlu bir sosyal ve siyasî hayat için Osmanlı birliğine ihtiyaç vardır.¹³ Bu yüzden yazar, bir kişinin yükselişi ve çöküşüne odaklanmaz. Verebilecek en kıymetli bilgi, Osmanlıcılıktır.

Yazara göre Tepedelenli Ali Paşa, “tamamen fetret içinde olan Arnavutluk'un, merkezî hükümeti tanımayan vali ve müsellim adı altındaki isyancılar”ından biridir. Ayrıca dönemin padişahları olan I. Abdülhamid ve II. Mahmut'un Avusturya ve Rusya gibi düşmanlarla

¹² Gül Mete Yuva, Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.32.

¹³ Halef Nas, “Arnavutlar Solyotlar Hakkında”, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.13.

mücadelede, bu valilerin askerî gücüne ihtiyaçları olmuştur.¹⁴ Buradaki yöneticilerin etraflarındaki diğer zorbalarla savaşır, barışır, savaşta başarılarına göre yağmalar ve düşmanlarının mülklerini gasp ederler. Hatta bazen mücadeleyi kazandığı köy ve kasabalardaki ihtiyarları katleder, gençlerini esir olarak satarlar. Ali Paşa'nın hem babası hem de annesi böyle yöneticilerdir. Babasının erken vefatından sonra annesi Hamko da bilfiil derebeyliği yapar. Ancak Kardiki kasabası Arnavutlarıyla çıkan bir çekişme sonrası kendisi, oğlu ve kızıyla onların eline esir düşerler. Ali firar eder ama kardeşiyle annesinin esareti devam eder. Esaret sırasında anne – kızın çektiği sıkıntılar o kadar büyüktür ki daha sonra intikamlarının da büyük olmasına sebep olur.¹⁵

Ali Paşa'nın kin ve intikam hırslarıyla dolu olmasının özellikle annesinin yaşadıklarından dolayı olduğu gösterilir. Yazar, Ali Paşa'yı, "Hamko'nun Oğlu" olarak tanımlar. Ayrıca, karakterin kişilik analizini "Hamko'nun Oğlu" başlıklı bölümde ilk defa yapılır. O, kindar ve intikam hırsıyla dolu annesinin oğludur. Bununla beraber, o zamanlar Arnavutluk içindeki Arnavutlar; coğrafyanın sarplığı neticesi çiftçilik ve çobanlık yaparak geçinmekten kolay olan ücretli askerliği veya eşkıyalığı tercih ederler. Ali'nin de "serseriliği esnasında kalfet denilen eşkıyalarla münasebet peyda eylediği ve o münasebetle inip binmeye, vurup kırmaya, çevikliğe çabukluğa alıştığı" rivayet edilir. İlk gençlik yıllarında yaşadığı bu "eziyetler ve zahmetler" sonucu 25 yaşına geldiğinde Tepedelen'deki düşmanlarını ezip yok ederek dede ve babasının makamını tekrar ele geçirir.¹⁶

Yazar, Ali Paşa'yı vali olarak görmez. Bu düşüncesini de eski intikamların almak için Çomova adlı bir kasabanın ahalisinin bir kısmını katledip bir kısmını da esir edip satmasını örnek vererek destekler. Yazara göre o, yöneticilik yapabilecek karaktere sahip biri değildir. Çünkü bir eşkıya gibi hareket eder. Solyotlarla ilgili çekişmede de Ali Paşa'nın hiddetinden dolayı katledilirler.

Rüstem ve Ali Paşa Solyotların isyanıyla ilgili iki farklı usulü temsil ederler. Rüstem, bölgeyi ve insanlarını iyi tanıyan ve ticaret yaparken Batı

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, , Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.35.

¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 36-37.

¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 37.

düşüncesini gereği gibi öğrenen Arnavutlar içinde önde gelen bir kişidir.¹⁷ Diplomasıyı kullanarak Solyotlarla anlaşılmasını ister ve ısrar eder. Bu açıdan Rüstem, vicdanlı, barıştan yana bir memurdur. Ancak kurgusal bir roman kahramanıdır. Ali Paşa ise Rüstem'in tamamen zıddıdır. Rüstem Solyotlarla uzlaşınca, onlarla arasında "kanlı bir arbede" çıkmadığından bu işten memnun kalmaz.¹⁸ Kısacası Ali Paşa, kaosla beslenen ve büyüyen bir derebeyidir. Görünen o ki onda bir yönetici olarak eksik olan sıfatların tamamı Rüstem'de vardır. Yalnız Ali Paşa tarihî bir figürdür. Yazar, onun karşısına Rüstem özelinde örnek bir kurgusal karakter yaratarak ideal yöneticiyi gösterir.

Ahmet Mithat Efendi ne kadar Osmanlıcılığa bağlı olmasına ve Müslümanlığı Hristiyanlıktan üstün görmesine rağmen diğer milletleri hiçbir zaman dinleri dolayısıyla küçük görmemiş veya aşağılamamıştır.¹⁹ Dolayısıyla eserdeki roman kahramanlarının olumlu veya olumsuz yönleri onların kişiliği ile alakalıdır. Onların mensup olduğu milletle ilgili değildir. Ali Paşa ve Rüstem de Arnavut'tur. İkinin de kişilik özellikleri birbirinden farklıdır. Ne Ali Paşa Arnavut olduğu için kindardır ne de Rüstem sırf Arnavut olduğu için merhametli ve akılcıdır. Yazarın önyargısız bu üslubu, eserin değerini arttırdığı gibi okurun empati kurmasını da kolaylaştırır.

İbret Taşı

İsmail Kadare'nin *Kamarje e Turpit* adlı eseri Türkçeye *İbret Taşı* olarak çevrilmiştir. Aslında Arnavutça'dan motamot çevirisi "Utanç Nişi/Taşı" anlamına gelir. Eser Fransızcaya *La Niche de la Honte* (Utanç Nişi), İngilizceye ise *Traitor's Niche* (Hain Nişi) olarak çevrilir. Eser ilk önce 1978 yılında *Pashallëqet e Mëdha* (Büyük Paşalıklar) adıyla basılır. 2016 yılında ise eserin adı değiştirilerek bugünkü adıyla yayımlanır.²⁰ Bu eser *Düşler Sarayı* (Pallati i ëndrraveve) ve *Üç Kemerli Köprü* (Ura me tri harqe) adlı eserlerle birbirine bağlı ama bağımsız olarak da okunabilecek bir serinin romanıdır.

¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 58.

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 148.

¹⁹ Fazıl Gökçek, *Osmanlı Kapısında Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, 1. bs., s.79.

²⁰ Ece Dillioğlu, *Çağdaş Arnavut Edebiyatında İsmail Kadare ve Romanları* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Edirne 2017, Trakya Üniversitesi, s.84.

Yazarın esere bu adı seçmesinde, eserin konusu etkili olur. Tepedelenli Ali Paşa'nın idamından sonra başı kesilip İstanbul'a getirilir. Seng-i ibret adı verilen yerde devlete ihanet edenlerin başları sergilenir. Ali Paşa ve oğullarının başları da buraya konulmuştur. Eserin adından anlaşılacağı üzere eserdeki olaylar Paşa'nın idamından sonrasına odaklanır. 8 bölümden oluşur; İmparatorluğun Merkezinde, İmparatorluğun Sınırlarında, İmparatorluğun Sınırları ve Merkezi Arasında, İmparatorluğun Merkezi Bulutlu Gün, İmparatorluğun Sınırlarında Kapalı Hava, Hep Sınırlarda, Sınırla Merkez Arasında Kra-Kra, İmparatorluğun Merkezi.

Eserin özeti kısaca şöyledir: Abdullah, İstanbul'da ibret taşının bekçiliğini yapar. Buğrahan, isyankâr Ali Paşa'nın başını almakta başarısız olunca, kesilen baş onun olur. Abdullah bu başı korurken kendisini, ölümü, Ali Paşa'yı ve Arnavutluk'u düşünür. Hurşit Paşa, Ali Paşa'nın isyanını bastırır. Kesik başları taşımaya görevli olan Tunç Hata, Ali Paşa'nın başını yolda geçtiği her yerde sergileyerek İstanbul'a ulaştırır. Abdullah, başın bekçiliğini yaparken, başı muayene gelen hekimle sohbet eder. Abdullah evliliğindeki sıkıntıları ona anlatır. Bazen kesik başla bile konuşur. İstanbul'da bu olaylar gelişirken Hurşit Paşa, Ali Paşa'nın gizli hazinesini arar. Paşa'nın dul eşi Vasiliki ise eşinin idamına sebep olan olayları düşünür. Arnavutların Paşa'yı nasıl yalnız bıraktıklarını hatırlar. Gizli bir hazine bulunamaz. Padişah, Hurşit Paşa'ya türlü entrikalar nedeniyle güvenemez. İdam edileceğini duyan Hurşit Paşa, intihar eder. Tunç Hata'nın payitahta taşıdığı baş, bu sefer Hurşit Paşa'nındır.

Eser, Ali Paşa'nın idamı sonrasına odaklandığı için diğer iki eserden ayrılır. Hem yazıldığı çağ, hem de yaşanan hadiseye bakış açısı bakımından da farklıdır. Diğer iki eser birbiriyle çağdaşken, bu eser 20. yüzyılın penceresinden post modern bir üslupla tarihî olayları irdeler.

Eserin ilk bölümünde, “İnsanlar kindardır. Asla unutmazlar.”²¹ ve “İnsanlar kötücüdür ve iflah olmazlar.”²² cümleleri birkaç defa tekrar eder. Bu cümleler, kesik başları izleyen halk tarafından mırıldanır. Halk, isyani ve ihaneti bilir ama korkmaz. Esere göre onlar, kötü ve ahlaksız şeyler düşünmeye ve yapmaya devam edeceklerdir.²³ Eserin orijinal dilinde başın sergilendiği yerin adı, “utanç taşı”dır. Utanç duygusu

²¹ İsmail Kadare, İbret Taşı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, 1. bs., s, 7.

²² Kadare, a.g.e., s, 12.

²³ Kadare, a.g.e., s, 12.

şahsîdir, kendilik bilinci olan duygulardandır ve ancak yaşayanlar tarafından hissedilir. Utanç duygusunu hisseden Osmanlı Devleti'dir. Utanç kaynağı olan ise Ali Paşa'dır. Devletine ihanet edip, onu "utandırdığı için" cezalandırılmıştır. Eserde, Osmanlı Devleti, toplumsal utançtan kurtulmanın yolu olarak kaynağını yok etmeyi tercih eder. Ancak durum düşünülen gibi değildir: "Eğer efsane karar verirse, o zaman adamı İbret Taşı'na yerleştirmek boşuna; orada durmayacak, geleceğe doğru yola çıkacak ve uzaktan bizimle alay edecektir. Beyni küflenmiş insanlar ancak etlerine indirilen darbeleri bilirler.²⁴"

Alıntıda da görüldüğü gibi yok edilemeyenler, fikirlerdir. Eserde bu durumdan dolayı da Paşa'nın idamı sonrasına odaklanmıştır. Çünkü eserde de bahsedildiği gibi, iyi veya kötü bir "efsane" yaratır. Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş, onla savaşmış, ona direnmiş, güçlü bir siyasî otoritedir.

Eserde, Ali Paşa'nın zalimlikleri neredeyse hiç anlatılmaz. Bu Arnavut Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, bir şekilde "Arnavutluk" kurma isteği ile isyan etme düşüncesi eserde tekrarlanır. Yazar tarafından okurda verilmek istenen fikir de budur: İskender Bey'den sonra tekrar Osmanlı Devleti'ne isyan edip Arnavutluk'u kurmak isteyen başka bir Arnavut Beyi'dir. Ancak Ali Paşa, İskender Bey değildir, olamayacaktır: Ali'nin mayası İskender Bey'inkiyle aynı değildir, Ali onun yanında cüce kalır. Arnavutlar ömürleri boyunca onun bir Mesih gibi yeniden ortaya çıkmasını bekletiler, ama hâlâ gelen yok.²⁵

Yukarıda alıntılanan sözlerin sahipleri, İmparatorluğun Merkez Arşivlerinde çalışan memurlarıdır. Bu memurların görevi, "ulusların ulusal niteliğini tam ya da kısmen kaybettirme sürecini, eski gizli "kra-kra" doktrinine göre" gerçekleştirmektir.²⁶ Eserde, İmparatorluğun işleyiş sistemiyle ilgili yazarın imgelem gücüyle kurulmuş adlandırmalar mevcuttur; Düşler Sarayı, Tabir sarayı, Fısıltılar Sarayı, Dâhiliye Nezareti'nin Dördüncü Dairesi, kra-kra doktrini, olağanüstü hal, lanetli toprak, anarşik topraklar rejimi, İkinci Eyalet, Altıncı Eyalet, Yedinci Eyalet. Kra-Kra doktrini de bunlardan biridir. Ulusları yok edip bir nevi mankurtlaştıran bir sistemdir.

²⁴ Kadare, a.g.e., s, 143.

²⁵ Kadare, a.g.e., s, 143.

²⁶ Kadare, a.g.e., s, 146.

Yine eserde Osmanlı Devleti, “İmparatorluk” olarak adlandırılır. Arnavutluk ise, bu “imparatorluğun sınırı”, en ücra köşesidir. Eserde, Osmanlı Devleti’nin bir sömürge devlet olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılır. Bu görüşe göre İmparatorluk, merkezinden çok uzakta, başka bir ulusun (Arnavutların) yaşadığı yeri siyasal ve ekonomik olarak egemenliği altında tutmaktadır. Bundan dolayı eserdeki bölüm isimlerinde “İmparatorluk”, “sınır” ve “merkez” imgeleri sıklıkla tekrar eder. Arnavut Ali Paşa da Arnavutluk’u tekrar diriltmeyi ister ama beceremez: Her şeyi yapabileceğini göstermişti, kötülükler, saraylar, köprüler, savaşlar, diplomasi gibi, ama bağımsız bir devlet kurmayı becerememişti. Bu sanatı bilmiyordu.²⁷

Eserden alman bu iki cümle, eşi Vasiliki’nin düşünceleridir. Ali Paşa, Machiavelli’nin *Prens* adlı eserini eşine okuttuğu bir akşam, aralarında geçen sohbetten sonra bu fikre varır. Devlet kuramamasının sebebi, Arnavut halkının onu desteklememesidir. Çünkü Ali Paşa, Arnavutları ezmiştir:

Arnavutlar ona candan bağlı değillerdi. Yıllarca, içlerinden biri olmasına rağmen, onları tıpkı Türk paşalar gibi iliklerine kadar sömürmüştü, vergilerle bunaltmıştı, başka her vezir gibi, hatta daha da merhametsizce ezmişti, astırmıştı, dikenler üstünde dans ettirmişti, zincire vurdurmuştu, çok ağır biçimde küçük düşürmüştü. Bu yüzden, padişahla karşı karşıya gelip de eli mahkûm onlardan yardım istediğinde, onlar da onu duymazdan geldiler.²⁸

Ali Paşa’nın annesine diğer eserlerde olduğu gibi burada da atıf vardır. Diğerlerinden farkı burada annesi suçlanır. Ali Paşa, kendisine karşı gelenleri esir eder. Esirin biriyle bir gün giriştiği sözlü münakaşada, esir Ali Paşa’ya pašalık yapabileceğini ama bir devlet kuramayacağını çünkü Arnavutluk’un onun peşinden gelmeyeceğini söyler ve ekler: “Arnavutluk senin anan Hanko değil.”²⁹

Bu sözler üzerine esir orada infaz edilir. Ancak Arnavutluk’un onun peşinden gelmeyeceği düşüncesiyle Ali Paşa öfkelenir. İşlediği suçların, bir kısmını annesi Hanko’nun teşvikiyle yaptığını söyler.³⁰

²⁷ Kadare, a.g.e., s, 104.

²⁸ Kadare, a.g.e., s, 89.

²⁹ Kadare, a.g.e., s, 108.

³⁰ Kadare, a.g.e., s, 111.

Tepedelenli Ali Paşa

Alexander Dumas'ın *Meşhur Suçlar (Les Crimes Célèbres)* adı altında 1839 ve 1840 yılları arasında basılan bir roman dizisinin yedinci cildinde Ali Paşa'nın hikâyesi anlatılır. Bahsi geçen roman dizisi, Rönesans'tan Dumas'ın yaşadığı çağa kadar olan zaman dilimi içerisindeki tarihî olayları konu edinir.

Türkçeye Tepedelenli Ali Paşa (Ali Pacha) olarak çevrilen eser iki bölümden oluşur. Eser tamamen onun hayat hikâyesi üzerinde duran tarihî olayların anlatıldığı bir romandır. Tarihî bir eser olduğu söylenemez. Çünkü hem tarafsızlık, hem de tarihî belgelere göre bir üslup söz konusu değildir.

İlk bölümde doğduğu coğrafya, kültür ve halk tasvir edilir. Bu kısımda, gençlik yıllarındaki eşkıyalık hayatı, annesinin intikamını alarak dedesinin ve babasının yönettiği Tepedelen'i geri kazanması, Delvin Mutasarrıfı'nın kızıyla evliliği ve Toskerya ve Epir'in Derbentler Başbuğluğu verilmesi kısmına kadar Paşa'nın ilk yılları anlatılır. İkinci bölümde ise Yanya Valiliği'ne giden yoldaki entrikalar, valiliği süresince etrafındaki diğer yöneticilerle yaşadığı çıkar çatışmaları, Suliyotlarla mücadelesi, Fransız, Rus elçilerle görüşmeleri ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı ve idamına giden süreç üzerinde durulur. İkinci bölüm, ilk bölüme göre daha hacimlidir.

Yazar'a göre, 19. yüzyılın başında “görüntüleri hariç hayatla ilgisi kalmamış mumyalara benzeyen Eski Doğu yavaş yavaş parsellenmekte, onu her yöne çekiştiren gözü pek maceraperest askerlerin elinde paramparça” olmaktadır.³¹ Ali Paşa da bu kişiler biridir. Hatta o;

Hayatını herhangi bir davanın hizmetine adayan o adamlardan biri değildi ve hem aracı hem de amacı olduğu bir gücü elde etmek ve arttırmak dışında asla hiçbir şey yapmadı. Dünyada yalnız kendini görüyor, yalnız kendini seviyor ve yalnız kendisi için çalışıyordu.³²

Yazar, Ali Paşa'nın etnik kökenini detaylı bir şekilde açıklar. Ayrıca François Pouqueville'nin ilmi araştırmalarıyla onun köklü bir Anadolu ailesinden gelmediği Türk istilası sonrası Müslüman olmuş Hristiyan İşkiptar olduğunu iddia eder.³³ *Arnavutlar Solyotlar ve İbret Taşı* adlı

³¹ Alexandre Dumas, Tepedelenli Ali Paşa, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2018, 1. bs., s.5.

³² Dumas, a.g.e., s.6.

³³ Dumas, a.g.e., s.9.

eserlerde, onun sadece Arnavut olduğunu söylenir. Detaylı bir soy ağacı dile getirmezler. Yazar, Ali Paşanın başarılı savaşçı ve asker olmasını da Arnavut olmasına bağlar. Çünkü doğaları gereği mağrur ve aldıkları eğitim gereği ihtiyatlı Türklere göre o, Arnavutlara özgü hırçın ve hareketli biridir.³⁴ Velhasıl o, aksiyon adamıdır. Hatta bu maceraperestliğini ise Arnavutluğuna ve Arnavutların atalarına bağlar: Kimi zapt edilmez İskitlerin kimi ise evvelce dünyanın efendisi olmuş eski Makedonların soyundan gelen, büyük Haçlı seferleri hareketinin getirdiği Normandiyalı maceraperest askerlere karışmış Arnavutlar, damarlarında gerçek savaşçı kanı aktığını hissediyorlardı.³⁵

Burada iddia edildiği gibi günümüz Arnavutlarının kökeniyle ilgili tarihî gerçeklerle uyuşmamaktadır. Yazarın buradaki asıl amacı, Arnavutların Avrupalı bir millet olduğunu okura göstermektir. Ayrıca Ali Paşa'nın adı dışında Müslümanlıkla ilgisi bulunmadığını söyler.³⁶

Ali Paşa inançlı biri değildir. Çünkü o, “fanatik Müslümanların yanında Muhammed'in ateşli bir taraftarı, kaba bir panteizmi savunan Bektaşilerin yanında materyalist, Rumların yanında da Hristiyan olup onlarla Meryem Ana'nın şerefine içiyor, herkesin fikirlerini överek kendine her yerde yandaşlar” yaratır.³⁷ Ahlaklı biri değildir. Kendi oğlunun karısına bile göz diker.³⁸ Kaba güç ve otoriteyi daha da zenginleşmek için çekinmeden kullanır:

Asla vurmak için vurmazdı; sürgün ettiği birçok kurban sadece onu zenginleştirmek için telef olmuştu. Verdiği ölüm cezaları daima, ganimetlerini istediği beylerin ve zengin insanların payına düşünüyordu. Balta onun için sadece bir servet aracıydı ve cellat da vergi tahsildarından başka bir şey değildi.³⁹

Ali Paşa'nın müsebbibi olduğu katliamlar, işkenceler, entrikalar ve ahlaksızlar realist bir tarzda yorum katılmadan anlatılır. Özellikle eserin ikinci kısmı tamamen bunlar üzerine kurulur.

³⁴ Dumas, a.g.e., s.12.

³⁵ Dumas, a.g.e., s.8.

³⁶ Dumas, a.g.e., s.35.

³⁷ Dumas, a.g.e., s.34.

³⁸ Dumas, a.g.e., s.67.

³⁹ Dumas, a.g.e., s.27.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde olduğu gibi burada da Ali Paşa'nın annesinin (Hanko) onun kişiliğine etkisi görülür. Yalnız annesinin etkisi, Ali Paşa'nın ağzından verilen bir konuşmayla okura gösterilir. Ali Paşa bir Fransız Elçisi'Fne, her şeyi annesine borçlu olduğunu söyler. Üstüne de ekler:

“Çünkü babam öldüğünde bana bir in ve birkaç tarladan başka bir şey bırakmadı. Hem adam hem de vezir olmamı sağlayarak bana iki kez hayat veren annemin nasihatlarıyla ateşlenen hayal gücüm kaderimin sır perdesini araladı. O zamandan beri Tepedelen'i, içinde doğduğum ve zihnimde yalayıp yuttuğum avın üstüne atılmak için konuşlandığım bir kartal yuvası olarak gördüm sadece. İktidarı, hazineleri, sarayları hayal ettim yalnızca; zaman da bunları bana bahşetti ve hâlâ da vaat ediyor çünkü geldiğim nokta umutlarımın sonu değil.”⁴⁰

Eserde Machiavelli'in *Prens* adlı eserine atıfta bulunulur. Yazar, Ali Paşa'yı, Machiavelli'in eserini yazarken ilham aldığı düşünülen tarihî şahıs Cesare Borgia'nın Müslüman haline benzetir. Avrupa'ya dair hiçbir şey bilmeyen Ali Paşa'nın “aktif ve pratik doğası” sonucu olarak Machiavelli'in idealini hayata geçirdiğini söyler. Çünkü Machiavelli eserinde mutlak güç sahibi ve kararlı bir yöneticinin ülkeyi yönetmesi gerektiğini iddia eder. Dumas da bu eserden atıfla Ali Paşa'nın bütün kişilik özelliklerini sıralar:

Allah'a inanmayan, insanları küçümseyen, kendinden başka kimseyi sevmeyen, sadece kendini düşünen, çevresinde kimseye güvenmeyen, planları cüretkâr, azmi sarsılmaz, icraatı amansız, intikamı acımasız, durumuna göre kâh küstah kâh mütevazı kâh vahşi, bencillik konusunda her zaman ve her şeye rağmen tutarlıdır.⁴¹

Sonuç

Arnavutlar Solyotlar, İbret Taşı ve Tepedelenli Ali Paşa adlı eserlerdeki roman kahramanı Ali Paşa'nın Arnavut olduğu kabul edilir. Valilik yaptığı coğrafyanın Arnavutluk, yönettiği tebaanın ise Arnavut, Türk ve Rum ahalinin beraber yaşadığı belirtilir. Ancak Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu tebaa eşit derecede olup Müslümanlar çoğunluktadır. İsmail Kadare'ye ve Alexander Dumas'a göre Arnavutların çoğunlukta olduğu bir bölgedir.

⁴⁰ Dumas, a.g.e., s.13.

⁴¹ Dumas, a.g.e., s.33.

Her üç yazar da Ali Paşa'nın kökeninin Arnavut olduğunu kabul etmesiyle onun cengâverliğini de kabul ederler. Başarılı bir askerdir ve bu Arnavut olmasıyla ilgilidir. Ancak Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu durum, coğrafyanın zorluğundan dolayı çiftçilik yapamayan Arnavutların askerliği ve eşkıyalığı tercih etmesinden gelir. Kadare'ye göre Arnavutlar özgürlüğüne düşkündür. Bunun için mücadele ederler. Dumas'da kısmen Kadare gibi düşünür. Yalnız bir farkı vardır. Ali Paşa'nın mücadele ettiği nihayetinde Osmanlı Devleti'dir. Her ne kadar Ali Paşa Müslüman olsa da Ali Paşa'nın ataları ise Eski/ Müslüman Doğuyla savaşan Avrupa/ Hristiyan Batı'dır. Yazar, onun Osmanlı Devleti ile restleşmesini bu "etnik kökene" dayandırması ironik ve mesnetsizdir. Ayrıca tamamen oryantalist bir bakış açısıdır.

Her üç yazar da Ali Paşa'nın annesinin onun üzerindeki etkisinden bahseder. Ahmet Mithat Efendi, Ali Paşa'nın karakter özelliklerini annesinden aldığını söyler. Çocuk yaşta öldüğünden, babasının bahsi eserde ne iyi ne de kötü bir şekilde geçmez. Ancak o, "Hamko'nun Oğlu"dur. Bunun dışında yazar fazladan yorum yapmaz. Ancak işlenen suçlar ve zalimlikler ortadadır. Dumas'ın eserinde ise, Ali Paşa annesine minnettardır. O, kendisinin "paşa" olmasına yardım edecek manevi gücü annesinden aldığının farkındadır. Kadare'de ise annesini suçlar. Çünkü annesinden öğrendiği hırsıyla ve onun alması için teşvik ettiği intikamlarla geçen bir ömrün sonunda kendi halkı tarafından yalnız bırakılır.

Dumas, Ali Paşa'yı Machiavelli'nin *Prens*'i olarak adlandırır. Machiavelli'nin idealinin vücut bulmuş halidir. Kadare'de onu, *Prens* idealine kısmen benzetir. Çünkü başarısızdır. Gücünü "kendi ulusu" üzerinde adil kullanmamış, onları ezip bastırmayı tercih etmiştir.

Sonuç olarak üç eserde de Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı ile ilgili bulgulara dayanan gerçekler olduğu gibi verilmiştir. Ancak her eserin yayımlandığı yıl, yazarının ait olduğu kültür, savunduğu ideoloji gibi sebeplerden dolayı farklı yorumlamalar mevcuttur. Her bir eser yazıldığı kültürel, toplumsal ve siyasî ortama göre değerlendirildiğinde, yorum farklarının olması doğaldır. Bu yüzden incelenen tarihî şahıs gibi Doğu ve Batı kültürlerinde etki bırakmış imgelerin karşılaştırılmalı analizleri, "biz" ile "öteki"yi tanımayı ve anlamayı kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

AHMET MİTHAT EFENDİ, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Özlem, G. (2023). Arnavutlar Solyotlar, İbret Taşı, Ali Paşa Romanlarında Ali Paşa Karakterinin Karşılaştırmalı Analizi. ANKARAD, 4(7), 197-215.

- AYTAÇ Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul 2013
- BEYDİLLİ Kemal, "Tepedelenli Ali Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi c.40 (2011). ss. 476-479.
- DİLLİOĞLU Ece, Çağdaş Arnavut Edebiyatında İsmail Kadare ve Romanları [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi, Edirne 2017.
- DUMAS Alexandre, Tepedelenli Ali Paşa, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2018.
- ENGİNÜN İnci, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKÇEK Fazıl, Osmanlı Kapısında Büyümek, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- KADARE İsmail, İbret Taşı, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011.
- NAS Halef, "Arnavutlar Solyotlar Hakkında", Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, ss.13-15.
- UZUN Ahmet, "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", Belleten, s.65 (2011), ss. 1035-1078.
- YUVA METE Gül, Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Araştırma Makalesi

V. M. GARŞIN'IN "GECE" ADLI ÖYKÜSÜNDE
YALNIZLIK VE ÖLÜM TEMASI*

Onur ŞAHİN**

Öz: Vsevolod Mihayloviç Garşin, 19. yüzyıl Rus edebiyatında yetmişli yıllar kuşağının en önemli yazarlarından biridir. Sürekli derinleşen bir karamsarlık havasının hâkim olduğu bir dönemde, kendi kuşağının temsilcisi olarak tanınan Garşin'in çalışmalarının baskın tonu umutsuzluktur. Garşin'in çocukluk yıllarında yaşadığı aile dramı karakteri üzerinde derin izler bırakır. Garşin, çok erken yaşlarda zaman zaman alevlenen ve hayatı boyunca peşini bırakmayacak olan psikolojik rahatsızlıkla mücadele eder. İntihar ederek yaşamına son veren yazarın, otuz üç yıllık kısa ömrüne sığdırdığı edebi eserlerin büyük çoğunluğunu, arayış içinde olan hasta bir ruhun çaresizliği ile birlikte umutsuzluk ve ölüm teması oluşturur. Bu motiflerin en parlak yansıması, yazarın 1880'de yayımlanan "Gece" adlı öyküsünde kendini gösterir. Garşin'in kaleme aldığı diğer eserler gibi "Gece" öyküsü de günlüğünden alıntılar içerir. Yazar öyküsünde, babasına ve çocukluk yıllarına duyduğu özlemi, yalnızlığı ve içinde bulunduğu derin zihinsel karmaşayı işler.

Anahtar Kelimeler: V.M Garşin, Gece, Yalnızlık, Ölüm, 19.yüzyıl Rus Edebiyatı.

THE THEME OF LONELINESS AND DEATH IN V.
GARSHIN'S STORY "THE NIGHT"

Abstract: Vsevolod Garshin is one of the most important writers of the generation of seventies in 19th-century Russian literature. During the period when a constantly deepening mood of pessimism

* Bu makale 23-25 Aralık 2022 tarihleri arasında online olarak düzenlenen Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Kongresinde sözlü sunum yapılan metninin genişletilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Onur_Turkiye@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1360-2396.

prevails, the dominant tone of the works of Garşin, who is recognized as a representative of his generation, is despair. The vast majority of the literary works that the writer, who ended his life by committing suicide, fit into his short thirty-three-year life, are formed by the theme of death with the helplessness and hopelessness of a sick soul in search of. The most brilliant reflection of these motifs manifests itself in his story "The Night", published in 1880. Like Garşin's other works, his story "The Night" contains excerpts from his diary.

Key Words: V.M.Garşin, Night, Loneliness, Death, 19th century Russian Literature.

Extended Abstract

The works of Vsevolod Mikhailovich Garşin (1855-1888), one of the leading writers of 19th century Russian literature, are shaped in the conditions of the post-reform period, when Russia chose the path of development with the bourgeoisie. These conditions reveal the devotion and longing for the old world and living conditions of the 70s generation. the pessimistic mood of the period, which manifested itself from good to good with the reign of police terror along with the pressure against the enlightenment and the press along with the 80s, finds its reflection in literature as well. The dominant tone of Garşin's works is despair and reflects the mood of pessimism that prevailed over the younger generation of the period and was gradually deepening. This situation is a reflection of both the pessimistic mood of the author's period and the family drama he experienced in his childhood and the psychological discomfort he was caught after. The author, who has a pessimistic character and is even called a sad genius by literary circles, thinks about death and mentions it on almost every page of his works that he has written. Like other works written by Garşin, his story "Night" includes excerpts from his diary.

Vsevolod Garşin, who is on the verge of suicide many times, reveals the mental confusion, despair, loneliness and internal conflicts he experienced in the story of Night through the main character of his work, Aleksey Petrovich. The story begins when Aleksey Petrovich returns home with a gun that he secretly took from his study at an old friend's house to commit suicide. The weapon that Aleksey Petrovich has chosen to commit suicide is not an ordinary weapon. This weapon was used in the Ottoman-Russian war of 1877-1878, which Garşin voluntarily participated in but hated after seeing the real face of the war. It is noteworthy that the weapon was used here in a war that left deep scars on Garşin's fragile structure and at the same time called everyone involved in the war, including himself, as murderers.

Aleksey Petrovich, who has been sitting in his room all night in deep thoughts without moving, makes an account of life by emphasizing time. Aleksey Petrovich tries to make himself suffer more with his thoughts. This vicious circle, which the hero cannot get out of, is either to justify his own death by tormenting him, or to find a light of hope that will enable him to return from his decision.

Aleksey is unable to distinguish between the different voices he hears in his inner world which one belongs to him. Among the voices, some of which are strong and some of them have difficulty hearing, the first voice he can hear most clearly whispers nice words to him, while another advises him not to commit suicide and to deceive himself and his surroundings until the end.

Instead of ending his life by signing the farewell letter he wrote before he died, Alexei draws attention from his room window to a dazzling white garden covered with snow under the moonlight in the open sky and Arcturus, the brightest star among the stars with its reddish color. Both the white color of the snow, which is a symbol of cleanliness and purity, and the fact that Aleksey last saw the Arcturus star in high school again are the first signs that will lead the hero, who is on the verge of suicide, to salvation from his inner struggle. Because it is possible to say that the Arcturus star, which has different meanings from culture to culture, is used in a sense that symbolizes change and transformation in the story. As a matter of fact, the sound of the bell of the church heard through the open window prevents Alexei Petrovich from pulling the trigger and ending his life.

The sound of the resounding bell takes him back to his beautiful childhood days with his father.

The pieces that he begins to put together in his head like a jigsaw puzzle help him remember again the words in the bible that will help him get rid of bad thoughts: "And love as children love. Like children..." These words in the Gospel of Matthew are the key words that allow him tear off the "I within", in other words his ego, which he says sucks his soul like a worm. According to him, the only harbor of refuge from all the cruel and crude realities of life is the "green book" Bible. Because only a child can be without ego, without lies, without sin, clean and pure. Eventually, the voice of evil that enslaves, weakens, and advises to commit suicide is completely suppressed by the voice of good that gives it the opportunity to hold on to life. The artist does not end his hero's struggle with himself all night with suicide. At the end of the work, the bells heard from the church and the pale but peaceful and happy human corpse illuminated by the rising sun reveal that Aleksey passed away due to the happiness of the truth he

had reached and the endless pleasure that spread from his heart to his whole body.

Garshin rescues Aleksey Petrovich from the predicament in which he was trapped and from his loneliness in society thanks to the eternal truths written in the bible that he learned during childhood. Instead of struggling with the heavy, crude and cruel worldly realities, Alexei Petrovich passes away with a sense of peace and happiness that pervades his whole being. The fact that Garshin, who came to the brink of suicide several times in his life as a person with a fragile mood and ended his life about eight years after the publication of his story, prefers such an ending for the main character of his work, evokes the thought that even if he had reached the truth, he could not see the strength to continue life in the light of these truths.

Giriş

19. yy. Rus edebiyatında Anton Çehov'un öncülü olarak gösterilen Garşin, edebi çevrelerce *üzgün dahi*¹ olarak adlandırılır. Pesimist bir karaktere sahip olan genç yazarın kaleme aldığı eserlerin hemen hemen her sayfasında ölümü düşünür ve ondan bahseder. Bu durum, hem yaşadığı dönemin karamsar ruh halinin bir yansımasıdır hem de yazarın çocukluk yıllarında yaşadığı aile dramı ve sonrasında yakalandığı psikolojik rahatsızlığın bir sonucudur. Garşin'in annesine: "Ortaya kaotik, belirsiz bir şey çıktı, öyle ki ben bile pek bir şey anlamadım"² sözleriyle ifade ettiği eseri, dönemin genç kuşağı üzerinde hüküm süren ve giderek derinleşen karamsarlık havasını yansıtır.

Söz konusu dönemin edebiyatında intihar düşüncesi, hayattan memnuniyetsizliğin ve amaçsızlığın neden olduğu karamsarlıktan kurtulmanın tek çıkış yolu olarak yaygın şekilde kullanılır.³ Yazarın birçok çalışması arayış içinde olan hasta bir ruhun çaresizliğini ve umutsuzluğunu konu alır ve bu motiflerin en parlak yansıması, *Gece* öyküsündeki hayatla olan hesaplaşmasında kendisini gösterir.

Garşin'in kaleme aldığı diğer eserler gibi *Gece* adlı öyküsü de günlüğünden alıntılar içermektedir. Garşin'in annesi sevdiği adam için kocasını terk eder. Henüz beş yaşındayken babasıyla yalnız kalan Garşin,

¹ Garşin Vsevolod Mihayloviç Web: <https://biographe.ru/znamenitosti/vsevolod-garshin/> 26/12/2022. tarihinde alınmıştır.

² Garşin, V.M. (1934/a). *Soçineniya*. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı Moskva: s.332.

³ Belyayev, N. (1938). *Garşin. Jizn zameçatelnuh lyudey*. Moskva: Molodaya gvardiya, s.81.

annesini sekiz yaşına kadar göremez. Bu dönem yazarın hayatında derin yaralar bırakır. Anne ve babasının birbirlerine karşı duydukları nefretten dolayı Garşin annesine; *babasına ilgisiz davrandığı*, babasına ise *annesine karşı sevgi beslemediği ve soğuk davrandığı* konusunda güvence verecek kadar arada kalır. Üstlendiği bu ağır rol ve yalanlar, Garşin'in hassas iç dünyasında silinmez izler bırakır ve onu daha da çok yıpratır.⁴

Sanatçının biyografisini kaleme alan Naum Zinoveyeviç Belyayev (1890-1972), Garşin'in *Gece* adlı öyküsünde babasına karşı olan sevgi ve özleminden bahsetmesinden ötürü, annesinin Garşin'i hiçbir zaman affetmediğinden bahseder.⁵

Garşin, eserinde soyadını vermediği kahramanı Aleksey Petroviç'in düşünce dünyasına girerek iyi ile kötü arasında verilen mücadeleyi en ince ayrıntısına kadar görme imkânı sunan eser, aynı zamanda ölümlü yaşam arasında gidip gelen ana karakterin üzerinde yürüdüğü ince çizgiyi resmeder. Tüm yaşam muhasebesinin tek bir geceye sığdırıldığı öyküde, verilen içsel mücadeleden ve sıkışıp kalınan duygu ve düşünce dünyasından kurtuluş ancak ilahi sözler sayesinde gerçekleşir. Öte yandan yazar bu kurtuluşu ebedi hakikatlere sarılarak yaşam mücadelesi vermek yerine, ulaşılan hakikatlerin verdiği mutlulukla ölmekten yana kullanır.

Vsevolod Garşin'in Hayatı

Garşin'in soyu, Altın Ordu'ya mensup Mirza Garşa'ya dayandığı bilinmektedir.⁶ Garşin'in trajik hayatında çocukluk dönemi karakterinin üzerinde derin izler bırakır. Subay babasının görevi sebebiyle Garşin'in çocukluk yılları askeri alayla birlikte bir taşra kasabasından diğerine seyahat etmekle geçer. Yazarın çocukluk yılları, babasının eve gelen arkadaşlarından ve asker emekli olan evin hizmetlisinin anlattığı askeri hikayeleri dinlemekle geçer. Çocukluk yıllarında dinlediği bu hikayeler, Garşin'in ilerde üniversite eğitimini yarıda bırakarak 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na (93 Harbi) katılmasına neden olacaktır.

Yazarın çocukluk döneminin en zorlu süreci, annesinin sevgilisiyle birlikte babasını ve kendisini terk etmesidir.⁷ Geleceğin yetenekli yazarı henüz beş yaşında annesinden ayrı babasıyla birlikte yaşamak zorunda kaldığı bu zaman dilimini kaleme aldığı özgeçmişinde: "Hayatımın bu dönemi bende

⁴ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.14.

⁵ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.113.

⁶ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Zafer, Z. (2017). " V.M. Garşin'in Sanat Dünyasında Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)" *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 6, Sayı:2., s.362.

⁷ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.10.

silinmez hatıralar bıraktı ve belki de karakterim üzerinde izler bıraktı”⁸ sözleriyle ifade eder. Garşin çok bağlı olduğu annesinin abilerini yanına alarak Peterburg’a gitmesinden büyük üzüntü duyar ve bu durum onu duygusal açıdan çok etkiler. Annesinin kendisini Peterburg’a yanına almasına kadar geçen üç yıl zarfında babasıyla birlikte yaşayan Garşin, hayatının bu zorlu dönemini zamanını büyük bir çoğunluğu kitap sayfalarının arasında geçirerek atlatmaya çalışır. Yazar bu çetin günlerini: “Görünüşe göre, beş yaşımdan sekiz yaşıma kadar hiç bu kadar çok kitap okumadım.”⁹ şeklinde özetler.

Küçük yaşlardan itibaren koleksiyonculuğa düşkün olan Garşin, sadece bitki, taş ve böcek toplamakla kalmaz aynı zamanda topladıklarını bölüm ve başlıklara ayırarak sınıflandırır. Garşin, Peterburg’a taşındıktan sonra da çeşitli koleksiyonlardan oluşan bir herbaryum ortaya çıkarır ve bu tutkusunu hayatının geri kalanında da sürdürür.¹⁰

1864’te Peterburg’ta lise eğitimine başlayan Garşin, edebiyata ve pozitif bilimlere büyük ilgi gösterir.¹¹ Lise yıllarında Garşin’i tanıyan herkes, onu alçakgönüllü, uzlaşmacı ve nazik bir karaktere sahip bir genç olarak tanımlar. Garşin, her iki tarafı kırmamak adına olsa gerek babasına karşı duyduğu acıma hissini annesinden, annesine olan derin sevgisini ise babasından gizlemek durumunda kalır. Bu duruma hem anne ve babasının birbirlerinden nefret etmesi hem de çocukluk yıllarında yaşadığı ağır duygusal travma neden olur.¹²

Annesinin üç yılın sonrasında Harkov’a taşınmasıyla birlikte, Garşin önce abilerinin yanında ve akabinde kısa süreyle bir yatılı okulda kalır. Sonrasında belli bir ücret karşılığında eserde adı geçmeyen arkadaşı Afanasyev’in ailesiyle yaşayan Garşin’in, özellikle yatılı okul dönemi, açlık ve fakirlik içinde geçer. Annesi verdiği özel derslerden kazandığı paradan artırdığı kadarını oğluna gönderirken, babası ise çoğu zaman gecikmeli de olsa öğrenim ücretini karşılamaya çalışır. Geç ödenen eğitim masrafları, kimi zaman genç Garşin’in okuldan atılma noktasına kadar gelmesine neden olur. Ancak Garşin’i asıl etkileyen durum, barınması karşılığında Afanasyev ailesine ödenen ücretin uzun süre gecikmesi ve bu

⁸ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.11.

⁹ Garşin, V.M. (1934). *Pisma* (Ed.Oksman, Yu. G.), Leningrad: Akademia. s.12.

¹⁰ Tiganov, A.S. (2016). *Tvorçestvo i psihiçeskoe zdorovyje*, Moskva: MİA, s.52-53.

¹¹ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.13.

¹² Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.14.

durumdan ötürü ailenin kendisine karşı küçümseyici bakışlarını üzerinde hissetmesidir.¹³

Sanatçının zaman zaman uzunca süren tedaviler görmesine neden olacak psikolojik sorunları, ilk kez 1872'de ortaya çıkar.¹⁴ Gördüğü kısa süreli tedavi sayesinde sağlığına yeniden kavuşur,¹⁵ 1874'te Maden Mühendisliği Fakültesine kayıt yaptıran Garşin,¹⁶ derslere pek ilgi göstermez ve boş zamanlarını tutkuyla bağlı olduğu edebi çalışmalarına adar. Genç yazar üniversite yıllarında geçimini uzaktan bir akrabasının çocuğuna verdiği dersler karşılığında ve annesinin gönderdiği birkaç rubleyle sağlamaya çalışır.¹⁷ 1877 baharında 'Molva' (Söylenti) dergisinde yayımlanan "Ensky Zemstvo Meclisinin Gerçek Tarihi" (Podlinnaya istoriya Enskogo zemskogo sobraniya) adlı ilk eserinin başarısı genç yazara ilham verir.

1877'de cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı, Garşin'in hayatında belirleyici bir dönümdür.¹⁸ Garşin'in savaş izlenimlerinden esinlendiği dergisinde "Korkak" (Trus, 1877) ve "Dört Gün" (Çetire dnya, 1877) adlı eserleri yayımlanır. Özellikle "Dört Gün" öyküsü Garşin'in geniş çevrelerce tanınmasına imkân sağlar. Bu duruma gerek yazarın savaşa gönüllü olarak katılmış olması gerekse cesaret madalyası almış olmasının etkisi büyüktür. Söz konusu eserlerinin yayımlanmasından kısa bir süre sonra yazar, sosyal sistemdeki adaletsizliğin yarattığı bir kötülük olarak yorumladığı fuhuş konusunda, "Olay" (Proişşestviye, 1878) adlı çalışmasını okuyucusuyla buluşturur.¹⁹

Savaşta yaralanan Garşin, gördüğü tedavi sonrasında uzun uğraşlar vererek askerlikten ayrılır. Yeniden nükseden psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle tedavi gören sanatçı, iki yıl kadar Herson vilayetinde dayısının yanında kalır. Burada doğayla iç içe geçirdiği zaman, genç yazarın eski neşeli günlerine geri dönmesini sağlar.²⁰ Garşin bu dönemde, Lev Nikolayeviç Tolstoy'u (1828-1910) Yasnaya Polyana'daki evinde ziyaret eder. Garşin, bütün bir gece sohbet etme imkânı bulduğu Tolstoy'a, insanları kötülükten

¹³ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.16.

¹⁴ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.25.

¹⁵ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.27.

¹⁶ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.29.

¹⁷ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.34.

¹⁸ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.46.

¹⁹ Tiganov, A.S. (2016). A.g.e., s.53.

²⁰ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.113-114.

ve adaletsizlikten kurtarma planlarını açar.²¹ Tolstoy bu sohbete dair anılarında, Garşin'in ana gayesinin hayatı kötülükten kurtarmak olduğunu ve "gerçek evrensel mutluluğun" ancak herkesin hayatından şiddetti uzak durmasıyla mümkün olacağına inandığını söyler. Büyük yazarla görüşmesi sonrasında Garşin, Tula ve Oryol vilayetlerinin köylerinde, dünyadaki kötülüklerle savaşmanın bir yolu olarak evrensel sevgiye olan ihtiyacı vaaz eder.

Köylerden birine giderken Garşin, bir nehrin üzerinde hareket eden buz kütlelerinin olmasına karşın elbiseleriyle birlikte yüzerek karşıya geçer. Harkov'a gelmesiyle birlikte psikiyatri hastanesine ve akabinde Dr. Frey'in kliniğine nakledilir. Ziyaretine gelen yakınlarının ilk fark ettikleri durum, sanatçının tutarsız konuşmalarıdır. Garşin durumunun iyi olduğunu düşünür ancak eylemleri hakkında yorum yapan ve ona şu veya bu eylemi gerçekleştirmesini emreden sesler duyduğundan bahseder. Sanatçı sonrasında ruhsal durumuna dair düşüncelerini şu sözlerle kaleme alır: "Artık melankoliden değil, maniden korkuyorum, iyileşmem normal mi yoksa sadece görünüşte mi olduğunu bilmiyorum ve beni Dr.Frey'e gönderilene kadar iyi halimin devam edip etmeyeceğini bilmiyorum." Garşin, hayatı boyunca kendisini gölge gibi takip eden bu amansız hastalıktan: "Hastalanmaktan korktuğum kadar ölmekten korkmuyorum" diyecek kadar çekinmektedir.²² Genç yazar, zaman zaman yakalandığı bu hastalık nöbetlerini ve genel anlamda ruhsal durumunu, bu dönemde kaleme aldığı *Gece* adlı öyküsünde gözler önüne serer. Yazar eserinde, sadece dayanılmaz derecede acı veren durumunu değil aynı zamanda acı veren deneyimlerinin inanılmaz karmaşıklığını da ayrıntılı olarak aktarır.²³ Garşin öyküsünde ayrıca; babasına ve çocukluk yıllarına duyduğu özlemi, yalnızlığı, çevresindeki insanlara karşı güvensizliği, etrafını saran kaba gerçekliği ile birlikte içinde bulunduğu derin zihinsel karmaşayı işler.

Sanatçı, çevresindeki olumlu tepkilere karşın ortaya çıkardığı çalışmanın başarısından emin değildir. Mihail Yevgrafoviç Saltıkov-Şçedrin (1826-1889) eseri başarılı bir çalışma olarak değerlendirmesine karşın genç yazar, eserini yazdığı sene bu husustaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder: "Öykümle yetinmeyi henüz ruhumun derinliklerinde başaramadım.

²¹ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.86-87.

²² Tiganov, A.S. (2016). A.g.e., s.55.

²³ Tiganov, A.S. (2016). A.g.e., s.54-55.

Aslında ne yapmak istediğinizi bilirsiniz ancak bu hiçbir zaman yazı yazarken düşünüldüğü gibi olmuyor."²⁴ der.

Aynı yıl içinde Garşin'in hiç tanımadığı bir insanın iyiliği için nasıl mücadele verdiğini gösteren bir olay cereyan eder. 1880'de İppolit Mlodetskiy (1855-1880) adındaki bir terörist, o zamanlarda Peterburg Valisi olarak görev yapan ve sonrasında İçişleri Bakanı görevini yürütecek olan Mihail Tarieloviç Loris-Melikov'a (1824-1888) suikast girişiminde bulunur. Garşin, yakalanan ve idam cezasına çarptırılan Mlodetskiy'in affedilmesi için Loris-Melikov'a mektup yazar. Genç yazar mektubunda, bir insan hayatını kurtarabilmesinin önünde hiçbir engel olmadığını, böyle bir infazın terörü durdurmayacağını tam aksine başka suçlara neden olacağını, alacağı af kararıyla aslında suçluların ve masumların kanının dökülmesine neden olan fikri cezalandırmış olacağını ifade eder.²⁵ Ancak Garşin'in tüm çabalarına rağmen Mlodetskiy idam edilir. Bu olay yazarın psikolojik rahatsızlığının daha da şiddetlenmesine neden olur.²⁶ Geçirdiği atak sonrasında bir süre yazmaya ara vermek durumunda kalan sanatçı durumunu şu sözlerle özetler: Ölümünden beter bir şeye yol açıyorsa, Tanrı edebiyatla birlikte olsun. Tabi ki yazmaktan sonsuza kadar vazgeçmiyorum, birkaç yıl sonra belki bir şeyler yazarım."²⁷

Garşin, hastalığı nedeniyle uzak durmak zorunda kaldığı edebi çalışmalarına dönme imkanını ancak 1882 yılının yaz dönemini geçirdiği İvan Sergeyeviç Turgenyev'in (1818-1883) malikanesinde yakalar.²⁸

Yazar, 1883 yılı başlarında Demiryolu Temsilcileri Daimî Kongresi sekreteri olarak göreve başlar. Fazla zaman ayırmasını gerektirmeyen bu iş hem geçim derdini bir süreliğine arka plana atmasına hem de boş zamanını edebiyata ayırmasına imkân sağlar. Edebi açıdan hayatının en verimli dönemini yaşayan sanatçı, aynı yıl evliliğe ilk adımını atar.²⁹ Bu dönemde en çok bilinen ve dilimize çevrilen eseri "Kırmızı Çiçek" (Krasnyy tsvetok, 1883) dışında birkaç hikâye daha kaleme alır.³⁰

²⁴ Porudominskiy, V.İ. (1986). *Pisateli o pisatelyah. Grustniy soldat, ili jizn Vsevoloda Garşina*, Moskva: Kniga, s. 282.

²⁵ Zayonçkovskiy, P.A. (1964). *Krizis samoderjaviya na rubeje 1870-1880-h godov*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, s.163.

²⁶ Vsevolod Garşin. Web: <https://www.culture.ru/persons/8140/vsevolod-garshin> 08.01.2023. tarihinde alınmıştır.

²⁷ Tiganov, A.S. (2016). A.g.e., s.55.

²⁸ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.123-124.

²⁹ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.126.

³⁰ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.128.

1888 Mart ayında arkadaşı olan ressam Nikolay Aleksandroviç Yaroşenko'nun (1846-1898) daveti üzerine Kislovodsk şehrinde bulunan yazlığına gitmek için hazırlıklara başlar ancak yola çıkmadan önce durumu kötüleşir. Ayrılmadan önce durumu kötüleşir. Garşin paniğe kapılarak vasiyetini yazmak ister. Yazarı bunu istemesinin nedeni, ölmesi halinde karısının geçimini sağlayacak mirası vermek bu şekilde onu annesine ve erkek kardeşine muhtaç etmemektir. Garşin eşiyle birlikte Dr.Frey'e muayene olmaya gider. Garşin hastanede kontrol altında tutulmak istediğini ve oradan ayrılmaktan korktuğunu söylese de doktoru inatla hastalığının daha da şiddetlenmesine önlemek için bir an önce güneye gitmesini tavsiye eder. Garşin'in annesi, ancak yirmi yıl sonra ünlü psikiyatrin asistanından, Dr.Frey'in acılar içinde kıvranan Garşin'in intihar edebileceğinden korktuğu ve özel hastanesinin imajını zedeleyecek riskli bir hastayı orada tutmak istemediğini söyler. Garşin, 32 yaşında hastalığının son atağını geçirir ve hassas bünyesi artık çevresinden gördüğü dayanılmaz darbelerle karşı koyamaz. Ancak artan melankoli, uykusuzluk ve depresyon belirtileri yazarın durumunu ağırlaştırır. Yolculuğa hazırlık öncesi Garşin, bir gece yarısı kendisini merdiven boşluğuna bırakır.³¹ Eşi tarafından zeminde bacağı kırık bir şekilde bulunan yazar, komşularının da yardımıyla hastaneye kaldırılır. Başucunda toplanan yakın arkadaşlarından biri kendisine acı ve ıstırap içinde olup olmadığını sorduklarında yazar kalbini işaret ederek onlara: "Bu acı burada olanla kıyaslandığında ne anlama gelir?"³² cevabını verir. Yazar kısa bir süre sonra bilincini tamamen kaybeder. Garşin, 24 Mart 1888'de hayata gözlerini yumar.³³

Sanatçıyla aynı dönemlerde edebiyat dünyasının adım atan ve aynı şekilde zihinsel çöküşün eşiğine gelerek psikiyatri tedavisi gören yazar Gleb İvanoviç Uspenskiy (1843-1902), Garşin'in anısına yazdığı makalesinde yazarın intihar etmesindeki sebeplere ışık tutmaya çalışır. Uspenskiy makalesinde, aslında Garşin'in günah ve kötülüklerle dolu bir yaşamı sürdüremeyeceğinin farkında olduğunu ve bu yüzden de ıstırap çektiğini söyler. Uspenskiy: "Yaşamaya ihtiyacı olduğunu bilir ancak içinde yaşama arzusunun gölgesi yoktur"³⁴ şeklinde vurguladığı analizini; "modern yaşam biçiminin ülserli yanları olarak tanımladığı savaş, intihar, sapkınlık, cinayet gibi çevremizde yaşamaya alıştığımız hatta sıradanlaştırdığımız ve

³¹ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.167-168.

³² Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.170.

³³ Belyayev, N. (1938). A.g.e., s.170.

³⁴ Uspenskiy G.İ. (1889). *Smert V.M.Garşina*. Web: <http://garshin.lit-info.ru/garshin/biografiya/uspenskiy-smert-garshina.htm> 10.01.2023. tarihinde alınmıştır.

birçoğumuzun endişelenmeye bile gerek duymadığı olayların tümünü, insanın insana karşı işlediği korkunç bir günah olduğu, böyle bir şekilde yaşayamayacağımızı fark etmemiz halinde ise kendimize eziyet etmememizin imkânsız olduğu” şeklindeki sözleriyle sonlandırır.³⁵

Turgenyev`de diğer birçok büyük edebiyatçı gibi genç yazarın yeteneğini fark eden ve ona değer verenlerden biridir. Büyük yazar, Garşin`e gönderdiği mektubunda şu ifadelere yer verir: “Tüm genç yazarlarımız arasında büyük umutlar uyandıran sizsiniz. Siz gerçekten büyük bir yeteneğin tüm özelliklerine sahipsiniz: sanatsal mizaç, insan ve genel yaşamın karakteristik özelliklerinin ince ve doğru bir şekilde anlaşılması, doğruluk ve orantı duygusu, formların sadeliği ve güzelliği ve her şeyin sonucu olarak özgünlük.”³⁶

1870 – 1880 Yılları Arasında Sosyo-Politik Durum

Garşin`in çalışmaları, Rusya`nın burjuvaziyle gelişme yolunu seçtiği reform sonrası dönemin koşullarında şekillenir. 19. yüzyılın 70’li ve 80’li yıllar proletarya devrimci hareketinin henüz emekleme döneminde olduğu ve kapitalizmin ülke yaşamına giriş yaptığı bir süreçtedir. Öte yandan, II.Aleksandr tarafından imzalanan serflik reformu (1861), ne köylü kitlelerini ne de radikal çevreleri memnun etmiştir. Aleksandr İvanoviç Gertsen (1812-1870) ve Nikolay Platonoviç Ogaryov`un (1813-1877) tarafından çıkarılan ‘Kolokol’ (Çan,1857-1867) gazetesinin sayfalarında: “Halk, çar tarafından kandırıldı; eski serflik yerine yenisi kuruldu”³⁷ ifadesi, bir bakıma radikal çevrelerin reforma yönelik tavrını net bir şekilde ortaya koyan bir slogandır. Reformla birlikte köylü serfler açıklıkla, işçi sınıfı ise sömürüyle mücadele etmek zorunda kalır. Köylü serfleri, reformun bir aldatmacadan ibaret olduğu düşüncesiyle Rusya`nın birçok yerinde ayaklanmalar gerçekleştirir. Radikal çevreler, özellikle de “Toprak ve Özgürlük” (Zemlya i volya, 1862-1864) adlı devrimci topluluk üyeleri, bu ayaklanmaların daha geniş ve daha güçlü bir harekete dönüşeceğine inanırlar, ancak kısa zaman içinde bu umutlarının temelsiz olduğunun anlamaları üzerine dağılırlar.³⁸ Bununla beraber “Toprak ve Özgürlük” topluluğunun bir parçası olan ve Mosolov çevresi olarak anılan Moskova şubesi, ılımlı fikirlerin aksine kanlı bir devrime ihtiyaç olduğunu ancak bu

³⁵ Korovin, V. İ. (2005). *İstoriya russkoy literaturı Tom III. (1870-1890 godı)*. Moskva:Vlados, s.389.

³⁶ Tiganov, A.S. (2016). A.g.e., s.56.

³⁷ Kozmin, B.P.(1923). (Ed.Friçe, V.M.) *Revolyutsiyonnoe dvijenie 1860-h i 1870-h g.g.: İstoriiko-revolyutsionnaya hrestomatiya Tom I*. Moskva: Mospoligraf, s.14.

³⁸ Kozmin, B.P.(1923). A.g.e., s.13.

şekilde sosyalist bir devrim gerçekleştirebileceğini savunurlar. Mosolov çevresiyle yakından bağlantılı olan Nikolay Andreeviç İştutin (1840-1879) ve yardımcısı Karakozov, zaman içinde propaganda faaliyetlerinden çok eylemsel taktiklerin sonuç vereceği noktasında hareket etmeye başlarlar. Karakozov bir halk ayaklanması çıkması umuduyla 1866'da II. Aleksandr'a suikast girişiminde bulunur ama başarıya ulaşamaz. Ancak bu eylem sadece İştutin ve çevresinin ortaya çıkartılarak tutuklanmalarıyla sonuçlanmaz aynı zamanda ülkedeki liberal dönemin de sona ermesine neden olur.³⁹

1870'li yıllara gelindiğinde, Pyotr Lavroviç Lavrov (1823-1900) ve Mihail Aleksandroviç Bakunin (1814-1876) devrimci aydınların halkın arasına katılarak onlara yakınlaşmaları ve sosyalizm propagandası yapmaları şeklinde ortak bir amaç doğrultusunda birleşirler.⁴⁰ Ancak Garşin'in de desteklediği Narodniçestvo (Halkçılık) hareketi, beklentilerin aksine büyük bir hayal kırıklığı yaşanmasıyla ve akabinde de binlerce insanın tutuklanmasıyla son bulur.⁴¹ Bu durumun sonucunda ortaya çıkan ve 70'ler kuşağının ruhunda yer eden zihinsel ve ruhsal uyumsuzluğun nedenini, edebiyat eleştirmeni İlya İgnatov (1856-1921) şu sözlerle açıklar: "eski dünyaya, orada, eski yaşam koşullarında bırakılan varlıklara, aileye, arkadaşlara ve akrabalara bağlılık."⁴²

Öncesinde gizli devrimci örgüt olarak faaliyet gösteren sonrasında ise halkçılık hareketi doğrultusunda yeniden ortaya çıkan "Toprak ve Özgürlük" (1876-1879) topluluğu ise yaklaşık üç yıl kadar varlığını sürdürebilir. 1878 tarihinden itibaren terör eylemleri, tutuklamalar ve bu tutuklamalara karşı silahlı direniş dönemi başlar. Bu ağır yenilgi ve beraberinde halkın ne bir ayaklanmaya ne de sosyalist bir öğretiyi algılamaya hazır olmadığına radikal aydın kesimlerce anlaşılmasıyla birlikte, "Toprak ve Özgürlük" oluşumu kendini feshederek dağılır.⁴³

Çarlık yönetimi iç politikadaki başarısızlıklarını örtmek adına dış politikada yeni adımlar atarak dikkatini Balkanlar üzerinde yoğunlaştırır ve Slav halklarının Osmanlı Devleti'ne karşı haklarını savunma görevini

³⁹ Kozmin, B.P.(1923). A.g.e., s.16.

⁴⁰ Kozmin, B.P.(1923). A.g.e., s.18.

⁴¹ Martov, L. (1910). (Ed. Ovsyaniko – Kulikovskiy D. N). 'Obşçestvenne i umstvenne teçeniya 70-h godov'. *İstoriya russkoy literaturı XIX v. Tom IV*. Moskva: İzdaniye T-va Mir, s.34.

⁴² İgnatov, N.İ. (1910). (Ed. Ovsyaniko – Kulikovskiy D. N). 'Hudojestvennaya literatura i kritika 70-h godov'. *İstoriya russkoy literaturı XIX v. Tom IV*. Moskva: İzdaniye T-va Mir, s.87.

⁴³ Kozmin, B.P. (1923). A.g.e., s. 18-19.

üstlenir. Bu şekilde çarlık hükümetinin kamuoyunun dikkatini ülke içindeki olaylardan uzaklaştırma düşüncesi başarıya ulaşır ve Rusya'nın Panslavizm politikası 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının başlamasına neden olur. Ezilen Slav halklarını özgürlüğe kavuşturmak için Rus toplumu, parti ve yön ayrımı yapmaksızın nihilistler ve devrimciler de dahil olmak üzere Balkan halkının yanında olmak ister. Ezilen Slavların mücadelesi, Rusya'da emekçiler ve demokrat aydınlar arasında sıcak bir sempati uyandırır. Bulgaristan'ın kurtuluşu için savaşa gönüllü olarak katılanlar arasında öğrenci Garşin'de yer alır. Gençlerin ateşli bir şekilde savaşa katılmak istemelerinin nedenlerinden biri de Türklere karşı suçlayıcı makaleler kaleme alınması gibi yoğun bir şekilde sürdürülen vatanseverlik ve Panslavizm propagandalardır.⁴⁴ Aynı yıl öğrenci olayları patlak verir ve altı yüz kadar kişi Peterburg'tan gönderilir. Kiev'de yüz kırk öğrenci okuldan sürgün edilerek Moskova üzerinden Doğu Sibirya ve kuzey illerine gönderilirler. Bu öğrencilere destek vermek isteyen Moskova öğrencileri bile güvenlik güçleri tarafından şiddete maruz kalırlar.⁴⁵ Bu dönemde siyasi cinayetler ve suikastlar neredeyse kesintisiz olarak devam eder ve köylü halk şehirlere göç eder.⁴⁶

Devrimci "Toprak ve Özgürlük" örgütünün küllerinden, iktidara karşı terörle mücadele etmek gerektiği noktasında hareket eden "Halkın İradesi" (Narodnaya volya, 1877) ve önemli bir faaliyet göstermeden kısa sürede dağılan "Toprağı yeniden bölme" (Çerniy peredel, 1879) adıyla iki parti doğar. Rusya'da toplumun daha da gerilmesine ve karamsarlık havasının daha da artmasına neden olan olay "Halkın İradesi" oluşumunun üyelerinden İgnatiy Grinevitskiy (1856-1881) ve arkadaşlarının 1881'de II.Aleksandr'a karşı gerçekleştirdikleri suikast eylemdir. Halk arasında huzursuzluğa ve hükümette kafa karışıklığına neden olan ve bu sayede devrimci partinin iktidarı ele geçireceği düşüncesiyle gerçekleştirilen söz konusu eylem, çarın ölmesine rağmen beklenen sonucu vermez. Hem halk sakinliğini korur hem de hükümet taviz vermez ve "Halkın İradesi" üyelerinin bir kısmı asılarak, geri kalanlar ise ağır çalışma kamplarına gönderilerek cezalandırılırlar.⁴⁷ Bu şekilde bir adım ne çarlık otokrasisini ne de toprak sahiplerini ortadan kaldırmaz. Suikast sonucu öldürülen çarın yerine III.Aleksandr gelir ve yaşam koşulları ezilen halk için daha da kötüleşir. Çarlık yönetiminin baskısı, idamlar, sürgünler, savaşlar, serflik

⁴⁴ Kornilov, A.A. (1909). *Obşçestvennoe dvijenie pri Aleksandr II*. Moskva: Tipografiya A.İ Mamontova, s.230.

⁴⁵ Kornilov, A.A. (1909). A.g.e., s.232-233.

⁴⁶ Kornilov, A.A. (1909). A.g.e., s.234.

⁴⁷ Kozmin, B.P.(1923). A.g.e., s.19-20.

reformunun halk ve aydın kesimlerde beklentiyi karşılamamış olması, değişen dünyanın getirdiği yeniliklere ayak uydurmada yaşanan sorunlar, Rusya'nın içinden geçtiği sancılı dönemin gerçekleridir.⁴⁸ Kısaca özetleyecek olursak 80'li yıllarla birlikte aydınlanmaya ve basına karşı baskının iyiden iyiye arttığı, devrimci çevrelerin cezalandırılarak dağıtıldığı, polis terörünün hüküm sürdüğü bir dönem başlar. 70'lerin sonu ve 80'lerin başı aynı zamanda Rus edebiyatında yeni realist yazarlar adından söz ettirmeye başladığı bir dönemdir. Garşin'de 19.yy. sonlarındaki Rus eleştirel gerçekçiliğinin seçkin temsilcileri arasında yerini alır.⁴⁹

Gece Öyküsünde Yalnızlık ve İntihar Teması

Birçok kez intiharın eşğine gelen biri olarak Garşin, *Gece* öyküsünde yaşadığı zihinsel karmaşayı, umutsuzluğu, yalnızlığı ve iç hesaplaşmalarını eserinin ana karakteri Aleksey Petroviç üzerinden gözler önüne serer. Öykü, Aleksey Petroviç'in intihar etmek için eski bir dostunun evindeki çalışma odasından gizlice aldığı bir silahla birlikte eve dönmesiyle başlar. Eser, yazarın ruh haliyle özdeşleşen karanlık bir gecede büyük bir evde geçer. Ev büyük olmasına karşın solgun yüzlü kahramanın içinde bulunduğu oda küçük ve kasvetlidir. Yarı karanlık odada sadece üzerinde durduğu masayı ve tavanın bir kısmını aydınlatan abajur dışında, karanlıkta seçilebilen bir kitaplık, duvarda asılı duran masanın yansıdığı bir ayna ve bazı mobilyalardan başka bir şey yoktur.⁵⁰ Odanın içinde ileri geri yürüyen figürün yansıdığı ayna, aynı zamanda ana karakterin kendi kendisiyle karşılaşmasında ve yüzleşmesinde yardımcı bir rol üstlenir. Aleksey Petroviç'in intihar etmek için seçtiği silah aslında sıradan bir silah değildir. Bu silah, Garşin'in gönüllü olarak katıldığı fakat savaşın gerçek yüzünü gördükten sonra nefret duyduğu 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşında kullanılmış bir silahtır. Burada silahın Garşin'in kırılğan yapısında derin izler bırakan ve aynı zamanda kendisi de dahil olmak üzere savaşa katılan herkesi cinayet işleyen katiller olarak adlandırdığı bir savaşta⁵¹ kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Tüm gece odasında oturduğu yerden kıpırdamadan derin düşüncelere dalan Aleksey Petroviç, zamana vurgu yaparak hayat muhasebesini yapar: "Tüm yaşam, ritmiyle ve görünürdeki çeşitliliğiyle geçti: keder ve sevinçle,

⁴⁸ İgnatov, N.İ. (1910). A.g.e., s.87.

⁴⁹ Garşin, V.M. (1955). *Soçineniya*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı Moskva: s.5.

⁵⁰ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.118.

⁵¹ Zafer, Z. (2017). A.g.m., s.373.

ümitsizlik ve zevkle, nefret ve sevgiyle. Ve ancak şimdi, bu gece, koca bir şehirde ve kocaman bir evde her şey uyurken ve kalp atışları ve saatin vuruşları dışında hiçbir ses olmadığında, ancak şimdi görüyorum ki tüm bu acılar, sevinçler, zevkler ve hayatta olan her şey, hepsi bedensiz hayaletlerdir. Bazıları, nedenini bilmeden peşinden koştuğum; diğerleri nedenini bilmeden kaçtığım. O zamanlar hayatta gerçekten var olan tek bir şey olduğunu bilmiyordum- zaman.”⁵²

Aleksey Petroviç, düşünceleriyle kendine daha çok acı çektirmeye çalışır. Sevinciyle, kederiyle, geçmiş tüm hayatını düşünür ve gerçek olanın sadece zaman olduğunun farkına varır. Ona göre zaman, saatin tik tak seslerinin çıkardığı notalardan oluşan “kasvetli ve iç karartıcı”⁵³ bir şarkıdır ve tekdüze hayatın içinde on yıl öncesinden nasılsa on yıl sonrasında da onu eğitmek istercesine aynı şekilde ilerlemektedir. Aleksey Petroviç’in düne kadar fark edemediği şey sadece acımasızca hep aynı melodiyle hiç duraksamadan akıp giden zaman değildir. O ilk defa geride kalan yaşanmışlıklarını hatırlamak ister. Bununla beraber geride kalan yaşanmışlıkları bazen hatırlamamızı sağlayan bir koku, bir nesne veya bir melodinin onda anımsattığı ilk şey ölümdür. İtalyan laternacısının açık pencerenin önünde söylediği son şarkısı, ona ölümü çağırıştırır. Aleksey Petroviç, tutarsız sözlerden oluşan ve kendisine ölümü anımsatan bu şarkı dışında iyi bir şey hatırlamak ister ancak kirliliğinde tek bir temiz parçacık dahi bulamaz.⁵⁴ Ancak intihar etmeye hazırlanan Aleksey Petroviç’i durduracak yok olup gitmesine engel olacak ne bir umut ne de yeterli zaman vardır.

Kahramanın içinden çıkamadığı bu kısır döngü, ya eziyet çekerek kendi elinden gelecek ölümü haklı sebeplere dayandırma ya da verdiği karardan dönmesini sağlayacak bir umut ışığı bulma arayışıdır. Nitekim eserin ana karakteri, intihar etmemek için tutunacak bir dal veya adım atacağı sağlam bir zemin bulmak ister.

“Hafızamdaki her şeyi gözden geçirdim ve bana öyle geliyor ki haklıyım, duracak hiçbir şey yok, ileriye ilk adımı atmak için ayağımı koyacak hiçbir yer yok. Nereye gitmeli?”⁵⁵

Aleksey Petroviç, iç dünyasında duyduğu farklı sesler arasında hangisinin kendisine ait olduğunu ayırt edemeyecek durumdadır. Kimisi güçlü kimisi duymakta bile zorlandığı sesler arasında en net duyabildiği ilk ses ona

⁵² Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.107.

⁵³ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.107.

⁵⁴ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.107-108.

⁵⁵ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.108.

güzel sözler fısıldarken, bir diğeri ise intihar etmemesi ve sonuna kadar kendisini ve çevresini kandırmasını öğütler.

"Herkesi kandır... Olduğun gibi biri olma... Ben hayatım boyunca bir ego yaratmaya çalışmadım mı? Hile yapmadım mı, maskaralık yapmadım mı? Ve "iyi" mi çıktı? Şimdi bile bir aktör olarak yıkıldığım ortaya çıktı, şimdi bile gerçekte olduğum kişi değilim."⁵⁶

Duyduğu bu sözler kahramanın daha çok kendisine eziyet etmesine ve daha da dibe çökmesini sağlar. Kendini kırbaçlamaya dönüşen sağlıksız bir suçluluk duygusuyla beraber iflas etmiş biri olarak hesap verme vaktinin geldiğini düşünür. Onun için intihar bir kurtuluştur, pişmanlıklarını, incinmiş gururunu, kendine karşı olan tüm suçlamalarını tek seferde ortadan kaldıracaktır. İntihar etmek aynı zamanda, içi nefret dolu olup ta kendini iyi biri olarak gösterenlerden ya da içindeki gerçek niyetleri görmesine rağmen, hala onu seviyormuş gibi davranan insanların ikiyüzlülüğünden kurtulmak demektir. Bu nedendenler ki Aleksey Petroviç, hayatı, kendini ve başkalarını aldatma, yokluğu ise ebedi olan hakikat olarak tanımlar.⁵⁷

Eserin kahramanı, ölmeden önce biraz daha zaman kazanmak istercesine arkasında bir mektup bırakmaya karar verir. Mektubunda: "Huzur içinde öldüğünü, çünkü pişman olacak bir şey olmadığını ve hayatın tamamen bir yalan olduğunu; sevdiği insanlar, eğer ki gerçekten sevdiyse, seviyormuş gibi yapmadıysa, onu yaşatamazlar çünkü «tükendiler»"⁵⁸der. Bu hayatta yalnızdır ve çevresindeki insanlar onun için bir anlam ifade etmez kısacası onu hayatta tutabilecek hiç kimse yoktur. Aleksey Petroviç, mektubu tamamlamasına rağmen imzalamaz. Yazmayı bitirmesinden sonra terlediğini fark eder, birazdan öleceğini ve sıcaktan terlemiş olmasının ölü biri için önemi olmadığını unutarak pencereyi açar.

Yazar, acımasız ve anlamsız olarak tanımladığı "Elveda millet! Elveda kana susamış, yüzünü buruşturan maymunlar!"⁵⁹ ifadesiyle biten mektubu, ana karakterin imzalayarak hayatına son vermesi yerine, oda penceresinden açık gökyüzündeki ay ışığı altında karla kaplanmış "göz kamaştırıcı" derecede beyaz bir bahçeye ve yıldızlar arasında kırmızısı rengiyle en parlak yıldız olan Arcturus'a dikkat çeker. Hem temizliğin ve saflığın sembolü olan karın beyaz rengi hem de Aleksey Petroviç'in en son

⁵⁶ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.109.

⁵⁷ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.113.

⁵⁸ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.113-114.

⁵⁹ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.114.

lise yıllarında⁶⁰ gördüğü Arcturus yıldızını tekrar görmesi, intiharin eşliğinde olan kahramanı içsel mücadelesinden kurtuluşa ulaştıracak olan ilk işaretlerdir. Zira kültürden kültüre farklı anlamlar yüklenen Arcturus yıldızı, öyküde değişimi ve dönüşümü sembolize eden bir anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Nitekim açık pencereden duyulan kilisenin çan sesi, kurtuluşun yönünü simgeler ve Aleksey Petroviç'in tetiği çekerek hayatına son vermesini engeller.

Yankılanan çan sesi, onu babasıyla birlikte geçirdiği güzel çocukluk günlerine götürür. O günler sanki gerçekten yaşanmamış kadar güzel ve uzun zaman öncesine ait olan çocukluk yıllarını anımsar. Bu yıllar Aleksey Petroviç'i içinde bulunduğu çıkmazdan kurtuluşa götürecek olan doğrulara ulaşmasında en önemli basamaktır: "Şimdi öyle olsaydı, tabancaya gitmeye gerek kalmazdı."⁶¹

Ana karakterin düşünce dünyasında "bitir şunu, yoksa korktun mu?"⁶² şeklinde dolaşan fısıldamalar, duyulan çan sesiyle birlikte önemini yitirmeye başlar. Çünkü birkaç kez tekrar eden çan sesi, onun bölük pörçük de olsa güzel günleri hatırlamasına ve çocukluk yıllarına dönmesine yardımcı olur: "Zil işini yaptı: kafası karışmış kişiye, kendisine eziyet eden ve onu intihara sürükleyen kendi dar küçük dünyasından başka bir şey daha olduğunu hatırlattı."⁶³

Arka arkaya duyduğu çan sesleri, çektiği dayanılmaz acıları tek bir hareketiyle sonlandırabileceği ölümle yaşam arasındaki ince çizgide bir anahtar anlamı taşımaktadır. Ana karakterin intiharin eşliğine gelmesine neden olacak derecede ağır gelen zararlı düşüncelerden kurtuluşu, kiliseden duyulan çan sesi sayesinde hatırladığı çocukluk yıllarıdır. Aleksey Petroviç, babasıyla birlikte ücra bir köyde yaşadığı zamanları hatırlar. Onun için babasının yanında geçirdiği bu yıllar, hayatının en güzel zamanlarıdır. Saflığıyla, sadeliğiyle, içtenliğiyle, ikiyüzlülüğün olmadığı, aklından geçenleri hiçbir kalıba sokmasına gerek kalmadan rahatça ifade edebildiği çocukluk dönemi, kahramanın en çok özlem duyduğu zamanlardır.

Kutsal tarihi çok sevdiğini ve babasının kendisine İncil'in tüm sayfalarını okuduğunu anımsayan Aleksey Petroviç, o zamanlarda farklı bir iç dünyasına sahip olduğunu ve kendisini daha iyi hissettiğinin farkına varır. O yıllarda, babasıyla birlikte giderek dualar ettiği kilise, havasız ve

⁶⁰ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.114.

⁶¹ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.115.

⁶² Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.115.

⁶³ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.118.

kalabalık olmasına rağmen kendisini iyi hissettiği ve aynı zamanda kendisinden uzaklaşabildiği tek yerdir. Bir yap boz tahtası gibi kafasında birleştirmeye başladığı parçalar, kutsal kitapta geçen ve kötü düşüncelerden kurtulmasını sağlayacak sözleri tekrar hatırlamasına yardımcı olur: "Ve çocukların sevdiği gibi sevin. Çocuklar gibi..."⁶⁴. Tam olarak Matta İncil'inde geçen bu sözler ruhunu bir solucan gibi emdiğini söylediği "içindeki ben'i" diğer bir ifadeyle egosunu koparıp atmasını sağlayan anahtar sözlerdir. Aleksey Petroviç'in: "Bazen seni besledim, bazen sana taptım; Senden nefret etsem de, bana verilen tüm iyilikleri feda ederek yine de sana taptım."⁶⁵ dediği, her şeyde kendini ilk sıraya koymasını mecbur kılan benliğinden kurtulmasını sağlayan bu ilahi sözler, Matta İncil'inde şu şekilde ifade edilir: "Bu sırada öğrencileri Hz.İsa'ya yaklaşıp, 'Göklerin Egemenliğinde en büyük kimdir?' diye sordular. Hz.İsa, yanına küçük bir çocuk çağırıp, onu orta yere dikip şöyle dedi: 'Size doğrusunu söyleyeyim, yolunuzdan dönüp küçük çocuklar gibi olmazsanız, Göklerin Egemenliğine asla giremezsiniz. Kim bu çocuk gibi alçakgönüllü olursa, Göklerin Egemenliğinde en büyük odur. Böyle bir çocuğu benim adım uğruna kabul eden, beni kabul etmiş olur.'⁶⁶

Ona göre yaşamın acımasız ve kaba gelen tüm gerçeklerinden kaçarak sığınabileceği tek liman "yeşil kitap" İncil'dir. Çünkü ancak bir çocuk egosuz, yalansız, günahsız, temiz ve saf olabilir. Bu kutsal sözler Aleksey Petroviç'e, onu yiyip bitiren içindeki her şeyi tüketen benliğinden kurtulmasını öğütler. Eserin kahramanı ancak içindeki kötülüğe karşı durarak, insanlığın ortak hakikati olan benlikten kurtularak ve yaşamı sevinciyle, kederiyle her şekilde kabul ederek huzura kavuşabilir.

Ana karakter, böyle umutsuz olduğu bir anda bulduğu bu gerçeğin heyecanı ile tekrarlar: "Bütün bunlar yeşil kitapta söyleniyor ve sonsuza kadar ve gerçekten söyleniyor. "Kendinizi reddetmeniz", "Ben'inizi öldürmeniz, onu yola atmanız gerekiyor ..."⁶⁷

Aleksey Petroviç'in yıllar sonra ulaştığı bu hakikat, bir çocuk gibi hıçkırıklara boğularak ağlamasına, içinde kaynayan sahte kötülüğü yumuşatması ve kafasının içinde fısıldayan kötü düşüncelere karşı gür bir sesle "kapa çeneni" diyebilmesi için güç verir: "Artık her şeyin bunca yıldır taptığı put tarafından yutulmadığını, hâlâ sevgi ve hatta fedakârlık

⁶⁴ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.119.

⁶⁵ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.119.

⁶⁶ İncil-Tevrat-Zebur.Web:<https://incil.info/kitap/Matta/18> 19.12.2022. tarihinde alınmıştır.

⁶⁷ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.120.

kaldığını, bu kalıntıyı dökmek için yaşamaya değer olduğunu hissediyordu.”⁶⁸

Nihayetinde kötülüğün esir alan, zayıflatan ve intihar etmeyi öğütleyen sesi, ona yaşama tutunma fırsatı veren iyiliğin sesi tarafından tamamen bastırılır. Aleksey Petroviç'in: "Ne hayattaki elde ettiği bir başarıdan ne de bir kadının sevgisinden böyle bir haz almadım"⁶⁹ sözleriyle yaptığı kıyaslamının da dünya zevklerinin hiçbirinin ona tüm benliğini saran bu mutluluk hissini veremeyeceğini vurgulamak için verildiği şekilde yorumlanabilir.

Sanatçı, kahramanının tüm gece boyunca kendi kendine verdiği mücadelesini intihar ile sonlandırmaz. Eserin sonunda kiliseden duyulan çan sesleri ve odaya doğan güneşin aydınlattığı solgun ama bir o kadar huzurlu ve mutlu bir ifadeye sahip insan cesedi, Aleksey Petroviç'in ulaştığı olduğu hakikatin verdiği mutlulukla kalbinden tüm vücuduna yayılan sonsuz hazdan dolayı hayata gözlerini yumduğunu ortaya koyar: "Uzun gece boyunca yanmış olan lamba, gittikçe daha sönük parladı ve sonunda tamamen söndü. Ama oda artık karanlık değildi: gün başlıyordu. Sakin gri ışık yavaş yavaş odaya döküldü ve dolu bir silah ile masanın üzerinde çılgın küfürler içeren mektupla, odanın ortasında yüzünde solgun, huzurlu ve mutlu bir ifadeye sahip insan cesedini loş bir şekilde aydınlattı.”⁷⁰ Eseri analiz eden edebiyat eleştirmenlerinin birçoğu bir insan yaşadığı hazdan nasıl ölebilir? sorusunu yöneltirler ve kahramanın ölümünün daha anlaşılır olması gerektiği şeklinde eleştirirler. Örneğin İvan Sergeyeviç Turgenyev (1818-1883) Garşin'e yazdığı mektupta öykünün finalindeki belirsizliğe dikkat çeker. Turgenyev, eserin ana karakterinin neden öldüğünün açık olmadığını ve bu muğlaklığın okuyucuda kaçınılması gereken bir şaşkınlık yarattığını ifade eder.⁷¹

Öte yandan merdiven boşluğundan atlayarak hayatını sonlandırmak isteyen bir yazarın, öyküsündeki ana karakterin hayatını intihar etmek yerine kutsal kitapta ulaştığı bir gerçeğin verdiği mutluluğun etkisiyle sonlandırmış olması dikkat çekicidir.

Sonuç

Birçok eleştirmen tarafından dünya edebiyatının önemli yazarları arasında gösterilen Garşin ülkemizde az tanınan bir yazardır. Garşin'in çalışmaları, Rusya'nın burjuvaziyle gelişme yolunu seçtiği reform sonrası dönemin

⁶⁸ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.120.

⁶⁹ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.120.

⁷⁰ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.120-121.

⁷¹ Garşin, V.M. (1934/a). A.g.e., s.332.

koşullarında şekillenir. Henüz emekleme döneminde olan devrimci hareketin yanı sıra kapitalizmin ülke yaşamına girmeye başlamasıyla birlikte eski dünyaya ve yaşam koşullarına duyulan bağlılık ve özlem, 70'ler kuşağında zihinsel ve ruhsal uyumsuzluğun nedenlerinden biridir. Akabinde 80'li yıllarla birlikte basına ve aydınlanmaya karşı artan baskı ve beraberinde artış gösteren polis terörü, dönemin karamsar ruh halinin daha da derinleşmesine nedenlerinden biridir. Dönem edebiyatında intihar düşüncesi, hayattan memnuniyetsizliğin ve amaçsızlığın neden olduğu karamsarlıktan kurtulmanın tek çıkış yolu olarak yaygın şekilde kullanılır. Garşin'in çalışmaları da dönemin genç kuşağı üzerinde hüküm süren karamsarlık havasının bir yansımasıdır. Nitekim genç yazarın kısa süren yaşamına sığdırdığı edebi eserlerin büyük çoğunluğunun ana teması ölüm üzerinedir. Garşin'in pesimist bir karaktere sahip olmasında sadece yaşadığı dönemin koşulları değil aynı zamanda hayatında derin izler bırakan çocukluk yıllarında yaşadığı aile dramının da etkisi büyüktür. Anne sevgisine en çok ihtiyaç duyduğu yaşlarda ondan ayrı kalması çocukluk yıllarında babasıyla birlikte geçirdiği birkaç yıl dışında aile ortamından uzakta büyümesi yazarın duygu ve düşünce dünyasında belirgin izler bırakır. Zaman zaman nükseden psikolojik rahatsızlıklarının etkisiyle birçok kez ölümün kıyısından dönen yazar, yaşamın kötü yanlarını da kaleme aldığı birçok eserinde tekrar tekrar deneyimler.

Hayatı zaman bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutan *Gece* öyküsü, aslında kendi içsel bunalımlarının birebir yansımasıdır ve otobiyografik bir çalışmadır. Genç yazar, ölümle yaşam arasındaki ince çizgide, öyküsünün ana karakteri Aleksey Petroviç üzerinden ıstırap çeken ruh halini, hayatta kalmak için verdiği zihinsel mücadeleyi ve etrafını saran kalabalığın içindeki yalnızlığını, insan ruhunun gizli kalmış dehlizlerini göstererek gerçekçi bir şekilde ortaya koyar.

Hayatı, kendini ve başkalarını aldatma, yokluğu ise ebedi olan hakikat olarak tanımlayan Aleksey Petroviç için intihar, bir kurtuluşu simgeler ve ancak bu eylem sayesinde ikiye bölünmekten, pişmanlıklardan, incinmiş gururdan, kendine karşı olan tüm suçlamalardan kurtuluş mümkündür.

Yaşamı boyunca savaş, cinayet, yalan ve dünyanın diğer tüm kötülüklerine karşı nefret duyan yazarın eserinde 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşında kullanılmış bir silahı intihar için seçmiş olması dikkat çekicidir. Garşin'in ilk başlarda gönüllü olarak katılmasına rağmen sonrasında pişmanlık duyduğu ve kendisi dahil olmak üzere savaşa katılan herkesi cinayet işleyen katiller olarak adlandırdığı bir savaşta kullanılmış olan bir silahı tercih etmiş olması kötülüklerle karşı duyduğu nefretin bir göstergesidir.

Öyküde karanlık bir gecede büyük bir evin içinde yarı karanlık ve kasvetli olan küçük bir odanın tercih edilmesi, eserin ana karakterinin içinde

bulduğu yalnızlık ve karamsarlık hissini pekiştirme amacı taşır. Eserde sıklıkla sembollere başvuran yazar, ay ışığının aydınlatığı karla kaplı beyaz bahçeyle saflığın ve temizliğin yakında olduğunu işaretini verirken, Arcturus yıldızı üzerinden ise değişime ve dönüşüme dikkat çekmek ister. Kiliseden duyulan çan sesleri, hem eserin kahramanını sıkışıp kaldığı çıkmazdan ve toplum içindeki yalnızlığından kurtaracak olan ilahi ışığı hem de değişim ve dönüşümün yönünü gösterme anlamını taşır. Bu anlamda duyduğu çan sesleri ona çocukluk yıllarında öğrendiği kutsal kitapta yazılı olan ebedi gerçekleri hatırlamasını sağlar. Bu ebedi gerçekler, çocuklar gibi saf ve temiz olmayı "içindeki ben'i" diğer bir ifadeyle egosunu koparıp atmasını öğütleyen sözlerdir. Bu ilahi sözler yaşamın acımasız ve kaba gelen tüm gerçeklerinden kaçarak sığınabileceği tek liman olan "yeşil kitap" İncil'de geçer.

Aleksey Petroviç'de bir çocuk gibi kuvvetli benlik duygusundan arınarak ve dolayısıyla da nefisini inkâr ederek gerçek huzura kavuşmayı başarır. Ancak ana karakter, ağır, kaba ve acımasız dünyevi gerçeklerle dini kuralları doğrultusunda yaşayarak mücadele etmek yerine, tüm benliğini saran huzur ve mutluluk hissiyle hayata gözlerini yumar.

Garşin'in, intihar etmek yerine tüm benliğini saran mutluluk hissinden kaynaklanan bir ölümü seçmiş olması, dini açıdan katillikle eşdeğer görülen bir eylemin günahından sakınmak istemesi veya tam aksine ilahi hakikatler ışığında bir yaşamı sürdürebilecek gücü görememiş olması şeklinde değerlendirilebilir. Bu iki farklı seçenek doğrultusunda, Garşin'in intihar etme düşüncesine tamamen karşı olduğunu veya da irade eksikliğinin yanı sıra inanç doğrultusunda bir yaşamın kesin kurtuluşa ulaştıracağı fikrine karşı şüpheyle yaklaştığını söylememiz mümkündür.

Öte yandan Garşin, birçok kez durup düşündüğü ancak bir şekilde anlamsız görerek vazgeçtiği intihar düşüncesini öyküsünün yayımlanmasından sekiz yıl kadar sonra kendisini merdiven boşluğuna bırakarak gerçekleştirir. Pençesinde olduğu hastalıktan ötürü gerçek olmayan düşünceler ve şiddetli uykusuzluk sonucunda belki de anlık bir bilinç kaybı ile gelen bu ölüm şekli bile aslında yazarın intihar düşüncesine karşı olduğunu ortaya koyar. Her ne kadar Garşin için ölüm aklını tamamen yitirmeye karşı bir kurtuluş olsa da yazar bu kurtuluşa verdiği mücadeleden sonra istemsizce ulaşır.

Garshin, Rus tarihinin en zor dönemlerinden birinde yaşamış, çocuksu bir ruha sahip olan, insanoglunun kanıksadığı dünyanın tüm kötülüklerine karşı tek başına savaş vermiş ve nihayetinde verdiği savaşta yenik düşmüş bir sanatçıdır. Günah ve kötülüklerle dolu bir dünyanın verdiği ıstırapı, çaresizliği ve umutsuzluğu gözler önüne seren üzgün dahi, *Gece* öyküsüyle ölümün kıyısındaki yürüyüşünü göstermeyi amaçlamıştır.

Kaynakça

Onur, Ş. (2023). V. M. Garşin'in "Gece" Adlı Öyküsünde Yalnızlık ve Ölüm Teması. ANKARAD, 4(7), 217-238.

- BELYAYEV, N.Z. (1938). *Garşin. Jizn zameçatelnih lyudev*. Moskva: Molodaya gvardiya.
- GARŞİN, V.M. (1934/a). *Soçineniya*. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturi.
- GARŞİN, V.M. (1934). *Pisma*. (Ed.Oksman, Yu. G.), Leningrad: Akademia.
- GARŞİN, V.M. (1955). *Soçineniya*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturi, Moskva: s.5.
- İGNATOV, N.İ. (1910). ((Ed. Ovsyaniko – Kulikovskiy D. N). 'Hudojestvennaya literatura i kritika 70-h godov'. İstoriya russkoy literaturi XIX v. Tom IV. Moskva: İzdaniye T-va Mir.
- KOROVİN, V. İ. (2005) *İstoriya russkoy literaturi Tom III. (1870-1890 godı)*. Moskva: Vladoş.
- KORNILOV, A.A. (1909). *Obşçestvennoe dvijenie pri Aleksandr II*. Moskva: Tipografiya A.İ İMamontova.
- KOZMİN, B.P.(1923). (Ed.Friçe, V.M.) *Revolyuetsionnoe dvijenie 1860-h i 1870-h g.g.: İstoriko-revolyuetsionnaya hrestomatiya* Tom I. Moskva: Mospoligraf.
- MARTOV, L. (1910). (Ed. Ovsyaniko – Kulikovskiy D. N). 'Obşçestvenne i umstvenne teçeniya 70-h godov'. İstoriya russkoy literaturi XIX v. Tom IV. Moskva: İzdaniye T-va Mir.
- PORUDOMİNSKİY, V.İ. (1986). *Pisateli o pisatelyah. Grustniy soldat, ili jizn Vsevoloda Garşina* Moskva: Kniga.
- TİGANOV, A.S. (2016). *Tvorçestvo i psihiçeskoe zdorovye*, Moskva: MİA
- ZAFER, Z. (2017). " V.M. Garşin'in Sanat Dünyasında Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)" *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 6, Sayı:2., (s.361-379).
- ZAYONÇKOVSKİY, P.A. (1964). *Krizis samoderjaviya na rubeje 1870-1880-h godov*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta.

İnternet Kaynakları

- GARŞİN V. M. Web: <https://biographe.ru/znamenitosti/vsevolod-garshin/> 26/11/2022. tarihinde alınmıştır.
- GARŞİN V. M. Web: <https://www.culture.ru/persons/8140/vsevolod-garshin> 08.01.2023. tarihinde alınmıştır.
- USPENSKİY G. İ. (1889) *Smert V.M.Garşina*. Web: <http://garshin.lit-info.ru/garshin/biografiya/uspenskij-smert-garshina.htm> 10.01.2023. tarihinde alınmıştır.
- İncil-Tevrat-Zebur.Web:<https://incil.info/kitap/Matta/18> 19.12.2022. tarihinde alınmıştır.

Araştırma Makalesi / Research Article

19. YÜZYILDA KAMUSAL ALANDA KADIN
GÖRÜŞLERİNE İKİ FARKLI BAKIŞ: KALLİOPI
KEHAYIA VE FATMA ALİYE

Nikolaos TERZİDİS*

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Balkan Yarımadası'nda birçok ulusal bilinç ve ulusal hareket meydana geldi ve ulus devletlerin oluşumuna yol açıldı. Bununla birlikte, aynı zamanda, yerel kadın hareketleri, her biri farklı bir ulusal işaretle ortaya çıkıyor. Böylece kadınların, siyasi koşullara bağlı olarak, örgütlenmeye ve haklarını talep etmeye çalıştıklarını gözlemliyoruz. Ayrıca sosyal koşullara bağlı olarak, kavramlar ve algılar da her çağda veya her kültürde aynı değildir. Bu nedenle, cinsiyet ilişkileri, hem zaman dilimine ve kültüre hem de tarihsel olarak belirlenen insan yaşamında biyolojinin önceliğinin algılanmasına göre farklılık gösterir. Bu vakalar arasında Fatma Aliye ve Kalliopi Kehayia bulunmaktadır. Her ikisi de kamusal söylemleriyle diğer kadınları kadın hareketine çekmeye ve sahiplenmeye çalışıyor. Dolayısıyla, kamusal söylemlerin etkisi ve gücü ile bazı önemli farklılıklar ve yanı sıra benzerlikler oluşmuştur. Bu makale, Yunan ve Yeni-Osmanlı kadın hareketinin iddialarını özetlemeye ve daha spesifik olarak karşılaştırmaya örnektir.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Kalliopi Kehayia, Fatma Aliye, Kadın Hareketi, Balkan, Kadın Hakları.

TWO DIFFERENT PERSPECTIVES ON WOMEN'S VIEWS
IN THE PUBLIC SPHERE IN THE 19TH CENTURY:
CALLIOPE KEHAYIA AND FATMA ALIYE

Abstract: During the late Ottoman Empire, many ethnogenesities and national movements took place throughout the Balkan Peninsula, leading to the formation of nation states. At the same time, however, local women's movements are unfolding with a different national sign, each of them. Depending on the social conditions, the corresponding ability develops

*Demokritos Trakya Üniversitesi'ndeki "Karadeniz Bölgesinde Karşılaştırmalı Edebiyat" Yüksek Lisans Programından mezun. e-mail: nikolaos2578@yahoo.gr, ORCID: [0009-0002-7288-4274](https://orcid.org/0009-0002-7288-4274).

each time, so that the concepts and perceptions are not the same in every age or in every culture. Therefore, gender relations differ both by time period and culture, and by the perception of the primacy of biology in historically determined human life. Thus, we observe that women, depending on political circumstances, try to organize and claim their rights. These cases include Calliope Kehayia and Fatma Aliye. Both of them try to claim and draw other women into the women's movement through their public discourse. So there are some significant differences with the influence and power of their public discourse. These differences, but also the similarities, this article tries to outline and more specifically to compare the claims of the Greek and neo-Ottoman women's movement.

Key Words: Comparative Literature, Calliope Kehayia, Fatma Aliye, Women's Movement, Balkan, Women's Rights.

Extended Abstract

Urbanization goes hand in hand with the formation of nation states in the Balkans and the prevalence of Western-style values. Under these conditions, women have a social presence and claim the right to work. In this way, concepts of sociability and work, which until then were intertwined with men, are now also claimed by women. So this research aims to identify the actions and roles played by some women in the Balkans. Laquer makes the distinction between the term "sex" and the term "gender". The separation between biological and social sex is revoked, as the historicity of the biological reduction of gender difference is emphasized.

Manifestations of gender are found in culturally available symbols and social representations and social norms, which shape social institutions (e.g. laws). In the 19th century in the West the social ideal was as follows: complementarity between the sexes. And more specifically, men are the livelihoods of the family and women are responsible for the household and the education of the new generation. These conditions in the 19th century did not apply within Ottoman society, and one area of change through Tanzimat was the imposition, from top to bottom, of such standards with the elevated status of women in Ottoman society.

One case of the women's movement of this period in the Ottoman Empire is the case of Fatma Aliye. Fatma Aliye was born around 1864 and came from a family in which her father had social power and political power. Because of her father's position as a civil servant, she traveled almost throughout the then Ottoman Empire. Her writing begins with a translation and extends to the founding of the Turkish Republic. Her education came mainly privately, because her father also had financial power. So, after knowing foreign languages, she starts her alphabet with Ahmet Mithat Efendi as her ally. We should mention here the important element that made Fatma Aliye popular: her proposal for women's rights always, but on

a religious/Islamic basis. Her works, therefore, are based on Islam, but on egalitarian Islam which also embraces women's rights. Finally, her action and her public discourse do not stop there. She writes for the magazine *Hanımlara Mahsus Gazete*, which mainly recruits female columnists.

At the same time, Calliope Kehayia lives and works in Greece. Calliope Kehayia was born in 1839 and after her family left Bursa for political reasons, the whole family settled in Athens. In Athens, Calliope Kehayia attends the Hill School and reaches very high in the hierarchy of the school as a teacher and principal. She is then invited to Zappa's newly established private school in Istanbul as the first headmistress. For religious reasons, after some years of contribution to this school as headmistress, she finally leave and embarks on a journey in Europe and North America and ends up in Athens, promoting women's education of all social groups of Greek society. Calliope Kehayia has written extensively on women's education and women's rights in education. Also, through her writing, women's work was promoted. She was also writing articles for the magazine *Εφημερίς των Κυριών*/ Ladies' Newspaper, and her public discourse was particularly prestigious. She urged the women of the time to educate the next generation with the elements of ancient Greek culture and the principles of Christianity, because this was the right combination for the newly established Greek state to survive.

As for comparing the two personalities above; the comparison starts from the fact that both are leading figures in the women's movement in the Late Ottoman Empire and Modern Greece respectively. There are, however, several differences in the medium by which their discourse gains strength and acceptance in wider society. For example, Fatma Aliye came from the elite of Ottoman society, something which gave power and might to her speech. More specifically, her father and both her husbands had a social standing from which she drew strength herself. In other words, the legitimacy of public discourse also comes because of the social background of her father and husbands. On the other hand, Calliope Kehayia does not belong to the elite of Athens, since her family, after settling in Athens, were not in a financial situation. She did not marry in order to achieve social and economic recognition. Thus, the power and influence of her public discourse derives mainly from her professional career in the field of education. Also, as for the newspapers *Hanımlara Mahsus Gazete* and *Εφημερίς των Κυριών*/Newspaper of Ladies, in which they both wrote respectively; women columnists for the *Hanımlara Mahsus Gazete* sign with their father's name before or after their own name. In other newspapers of similar orientation in Greece and the Balkans, columnists sign their articles with their name and capacity, from which they draw the

power of their public discourse. Thus, on the one hand, their illustrious parents legitimize the public presence of their speech and not their status in the labor arena, and on the other hand, women's labor, and consequently economic, independence is not set as a goal. Thus, the women's movement may be a common event with the establishment of nation states in the Balkan region, but it has neither the same demands nor the intensity and power in any case. Therefore, we refer to the women's movement of this era not as a single whole and something common, but as movements, in the local nation states of the Balkans, with different approaches, components, dynamics and correlations. Obviously, the corresponding movements in the Balkans arose from movements of similar movements from the West and had relations with each other. Similarly, there is a connection and relationship between the movements in the Balkans, but not all of them are at the same maturity, nor do they have common demands.

Giriş

Öyle bir algı var ki

"[...]çalışma ve kadınların kamusal alandaki varlığı 19. yüzyılda yalnızca birkaç belirli kadının özelliğiydi. Ancak [görünüşe göre] tüm Balkanlar'da bu döneme damgasını vuran gelişen şehirleşmenin bir yönü olarak ünlü ya da ünlü olmayan birçok kadının günlük deneyiminin bir parçası olmuştur. Kentleşme, ulus devletlerin oluşumuyla ve genel olarak Balkan bölgesindeki Batılı sosyal yapıların kademeli olarak hakimiyetiyle el ele gider. Batı tarzı devlet bürokrasilerinin bölge devletlerindeki faaliyetleri, bunun sonucunda kent merkezlerinin demografik ve ekonomik gelişimi ve kentsel alanla ilgili profesyonellerin kazanç ve prestijlerindeki artış ile özdeşleştirilir. Ve tüm bunlar sosyal ilerleme, piyasa, eğitim, ahlak vb. gibi burjuva değerler sisteminin kademeli olarak yaygınlaşmasıyla el ele gider. Ulus devletlerin oluşum süreci ve bunun sonucunda ortaya çıkan şehirleşme zorlamalar yaratırken aynı zamanda da hem siyasi hem de toplumsal düzeyde güç boşlukları ve dolayısıyla toplumsal akışkanlık yarattı. Bu akışkanlık, toplumsal olarak aktif yeni özneler anlamında güçleri ön plana çıkarttı".¹

Bu araştırma aracılığıyla, bu kendinden geçme halinin ve ondan türeyen yeni değer sistemlerinin bazı kadınların sosyal ve mesleki faaliyeti ile nasıl

¹ Efi Kanner, *Emfíles Koinonikes Diekdikiseis apo tin Othomaniki Autokratoria stin Ellada kai stin Tourkia O kosmos mias ellinidas xristianis daskalas*, Atina 2012, s. 25.

sonuçlandığı ve toplumsal ilerleme, rekabet gibi ideallerin sadece eril olmadığı vurgulanmaya çalışılacaktır.²

Bu çalışmanın nesnesi kadın ve dolayısıyla geç Osmanlı İmparatorluğu'ndaki feminist³ hareket olduğu için, toplum üyeleri arasındaki cinsiyet ilişkilerini tartışmak ve bunları toplumsal cinsiyet temeline oturtmak mantıklıdır. Thomas Laqueur, biyolojik cinsiyet terimi ile sosyal cinsiyet terimi arasında ayırım yapar. Toplumsal cinsiyetin biyolojik boyutu ile kültürel ve sosyal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet arasındaki farklılığa katkıda bulunan bir ayırım. Çevirmen Pelagia Marketou'nun giriş notunda işaret ettiği gibi: "*iki kategori arasındaki analitik ayırım, onun tarihselliğini vurgulamak ve aynı zamanda onu yeniden işaret etmek için benimsenmiştir*".⁴ Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet farkının, biyolojik cinsiyete indirgenmesinin tarihselliği vurgulanırken, biyolojik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayırım ortadan kalkar. Esas olarak biyolojik cinsiyet terimini açıklamak amacı ile bu ayırımın toplumsal ve kültürel yönü ortaya çıkmaktadır.⁵ Aslında böyle bir konuyu ele almamanın tetikleyicisi bu çalışmada da yaygın olarak kullanılan, Atina Üniversitesinde Doç. Dr. Efi Kanner'in kitabını okumak olmuştur.

Bazı kaynakçalarda "cinsiyet" terimi, toplumsal ilişkiler meselelerine ilişkin bir dizi algıyı ifade eder. Böylece, toplumsal cinsiyet olarak, toplumdaki ilişkiler ya da cinsiyet farklılığına ilişkin algıların örgüsünü tanımlayabiliriz.⁶ Her cinsiyetin konumu, biyolojik özellikleri tarafından değil, aynı zamanda onun hakkında hâkim olan algılar tarafından belirlenir. 18. yüzyıldan önce çeşitli eserlerde cinsiyet değışkenliği kavramı oldukça yaygındır. Bu farklılıkların; toplumsal düzenin ve insanların doğuştan gelen deneyimlerinin sonucu olan metafizik gerçekliğe dayandığına inanıyorlardı. Yukarıdaki toplumsal algı, erkeklerin ve kadınların hiyerarşik bir ölçekte ve metafizik tamamlanma derecelerine göre, erkeğin

² Kanner, *a.g.e.*, s. 29.

³ "Bu dönemde, Avrupa ülkelerinde feminist hareketler oy hakkı mücadelesi üzerinde dururlarken, Osmanlı'daki feminist hareketler, Türk kadınlarının siyasi mücadeleleri üzerine odaklanmıştır. Türk kadını daha çok çalışma hayatına atılma, eşit eğitim, evlilik ve boşanma hukukundaki adaletsiz yapının düzeltilmesi alanlarında mücadele etmiştir". Bkz. Ferihan Polat, Gündüz Derer, "Muhafazakârlık ve Feminizm Kıskaçında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, 2006, s. 185-206.

⁴ Thomas Laquer, *Kataskeuazontas to Fylo*, Atina 2003, s. 24.

⁵ Laquer, *a.g.e.*, s. 24-27.

⁶ Laquer *a.g.e.*, s. 30.

bulunduğu tepede bir araya getirildiği tek genital cinsiyet modeli olarak adlandırılır. Başka bir deyişle, aydınlanma öncesi dönemde toplumsal cinsiyet,

"klişeleşmiş olarak toplumsal cinsiyet politikasına, yani kültürel sisteme gömülüydü. Erkek ya da kadın olmak, belli bir toplumsal mertebeyi, bir yeri işgal etmek, kültürel bir rol üstlenmek ve organik olarak iki asimetric cinsiyetten biri olmamak demektir".⁷

18. yüzyıldan sonra, aydınlanma nedeniyle, biyoloji ve tıp alanı gelişmiş, tek cinsel cinsiyet modeli, anatomi ve fizyolojinin, hiyerarşinin metafiziğinin yerini alarak biyolojik iki kutupluluk modeline yerini bırakmıştır. Böylece kadın vücudunun adet, emzirme gibi süreçleri kadınsı bir yapıya sahip olmaya başlar ve toplum tarafından bu şekilde algılanır. Sosyal koşullara bağlı olarak karşılık gelen yetenek her seferinde gelişir ve böylece kavramlar, algılar her çağda veya her kültürde aynı olmaz. Bu nedenle, cinsiyet ilişkileri hem zaman dilimine hem de kültüre ve tarihsel olarak belirlenen biyolojinin insan yaşamındaki önceliğinin algılanmasına göre farklılık gösterir. Özetle, sosyal cinsiyet derken, cinsiyet farkı hakkındaki algılar ağını kastediyoruz.

Erken modern dönemde, 16. yüzyılda, klasik liberalizmin siyasi sisteminin dışladığı kadınların ilk hak talepleri Avrupa ve Amerika'da başlamıştır.⁸ Hümanizm, sanayi devrimi ve İngiltere ve ABD'deki büyük siyasi devrimler, kadınların erkeklerle birlikte üyesi oldukları modernitenin hukuki-siyasi rejimi içinde hak talep etmelerini teşvik eden nedenlerdi.⁹ 19. yüzyılda, kölelik, yoksulluk ve çocuk işçiliği gibi toplumsal sorunların ortasında, burjuva kadınlar kendilerini 'kaderde' olan bir şey olarak değil, üzerinde hareket edilecek bir şey olarak görmeye başladılar. Böylece, özsaygılarını, yararlı ve üretken oldukları gerçeğini evin ötesine yansıtmak isteyerek, konferanslar düzenleyerek ve kamusal söylemleri (basın ve dergilerde makaleler yazmak) aracılığıyla kendilerini örgütlemeye başladılar.¹⁰ Ayrıca, 18. yüzyılda, Fransız Devrimi sırasında Fransa'da halk sınıflarından kadınlar da öncülük etmişlerdir. Feminist kadın hareketinin

⁷ Laquer, *a.g.e.*, s. 41.

⁸ Oliver Hufton, *Istoria ton Gynaikon stin Evropi*, Atina 2003, s. 34-35; Eleni Barika & Kostoula Sklaveniti, *I exergisi arhizi apo palia: Selides apo ta prota vimata tou ginaikiou kinimatos*, Atina 1981, s. 56.

⁹ Nancy A. Hewwit, *Feminist Friends: Agarian Quakers and the Emergence of Woman's Right in America*, Urbana & Chicago 1995, s. 21-40.

¹⁰ Hufton, *a.g.e.*, s. 36.

öncüleri arasında İngiliz kadınlar Mary Astell, Mary Wollstonecraft ve Fransız Olympe de Gouges isimleri örnek olarak verilebilir.¹¹

Osmanlı'nın üst sosyal sınıfları ve okuryazar çevreler bu hiyerarşiyi benimser ve toplumlarını bu terimlerle algıladılar. Örneğin Osmanlı davasının başlatıcıları; Fatma Aliye ve kız kardeşi Emine Semiye, Leyla Saz, Nigâr bint-ı Osman, Makbule Leman, vb. gibi, bu sosyal mesele hakkında olumlu endişe duyan ve kızlarını, inançlarını özgürce ifade etmeye teşvik eden, üst düzey yetkililerin kızlarının bazı örnekleridir.¹² Bu nedenle, geleneksel İslami aile adetleri, barbarlıkta İmparatorluğa bir saplantı olarak, ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Yeni Osmanlılar da bu düşüncenin bir parçasıdır ve kadınları yücelten otantik, eşitlikçi İslam'ın ilkelerini vurgulamaktadır. Bu düşüncenin sahiplenilmesini ve hayata geçirilmesini isteyerek, Hattı Hümayun'un Padişah Fermanı'nda kız okullarının kurulmasını kurumsallaştırıyorlar. 1839'da Tanzimat'ın reformları kapsamında Rüştüye Okulları, ortaöğretim, 1845'te İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) kuruluşu, 1849'da resmi lise Darülmâarif, 1858'de Mahalle Mektepleri, iş eğitimi ve meslek liseleri, konuk eğitimi ve 1870'te Dar-ül Muallimat (Kız Pedagoji Akademisi) kuruldu. Başka bir deyişle, Balkanlar'da etnik kimlik tanımının patlak vermesinin ışığında, Osmanlı toprakları boyunca kadınların manevi olarak yetiştirilmesi, "ulusal canlanma ve batılılaşmada" belirleyici bir faktördür. En sembolik örnekler arasında Yunan, Bulgar, Osmanlı ve Türk gerçekliğinden Kalliopi Kehayia, Anastasia Tosheva, Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar bulunmaktadır.¹³

Aynı zamanda bunlara ek olarak, kadınların zanaatkar ve başka türlü sınırlı endüstriyel üretime işgücü olarak katılımı da teşvik edilmektedir. Açıkçası, yaratılmakta olan tüm bu hareket, bağımsız, özerk ve keyfi değildir. Osmanlı, topraklarındaki tüm etnik ve dini topluluklar arasında bu bağlamda bir etkileşim söz konusudur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair algılar birinden diğerine yayılır. Kadınlar, Avrupa'daki kadın hareketi ve yeni kurulan diğer komşu Balkan ülkelerindeki ilgili hareketler hakkında bilgi edinmeye başlarlar. *Hanımlara Mahsus Gazetesi*'nin, *Kadın Gazetesi*'nin ilk baskısından yedi yıl sonra yayınlanması tesadüf değildir.¹⁴

¹¹ Valerie Bryson, *Feministiki Politiki Theoria*, Atina 2004, s. 90-93; Carol Pateman, *The sexual Contract*, Stanford 1988, s. 120-123.

¹² Kanner, *a.g.e.*, s. 292-293.

¹³ Börte Sagaster-Georgios Salakidis, *İstoria tis Synxronis Tourkikis Logotexnias*, Lefkoşa 2019, s. 13; Kanner, *a.g.e.*, s. 39-40.

¹⁴ Kanner, *a.g.e.*, s. 51.

Jön Türklerin 1908'deki devrimi, şimdi radikal bir yönde ilerleyen Müslüman kadınların yoğun yayıncılık, hayırseverlik ve eğitim faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Kadınların ekonomik faaliyetleri, o dönemde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği bağlamında vatansever bir görev olarak görülmektedir. Bu nedenle, kadınların eğitimi ve çalışması, daha sonraki milliyetçi Kemalist kadronun temel hedefi olan Müslüman, burjuva, Türk işçi sınıfının oluşumu için gerekli koşullar olarak kabul edilmektedir.

Aliye'nin otobiyografisine ve edebi yazılarına ya da denemelerine dayanarak, Kanner'in¹⁵ belirttiği gibi, burjuva öznelliğinin bir sonucu olarak "burjuva kadınlığının" kanıtlarını görebiliriz.

1. Fatma Aliye

1.1. Biyografik Bilgiler

İslam Ansiklopedisi'nde, kendisine verilen unvan "*İlk kadın edebiyatçı ve yazar*"dır.¹⁶ 1864 yılında İstanbul'da doğdu. On yedi yaşına kadar profesörlerle çalıştı. İlk edebi eseri bir çeviri idi. Ahmet Mithat Efendi, onu yazmaya ve edebiyatla uğraşmaya teşvik eden edebiyat akıl hocası ve yazmaya iten kişi idi.¹⁷ Ele aldığı konular, esas olarak kadın sorunlarıydı. Yazıları 19. yüzyılın sonlarına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar uzanır. Yazar, Osmanlı idaresinin reformları, Osmanlı toplumu ve İslam'ın modernleşmesi bağlamında harekete geçmeye başladı. Yukarıda da belirtildiği gibi, kamuoyu tarafından kabul görmesinin anahtarı şuydu: İslam'ı ve kadın haklarını yeni bir İslami temelde bir araya getirmek.¹⁸

¹⁵ Kanner, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁶ H. Emel Aşa, "Fatma Aliye Hanım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatma-aliye-hanim>, (Erişim Tarihi, 15.05.2023). Emel H. Aşa, *Fatma Aliye Hanım (Hayatı-Eserleri-Fikirleri)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, İstanbul 1993.

¹⁷ Aşa, *a.g.t.*, s. 13.

¹⁸ İlknur Bahadır, *Fatma Aliye's Discourse of Woman in the context of the Islamic Modernization and tradition*, İstanbul Şehir University, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Cultural Studies, Unpublished MA. Thesis, Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Fatih Uslu, İstanbul 2018, s.13; Hayrunnisa Ünsal, *Fatma Aliye Hanım'ın Eserlerinde Kadın Olgusu*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılıncı, Sakarya 2019, s. 27-30.

Aliye'nin iki kardeşi vardı: Ali Sedat ve Emine Semiye. Emine, edebiyatla da ilgiliydi ama kız kardeşinin aksine İslam'da Feminizm başlıklı bir makalesinde, başından beri feminist olduğunu belirtti. Belki de kocası bir politikacı olduğu için bunu yaptı ve böylece açıkça bir duruş sergileyebildi ve hem Feminizm'i hem de Birlik ve İlerleme Komitesi'ni savunabildi. Eserlerindeki açık feminist çizgi, Aliye'ye yazdığı mektuplarda da belirgindir. Aliye ise edebiyatla değil, modern ve klasik mantığın uyumuyla ilgileniyordu. Bu amaçla başta Fransızca olmak üzere birçok çeviri yaptı. Başarılı oldu ve kendini bu konuda geliştirdi.

Annesi Adviye Hanım ve babası Ahmet Cevdet Paşa'dır. Babası, küçük yaşlardan itibaren dönemin çok ünlü ilahiyatçılarıyla İslam çalışmalarına katılmış, Osmanlı'nın ünlü aydınlarından biri idi. Osmanlıca, Arapça, Farsça konuşuyor, Bulgarca ve Fransızca'yı ise hem yazıyor hem de konuşuyordu. Paşa olmadan önce, 1774-1826 yıllarında İmparatorluğun tarihini yazmak için Babıali ve Sultan tarafından görevlendirildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk tarih yazarlarından biriydi ve Tanzimat reformlarının savunucusuydu. Birçok ayrılıkçı hareketin olduğu dönemde, Osmanlı'nın en zor bölgelerinde Paşa oldu.¹⁹ Annesi hakkında maalesef çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır.

Fatma Aliye çoğunlukla dadılarla büyümüş, bu nedenle kendisi, çocukluğundan itibaren çok meşgul oldukları için ebeveynlerinin yüzlerini bile iyi hatırlamamış ve bu nedenle onlardan doğrudan herhangi bir eğitim almayı başaramamıştı. Böylece, dünyanın keşfi kendi bakış açısıyla başladı. Yani bu süreçte anne babasından etkilenmedi. Bu çabanın en büyük yardımcısı, beş yaşındayken ilk hocası Lofçalı Hacı İbrahim Şevki Efendi'dir.²⁰ Bu alana olan eğilimini fark eden babası, ona ev öğretmenleri sağladı. Metin okumayı o kadar çok merak ediyordu ki, ailesinin tepkisinden korkarak, 15 yaşında evde Fransızca öğrenmeye başladı. Babası, öğrenir öğrenmez, hemen fark etti ve Fransızca öğrenmesi için öğretmenleri eve getirdi. Aynı zamanda Mithat Efendi'nin kitaplarından etkilenmeye başladı. Babasının Yanya'ya atanmasından sonra Fransızca dersleri almaya devam edemedi. Böylece bir noktada İstanbul'a dönecekleri umuduyla Fransızcadan çeviriler yapmaya başladı ve bu şekilde öğrenimine devam etti.

Ne yazık ki, on yedi yaşındayken babası onu Faik Paşa ile evlendirdi ve on yıl boyunca yazmayı bıraktı. Evliliğinin sonraki on yılı boyunca yazmayı ve çeviri yapmayı bırakmış olabilir, ancak onu felsefe, tarih ve İslam

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu-Mehmet Âkif Aydın, *Cevdet Paşa, İslam Ansiklopedisi*, s. 443-445.

²⁰ Aşa, *a.g.t.*, s. 261; Bahadır, *a.g.t.*, s. 16-17.

hukuku dallarıyla temasa geçiren babasına daha yakın olmak için iyi bir fırsattı. Kendisi hakkında çalışmalar yapan birçok araştırmacı, yazımında akıl hocası Mithat Efendi ile arasında benzerlik olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu gerçeklerden uzaktır: Fatma Aliye gerçekten de onun edebi kızı olabilir, ancak bu onu edebi yazı tarzında kopyaladığı anlamına gelmez.²¹ Başlangıçta takma adlarla eserlerini imzalarken, 1890'ların başında İslam dünyasında ilk kez kendi adıyla²² imza atan ilk kadın Osmanlı yazarı oldu.²³

1.2. Yazın Çalışmalarının Başlangıcı

Fatma Aliye'nin etkilendiği kişiler babası Ahmet Cevdet Paşa ve "edebi/manevi" hocası Ahmet Mithat Efendi'dir. İlim, hukuk ve İslam sevgisini babasından almıştır.²⁴ Ahmet Mithat Efendi'den ise edebi dürtülerini ve eserlerinde kullandığı sade dili aldı.²⁵ Fatma Aliye'nin yazarlığı çok önemlidir ve dünya çapında tanınmış bir yazardır. Babasından gelen hukuk ve İslam bilgisi sayesinde Tanzimat döneminin yeni değerler sistemi içinde geleneksel aile değerlerine sadık kalarak Batı ile Doğu'yu birleştirmeye çalışmıştır.²⁶ Çalışmalarıyla Osmanlı kadınının ev/aile içindeki rolünü, her zaman dini bir çerçeve içinde yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Eserleri aracılığıyla yapmaya çalıştığı şey, İslami, geleneksel, Osmanlı toplumunda kadının rolünü yeniden tanımlarken, farklılıklarına işaret ettiği Batı'daki kadınlarla aralarında paralellikler kurmaktır.²⁷ Fatma Aliye, makaleleri ve eserleriyle kadın eğitiminin rolünün yükseltilmesi için büyük çaba sarf etmiştir.²⁸ Tanzimat döneminde Batı'ya yaklaşmaya çalışan ama Doğu'da kalan toplumun durumu, kadınların hak mücadelesini de etkiliyor elbette. Ancak Fatma Aliye bu hakları dini bir temele oturtmaya ve İslam'a daha ılımlı yaklaşmaya

²¹ Bahadır, *a.g.t.*, s. 18-19.

²² İlk kez Müslüman bir kadın, kamusal söyleminin gücünü, kocasının sosyal ve ekonomik statüsü üzerinden değil, kendisi aracılığıyla alıyor.

²³ Sagaster- Salakidis, *a.g.e.*, s. 13; Aşa, *a.g.t.*, s. 261.

²⁴ Nevzat Özkan, (2017). "İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye'nin Yetiştirdiği Sosyal ve Kültürel Ortam", *Söylem Filoloji Dergisi*, c. 2/sy.4 (2017), s. 191.

²⁵ Gizem Parsova, İbrahim Biri, "Tanzimat Dönemi Aydınlarından Fatma Aliye", *Türk Dünyası Araştırma Vakfı Dergisi*, c. 68 (2018), s. 132.

²⁶ Özkan, a.g.m., s. 26-27.

²⁷ Parsova-Biri, a.g.m., s. 133; Elisabeth B. Frierson, "Women in Late Ottoman intellectual history", Late Ottoman Society, The Intellectual Legacy, ed. Elisabeth Özdalga, Routledge, London 2005, s. 149.

²⁸ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 31, Güz 2011, s. 97-98.

çalışır.²⁹ Daha açık bir ifadeyle, yazılarında İslam'ın kişisel görüşlerden ve hurafelerden arındırılması ve kaybolan gerçek İslam inancına ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰

1893 yılında Chicago'daki World Colombian Exposition Woman's Library - Dünya Kolombiya Sergisi Kadın Kütüphanesi, yıllık kataloglarında biyografisine ve kitaplarına yer verilmesini istedi. Kitapları birçok dile çevrildi ve çok beğenildi.³¹

Hanımlara Mahsus Gazete'de ona köşe veren Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat Efendi sadece Fatma Aliye değil, dönemin pek çok kadın yazarına gazetede yazılarını yayımlatma imkânı tanımıştır. Aslında bu husus Yunanca *Efimeris ton Kirion* isimli gazete ile *Hanımlara Mahsus Gazete* arasında önemli bir farkı gözler önüne sermektedir. Yunanca *Efimeris ton Kirion* gazetesinde sahiplik ve yönetim kadın yazarların kendilerine aitti. Oysa *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin sahibi ise bir erkekti.

Avrupa edebi türlerini ve akımlarını çeviri yoluyla bütünleştirme sürecinde olduğu gibi,³² Fatma Aliye'nin edebi başlangıcı çevirmen olarak oldu. 1875-77 yılları arasında Napolyon ve Sezar Ahmet Paşa arasında yaşananları anlatan bir oyunu çevirmeye çalıştı. Fransızca bilgisini geliştirmek için bu çeviriyi yapmaya çalıştı, ancak başarılı olamadı. Daha sonra Eugene Sue, George Ohnet ve diğerleri gibi diğer Fransız yazarları çevirdi. O zaman anlıyoruz ki, kendisi de uluslararası edebiyat camiasının çok önemli yazarlarıyla sohbet ediyordu ve yapmaya çalıştığı da tam olarak, çevirileriyle bu edebiyat bilgisini ve sevgisini Osmanlı okur kitlesine aktarmak idi.³³ Dolayısıyla "çeviri, modernleşme sürecinde Osmanlı devletinde modern fikirlerin aktarımı için önemli bir araçtır".³⁴ Tam da bu süreçte dönemin diğer önemli aydın ve yazarları, Batı'dan tercüme eserler ve metinler aracılığıyla Batı ile saltanat arasındaki ortak ve farklı değerleri ortaya koymaya çalıştılar. Fatma Aliye de büyük başarısı ile onlardan biri oldu.

²⁹ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 93.

³⁰ Sabagat Abbasova, "The Women Discussions In The Ottoman Modernization: Example of Fatma Aliye Hanim", *İlsam Akademi Dergisi*, c.2/sy.1 (2022), s. 63-77.

³¹ Selma Atabek, "İlk Roman Yazan, İlk Çeviri Yapan, İlk Felsefe Kitabını Yazan Kadın Yazarımız Fatma Aliye Hanım", *Bütün Dünya*, Temmuz (2002), s. 134; Parsova, Biri, *a.g.m.*, s. 133; Frierson, *a.g.m.*, s. 132.

³² Sagaster- Salakidis, *a.g.e.*, s. 14.

³³ Aşa, *a.g.t.*, s. 261; Bahadır, *a.g.t.*, s. 20.

³⁴ Bahadır, *a.g.t.*, s. 20.

Daha spesifik olarak George Ohnet'in "Volonte" adlı eseri, Aliye tarafından "Meram" başlığı ile yaptığı çevirisi, o dönemde sosyala ve ahlaki sorunların ve kadının toplumdaki rolünü gündeme getirmiş oldu. Bu eseri seçmek hem kadın okuyucu kitlesini hem de erkek egemen edebiyat alanını teşvik etmeye ve uyandırmaya başlamak için yazarımızın bilinçli bir seçimidir.³⁵ O dönemde tüm kitap çevirilerine, aydın çevirmenin bazı konulardaki kişisel yorumları da eşlik ediyordu. Böylece, bu yorumlar aracılığıyla yeni bir kitaptan bahsetme noktasına geliyoruz. Aliye'nin Fransızca metinleri tercüme ederek işe girişmesi; o dönemdeki hararetili toplumsal/kadını meselelere karşı tavır almak ve aynı zamanda tepkileri dizginlemek içindi. Fakat erkek egemen edebiyat dünyasının çevrilecek metnini seçmek bile bilinçli bir seçim gerektiriyordu.

Ahmet Mithat Efendi, onun bu edebî zekasını hemen fark etmiş ve kendince tanıtmaya başlamıştır. Tüm bunlar hem sosyal hem idari, aile içi ve neredeyse hiçbir değeri olmayan sorunlarla karşı karşıya kalan kadınlar için çok akıcı ama aynı zamanda zor bir sosyo-politik bağlamda gerçekleşiyordu. Bu durum ancak 19. yüzyılın sonlarında, Tanzimat döneminin zirve yaptığı dönemde değişmeye başlar. Osmanlı topraklarındaki çeşitli fabrikalarda, erkeklerden çok farklı şartları olmasına rağmen kadınlar çalıştırılmaya başlanır. Genel olarak kadınlar için işyerleri sınırlıydı ve Mithat Efendi ile Fatma Aliye arasındaki ilişkinin anahtarı da burada yatıyor: İş yeri kadınlar için sadece fabrikada değil, sosyalleşmelerinin her alanında bir sınırlamaydı. Bu alanlardan biri de Edebiyattır.³⁶ Türk romanının babası sayılan Mithat Efendi, II. Abdülhamid ve reform taraftarıydı.³⁷ Modernleşme yoluyla reformlar, ancak kadının rolünün yükseltilmesiyle başarılı olabilirdi. Böylece sadece Aliye'ye değil, dönemin diğer kadın yazarlarına da ses vermiş oldu. Onun koruması sayesinde kadınlar, özgürce seslerini duyurabilecekleri kendi gazetelerine sahipti. Osmanlı okur kitlesi kadın yazarlara alışık değildi. Ancak reform ekibi için kadınların rolü önemliydi, bu yüzden onlara yer verilmesi gerekiyordu. Yalnızca bu bağlamda ikisi ve onun himayesindeki tüm kadınlar arasındaki ilişki gelişti. Her ikisi de (hem Mithat Efendi hem Fatma Aliye) İslam çerçevesinde feminist bir akım oluşturma fikri doğrultusunda çalışıyorlardı.³⁸

³⁵ Bahadır, *a.g.t.*, s. 20.

³⁶ Bahadır, *a.g.t.*, s. 20-21.

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988, s. 445-446.

³⁸ Bahadır, *a.g.t.*, s. 22-23.

19. yüzyılın sonlarındaki edebiyat akımları hakkında biraz bahsetmek, bu dönem edebiyatını daha kapsamlı bir şekilde anlamaya yardımcı olacaktır. Bu dönemin saltanatı, Balkanlar'da peş peşe patlak veren sivil kurtuluş hareketleriyle sarsılır. İşte bu sınırlar içinde, imparatorluğun arzulanan modernleşme ve batılılaşma sürecini gerçekleştirmek için yapılan bazı reformlarla bu isyanlar sona erdirilmeye çalışılır. Bu dönem yani Tanzimat dönemi, yani reformlar dönemi olarak nitelendirilmiştir. Bu reformlar başlangıçta yalnızca askeri nitelikteyken hızla eğitim, toplum ve kültür alanlarına yayılmaya başladılar. "Edebiyat, bu yeni reformist fikir ve değerleri aktarmanın bir aracı olarak, bu iklimin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı".³⁹ Edebi düzeyde bu reformların eğilimleri Batı ve Batı Avrupa edebiyatlarına, özellikle de Fransız edebiyatına yönelikti. Tanzimat edebiyatı "[...]Avrupa modelini takip eden [...]askeriydi/militanıydı".⁴⁰

Bu dönem edebiyatının temel özelliği, nesir yazımının başlamasıdır ve özellikle roman, oyun, otobiyografi ve kısa öykü gibi edebiyat türleridir.

"[...]İslami matbaa sisteminin yayılması [aracılığıyla] [...]yeni edebiyat yayılacak ve popülerleşecekti".⁴¹ "Sosyal ve politik olarak seferber olmuş yazarlar tarafından, yeni edebi türler, Osmanlı toplumunda kadın ve kölelerin rolü gibi sosyal meseleler, monarşi meselesi gibi siyasi meseleler, kültürel meseleler, örneğin; Avrupa (alafranga) yaşam tarzına karşı Osmanlı-Türk (alaturka) yaşam tarzının veya bilimsel ve teknolojik konuların avantajları ve dezavantajları tartışılıyor. Bu literatürde kullanılan dil kasıtlı olarak basit ve popülerdi".⁴²

1.3. Fatma Aliye'nin Romanları

Fatma Aliye ilk kadın yazardı ve yeni olan her şeye olduğu gibi tepkiler hiç de iyi değildi. Okur kitlesi tarafından birçok kez reddedildi, ancak hem doğası hem kadın olması ve yeni edebi tür bu toplum için bir cazibe noktasıydı.⁴³ Aliye, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal ilişkiler tarihinde ilk kez, evlilik bağlamında iki kişi arasındaki arkadaşlık, manevi ve psikik/ruh iletişim kavramı anlamına gelen "muhabbet" terimini tanıttı. Bu sembiyoz sayesinde "[...]birey kişisel doyumunu gerçekleştirir".⁴⁴ Bu

³⁹ Sagaster-Salakidis, *a.g.e.*, s. 11.

⁴⁰ Sagaster-Salakidis, *a.g.e.*, s. 12.

⁴¹ Sagaster-Salakidis, *a.g.e.*, s. 12-13.

⁴² Sagaster-Salakidis, *a.g.e.*, s. 13.

⁴³ Bahadır, *a.g.t.*, s. 24.

⁴⁴ Kanner, *a.g.e.*, s. 218.

birlikte yaşamın üyeleri olan kadın ve erkek, o zamana kadar olduğu gibi, kendi ailelerinin temsilcileri değil, bağımsız bir "hane halkının" özüdür. Bu nedenle, bu ikisinden başka herhangi bir şey bu yasal ortaklığa katılmak için tasarlanmamıştır. Böylece, burjuva kadınlığı içinde, daha sonraki ulus devletin çekirdeğini oluşturan burjuva öznelliğinin bir sonucu olarak toplumsal dönüşümlerden söz ediyoruz. Üst sınıf Müslüman kadınlar, böyle bir öznelliği inşa etmek için Batı eğitiminin faydalarını benimsemişlerdir.

Bu durumda, kadınların edebiyat okumasına izin verilip verilmemesi gerektiği sorusu ortaya çıkıyor. Aliye'nin gerçeğini de unutmayalım, evliliğinin ilk on yılında katı kocası yüzünden edebiyattan koymtu ama kadınların oynadığı romanlar yazdı. Bir yandan inançlarına saygı duyan, ancak diğer yandan modası geçmiş sosyal ve aile normlarından kurtulmak isteyen kadınlar için. En tanınmış eserleri arasında Muhadarat (1892), Refet (1896), Udi (1898), Levayih-i Hayat⁴⁵ (1898) ve Enin (1910) (Bahadır 2018: 25) sayılabilir.

Hayattan Sahneler' in çalışmaları ile ilgili olarak, kadın kahramanlar "[...] onları toplumun geri kalanından ayırdığını düşündükleri duygusal ve özerk varlıklar olarak".⁴⁶ Merkezi kahramanlarından biri olan Mehabe şöyle diyor: "Bazı insanlarda, maddi arzular manevi arzulardan daha ağır basar. Dolayısıyla onların hayvanlardan hiçbir fark yoktur".⁴⁷ Mehabe, bu modern evlilik anlayışının taşıyıcısıdır. Aksi takdirde, bir bütün olarak kahramanları üst sosyal gruptan eğitilir ve eğitimlerinin gelişmesi "[...]onları yaşadıkları yerdeki dünyevi gerçekliğin üzerine yerleştirdiğine"⁴⁸ inanır. İki kahraman, Mehabe ve evliliğinde mutsuz olan Fehame arasında değiş tokuş edilen mektuplar çok güçlü bir duygusal ağırlığa ve keskin bir konuşmaya sahiptir. Mehabe, Fehame'ye şöyle yazar: "Gün içinde seni aklımda tutmadığım bir an var mı?".⁴⁹ Arkadaşının sefaletinden dolayı ağlayan Fehame, "Benim tek mutluluğum seni mutlu görmek"⁵⁰ diye cevap verir. Aralarındaki bu dostça ilişki, ortak duygusal

⁴⁵ Bundan sonra Hayattan Sahneler

⁴⁶ Kanner, a.g.e., s. 219.

⁴⁷ Fatma Aliye, *Hayattan Sahneler (levâih-i hayât)*, Hazırlanan Tülay Gençtürk Demircioğlu, İstanbul 2002, s. 11.

⁴⁸ Kanner, a.g.e., s. 219.

⁴⁹ Fatma Aliye, a.g.e., s. 1.

⁵⁰ Fatma Aliye, a.g.e., s. 5.

kalıpları paylaşan, birbirlerine acılarını ve ideallerini itiraf eden iki manevi kadının paylaşımlarından doğmuştur.⁵¹

"Bireysellikleri tam da bu maneviyattan kaynaklanmaktadır ki bu da onları toplumun geri kalanıyla ilişkili olarak yükselttiğini ve sosyal sözleşmeleri küçümsemelerini ve evlilikte manevi iletişim aramalarını sağlar. Muhazarat (Ahlak Dersleri) ve Udi gibi diğer romanlarda, kahramanları evliliklerini terk eder ve kendi başlarına geçimlerini sağlamaya çalışırlar".⁵²

Eserlerinde güçlü bir dini unsur vardır ve algılanan şey, kadınların rolünü sosyal ve aile bağlamında yükseltmek ve aynı zamanda İslam'ı çağdaştırmak istediğidir. Ne olursa olsun, kadının eğitimi ve çalışması, boşanma ve kadının hayatı hakkında kendisi tarafından karar verme gibi temalar, eserlerinin ana motifidir ve İslami geleneklerle doğrudan çatışmaya girmektedir (Bahadır 2018: 30, 31). Kadınlar ve erkekler de dahil olmak üzere kültürlü insanların yaşam zevklerine sahip olma hakkını savunur. Fakat bu savunduğu o zamanlar sosyal olarak tanımlandığı gibi kadınların evlilik içindeki yükümlülüklerini reddetmek değildir. En önemli sevinçlerden biri, evliliği tanımladığı şekliyle "kutsal dostluk"tur. Eserlerinde "birey; temel unsuru romantik aşk olan, kendini gerçekleştirme çabasında bir özne haline gelir". Dürtüleri, Fransızcadan yaptığı çeviriler aracılığıyla, tüm yazma süreci için iyi bilinir ve belirleyicidir.⁵³

1.4. Hanımlara Mahsus Gazete

O dönemde kadının sosyal statüsü ile ilgili iletişimi kodlamak amacı ile, 1895 yılında İmparatorluğun başkentinde, kurucusu ve sahibi bir erkek olan "Hanımlara Mahsus Gazetesi" yayımlanmaya başladı.⁵⁴Bu hareketin olumsuzluklarını, Yunan gazetesinin (Εφημερίς των Κυριών/Hanımlar Gazetesi) adıyla bariz benzerliği nedeniyle, onu taklit etmekle suçlayamayız. Bu hem Osmanlı İmparatorluğu içindeki hem de dışındaki iletişim ağları ve böyle bir hareketin otomatik olarak Müslüman alanında da güçlü temellere sahip zamanın kadın hareketinin uluslararası karakterinin bir parçası olması nedeniyle son derece makul ve mantıklıdır. "Bununla birlikte, etkiler belirli yolları takip eder ve belirli ağlardan geçer".⁵⁵

Diğer şeylerin yanı sıra, belirlenen hedefler şunlardı:

⁵¹ Kanner, *a.g.e.*, s. 219.

⁵² Kanner, *a.g.e.*, s. 220.

⁵³ Kanner, *a.g.e.*, s. 220-221; Aşa, *a.g.t.*, s. 15-19.

⁵⁴ Kanner, *a.g.e.*, s. 286-287.

⁵⁵ Kanner, *a.g.e.*, s. 290.

"ülkeye hizmet etmek ve kadınların manevi yükselişine katkıda bulunarak, bilgi ve bilimin kurtuluş ve ilerlemenin kaynakları olduğu tüm dünyada iyi bilinmesi dikkate alınarak kadınların eğitimi ve uygarlığıdır ön koşulu ile ilerleme yolunda yürümesine yardımcı olmak. Tamamen kadın yönelimli bir gazetenin bu hedefe ulaşmak için ideal bir araç olacağına inanıyorlar, çünkü entelektüel güçlerini kanıtlayacak olan Osmanlı alimlerinin çalışmalarını vurgulayacak. Aynı zamanda bu gazetenin Osmanlı ve Batı dünyasından kadınların eğitim, aile, sağlık, ev ve modadaki ilerlemeler gibi belirli kadın ilgi alanlarına yer verecek konuları sunacağı belirtilmektedir".⁵⁶

Bu nedenle, kadının ruhsal gelişimi ve imparatorluğun ilerlemesi muhtemelen çakışan iki kavramdır.⁵⁷ Dinî olmayan bir temelde bütünüyle Osmanlı ağırlıklı karakteri, köşe yazarlarının sadece Müslüman kadınlar değil, aynı zamanda Rum ve Ermeni kadınlar olması gerçeğiyle de gösterilmektedir.⁵⁸

Gazetenin amaçları Yunan versiyonu ile uyumlu görünüyor. Bununla birlikte, önemli ve temel bir fark vardır:

"[...]Hamınlara Mahsus Gazetesi, içinde ortaya çıkan radikal eğilimleri iptal ederek, gazetede birçok makalede gösterildiği gibi tam destek aradığı ve bulduğu Hamid iktidarının kabul edebileceği bazı çerçevelere yerleştirerek, toplumdaki cinsiyet ilişkileri etrafındaki toplumsal söylemi kodlamaya çalışmaktadır".⁵⁹

Türk kadın hareketinin genel çalışması, geriye dönüp bakıldığında, her dönemin aşamalarını ve hedeflerini doğru bir şekilde göstermemekle birlikte bunları bir araya getirmektedir. Bu nedenle, Kanner'e⁶⁰ göre, bu gazete radikalizmle suçlanıyor, ancak bu tarihsel olarak doğrulanamıyor. Bu gazetenin iki ana teması, bir yandan kadınların aile içindeki tutumu, diğer yandan da kadınların manevi yükselmeleridir. Aile içindeki kadınların tutumu üzerine "[...]karı koca arasındaki ilişkiye, annenin çocuk yetiştirmedeki rolüne, moda ve ev yönetimine, kısacası kadınların çekirdek ailedeki yeri ile ilgili konulara vurgu yapılmaktadır".⁶¹

Dolayısıyla köşe yazarlarının sosyal statüsünde ya da "toplumsal yüzeyinde" farklılık ve dolayısıyla amaçtaki farklılık ortaya çıkar. Örneğin,

⁵⁶ Kanner, a.g.e., s.287.

⁵⁷ Kanner, a.g.e., s.287.

⁵⁸ Kanner, a.g.e., s.289.

⁵⁹ Kanner, a.g.e., s. 290.

⁶⁰ Kanner, a.g.e., s. 291.

⁶¹ Kanner, a.g.e., s. 291-292.

Yunanistan ve Balkanlar'daki benzer yönelimdeki diğer gazetelerde, kadın köşe yazarları, kamusal söylemlerinin gücünü aldıkları makalelerini isimleri ve kapasiteleriyle imzalıyorlar. *Hanımlara Mahsus Gazetesi* örneğinde ise editörler kendi adlarından önce veya sonra babalarının adıyla imzalarlar. Bu nedenle bir yandan meşhur ebeveynleri, yazılarının emek/iş alanındaki statülerini değil kamusal varlıklarını meşrulaştırmıştır, diğer yandan kadınların emeği ve dolayısıyla ekonomik bağımsızlıkları, bir hedef olarak belirlenmemiştir.⁶²

1.5. Fatma Aliye'nin *Hanımlara Mahsus Gazetesi*'ndeki Görüşleri

Aliye, çeşitli edebiyat toplumlarındaki erkeklerle yaptığı kamusal konuşmalarda, kadınların konuşmalarının erkeksi tarzını reddeder ve kesinlikle onaylamaz. Bu ifade tarzı, Osmanlı kadınının kamusal söylemini taklit etmek için değil, kaçınılması gereken bir örnek olması içindir. Bunun yerine, İslam tarihine ve kendilerine belirgin bir sosyal statü kazandıran Muhammed'in dönemine yani çok geriye bakmalılar. Bu nedenle Müslüman kadınlar manevi ilerlemelerine ve hayır işlerine odaklanmalı ve "kazmayı"⁶³ bir kenara bırakmalıdır. Diğer bir deyişle,

"hedef [...], İslam ahlakının küresel ve sosyal gelişmeler ışığında gerici kabul edilen bazı yönlerinin üstesinden gelmek ve [...], "otantik" İslami kadın standartlarını öne çıkarmaktır. Sonra Kur'an'ın⁶⁴ sonraki yanlış tefsirleri nedeniyle unutulmuş veya tahrif edilmiş".⁶⁵

Dolayısıyla, Batı ahlakının eleştirisiz taklidi ve modası geçmiş İslam ahlakına bağlılık, olumsuz ötekilik alanları ve kaçınılması gereken örneklerdir.

İslam'ın otantik kaynaklarının araştırılmasının iki yönlü bir amacı vardır: bir yandan İslam'a dayalı belirli sosyal normları yapı bozumuna uğratmak, diğer yandan da kadınların manevi gelişimini güçlendirmek. Karakteristik olarak şöyle Fatma Aliye diyor:

⁶² Kanner, *a.g.e.*, s. 293-294.

⁶³ Kanner, *a.g.e.*, s. 295-296.

⁶⁴ Gökalp'in kendisi, Şaman Gelenek Yasasının kadın ve erkeklere eşit statü tanıdığına inanıyordu. Bu nedenle, kadının daha sonraki ikincil konumu, Bizans, Fars ve Arap etkilerinin bir sonucudur. Dahası, Zerdüştlük ve Ortodoksluğun çileciliği, Abbasi dönemi kadar erken bir tarihte, "gerçek" İslam'ın eşitlikçi geleneklerini yozlaştırdı (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul; Uğur Oral, "The Communication of Turkish Feminists With Society In The Years Of Transition From The Ottoman Empire To The Republic Of Turkey", *African Journal of Social Sciences and Humanities Research*, v.6/2, s. 44-55).

⁶⁵ Kanner, *a.g.e.*, s. 296.

"[...] *“Avrupalı hanımlar Doğu pahasına gülmelerini diye, Doğu bilgiden pay almalıdır. Osmanlı kadını bilgide Avrupalı kadınlara göre geri kalmamalı”*[...]kadın eğitimciler [...]“Fransız tarihini ve Avrupa'nın kahramanlarını çok iyi biliyorlar ama şanlı İslam geçmişiyile ilgili hiçbir şey duymadılar””.

Aliye'nin gerçekte yaptığı şey, okuyucularını kadınların eğitimine doğru iterken, aynı zamanda otantik İslami gelenekleri araştırıyor, ancak her zaman İslam ve İslami hukukçuluğun sınırları içinde.

Açıkça karşıt bir tavır alan bir diğer konu ise çok eşlilik. Hamid gücüne güvenerek ve onunla birleşerek ve söz konusu toplumsal geleneği yıkarak, hem Batı'nın oryantalist temelli İmparatorluk algısını yıkmaya hem de Batı yörüngesine entegre etmeye çalışır. Bilhassa "Çok Eşlilik" adlı eserinde, çok eşliliği savunanların, bu konunun dini olarak yasak olduğunu ve sadece çok özel/ender durumlarda izin verildiğini bilmediklerini belirtmektedir. Bununla birlikte, söz konusu metinde *çok eşliliğe* bu şekilde atıfta bulunması sınırlı ölçüdedir ve argümanı belki de o kadar ikna edici değildir. Metnin büyük bir bölümü, ülkenin Batılıların barbarlık dediği şeyle özdeşleştirilmesi nedeniyle çok eşlilik kurumunun Batı ile ilgili sonuçlarına atıfta bulunmaktadır.⁶⁶ Bu nedenle, ülkeyi kurtarmak için evlilik kurumun terk edilmesini teşvik ediyor:

*"Uygar bir halkın, medeni olmayı nasıl yok ettiğini duymak ister misiniz? Uygarların, uygar olmayanları yeryüzünden silmek istediğini biliyor musunuz? ... O halde, Afrika'da [koloni] Hıristiyanlığın etkisi altında, çok eşliliğin ölmekte olan bir dinin özelliği olduğunu iddia edenlere, dinimizin de tüm aşamalardan geçtiğini göstermemeliyiz. Her uygarlık şimdi en yüksek aşamasına ulaşacak mı? “Bu çok eşlilik meselesinin hangi koşullar altında kötüye kullanıldığını” göstermemize gerek yok mu?”*⁶⁷

Kadının manevi terfi ile saltanatın devamının sağlanmasının el ele gittiğine işaret edilir. Kişisel hedefleri Hamid kadrosununkilerle kesişiyor ve bu gerçek, karşılık gelen Yunan hareketi ile başka bir fark yaratıyor.

"Dolayısıyla [...] Hanımlara Mahsus Gazete, belki de toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair diyalogun bir kodifikasyonu olarak Hanımlar Gazetesi'nin (yani yunan Hanımların Gazetesi) bir etkisi iken, bu diyalogu sağlamlaştırmaya çalıştığı için bu etkiyi daha muhafazakâr bir yöne çevirmektedir. Böyle bir ortamda Hanımların Gazetesindeki gibi (yani

⁶⁶ Kanner, a.g.e., s. 296-297.

⁶⁷ Kanner, a.g.e., s. 297.

yunan Hanımların Gazetesindeki gibi) çığır açıcı pozisyonlara yer yoktur".⁶⁸

Son olarak, kadın emeğine rağbetin olmamasıyla ilgili olarak, bu kadar yüksek toplumsal tabakadan kadınlara değil, saltanat vecdi sonucu gazeteyi reklam amaçlı kullanan doktor, atölye sahibi gibi işçilere kademeli olarak bir aşama sunuldu. Ayrıca gazete kendi dikiş atölyesini kurarak ihtiyaç sahibi kadınlara iş imkânı sağladı. Böylece, kadın emeği ve ekonomik kurtuluş talebi gerçekleşir evet ancak desteklenmez. Buna ek olarak, dönemin kadınlarını sosyalleştirmenin bir başka yolu da imparatorluğun diğer etno-dini milletlerinin başkent Selanik, Edirne, Konya ve diğer yerlerdeki hayır eylemleridir.⁶⁹

2.1. Kalliopi Kehayia⁷⁰'nın Biyografik Bilgileri

1839'da Bursa'da doğdu ve ailesi, dedesi nedeniyle, şehrin seçkinleri arasında yer almaktaydı. Dedesi bölgedeki Rum Ortodokslarının temsilcisiydi ve böylece Osmanlılarla birlikte bölgedeki Rum Ortodokslarının yönetimine katıldı. Dedesinin ölümünden sonra Bursa'daki Rum Ortodoks temsilinin dizginleri babası tarafından devralındı. Ancak 1821'de Yunan ihtilalinin patlak vermesiyle, ihtilali desteklediği için konumunu kaybetti. Böylece, görevden alındıktan sonra bir süre Bursa'da tüccar olarak çalıştı, 1850'de ailesiyle birlikte Atina'ya yerleşti.

1850'de Kalliopi Kehayia, o zamanlar fakir çocuklar için olup aynı zamanda da hem anaokulu hem de yatılı kız okulu olan *Παρθενάγωγείο Χίλλ*⁷¹/Hill Kız Okulu'na⁷² yazdırıldı. Kalliopi Kehayia, 1854 yılına kadar Hill Kız Okulu'na gitti ve eğitimine öğretmenlerin mezun olduğu daha yüksek bir kız okuluna sahip olan *Αρσάκειο*/Arsakeio'da devam etti. Böylece, Kehayia'nın onu öğretmen-egitimci rolüne götürecek olan bu eğitimi takip ettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Londra'ya ve özellikle Walter Kız Okulu'na taşındı ve burada pedagojik bilgisini zenginleştirdi ve İngilizce dilini uyguladı. Londra'da kaldığı süre boyunca, sadece pedagoji bilgisini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda o zamanın tüm bilimsel başarılarıyla da temas kurar.

⁶⁸ Kanner, *a.g.e.*, s. 298.

⁶⁹ Kanner, *a.g.e.*, s. 298-299.

⁷⁰ Καλλιόπη Κεχαγιά

⁷¹ Bundan sonra Yunan adları için hem Yunan adı hem de Türkçe çevirisi kullanılacaktır.

⁷² 1831 yılında Amerikalı misyoner John Hill ve eşi Fanny Francis Mulligan tarafından Atina'da kurulmuştur.

Daha sonra Atina'ya döner ve Fanny Hill tarafından kız okulunda İngilizce öğretmeni olarak işe alınır. Bu, henüz profesyonel bir pedagogun pedagojik yeterliliğine sahip olmamasına rağmen, öğretmen olarak ilk deneyimiydi. Pedagojik yeterlilik, özel bir eğitim komitesi önünde (sadece erkeklerden oluştuğuna dikkat edilmelidir) çok zor sınavlardan sonra 1859'da nihayet garanti altına alındı. 1860 yılına geldiğinde *Παρθενγωγείο Χίλλ*/Hill Kız Okulu'nun müdür yardımcısı oldu ve hem profesyonel hem de sosyal bağlamda takdir edildi. Daha sonra, Yunan diasporasının bir çocuğu olarak, Yunan diasporasının kızlarının eğitimine katkıda bulunmak için Yunanlıların yaşadığı Batı Avrupa ülkelerine seyahat ediyor. Kuşkusuz, Batı Avrupa ülkelerinin eğitim sürecine katılımı, ona yeni kurulan Yunanistan'da o zamana kadar var olmayan deneyimi de veriyor.

"[...] Avrupa, eğitimcinin ideolojik besleyicisi olmuştur. Eğitimi öncelikle politik ve sosyal bir kurum olarak algılar; eğitimin sadece bilgiyi değil, karakterleri ve çok yönlü vatandaşları oluşturmayı amaçladığı bütüncül kavramını benimser; Pedagoji artık onun için eğitimcinin uyması gereken kuralları, ilkeleri, yasaları olan bir bilimdir; [...] Yunanlılık, Avrupalılıkla el ele gidebilir ve gitmelidir ve ulusun kayıp kimliğini bulabilmesi için eğitim bu hedefe yönelmelidir".⁷³

Bu ideolojik arka planla Kehayia, 1865'te Fanny Hill tarafından müfredatın pedagojik kısmının yönetimini devralmaya davet edildi. Bu yeni pozisyondan Kehayia, eğitimle ilgili ideolojisini ifade etmek için zemin bulur. Aynı öğretim yılının sonunda, Hill Kız Okulu'nun kurucusu, Kalliopi Kehayia'yı okuldaki eğitim ve pedagojik çalışmalarına verdiği bilgi ve katkıdan dolayı takdir ediyor.⁷⁴ Kariyerinin zirvesi, 1867'de Fanny Hill Kız Okulu müdürünün yorgunluk nedeniyle istifa etmesi ve Kalliopi Kehayia'nın Aikaterini Christomanou-Laskaridis⁷⁵ ile birlikte Fanny Hill'in gözetiminde *Ελληνικό Παρθενγωγείο*/Yunan Kız Okulu'nu

⁷³ Theodoros Ksinogalas, *Ϊ Paidagogos Kalliopi Kehayia (1839-1905): Proseggiseis stin zoi kai to ergo tis*, Selanik 2010, s. 17.

⁷⁴ Bu noktada şunlardan bahsetmeliyiz: "Öğretmenlik mesleği [...] Genellikle aile maddi desteği için umut edemeyen kadınlar tarafından seçildi. Kentleşmenin yarattığı ihtiyaçlardan kaynaklanan profesyonel bir çıkış noktasıdır. Kadın eğitimini genişletme ihtiyacının kademeli olarak fark edilmesi, iflas etmiş üst ve orta tabakalardan kadınlar için mesleki fırsatları artırmaktadır. İlk kez özerk bir mesleki faaliyete ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmalarını sağladı" (Kanner, a.g.e., s. 84).

⁷⁵ Kehayia ve Laskardou, Yunan orta öğretimindeki ilk iki kadın öğretmendir. O zamana kadar, orta öğretim geleneksel olarak erkeklere aitti (Kanner, a.g.e., s. 84).

kurmasıyla geldi. Başarısı o kadar büyük ki, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir daire başkanı, ülkedeki tüm kız okullarının programını yeniden düzenlemek için onu birlikte çalışmaya davet ediyor.

Eğitimcinin temel kaygısı 1870'lerin başında özel kadın eğitiminin yükseltilmesi olmasına rağmen, bu değişiyor gibi görünüyor:

"Okul bağlamında eğitim yalnızca varlıklı ailelerden gelen kızlara yönelikken, şimdi Kehayia sosyal statülerine ve mali durumlarına bakılmaksızın tüm kadınların eğitimine yönelmiş gibi görünüyor. İlköğretim, daha geniş tabakaların eğitimi, yeni kurulan Yunan devletinin daha da güçlenmesine katkıda bulunabilecek gibi görünüyor. Kehayia [...]1872'de kurulan Υπέρ της γυναικείας εκπαίδευσεως σύλλογον Κυριών/Kadın Eğitimi Lehine Kadınlar Derneği, sadece teorik eğitimi değil, esas olarak çalışmaya ve bunun sonucunda ekonomik bağımsızlıklarına itilen tüm kadınların pratik eğitimini amaçlamaktadır".⁷⁶

Mükemmel bir eğitimci olarak ünü hızla yayıldı ve zengin Yunan hayırsever Konstantinos Zappas'ın sahip olduğu yeni kurulan İstanbul Kız Okulu'nu yönetmek için Υπέρ της Γυναικείας Παιδείσεως Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως/İstanbul Kadın Eğitimi Derneği adı altında İstanbul kadın derneği tarafından davet edildi. Yeni eğitim yapısı onun adını taşıyordu: Ζάππειον Παρθεναγωγείο Κωνσταντινουπόλεως/İstanbul Zappeion Kız Okulu⁷⁷. Kız Okulu'nun müdürü olarak Kehayia sadece kulübün değil, aynı zamanda K. Zappas'ın da tercihiydi. Böylece, 1875'te teklifi kabul etti ve okulun ilk müdürü oldu. Yeni okulun müdürü olarak İstanbul'da kaldığı sonraki on üç yıl, faaliyetleriyle zengindi. Aynı zamanda üyesi olduğu Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος/Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi felsefi ve eğitsel dersler düzenlemektedir. Okulun eğitim programında uyguladığı pedagojik program zamanın en iyilerinden biriydi ve Ζάππειον/Zappeion, İstanbul' un tüm nüfusları arasında mükemmel bir üne sahip mükemmel bir eğitim yapısı olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁸ Ayrıca 1880 yılında hayalini kurduğu eğitimcinin profili için kişisel manifestosu olarak nitelendirilebilecek "Εγκόλπιον Παιδαγωγικόν ή Συμβουλαί Τίνες Προς Τας Αποφοιτώσας Ζαππίδας/Zappeion Mezunlarına Pedagojik El Kitabı veya Tavsiyeler" başlıklı eserini yayınladı.

⁷⁶ Ksinogalas, a.g.e., s. 18-19.

⁷⁷ Kanner, a.g.e., s. 41.

⁷⁸ Kanner, a.g.e., s. 49.

Haziran 1888'e kadar *Ζάππειο Παρθενγωγυείο*/Zappeion Kız Okulu'nun müdürü olarak kaldı ve sağlık nedenleriyle ayrıldı. Ancak ayrılmasının asıl nedenleri, kendisinin ve okulun hem basın, hem de Patrikhane çevreleri ve genel olarak kozmopolit İstanbul cemaatinin muhafazakar kesimi tarafından maruz kaldığı saldırılardı.⁷⁹ Ayrıca İstanbul'daki erkek entelektüeller tarafından felsefi dersleriyle defalarca suçlandı. Daha spesifik olarak, bu muhafazakar ve dindar çevrelerde eleştiri konusu, bekar, çocuksuz olması ve sadece erkeklerin egemen olduğu bir alanda, karşılık gelen dereceler olmadan felsefi dersler vermesiydi.

İlerleyen yıllarda, Avrupa ve ABD'deki önemli şehirlere tekrar uzun bir yolculuğa çıktı, bu sırada pedagojik geçmişini yeni bilgilerle zenginleştirdi ve yerel kadın hareketleriyle temasa geçti. 1890'da Yunanistan'a döndü ve burada *Ελληνικόν Παρθενγωγυείο*/Yunan Kız Okulu ve eğitim programı ile çalışmaya devam etti. Aynı zamanda, çocuk hapisanelerinin kurulması, kadın hapisanelerinin oluşturulması ve hapisanelerde revirlerin örgütlenmesi için Kraliçe Olga ile işbirliği yaptı. 1898'de "Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία/Eğitim Derneği" ona eğitim süpervizörü pozisyonunu teklif etti, çünkü şimdi kadın eğitimi ve yönetimi konularında çok önemli deneyime sahip. Bu nedenle, erkek egemen eğitim denetimi alanı yavaş yavaş kadınları da kapsamaya başlıyor.

Son olarak, sosyal ve eğitsel eylemindeki en son başarılarından biri, ildeki kadın girişimciliğinin, onu güçlendirmek için sergiler bile düzenleyerek gösterdiği çabadır. Daha spesifik olarak, "*Yunan zanaatlarının ve endüstrisinin geliştiği dönemdir ve Kehayia'ya göre, kadınların varlığı sadece devletin ekonomik gelişimine katkıda bulunmak için değil, aynı zamanda esas olarak ekonomik bağımsızlıklarını ve bunun sonucunda sosyal tanınmalarını kazanmak için gereklidir*".⁸⁰ Kalliopi Kehayia 1905 yılında 66 yaşında vefat etti ve ölümü Yunanistan'da ve yurtdışında Yunan kadın eğitiminin devamı ve gelişimi için büyük bir kayıptı.

2.2. Kalliopi Kehayia'nın Yazarlığı

Kehayia'nın eserleri denemeler ve derneklerde yayınladığı çeşitli makalelerdi. Ayrıca, çalışmalarının bir kısmı kadın eğitimcilerin rolü, felsefe, sanat ve aynı zamanda teoloji üzerine verdiği derslerin metinleridir. Eser üç döneme ayrılmıştır: Hill Kız Okulu'nda müdür yardımcısı olarak görev yaptığı dönem, Zappeion Kız Okulu'nun müdürü olduğu dönem ve İstanbul'dan sonraki dönem ve Avrupa ve Amerika'ya yaptığı geziden Atina'ya dönüşü. En önemli eserlerinden biri de İstanbul'da yönetmenlik

⁷⁹ Kanner, *a.g.e.*, s. 122-124.

⁸⁰ Ksinogalas, *a.g.e.*, s. 23.

yaparken yazdığı “*manifesto*”suydu. Ayrıca, Theodore Stanton, Avrupa’da Kadın Sorunu: Bir dizi orijinal deneme (1884) başlıklı kadınlar üzerine kolektif Avrupa çalışmasına yaptığı katkıydı; burada Kehayia, Doğu’nun kadını üzerine The Orient başlıklı bölümü yazdı. Bu şekilde sadece Yunan ve Balkan düzeyinde değil, Avrupa düzeyinde de tanınırlık sağlamak mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle, kadınların kurtuluşuna katkısı yerel sınırları aşmakta ve Avrupa meselelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Yazarın ilk dönemindeki (1850-1875) eserlerde, eğitimin rolünü toplumsal bağlamlarda ele alış biçiminden de anlaşılan güçlü bir milliyetçilik ve vatanseverlik unsuru vardır. Ayrıca, yazıları ayrılmaz bir şekilde dipol Helenizm = Ortodoksluk ile bağlantılıdır, bu da dersleriyle teşvik etmeye çalıştığı bir şeydir. Söz konusu dönemde kadınların eğitim hakkını ön plana çıkartmamaktadır. Çünkü devlet tam olarak toprak açısından bütünselliğini tamamlamamış ve halen toprak iddiaları bulunmaktaydı. Aynı zamanda yazar kendisi de özel eğitimci olarak görev yapmaktaydı. Bu nedenle, eğitimin bir bütün olarak ulusun manevi gelişimi için birincil bir role sahip olduğu genel sosyal bağlamlarda eğitim sorununu gündeme getirmektedir. Ve bu nedenle, dahası, 1872’de, kadınların ülkenin üretim sürecine ve dolayısıyla bir bütün olarak yeni kurulan Yunan devletinin ekonomik sürecine katılmak için gerekli tüm bilişsel araçları almaları için *Σύλλογος των Κοριών υπέρ της γυναικείας παιδείσεως*/Kadın Eğitimi için Kadınlar Derneğinin kurulmasına aktif olarak katıldı.

İstanbul’daki ikinci yazı döneminde (1875-1888) en önemli eserlerini/makalelerini yazdı. Zappeion Kız Okulu’nun müdürü olarak üstlendiği görevde, bir yandan kadınların eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını, diğer yandan ise genel olarak Yunanlıların yaşadığı bölgelerdeki gelişimi ön plana çıkartmaya çalıştı. Bu bölgelerin sakinleri Yunan ulusal idealleri üzerindeki konsantrasyonlarını kaybetmiş görünüyorlar. Bu nedenle, genel olarak eğitimin ve özel olarak kadın eğitiminin gelişmesi yoluyla, bu illerde Yunan ulusal idealini yeniden tesis etme girişiminde bulunmaktadır. Bu şekilde eğitim, ulusal bilincin gelişmesi için zorunlu bir faktör ve Yunanlılığın Balkanlar’ın geri kalan milliyetçiliklerine direnmesinin tek yolu haline gelir. Yukarıdan, Kehayia’nın bu dönemdeki konuşmasının Helenizm, Yunan antik çağı ve Ortodoksluğun güçlü ulusal unsurlarını taşıdığı anlaşılmaktadır. Dahası, bu şekilde kendisini Avrupa’nın pedagojik uygulamalarından uzaklaştırmakta ve söylemi muhafazakar ve Avrupa karşıtı unsurlar tarafından yönetilmektedir.

Eğitim programı yalnızca esas olarak etnosentrik olan unsurlardan oluşur. Daha spesifik olarak, programı Yunan antik çağı ve ortodoksluğundan

unsurlar içeriyor. Yukarıdaki iki unsuru (Yunan Antik Çağı ve Ortodoksluğu) mutlaka taşıyan kadın öğretmen rolü önerilmektedir. Bu nedenle, kadın öğretmenler Avrupa standartlarından uzaklaşmalı ve eski Yunan ve Ortodoks unsurunu evlerinde sağlam tutan annelerinin geleneksel rehberliğine geri dönmelidir. Metinlerinin tarzı güçlü bir şekilde ulusaldır ve yukarıdaki iki kavramı desteklemektedir. Böylece öğretmenin rolü, öğretmenin kendisinin yeni nesli bu kavramlarla beslemek zorunda kalacağı ulusal ve sosyal bağlamlarda belirlenir. Bu ancak hayatın her kesiminden kız öğrencileri dahil ederek ve böylece öğretmenin rolünü tüm sosyal grupları kapsayan ulusal temellere indirgeyerek yapılabilir.⁸¹ Daha spesifik olarak, Kehayia'ya göre

*"[...]Ulus [...]Geniş bir aile olarak, ulusal bir eylem alanı olarak önceliklidir. Kendi yurtsever mücadelelerinin alanı öncelikle hayırseverlikte yatar, tıpkı askerlik hizmetinin insanların yurtsever eylem alanı olması gibi. Bu yüzden cinsiyetlerin farklılıklarında eşitlik [...]"*⁸²

Hayatının üçüncü ve son aşaması ve kadın eğitimci olarak çalışması, Kehayia'yı öğretmen olarak çalışmaya devam ettiği Atina'ya yerleştirir. Eğitimcinin ana ilham kaynağı Avrupa ve Amerika gezisidir. Bu nedenle, "Yunanlık" ve "ortodoksluk" kavramları ideolojisinin ana parçası olmaya devam ederken, öğretilerine uygulanan yeni eğitim yaklaşımlarına daha açık görünmektedir. Ve öğretim çalışmalarının bu aşamasında, Kehayia sadece zengin kızları değil, aynı zamanda mahkum grupları da dahil olmak üzere yerleşik sosyal grupları da içeriyor. Şu anda Atina'da bir yönetici olarak daha az ve hayırsever ve sosyal eylemler bağlamında daha fazla aktif olduğunu belirtmekte fayda var.

Kapanışta şunlardan bahsedebiliriz:

"[...]Pedagog Kalliopi Kehayia, hayatı ve çalışmasıyla, her seferinde Yunanistan'ın ulusal çıkarlarının dayattığı koruma sınırları ile ülkenin Avrupa ile olan bağlantısının ihtiyaç duyduğu gelişme arasında yer alıyor. Bu nedenle, ister eyleminde Helenizm ve Ortodoksluğun fikirlerini kullansın, ister Avrupa bilimselliğini takip etsin, her seferinde ulusun ilerlemesine dayanarak hareket eder. Bu nedenlerden dolayı, genel etkinliği (sosyal, pedagojik, vb.) terimin geniş anlamıyla milliyetçi olarak nitelendirilebilir. Yunan ulusunun ideallerine bağlılık, zaman içindeki çalışmalarının sağlam temeli ve ilkesidir. [...]Zengin edebi eserleri, öncü ve çok seviyeli eylemi, aynı zamanda çok yönlü kişiliği onu [...]sistemik kadın eğitimi kurmaya ve genel olarak Yunan kadınının, özel olarak da

⁸¹ Ksinogalas, a.g.e., s. 136-137.

⁸² Kanner, a.g.e., s. 146.

Yunan eğitimcisinin sosyal, entelektüel ve politik konumunu yükseltmeye çalışan 19. yüzyılın ikinci yarısının büyük kadın eğitimcilerine".⁸³

Voutyras'ın önsözünde belirttiği gibi, Kalliopi Kehayia kadınların özgürleşmesiyle değil, Yunan kadınının aile, toplum ve "ulusal yaşam" bağlamındaki tanımlarıyla özdeşleşmiştir.⁸⁴ Dalakoura'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyo-politik değişimler nedeniyle, eğitim ağının İmparatorluğun tüm millet sistemi içerisinde yaygınlaşması, kadınlara yönelik ulusal bir kamusal söylemin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. *The Woman Question in Europe: A Series of Original Essays* (1884) kitabında yer almasıyla ilgili olarak, kitabın yazarı Theodore Stanton, ülkesindeki kadın hareketinde Avrupa düzeyinde rol oynamış kadınların eserlerine kitapta yer verdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Kalliopi Kehayia Yunan kadın hareketini temsil etmektedir.⁸⁵

Sonuç

Bu iki kadını karşılaştırma sürecine girmemizin nedeni, Yunan ve Yeni-Osmanlı/Türk kadın hareketlerinin konumlarını karşılaştırmaktır. Hiçbir hareket özerk ve bağımsız olmadığından, daha geniş coğrafi alandaki hareketlerden etkilendiğinden, 19. yüzyılın sonundaki bu kadın hareketlerinin her ikisi de etkilenir.

Yukarıda tartışıldığı gibi, Kalliopi Kehayia ve Fatma Aliye'nin kişiliğinin, yaşamının ve çalışmalarının analizi bu karşılaştırmanın arkasındaki itici güçtü. Her ikisi de, eserleri aracılığıyla kadınların kurtuluşunu arayan aynı dönemin kadınlardı – ama farklı konularda. Başlangıçta, ortak özelliklerinden biri, her ikisinin de kamusal söylemleriyle kadınları özgürleştirmeye çalıştıkları gerçeğiydi. Ancak iki kadın arasındaki farklar, ortak noktalarından daha fazladır. Böylece Kalliopi Kehayia'nın dönemin çalışan bir kadını olduğunu, diğer taraftan Fatma Aliye'nin kendisine maaş kazandıran bir iş yapmadığını gözlemliyoruz. Kalliopi Kehayia *Εφημερίς των Κυριών/Hanımlar Gazetesi* için, Fatma Aliye ise *Εφημερίς των Κυριών/Hanımlar Gazetesi* modeli üzerine kurulan “*Hanımlara Mahsus Gazetesi*” gazetesi için yazıyor. En büyük farklılıklarından biri, Fatma Aliye okuyucularını İslami, geleneksel adetlerden (çok eşlilik ve diğerleri gibi) kurtarmaya çalışırken, Kalliopi Kehayia'nın ekonomik temelde kadınların bağımsızlığına yönelmesidir.

⁸³ Ksinogalas, *a.g.e.*, s. 138-140.

⁸⁴ Stavros Voutyras, *Kalliopi A. Kahayia 1839-1905*, Atina 1925, s. 7-8.

⁸⁵ Katerina Dalakoura, “Changing Identities in Ottoman Context: The National «Self» and the «Other» in 19th Century Greek Women’s Writings”, *Espacio Tiempo y Educación*, c.4/sy. 1 (2017), s. 8-9.

Daha spesifik olarak, Fatma Aliye'nin Batı iç modelinin tüm bu görüşlerini bir araya getirdiğini ve kalemi ve toplumsal varlığı aracılığıyla bunları tüm topluma aktarmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Osmanlı toplumunu ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni modernleştirecek olan bu algıların taşıyıcısıdır. Sadece Müslüman kadınları değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan bölgelerindeki diğer kadınları da teşvik eder ve Osmanlı kimliğine dahil etmeye çalışır. Birkaç yıl sonra toplumun içinden çökecek bir kimlik girişimi. Çalışmalarında da kınadığı Batı ve Avrupa gelenek ve göreneklerinin eleştirisiz taklidini teşvik etmiyor, ancak kadınların yükseltilmiş bir konuma sahip olduğu eşitlikçi ve otantik İslami adetlerden ayrılmadan yalnızca olumlu sosyal tutumlar benimsemeye teşvik ediyor. Özünde, önerdiği şey, sosyal, istihdam ve aile konularında Batılı ve Osmanlı unsurlarının kaynaşmasıdır. Öte yandan, Kalliopi Kehayia, kadınların kurtuluşu konularında Batı'daki gelişmelerden güçlü bir şekilde etkilenmektedir, ancak Kehayia bunları ulusal-Yunan temeline oturtmaktadır. Daha spesifik olarak, antik Yunan tarihini mümkün olan en geniş eğitim ve sosyal gruplara yaymak istiyor. Kehayia başlangıçta daha liberal pozisyonlara sahipken, kilit pozisyonlar üstlendikçe ve kamusal söyleminin etkisi arttıkça radikalleşir.

Dahası, ikisi arasındaki bir diğer önemli fark da sosyal statüleridir; Kalliopi Kehayia, ailesi iflas ettiği için Atina'nın seçkinlerinden gelmedi. Öte yandan, Fatma Aliye'nin ailesi, kocası ve işvereni, mali ve idari konularından güç aldıkları için Osmanlı toplumunun seçkinlerine mensuptu. Böylece Fatma Aliye'nin, sadece kendi adıyla imzalayan Kalliopi Kehayia'nın aksine, yazılarını sadece kendi adıyla değil, babasının adıyla da imzaladığını görüyoruz. Dolayısıyla Fatma Aliye'nin kamusal konuşmasını babasının gücüyle meşrulaştırdığı, Kalliopi Kehayia'nın ise kamusal konuşmasını sadece kendisi üzerinden meşrulaştırdığı anlaşılmaktadır. Bu bile Osmanlı ve Rum kadın hareketlerinin farklı taleplerinde büyük rol oynadı. Bu, iki hareketin taleplerinde önemli farklılıklar olmasının bir nedeni olabilir.

Hanımlara Mahsus Gazete ve Εφημερίς των Κυριών/Hanımlar Gazetesi dergisi üzerinde durmak istediğimiz bir diğer konuya gelecek olursak daha spesifik olarak *Hanımlara Mahsus Gazete*'ye kadının katkısı erkek himayesinden geliyor gibi görünüyor. Gazete bir erkeğe aitti ve kadın köşe yazarlarını işe aldı. Öte yandan, *Hanımlar Gazetesi'nin* böyle bir örgütü yoktu ve gazete sadece kadın köşe yazarlarının kendileri tarafından yönetiliyordu. Öyle görünüyor ki, *Mahsus Gazete Hanımlara* bir yandan yazılarıyla kadınları özgürleştirmek, diğer yandan da konuşmalarının (gazetenin sahibi, baba, koca) meşrulaştırıldığı bir erkeğin prizmasından geçmek istemiştir. Kalliopi Kehayia'nın da yazdığı *Εφημερίς των*

Kypión/Hanımlar Gazetesi'nin ne gazetenin mülkiyeti ne de yazıların yasallaştırılması açısından böyle bir yönetimi yoktu. Yani Kalliopi Kehayia ve Fatma Aliye üzerinden ifade edilen iki kadın hareketinin, eylem alanları ne kadar yaygın olursa olsun (daha geniş Balkan bölgesi), kavramlar ne kadar hızlı aktarılsa aktarılsın ve birbirlerini ne kadar etkilesinler, asıl etki ne kadar Batı'dan gelirse gelsin, farklı bir temelde olduklarına inanıyoruz. Muhtemelen, Kalliopi Kehayia'nın Zappeion Okulu'ndaki ücretli işi, sahibi bir erkek, Zappas ve okulun Yönetim Kurulu'nun çoğunluğu erkeklerle aittir, ancak Kalliopi Kehayia'nın ücretli bir işi vardır ve bunu teşvik eder ve diğer yandan bir okul müdürü olarak kendi eğitim programını uygulama yeteneğine ve yeteneğine sahiptir. Başka bir deyişle, çalışmaları tamamen erkeklerle bağlı değildir.

Üzerinde durup durmamız ve iki hareketin görüşlerini karşılaştırmamız gereken başka bir konu da şudur: Oryantalizmin kabulü ve yorumlanması. Her iki hareket de kendilerini oryantalist bağlamlarda gösterir. Daha spesifik olarak, Fatma Aliye, imparatorluğu ve dolayısıyla toplumu barbarlığa bağlayan bir unsur olarak çok eşlilik hakkındaki görüşlerini ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşmasının (Tanzimat) bir parçası, kadınların sosyal olarak yükseltilmesiydi. Böylece Fatma Aliye'nin görüşleri, İslam öncesi Türk toplumlarında otantik İslam'ın keşfi yoluyla Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma çabalarıyla iç içe geçmiştir. Öte yandan, Kalliopi Kehayia'nın kendisi, genç kızlara öğretilmesi gereken (eski) Yunan kültürünün kökleri hakkında sorular soruyor. Daha spesifik olarak, yeni kurulan Yunan devleti, yüzyıllar boyunca tarihsel varlığını sürdürme çabalarında, eski Yunan uygarlığını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Kalliopi Kehayia, Avrupa'daki seyahatleri boyunca, Yunan antik çağının Batı eğitim programlarında ne kadar önemli bir rol oynadığını tespit etti ve bunu Yunanistan'daki eğitim programlarına da uygulamak istedi. Antik Yunan kültürünü yükseltme ve öğrenme konusundaki bu pozisyon, hem sosyal ve eğitim düzeyinde hem de kadın hareketi düzeyinde pozisyonları radikalleştirten unsurlardan biridir.

Bitirirken, her iki hareketin de Balkan toplumlarının revizyonist bir aşamada olduğu, bir yandan eski idari rejimden (imparatorluktan) kopmaya çalıştığı, diğer yandan da bu yeni idari rejim içinde toplumsal ilişkileri toplumsal cinsiyet işareti ile uygulamaya çalıştığı bir dönemde ifade edildiğini belirtmek isteriz. Her iki hareketin de Batılı kadın hareketlerinden etkilenmeleri, hareketler arasındaki iletişim vb. gibi benzerlikleri vardır, ancak bu aşamada, yerel toplumların yüzleşmeye çağrıldığı siyasi konuların eşzamanlı olarak ele alınmasıyla her hareketin aşamasıyla ilgili birçok farklılığa da sahiptirler. Kuşkusuz, her hareketin talepleri bir şekilde siyasi iktidarların iddialarıyla bağlantılıdır ve çoğu

zaman çökerler. Halbuki, gelecekteki bir çalışma bu hareketleri devletlerin siyasi talepleriyle ilişkili olarak analiz edebilir. Çünkü toplum ve siyaset, birbirini etkileyen ve ayrı ayrı incelenemeyecek iki iletişim aracıdır.

Kaynakça

- ABBASOVA, Sabagat, “The Women Discussions In The Ottoman Modernization: Example of Fatma Aliye Hanım”, *İlsam Akademi Dergisi*, c. 2/sy. 1 (2022), s.63-77.
- ALİYE, Fatma, *Hayattan Sahneler (levâih-i hayât)*, Hazırlayan Tülay Gençtürk Demircioğlu, İstanbul 2002.
- AŞA, H. Emel, *Fatma Aliye. İslam Ansiklopedisi*, 12. C., <https://islamansiklopedisi.org.tr/> (Erişim Tarihi, 15.03.2021).
- AŞA; Emel H., Aşa, *Fatma Aliye Hanım (Hayatı-Eserleri-Fikirleri)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk Aktün, İstanbul 1993.
- ATABEK, Selma “İlk Roman Yazan, İlk Çeviri Yapan, İlk Felsefe Kitabını Yazan Kadın Yazarımız Fatma Aliye Hanım”, *Bütün Dünya*, Temmuz (2002), s.129-142.
- BAHADIR, İlknur, *Fatma Aliye's Discourse of Woman in the contex of the Islamic Modernization and tradition*, İstanbul Şehir University, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Cultural Studies, Unpublished MA. Thesis, Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Fatih Uslu, İstanbul 2018.
- BERKTAY, Fatmagül *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul 2003.
- BRYSON, Valerie, *Feministiki Politiki Theoria*, Metehmio, Atina 2004.
- FIERSON, B. Elisabeth; “Women in Late Ottoman intellectual history”, *Late Ottoman Society, The Intellectual Legacy*, ed. Elisabeth Özdalga, Routledge, London 2005.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1988.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, AYDIN, Mehmet Akif, *İslam Ansiklopedisi*, 12. C., <https://islamansiklopedisi.org.tr/> (Erişim tarihi, 15.03.2021).
- HEWWIT, A., Nancy, “Feminist Friends: Agarian Quakers and the Emergence of Woman's Right in America”, (ed.) Moses, C. G. & Hartman, H., *U.S. Women Struggle, A Feminist Studies Anthology*, University of Illinois Press, Urbana & Chicago 1995, ss. 21-40.
- HUFTON, Oliver, *Istoria ton Gynaikon stin Evropi*, Çevirmen: HRISOSTOMOU, E., Nefeli, Atina 2003.
- KANNER, Efi, *Emfiles Koinonikes Diekdikiseis apo tin Othomaniki Autokratoria stin Ellada kai stin Tourkia O kosmos mias ellinidas xristianis daskalas*, Ekdoseis Papazisi, Atina 2012.
- KARACA, Şahika, “Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 31, Güz 2011, s. 93-111.
- KSİNOĞALAS, Theodoros, *İ Paidagogos Kalliopi Kehayia (1839-1905): Proseggiseis stin zoi kai to ergo tis*, Selanik 2010.
- LAQUER, Thomas, *Kataskevazontas to fylo*, Çevirmen: MARKATOU Pelagia, Ekdoseis Polytropon, Atina 2003.
- ORAL, Uğur, “The Communication Of Turkish Feminists With Society In The Years Of Transition From The Ottoman Empire To The Republic Of Turkey”, *African Journal of Social Sciences and Humanities Research*, c. 6/sy. 2, s. 44-55.

Terzidis, N. (2023). 19. Yüzyılda Kamusal Alanda Kadın Görüşlerine İki Farklı Bakış: Kalliopi Kehayia ve Fatma Aliye. ANKARAD, 4(7), 239-267.

ÖZKAN Nevzat, “İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye'nin Yetiştığı Sosyal ve Kültürel Ortam”, *Söylem Filoloji Dergisi*, c.2/sy.4 (2017), s. 16-28.

PARSOVA Gizem, BİRİ İbrahim, “Tanzimat Dönemi Aydınlarından Fatma Aliye”, *Türk Dünyası Araştırma Vakfı Dergisi*, c. 68 (2018), s. 124-139.

PATEMAN, Carol, *The Sexual Contract*, Stanford University Press, Stanford 1988.

POLAT, Ferihan, DERER, Gündüz, “Muhafazakârlık ve Feminizm Kısılcığında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, 2006, s.185-206.

SAGASTER, Börte, SALAKİDİS, Giorgos, *İstoria tis Synxronis Tourkikis Logotexnias*, Panepistimiakes Ekdoseis Kyprou, Lefkoşa 2019.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988.

ÜNSAL, Hayrunnisa, *Fatma Aliye Hanım'ın Eserlerinde Kadın Olgusu*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılınç, Sakarya 2019.

VARIKA, Eleni, SKLAVENİTI, Kostoula, *I exergisi arhizi apo palia: Selides apo ta prota vimata tou ginaikiou kinimatos*, Ekdotiki Omada Gynaikon, Atina 1981.

VOUTYRAS, Stavros, *Kalliopi A. Kehagia 1839-1905*, Typografeion ESTIA, Atina 1925.

ANKARAD, 2023; 4(7): 269-307	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1294174

Araştırma Makalesi / Research Article

**DONANMA CEMİYETİ EDİRNE ŞUBESİ VE
FAALİYETLERİ (1909-1912)**

Ayşe ZAMACI*

Öz: Donanma Cemiyeti 19 Temmuz 1909 tarihinde İstanbul'da kurulan ve Osmanlı donanmasını güçlendirmeyi amaçlayan bir derektir. Çalışmamızın konusunu, Donanma Cemiyeti'nin Edirne vilayetinde açılan merkez ve tali şubelerinin 1909-1912 yılları arasındaki faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu tarih aralığı, Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi'nin açılışından Balkan Savaşları'na kadar olan süreci içermektedir. Süreç içerisinde, Edirne'deki farklı toplumsal kesimler, uyguladıkları çeşitli metotlarla cemiyete aynı ve nakdi bağış toplamaya gayret etmişlerdir. Çalışmamıza dair veriler, kısmen arşiv belgelerinden, ağırlıklı olarak dönemin yerel ve ulusal basımından ve mevcut literatürden elde edilmiştir. Sonuç olarak söz konusu faaliyet yılları arasında şubenin, Donanma Cemiyeti yararına hem Osmanlı donanmasını güçlendirmeye yönelik hem de Osmanlı hava kuvvetlerinin oluşumuna yönelik ciddi katkılarda bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Donanma Cemiyeti, Edirne, Donanma, Bağış, Tayyare İanesi.

**EDİRNE BRANCH OF THE OTTOMAN NAVY
LEAGUE AND ITS ACTIVITIES (1909-1912)**

Abstract: The Navy League is an institution that was established in Istanbul on 19 July 1909 and aimed to reinforce the Ottoman navy. The topic of our study is the 1909-1912 activities of the main branch and sub-branches of the Navy League that were opened in the Ottoman province of Edirne. This period covers the process from the opening of the Edirne Branch of the Navy League to the Balkan Wars. Within the process, different segments of society in Edirne endeavored to collect in-kind and cash donations through a variety of methods. The data of our study were obtained, in part, from archival documents and, mostly, from local and national media of the period and the relevant literature. In conclusion, it was discerned that, in support of the Navy League, the Edirne Branch made serious

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, EDİRNE.
aysezamaci@trakya.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-1241-9293.

contributions both to the reinforcement of the Ottoman navy and to the creation of the Ottoman air force in the above years.

Key Words: Navy League, Edirne, Navy, Donation, Donation for Aeroplanes.

Extended Abstract

The Navy League is an organization that was established in Istanbul, the Ottoman capital, on 19 July 1909 and targeted to reinforce the navy by supplying the Ottoman Army with battleships. Aspiring to reach this target with the help of donations collected from the Ottoman people, the league opened branches also in Ottoman provinces soon afterward to penetrate relatively small settlement units. Thus, more people would be included in the societal cooperation sought to be established to support the Ottoman Navy. The date of establishment of the Edirne branch, which is the topic of our study, is stated as 30 September 1909 in historical records. However, the information that a branch of the league was opened in Edirne was shared in the local media of Edirne province only one week after the establishment of the league in Istanbul. This branch formed by certain names from notables, civilian and military authorities of Edirne was set up in the administrative building of Yeni Edirne (New Edirne) newspaper. On 30 September 1909, the first established committee was dissolved along with the establishment of a new branch under the presidency of Adil Bey, the governor of Edirne province.

The Navy League is an institution that played a part in Ottoman societal life and performed activities in support of the Ottoman Navy for 10 years from 1909 to 1919. Even if the Edirne branch of the league continued to be in service during the World War I years, its service years from its establishment to the Balkan Wars were solely addressed in our study as addressing the entire period during which the branch was in service would be an effort considerably exceeding the scope of an article. The activities performed by the branch until the onset of the First Balkan War were narrated in the study, and hence, our study came to an end with the process when branch activities ground to a halt due to the impact of the First Balkan War and the ensuing occupation. The branch activities returning to life after the Balkan Wars and the liberation of Edirne from occupation were reserved for another study.

The central district of Edirne province and its townships, Üsküdar, Ada, Çöke, and Havsa, each had a branch of the Navy League. Outside the central district of Edirne province, the branches of the league were opened in the sub-districts of Ortaköy, Cısr-i Ergene, Cısr-i Mustafa Paşa, Kırcaali, and Dimetoka and their townships as well. Besides, in Tekfurdağı, Dedeğaç, Kırkkilise, Gelibolu, and Gümülcine districts of Edirne

province and their sub-districts and townships, the Navy League completed its organizational work and began to collect donations in support of the Ottoman Navy.

In the donation collection process, donations came from every segment of society in support of the Navy League. Soldiers and civil servants serving within the borders of the province, as well as women, students, peasants, and tradesmen, made in-kind and cash donations for the purchase of new battleships to be included in the Ottoman Navy. Soldiers and civil servants became the two significant segments of society that provided the Edirne branch of the Navy League with cash revenues. Soon after the league got organized in Edirne, both soldiers and civil servants began to support the Ottoman Navy with donations deducted from their salaries at certain rates. It was also discerned that these segments of society donated their one-month salaries totally to the Ottoman Navy just as they donated these salary deductions in 12 monthly installments. Women collected donations for the league through commissions that they established, and also, students and tradesmen performed activities contributing to the donation collection process. As well as making cash donations to the league, peasants donated cereals to the Ottoman Navy or planted seeds on their lands to make donations in the harvest season in support of the Ottoman Navy.

By using various methods to collect donations, it was ensured that every person would be involved in the battleship purchase campaign in proportion to his/her financial power. Theater and cinema shows organized in public spaces came at the top of these methods. Ticket sales made on the occasion of these shows were recorded as revenues of the Navy League. Also, through additional activities such as auctions held in such sort of crowded public spaces, the revenues of the Navy League further increased. Conventional or non-conventional sports competitions arranged in support of the Ottoman Navy were also among the organizations where donations were collected via ticket sales. Sales by auction had a significant use in converting in-kind donations into cash. The auctioned objects were being sold to the highest bidder, and the revenue obtained from the sale was being delivered to the league. It was discerned that, in particular, coffee house operators of Edirne used this method frequently, and sometimes, objects with high financial values, and, most of the time, ordinary objects were sold via auction. It was also discerned that not only the coffee house operators but also soldiers, civil servants, and students occasionally collected donations by using this method. Money for sacrificial animals and pelts of these animals collected with chests placed or circulated in public spaces during the Eid Al-Adha can be listed as other revenue items of the league.

Even if the Navy League was established to reinforce the Ottoman Navy of the period, it is an organization that also made valuable efforts to establish an aircraft fleet in the Ottoman Army. Particularly, the donations for campaigns initiated in 1912 for the purchase of new warplanes for the army were collected via bank accounts opened by the Navy League. Both the main branch of the league in Istanbul and its sub-branches in the Ottoman provinces extensively supported these campaigns. Likewise, the Edirne branch of the league made cash contributions to the purchase of warplanes for the army, and several segments of society in Edirne participated in the warplane purchase campaign.

Giriş

Asıl adı Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti olan Donanma Cemiyeti, 19 Temmuz 1909 tarihinde, Etibba-yı Mülkiye Kulübü'nde toplanan 28 kişinin girişimleriyle, başkent İstanbul'da kurulmuş bir cemiyettir. Cemiyetin amacı nizamnamesinin 2. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır: “*Donanma Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin büyük devletler arasındaki yerini muhafaza, umumî menfaatleri ve ticarî münasebetlerini temin için, ihtiyacımıza göre, bir deniz kuvveti meydana getirmek maksadıyla kurulmuştur. Bu maksadın gerçekleşmesi için maddî ve manevî her türlü tedbire ve meşru vasıtaya başvurmakla yükümlüdür*”. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devletin en önemli meselelerinden biri, Osmanlı Devleti'nin yeni ve kuvvetli bir donanmaya sahip olmasıydı. 1909 yılında donanmanın Karadeniz'de gerçekleştirdiği başarısız manevra ve Sultan Mehmet Reşat'ın huzurunda yaptığı geçit resmi, mevcut gemilerin harap ve perişan hâlini gözler önüne sermişti. Bu üzücü durum, dikkatleri Osmanlı donanması üzerine çekmiş ve kısa zamanda kamuoyunda donanmanın yenilenmesi için çeşitli yardım faaliyetlerinin başlamasına neden olmuştu. İşte bu faaliyetler Donanma Cemiyeti'nin temelini oluşturmuştur.¹

1909 yılında kurulan Donanma Cemiyeti'nin 1919 yılı başında, önce Bahriye Nezareti'ne ilhak edilmesine, taşınır ve taşınmaz mallarına bu nezaretçe el koyulmasına karar verilmiştir.² Ardından bundan vazgeçilerek cemiyetin feshedildiği ve tüm mal varlığının hazineye devredileceği

¹ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 8-9, 12-13, 15.

² BOA, *MV.*, 214/50 (29 Rebiülahir 1337/1 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı); BOA, *DUİT*, 116/25 (4 Cemaziyevvel 1337/5 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Mahsus kararı ve 7 Cemaziyevvel 1337/8 Şubat 1919 tarihli İrade-i Seniyye).

açıklanmıştır.³ Faaliyette bulunduğu bu 10 yıllık süreçte Osmanlı ordusu menfaatine önemli hizmetlerde bulunan cemiyet, oldukça etkin ve yaygın bağış toplama kampanyaları yürütmüştür. Merkezi İstanbul'da bulunan cemiyet, kısa zamanda taşrada da şubeler açarak, geniş bir teşkilatlanma ağına sahip olmuştur. Çalışma konumuz olan Edirne vilayetindeki merkez şubesi 30 Eylül 1909 tarihinde Edirne Valisi Adil Bey'in başkanlığında teşekkül etmiştir.⁴ Ancak bu tarihten yaklaşık iki ay öncesinde vilayette bu şubenin bir öncülünün oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Edirne'den yayın yapmakta olan *Yeni Edirne* gazetesinin 26 Temmuz 1909 tarihli nüshasında söz konusu şubenin kuruluşu şu şekilde bildirilmiştir: “Bahriyyemizin ihyâsı, satvet-i sâbıkasının îâdesi için pâ-yı tahtında teşkîl olunan cem'îyyete imtisâlen şehrimizde dahi bir şü'be te'sîs etmiştir. İşbu muâvenet-i milliyye cem'îyyeti a'zâları eşrâfdan Nazmî, Şevket, Dilâver, Sâlih, Mehmed Paşazâde İbrâhim beylerle Umûr-ı Ecnebiyye Müdürü Rober Mizrahi, İstînâf Reîsi Celâl ve Jandarma Kumandanı Hilmî beyler ve mu'teberândan İstevan Satosyan, Deâvî Vekîli Kostaki Halkesyadi, İpsotko (?) efendilerdir. Cem'îyyet ketebeliğini vilâyet maiyyet me'mûrlarından Neyyir Mustafâ Bey îfâ edecektir. Cem'îyyetin sûret-i teşekkülü vilâyete de resmen arz ve ihbâr edilmiştir.”⁵ Hatta aynı gazetenin 15 Ağustos tarihli nüshasında, cemiyetin bir diğer şubesinin Dimetoka'da teşekkül ettiği bildirilmiştir.⁶ Cemiyetin Edirne'deki bu ilk şubesi *Yeni Edirne* gazetesinin idarehanesinde tesis edilmiştir.⁷ Dolayısıyla cemiyetin azaları arasında ismi sayılan Şevket, muhtemelen ilgili gazetenin kurucusu ve imtiyaz sahibi olan Mustafa Şevket Bey olmalıdır.

Donanmaya yardım amacıyla oluşturulan bu ilk örgütlenmeden sonra *Yeni Edirne* gazetesinde, donanmanın ve donanmaya yardım etmenin önemine ilişkin iki makale yayımlanmıştır. Muhiddin imzasıyla yayımlanan

³ BOA, *MV.*, 214/105 (19 Cemaziyelahir 1337/22 Mart 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı); BOA, *MV.* 250/84 (29 Cemaziyelahir 1337/1 Nisan 1919 tarihli Meclis-i Mahsus kararı).

⁴ Nurşen Gök, *Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 208; “Donanma-i Osmani İlane-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 456, 9 Şubat 1326/22 Şubat 1911, s. 3.

⁵ “Muavenet-i Milliye Cemiyeti”, *Yeni Edirne*, nr. 247, 13 Temmuz 1325/26 Temmuz 1909, s. 4.

⁶ “Havadis-i Muhtelifi -Edirne-”, *Yeni Edirne*, nr. 261, 2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909, s. 4.

⁷ “-Yeni Edirne-”, *Yeni Edirne*, nr. 263, 4 Ağustos 1325/17 Ağustos 1909, s. 2.

makalelerden ilki, 17 Ağustos 1909 tarihlidir. Bu makalede; bir zamanlar Hint denizlerine kadar kuvvetini hissettiren Osmanlı donanmasına, şimdiki hâliyle kanaat etmenin mümkün olamayacağı, hele Osmanlı sahillerinin genişlik ve uzunluğu göz önüne alındığında mevcut donanmayla yetinilemeyeceği ifade edilmiştir. Her şeyi devlet hazinesinden beklemek düşüncesinin artık hükmü geçmiştir. Dolayısıyla yeni ve güçlü bir donanma tesisi için lazım gelen fedakârlıkta bulunmak gerekmektedir. Meydana getirilecek donanma halkın olacağı gibi ondan kaynaklanan zafer ve iftihar da yine halkın olacaktır. Bunun için büyük ve ölçüsüz fedakârlıklar da gerekmemektedir. Edirneliler teşkil edilecek bir komisyon aracılığıyla iane toplamaya başlamalıdır, hatta toplanan paralarla alınacak zırhlı gemiye “Edirne” ismi verilmelidir.⁸ İlkinden iki gün sonra, 19 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan ikinci makalede; Suriye vilayetinde “Suriye” adıyla inşa ettirilecek bir zırhlı için iane toplanmaya başlandığı haber verilmiştir. Güçlü bir donanma için sadece zırhlı gemilere ihtiyaç olmadığı, bunun yanı sıra kruvazör, torpido ve torpillerin de lazım olduğu, Edirne vilayetinin hiç olmazsa bunlardan bir kıta satın alarak yine “Edirne” ismini verebileceği belirtilmiştir. Her vilayet kendi adına birer kıta harp gemisi meydana getirilmesi için mesai harcasa, bir iki sene zarfında donanmaya 30 kadar harp gemisi katılmış olur ki bu da oldukça önemli bir donanma anlamına gelecektir.⁹ Aynı gazete ilerleyen süreçte de okuyucularını donanmaya bağış yapmaya teşvik eden yazılar yayımlamaya devam etmiştir.

30 Eylül 1909 tarihinde Donanma Cemiyeti Edirne Merkez Şubesi'nin kurulmasından sonra, Osmanlı donanması yararına yardım toplamak üzere bir iane komisyonu oluşturulmuştur. *Tanin* gazetesinin 10 Ekim 1909 tarihli haberine göre; bu komisyon, Belediye Reisi Fuad ve eşraftan Hamdi beyler ile Mevlevi Şeyhi Selahaddin, Alay Müftüsü Fahreddin, Telgraf Memuru Yasef, tüccardan Yu(o?)de Eskinazi, Estefan Tevosyan ve Esonko(?) Vevasilaki efendilerden meydana gelmekteydi. Yaklaşan Ramazan Bayramı'nın yardım toplamak için iyi bir fırsat olduğunu düşünen komisyon, bayram namazı kılınacak her camiye bu işle görevli birer memur göndermeye ve cami kapılarına seccade sermek suretiyle iane toplamaya karar vermiştir.¹⁰ *Yeni Edirne* gazetesi bu komisyonun

⁸ Muhiddin, “Kuvve-i Bahriyye-i Osmaniye”, *Yeni Edirne*, nr. 263, 4 Ağustos 1325/17 Ağustos 1909, s. 1-2.

⁹ Muhiddin, “Donanmamızın Arzu-yı Tealisi”, *Yeni Edirne*, nr. 265, 6 Ağustos 1325/19 Ağustos 1909, s. 3.

¹⁰ Gök, *a.g.t.*, s. 208; “Donanma İçin”, *Tanin*, nr. 398, 27 Eylül 1325/10 Ekim 1909, s. 2.

başkanlığının Alay Müftüsü Fahreddin Efendi'ye tevdi edildiğini yazmıştır. Ayrıca yeni oluşturulan iane-i milliye heyetiyle birlikte eskisinin dağıldığını, bununla birlikte birincilik şerefının kendisinde kaldığını bildirmiştir.¹¹ Şu hâlde 1909 yılının temmuz ayında Edirne'de Donanma Cemiyeti'nin bir şubesinin oluşturulduğu, ancak 30 Eylül'de Edirne valisinin başkanlığında oluşturulan yeni şube ile birlikte eskisinin varlığının son bulduğu anlaşılmaktadır.

Cemiyetin faaliyetlerine esas teşkil eden ve 4 Kasım 1909 tarihinde onaylanan Donanma Cemiyeti Nizamname-i Esasisi¹², iane talimatıyla birlikte şubelere gönderilmiştir. Ancak Edirne vilayetine gönderilen nizamname ve talimat, mevcut liva ve kazaların sayısına nispetle yeterli gelmemiştir.¹³ Bunun üzerine daha önce gönderilen 20 nüshaya ek olarak 15 nüsha daha evrak gönderilmiştir.¹⁴ Ayrıca yirmişer adet Rumca ve Bulgarca nizamname nüshası da vilayetten talep edilmiştir.¹⁵

1911 yılında cemiyetin Edirne Şubesi'nin reisi, aynı zamanda Edirne Belediye Reisi olan Fuat Bey, müdürü ise emekli asker Receb Efendi'dir. Azalar Edirne Belediye azasından Dilaver Bey, Şeyh Selahaddin Efendi, Tüccar Kasım Efendi, Redif Yüzbaşı Asaf Efendi, İhsan Efendi, Yodo İstifari Efendi, Takovar Kuyumciyan Efendi ve Vasiliki Efendi'dir. 1912 yılında seçilen idare heyetinin reis ve reis yardımcısı Edirne eşrafından Hamdi ve Şevket beylerdir. Azalar ise askeriyeden emekli Hüsametdin Bey, Edirne ulemasından Hacı Hafız Abdullah Efendi, Levazım 2. Şube Müdürlüğü'nden emekli Tahir Efendi, Rum milleti ileri gelenlerinden Hıristaki Efendi, Ermeni milleti ileri gelenlerinden İstapan Tatosyan, Musevi milleti ileri gelenlerinden Yakov Halkon Efendi ve Bulgar milleti ileri gelenlerinden Maniçov Efendi'dir.¹⁶

Edirne merkeziyle birlikte merkeze bağlı Üsküdar, Ada, Çöke ve Havsa nahiyelerinde birer donanma şubesi açılmıştır. Merkez kazası dışında Ortaköy, Cisir-i Ergene, Cisir-i Mustafa Paşa, Kırcaali ve Dimetoka kazaları ve bu kazalara bağlı nahiyelerde de şubeler mevcuttu. Edirne vilayetine bağlı Tekfurdağı, Dedeoğaç, Kırkkilise, Gelibolu ve Gümülcine

¹¹ "Vilayet Havadisi", *Yeni Edirne*, nr. 269, 24 Eylül 1325/7 Ekim 1909, s. 3.

¹² Özçelik, *a.g.e.*, s. 15; Gök, *a.g.t.*, s. 17.

¹³ BOA, *DH.MUİ.*, 7/22 (Edirne Valisi Adil imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Teşrin-i sani 1325/6 Aralık 1909 tarihli telgraf).

¹⁴ BOA, *DH.MUİ.*, 7/22 (Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden Edirne vilayetine gönderilen 24 Teşrin-i sani 1325/7 Aralık 1909 tarihli cevap).

¹⁵ Gök, *a.g.t.*, s. 17.

¹⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s. 91.

sancaklarının merkezinde ve merkeze bağlı kazalarda da cemiyete ait şubelerin açılmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tekfurdağı'nın Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında, Dedeoğaç'ın Aynos ve Sofulu kazalarında, Kırkkilise'nin Ahtapolu, Babaeski, Tınova, Lülebergos, Midye, Vize ve Pınarhisar kazalarında, Gelibolu'nun Keşan, Şarköy, Mürefte ve Eceabad kazalarında, Gümülcine'nin Ahiçelebi, Sultanyeri, İskeçe, Eğridere ve Darıdere kazalarında ve bu kazalara bağlı nahiyelerde Donanma Cemiyeti teşkilatlanmasını tamamlamış bulunmaktaydı.¹⁷

Osmanlı donanmasını güçlendirmek için yapılan iane toplama çalışmaları özellikle Drama kazasında başarılı olmuş ve burada orta büyüklükte bir kruvazör alınabilecek miktarda bağış toplanmıştır.¹⁸ Dahiliye Nezareti, Edirne vilayetine gönderdiği bir telgrafla, Drama'yı örnek göstererek, Gümülcine sancağının iştiraki hâlinde İskeçe ahalisinin de senelik on bin lira yardımda bulunmayı taahhüt edebileceğini ifade etmiştir.¹⁹ Valinin verdiği cevapta, tıpkı Drama'da olduğu gibi mebus ve memurların bölge ahalisini teşvik etmeleri durumunda söz konusu taahhüt miktarının makul olduğu belirtilmiştir. Tütün mahsulüne konulacak ufak bir vergi ile bu miktarı toplamak mümkün olabilecektir.²⁰ Edirne Merkez Şubesi'nden mülhakata yapılan tebligatta, bütün vilayet ahalisinin bu hayırlı olaya teşviki noktasında çağrıda bulunulmuştur. Cevaben alınan telgraf ve yazılarda, vilayetteki mülki ve askerî memurların taksitle birer maaşlarını bağışladıkları, geri kalan ahalinin de mali güçleri oranında kampanyaya destek olma isteğinde oldukları belirtilmiştir. Dimetoka kazası ahali 12 taksitte ödenmek üzere, bir senelik emlak ve temettü vergileri oranında bir miktarı bağışlamışlardır. Dedeoğaç sancağında ise her köyde belirli bir yerin o köyün sakinleri tarafından el birliği ile ekilip biçilmesi sonucu alınacak mahsulden bağış parası ödenmesi fikri ortaya çıkmıştır. Vilayetin genelinde iane-i milliyeye katılım konusunda yoğun bir istek ve şevk

¹⁷ Gök, a.g.t., s. 206-208.

¹⁸ Nadir Özbek eserinde bu bilgiyi verirken Drama kazasının Edirne vilayetine bağlı olduğunu belirtmektedir (Bkz. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 300). Halbuki burası Selanik vilayetine bağlı bir sancaktır. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2017, s. 229; Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 47.

¹⁹ Özbek, a.g.e., s. 300; BOA, *DHMÜ.*, 7/21 (Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden Edirne vilayetine gönderilen 21 Kanun-ı evvel 1325/3 Ocak 1910 tarihli şifreli telgraf).

²⁰ Özbek, a.g.e., s. 301; BOA, *DHMÜ.*, 7/21 (Edirne vilayetinden alınan 21 Kanun-ı evvel 1325/3 Ocak 1910 tarihli şifreli telgraf).

görülmektedir. Ahalinin rızası alınmak suretiyle, koza ve tütün mahsulünden alınacak %1 oranında bir para ile, zorlama olmaksızın vilayet halkından yeterli miktarda iane toplanabilecektir.²¹ Edirne vilayetinin donanma ianesine gösterdiği bu yoğun ilgi ve sarf ettiği çabalardan dolayı, Donanma Cemiyeti Genel Merkezi'nden Edirne Valisi Adil Bey'e bir teşekkür yazısı gönderilmiştir.²²

Bundan sonraki süreçte cemiyetin Edirne Şubesi hız kesmeden faaliyetlerine devam etmiş ve toplanan bağışlar peyderpey merkeze gönderilmiştir. Donanma-i Osmani Edirne İane Komisyonu tarafından, 13 Şubat 1910 tarihine kadar toplanan ve İstanbul'daki cemiyet merkezine gönderilen meblağ 623.909 kuruş 7 paradır.²³ 28 Şubat 1910 tarihli bir gazete ilanına göre 189.860 kuruş 36 para merkeze gönderilmiştir.²⁴ 12 Mart 1910 tarihinde, gönderilen 117.233 kuruş ile birlikte İstanbul'a gönderilen toplam miktar 930.936 kuruşa ulaşmıştır.²⁵ 17 Mart tarihi itibarıyla, gönderilen 38.596 kuruş 23 parayla birlikte yekûn 969.524 kuruşa yükselmiştir.²⁶ Bu rakam 8 Nisan 1910 tarihine kadar 1.189.037 kuruş 34 para²⁷, 18 Nisan'a kadar 1.658.731 kuruş 22 paraya yükselmiştir.²⁸ Donanma Cemiyeti'nden Edirne vilayetine gönderilen bir tahriratta, Edirnelilerin cemiyete gösterdiği ilgi ve yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür edilerek yapılan bağışların makbuzları gönderilmiştir.²⁹

Edirne merkeze bağlı sancak, kaza ve nahiyelerdeki tali şubeler de donanma yararına nakdî bağış toplanması hususunda önemli katkılarda bulunmuşlardır. Edirne'ye bağlı Cisir-i Mustafa Paşa Şubesi 17 Ocak 1910 tarihinde teşekkül etmiştir. Şubenin kuruluşunu müteakip 10 ay zarfında topladığı gelirlere ait hesap aşağıdaki gibidir:

²¹ Gök, *a.g.t.*, s. 208-209; Özbek, *a.g.e.*, s. 301-302; BOA, *DH.MUİ.*, 7/21 (Edirne vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Kanun-ı sani 1325/16 Ocak 1910 tarihli tahrirat).

²² BOA, *HSDHADB*, 3/94 (Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisi'nden Edirne Valisi Adil Beyefendi'ye gönderilen 12 Kanun-ı sani 1325/25 Ocak 1910 tarihli tahrirat).

²³ "Vilayet Havadisı", *Yeni Edirne*, nr. 308, 1 Şubat 1325/14 Şubat 1910, s. 3

²⁴ "Vilayet Havadisı", *Yeni Edirne*, nr. 314, 15 Şubat 1325/28 Şubat 1910, s. 3.

²⁵ "Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 319, 27 Şubat 1325/12 Mart 1910, s. 3.

²⁶ *Yeni Edirne*, nr. 321, 4 Mart 1326/17 Mart 1910, s. 3.

²⁷ "İane", *Yeni Edirne*, nr. 330, 26 Mart 1326/8 Nisan 1910, s. 3.

²⁸ "İane Komisyonu", *Yeni Edirne*, nr. 336, 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910, s. 2.

²⁹ *Yeni Edirne*, nr. 332, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s. 2.

Mülâhazat	Yekûn-i varidat	
	Kuruş	Para
Taahhüdât-ı şehriyeden	24.731	26
İnanat-ı saireden	22.543	25
Kurban derileri esmanından	6.588	35
Edirne merkez şubesine vuku bulan irsalat meyanında fazla zuhur eden	2	38
Yekûn-i varidat	53.867	4

Yapılan masraflar toplam hasılatından çıkarıldıktan sonra kalan 48.193 kuruş 21 para, Cısır-i Mustafa Paşa'dan Edirne Merkez Şubesi'ne gönderilmiştir.³⁰ Darıdere kazası halkının, 1 Şubat 1910 tarihinden 13 Mart 1911 tarihine kadar topladığı donanma ianesinin miktarı 88.300 kuruş olmuştur.³¹ Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi'ne en çok katkıda bulunan yerlerden bir tanesi İskeçe'dir. İskeçe'deki iane komisyonunun, muhtelif tarihlerde topladığı yardımların miktarı, 1910 yılı haziran ayı itibarıyla 753.357 kuruşa ulaşmıştır.³² İskeçe'de oturan Ermeni vatandaşlar da aralarında topladıkları 667 kuruşu komisyona vermişlerdir.³³ Yine burada farklı zamanlarda düzenlenen müzayedelerle de cemiyete nakdî bağış toplanmaya devam edilmiştir. Midye kazasında da memur ve ahalinin katıldığı bir seçimle, donanma iane komisyonu oluşturulmuştur. Müdde-i Umumi Muavini Avram Efendi, Posta ve Telgraf Müdürü Ziya Efendi, Meclis-i İdare Azası Nikfor Efendi, eşraftan Muma Yorgi ve Hatip İbrahim efendilerden oluşan bu komisyon derhal çalışmalarına başlamıştır.³⁴ Midye'deki memurlar, ahali, köylüler, tüccar ve çiftlik sahiplerinden muhtelif zamanlarda şubeye ayni ve nakdî yardımlar yapılmıştır. Havsa nahiyesinde de donanma için bir iane komisyonu oluşturulmuştur. Yaklaşık 7 aylık süreçte ahali ve memurlar bu komisyona 29.905 kuruş 5 para yardımda bulunmuşlardır. Havsa ahali harman zamanında hasılatı donanmaya ait olmak üzere 43 kile yulaf ekmiştir. Ayrıca komisyona Pavli köyü 23.786, Kayseri köyü 4.680, Hızırca köyü 4.990 ve Burunsuz köyü 2.242 kuruşluk yardımda bulunacaklarını taahhüt etmişlerdir.³⁵ 1910 yılı

³⁰ *Yeni Edirne*, nr. 433, 23 Teşrin-i sani 1326/6 Aralık 1910, s. 3-4.

³¹ "Erkam-ı Hamiyyet", *Vatan*, nr. 66, 21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911, s. 5.

³² "İskeçe İane-i Milliye Komisyonu'ndan", *Yeni Edirne*, nr. 364, 14 Haziran 1326/27 Haziran 1910, s. 3.

³³ "İskeçe Donanma-i Osmani İane Komisyonu'ndan", *Yeni Edirne*, nr. 402, 11 Eylül 1326/24 Eylül 1910, s. 3.

³⁴ "Asar-ı Gayret ve Hamiyyet", *Yeni Edirne*, nr. 430, 16 Teşrin-i sani 1326/29 Kasım 1910, s. 3.

³⁵ "İane", *Yeni Edirne*, nr. 326, 15 Mart 1326/28 Mart 1910, s. 4.

mayıs ayı itibariyle Gümülcine sancağından donanma ianesi olarak gönderilen meblağ ise 146.348 kuruşa ulaşmıştır.³⁶

1911 yılı başlarında cemiyetin İstanbul'daki merkez müdürü tarafından Edirne'ye bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyaret kapsamında Edirne'ye bağlı Çorlu, Lülebergos, Babaeski ve Cısr-i Ergene şubeleri teftiş edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucu, 1911 yılı şubat ayına kadar Çorlu Şubesi'nden 88.880, Lülebergos Şubesi'nden 40.000, Babaeski Şubesi'nden 30.000 ve Cısr-i Ergene Şubesi'nden de 181.500 kuruş yardımda bulunulduğu anlaşılmıştır. Ayrıca söz konusu şubelerdeki tahsil ve irsal hesaplarının gayet düzenli tutulduğu ve şube heyetlerinde görevli şahısların son derece gayretli çalışarak vatansever hizmetler yaptıkları ifade edilmiştir.³⁷

Kurulduğu 30 Eylül 1909 tarihinden 13 Şubat 1911 tarihine kadar sancak şubelerinden, Edirne merkez şubesine gelen iane miktarı aşağıdaki gibidir³⁸:

	Yekûn-i varidat	
	Kuruş	Para
Edirne Sancağı	1.753.576	12
Gümülcine Sancağı	1.365.514	28
Kırkkilise Sancağı	258.218	13
Dedeâğaç Sancağı	233.393	12
Tekfurdağı Sancağı	261.103	11
Gelibolu Sancağı	17.584	28
Yekûn	3.889.390	24

Donanma Cemiyeti'nin 1911 yılında yapılan kongresinde sunulan bir rapora göre Edirne, cemiyete en fazla yardımda bulunan şubelerden bir tanesidir.³⁹ Bunda, bir önceki yıl vilayetten toplanıp cemiyet merkezine gönderilen 3.420.827 kuruş 23 paralık meblağın etkisi büyük olmalıdır. Zira bu para, cemiyetin Edirne Merkez Şubesi'nin 1915'e kadarki süreçte topladığı en büyük yekûnu oluşturmaktadır. Donanma Cemiyeti Edirne Merkez Şubesi'nin kurulduğu 30 Eylül 1909 tarihinden 1915 senesi Eylül

³⁶ "Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonu'ndan", *Yeni Edirne*, nr. 343, 26 Nisan 1326/9 Mayıs 1910, s. 4.

³⁷ "Muhterem Ahalimizin Gayret-i Vatanperveraneleri, Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden", *Yeni Edirne*, nr. 464, 9 Mart 1327/22 Mart 1911, s. 3.

³⁸ "Donanma-i Osmani İane-i Milliye Cemiyeti'nden", *Yeni Edirne*, nr. 456, 9 Şubat 1326/22 Şubat 1911, s. 3.

³⁹ Özçelik, *a.g.e.*, s. 210.

ayı ortalarına kadar, şubenin topladığı bağış miktarı ile yapılan masrafları gösteren tablo aşağıdaki gibidir⁴⁰:

Tarih	Nakdî gelir Kuruş-para	Senet geliri	Toplam	Maaş ve masraf	Merkeze gönderilen
1909	-	1.064.154,02	1.064.154,02	3.270,08	1.060.883,38
1910	3.454.033,15	7.355,20	3.461.388,35	40.561,13	3.420.827,23
1911	1.517.667,7	3.760	1.520.427,7	27.881,11	1.492.545,36
1912	263.597,35	22.694,10	286.292,5	14.184,5	272.108
1913	858.813,38	4.745,20	863.559,18	5.196,30	858.362,28
1914	1.398.129,5	-	1.398.129,5	20.665,10	1.377.463,35
1915	186.199,35	-	186.199,35	14.720,5	163.547,20
Toplam	8.742.595,21	37.555,10	8.780.150,31	126.479,2	8.645.739,19

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, 1912 yılı cemiyetin Edirne Şubesi'nin, genel merkeze en az katkı sağladığı yıldır. Bunda, şüphesiz aynı yılın sonlarına doğru başlayan I. Balkan Savaşı'nın ve savaş esnasında şehrin Bulgar işgaline uğramasının etkisi büyüktür. Bu süreçte vilayetdeki şubeler faaliyet gösterememiştir.⁴¹ Her ne kadar Balkan Savaşı'ndan sonra ve I. Dünya Savaşı yıllarında iane toplama faaliyetlerine devam edilmişse de yaşanan kesinti, çalışmamızın bitiş noktasını oluşturmuş ve şubenin kuruluşundan I. Balkan Savaşı'na kadar olan yılları kaleme alınmıştır. Zira şubenin faaliyette bulunduğu tüm yılları incelemek, bir makale hacmini çok aşan bir uğraş olacaktır. Dolayısıyla Balkan Savaşlarından ve Edirne'nin işgalden kurtarılmasından sonra tekrar canlanan cemiyet faaliyetleri, ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.

A. Cemiyetin Gelir Toplama Yöntemleri

1. Tiyatro Oyunları ve Sinema Gösterimleri

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yardım cemiyetlerinin iane toplama yöntemlerinden biri, cemiyet adına tiyatro ve sinema gösterimleri düzenlenmesiydi. Gösterimlere ait bilet satışından elde edilen meblağ, cemiyetlerin önemli gelir kaynaklarından bir tanesiydi. Ayrıca tiyatro ve sinema salonu gibi kalabalık kamusal mekânlarda fazladan gerçekleştirilen bazı etkinliklerle, mevcut gelirin artırılması mümkün olabilmekteydi. Edirne vilayetinde bulunan tiyatro, bahçe, gazino gibi mekânlarda Donanma Cemiyeti yararına etkinlikler düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, 16 Şubat 1910 Çarşamba akşamı Fevaid Tiyatrosu'nda bir tiyatro

⁴⁰ Gök, *a.g.t.*, s. 213.

⁴¹ Gök, *a.g.t.*, s. 210.

oyunu sergilenmiş ve tiyatrodan elde edilen gelirin %80'i donanma ianesine bırakılmıştır. Geri kalan meblağ ise Kayapa köyündeki iptidai mektebinin inşasına ayrılmıştır. Hınca hınç dolu olan salonunda, askerî mızıkada tiyatro severler için bir konser vermiştir. Ayrıca tiyatro vesilesiyle bir müzayedede gerçekleştirilmiş ve çeşitli eşyalar satışa çıkarılmıştır.⁴² Etkinlikten elde edilen toplam hasılat 26.000 kuruş civarındadır. Masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 20.000 kuruş civarındaki meblağ iane komisyonuna teslim edilmiş olup gelirin 4.908 kuruşu mektep inşaatı için ayrılmıştır.⁴³ Yine aynı mekânda, 26 Eylül 1910 Pazartesi akşamı “Midhat Paşa” isimli oyun, Osmanlı donanması menfaatine sahnelenmiştir.⁴⁴

11 Mart 1910 Cuma günü kadınlara ve 12 Mart 1910 Cumartesi günü erkeklere mahsus olmak üzere, Edirne'deki Reşadiye Bahçesi'nde donanma menfaatine bu kez sinematograf gösterimleri gerçekleştirilmiştir. Bir kez kadınlar için, iki kez de erkekler için düzenlenen sinematograf gösterimleri sonucunda hasılatın toplam miktarı, 4.000 kuruş civarında olmuştur. Gösterim sırasında Tüccar Sabri Bey tarafından müzayedeye konulan bir paket sigara 644 kuruşa kadar alıcı bulmuştur.⁴⁵ Gösterime ait bir bilet ise Karanfiloğlu Semti'ndeki Yanbolulu İsmail Ağa'nın kahvehanesinde müzayedeye konulmuş ve 320 kuruşa satılmıştır.⁴⁶

Kırkkilise'de ve buraya bağlı Babaeski kazasında da Donanma Cemiyeti yararına benzer organizasyonlar gerçekleştirildiğini görmek mümkündür. 7 Ekim 1910 Cuma gecesi Kırkkilise'deki askerî gazinoda Müslüman gençler tarafından bir tiyatro oyunu sahnelenmiştir. Aynı gece askerî bando takımı bir konser vermiş ve bir müzayedede gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikler sonucu donanma için 5.800 kuruş gelir elde edilmiştir.⁴⁷ Babaeski'de yaşayan Rum vatandaşların tertip ettiği bir tiyatro oyunundan

⁴² “Vilayet Havadisı”, *Yeni Edirne*, nr. 310, 6 Şubat 1325/19 Şubat 1910, s. 2.

⁴³ *Yeni Edirne*, nr. 336, 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910, s. 2-3.

⁴⁴ “Donanma-i Osmani Menfaatine”, *Yeni Edirne*, nr. 403, 14 Eylül 1326/27 Eylül 1910, s. 4.

⁴⁵ “Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 317, 22 Şubat 1325/7 Mart 1910, s. 4; “İane”, *Yeni Edirne*, nr. 320, 1 Mart 1326/14 Mart 1910, s. 3; “Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 321, 4 Mart 1326/17 Mart 1910, s. 3.

⁴⁶ “Bir Sinematograf Bileti ‘320’ Kuruştur”, *Yeni Edirne*, nr. 321, 4 Mart 1326/17 Mart 1910, s. 3.

⁴⁷ “Kırkkilise’de: Gayret-i Milliye-Halet-i Ruhîye”, *Yeni Edirne*, nr. 409, 30 Eylül 1326/13 Ekim 1910, s. 1-3.

elde edilen 698 kuruş ise Babaeski Donanma-i Osmani İane Şubesi veznesine teslim edilmiştir.⁴⁸

2. Spor Müsabakaları

Osmanlı Devleti'nde cemiyetlerin ahaliden bağış toplamada kullandığı yöntemlerden bir tanesi de spor müsabakalarıdır. Bu yöntem geleneksel olarak her yıl icra edilen bazı müsabakaların o yılki gelirinin bir kısmının veya tamamının cemiyete bağışlanması şeklinde olabiliyordu. Bunun dışında sadece cemiyet yararına düzenlenen, geleneksel bir nitelik taşımayan spor organizasyonlarına da rastlanıyordu. Edirne vilayetinin gerek merkezinde gerekse bağlı şubelerinde, Donanma Cemiyeti yararına düzenlenen bu türden spor müsabakalarına rastlamak mümkün olmuştur. Bu bağlamda, hasılatı iane-i bahriye ve maarif-i mahallîye ait olmak üzere 25, 26 ve 27 Nisan 1910 tarihlerinde, Hayrabolu'da yarışlar düzenleneceği ilan edilmiştir. Etkinlik kapsamında güreş, at, yaya, merkep ve velospid (bisiklet) yarışları düzenlenecek, eğlenceli oyunlar ve çalgılı müzik icra edilecektir.⁴⁹ Edirne vilayetinde düzenlenmekte olan ve meşhur pehlivanların da katılacağı Kırkpınar Panayırı'nın 1910 yılına ait hasılatının, Donanma Cemiyeti'ne bırakılacağı ahaliye duyurulmuştur.⁵⁰ Donanma Cemiyeti Ortaköy Şubesi'nce idare edilen panayıra, yağışlı havaya rağmen halkın ilgisi büyük olmuş, panayır kapsamında düzenlenen pehlivan güreşleri, at koşusu ve velospid yarışları ilgiyle takip edilmiştir.⁵¹ Yine aynı yıl, Saray'da düzenlenen Balçık Panayırı'nda, Kızanlıklık Mustafa pehlivanının sergilediği kuvvet gösterilerinden sağlanan 434 kuruşluk meblağ, Donanma Cemiyeti'ne teslim edilmiştir.⁵²

Bir sonraki yıl, yani 1911 yılında da benzer faaliyetlerin devam ettiği görülmektedir. Ocak ayında Gümülcine'de bir deve güreşi etkinliği planlandığı ve etkinlik biletlerinin Donanma Cemiyeti yararına satılacağı bilgisi basında yer almıştır.⁵³ Edirne Makabi Jimnastik Cemiyeti'nin nisan ayında gerçekleştireceği jimnastik gösterisinden sağlanacak hasılatın bir

⁴⁸ “Babaeski Donanma-i Osmani İane Şubesinden”, *Yeni Edirne*, nr. 331, 29 Mart 1326/11 Nisan 1910, s. 3.

⁴⁹ “Hayrabolu Müsabakası”, *Yeni Edirne*, nr. 336, 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910, s. 3.

⁵⁰ “Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 339, 17 Nisan 1326/30 Nisan 1910, s. 3.

⁵¹ “Mektup”, *Yeni Edirne*, nr. 346, 3 Mayıs 1326/16 Mayıs 1910, s. 3.

⁵² “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Saray Nahiyesi Heyet-i İdaresinden”, *Yeni Edirne*, nr. 404, 16 Eylül 1326/29 Eylül 1910, s. 2-3.

⁵³ “Gümülcine'de Donanma İanesi Menfaatine Deve Güreşi”, *Yeni Edirne*, nr. 446, 4 Kanun-ı sani 1326/17 Ocak 1911, s. 3.

kısımının Donanma Cemiyeti'ne aktarılacağı, yine basın yoluyla halka duyurulmuştur.⁵⁴ 14 Mayıs 1911 Pazar günü Edirne vilayetinde bir at koşusu düzenlenmiştir. Demirtaş Ovası'nda yapılan bu koşunun hasılatı Donanma Cemiyeti'ne ait olmamakla birlikte, yarışlar esnasında gerçekleştirilen bazı etkinliklerle cemiyete gelir sağlanmıştır.⁵⁵ Etkinliklerden bir tanesi müzayede olup, bundan 1.081 kuruş 30 para gelir elde edilmiştir. Edirne Kale Kumandanlığı'ndan tahsis edilen iki adet askerî otomobil, ahalinin yarış alanına naklini sağlamıştır. Otomobillerin ücretinden toplamda 2.339 kuruş elde edilmiş, bu gelirden benzin ve yağ gibi masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 1.887 kuruş cemiyete bırakılmıştır. Ayrıca söz konusu yarışta birinciliği kazanan Çerkez Ahmed Efendi, Donanma Cemiyeti'ne 1 lira bağışta bulunmuştur.⁵⁶

3. Müzayedeler

Arapça “*artma, çoğalma*” manasına gelen “*ziyade*” den türeyen “*müzayede*” kelimesi, sözlüklerde “*artırma, bir malı kim fazla verirse ona vermek üzere satılığa çıkarma*” şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁷ Müzayede yoluyla satış, II. Meşrutiyet Dönemi'nde cemiyetlerin sıklıkla başvurduğu bir yardım toplama yöntemi olup özellikle cemiyete aynı olarak yapılan bağışların nakde çevrilmesi noktasında önemli yarar sağlıyordu. Bu yöntemle müzayedeye konulan eşya açık artırma suretiyle en fazla miktarı öneren kimseye satılıyor, elde edilen para yardım cemiyetinin sandığına teslim ediliyordu. Edirneliler de Donanma Cemiyeti'ne katkı sağlamak adına kendi inisiyatifleriyle, sık sık müzayedeler düzenlemişler ve bu yöntem kısa zamanda kamusal alanların vazgeçilmez bir bağış toplama yöntemi hâline gelmiştir. Özellikle kahvehaneler bu alanların başında gelmekte olup kahvehane esnafı, müzayede yoluyla donanmaya bağış toplama noktasında âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Örneğin müzayede yoluyla Muradiye Küçük Pazar'daki kahvehanede Osmanlı donanmasını resmeden bir levha 210 kuruşa⁵⁸, Ayşe Kadın'da Rahim Ağa'nın

⁵⁴ “Bir Teşebbüs”, *Yeni Edirne*, nr. 471, 3 Nisan 1327/16 Nisan 1911, s. 2.

⁵⁵ “Vilayet Havadisı, At Koşusu”, *Yeni Edirne*, nr. 480, 4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911, s. 2.

⁵⁶ “Donanma-i Osmani Komisyonundan”, *Vatan*, nr. 68, 5 Mayıs 1327/18 Mayıs 1911, s. 4; “Varaka”, *Vatan*, nr. 69, 13 Mayıs 1327/26 Mayıs 1911, s. 4.

⁵⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, s. 791, 1189; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2010, s. 488.

⁵⁸ “Donanma-i Osmani İane Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 319, 27 Şubat 1325/12 Mart 1910.

kahvehanesinde bir bardak boza 75 kuruş 15 paraya⁵⁹, Sandıkçılar Çarşısı'nda Tahir Ağa'nın kahvehanesinde bir adet kahve fincanı 148 kuruşa⁶⁰, Güzelcebaba kahvehanesinde yeni meskûkâtın (metal para) 20 paralığı 105 kuruşa⁶¹, Muradiye Küçük Pazar'daki Reşid Ağa'nın kahvehanesinde bir nüsha "Kurşun" gazetesi 40 kuruşa⁶² satılmıştır. Lülebergos'da muhacir Osman'ın kahvehanesinde müzayedeye çıkarılan bir fincan sade kahve 81 kuruşa alıcı bulmuştur.⁶³ İskeçe'de ise Salih Efendi'nin kahvehanesinde müzayedeye konulan bir ördek 4.451 kuruşa satılmıştır.⁶⁴

Müzayedelerin gerçekleştirildiği tek mekân kahvehaneler olmayıp, yukarıda ifade edildiği üzere, tiyatro salonları veya düğün sebebiyle insanların bir araya geldiği yerlerde de bu etkinlik yapılabilirdi.⁶⁵ Müzayedelerde maddi değeri yüksek bazı eşyalar satıldığı gibi günlük hayatta kullanılan sıradan eşyaların veya bazen de canlı hayvanların satışı gerçekleşebiliyordu. Edirne yerel basınından elde edilen bilgiler doğrultusunda müzayede çıkarılanlar şu şekilde sıralanabilir: portakal, zeytin, yumurta, karpuz, sigara, sigara ağızlığı, sigara çubuğu, ustura, tabak, mendil, saat, bir demet çiçek, bir bardak süt, üzeri resim işlemeli levha, tablo, kuzu.

4. Kamusal Alanlara Konulan Sandıklar

II. Meşrutiyet Dönemi yardım cemiyetlerinin bir diğer gelir kaynağı, cemiyet adına sandık yoluyla bağış toplamak olmuştur. Özellikle kamusal

⁵⁹ "Müsabaka-i Hamiyyet, Bir Bardak Boza", *Yeni Edirne*, nr. 320, 1 Mart 1326/14 Mart 1910, s. 4.

⁶⁰ "İbraz-ı Hamiyyet", *Yeni Edirne*, nr. 325, 13 Mart 1326/26 Mart 1910, s. 3.

⁶¹ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden", *Yeni Edirne*, nr. 451, 23 Kanun-ı sani 1326/5 Şubat 1911, s. 3.

⁶² "Donanma-i Osmani Komisyonu'ndan", *Vatan*, nr. 68, 5 Mayıs 1327/18 Mayıs 1911, s. 4.

⁶³ "Lülebergos İane-i Milliye Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 331, 29 Mart 1326/11 Nisan 1910, s. 3.

⁶⁴ "İskeçe Donanma-i Osmani İane Komisyonu'ndan", *Yeni Edirne*, nr. 402, 11 Eylül 1326/24 Eylül 1910, s. 3-4.

⁶⁵ Evlenme ve sünnet düğünlerinde yapılan müzayedeler için bkz. "Milli Donanma-i Osmani İane Komisyonu'ndan", *Yeni Edirne*, nr. 339, 17 Nisan 1326/30 Nisan 1910, s. 3; "İbraz-ı Hamiyyet", *Yeni Edirne*, nr. 424, 30 Teşrin-i evvel 1326/12 Kasım 1910, s. 3.

alanlara konulan, asılan veya alanlarda gezdirilen sandıklarla halka, donanmaya her an bağıştta bulunabileceği hatırlatılmaktaydı. Örneğin Edirne merkez kazasının Çöke nahiyesine bağı Hamzabeyli köyünde, cami önüne bir donanma iane sandığı konulmuş ve köy ahalisi sandığa 113 kuruş 24 para bağışlamıştır.⁶⁶ Benzer şekilde 5 Mayıs 1911 Cuma günü Sarayıçi mesiresine asılan sandıktan 48 kuruş 15 para⁶⁷, Eski Cami civarındaki muvakkithane önüne asılan ve bir hafta boyunca burada duran sandıktan 41,5 kuruş çıkmıştır.⁶⁸

5. Kurban Bayramı'nda Toplanan Yardımlar

Osmanlı Devleti'nde özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen savaş ve askerî müdahaleler, toplumda ciddi sıkıntılar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu sıkıntılarla birlikte, devletin içinde bulunduğu zor koşullar altında, kamuoyunda 'kurban kesmenin mi yoksa kurban bedelini orduya bağışlamanın mı daha doğru olduğu' tartışılmaya başlanmıştır. Konu hakkında ağırlık kazanan görüş, kurban kesmek yerine bunun bedelinin orduya sadaka ve yardım olarak verilmesi yönünde olmuştur.⁶⁹ Meşrutiyetin ilanından sonraki süreçte devlet, kurban bedeli veya derisinin kabulü ve toplanması noktasında, dönemin yardım cemiyetlerini devreye sokmuştur. Kuruluşunu müteakip konunun muhatabı büyük oranda Donanma Cemiyeti olurken, ilerleyen yıllarda, özellikle I. Dünya Harbi yıllarında, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de devreye girmiştir.⁷⁰

Konunun Edirne'ye yansımalarına bakıldığında, burada çıkmakta olan *Yeni Edirne* gazetesinin 6 Aralık 1910 tarihli nüshasında, o yıl kesilecek kurbanlar hakkında bir fetva yayımlandığı görülmektedir. Söz konusu fetva ile Kurban Bayramı'nda kurban kesmek yerine kurban bedelinin Donanma Cemiyeti'ne bağışlanmasının caiz ve meşru olduğu halka duyurulmuştur.⁷¹ Bir baş kurban bedeli, bir Osmanlı lirası olarak

⁶⁶ "Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 342, 24 Nisan 1326/7 Mayıs 1910, s. 3.

⁶⁷ "Müzayedeler, İaneler", *Vatan*, nr. 67, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911, s. 3.

⁶⁸ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyetinden", *Vatan*, nr. 69, 13 Mayıs 1327/26 Mayıs 1911, s. 4.

⁶⁹ Ali Şükrü Çoruk, "Bozgunun Gölgesinde Bayramı Yaşamak", *Derin Tarih*, S. 7 (Ekim 2012), s. 86.

⁷⁰ Bkz. Ayşe Zamacı, *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne 2015, s. 107-111.

⁷¹ "Kurbanlar Hakkında Fetva-yı Âli", *Yeni Edirne*, nr. 433, 23 Teşrin-i sani 1326/6 Aralık 1910, s. 3.

belirlenmiştir.⁷² Bununla birlikte söz konusu miktarın altında bağış yapanların bağışları da kabul edilmiştir. Kurban bedelini bağışlamayı tercih eden zümre olarak daha ziyade askerî personel ön plana çıkmaktadır. Nitekim Nizamiye 84. Alay'ın 3. Tabur'unda görevli çeşitli rütbelerden 11 asker, toplamda 732 kuruş kurban bedeli bağışında bulunmuştur.⁷³ 2. Ordu'ya mensup seyyar topçu 10. Alay'ın 27 personeli ise 11 Osmanlı lirası ile 1.009 kuruş bağışlamıştır.⁷⁴ Çoğunluğu Hacı İslam Mahallesi'nden bir grup esnaf ise kurban bedeli olarak topladıkları 930 kuruşu cemiyet sandığına teslim etmişlerdir.⁷⁵

Kurban bedellerinin yanı sıra kesilen kurbanların derilerinin de cemiyet yararına toplandığı görülmektedir. Zaten Donanma Cemiyeti'ne yapılan aynı bağışlar arasında, cemiyet adına toplanan kurban derisi ve boynuzları, en dikkate değer olan kısmı teşkil etmekteydi.⁷⁶ Örneğin Havsa Şubesi'nde, 1909 yılı Kurban Bayramı'nda donanma yararına 358 adet kurban derisi toplanmıştır.⁷⁷ Cısr-i Mustafa Paşa Şubesi ise kurban derisi bedeli olarak Edirne Merkez Şubesi'ne 6.588 kuruş 35 paralık bir meblağ teslim etmiştir.⁷⁸

6. Diğer Yöntemler

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bağış toplama yöntemlerinin dışında Donanma Cemiyeti, bastırıldığı takvim, kartpostal ve haritaların satışından da gelir elde etmekteydi.⁷⁹ Bu bağlamda 1912 yılında cemiyetin

⁷² “Donanma-i Osmanî İane-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 435, 28 Teşrin-i sani 1326/11 Aralık 1910, s. 4.

⁷³ “Kurban Esmasınının Donanma İanesi”, *Yeni Edirne*, nr. 432, 21 Teşrin-i sani 1326/4 Aralık 1910, s. 3.

⁷⁴ “Kurban Esmasınının Donanma İanesi”, *Yeni Edirne*, nr. 433, 23 Teşrin-i sani 1326/6 Aralık 1910, s. 3.

⁷⁵ “Donanma-i Osmanlı İane-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 432, 21 Teşrin-i sani 1326/4 Aralık 1910, s. 3-4.

⁷⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s. 210.

⁷⁷ “İane”, *Yeni Edirne*, nr. 326, 15 Mart 1326/28 Mart 1910, s. 4.

⁷⁸ *Yeni Edirne*, nr. 433, 23 Teşrin-i sani 1326/6 Aralık 1910, s. 3-4.

⁷⁹ Özçelik, *a.g.e.*, s. 216-217.

Kırkkilise⁸⁰, Cisir-i Mustafa Paşa⁸¹ ve Edirne merkez⁸² şubelerinden harita bedeli olarak 10'ar kuruşluk ücret gönderilmiştir. Kartpostal bedeli olarak ise Edirne Merkez Şube'den ilk olarak 139 kuruş 20 para⁸³ ve ikinci olarak 743 kuruş 20 para⁸⁴, Vize Şubesi'nden 40 kuruş⁸⁵, Çorlu Şubesi'nden 10 kuruş⁸⁶ ve Cisir-i Mustafa Paşa Şubesi'nden 10 kuruş⁸⁷ ödenmiştir.

B. Cemiyete Yardımda Bulunan Toplumsal Kesimler

1. Askerler

Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi'ne belki de en fazla nakdî yardımda bulunan iki kesim, bölgede bulunan askerler ve memurlar olmuştur. Askerler, maaşlarından belli oranlarda yapılan kesintiler veya birer aylık maaşlarını cemiyete bağışlamak suretiyle donanma ianesine katkıda bulunmuşlardır. Maaşlardan yapılan kesinti oranı genelde aylık %1 oranındaydı. Taahhüt durumuna göre kesinti süresi kişinin askerliği süresince veya ömür boyu devam edebiliyordu. Örneğin 2. Ordu'ya mensup Ermenek Redif Taburu'ndan Kâtip Mahmud Nedim, Yüzbaşı Veli, Mülazım-ı Evvel Hacı Mustafa Fehmi efendiler, maaşlarının %1'ini "*mâdâme'l-hayât*" yani yaşadıkları müddetçe Osmanlı donanması yararına terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Yine 2. Ordu Seyyar Topçu Obüs Alayı'ndan Sandıklılı Abdullah oğlu Ahmed Efendi, askerliğini bitirinceye kadar donanmaya aylık 1 mecdiye vermeyi taahhüt etmiş ve bu parayı düzenli bir şekilde cemiyet sandığına teslim etmiştir.⁸⁸

⁸⁰ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.279, 11 Mart 1328/24 Mart 1912, s. 5.

⁸¹ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.358, 29 Mayıs 1328/11 Haziran 1912, s. 5.

⁸² "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.372, 12 Haziran 1328/25 Haziran 1912, s. 5.

⁸³ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.282, 14 Mart 1328/27 Mart 1912, s. 5.

⁸⁴ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.286, 18 Mart 1328/31 Mart 1912, s. 4.

⁸⁵ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.373, 13 Haziran 1328/26 Haziran 1912, s. 5.

⁸⁶ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.378, 18 Haziran 1328/1 Temmuz 1912, s. 4.

⁸⁷ "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.378, 18 Haziran 1328/1 Temmuz 1912, s. 4.

⁸⁸ "Müsabaka-i Hamiyyet", *Yeni Edirne*, nr. 381, 24 Temmuz 1326/9 Ağustos 1910, s. 1; "Donanma-i Osmani İlane-i Milliye Cemiyeti'nden", *Yeni Edirne*, nr. 456, 9 Şubat 1326/22 Şubat 1911, s. 3; "Donanma-i Osmani Cemiyet-i

Maaş bağıışı ise genelde 12 aylık taksitler şeklinde tahsil ediliyordu. Bununla birlikte bazı askerlerin maaşlarını daha kısa taksitler hâlinde veya tek seferde bağıışladıkları da oluyordu. Bu konuda Edirne Redif Fırkası'nı teşkil eden 16 taburda görevli erkân, ümera ve zabitan, örnek gösterilebilecek davranışlarda bulunmuşlardır. Bu askerler, neredeyse cemiyetin teşekkülünden beri, maaşlarının %1'ini cemiyete vermektedirler. Böylece 1910 yılının mart ayında ödedikleri miktar yaklaşık 19.300 kuruşa ulaşmıştır. Bir ay sonra yaptıkları yardımla birlikte toplam bağıış miktarı 42.000 kuruşa kadar yükselmiştir. Fırkadaki ümera ve zabitan, maaşlarındaki kesintiye ek olarak birer maaşlarını da (4 taksitle) cemiyete vermeyi taahhüt etmişlerdir.⁸⁹ Benzer şekilde Çorlu'daki 7. Süvari Alayı'na mensup ümera ve zabitan da maaşlarından yapılan %1'lik kesinti haricinde birer maaşlarını, 3 veya 4 taksit hâlinde donanma ianesine bırakmışlardır. Bu suretle 34.842 kuruş 10 paralık bir meblağ birikmiştir.⁹⁰ Piyade 10. Alay'ın 1. Taburu'nun 2. Bölük efradı⁹¹, Sultanyeri kazası Jandarma Bölüğü mensupları⁹², 2. Edirne Hudut Bölüğü zabıt ve efradı⁹³ da birer maaşlarını tek seferde veya taksitle donanma ianesine bağıışlayan askerî personel arasında bulunmaktaydı. Aynı bölük, 1912 yılı başlarında, yine maaşlarından kesilen toplam 46.464 kuruşluk bir meblağı, donanma ianesi olarak bağıışlamışlardır.⁹⁴ Rütbelerinin terfi etmesinden dolayı maaşları artan ve bu maaş farkını donanma ianesine bağıışlamak inceliğinde bulunan duyarlı askerlerin varlığından da bahsetmek mümkündür.⁹⁵

Muhteremesinden", *Vatan*, nr. 66, 21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911, s. 6; "Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden", *Vatan*, nr. 70, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, s. 4.

⁸⁹ "İane-i Bahriye", *Yeni Edirne*, nr. 272, 8 Teşrin-i evvel 1325/21 Ekim 1909, s. 2; "İane İrsalati", *Yeni Edirne*, nr. 315, 18 Şubat 1325/3 Mart 1910, s. 4; "İane", *Yeni Edirne*, nr. 330, 26 Mart 1326/8 Nisan 1910, s. 3.

⁹⁰ "Donanma-i Osmani Çorlu Şubesi'nden", *Yeni Edirne*, nr. 339, 17 Nisan 1326/30 Nisan 1910, s. 4.

⁹¹ "Eser-i Hamiyyet", *Yeni Edirne*, nr. 317, 22 Şubat 1325/7 Mart 1910, s. 3.

⁹² "Koşukavak Donanma-i Osmani Cemiyeti'nden", *Yeni Edirne*, nr. 439, 14 Kanun-ı evvel 1326/27 Aralık 1910, s. 3.

⁹³ "Fedakâr Vatanperver Askerlerimiz", *Yeni Edirne*, nr. 491, 12 Haziran 1327/25 Haziran 1911, s. 3.

⁹⁴ "Donanma, Edirne'de Askerlerimiz", *Tanin*, nr. 1.279, 11 Mart 1328/24 Mart 1912, s. 5.

⁹⁵ Bkz. "Müzayedeler, İaneler", *Vatan*, nr. 67, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911, s. 3.

Talim süreleri boyunca harcamadıkları maaşlarını, terhis olmalarını müteakip kısmen veya tamamen Donanma Cemiyeti'ne bağışlayan askerler de bulunmaktaydı. Koşukavak Redif Taburu'nda görevli 25 nefer, biriktirdikleri 306,5 kuruşluk maaşı, terhisleri sonrası donanma ianesine bağışlamışlardır.⁹⁶ Yine Keşan Redif Taburu'ndan olup talim için Edirne'ye gelen 30 nefer, terhislerinden sonra donanma ianesine 70 kuruşluk yardımda bulunmuşlardır.⁹⁷ Bunların dışında münferiden veya topluca yapılan asker yardımlarının örneklerini çoğaltmak mümkündür.⁹⁸ Ayrıca donanma yardımında bulunan askerler arasında gayrimüslim askerler de bulunmaktaydı.⁹⁹

Ordu mensuplarının maaşlarından yaptıkları feragat haricinde, Donanma Cemiyeti'ne bağış toplamak üzere çeşitli faaliyetlerde buldukları da görülmektedir. Bunların başında, müzayede yoluyla bazı eşyaların donanma yararına satılması faaliyeti gelmektedir. Yukarıda örneklendiği üzere, Edirneli siviller toplu hâlde buldukları ortamları bir vesile bilerek, sık sık düzenledikleri müzayedelerle donanma ianesi toplamışlardır. Osmanlı donanması için fazladan bağış sağlayabilmek adına, aynı teşebbüsün askerler tarafından da icra edildiğini görebilmekteyiz. Konu hakkında örnek vermek gerekirse; Piyade 11 Alay'ın 1. Taburu'nun 4. Bölük efradı bir kahve fincanının müzayedesinden 160 kuruş¹⁰⁰, Süvari 8 Alay mülazımlarından İsmail Efendi'nin hediye ettiği bir tablonun müzayedesinden yaklaşık 5.800 kuruş¹⁰¹, 4. Maksim Mitralyöz Bölüğü Serçavuşu Kırcaalili Mustafa Efendi tarafından verilen bir adet portakalın

⁹⁶ “Vatanperverlik, Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 462, 2 Mart 1327/15 Mart 1911, s. 3.

⁹⁷ “Müsabaka-i Hamiyyet ve Gayret-i Vatanperverane, Donama-i Osmani İane-i Milliye Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 466, 16 Mart 1327/29 Mart 1911, s. 3-4.

⁹⁸ “Müsabaka-i Hamiyyet, Donanma-i Osmani İane-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 456, 9 Şubat 1326/22 Şubat 1911, s. 3; “Şayan-ı İftihar-ı Me'sere-i Hamiyyetperverane”, *Yeni Edirne*, nr. 483, 14 Mayıs 1327/27 Mayıs 1911, s. 2; “Muavenet-i Vatanperverane”, *Yeni Edirne*, nr. 486, 25 Mayıs 1327/7 Haziran 1911, s. 3; “Müzayedeler, İaneler”, *Vatan*, nr. 67, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911, s. 3; “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Vatan*, nr. 70, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, s. 4.

⁹⁹ “Muavenet-i Vatanperverane”, *Yeni Edirne*, nr. 486, 25 Mayıs 1327/7 Haziran 1911, s. 3.

¹⁰⁰ “Asker Hamiyyeti”, *Yeni Edirne*, nr. 331, 29 Mart 1326/11 Nisan 1910, s. 3.

¹⁰¹ “Kırkkilise'de: Gayret-i Milliye-Halet-i Ruhiye”, *Yeni Edirne*, nr. 409, 30 Eylül 1326/13 Ekim 1910, s. 1-3.

müzayedesinden 152 kuruş¹⁰², Ağır Sahra Taburu'nda görevli Baytar Yüzbaşı İzzet Efendi'ye ait gümüş kırbacın müzayedesinden 287 kuruş¹⁰³, Ağır Topçu 6. Alay 1. Bölük'ten Yüzbaşı Şükrü Efendi'nin verdiği 1 adet sigaranın müzayedesinden 540 kuruş¹⁰⁴ elde edilmiştir. Benzer şekilde Kırkkilise'de bulunan, Nizamiye 20. Alay 3. Tabur 4. Bölük 2. Sıhhiyesi'nden Onbaşı Hüseyin Efendi'nin donanma yararına müzayedeye koyduğu portakal ve sigaradan 370 kuruş 34 para gelir elde edilmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca Edirne Harita Heyeti askerlerinin kendi aralarında müzayedeye çıkardıkları bir kurşun kalemden 154 kuruş gelir sağlanmıştır.¹⁰⁶ Toplanan paralar Donanma Cemiyeti'ne ait iane komisyonlarına teslim edilmiştir.

2. Memurlar

Ordu mensuplarına ek olarak, Donanma Cemiyeti'ne nakdî gelir temin eden bir diğer önemli kesim mülki personel olmuştur. Kuruluşundan kısa bir müddet sonra Edirne'deki resmî dairelerde görev yapan personelin Donanma Cemiyeti'ne yardımları başlamıştır. Memur ve kâtiplerden oluşan bu personel, maaşlarının %1'i ve %2'si oranında cemiyete aylık bağışta bulunmayı taahhüt etmişlerdir.¹⁰⁷ 1910 yılı başlarında Midye'de görevli memurlar, 12 taksitte ödenmek üzere, toplam tutarı 19.000 kuruşa ulaşan birer maaşlarını donanma ianesine bağışlamışlardır.¹⁰⁸ 1911 yılının haziran ayından 1912 yılı martına kadarki süreçte ise, Midyeli memurlar kaza ahalisiyle birlikte, toplam 6.400 kuruş 30 para donanma ianesi vermeyi taahhüt etmişler ve bu meblağın 1.000 kuruşunu göndermişlerdir.¹⁰⁹ Havsa'da görevli memurların da maaşlarının %1'ini donanma ianesine bağışladıkları duyurulmuştur.¹¹⁰ Ek olarak isminin ilan

¹⁰² “Donanma-i Osmani İane-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 459, 20 Şubat 1326/5 Mart 1911, s. 3.

¹⁰³ “Müsabaka-i Hamiyyet”, *Yeni Edirne*, nr.492, 15 Haziran 1327/28 Haziran 1911, s. 3.

¹⁰⁴ “Var Olsun Erbab-ı Hamiyyet ve Fütüvvet”, *Yeni Edirne*, nr. 494, 22 Haziran 1327/5 Temmuz 1911, s. 3.

¹⁰⁵ “Donanma-i Osmani Cemiyet-i Muhteremesinden”, *Vatan*, nr. 66, 21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911, s. 6.

¹⁰⁶ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Vatan*, nr. 70, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, s. 4.

¹⁰⁷ “Vilayet Havadisi”, *Yeni Edirne*, nr. 270, 28 Eylül 1325/11 Ekim 1909, s. 2.

¹⁰⁸ “Mektup”, *Yeni Edirne*, nr. 322, 6 Mart 1326/19 Mart 1910, s. 2.

¹⁰⁹ “Var Olsun Erbab-ı Hamiyyet ve Fütüvvet”, *Yeni Edirne*, nr. 499, 10 Temmuz 1327/23 Temmuz 1911, s. 2.

¹¹⁰ “İane”, *Yeni Edirne*, nr. 326, 15 Mart 1326/28 Mart 1910, s. 4.

edilmesini istemeyen bir memurun, maaşının %1'ini sürekli olarak donanma ianesine bıraktığı haberi yerel basında yer almıştır.¹¹¹

Maaş bağıışı veya kesintisi katkıları dışında, tıpkı askerî personelde olduğu gibi, memurlar da donanma yararına farklı gelir getirici faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan bir tanesinde, telgraf muharebe memurlarından Emin Efendi'nin hediye ettiği kadife üzerine işlenmiş bir maşallah levhası, çıkarıldığı müzayedede 2.253 kuruş 30 paraya alıcı bulmuştur.¹¹² Benzer şekilde İnöz (Enez) eytam müdürü donanma ianesi olarak 1 adet kordonlu gümüş cep saati bağışlamış, bu saatin müzayedesinden 65 kuruş elde edilmiştir.¹¹³ İskeçe deavi vekillerinden Mustafa Efendi'nin Edirne askerî heyetine hediye ettiği 1 adet kılıç için piyango çekilişi yapılmış ve 1.250 kuruş gelir elde edilmiştir.¹¹⁴ Belediye çavuşlarından Ali Efendi ise, donanma yararına sattığı sigara kağıtlarından elde ettiği geliri komisyon sandığına teslim etmiştir.¹¹⁵

Düsturlar, kabul edilen kanunlar, nizamlar, muahedeler, genele ilişkin meseleler ve irade-i seniyyeleri toplamak ve neşretmek üzere hazırlanan metinler olup bunların basım ve ciltlenmesinden sorumlu kurum Donanma Cemiyeti idi. Cemiyet bastırılmış olduğu Düsturları abonelerine para ile veya bedava olarak göndermekteydi. Bu bağlamda II. tertip olarak basılan birinci cilt Düstur'dan 10.000 adet basılmıştır.¹¹⁶ Edirne vilayeti polis müdüriyetinde görevli polis memurları da daireleri adına cemiyete gönderdikleri 27 kuruş mukabilinde, 1912 yılında basılan bu yayını satın almışlardır.¹¹⁷ Cemiyetin Hayrabolu Şubesi de aldığı beş adet Düstur'un bedelini merkez-i umumiye göndermiştir.¹¹⁸

¹¹¹ "Vatanperverlik", *Yeni Edirne*, nr. 485, 22 Mayıs 1327/4 Haziran 1911, s. 2.

¹¹² "Donanma İanesi ve Müzayede-i Hamiyyetperverane", *Yeni Edirne*, nr. 324, 11 Mart 1326/24 Mart 1910, s. 2.

¹¹³ "Müzayedeler, İaneler", *Vatan*, nr. 67, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911, s. 3.

¹¹⁴ "Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 336, 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910, s. 3.

¹¹⁵ "Vatanperverlik", *Yeni Edirne*, nr. 487, 29 Mayıs 1327/11 Haziran 1911, s. 3.

¹¹⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s. 181.

¹¹⁷ BOA, *DH.EUM.LVZ.*, 10/25 (Edirne vilayeti Polis Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen 15 Nisan 1328/18 Nisan 1912 tarihli tahrirat).

¹¹⁸ "Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumisinden", *Tanin*, nr. 1.334, 5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912, s. 4.

3. Kadınlar

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti'nde kadınların önceki dönemlere nazaran toplumsal hayatta daha fazla etkin olduğu bir süreçtir. Kendisine tanınan yeni haklar ve eğitim imkânlarının sonucunda sosyal ve iktisadi yaşamda faal bir rol üstlenmeye başlayan kadınlar, bu dönemde bizzat kendilerinin kurduğu yardım cemiyetleri etrafında örgütlenmişlerdir. Bununla birlikte dönemin diğer yardım cemiyetlerine de katkı sunmaktan geri durmamışlardır. Özellikle askerî yardımı gaye edinen dönemin yarı resmî cemiyetlerinin kadınlar şubelerini meydana getirerek bunlar için yardım faaliyetleri düzenlemişlerdir. Benzer örgütlenmelerin Edirne vilayeti sınırları içinde de gerçekleştiği görülmektedir. Zira yerel basındaki bir haberden Donanma-i Osmani İskeçe Şubesi'nde bir "muhadderat" yani kadınlar şubesinin kurulduğu öğrenilmektedir. Bu şube 1910 yılı başlarında Donanma Cemiyeti için 32.774 kuruş iane toplamıştır.¹¹⁹ Gümülcine'de de mutasarrıf Kazım Bey'in annesinin başkanlığında kadınlardan müteşekkil bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon cemiyet yararına bir bağış toplama faaliyeti yürütmüştür. Bu faaliyete Gümülcine'de görevli bazı mülki personel ile yöre eşrafının eşleri ve anneleri katılmış ve toplam 1.988 kuruş bağış toplanmıştır.¹²⁰ Paşmaklı'daki Donanma-yı Osmani komisyonuna hizmet etmek amacıyla, burada bir hanımlar şubesi oluşturulmuştur. Ahi Çelebi Bidayet Mahkemesi Ceza Reisi'nin hanımı Afet Hanım başkanlığında kurulan bu şube, donanma yararına 1.499 kuruş iane toplamıştır.¹²¹ Cısr-i Ergene Redif Alayı Kumandanı Kaymakam Cavid Bey'in eşinin başkanlığından oluşturulan *Millî Donanma-i Osmani İanesi Cemiyet-i Nisvaniyesi* ise altı ay zarfında topladığı 4.069 kuruş 30 parayı iane komisyonuna teslim etmiştir.¹²²

Edirneli hanımlar 21 Şubat 1910 Pazartesi günü, İnas Rüşdiye Mektebi'nde Osmanlı donanmasına yardım için bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda Kadirî Şeyhi merhum Ahmed Efendi'nin 7-8 yaşlarındaki kızı küçük Yegâne tarafından, katılanları galeyana getiren, etkili bir konuşma yapılmıştır. Konuşmayı müteakip donanma yararına 8.900 küsür kuruş ile

¹¹⁹ *Yeni Edirne*, nr. 316, 20 Şubat 1325/5 Mart 1910, s. 3.

¹²⁰ "Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 319, 27 Şubat 1325/12 Mart 1910, s. 3.

¹²¹ "Ahi Çelebi'den", *Yeni Edirne*, nr. 346, 3 Mayıs 1326/16 Mayıs 1910, s. 4.

¹²² "Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 368, 24 Haziran 1326/7 Temmuz 1910, s. 3.

muhtelif cinste eşya toplanarak iane komisyonuna teslim edilmiştir.¹²³ Kısa bir müddet sonra aynı yerde, mektebin idarecileri ve eğitimcileri tarafından, bir toplantı daha düzenlenmiştir. Başkanlığını Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Cemal Bey'in eşinin¹²⁴ yaptığı bu toplantının amacı; ülke savunmasında donanmaların varlığının ne kadar büyük önem ve yarara sahip olduğunu vurgulayarak, Edirneli hanımları Donanma Cemiyeti yararına destek olmaya çağırıyordu. Toplantı esnasında gerek öğretmenler gerekse öğrenciler bu maksada yönelik konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Mektebin muallime-i evveli Ferdiyye Hanım, donanmaya yardım için çalışmakta olan fedakâr asker ve öğrencileri örnek göstererek, Edirneli hanımlara şöyle seslenmiştir: "... biz de elbisemizden ve husûsât-ı sâiremizden kısarak ve hevâî masraflardan sarf-ı nazar ederek bağrına basıp havasını teneffüs ettiğimiz ecdâdımızın şehâdet kanlarıyla yoğurulmuş olan sevgili vatanımızın muhâfaza ve selâmeti için elimizden geldiği kadar îâneye çalışalım. Süsümûze sarfedeceğimiz paraları bu emri hayra hasır edelim. Vatanımız teâlî etsin millet selâmet bulsun..."¹²⁵ Cemal Bey'in eşi inas mektebindeki bu toplantıdan sonra belediye dairesinde, Edirne'deki yabancı ailelere mensup hanımların da katıldığı bir balo düzenlemiştir. Her iki etkinlik esnasında cemiyet yararına piyango çekilişi gerçekleştirilmiştir.¹²⁶

Yukarıdaki çalışmaların haricinde, Edirne'nin Çokalca Mahallesi'nden Sıdika Hanım, "birkaç fakir kadının nafakalarından kesmek suretiyle" toplanan 16,5 kuruşu, cemiyetin iane komisyonu veznesine teslim etmiştir.¹²⁷ İstasyon Karaağacı'ndaki farklı unsurlardan hanımların topladığı 882 kuruş, doğrudan İstanbul'daki merkez iane komisyonuna gönderilmiştir.¹²⁸ Ayrıca İpsala nahiyesi hanımlarının desteğiyle hazırlanan ve aralarında köylü hanımların elışı ürünlerinin de mevcut olduğu 884 parça eşya, Edirne Merkez Şubesi'ne gönderilmiştir.¹²⁹ *Yeni Edirne* gazetesinin imtiyaz sahibi ve müdürü olan Şevket Bey'in validesi

¹²³ "Edirne Nisvanının Hamiyyeti", *Yeni Edirne*, nr. 312, 11 Şubat 1325/24 Şubat 1910, s. 3.

¹²⁴ Gazetede ismi belirtilmemiştir.

¹²⁵ "İane", *Yeni Edirne*, nr. 320, 1 Mart 1326/14 Mart 1910, s. 3-4.

¹²⁶ "Piyango Keşidesi", *Yeni Edirne*, nr. 406, 20 Eylül 1326/3 Ekim 1910, s. 4.

¹²⁷ "Millî Donanma-i Osmani İane Komisyonundan", *Yeni Edirne*, nr. 343, 26 Nisan 1326/9 Mayıs 1910, s. 4.

¹²⁸ "Edirne Nisvan-ı Muhteremesinin Bir Teşebbüs-i Ulvisi", *Yeni Edirne*, nr. 310, 6 Şubat 1325/19 Şubat 1910, s. 3.

¹²⁹ "Donanma-i Osmani Komisyonu'ndan", *Vatan*, nr. 68, 5 Mayıs 1327/18 Mayıs 1911, s. 4.

Hacı Hanım da, donanma ianesi olarak hasat zamanı 50 Osmanlı lirası bağışlamayı taahhüt etmiştir.¹³⁰

4. Öğrenciler

Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi'ne hemen her kesimden olduğu gibi öğrencilerden de destek gelmiştir. Öğrenciler arasından cemiyete nakdî bağış yapanlar varsa da en çok yaygınlık gösteren yardım toplama eylemi, müzayede yoluyla eşya satışı olmuştur. Bu bağlamda Lülebergos Rüşdiye Mektebi öğrencileri cemiyete 28 kuruş 30 para yardımda bulunmuşlardır.¹³¹ Edirne Askerî Rüşdiye ve İdadi mektepleri öğrencileri de aralarında topladıkları 870,5 kuruşu donanma ianesine bağışlamışlardır. Aynı öğrencilerin bir altın yüzüğü ve sulu boya yapılmış bir resmi donanma yararına müzayedeye koymaları sonucu 386 kuruş gelir hasıl olmuştur.¹³² Yine Askerî İdadi Mektebi öğrencisi Mehmed Şefik Efendi'nin yaptığı ve cemiyet yararına bağışladığı tablosu, yapılan müzayedede 857 kuruşa kadar yükselmiştir.¹³³ Benzer şekilde Mekteb-i Sultani 2. sınıf öğrencilerinin Namık Kemal'in bir resmini kendi aralarında müzayedeye çıkarmaları sonucu resim 370 kuruşa alıcı bulmuştur.¹³⁴ Edirne Mülkiye Mektebi 2. sene öğrencisi Behzad ise *Yeni Edirne* gazetesi sahibi Şevket Bey'e bir mektup göndererek, harçlıklarından biriktirdiği para ile aldığı yazı takımının gazete aracılığıyla müzayedeye konulmasını istemiştir. Öğrencinin isteği yerine getirilmiş ve yazı takımı gazete idarehanesinde müzayedeye çıkarılmıştır.¹³⁵ Edirne Mekteb-i Sultanisi öğrencilerinden Lütfullah ve Mehmed Arif efendiler de müzayedeye koydukları bir albümü 146 kuruşa satabilmişlerdir.¹³⁶

¹³⁰ “Edirne Nisvanının Hamiyeti”, *Yeni Edirne*, nr. 312, 11 Şubat 1325/24 Şubat 1910, s. 3.

¹³¹ “Lülebergos İane-i Milliye Komisyonundan”, *Yeni Edirne*, nr. 332, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s. 2.

¹³² “Müsabaka-i Hamiyet”, *Yeni Edirne*, nr. 492, 15 Haziran 1327/28 Haziran 1911, s. 3.

¹³³ “Donanma İanesi ve Timsal-i Muavenet”, *Yeni Edirne*, nr. 408, 28 Eylül 1326/11 Ekim 1910, s. 3.

¹³⁴ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Vatan*, nr. 70, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, s. 4.

¹³⁵ “Nevhat ve İhtisat-ı Masumane”, *Yeni Edirne*, nr. 326, 15 Mart 1326/28 Mart 1910, s. 2; “Yazı Takımı”, *Yeni Edirne*, nr. 332, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s. 3.

¹³⁶ “Müzayedeler, İaneler”, *Vatan*, nr. 67, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911, s. 3.

5. Köylüler

Edirne vilayeti dahilindeki köyler, yaptıkları ayni ve nakdî yardımlarla ve bağış taahhüdünde bulunmak suretiyle, Donanma Cemiyeti'ne büyük teveccüh göstermişlerdir. Köylülerin cemiyete yaptıkları ayni yardımlar çoğunlukla zahire bağışı şeklinde olmaktadır. Nitekim 1910 yılının hasat zamanında pek çok köy, Donanma Cemiyeti'ne zahire bağışında bulunmuştur. Zahirelerden sağlanan bedel, iane sandığına aktarılmıştır.¹³⁷ Babaeski kazasına bağlı Mandıra köyü ahalisi, hasat zamanı satıştan elde edilecek geliri Donanma Cemiyeti'ne ait olmak üzere topraklarına 200 kile tohum ekmiştir.¹³⁸ Belde Müftüsü Ahmed Nuri Efendi, merkez Kaymakamı Behçet Bey ve Nahiye Müdürü Remzi Efendi'nin gayretleriyle, Ada nahiyesi köyleri de seve seve donanma ianesine iştirak edeceklerini, aynen ve nakden yardım taahhüdünde bulunacaklarını açıklamışlardır.¹³⁹

Cemiyete yardım eden köyler noktasında, Havsa nahiyesi ön plana çıkmaktadır. Nahiyede, harman zamanında hasılatı donanmaya ait olmak üzere 43 kile yulaf ekilmiştir. Buradaki köylerden Pavli köyü 23.786, Kayseri köyü 4.680, Hızırca köyü 4.990 ve Burunsuz köyü 2.242 kuruşluk yardımda bulunacaklarını taahhüt etmişlerdir.¹⁴⁰ 1911 yılında, merkezi Havsa'ya bağlı Pavli köyü olmak üzere Sazlı Malkoç, Kayseri, Kadı, Çongara (?), Sultanşah, Bildır, Tahal, Akarca ve Danişmend köylerinden oluşan bir Donanma İane Şubesi tesis edilmiştir. Bu şube herhangi bir yerden talimat alınmaksızın, tamamen söz konusu köylerdeki ahalinin kendi istek ve iradesiyle oluşturulmuştur. Edirne Merkez Şubesi Müdürü'nün bölgeye gönderilmesinin ardından, Pavli köyü camisinde bir araya gelen ahali aralarında reis, sandık emini, kâtip ve aza seçmek suretiyle çalışmalarına başlamışlardır.¹⁴¹

Midye kazası köyleri de donanmaya yardım için başlatılan seferberliğe katkıda bulunacaklarını beyan etmişlerdir. Buradaki Hamidiye köyünün ahalisi 3.900 kıyye, Urgan köyünün ahalisi ise 5.250 kıyye kömürü

¹³⁷ *Yeni Edirne*, nr. 468, 23 Mart 1327/5 Nisan 1911, s. 4.

¹³⁸ “Muhterem Ahalimizin Gayret-i Vatanperveraneleri, Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 464, 9 Mart 1327/22 Mart 1911, s. 3.

¹³⁹ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nden”, *Yeni Edirne*, nr. 393, 19 Ağustos 1326/1 Eylül 1910, s. 3.

¹⁴⁰ “İane”, *Yeni Edirne*, nr. 326, 15 Mart 1326/28 Mart 1910, s. 4.

¹⁴¹ *Yeni Edirne*, nr. 491, 12 Haziran 1327/25 Haziran 1911, s. 3.

Donanma Cemiyeti Midye Şubesi'ne bağışlamayı taahhüt etmişlerdir.¹⁴² Süleyman Bağçe köyünün sakinleri ise 1911 yılı temmuz ve ağustos aylarında ödenmek üzere donanma ianesine 1.000 kuruş vermeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁴³ Midye'deki Ayabavlas Çiftliği Müdürü Kırkor Kanakiryan Efendi de donanma ianesi olarak 1.500 kıyye kömür bağışlamıştır.¹⁴⁴

6. Edirne Esnafı

Edirneli esnaf da Donanma Cemiyeti'ne yardım etme noktasında aktif rol oynayan bir başka kesimdir. Esnafın sergilediği yardımlaşma ve dayanışma eylemlerine örnek olarak, Edirne'deki helvacı esnafının şehrin önde gelen şeyhleriyle birlikte cemiyet yararına 1.071 kuruş 10 para bağış toplaması gösterilebilir.¹⁴⁵ Ayrıca Mösyö Corci, Eski Cami civarından açtığı eğlenceli endaht (atış) taliminden 24 saatlik süreçte kazandığı geliri Donanma Cemiyeti'ne bağışlamıştır.¹⁴⁶ Edirne'deki fesçi esnafı da Donanma Cemiyeti için oluşturulan toplumsal desteğin birer numuneleri olmuştur. Edirne Bat Pazarı'ndan fesçi Yasef pazar ve pazartesi günleri, Yedi Yol Ağzı'ndaki fesçi Yoda ise pazardan cumaya kadar kalıplayacağı bütün feslerin hasılatını cemiyete bırakacaklarını duyurmuşlardır.¹⁴⁷ Hastane civarındaki inşaatta çalışan dülgerler de aralarında müzayedeye çıkardıkları bir bardak süttten 100 kuruş elde ederek bunu iane komisyonuna teslim etmişlerdir.¹⁴⁸ Bunların haricinde kahvehane işleten esnafın özellikle müzayedeler yoluyla cemiyete ciddi bir desteği olmuştur ki bu konu hakkında yukarıda bilgi verilmişti.

¹⁴² “Hidmet-i Vatanperveraneleri Takdir Olunur”, *Yeni Edirne*, nr. 190, 8 Haziran 1327/21 Haziran 1911, s. 3; “Beyan-ı Takdir ve Teşekkür”, *Yeni Edirne*, nr. 498, 6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911, s. 3.

¹⁴³ “Var Olsun Erbab-ı Hamiyyet ve Fütüvvet”, *Yeni Edirne*, nr. 494, 22 Haziran 1327/5 Temmuz 1911, s. 3.

¹⁴⁴ “Muavenet-i Vatanperverane”, *Yeni Edirne*, nr. 498, 6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911, s. 2.

¹⁴⁵ “İane”, *Yeni Edirne*, nr. 310, 6 Şubat 1325/19 Şubat 1910, s. 3.

¹⁴⁶ “Donanma Menfaatine Endaht Tecrübesi”, *Yeni Edirne*, nr. 401, 9 Eylül 1326/22 Eylül 1910, s. 3.

¹⁴⁷ “Donanma İanesi”, *Yeni Edirne*, nr. 413, 9 Teşrin-i evvel 1326/22 Ekim 1910, s. 3; “Müsabaka-i Hamiyyet”, *Yeni Edirne*, nr. 424, 30 Teşrin-i evvel 1326/12 Kasım 1910, s. 3.

¹⁴⁸ “Müsabaka-i Hamiyyet”, *Yeni Edirne*, nr. 331, 29 Mart 1326/11 Nisan 1910, s. 3.

C. Tayyare İanesi

Donanma Cemiyeti, her ne kadar dönemin Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla kurulmuş olsa da orduda bir tayyare filosu kurulması yönünde de gayretleri olan bir oluşumdur. Uçağın XX. yüzyılın başlarında icat edilmesinden kısa bir müddet sonra, bu yeni buluşun orduların savaşlarda kullanabileceği bir hava unsuruna dönüşebileceği öngörüsü ortaya çıkmıştı. Nitekim Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların Türklere karşı kullandıkları uçaklarla, bu öngörü gerçeğe ulaşmıştır. Dünya havacılık tarihinde bir ilk olma özelliğini taşıyan savaşta, İtalyanlar Osmanlı mevzileri üzerinde askerî keşif uçuşları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, uçak keşiflerinden yararlanan donanmalarla birlikte müşterek deniz-hava harekâtı gerçekleştirilmiş, havadan bombalama yapılmış ve uçaklardan propaganda bildirileri atılmıştır.¹⁴⁹

Savaş alanında yaşanan tecrübeler, uçağın ordular için taşıdığı önem ve gerekliliği ortaya koyarken Osmanlı idarecileri de bu yeni buluşun Osmanlı ordusuna kazandırılması yönünde çalışmalarına başlamışlardır. 1912 yılında Tayyare Mektebi ve Tayyare Bölüğü kadroları oluşturulmakla birlikte, devletin içinde bulunduğu mali sıkıntılar nedeniyle, kadroların ihtiyaç duyduğu teknik teçhizatın temini pek mümkün görünmüyordu. Dolayısıyla orduya Avrupa'dan uçak satın alınmasında halkın vatanperverlik ve yardımına başvurulması fikri ortaya çıkmıştır. Harbiye Nezareti'nin isteği üzerine, 1909'dan beri donanma için bağış toplayan ve bu konuda tecrübe sahibi olduğu bilinen Donanma Cemiyeti görevlendirilmiş ve cemiyet tarafından yardımların toplanacağı bir banka hesabı açılmıştır. "Tayyare İanesi" adıyla başlayan yardım kampanyasına başta padişah olmak üzere hemen herkes büyük bir teveccüh göstermiş, yardımlar kısa zamanda toplanmaya başlamıştır. Donanma Cemiyeti söz konusu ianeyi her ayın sonunda Harbiye Nezareti'ne vermiştir.¹⁵⁰

Osmanlı Devlet'inde 1912 yılının mart ayından 1913 yılına kadar toplanan tayyare ianesi, bazı resmî kurum ve kuruluşların başlattığı kampanyalara da konu olmuştur. Bu bağlamda Posta ve Telgraf, Adliye, Maliye, Nafia, Dahiliye ve Defter-i Hakani nezaretleri tarafından bağış kampanyaları düzenlenmiştir. Nafia Nezareti'nin düzenlediği ve satın alınacak tayyareye "Nafia" isminin verileceği kampanyaya, nezaretin merkez ve

¹⁴⁹ Tülay Alim Baran, "Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Bir Toplumsal Dayanışma Örneği Olarak Tayyare İaneleri", *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 Bildiriler*, Haz. Mehmet Ersan-Nuri Karakaş, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 600-601.

¹⁵⁰ Baran, *a.g.m.*, s. 606-607; Özçelik, *a.g.e.*, s. 176-177.

mülhakatında görevli personel, bağış taahhüdünde bulunmuşlardır. Edirne vilayeti Nafia memurları bu kampanyaya 4.423 kuruş vermeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁵¹

Benzer şekilde Adliye Nezareti de Adliye memurlarının katılımına açık olan ve satın alınacak tayyareye “Adliye” isminin verileceği bir kampanya başlatmıştır. Edirne’deki adliye memurlarının da destek olduğu kampanya kapsamında, vilayetteki adliye dairelerinden yapılan bağış miktarları¹⁵² aşağıdaki gibi olmuştur:

Bağışta Bulunanlar	Kuruş	Para
Baba-yı Atik Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	186	10
Cisr-i Ergene Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	495	-
Midye Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	208	-
Vize Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	385	5
Cisr-i Mustafa Paşa Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	131	10
Eğridere Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	197	10
Gümülcine Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	700	-
Lülebergos Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	275	20
Dedeğaç Sancağı Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	698	-
Edirne Vilayeti Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	2.203	-
Darıdere Kazası Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	241	-
Kırkkilise Sancağı Adliye Vükela-yı Deavisi tarafından	1.027	20
Yekûn	24.298	15

¹⁵¹ Emin Kurt, *Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşunda Bağış ve Yardımlar (1911-1914)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2018, s. 156, 163, 346.

¹⁵² “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.314, 15 Nisan 1328/28 Nisan 1912, s. 5.

Aynı süreçte Polis Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından “*Polis*” adı verilecek bir tayyare alınması için memurlar arasında iane toplama kampanyasının başladığı haberi basında yer almıştır.¹⁵³ Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden bütün vilayetlere ve Dersaadet Polis Mektebi Müdüriyeti’ne yapılan tebligatta, personel maaşlarından yapılacak kesinti ile “*emniyet-i umumiye*” namıyla bir tayyare satın alınacağı bildirilmiştir. Yapılacak kesintinin %5 oranında olmasının uygun görüldüğü, bu bağlamda vilayetlerin taahhüt edeceği bağış miktarı ile bu bağışın ne kadar zamanda ödenebileceğinin bildirilmesi istenmiştir.¹⁵⁴ Toplanacak meblağ Donanma Cemiyeti’nce açılacak bir hesab-ı mahsusa kaydolunacak, yekûnun bir tayyare alımına yetecek dereceye ulaşması hâlinde müdüriyete bilgi verilecektir.¹⁵⁵

Edirne vilayetinden Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü’ne gönderilen bir telgrafta, vilayetteki polis memurlarının bir aylık maaşlarından yapılacak %5’lik kesinti sonucu oluşacak 5.255 kuruşun, iki taksitte takdim olunacağı bildirilmiştir.¹⁵⁶ Söz konusu bağış taahhüdünün tamamı olmamakla birlikte, 4.146 kuruşluk kısmı toplanarak postaya verilebilmiştir.¹⁵⁷ Edirne Polis Müdüriyeti’nden gönderilen ve 218 kuruş akçe farkıyla beraber 4.364 kuruşa ulaşan bu tayyare ianesi, Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumisi’ne teslim edilmiştir.¹⁵⁸

Orduya tayyare alınması için başlatılan seferberliğe öğretmenler de dâhil olmuştur. Edirne Darülmualimin Mektebi’nde görevli idareciler ve öğretmenler, satın alınması planlanan “*Muallim Tayyaresi*” için 253

¹⁵³ “Polis Tayyaresi”, *Tanin*, nr. 1.276, 8 Mart 1328/21 Mart 1912, s. 4.

¹⁵⁴ BOA, *DH.EUM.THR.*, 78/61 (Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi’nden vilayat ve elviye-i müstakile polis müdür ve merkez memurluklarıyla serkomiserliklerine ve polis mektepleri müdüriyetlerine gönderilen 15 Mart 1328/28 Mart 1912 tarihli tahrirat).

¹⁵⁵ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 9/38 (Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyet-i Aliyyesine gönderilen 7 Nisan 1328/20 Nisan 1912 tarihli tahrirat).

¹⁵⁶ BOA, *DH.EUM.MH.*, 36/44 (Edirne vilayeti Polis Müdür Vekili Serkomiser Halid imzasıyla Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne gönderilen 18 Mart 1328/31 Mart 1912 tarihli telgraf).

¹⁵⁷ BOA, *DH.EUM.THR.*, 80/5 (Edirne vilayeti Polis Müdüriyeti’nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne gönderilen 17 Temmuz 1328/30 Temmuz 1912 tarihli tahrirat).

¹⁵⁸ BOA, *DH.EUM.THR.*, 80/5 (Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi’nden Edirne Polis Müdüriyeti’ne gönderilen 2 Ağustos 1328/15 Ağustos 1912 tarihli cevap).

kuruşluk bir meblağı, cemiyetin merkez-i umumisine göndermişlerdir. Tayyare alımı için başlatılan kampanyaya öğretmenlerle birlikte öğrenciler de katkı sunmuşlardır. Dimetoka Kazası Rüşdiye Mektebi'nin birinci, ikinci ve üçüncü sınıfından toplam 41 öğrenci, gündeliklerinden biriktirdikleri 73 kuruş 5 parayı, tayyare ianesi olarak *Tanin* gazetesi matbaasına göndermiştir.¹⁵⁹ Bir müddet sonra aynı mektebin öğretmen ve hizmetlileri de 89 kuruş 10 parayla kampanyaya dâhil olmuşlardır.¹⁶⁰ Lülebergos İttihat ve Terakki Mekteb-i İptidaisi'nde okuyan çocuklar, harçlıklarından topladıkları 112 kuruş 10 parayı mahallî komisyona teslim etmişlerdir.¹⁶¹ Edirne Mekteb-i İdadisi'ne mensup olan jimnastik öğretmeni ve öğrencileri, 1912 yılının mayıs ayında Sarayıçi'nde bir jimnastik gösterisi gerçekleştirmişlerdir. Gösteri sonucu tayyare ianesi için 2.022 kuruş 25 para toplanmıştır.¹⁶²

Donanma Cemiyeti'nin orduya tayyare alımı için başlattığı kampanyaya farklı meslek gruplarından destek söz konusu olmakla birlikte, Edirne vilayetinin muhtelif bölgelerinde görevli askerlerin daha yoğun bir katılım sergilediği gözlemlenmiştir. Vilayetteki nizamiye ve jandarma alay kumandanlıklarından, bağışta bulunduğunu tespit ettiğimiz birliklere ait bilgiler, aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Bağışta Bulunanlar	Kuruş	Para
Edirne'de Timurtaş Kışlası'nda 11. Süvari Alayı 2. Bölük efradı tarafından ¹⁶³	148	-
Edirne'de 9. Ağır Topçu Alayı 3. Bölük efradı, Yüzbaşı Mahmud Celal Bey vasıtasıyla ¹⁶⁴	466	-
Edirne Zabitan Talimgâhı Kumandanlığı tarafından ¹⁶⁵	1.363	10
Edirne'de aramsaz Kale İstihkâm Taburu ümera ve zabitanıyla efradının tayyare ianesi ¹⁶⁶	768	20

¹⁵⁹ “Tayyareler İçin İane”, *Tanin*, nr. 1.309, 10 Nisan 1328/23 Nisan 1912, s. 5.

¹⁶⁰ “Osmanlı Tayyareleri İçin İanat”, *Tanin*, nr. 1.323, 24 Nisan 1328/7 Mayıs 1912, s. 5.

¹⁶¹ “Tayyareler İçin İane”, *Tanin*, nr. 1.309, 10 Nisan 1328/23 Nisan 1912, s. 5.

¹⁶² Kurt, *a.g.t.*, s. 204.

¹⁶³ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.292, 24 Mart 1328/6 Nisan 1912, s. 5.

¹⁶⁴ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.299, 31 Mart 1328/13 Nisan 1912, s. 5.

¹⁶⁵ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.313, 14 Nisan 1328/27 Nisan 1912, s. 5.

¹⁶⁶ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.328, 29 Nisan 1328/12 Mayıs 1912, s. 4.

Edirne’de Nizamiye 28. Alay 2. Tabur ümera, zabitan ve efradı tarafından ¹⁶⁷	394	25
Edirne’de İnşaat 3. Bölük efradı tarafından Kumandan Yusuf Cemal Bey delaletiyle ¹⁶⁸	648	-
Edirne’de Timurtaş’ta Yüzbaşı Nadir Bey tarafından ¹⁶⁹	326	10
Edirne Jandarma Alay Kumandanlığı’ndan “Jandarma” tayyaresi namına ¹⁷⁰	6.549	-
Edirne Jandarma Alayı’ndan Jandarma Kumandanlığı vasıtasıyla ¹⁷¹	3.644	10
Çorlu’da aramsaz 8. Nişancı Taburu’yla 2. Bölük’ten terhis edilen 17 neferin bedel-i nakdî ücreti ¹⁷²	110	20
Çorlu’da 7. Süvari Alayı Kumandanlığı’ndan ¹⁷³	973	20
Dimetoka’da 9. Süvari Alayı’nın ümera ve zabitanıyla efrad-ı Osmaniye tarafından ¹⁷⁴	1.404	-
Kırkkilise’de 3. Kolordu’ya mensup 7. Topçu Alayı’nın ümera, zabitan ve memurin-i sıhhiyesi tarafından ¹⁷⁵	1.108	-
Kırkkilise’de Aşiret 2. Fırkası’na mensup 11. Alay’ın ümera ve zabitanı tarafından ¹⁷⁶	648	-
Kırkkilise’de 22. Süvari Alayı’nın ümera ve zabitanı tarafından ¹⁷⁷	2.862	-

¹⁶⁷ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.340, 11 Mayıs 1328/24 Mayıs 1912, s. 5.

¹⁶⁸ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.352, 23 Mayıs 1328/5 Haziran 1912, s. 4.

¹⁶⁹ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.357, 28 Mayıs 1328/10 Haziran 1912, s. 4.

¹⁷⁰ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.357, 28 Mayıs 1328/10 Haziran 1912, s. 4.

¹⁷¹ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.392, 2 Temmuz 1328/15 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁷² “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.300, 1 Nisan 1328/14 Nisan 1912, s. 5.

¹⁷³ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.385, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁷⁴ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.313, 14 Nisan 1328/27 Nisan 1912, s. 5.

¹⁷⁵ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.385, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁷⁶ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.398, 8 Temmuz 1328/21 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁷⁷ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.398, 8 Temmuz 1328/21 Temmuz 1912, s. 4.

Dedeâğaç 2. Alay 1. Tabur 4. Bölük efendileri tarafından (Sabah gazetesi vasıtasıyla) ¹⁷⁸	302	10
Dedeâğaç'ta Kolordu Piyade Nizamiye 33. Alay 2. Tabur ümera, zabitan ve efradı tarafından ¹⁷⁹	759	30
Gümülcine'de aramsaz 12. Fırka Badosu efrad-ı Osmaniyesi tarafından ¹⁸⁰	1.120	-
Gümülcine'de Nizamiye 12. Fırka'ya mensup 34. Piyade Alayı 3. Tabur efradı tarafından ¹⁸¹	298	30

Osmanlı ordusunun Edirne vilayetinde konuşlu muvazzaf birlikleri dışında, redif birliklerinden de tayyare ianesine destek gelmiştir. Bu birliklere ilişkin bağış bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Bağışta Bulunanlar	Kuruş	Para
Edirne Redif Alayı zabitanı arasında yapılan fotoğraf müzayedesinden ¹⁸²	137	-
Babaeski Redif Taburu jurnalinde misafir bulunan ümera ve zabitan tarafından ¹⁸³	601	15
Babaeski Redif Taburu jurnalinde ma misafir erkân-ı ümera ve zabitanı tarafından ¹⁸⁴	604	-
Babaeski Redif Taburu ma misafir zabitanı tarafından ¹⁸⁵	478	-
Keşan Redif Taburu jurnalinde mevcut ümera ve zabitan tarafından Babaeski Fırkası Kumandanlığı vasıtasıyla ¹⁸⁶	224	-

¹⁷⁸ “Tayyarelerimiz İçin İane”, *Tanin*, nr. 1.296, 28 Mart 1328/10 Nisan 1912, s. 4.

¹⁷⁹ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.359, 30 Mayıs 1328/12 Haziran 1912, s. 5.

¹⁸⁰ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.299, 31 Mart 1328/13 Nisan 1912, s. 5.

¹⁸¹ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.364, 4 Haziran 1328/17 Haziran 1912, s. 4.

¹⁸² “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.356, 27 Mayıs 1328/9 Haziran 1912, s. 4.

¹⁸³ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.313, 14 Nisan 1328/27 Nisan 1912, s. 5.

¹⁸⁴ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.357, 28 Mayıs 1328/10 Haziran 1912, s. 4.

¹⁸⁵ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.392, 2 Temmuz 1328/15 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁸⁶ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.359, 30 Mayıs 1328/12 Haziran 1912, s. 5.

Çorlu Redif Taburu jurnalinde mevcut ümera ve zabitan tarafından ¹⁸⁷	763	-
Tekfurdağı Redif Taburu zabitanı tarafından ¹⁸⁸	197	10

Yukarıdaki örneklerden başka bireysel gayretlerle veya grup olarak toplanan tayyare ianelerinden de bahsetmek mümkündür. Edirne’de Sultan Selim Caddesi’ndeki Arnavut Musa Ağa tarafından toplanan 702 kuruluş tutarındaki bağış, Harbiye Nezareti’ne gönderilmiştir¹⁸⁹. Cısır-i Mustafa Paşa’dan Sütçü Mehmet Çavuş ve arkadaşları tarafından 55 kuruluş tayyare ianesi toplanmıştır¹⁹⁰. Buradaki hastanede görevli müstahdem, sıhhiye memurları, zabitan ve sivil hizmetkârlar tarafından tayyare ianesi için 326 kuruluş 5 para gönderilmiştir.¹⁹¹ Lülebergos Donanma Şubesi’nden 1.001¹⁹², Babaeski Donanma Şubesi’nden 352¹⁹³ ve Edirne Merkez Şube’den 1.000 kuruluşluk¹⁹⁴ tayyare ianesi gelmiştir.

Tayyare ianesi kampanyasının devam ettiği süre zarfında, Edirne vilayetinden donanmaya olan yardımlar hız kesmemiştir. Hem Edirne’deki Merkez Şube’den hem de bağlı şubelerden nakdî yardımlar gelmeye devam etmiştir. Yaşanan süreçte muhtelif tarihlerde Edirne Merkez Şubesi’nden 87.072 kuruluş¹⁹⁵, Midye Şubesi’nden 10 kuruluş¹⁹⁶, Keşan

¹⁸⁷ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.376, 16 Haziran 1328/29 Haziran 1912, s. 5.

¹⁸⁸ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.392, 2 Temmuz 1328/15 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁸⁹ “Tayyarelerimiz İçin İane”, *Tanin*, nr. 1.296, 28 Mart 1328/10 Nisan 1912, s. 4.

¹⁹⁰ “Osmanlı Tayyareleri İçin İanat”, *Tanin*, nr. 1.323, 24 Nisan 1328/7 Mayıs 1912, s. 5.

¹⁹¹ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.340, 11 Mayıs 1328/24 Mayıs 1912, s. 5.

¹⁹² “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.305, 6 Nisan 1328/19 Nisan 1912, s. 4.

¹⁹³ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.357, 28 Mayıs 1328/10 Haziran 1912, s. 4.

¹⁹⁴ “Tayyare İanesi”, *Tanin*, nr. 1.385, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912, s. 4.

¹⁹⁵ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.279, 11 Mart 1328/24 Mart 1912, s. 5; “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.282, 14 Mart 1328/27 Mart 1912, s. 5; “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.286, 18 Mart 1328/31 Mart 1912, s. 4; “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.297, 29 Mart 1328/11 Nisan 1912, s. 5; “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.372, 12 Haziran 1328/25 Haziran 1912, s. 5.

¹⁹⁶ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.284, 16 Mart 1328/29 Mart 1912, s. 4.

Şubesi'nden ilk olarak 2.376 kuruş¹⁹⁷, ikinci olarak 1.258 kuruş 20 para¹⁹⁸, Çorlu Şubesi'nden 30 kuruş¹⁹⁹, Gelibolu Şubesi'nden 4.200 kuruş²⁰⁰, Kırkkilise Şubesi'nden 312 kuruş²⁰¹ ve Gümölcine Şubesi'nden 74.516 kuruş²⁰² nakdî bağış cemiyetin genel merkezine gönderilmiştir.

Sonuç

19 Temmuz 1909'da başkent İstanbul'da kurulan Donanma Cemiyeti, Osmanlı ordusuna gemi tedarik etmek suretiyle donanmayı güçlendirmeyi hedefleyen bir örgütlenmedir. Halktan topladığı bağışlarla bu hedefini gerçekleştirmek isteyen cemiyet, daha küçük yerleşim birimlerine nüfuz edebilmek için kısa zamanda taşrada da şubeler açmıştır. Böylece donanmaya destek amacıyla oluşturulmak istenen toplumsal iş birliğine, daha çok sayıda insan dâhil edilebilecektir. Çalışma konumuzu oluşturan Edirne Şubesi, 30 Eylül 1909 tarihinde Edirne Valisi Adil Bey başkanlığında kurulmuştur.

Edirne vilayet merkezi ile ona bağlı Üsküdar, Ada, Çöke ve Havsa nahiyelerinde birer donanma şubesi teşekkül etmiştir. Merkez kaza dışındaki Ortaköy, Cısr-i Ergene, Cısr-i Mustafa Paşa, Kırcaali ve Dimetoka kazaları ile bu kazalara bağlı nahiyelerde donanma şubeleri açılmıştır. Edirne vilayetine bağlı Tekfurdağı, Dedeoğaç, Kırkkilise, Gelibolu ve Gümölcine sancaklarıyla bunlara bağlı kaza ve nahiyelerde, Donanma Cemiyeti teşkilatlanmasını tamamlamış ve Osmanlı donanması yararına iane toplamaya başlamıştı.

İane toplama sürecinde toplumun her kesiminden cemiyet yararına bağışlar gelmiştir. Vilayet sınırlarında görev yapan askerler ve memurlar, kadınlar, öğrenciler, köylüler ve esnaf, donanmaya yeni katılacak gemilerin alımı için aynı ve nakdî bağışlarda bulunmuşlardır. Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi'ne nakdî gelir temin eden en önemli iki kesim askerler ve memurlar

¹⁹⁷ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.297, 29 Mart 1328/11 Nisan 1912, s. 5.

¹⁹⁸ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.358, 29 Mayıs 1328/11 Haziran 1912, s. 5.

¹⁹⁹ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.297, 29 Mart 1328/11 Nisan 1912, s. 5.

²⁰⁰ “Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.322, 23 Nisan 1328/6 Mayıs 1912, s. 5.

²⁰¹ “Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.334, 5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912, s. 4.

²⁰² “Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumisinden”, *Tanin*, nr. 1.334, 5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912, s. 4.

olmuştur. Cemiyetin Edirne’de teşkilatlanmasının hemen ardından askerler ve memurlar, maaşlarından yapılan belli oranlardaki kesintilerle donanmaya destek olmaya başlamışlardır. Bu kesintiler 12 aylık taksitler şeklinde olduğu gibi bazen ilgili kesimin birer aylık maaşlarını donanma için bağışladıkları da görülmüştür. Kadınlar oluşturdukları komisyonlarla cemiyete bağış toplamışlar, öğrenciler ve esnaf da sürece katkı sağlayan eylemlerde bulunmuşlardır. Köylüler cemiyete nakdî bağışta bulunmalarının yanı sıra donanma için zahire bağışlamışlar veya hasat zamanı bağışlanmak üzere donanma yararına topraklarına tohum ekmişlerdir.

Bağışların toplanabilmesi için çok çeşitli yöntemler uygulanarak herkesin mali gücü oranında gemi alım seferberliğine dâhil olması sağlanmıştır. Yöntemlerin başında kamusal alanlarda düzenlenen tiyatro oyunları ve sinema gösterimleri gelmekteydi. Gösterimler vesilesiyle gerçekleştirilen bilet satışı, Donanma Cemiyeti’ne gelir kaydedilmiştir. Ayrıca bu türden kalabalık kamusal mekânlarda fazladan gerçekleştirilen müzayede gibi etkinliklerle, gelirin artması da sağlanmıştır. Donanma yararına düzenlenen, geleneksel olan veya olmayan spor müsabakaları da bilet satışı yoluyla bağış toplanan organizasyonlardandı. Cemiyete aynı olarak yapılan bağışların nakde çevrilmesinde müzayede yoluyla satış, önemli yarar sağlamaktaydı. Müzayedeye konulan eşya açık arttırma suretiyle en fazla fiyatı verene satılmakta, satıştan elde edilen meblağ cemiyete teslim edilmekteydi. Özellikle Edirneli kahvehane esnafının bu yöntemi sıklıkla icra ettiği görülmüş, bazen maddi değeri yüksek çoğu zaman ise sıradan eşyaların müzayede yoluyla satışı gerçekleştirilmiştir. Sadece kahvehane işletenlerin değil zaman zaman askerlerin, memurların ve öğrencilerin de aynı yöntemle bağış topladığı görülmüştür. Kamusal alanlara konulan veya alanlarda gezdirilen sandıklar ile Kurban Bayramı’nda toplanan kurban bedelleri ile derileri, cemiyetin diğer gelir kalemleri olarak sayılabilir.

Donanma Cemiyeti dönemin Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla kurulmuş olsa da orduda bir tayyare filosu kurulması yönünde değerli çalışmaları da olan bir örgütlenmedir. Özellikle 1912 yılında orduya yeni tayyarelerin alımı için başlatılan kampanyaların bağışları, Donanma Cemiyeti’nin açtığı hesaplarda toplanmıştır. Hem merkez hem de taşrada bulunan cemiyet şubeleri, bu kampanyalara yoğun destekte bulunmuşlardır. Cemiyetin Edirne Şubesi de orduya tayyare alımında nakdî katkılarda bulunmuş, Edirne’deki pek çok kesim tayyare alım seferberliğine dâhil olmuştur.

1. Arşiv Kaynakları

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, *DH.EUM.LVZ.*, 10/25
BOA, *DH.EUM.MH.*, 36/44
BOA, *DH.EUM.THR.*, 78/61
BOA, *DH.EUM.THR.*, 80/5
BOA, *DH.EUM.VRK.*, 9/38
BOA, *DH.MUİ.*, 7/21
BOA, *DH.MUİ.*, 7/22
BOA, *DUI.T.*, 116/25
BOA, *HSDHADB*, 3/94
BOA, *MV.*, 214/50
BOA, *MV.*, 214/105
BOA, *MV.* 250/84

2. Süreli Yayınlar*

Tanin
Vatan
Yeni Edirne

3. Araştırma Eserleri, Doktora Tezleri, Makaleler ve Sözlükler

AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
BARAN, Tülay Alim, “Trablusgarb ve Balkan Savaşları’nda Bir Toplumsal Dayanışma Örneği Olarak Tayyare İaneleri”, *Osmanlı Devleti’nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarb ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 Bildiriler*, Haz. Mehmet Ersan-Nuri Karakaş, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 599-618.
ÇORUK, Ali Şükrü, “Bozgunun Gölgesinde Bayramı Yaşamak”, *Derin Tarih*, S. 7 (Ekim 2012), s. 86-87.
DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.
KURT, Emin, *Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşunda Bağış ve Yardımlar (1911-1914)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2018.
ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
ÖZÇELİK, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
GÖK, Nurşen, *Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2017.
YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.
ZAMACI, Ayşe, *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.

Zamacı, A. (2023). Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi ve Faaliyetleri (1909-1912). ANKARAD, 4(7), 269-307.

Belgeler / Documents

**BÜYÜK MİLLETLERDEN JAPONLAR VE
JAPONYA***

(Satı Bey tarafından: Japonya ve Japonlar, Japonların
Seciyeleri: Suret-i Terkileri)

Günümüz Türkçesine Çevirenler

Ökkeş NARİNÇ & Ferdi AKALAN*****

Öz: Bu çalışma Mustafa Satı Bey'in 2 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul'da Japonya ve Japonlar hakkında verdiği konferansı ihtiva etmektedir. İlgili konferansta Avrupalılar ile temas eden milletlerin zayıfladığından bahseden Mustafa Satı Bey; bu zayıflığı yenen milletlere tek bir örnek olduğunu ve onun da Japonya olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada Japonya'nın konumu ve coğrafi özellikleri ile birlikte onun gelişim sürecinin nasıl gerçekleştiğine işaret edilmiştir. Aynı zamanda Japonların kimler oldukları ve nereden geldiklerine dair bilgiler verilmiş, Japon kültürü hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise Türk milletinin gelişmiş milletler seviyesine gelmesi için neler yapması gerektiğine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur. Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevrilen bu çalışmanın her sayfasının alt kısmında dipnot şeklinde sözlük oluşturulmuştur. Metnin orijinal halinin korunması amacıyla bu usul benimsenirken, Konferans metninin orijinal hali de çalışmanın sonunda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Satı Bey, Japonya, Japonlar, Konferans, İstanbul.

JAPANESES AND JAPAN FROM MAJOR NATIONS

Abstract: This study includes the conference given by Mustafa Satı Bey on May 2, 1913 in Istanbul on Japan and the Japanese. Mentioning that the nations that came into contact with the

* Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Müteferrik, Demirbaş No: 6353.

** Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD., onarinc@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9486-8956.

*** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğrencisi, akalanferdi@gmail.com.

Europeans were weakened in the related conference, Mr. Mustafa Satı said; He stated that there is only one example for the nations that overcome this weakness, and that is Japan. In the study, it was pointed out how Japan's development process took place along with its location and geographical features. At the same time, information about who the Japanese are and where they came from is given, and detailed information about Japanese culture is presented. In the last part of the study, recommendations were made about what the Turkish nation should do to reach the level of developed nations. A dictionary in the form of footnotes has been created at the bottom of each page of this study, which was translated from Ottoman Turkish to today's Turkish. While this method was adopted in order to preserve the original version of the text, the original version of the conference text was presented at the end of the study.

Key Words: Mustafa Satı Bey, Japan, Japanese, Conference, Istanbul.

VATAN İÇİN

Konferans Kütüphanesinin birinci cüzü.

Satı Bey'in beş konferansı

Vatan Fikri-Terbiye-i Vataniye-Vezaif-i Vataniye

Müdafaa-i Milliye-Prusya'nın İntibahı ve Fenihta'nın Nutukları

Avrupa Bizi

NASIL TANIYOR

Konferans Kütüphanesinin ikinci cüzü.

İsmail Hakkı Bey'in bir konferansı

Avrupa bizi nasıl tanıyor? – Biz kendimizi Avrupa'ya nasıl tanıtmalıyız?

Mahal-i Tevzi'leri: Kütüphane-i İslam ve Askeri

BÜYÜK MİLLETLERDEN JAPONLAR, ALMANLAR

İki Konferans

Satı Bey tarafından: Japonya ve Japonlar
Japonların seciyeleri: Suret-i terkileri
Faik Sabri Bey tarafından: Almanya ve Almanlar
Almanların seciyeleri; Suret-i terkileri

“Kadr” Matbaası
Der-saadet-i Sultan
Hamam-1329

311

1329

Japonya ve Japonlar

(Satı Bey tarafından)
(Şark Tiyatrosunda verilen bir konferanstan)
-19 Nisan 1329-

Kurun ve Stanin nihayetinden beri geçen asırların tarihi, hemen hep Avrupa devlet ve milletlerinin maddi ve manevi muvaffakiyet ve muzafferiyetleri ile dolmuş gibidir. Bu asırlar zarfında kuvvet ve medeniyet, sanat ve ticaret, nüfuz ve hakimiyet...hep Avrupalıların - kıtalarında kalan veya başka kıtalara muhaceret eden Avrupalıların-inhisari¹ altına geçmiştir; “Avrupalı” ailesi haricinde kalan eski millet ve devletler, Avrupalılarla temas ve müsademe² ettikçe zayıflamış, küçülmüş, azalmıştır...

¹ Tekel.

² Çarpışma, çatışma.

Bu umumi kanuna bir istisna teşkil etmek şerefi – Avrupa ile temas ve müsademe neticesinde ezilmedikten başka kuvvetlenmek saadeti-şimdiye kadar, yalnız bir millete, yalnız bir devlete nasip olmuştur; bu millet Japon Milleti, bu devlet Japon Devleti’dir.

Bugün Japonlar, dünyanın en büyük devletleri arasında ehemmiyetli bir mevki tutuyorlar, en büyük milletleri derecesinde bir kuvvet ve medeniyete sahip bulunuyorlar...

Onlar, bu kuvvet ve medeniyetlerini pek az bir zaman zarfında – hiçbir millete müyesser³ olmayan bir süratle – kazanmışlardır; bundan yarım asır kadar evvel dünyadan bihaber-Kurun-ı ahirenin keşiflerinden, ihtiralarından⁴, muvaffakiyetlerinden, inkılaplarından gafil – bu sübutun vasatai⁵ bir halde, yaşarken... otuz sene içinde bütün müesser-i medeniyeyi⁶ iktibas⁷ ve temsil etmişler; bir sülüs⁸-i asr zarfında bütün manasıyla **mütemeddin**⁹ ve **muassır**¹⁰ bir millet haline gelmiş, bütün manasıyla **kavi**¹¹ ve **muazzam bir devlet** vücuda getirmişlerdir..

Şimdi dünyanın her tarafında, Japonlar “süratle terakkinin¹² en mucizeli bir timsali” makamında telakki¹³ ediliyorlar.

Bizim gibi, terakki yolunda çok geri kalmış olan, artık büyük bir süratle ilerlemek mecburiyetinde bulunan milletler için Japonlar, en büyük ehemmiyetle tetkik edilmek lazım gelen numunelerdendir.

Bugün, işte bu mülâhazaya binaen derki, Japonlardan bahsetmek, ba-husus onların ne suretle terakki etmiş olduğunu göstermek... istiyorum.

³ Kolaylıkla olan, kolay gelen.

⁴ İcat, buluş, keşif.

⁵ Orta, bir şeyin arası.

⁶ Tesir eden medeniyet. Etkileyen medeniyet.

⁷ İstifade etmek, almak.

⁸ Üçte bir.

⁹ Uygur.

¹⁰ Aynı yüzyıl içinde yer alan.

¹¹ Kuvvetli, varlıklı, zengin, gelişmiş.

¹² İlerleme, gelişme.

¹³ Anlayış, görüş, değerlendirme.

Japonlar, pek mütecanis¹⁴ bir millettir. Fi'l-vaka¹⁵ “Yezu” adasında Aynuisminde asıl¹⁶ japonlardan pek farklı ibtida'i¹⁷ bir kavim vardır, fakat bu kavmin efradı¹⁸ onsekiz yimibinden ibarettir.

Japonlar umumiyetle¹⁹ kısa boylu, kavi²⁰ bedenli, mütenasib²¹ endamlıdır; gözleri mail²² saçları düz, uzun ve siyah, sakalları ve bıyıkları pek az ve seyrekdir; bedenlerinde kıl yoktur. Derilerinin rengi sarıdır; bu sarılığın, beyaza çalan soluk sardan kuru yaprağı andıran “esmer sarıya” kadar birçok anadı²³ vardır.

Bu evsaf²⁴ gösteriyorki, japonlar esasen Moğol ırkıdandır; fakat halis²⁵ Moğol değildir. Ağleb²⁶ ihtimale göre Japonyanın eski sekencesi²⁷, Aynu'lar ile Malez'ler idi.; Moğollar, sonradan geldi ve Japonlar Moğolların bu eski sekene ile ihtilatından²⁸ çıktı. Fakat bu ihtilatlar, hep ez-mine-ikablü't-tarihiye²⁹ zarfında vuku³⁰ buldu; Japon kavmi ezmine-i tarihiye zarfında miladdan yedi asır evvelinden beri, ırkı tesalüblerden³¹ masun kaldı.³²

Bu itibar ile denilebilirki, japonlar dünyanın en eski milletlerindendir; onlar, memleketlerinin – bütün manasıyla – yerlisi ve sahibidir: la-akal³³ yimibeş otuz asırdan beri şimdiki vatanlarında yaşamış , ve bu uzun asırlar zarfında kanını başka milletlerin kanı ile karıştırmamıştır.

¹⁴ Aynı cisten, homojen

¹⁵ Aslında gerçekte

¹⁶ Asıl, kök, gerçek

¹⁷ ilkel

¹⁸ Fertler, bireyler

¹⁹ Bir şeyin herkese ait olması

²⁰ Sağlam, güçlü kuvvetli.

²¹ Uygun uyumlu

²² Eğimli

²³ Anlar, zaman, tür, şekil.

²⁴ Vasıflar özellikler

²⁵ Saf, som, katışıksız.

²⁶ Genellikle, çoğunlukla

²⁷ Oturanlar, sakinler

²⁸ Karışma, görüşme, kaynaşma

²⁹ Tarih öncesi zamanlar

³⁰ Meydana gelme, cereyan etme

³¹ Çapraz, bitişme, üstüne binme

³² Korunmuş, saklanmış

³³ En azından, hiç olmazsa

Umumiyetle memleketler, üstlerinde yaşayan milletlerin ahvali ³⁴ üzerine ehemmiyetli bir tesir icra³⁵ eder; onun için her milletin ahval-i ruhiye ve ictimaiyesi ile yaşadığı memleketin ahval-i coğrafya ve tabiiyesi arasında az çok sıkı bir irtibat ve münasebet görülür; bu irtibat ve münasebet bi'l-hassa “eski yerli” olan – çokdan beri yerleşmiş ve başka milletlerle ihtilattan masun³⁶ kalmış bulunan – milletlerde bir kat daha sıkı olur. Japonlar, uzun asırlardan beri “vatan ve kan” değişdirmemiş muhaceret³⁷ ve ihtilal etmemiş – oldukları için, bi't-tabi³⁸, yaşadıkları memleketin şeraitinden³⁹ pek çok müteessir⁴⁰ olmuşlardır. Onun için “Japon milleti” ile “Japon memleketi” arasında – “Japonlar” ile “Japonya” arasında – pek şiddetli bir irtibat ve tevafuk⁴¹ görülmektedir:

Japonların vatani, bahr-ı muhit-i kebir⁴² içinde bir takım adalardan müteşekkil bir memleketdir. Fi'l-vak'a, şimdi “Kore” ile “Liyaodong” şebe ⁴³ cezireside⁴⁴ Japonyanıneczrasında⁴⁵ fakat bunlar birer müstemleke⁴⁶ demektir; asıl Japonya, bütün manasıyla bir adalar memleketidir. Dört büyük ada ile dörtbin kadar küçük adadan müteşekkildir.

Bu adaların sahilleri çok girintili çıkıntılı, dahilleri çok dağlı derelidir; arazalarında tatlı meyiller az, münhani⁴⁷ ve sarp hatlar çoktur. Onun için manzarlarında – emsali dünyanın pek az taraflarında görülen – büyük bir tenvi⁴⁸ ve letafet⁴⁹ vardır.

Japon adaları, birtakım sıcak deniz akıntılarının uğrağı üzerindedir: onun için iklimleri aynı arazadaki memleketlerinkinden daha mutedildir, dağları, dereleri, otlar ve ağaçlarla örtülüdür; havaları hemen daima bahar ile meşbu⁵⁰ ve berraktır. Bu baharlılık ve berraklık, eşbahı⁵¹ hakikattekinden daha yakın göstermekte, bütün

³⁴ Haller, durumlar

³⁵ Yürütme, yapma

³⁶ Korunmuş, saklanmış

³⁷ Göç

³⁸ Doğal olarak

³⁹ Koşul

⁴⁰ Üzgün, etkilenen

⁴¹ Uygun gelme

⁴² Büyük okyanus, pasifik okyanusu

⁴³ Benzeşme

⁴⁴ Ada.

⁴⁵ Parça, kısım.

⁴⁶ Sömürge, koloni

⁴⁷ Eğri, kamburlu

⁴⁸ Çeşitlendirme

⁴⁹ Hoşluk, yumuşaklık

⁵⁰ Dolu, tok, doygun

⁵¹ Şahıslar, cisimler

renklere parlaklık, bütün şekillere vuzuh⁵² vermektedir; onun için manzaralardaki letafeti çok artırmaktadır.

Japon adaları kamilenvolkanidir; üzerlerinde volkanlar ve volkani tabakalar çoktur. Bu volkaniarazada' zelzelerbi'tabi' eksik olmaz gibidir; Japonya dünyanın en sık zelzeleli memleketlerindedir.

Japonyanın zelzelelerden başka bir afet-itabiyyesi daha vardır: "tayfun" ismi ile yad edilen şiddetli kasırgalar bunlar japon denizlerinin mahsusatındandır; bu denizlerde ve sahillerde sık sık hasarlar yapmaktadır.

Hulasa⁵³ Japonya'da tabiyat güzel fakat haşındır.

Bu tabiyatın a'ksi tesirleri, Japonların ruhunda ve tarihinde büyük bir vuzüh⁵⁴ ile tecelli etmektedir.

Japonyanın adalardan müteşekkil ve denizlerle muhat⁵⁵ olması onu harici istilalardan masun bırakmıştır; Japonlar bütün ezmine-i tarihiye zarfında, tabii bir "sedd-i Çin'in" muhafazası altında yaşamış gibidir. Tarih Japonya seknesi ile Asya seknesi arasında yalnız iki müsademe⁵⁶ haber vermektedir: Japonlar yimibeş otuz asırlık tarihlerinde topu topu bir defa harice hücum etmişler, bir defa da haricden bir hücumu uğramışlardır; bir defa Koreyi istila etmişler, fakat orasını uzun müddet muhafaza edemeyerek tahliyeye mecbur olmuşlardır; bir defa **Kubilay Han** donanmasının ta'arruzunu görmüşler, fakat bu ta'arruzda sühuletle⁵⁷ def'e muvaffak⁵⁸ olmuşlardır...

Japon adaları ile Asya sahilleri arasındaki deniz, büyük istila ordularının geçmesine mani' olacak derecede geniş isede, fikri ve ticari ahz⁵⁹ ve itaya⁶⁰ hail⁶¹ olacak derecede sü'bü'l-mürur⁶² değildir: onun için japonlar, adalarında Asyalıların istilasından masun kalmakla beraber medeniyetinden bi-haber kalmamışlar, Çin'den ve Kore'den sanat ve medeniyet almışlardır; Çinlilerin bütün hüner ve sanatlarını öğrenmişler, onların yazılarını, almışlar, dinlerinden ve ahlaklarından bile istifade etmişlerdir...

⁵² Açıklık

⁵³ Özetlemek, kısaca

⁵⁴ Açıklık, aydınlık

⁵⁵ Çevrili, kuşatılmış

⁵⁶ Çarpma, çatışma

⁵⁷ Kolaylık

⁵⁸ Başarılı, başarmak

⁵⁹ Alma, alıp kabul etme

⁶⁰ Verme, ödeme

⁶¹ Korkunç

⁶² Geçiş yolu.

Japonya’da tabiatın güzelliği ahalinin ruhu üzerine derin bir tesir yapmış, onları pek “bedayiperest” bir hale getirmiştir. Dünyada Japonlar kadar tabiyata meftun,⁶³ zarafete meclub⁶⁴ bir millet yoktur. Bu meftuniyet ve meclubiyetin, bu beyadiperestlik eserleri onların herşeylerinde – evlerinde, elbiselerinde, tuvaletlerinde, bağçelerinde hatta mağbetlerinde – büyük bir vuzuh ile görülür: bütün Japon mağbetleri latif⁶⁵ manzaralı birer mesire,⁶⁶ çiçekli ve ağaçlı birer bağçe gibidir; bütün Japon mamulatında büyük bir incelik ve güzellik vardır.

Japonya’da zelzelelerin sık sık olması, yapı taşlarının az bulunması, ahaliyi hep ahşab meskenler inşasına mecbur etmiştir. Orada evler umumiyetle tahtadandır ve son derecede hafiftir; dahili bölmeler – paravanlar gibi – kağıdlı çerçevelerden müteşekkil ve müteharriktir.⁶⁷ Büyük mağbetler bile ahşabdır...

Japonya’da arazinin – arazalılığı ve volkanlılığı sebebiyle – ziraate kabiliyetli kısmı azdır; bu kısmın mesahası⁶⁸ mesaha-i umumiyenin ancak onikide biri kadardır. Böyle olduğu halde nüfus gayet çoktur: şimdi – müstemlikat nüfusu hesaba katılmadığı halde – asıl Japonya’nın nüfusu elli milyondan fazladır. Bu hesaba göre kilometre başına yüz otuz sekiz nüfus isabet ediyor demektir. ; bazı taraflarda bu miktar üçyüze bile baliğ⁶⁹ olmaktadır...

Böyle zelzeleli, kasırgalı ve volkani topraklı bir memleketde bu kadar insanların bu derecede kalabalık olarak yaşayabilmesi tabi’dirki ancak çok çalışkan olması ile kabil olabilir. Fi’l-vak’a öyledir: Çalışkanlık, Japonlarda bir sıfat-ı⁷⁰ esasiyyedir. Onlarda çiftçilik tıbbı bahçıvanlık gibidir; orada çiftçi daima küçük olan tarlasında, bir bahçede imiş gibi çalışır, ve bu sayede ondan ailesini geçindirecek kadar mahsül alır...

Japonya’da ikiyüz binden fazla mağbed vardır; bununla beraber din hususunda taassub⁷¹ yok, bilakis⁷² büyük bir müsa’ife⁷³ mevcuttur : Japonların eski dini “Şinto” mezhebi idi ; sonra oraya “buda” ve “Konfüçyüs” mezhepleri, daha sonra Hristiyanlık – Katoliklik, Protestanlık, ortodoksluk – ve en nihayet İslamlık da girdi. Şimdi, orada bütün bu din vemezhebler birbirleri yanında, birbirlerine taaruz etmeden, hatta bazen birbirleri ile kanşarak yaşıyorlar; bir mabedin⁷⁴ bir tarafında

⁶³ Tutkun, aşık

⁶⁴ Aşık, tutkun, celbedilmiş

⁶⁵ Hoş, yumuşak

⁶⁶ Gezinti yeri

⁶⁷ Hareket eden, kıpırdayan

⁶⁸ Ölçüm

⁶⁹ Olgun yaşına gelmiş, yetişkin

⁷⁰ Özellik, vasıf

⁷¹ Fanatiklik, katı yandaşlık

⁷² Aksine, tersine

⁷³ Uyum.

⁷⁴ Tapınak, ibadethane

Şinto⁷⁵ ayinleri yapıldığı halde öbür tarafta Buda ayinine göre ibadet edildiği çok olur. Bir şahsın Buda mezhebine göre ibadet ettikten sonra Hristiyan kilisesine girdiğide çok görülür.

Bu muhtelif ⁷⁶ mezhepler arasında en ziyade münteşir⁷⁷ olanları Şinto ve Buda mezhepleridir. öbür mezheplere salık⁷⁸ olanların yekünü çok değildir. Fazla olarak bunlarda aynı zamanda “Şintoyi”⁷⁹ dir. Bir Japon, hangi din mezhebe olursa olsun mutlaka Şinto mezhebinedemerbutdur.⁷⁹ Bu mezheb, Japonların milli dinidir. Esası “tabiata ve ecdada hürmet ve prestij⁸⁰” den ibaret gibidir.

Şintoilerin tapındığı ecdad, yalnız aile ecdadı değildir; Şinto ilahları arasında Japon ailesi ecdadının, bilhassa hükümdar hanedanı ervahının da pek ehemmiyetli bir mevkisi vardır.

Japon hanedan hükümdarisi dünyanın en eski hanedanıdır. Japon tarihlerinin kaydına göre ilk hükümdar sayılanMikado⁸¹ “Yamato” dur; onun saltanatı milattan yedi asır evvele tesadüf eder. O vakidden beri, Japonya’da hep onun ahfadı hüküm sürmüştür. Şimdiki Mikado, bu hanedanın yüz yirmi dördüncü padişahıdır.

Japonların itikadına ⁸² göre bütün bu hükümdarlar güneş ilahesinin⁸³ Amaterasuneslindedir; onun için mukaddesdir.⁸⁴ Onlar halka hiç görünmez, halk ile hiç temas etmez, devleti saray nazırı ve baş kumandan makamında olan “Şogun”lar⁸⁵ vasıtasıyla idare ederdi. On ikinci asr-ı miladide Şogunluk makamı irsi bir makam haline geldi: pederden evlada intikal etmeğe başladı... bu sebeble Şogunların nüfuzu gittikçetezayüdetdi. Nihayet on yedinci asr-ı miladide büsbütün “mutlak” oldu. Artık hükümet kamilen⁸⁶ Şogunların elinde idi. Onlar zahiren⁸⁷ Mikadonun namına – her istediklerini yapıyorlar, fiilen tam bir hükümdar gibi icra-yı saltanat ediyorlardı.

Avrupalılar ile Japonlar arasındasiyasi münasebet başladığı vakit, bundan yarım asır kadar evvel – Japonya’da, hükümet işte böyle bir Şogunun elinde bulunuyor, onun

⁷⁵ Japonların geleneksel dini

⁷⁶ Türlü, farklı

⁷⁷ Yayılmış dağılmış, duyulmuş.

⁷⁸ Tarikat mensubu

⁷⁹Bağlı

⁸⁰Tapınma

⁸¹ Yüce kapı, hükümdar

⁸² İnanç

⁸³Tanrıça

⁸⁴Kutsal

⁸⁵ Japonya’da askeri bir rütbe olmakla beraber tarihsel bir ünvanı vardır.

⁸⁶Tamamen

⁸⁷Görünüşte

üstünde olan Mikado ise yalnız lafzi ve manevi bir saltanat sürüyor idi... ve bu fiili hükümdar ile manevi hükümdarın her birisi başka başka birer payitahtta oturuyor idi.

O vakit Japonya'da bir nevi' derebeylik ve askeri zadeganlık⁸⁸ var idi : manen⁸⁹Mikodaya ve fiilen Şoguna tabi olarak – zemet ashabi⁹⁰ makamında – üçyüz kadar beymevcud idi, bunlara “Daimyo” denilir idi ; bu beglerden her birinin mayetinde maiyetinde de sıpahi makamında bir takım askerler var idi, bunlarada “ Samuray “ ismi verilir idi. Daimyolar ile Samuraylar bir sınıf-ı mümtaz teşkil ederve hep halkın semerat-ı⁹¹ mesaisi ile yaşarlardı...

Samuray çocukları silahşörlüğe mertliğe alışdırılır; ölüm ve intihar manzaraları karşısında bulundurula bulundurula ölümden hiç korkmaz bir hale getirilir idi. Samuraylar namus lekelerini temizlemek için intiharı vazife sayarlardı; bir cinayetle mahkûm oldukları vakide ahad-ı nas⁹² gibi idam edilmez, resmen intihara davet olunurlardı. Her samuray uzun bir kılıç ile kısa bir hançer taşırdı; kılıcı muharebede hançeri – icab ettiği vakit – intiharda kullanırdı. Samurayların intiharı büyük bir soğuk kanlılığa – fevkalade bir istihkar⁹³ hayata – ihtac? gösterecek bir tarzda: karnı deşmek sureti ile, vukua gelir idi. “harakiri⁹⁴” ismi verilen bu intiharı sabit, mu'ayyen⁹⁵, mufassal⁹⁶ adab ve usulü var idi.

Harakiri yapacak olan adam, yere diz çökerek oturur, entarisini yukarıya kaldırarak karnını açar, hançeri eline alarak karnına saplar idi. bu suretle deşilen karnından bağırsakları dışarıya çıktığı sırada, arkasında ayakda duran bir dostu boynuna bir kılıç indirerek ölümüne kolaylaştırırdı. Fakat başkalarının bu yoldaki muavenetlerini⁹⁷ bile red eden, bağırsaklarını elleriyle çekib çıkardıktan sonra büyük bir metanetle, irkilmeden,⁹⁸ inlemeden ölüme intizar eden – samuraylarda görülür idi...

Japonlar, Avrupalılarla temas ettikleri vakit, işte bu halde idiler: medeniyetçe tamamen Çinliler gibi idiler, fakat ahlakça ve hayat-ı ictimaiyece onlardan farklı

⁸⁸ Soylu, meşhur, asalet

⁸⁹Gönülden

⁹⁰ Dost, arkadaşı

⁹¹ Meyve, ürünler

⁹² Sıradan insanlar, halktan birisi

⁹³Aşağılama

⁹⁴Japonlara özgü, onurunu korumak ya da sevilen birinin ölümü durumunda başvuru, karnı bıçakla yatay olarak deşerek kendini öldürme biçimi.

⁹⁵ Sabit, belli, ölçülü

⁹⁶ Bilinen.

⁹⁷ Yardım, yardım etmek

⁹⁸Korkmadan

idiler. Bütün japonlarda çalışkanlık, tabiyata ve mahasine⁹⁹ meftuniyet,¹⁰⁰ din hususunda müsaafegarlık,¹⁰¹ hanedan-ihükümdarıye hümet... var idi. Bi'l-hassa samuraylarda, bunlardan başka, büyük bir mertlik ve cesurlukda mevcut idi : hayatı istihkar etmek, ölümden korkmamak onlarca bir tabiat-ı saniye gibi idi..

Japonların Avrupalılarla ilk temasları on altıncı asr-ı miladının ortalarında vukua geldi: Japonya'ya en evvel ayak basan Avrupalı, Portekiz seyyahlarından “ Fernan – MendenezPento “ dur. Bu seyyah 1542 tarihinde, bir Çin kayığı ile Japonya sahiline çıkmış, memleketine dönünce keşfinden alemi haberdar etmeğe çalışmış idi. Onun Japonya hakkındaki tasvirleri ibtidayalan zan edilmiş idi; ona yalancı manasında olan “ mendez “ lakabı verilmeside bundan ileri gelmiş idi. mâmafih¹⁰² çok geçmeden bu yeni memleketin hayali olmadığı anlaşıldı : Japonya'ya takım takım seyyahlar, misyonerler, tüccarlar gitmeğe başladı.. bu ilk temaslar Japonya'ya tüfek ve Katoliklik girmesine sebep oldu : Japonya'da tüfeklerin istimal¹⁰³ ve imali süraatletaammüm¹⁰⁴etdi. Katolikde epeyce süraatle yayılmaya başladı: otuz sene içinde yüz elli bin Japon katolikliği kabul etmiş, ve Japon toprağı üzerinde iki yüz kilise inşa edilmiş idi.

Bu ilk münasebetler, Japonlara seyhath ve ticaret merakıda verdi: artık japonlarda büyükçe gemiler yapıyor, seyhath ve ticaret ediyor, hatta Avrupaya kadar bile gidiyordu..

Hükümet, bu hallere karşı ibtidalakayd¹⁰⁵ kaldı ; fakat, sonra, hariç ile münasebetin çoğaldığını görünce memleketin istilaya uğramasından korkdu ; Avrupalılar ile münasebeti tahdid¹⁰⁶ için tedbirler ittihaz¹⁰⁷ etmeğe başladı : 1617 senesinde ecnebilerin iki limandan başkasına girmesini menetdi ; dört sene sonra Japonlarında memalik-i ecnebiyye gitmesini yasak etdi; üç sene sonra bu memnuıyyeti¹⁰⁸teyid için limanlarda ne kadar büyük gemiler varsa hepsini yakdırdı ; ondan sonra öyle büyük gemiler inşasındamemnuıyyet altına aldı ; nihayet memleketde ne kadar ecnebi varsa hepsini tard¹⁰⁹etdi : artık Japonların memalik-i ecnebiyye gitmesi imkanı kaldırıldığı gibi ecnebilerin Japonya'ya gelmeside yasak edilmiş idi. yalnız

⁹⁹ İyilikler, güzellikler

¹⁰⁰ Tutkunluk, aşıklık

¹⁰¹ Yardımlaşmak, bir kimse ile adavet dişmek

¹⁰² Bununla birlikte

¹⁰³ Kullanma, yapılma

¹⁰⁴ Genelleşme, yayılma

¹⁰⁵ Kayıtsız. Alakasız. Karışmayan. Kıymet ve ehemmiyet vermeyen. Aldırış etmeyen

¹⁰⁶ Sınırlandırmak, kötölemek

¹⁰⁷ Alma, kabul etme

¹⁰⁸ Yasak olma hali

¹⁰⁹ Kovma, görevden uzaklaştırma

Çinliler ile hollandizler¹¹⁰ hakkında istisnai bir muamele gösterilmiş, memnuiyyet onlara teşmil¹¹¹ edilmemiş idi ; şu kadar varki onlara verilen müsadede bir çok kayıtlar ile takyid¹¹² edilmiş : Çinlilerin yalnız “ Nagazaki “ de bulunmalarına müsadde edilmiş, Hollandizlere gelince, onlar bu şehrin karşısındaki – tulu¹¹³ yüz seksen beş, arzı yetmiş dört metreden ibaret – küçük bir ada üzerinde – “ Deşima “ adası üzerinde – ikamete mecbur tutulmuş idi..

Bu suretle, Japonya tekrar Avrupadan büsbütün ayrı yaşamağa başlamış idi..senede yalnız bir defa bir Hollandez gemisi Nagazaki limanına gelir, deşima adasına mal getirib götürür idi.. oradaki Hollandezlerde, o küçük adadan dışarıya çıkamayarak, arada sırada ancak birkaç Japon ile görüşerek, memleketlerinden topu topu senede bir defa haber alarak, bütün dünyadan mücerred¹¹⁴ ve münzevi¹¹⁵ bir halde yaşarlardı..

Ve bu hal iki asırdan ziyade devam etdi: iki iki yüz otuz sene, Japonya dünyadan ayrı olarak, başka memleketlerde olandan bitenden büsbütün gafil¹¹⁶ bir halde..yaşadı; iki iki yüz otuz senene bir Japon ecnebi memleketlerine gidebildi, ne de bir ecnebi Japonyaya girebildi...

Japonyanın bütün dünyaya karşı ihtiyar¹¹⁷ ettiği bu tecrid¹¹⁸ nihayet, on dokuzuncu asrın ortalarında Amerikanıncebr¹¹⁹ ve tazyiki¹²⁰ ile bozuldu:

Amerika hükümeti, 1853 de Japonya sularına “ AmiralPeri “ nin kumandası altında dört gemi gönderdi, ve Japonya hükümetinden birkaç limanın Amerika ticaretine açılmasını talebetdi. Bu hadise o vakit icra-yı hükümet eden Şogunu telaşa düşürdü. Şogun bu ehemmiyetli meselede kendiliğinden bir iş yapmaktan çekinerek Mikadoya müracetetdi, vukua gelen talebe karşı ne yolda hareket etmek lazım geldiğini istizan¹²¹ etdi. Mikado hemen cevab-ıred verilmesini emretti. Aynı zamanda gemilerin bir an evvel tebaüdüne¹²² da’al¹²³ etmeleri için “ İse “ mabedi rahiblerinede haber gönderdi.

¹¹⁰ Hollanda

¹¹¹ Şamil kılmak, ihata eylemek

¹¹² Kayıt ve şarta bağlama, şart koşma

¹¹³ Uzunluk

¹¹⁴ Soyut

¹¹⁵ Çekilip tek başına bir tarafta duran

¹¹⁶ Habersiz

¹¹⁷ Katlanmak, razı olmak, istemek

¹¹⁸ Soyutlama

¹¹⁹ Zorlama

¹²⁰ Sıkıştırma, daraltma, basınç

¹²¹ İzin isteme

¹²² Uzaklaşma

¹²³ Telef, ziyan etmek

Şogun Amiral Periyecinebiler hakkındaki fermanlardan bahsetti, talebin o sırada İsa'fi¹²⁴ kabul olamayacağını söyledi. Amiral daha ziyade ısrar etmesizin Japon sularından ayrıldı, mamafih tekrar gelib katı¹²⁵ bir cevap isteyeceğini tebliğ etti...

Yedi aysonra amiral tekrar geldi; bu sefer maiyetindeki gemiler dokuz tane idi, bunların üçü buharlı idi. Şogun Amiralin ısrar ve tehdidi karşısında mukavemetin¹²⁶ imkansız olduğunu anladı, ve Amerika ticaretine iki liman açmağa müvafakiyet¹²⁷ ederek bu hususda bir muahedename imzaladı..

Bu muahede ahali arasında büyük bir adm'ı memnuniyete, şiddetli bir galeyana sebeb oldu. halbuki Amerika bu muahide ve müsaade¹²⁸ ile de iktifa¹²⁹ etmiyordu : birkaç limanın daha ticarete açılmasını ve tebasının Japon kanunlarından hariç tutulmasını istiyordu...

Şogun pek müşkil bir mevkiye gelmiş idi: Avrupalıların Çine karşı açtıkları harbden haberdar olmuş , bu harb esnasında Çinlilerin Avrupa askerine nasıl mağlub olduğunu öğrenmiş, Çinin akıbetine uğramamak için istenen şeyleri yapmak lazım olduğunu anlamış idi.. aynı zamanda, asırlardan beri ecnebi yüzü görmeyen ahalinin, ilk müsaade üzerine bile ne kadar galeyana geldiğini de görmüş, yeni müsaadelerin bu galeyanları kat kat daha ziyade şiddetlendireceğini de anlamış idi. Bununla beraber, Şogun hariçden gelecek tehlikenin dahili tehlikeden daha büyük olacağını takdir etti, onun için 1858'de Amerika ile birincisinden daha müsaadekarane bir muahede imzaladı. Bu muahideye göre Japonya, Amerika ticaretine altı liman açıyor, Amerika emtiasından¹³⁰ yüzde beşden ziyade gümrük almamağı taahhüd¹³¹ ediyor ve sonra Amerika tebasınaaid her türlü davalarında Amerika memur ve hakimler tarafından hal edilmesine muvafakat eyliyordu.

Bu talep ve icbar-ihareketinde Amerika'yı Fransa, İngiltere, Flemenk, Rusya devletleridetakibetti; Şogun bunların hepsi ile aynı esas üzerine birer muahideakd etmeğe mecbur oldu...

Bu suretle birbirini veli eden müsaade ve muahedeler halkı büsbütün igzab¹³²etti. Çok geçmeden galyan ve gazab, fiili tesirler göstermeye de başladı. Bir çok fedailer türemiş, bu muahedeleri kanlarla silmeğe karar vermiş idi. En evvel, ilk muahedeyi imza eden "Likamon" öldürüldü, halefi yaralandı ; sonra ecnebileri, tercümanları, zabıtları öldürmeğe, ecnebi konsoloshane ve sefarethanelerini yakmağa başlandı.

¹²⁴ Birisinin arzusunu, istediğini kabul etmek ve yerine getirmek

¹²⁵ Kesinlikle

¹²⁶ Karşı koyma, direnme

¹²⁷ Başarı

¹²⁸ İzin, yardım

¹²⁹ Yetinme

¹³⁰ Mallar

¹³¹ Üstlenme, söz

¹³² Hiddetlendirme, kızdırma, öfkelenendirme

Artık her tarafta Şoguna karşı şiddetli bir nefret hissi uyanıyor, bu da halkı doğrudan doğruya Mikadoya tevcihe¹³³ ve müracata mecbur ediyordu. Nihayet, Mikado, işe kanşdı. Şogunu sarayına çağırarak bütün müsaadeleri geri alması, bütün limanları kapaması, bütün ecnebilere kovması için emir verdi... devletler ise tebarınmtaaruzdan vikaye¹³⁴ etmek için donanmalar gödermiş, nümayişler¹³⁵ yaptıрмаğa başlamış idi. Bunun üzerine, Japonya'da büyük bir iğtişaş¹³⁶ devresi açıldı: karadan donanmalara ateş açılıyor, donanmalardan güller atılarak kaleler tahrib ediliyor, gemilerden karaya asker çıkarılıyor, karada ecnebilere sû-i¹³⁷kasdılar tevali¹³⁸ ediyor. hülasa her tarafta bir kargaşalık hüküm sürüyordu.

Nihayet, 1865'de devletler donanmalarını birleştirdiler, müttefikten kat'i bir hareket yapmağa karar verdiler. Müttefik donanma, sahilleri bombardman ede ede iç denize girdi. Kito limanına kadar sokularak Mikado sarayının önüne gitti, ve Mikadoya Şogun ile akd edilmiş olan muahideleri tasdik etmesi için bir ultimatom verdi. Mikado bu şiddetli icraat karşısında, artık mukavemetin imkansız olduğunu anlayarak teslimiyet göstermeğe mecbur oldu..

Fakat samurayların, fedailerin galeyani devam ediyor, sû'-ikasdılar tevali ediyordu.. Bütün bu iğtişaşlar esnasında, Japon fedaileri, dünyanın biç bir tarafında misli görülmeyen bir mertlikle hareket ediyorlardı: sû'-ikasdı yapanların hiç birisi kaçmağa – gizlenmeğe – teşebbüs bile etmiyor, işini bitirdikten sonra ya kendisi “ Harakiri “ yapıyor, yahudzabitaya teslim-i nefis ederek mahkum olduktan sonra intihar ediyordu.. fedailer, hükümetin mütalaa olmasına hiçbir imkan bulunmayan hallerdede aynı suretle hareket ediyor, bütün manasıyla tamamen feda-yinefs eyliyordu....

Artık memleketdeşogunun nüfuzu çok azalmış idi; begler ve samurayların iki kısma ayrılmış, bir kısmı mikadoya istinad ederek şogunu hiç tanınamamaya başlamış, bir kısmıdaşogunun etrafına toplanarak şogunluğumüdafaya karar vermiş idi.. bu kargaşalıklar Japonyayı pek tehlikeli bir mevkiye getirmiş idi.

Birkaç büyük adamın azim ve ikdamı¹³⁹ samurayların seciyelerindeki salabet¹⁴⁰ sayesinde – Japonya'yı bu tehlikeli mevkiden kurtardı; ve “ Avrupalılara husumet, saikasıyla¹⁴¹ başlamış olan bu tufan ef'al¹⁴² ve hissiyatdan “ Japonları Avrupalılar haline getirmek “ hususunda istifadeye muvaffik oldu:

¹³³ Yönelme

¹³⁴ Korumak, esirgemek

¹³⁵ Gösteri

¹³⁶ Karışıklık, kargaşa, anarşi

¹³⁷ Kötülük

¹³⁸ Kesintisiz sürme, birbirini izleme

¹³⁹ Girişim

¹⁴⁰ Sağlamlık

¹⁴¹ Yıldırım

¹⁴² Hareketler, fiiler

İğtişaş devresinin ta ortalarında, 1863 beş genç samuray, gizlice bir İngiliz vapuruna binerek Avrupa'ya gitmiş idi; yeni Japon'yanın en büyük müesseslerinden¹⁴³ sayılan “ İto” bunların arasında idi. İto, Avrupada bir sene kadar kaldıktan sonra memleketine döndü, ve arkadaşları ile birlikte, bu seyhat esnasında edindiği fikirleri neşr ve ta'mime¹⁴⁴çalıştı: bu genç Japonlar, Avrupa'nın ne kadar kuvvetli olduğunu görmüşler, bu kuvvetin nasıl terakkilerin¹⁴⁵ neticesi olduğunu anlamışlardı. Japonya'nın o halinde Avrupa'ya karşı durması muhal¹⁴⁶ olduğunu takdir etmişler, onu yaşatmak için Avrupa medeniyetini iktibas¹⁴⁷ etmekden başka bir çare bulunmadığına kanaat hasil eylemişlerdi. Japonya, devletlere istedikleri imtiyazları – ne kadar ağır olurlarsa olsunlar – vermeli, sonra Avrupalılar gibi terakki ederek kuvvetlenerek bu imtiyazları kaldırmalı, Avrupalıları kendisine akran muamelesi yapmağa mecbur etmeli idi..bunun için en evvel, dahildeki iğtişaşlara ve tefrikalara nihayet virmeli, müttemerkiz¹⁴⁸ ve müttehîd¹⁴⁹ bir hükümet vücuda getirmeli idi. böyle bir hükümet, tabiidirki, ancak, büyük bir nüfuz-ı maneviye malik olan ve halkça mukaddes sayılan Mikadonun eli ile teşkil edebilirdi...

Bu kanaat, birkaç sene içinde büyük bir süraatle intişar¹⁵⁰etdi ; nihayet Şogun, bir taraftan fikir ve diğer taraftan kuvvet karşısında mukavemet edemeyerek istifa etdi, hükümet ve saltanatı tamamiyleMikado eline bıraktı. Sonra, “ Daymiyo “ larda¹⁵¹Şogunun eserine iktifa etdi.

O sırada ihtiyar mikado “ Komei (Osahito) “¹⁵² ölmüş, yerine oğlu “Mutsuhito “ daha on altı yaşında bir delikanlı olduğu halde – geçmiş bulunuyor idi. bu suretle, 1868'de, Japonya'da genç imparatorun tahta geçmesi ile beraber büyük bir inkılab vukua gelmiş, Şogunluk kalkarak, hüküm ve saltanat fiilen ve tamamen doğrudan doğruya Mikado eline geçmiş oluyor idi. Yeni Japonya'nın tarihi işte bu inkılab ile başlar...

Bu inkılab, Japon rical-i devletinin omuzlarına pek ağır bir “ ıslahat ve tanzimat “ vazifesi yükletiyordu : bir taraftan o kadar asırlar görüb geçirmiş olan eski idare binasının enkazını ortadan kaldırarak onun yerine yeni idare binasını tesis etmek, öbür taraftanda memlekete Avrupa'nın müessermadeniyesiniidhal eylemek, halkı her hususdaAvrupalılar gibi terakki ettirmek ... lazım geliyordu..

¹⁴³Kuruluş

¹⁴⁴ Yayma

¹⁴⁵ İlerleme, yol, gelişme

¹⁴⁶İmkansız

¹⁴⁷ Ödünç alma, alıntı yapma

¹⁴⁸ Bir merkezde toplanma

¹⁴⁹ Birleşik

¹⁵⁰ Yayılma, üreme

¹⁵¹Japonyada meiji restorasyonu sonucu yıkılan derebeylik sistemidir.

¹⁵² Japonya'nın geleneksel veraset düzeninin adı, imparator

Bu ıslahat ve tanzimat programının esasları genç mikadonun ilk beyannamesi ile ilan edilmiş idi : 1 meclis-i meşveret usulü kabul edilecek, ve her tedbir efkar-ı umumiyyeteba' en yapılacak ; 2 – ıslahat projeleri, idare edenlerle idare olunanların sa'¹⁵³müştereki ile vücuda getirilecek; 3 zadegani,¹⁵⁴ muharibleri ve umum-ı halkı memnun etmeğe çalışılacak, ve onların yeni idareyi eskisine tercih etmeleri esbab-ı¹⁵⁵ istikmal olunacak; 4 – eski zamanların itiyadat ve ebatil-ı¹⁵⁶ mazarrası¹⁵⁷ terk edilecek ve adalet yegane es-i hareket ittihaz olunacak ; 5 – yeni fikirler dünyanın her tarafından alınacak ve bu suretle imparatorluğun şan ve şerefi artırılacak...

Eski idarenin enkazını ortadan kaldırmak için dokuz sene uğraşıldı : ibtida bütün asilzadelere – ellerinden alınan hukuk-ı maddiye ve maliyeye mukabil¹⁵⁸ olmak üzere – birer maaş bağlandı Daymiyolar, buldukları yerlerde – artık eskisi gibi kendi hesaplarına vergi alıb asker besler bir beg haline değil memleketi Mikado namına idare eder bir memur sınıfında bırakıldı ; fakat sonra, bu hatt-ı hareketin tehlikeli olacağı düşünöldü, onların “vazifesiz birer maaşlı” haline getirilmeleri daha muvafık göröldü ; hepsi – malikanelerini terk ederek pa-yitahta gelmeğe ve orada alacakları maaş ile yaşamağa davet edildi ; memleketde Avrupa tarzında bir vilayet teşkilatı yapıldı.

Bu hatt-ı hareket, devlet hazinesine ağır bir yük yükletti; zadegane yalnız eski hukuklarına mukabil olarak verilen maaşların yekünü üç milyon lirayı geçiyordu. Bütçeyi bu ağır yükden kurtarmak için çareler düşünöldü : evvela 1873'de, küçük maaşlılardan isteyenlerin iradları ise altı senelik, kayd-ı hayat ile ise dört senelik maaşlarını bir defada alarak hükümetle kat-ı' alaka edebilecekleri ilan edildi ; sonra bu usul daha büyük maaşlarada teşmil olundu ; nihayet 1877'de bütün bu maaşların mecburi olarak sermayeye tahvil¹⁵⁹ edilmesi kararlaştırıldı, ve bu karar icra edilerek bütçenin bu faslı kaldırıldı. Ondan bir sene evvel, zadeganın kılıç taşımada men olunmuş idi. bu son iki tedbir samuraylar arasında şiddetli bir adm-ı memnuniyet tevli¹⁶⁰ etdi. “Satsuma” beği gayr-ı memnunları etrafına toplayarak isyan etdi; fakat yeni hükümet bu isyanı dabsırmağa muvaffak oldu. Bu suretle eski derebeylik ortadan büsbütün kaldırılmış ; arazi beğlerin malikanesi olmandankurtarılarak zira'a temlik¹⁶¹ edilmiş oldu...

¹⁵³ Çalışma, çaba gösterme

¹⁵⁴ Soylular, aristokratlar

¹⁵⁵ Sebepler

¹⁵⁶ Saçma sapan sözler

¹⁵⁷ Zarar, ziyan.

¹⁵⁸ Karşılığında

¹⁵⁹ Değıştirme, borç senedi

¹⁶⁰ Doğma, meydana gelme

¹⁶¹ Mal sahibi etmek

Bir taraftan, bu eski zadegan ile uğraşılırken öbür taraftanda birçok tanzimat yapıyor, birçok yenilikler ihdas¹⁶² ediliyor ve bu hususta hep Avrupa ve Amerikalılar numune ittihaz olunuyordu : evvela saray merasimi için alafranga elbise kabul olundu ; mikadonun halka görünmemesi an'anesi¹⁶³ bırakıldı: genç imparator – pa-yi tahtını Tokyo'ya nakil ettikten sonra sokaklarda dolaşmaya başladı. Avrupalılara çirkin görünen adetler kaldırıldı: evveli Japonlar tıbkı Çinliler gibi uzun saç bırakıyorlardı, bu saç kuyrukların kesilmesi emir edildi ; evveli, bir çok kimseler – bütün hamallar ve araba çekenler pek az tesettür eder, bacakları ve gövdeleri çıplak olarak gezerlerdi, bu suretle gezmek yasak edildi; evveli, banyo yapmak için denize herkes kadın erkek çıplak girerdi, bu adette bir kanun ile men edildi...

Ecnebilere istifadeye büyük bir tehlik¹⁶⁴ gösterildi; ibtida bu hususta büyük hatalara düşüldü: her Avrupalı bir alim zan edildi ; ezcümle bir berber, baş cerrah sıfatı ile hizmete alındı; vapur kamarotlarından muallimler bile yapıldı... fakat sonra, bu hatalar tashih¹⁶⁵ edildi, vukuf ile usul dairesinde iş görölmeğe başlandı...

Japonya hizmetine giren ilk ecnebi muallimlerinden birisi, Amerikalı "Griffis" idi. Bu adam Japonya'ya 1870 senesinde gelmiş pa-yitahtda vevilayetlerde dört sene kalmış idi. Bu muallimin hatratında, yeni Japonyanın ilk seneleri hakkında pek şayan-ı dikkat müşahade ve mülahazalar var: Griffis'in talebesi bine yakın idi ; aralarında genç delikanlılar bulunduğu gibi kırk yaşına gelmiş yaşlı başlı adamlarda var idi. Hepsisi mektebe nalin¹⁶⁶ ve kılıç ile gelirdi; evvela bir odada nalinlarını çıkartır, sonra ikinci bir odada uzun kılıçlarını bırakır, ondan sonra dershaneye girerek rahlenin¹⁶⁷ üzerine oturur, küçük hançerini çıkararak önüne kor, kağıdlarını kitaplarını açarak yazıp okumaya başlardı..

Halk arasında ecnebilere nefretle bakanlar kalmamış değil idi; onun için muallimin evi daimi bir muhafaza altında idi, sokağa çıktığı vakit daima refakatinde üç dört silahşör giderdi. Birkaç sene sonra gelen bir muallime böyle muhafızlar tayin edilmemiş idi, fakat oda talebesinin muhafazası altında gibiydi: ne vakit sokağa çıksa, birkaç yüz talebesinin kendisini takibetdiğini görür, onların nalinlarının gürültüsünden bizâr¹⁶⁸ olurdu. Griffis mahiyetini şu suretle tasvir ediyordu : bin kadar baş, iki bin kadar kılıç, bir o kadar takunya; bin çift kadar mail göz ; bakan, fakat Amerikan, Alaman, İngiliz, Fransız gözlerinden başka bir suretle bakan bin çift göz ; bin kadar pirinç ile dolu mide eski Japonya medeniyetinin verdiği fikirlerle dolu bin kadar dimağ¹⁶⁹; kılıç ok ve yay kulanmağa alışmış bin çift kadar kul; ecnebi

¹⁶² Kurma, oluşturma

¹⁶³ Gelenek

¹⁶⁴ Can atış, can atma

¹⁶⁵ Düzeltmek

¹⁶⁶ Açık ayakkabı, sandalet

¹⁶⁷ Küçük masa

¹⁶⁸ Bıkmış, usnamış, bezginlik

¹⁶⁹ Beyin, bilinç, şuur

inzibatı altında titreyen bin kadar beden... “ Griffis onlar kaşısında “ ” bu barbarları temeddün¹⁷⁰ etdirmek için ne kadar zaman lazım ! “ diye düşünüyor; ve kendi kendine “ ben burada ne yapmaya geldim !... ben bir mimarımki yeni bir medeniyet binası kumağa çalışıyorum. Fakat bu yeni medeniyet eskisimimavh edecek... bu kavmi olduğu gibi bırakmak daha iyi değilmi ?.. o oldukça mesud görünüyor; onun malumatını artırmak, bedbahlıklarını çoğaltmak demek olmayacakmı ? “ diyordu... Fakat, o kaymin zimamdarını¹⁷¹ hiçde böyle düşünmüyordu: onlar milletlerinin bulunduğu halde kalmasına razı olmuyor; onun başka milletler seviyesine yükselmesini, kendisine istediğini cebren¹⁷² yaptıran milletlerle akran bir hale gelmesini istiyordu..

Daha inkılabın ertesi sene, Avrupa ve Amerika’ya bir mülki, biri askeri iki heyet gitmiş idi, bu heyetlere birkaç nazırda dahil bulunuyordu. Onlar iki sene tadmikatta bulunduktan sonra memleketlerine döndüler, ve esaslı bir ıslahat programı hazırladılar. Bir defada beşyüz yirmi dört ecnebiyi birden hizmete aldılar, ıslahatı onlar vasıtasıyla ve onların reyini¹⁷³ ile yapmağa başladılar.

İdari, adli, askeri teşkilatlarını, hep Avrupalılara imtisal¹⁷⁴ ederek vücuda getirdiler. kanun ve nizamlarını, Avrupalıların kanun ve nizamlarını nazar-ı itibara alarak, onları taklid ederek yaptılar.. Bilhassa ticaret sanayi umran¹⁷⁵ ve maarife fevkalade büyük bir ehemmiyet verdiler, bu hususdasüraatletanzimat ve ıslahat yaptılar; ve şübheyokki asıl bu sayede memleketin hayat-ı umumiye ve icümayesinde bir rub’ asr¹⁷⁶ zarfında büyük ve hakiki bir inkılab yapmaya muvaffak oldular..

İnkılab zamanında Japonlar şimendiferin¹⁷⁷ ne olduğunu bile bilmiyorlardı; ilk şimendüfer hattının resm-i küşadını inkılabdan dört sene sonra 1872’de, yaptılar; bu hattın tulu 18 milden ibaret idi. 1880 de demir yollarının tulu 97 mili geçmemiş idi. fakat bu tul, ondan beş sene sonra 358 ondan beş sene sonra 1399, ondan beş sene sonra 2290, ondan beş sene sonra 1910’da 3604 mile balığ oldu, ilk hattın inşaatına hizmet edenler, mühendislerinden amelelerine varncaya kadar hep ecnebi idi ; Japonlar o vakit bu müstahdeminin yanlarına yerliler terfik¹⁷⁸ etmişlerdi. Sonraki inşaatda, hazırladıkları yerlileri tedricen ecnebilerin yerinde istihdama başladılar; bu suretle on iki sene sonra kamilen yerli mühendis ve amele ile demir yolu inşasına muvaffak oldular.

¹⁷⁰ Uygarlık, uygarlaşmak

¹⁷¹ Yular tutan, işleri yürüten

¹⁷² Zorla

¹⁷³ Görüş

¹⁷⁴ Boğun eğme

¹⁷⁵ Kalkınma, bayındırlık

¹⁷⁶ Çeyrek asır

¹⁷⁷ Demir yolu

¹⁷⁸ Arkadaş etme, arkadaş olmasını sağlama.

Ticaret-i umumiye, inkılab senesinde 26 milyon “yen” den ibaret idi. [179] bu miktar 1875’de 47, 1880’de 59, 1885’de 64, 1890’da 138, 1895’de 260, 1900’de 510 milyon yene balığ oldu. Bu suretle: ilk on beş senede iki buçuk misilineçikdikdan sonra, 1885’den itibaren ber beş senede bir, iki misli olmağa başladı ; 1910’da ise, 965 milyon yene yüz iki milyon osmanlı lirasına balığ oldu.

Bilhassa sanayideki terakki fevkalade büyük bir süraatle vukua geldi: inkılab senesi Japonya’da hiç fabrika yok idi. Herşey destegahlarda¹⁸⁰ yapılırdı mamulat ihracatı hiç gibi idi. 1872’de yalnız beş yüz bin yenlik mamulat ihraç edilmiş idi; bu ihracat yirmi sekiz sene içinde yüz mislitezayüd¹⁸¹etdi: 1900’de beş yüz milyon yene balığ oldu. Japonya’ya 1881’den itibaren yirmi sene içinde otuz beş milyon yen kıymetinde makinaidhal edildi.

1885’e kadar cem’an 7,7 milyon yen sermayeli sanayii-i şirketler teşekkül etmiş idi, bu şirketlerin sermayeleri mecmu’ beş sene içinde on misline balığ oldu: 1890’da 77 milyon yeni buldu ; ondan sonraki on sene zarfında iki misli tezayüdetdi : 1900’de 247 milyonyen oldu..

1890’da ihracatın yüzde 67’sini mamulat teşkil ediyordu; bu miktar 1900’de yüzde 78’e çıkdı. 1891’de idhالاتın yüzde 86’sı mamulatıdi; bu miktar 1900’de 63’e indi...

Bugün Japonya, bütün manasıyla sanayi bir memleket haline geldi..

Japonlar, maarifi neşr ve tamim içinde pek büyük fedakarlıklar gösterdiler; Avrupa ve Amerika’dan birçok muallimler getirdiler, Avrupa ve Amerika’ya bir çok talebe gönderdiler; Avrupa ve Amerika’daki gibi mektebleraçıldılar... inkılabdan beş sene sonra 1874’de tahsil çağında olan erkek çocukların yalnız yüzde kırkı, kız çocukların ise yalnız yüzde on altısı mekteplere devam ediyordu. O tarihten otuz sene sonra 1903’de mekteplere devam eden erkek çocukların mikdan yüzde doksan altıya, kız çocukların mikdarı yüzde seksen yediye çıkdı. 1906 sene-i miladiyesinde tahsil çağındaki erkek çocukların, yüzde doksan sekizi kız çocukların, yüzde doksan üçü mektebe gidiyordu; mekteplerdeki çocukların yekünü altı buçuk milyona balığ oluyor, idadilerdeki gençlerin mikdarında yüz bine, mesleki mektebler müdavimlerinin yekünü iki yüz elli bini geçiyordu; kızlara mahsus mekatib-i ‘aliyenintalebatıda yirmi yedi bini buluyordu..

Japonya ilmi ve iktisadi terakkiyatına¹⁸² verdiği bu büyük ehemmiyet sayesinde, ordu ve donanma hususunda fevkalade metin ve seri bir terakkiye mazhar oldu: “hizmet-i askeriyye” usulünüinkılabdan sonra tesis ettiği, bir donanma vücuda getimeğede inkılabdan sonra başladığı halde, yirmi yedi sene sonra Çine galebe¹⁸³çalacak ondan dokuz on sene sonrada Rusya’yı mağlub edecek derecede kuvvetlendi...

¹⁷⁹ Bir “ yen “ 2,58 frank = 12 guruşdur.

¹⁸⁰ Atölye, tezgah

¹⁸¹ Artma, çoğalma

¹⁸²İlerlemeler

¹⁸³ Baskın çıkma, ağır basma

Japonların, inkılabdan sonra en sabit hedef ve emellerinden birisi; Avrupalılarla mecburen akd edilmiş olan muahedenamelerin kayıtlarından kurtulmak, kendilerini Avrupalılara Amerikalılara akran olarak tanıtmak idi..onlar bunun için tam otuz sene uğraşmaya mecbur oldular. Devletlerin bu muahedeleri kaldırmaya ne gibi şeraitle nevakit muvafakat edeceklerini anlamaya çalışıldılar, Avrupa efkar-ı umumiyesini kazanmak için birçok emekler sarf etdiler, Avrupalılara emniyet ilka etmek için tanzimata büyük bir ehemmiyet verdiler..Ve bu hususlarda fevkalade kavi¹⁸⁴ bir fikir takibgösterdiler..nihayet 1898'de Avrupa kanun-ı medenileri tarzında bir kanun-ı medeni tanzim ve neşr ettikleri sene, eski muahedelerin boyunduruğundan kurtulmağa muvaffak oldular..

Japonya, bu suretle gümrük hususunda hürriyet kazandıktan ve ecnebilerin Japon kavaninine¹⁸⁵ tabi olmasını temin etdikden sonra, dört sene geçmeden İngiltere ile ittifak muahadesi akdetdi, üç sene sonra Rusya'ya ilan-ı harb ederek Mukden ve Tsuşimamuzaferyetlerini kazandı..bu suretle, bütün manasıyla “ büyük devletler “ sırasına girdi.

Japonlar, şimdi artık daha büyük biremel takib ediyorlardı: Asya'da bir amil-i temeddün olmak, bilhassa Çinlileri uyandırmak, Asya'yı Avrupa'nın boyunduruğundan kurtarmak istiyorlar. Ve bu büyük emel uğrunda, şimdiye kadarki emellerinde olduğu kadar sebat¹⁸⁶ ve faaliyetle çalışıyorlar..

Japonya'yı islahat ve tanzimat devresinde gören Avrupalılar, Japonlar hakkında pek yanlış bir hüküm vermişlerdi: “ Japonlar maymun gibi mukalliddir, taklid hususunda büyük bir kabiliyete malikdir, fakat temsil ve ibda' istidadından mahrumdur “ demişler, ve gördükleri mukallidlikler ile çok istihzalar etmişlerdi. Japonya'da epeymüddet kalmışsiyasiyundan biri “Japonya, pek fena yapılmış bir tercümedir” demiş idi..

Bu hükümler, büsbütün haksız değil idi: Japonlar garb medeniyetini daha iyi anlamadan nakle başlamışlardı, onun için ibtidabi't-tabi yanlış ve fena bir tercüme yapmışlardı..fakat onlar, Avrupa medeniyetini hakiki bir suretde temsile azm etmişlerdi; onun için ilk tercümeden sonra atıl durmadılar, mütemadiyen onu tashih ve ikmal ile uğraşdılar. Ve nihayet mükemmel ve tatbiki bir tercüme vücuda getirdiler. Ve bu sayede bu gün, asr-ı hazırın bütün terakkiyatından hissedar, bütün manasıyla mütemeddin ve muasır bir millet haline geldiler..

Japon tarihinin hutut-u umumiyesi hakkında verdiğimiz bu izahat gösteriyorki, Japonların terakki için Avrupalılar ile Amerikalıları taklidetdiler; Avrupa ve Amerika'nın nazarı ve amel-i ulum ve maarifini, idari ve hukuku nizamatkavanini iktibas etdiler; bu taklid ve iktibas hususunda büyük bir faaliyet ve şedid bir fikir takib gösterdiler, bilhassa umrana ve irfana taalik eden iktibasat ve teceddüdat büyük bir ehemmiyet verdiler. Japonlar, otuz sene içinde bir “ karûn-i vüstâ milleti”

¹⁸⁴Güçlü

¹⁸⁵Kanunlar

¹⁸⁶ Yerinden kıvıldamama, kararından vazgeçmeme

halinden çıkarak tam bir “asr-ı hazır milleti” haline getiren bu hatt-ı hareket bizim için pek kıymetli bir ders-iibredir.

Bizde Japonlar gibi asırlarca müddet Avrupa medeniyetini bigane kaldık; bizde Japonlar gibi o medeniyeti “iktibas ve temsil ihtiyacı”nı takdir etmeğe ancak Avrupalılardan çok uzaklaştıktan sonra başladık...

Fi'l-vaka biz, Japnlar gibi Avrupa'dan uzak ve Avrupalılara kapalı bir memleketde yaşamıyorduk, bi'l-akis Avrupa'nın yanı başında bulunuyorduk; asırlardan beri Avrupalılarlaçarşıyor, asırlardan beri ticaret limanlarımızda birçok ecnebiler görüyorduk.. Bununla beraber o kadar yakınımızda hatta o kadar içimizde duran Avrupa ve Avrupalılar ile aramızda, sanki manevi bir sedd-i Çin veya okyanus-ı kebir var imiş gibi asırlarca müddet alim medeniyetde vukua gelen fikri, sanayi, siyasi ictimaiterakkıyat-ı inkılabatdan bihaber ve binasib olarak vakit geçirdik...

Biz bu manevi tecriden çıkmağa, Avrupa'nın terakkıyatından hisse almağa Japonlardan otuz sene evvel karar verdik: Mikadonun yeminli beyannamesinden otuz sene evvel tanzimat-ı Hayriye fermanını neşrettik.

Böyle olduğu halde el'an Japonlar gibi terakki edemedik, hala kendimizi alem-i medeniyete “muasır bir millet” olaraktanıtamadık... çünkü terakki ve teceddüd hususunda Avrupa medeniyeti iktibas ve temsil yolunda faaliyetle ve fikr-i takib ile hareket etmedik; ba-husus herşeyden ziyade siyasi ve idari işlerle meşgul olarak umran ve irfanı ihmal etdik... Tabî-i müdavisi ve usul-u tedavisi sık sık değıştiren, fazla olarak buhran ve nevbet gelmedilçe hiçbir tedbir ve tedaviye ihtimam etmeyen bir hasta hibi hareket etdik... halbuki Avrupa ile maddeten çok temas ve ihtilat ettiğimiz için bu ‘adm-ı sebat ve faaliyetdan çok zarar gördük; medeniyet silleri arasında yürümeğe veya yüzmeğe çalışan bir insana değıl, bu silabeler içinde hareketsiz durmak isterken akıntıların keyfine tebaensürüklenüb giden bir kazazedeye benzedik; kendi ihtiyarımızla asrın icabatına uymak istemediğimiz için vekayi'incebr ve tazyiki altında tahavvülata uğradık.. onun için bi't-tabi, eskisi gibi kalamadık, fakat çok terakkide edemedik...

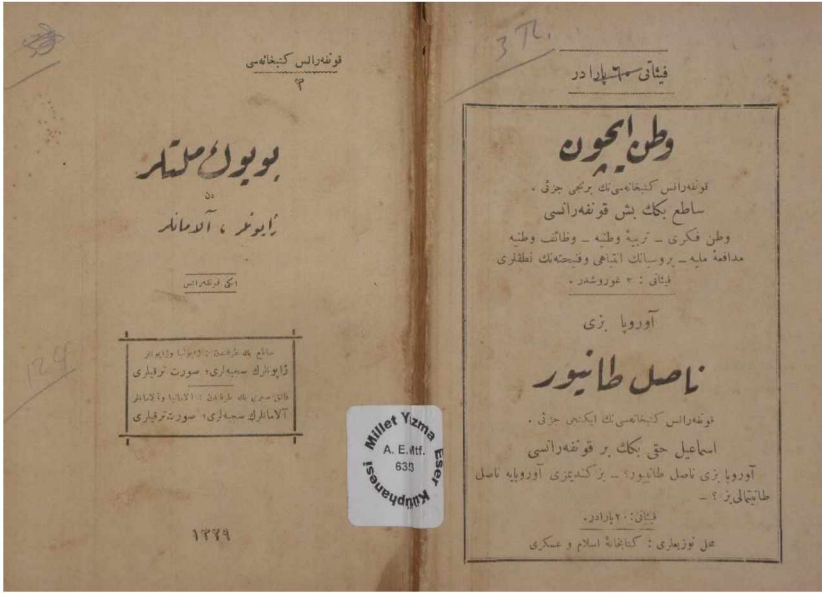
Şimdiden sonra “hakikaten terakki” için, nasıl bir hatt-ı hareket takibetmeliğiz lazım olduğunu, bize “Japon terakkiyatı tarihi” büyük bir vuzuh ile gösteriyor: Avrupa medeniyetini iktibas ve temsile çalışmak, umran ve irfanamüteallik icraat ve ıslahata büyük bir ehemmiyet vermek, ve bu hususlarda fikir takib ve faaliyet göstermek...

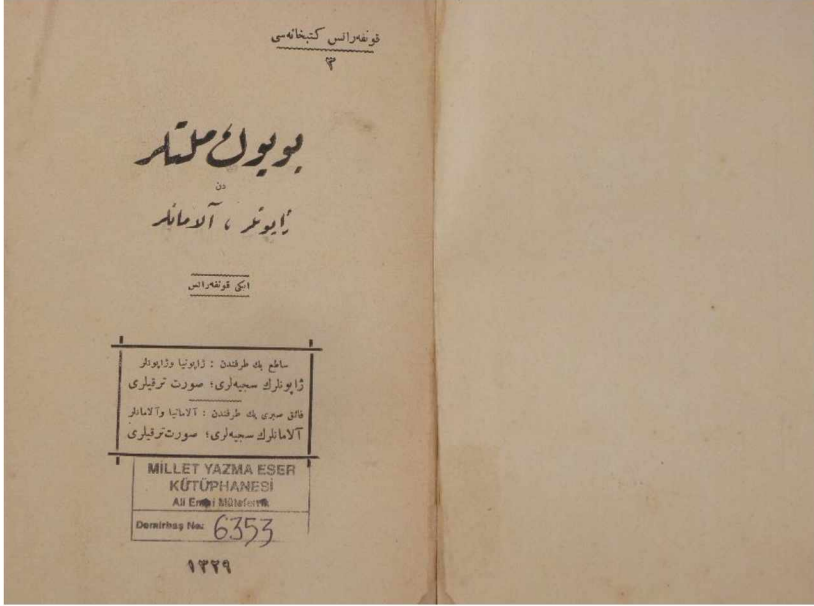
“Japon terakkiyattarihi”nin bize vereceğı kanaatlarinen ehemmiyetlisi işte bu olmalıdır.

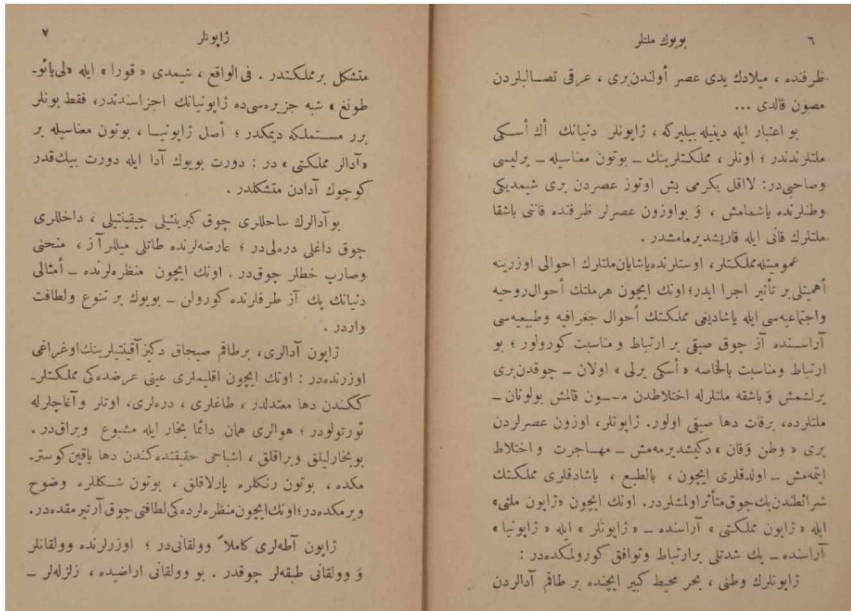
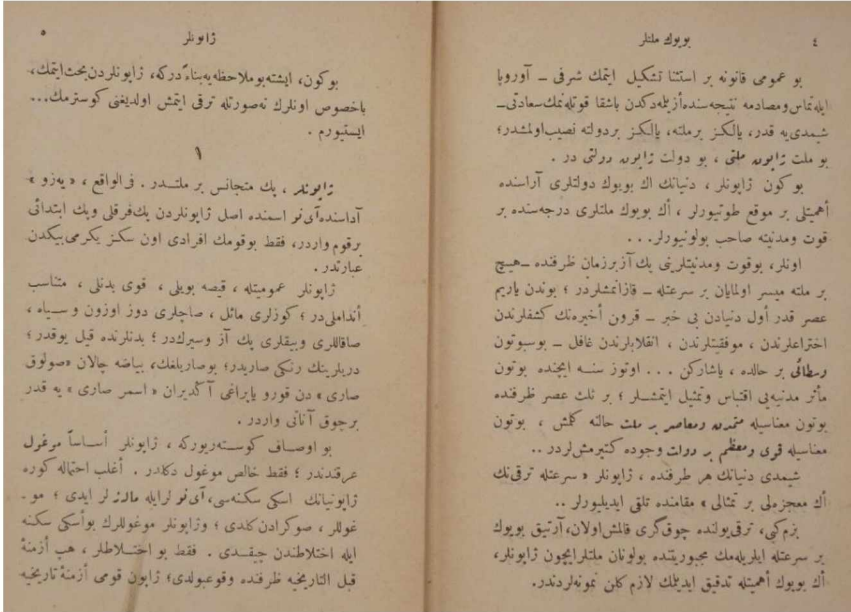
Bu tarih, bize bundan başka, pek ehemmiyetli bir kanaat daha vermeli: bir milletin terakki hususunda ne kadar geri kalmış olursa olsun, kafi derecede bir faaliyet gösterebilirse, gaib ettiği zamanı telafi edebileceğine iman etdirilmelidir. Bu tarihin hutut-ı umumiyesine dikkat etdikden sonra artık şübhe bile etmemeliyiz ki: terakki ve temeddün hususunda gaib ettiğimiz vakit, ne kadar çok ve kıymetli olursa olsun, gayr-ı kabil telafi değıldir... bunun için bize lazım olan şey: çalışmaktan ibarettir.

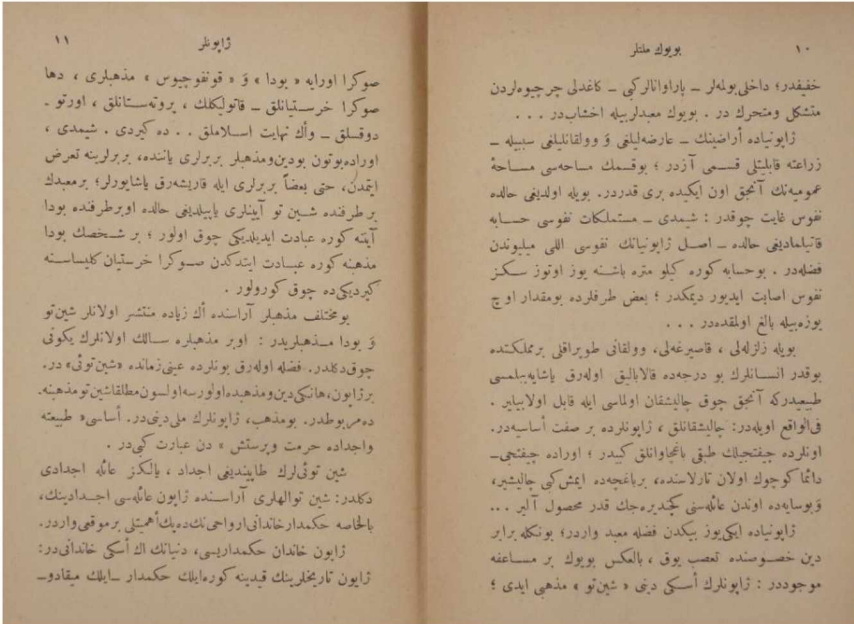
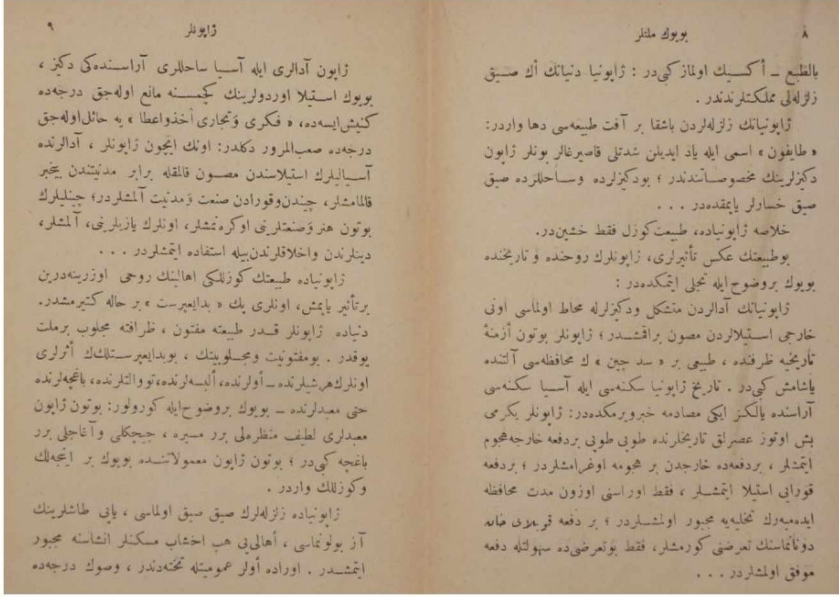
Çalışmak; azim ile faaliyetle çalışmak; maddeten manen, yorulmadan ümid kesmeden, çalışmak. işte hayat-ı necatımızın¹⁸⁷yegane çaresi...

Orijinal Metin

۱۲ بویوک ملئر

« یاماتو » در ؛ اونک سلطتی میلاددن یدی عصر اوله تصادف ایدر . او وقتدن بری ، ژاپونیهاده هب اونک احتضادی حکم سومشدر . شیمدیکه میقادو ، بوخالدانک یوز یکرمی دزدنجی پادشاهی در .

ژاپونلرک اعتقادینه کوره بوتون بو حکمدارلر کونش الهسک - آمانه رازونک - نسلدنر ؛ اولک ایچون مقدسدر . اونلر خلقه هیچ کورونمز ، خلق ایله هیچ تاس ایجز ، دونی سرای نظری و باش قوماندان مقامده اولان « شوگون » لر واسطهسبه اداره ایدردی . اون ایکنجی عصر میلادیده شوغونلق مقامی اونی بر مقام حاله کلدی ؛ پدردن اولاده انتقال ایتمک باشلادی . . بو سببه شوغونلرک نفوذی کیندیکه تزیاید ایدتی . نهایت اون یدنجی عصر میلادیده بوسوتون « مطلق » اولدی . آزیق حکومت کاملاً شوغونلرک آئنده ایدی . اونلر - ظاهرآ مقبوندک نامنه - هر ایسته دکاری بایبورلر ، فعلاً تام بر حکمدارکی اجرای سلطنت ایدورلردی .

آوردوپایلر ایله ژاپونلر آراننده سیاسی مناسبات باشلادینی وقت ، - بوئدن یازیم عصر قدر اول - ژاپونیهاده ، حکومت ایسته بویه بر شوغونلرک آئنده بولونور ، اونک اوستنده اولان میقادو ایسه یالکنز لفظی ومعنوی بر سلطنت سوربور ایدی . .

بو فعل حکمدار ایله معنوی حکمدارلرک هر بریسی باشقا باشقا بر یاغئنده اوطوربور ایدی .

۱۴ بویوک ملئر

هارا کیری یایه جق اولان آدم ، بره دیز چوکلرک اوطورور ، آنتاریسی بوقاریه قالدیره قارنی آچار ، خنجیری آلیه آلهوق قارشه صابار ایدی . بو سورنله دهشیلن قارندن باغیر ساقلری دیشاری به چیدنی صیراده ، آرقاننده آقده طوران بر دوستی بوئینه بر قلیج ایدر بره دک نولومنی قولابلاشدیردی . فقط باشقارلرک بو اولدکی معاونتلی بیله رد ایدن ، باغیر ساقلری آلیریه چکوب چقارندن سوکرا بویوک بر متانشله ایرگیلمه دن ، ایکله مهن . . نولومه انتظار ایدن - سامورایلرده کورولور ایدی . .

ژاپونلر ، آوردوپایلرله تاس ایتدکاری وقت ، ایسته بوخالده ایدیلر ؛ مدینجه تمامآ چیلیر کی ایدیلر ، فقط اخلاقه و حیات اجتماعیه اولنلردن فرقل ایدیلر . بوتون ژاپونلرده چالیشقانلق ، طبیعت و محاسنه مفتویت ، دین خصوصنده مساعفه کارلنی ، خاندان حکمداری به حرمت . . و اوارایدی . بالخاصه سامورای لرده بولردن باشقه ، بویوک بر مردلک و جسورلق ده موجود ایدی ؛ حیاتی استحقار ایتمک ، نولومدن قورقماق اونلرجه بر طبیعت نایه کی ایدی . .

۴

ژاپونلرک آوردوپایلرله ایلمک تاسلری اون آلتنجی عصر میلادینک اوزنه لرندنه وقوعه کلدی ؛ ژاپونیه اولک اول آقاق باسان

۱۳ ژاپونلر

او وقت ژاپونیهاده بر تورع دره بیکلک وعسکری زادکانلق وار ایدی ؛ ممأ میقادویه و فعلاً شوغونه تابع اولهوق - ذطامت اخصایی مقامنده - اوجوز قدر بک موجود ایدی ، بونلره - « دای یو » دینیلر ایدی ؛ بونلردن هر برینک میمنتدهده - ساهی مقامنده - بر طاق عسکرلر وار ایدی ، بونلردهده « سامورای » اسمی و بریلر ایدی . دای یو لر ایله سامورای لر بر صنف ممتاز تشکیل ایدر ، وهب خلقت کرامت مسایعی ایله یاشازلردی . . .

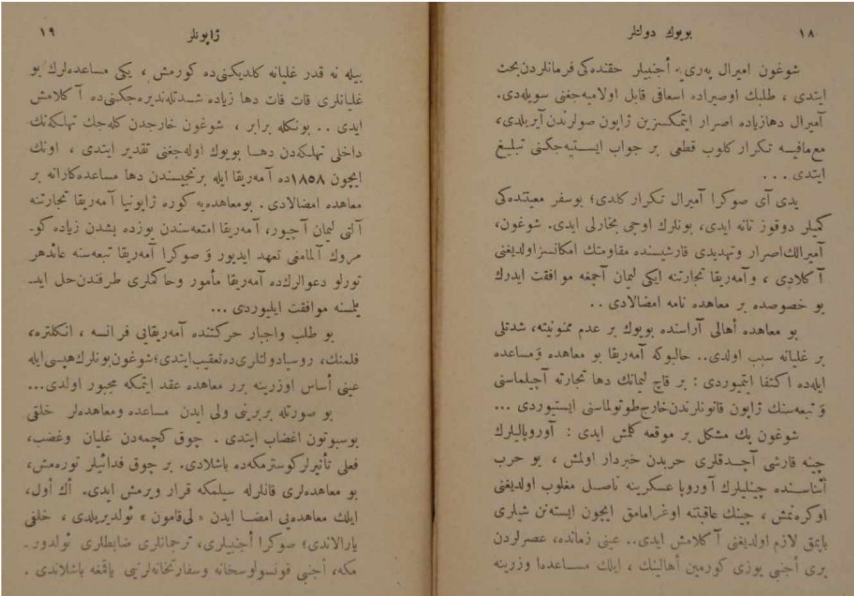
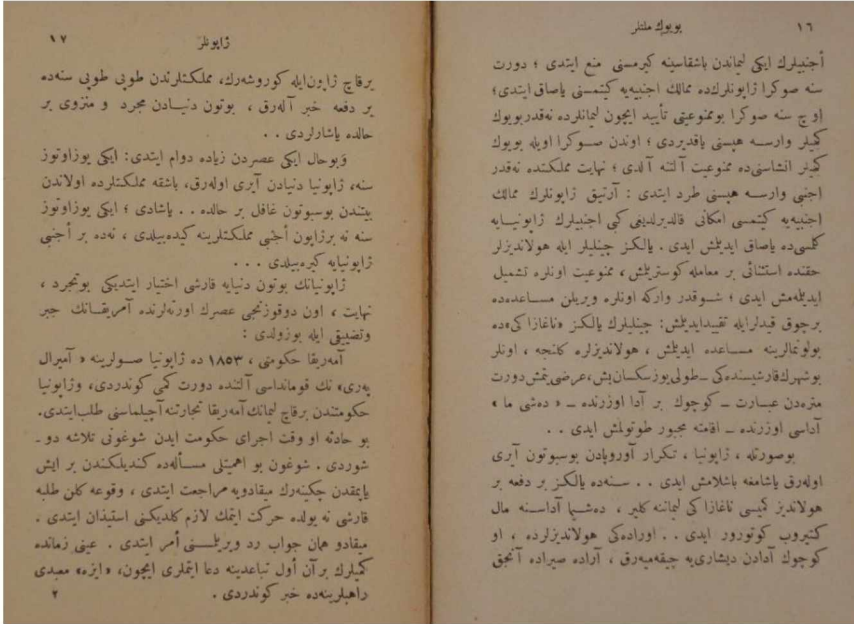
سامورای چوجوقلری سلاحشورله مردلک آلیشدیریلر ؛ نولوم واتحار منظرملری قارنشدنه بولوندوروله بولوندوروله نولومدن هیچ قورقماز بر حاله کتیریلر ایدی . سامورایلر ناموس لکلرکی تزیایلمک ایچون آتخاری وظیفه صابارلردی ؛ بر جانیته محکوم اولدقلری وقتده آخانداس کی اعدام ایدیلر ، رسماً آتخاره دعوت اولونورلردی . هر سامورای اوزون بر قلیج ایله قیسه بر خنجیر طاشیردی ؛ قلیجی عیاره ده خنجیری - ایجاب ایتدیک وقت - آتخارده قولاییردی . سامورایلرک آتخاری بویوک بر صوغوق قایلبلنه - فوق العاده بر استحقار حیاته - احتاج کوسته لچک بر طرزده : « قارین ده شمشک » سوونلر ایله ، وقوعه کبیر ایدی . « هارا کیری » اسمی و بریلن بو آتخارک ثابت ، معین ، مفصل آداب و اصولی وار ایدی .

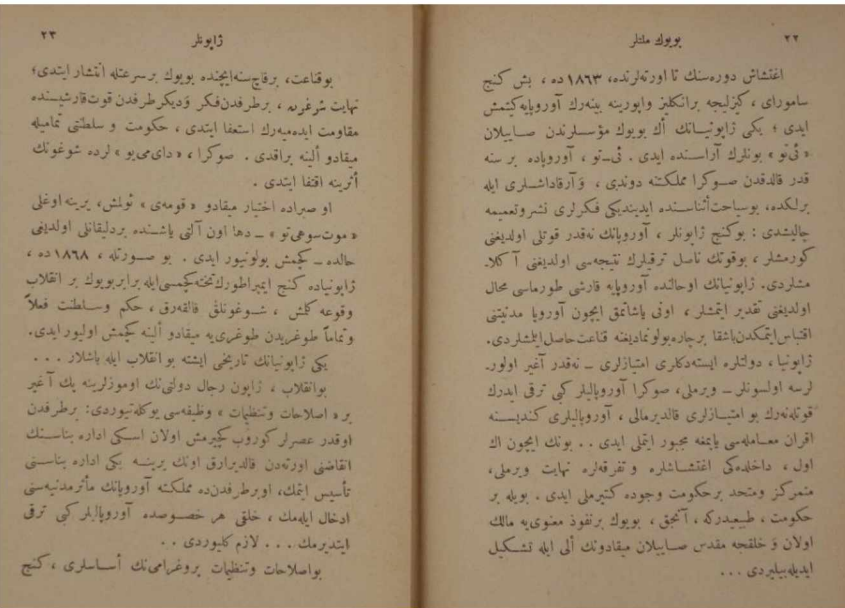
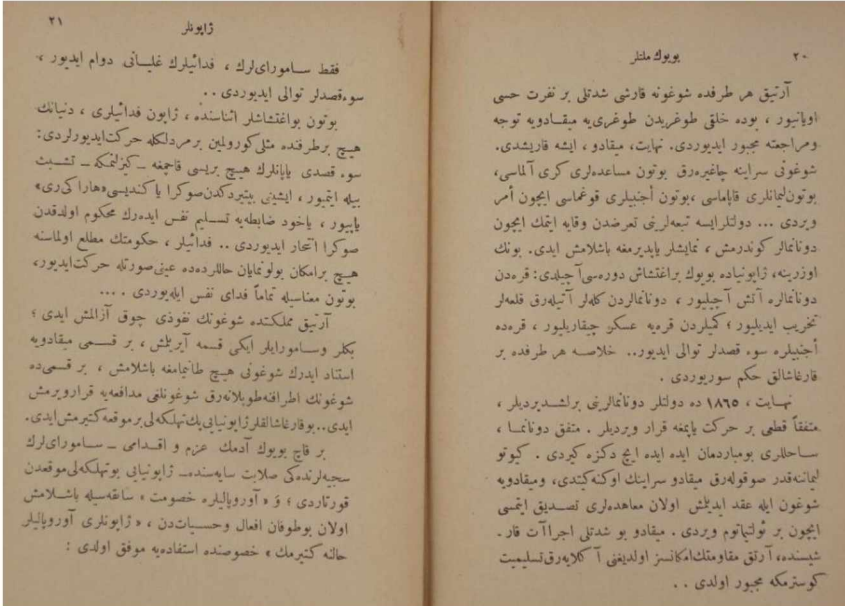
۱۵ ژاپونلر

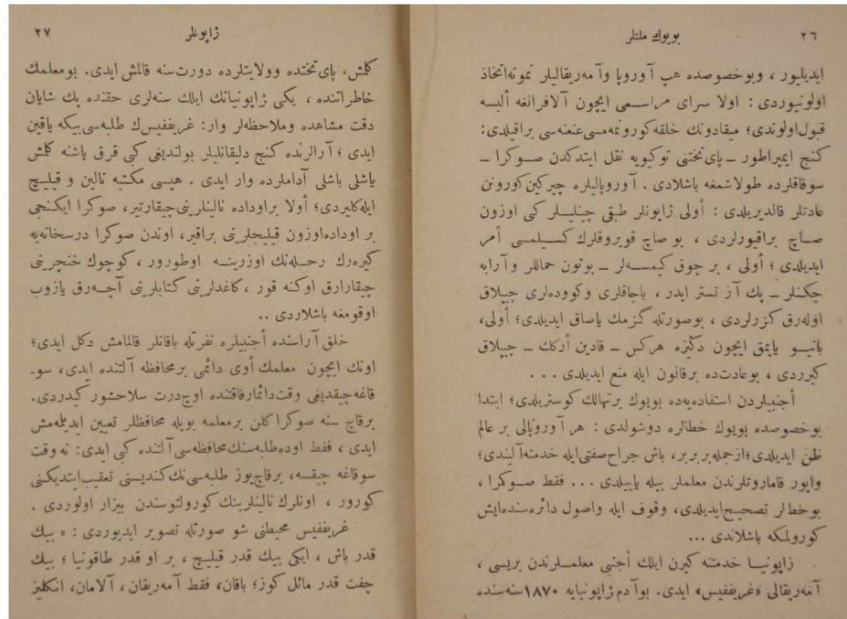
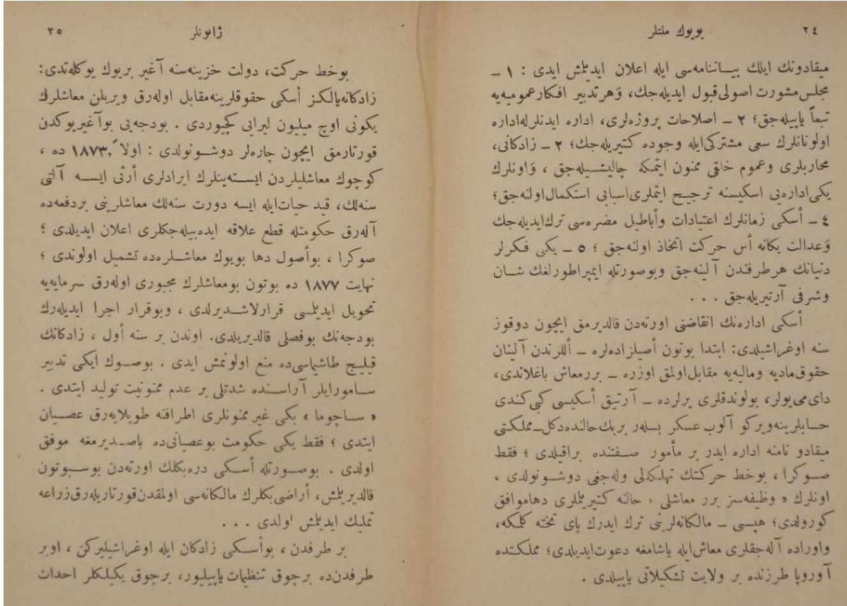
آوردوپالی ، بوته کیز سیاحلرلرند « فونان - من ده زین تو » در . بوسیاچ ، ۱۵۴۳ تاریخنده ، بر چین قاییقی ایله ژاپونیا ساحله چیقش ، مملکتده ونجه کشفدن علمی خبردار ایتمک چالیشمش ایدی . اونک ژاپونیا حقتده کی تصویرلری ابتدا یالان ظن ایدیلش ایدی ؛ اوکا یالانجی مناسنده اولان « من ده ز » لقبی و بریشی ده بوندن ایلری گلش ایدی . مع ماقبه چوق کیمه دن بونکی مملکتک خیالی اولمادینی آکلشیلدی ؛ ژاپونیه طاقیم طاقیم سیاحلر ، مسیونرلر ، تجارلر کیمک باشلادی . .

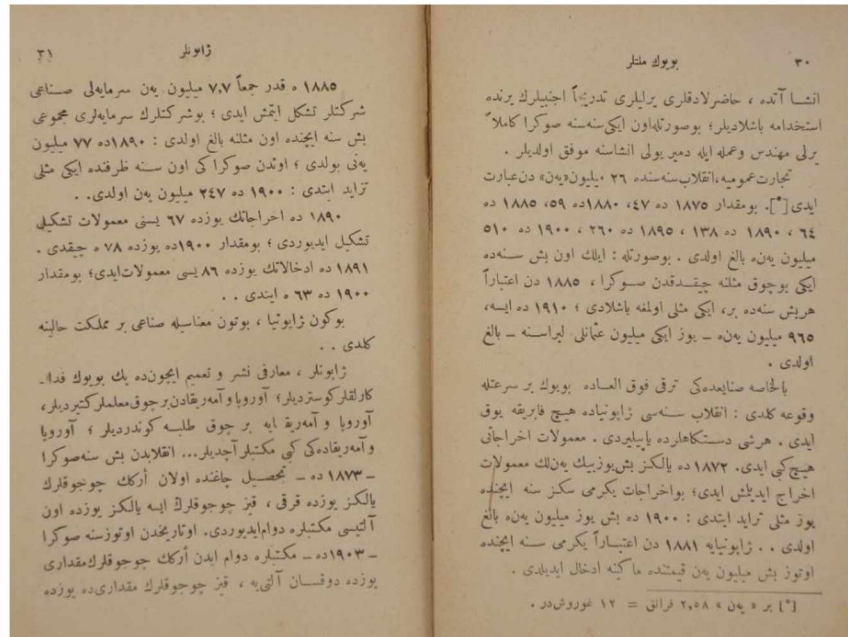
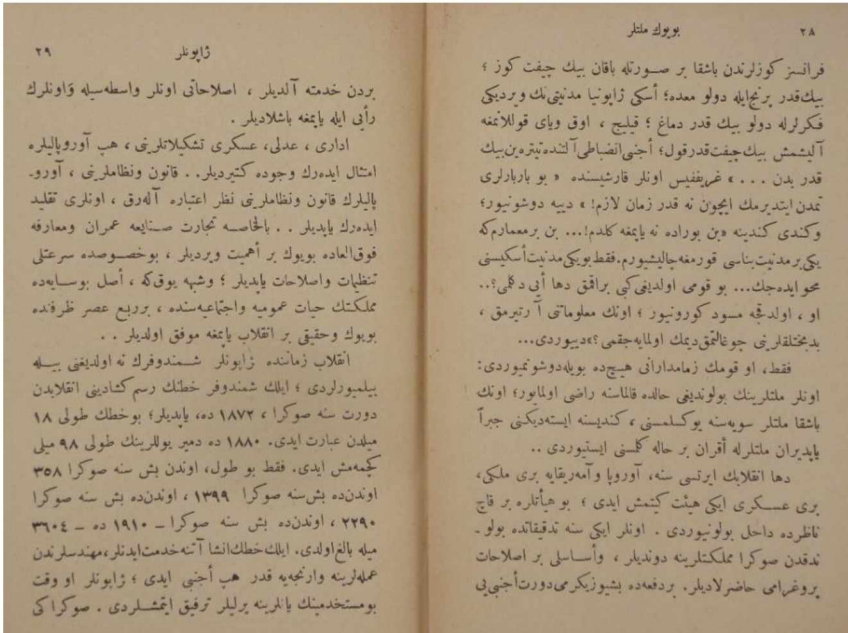
بویوک تاسلر ژاپونیه توفک و قاتولیکلک کیرمسنه سبب اولدی ؛ ژاپونیهاده توفکلرک استعمال و اعمالی سرعتله تقم ایتدی ؛ قاتولیکلکده آییجه سرعتله پایلمنه باشلادی ؛ اوتوز سنه ایچنده بوز الی بیسک ژاپون قاتولیکلکی قبول ایتش ، و ژاپون طورایی اوزنده ایکی یوز کلیسا انشا ایدلش ایدی . بویوک تاسیلر ، ژاپونلره سیاحت و تجارت مرقادده وردی ؛ آزیق ژاپونلرده بویوک کبیر یاپیور ، سیاحت و تجارت ایدییور ، حتی آوردوپایه قدر بیله کیدبوردی . .

حکومت ، بوخالره قارنی ابتدا لاقنده قالدی ؛ فقط ، سوکرا ، خارج ایله مناسباتک چوئالیقی کورونجه مملکتک استیلایه اوغراماسندنن قورقدی ؛ آوردوپایلر ایله مناسباتی تحدید ایچون تدبیرلر اتخاذ ایتمک باشلادی ؛ ۱۶۱۷ سنه سنده

۳۳ ژاپونلر

ایندیلر، اوروپالیرله اُمیت القا ایتمک ایچون تنظیمه بویوک بر اهمیت ووردیلر. بو خصوصیلرده فوق‌العاده قوی بر فکر تعقیب کوسرتیلر. نهایت ۱۸۹۸ده، آوروپا قاتون مدنیتری طرزنده بر قاتون مدنی تنظیم ونشر ایندیگری سنه، آسکی معاهده لرك بویوندوغندن قورتولمه موقیق اولدیلر...

ژاپونیا، بویوسورته کومرولک خصوصنده حریت قازاندقن و اُنجنیرلک ژاپون قوانینه تابع اولماسی تا مین ایندیکن سوکرا، دورت سنه کیبه، کنکترنمایله براتفاق معاهدسی عقدایتدی؛ اوچ سنه سوکرا روسیابه اعلان حرب ایدرک موقیدن و جوشینا مظنیرتیلری قازاندی. بویوسورته، بویون مناسیله، بویوک دولتلر « صیانت کیردی ..

ژاپونلر، شیمدی آزیق دها بویوک بر اُمیل تعقیب ایدیلر: آسیاده بر عامل تمدن اولیق، بالخاصه چینیلری اولاندیرمق، آسیایی آوروپالیک بویوندوغندن قورنارمق ایستیلر. بویو بویوک اُمیل اوغورنده، شیمدی به قدرکی اُمیلرندما اولدی قدر نیا و قوالیتله جالیشیلورلر.

ژاپونیا، اصلاحات و تنظیمات دورسند کورن آوروپالیر، ژاپونلر حقتده بک یا کیش بر حکم ویرمشاردی: « ژاپونلر مایون کی مقلدده، تقلید خصوصنده بویوک رقابلیته مالکدره قسطئیل و ابداع استمدادنن محرومدره دیشلر، و کوردرکی

۳۴ بویوک ملتر

سکسان یدی به چقدی. ۱۹۰۶ سنه میلادیه سنده تحصیل چاغنده کی اُرکک جوجوقلرک، بوزده دو قسان سکزی قیز جوجوقلرک، بوزده دو قسان اوچی مکشبه کیدیلوردی؛ مکشبه کی جوجوقلرک کونئی آتی بوجوق ملیونه بالغ اولوز، اعدادیلرده کی کچبرک مقدری ده بوز بیکی، مسلکی مکشیلر مداوملرینک بکونف ایکی بوز الی بیکی کچوردی؛ قیزله مخصوص مکاب عالیته طلبانی ده بکری یدی بیکی بویوردی ..

ژاپونیا علمی و اقتصادی ترقیاته ویردیکی بویوک اهمیت سایسند، اوردو و ژاپونیا خصوصنده فوق‌العاده متین و سریع برترقی مظهر اولدی: « خدمت عسکره » اسولی انقلابدن سوکرا تأسیس ایندیکی، بردوناما وجوده کتیرمکده انقلابدن سوکرا باشلادیقی حالده، بکری یدی سنه سوکرا چینه غلبه چالاجیق، اولدن دو قوز اون سنه سوکرا ده روسیایی مغلوب ایدمک درجه ده قوتلندی. ..

ژاپونلرک، انقلابدن سوکرا اُنک ثابت هدف و اُمیلرندن بری: آوروپالیرله جیورا عقدا بیلش اولان معاهده نامه لرك قیدلندن قورتولق، کندیلری آوروپالیرله اَمهرقایلرماقران اوله رق طایبق ایدی. اولنر بونک ایچون تمام اوتوز سنه اوغراشمه جیور اولدیلر. دولتلرک بو معاهدلری قالدیرمه نکی شرطله نوقت موافقت ایدمک لری اکلانمه جالیشدیلر، آوروپا افکار عمومیسی قازانق ایچون برچوق اُمکلر صرف

۳۵ ژاپونلر

و عرفانه تعلق ایدن اقتباسات و تجدیداته بویوک بر اهمیت ویردیلر. ژاپونلری، اوتوز سنه ایچنده بر « قرون وسطا ملتی » جالیدن چیقارارق نام بر « عصر حاضر ملتی » حالینه کتیرن بو خط حرکت، بزم ایچون بک قیمتی بر درس عبرت در ..

بُزده - ژاپونلر کی - عصر لرجه مدت آوروپا مدنیته بیگانه قالدق، بُزده - ژاپونلر کی - او مدنیته واقفاس و تمیل احتیاجی - نی تقدیر ایتمکه احتیاج آوروپالیردن چوق اوزاقلا شددقن سوکرا باشلادق ..

فی الواقع بُز، - ژاپونلر کی - آوروپادن اوزاق و آ وروپا لیرله فالی بر نملکنده باشامایوردق، بالعمس آوروپالیک فانی باشنده بولویوشوردق؛ عصرلردن بری آوروپالیرله چاریشیلور، عصرلردن بری تجارت چانلار بُزده برچوق اُنجنیلر کوریلوردق. بونکله برابر او قدر یاقینیزده حتی او قدر ایچیمزده طوران آوروپا و آوروپالیر ایله آرامزده، سانکه منوی بر سد چین ویا اوقیانوس کیر و ایش ایش کی - عصر لرجه مدت، عالم مدنیته وقوعه کلن فکری، سنایی، سیاسی اجنایی ترقیات انقلابانن فی خبر و نیصیب اوله رق وقت کچیردک ..

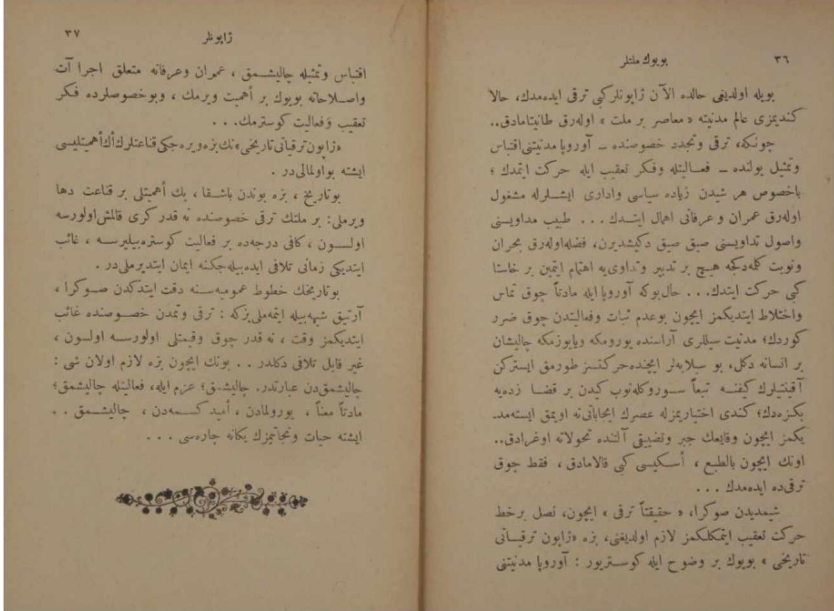
بُز بویوسورته مجرددن چیغمه، آوروپالیک ترقیاتندن حصه آلمغه ژاپونلر اوتوز سنه اول قرار بوردک: میقادونک بیمنل بیانتنامه سندن اوتوز سنه اول تنظیمات خبر به فرماتی نشر ایندک.

۳۴ بویوک ملتر

مقلدکلر ایله چوق استیزالر ایتمشاردی. ژاپونیا ده اُنی مدت قائلش سایسیندن بری ژاپونیا، بک قانی بیلش برترجمه دره دیش ایدی ..

بویوسورته، بویوسورته دکل ایدی: ژاپونلر غرب مدنیته دها اُن اکلانمانن قله باشلامشاردی، اولک ایچون ابتدا بالطبع یا کیش وقا برترجمه اینتلردی. فقط اولنر، آوروپا مدنیته حقیقی برسورنده تمیله عزم اینتلردی؛ اولک ایچون ایلمک ترجمه دن سوکرا اناطل طورمدایلر، نهایتاً اونی تصحیح و اکال ایله اوغراشدیلر، و نهایت مکمل و تطبیق بر ترجمه وجوده کتیردیلر. و بو سایه ده بویوک، عصر حاضرک بویون ترقیاتندن حصه دار، بویون مناسیله شمدن و معاصر بر ملت حالیه کندیلر ..

ژاپون تاریخی بک خطوط عمومیسی حقتده ویردیکن بو ایضاحات کوسرتیلور، ژاپونلرک ترقی ایچون تعقیب ایندیکی « خط حرکت » نیات آچیق و دوزدر: ژاپونلر ترقی ایچون آوروپالیرله اَمهرقایلری تقلید ایندیلر؛ آوروپا و اَمهرقایلرک نظری و عملی علوم و معارفی، اداری و حقوقی نظامات و قول تینی اقتباس ایندیلر، بو تقلید واقفاس خصوصنده بویوک بر فالیته و شیدیه بر فکر تعقیب کوسرتیلر، بالخاصه عمران

Sayı / Number : 7	Yaz / Summer 2023
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1- Yayınlanması istenen makalenin Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.

2. Yayınlanması için gönderilen makaleler ilk önce ön değerlendirmeden geçirilir. Daha sonra intihal taraması yapılarak dergide yayımlanması noktasında uygun olup olmadığı kontrol edilir.¹ Daha sonra makale Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.

3. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verir. Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayımlamama hakkını saklı tutar.

4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.

5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.

6. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayımlanması onaylanan makaleler yayımlanmak üzere sıraya alınır.

7. Yazar, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

YAZIM KURALLARI

Yayın Dili: Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, ve Rusça yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

¹ İntihal süreci hakkında bilgi almak için www.ankaradergisi06.com sitemizdeki "İntihal Raporu" sayfasına bakınız

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır. Başlık 11 Punto , Aralık önce 20 nk, sonra 12 nk olmalıdır. Sağ ve sol 1cm içeride yazılmalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, 11 punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (küçük) ve soyadı (büyük), başlığın altında ortalanmış olarak 11 puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme, e-posta adresleri ve ORCID ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Örnek:

**İKİ KOMŞU'NUN İLK İTTİFAKI 1915-1918
(OSMANLI DEVLETİ-BULGARİSTAN)***

Ökkeş NARİNÇ **

Öz: Birinci Dünya Savaşının yaklaştığı süreçte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşa girmeyi düşünmeyip, tarafsız kalma politikası takip etmekteydi. Zaten tarafların birbirlerine savaş ilan ettiği dönemde de (Temmuz-Ağustos 1914) her iki ülke tarafsız kaldıklarını dünya kamuoyuna ilan etmişti. Fakat savaşın başlaması ile aralarındaki pozitif diplomatik iletişimin de etkisi ve devlet erkani içerisinde gerek askeri alanda gerekse de diplomasi alanında görev yapan üst

342

* Bu Makale 24.10.2018-26.10.2018 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen "Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları, Uluslar arası Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9486-8956.

** Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onarinc@nku.edu.tr

düzyer görevlilerin de katkısı ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sürecini hızlandırmıştır (2 Ağustos 1914 gizli anlaşma). Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın manifestosu ile de savaşa resmen katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan.

THE FIRST ALLIANCE OF TWO NEIGHBOURS 1915-1918 (OTTOMAN STATE-BULGARIA)

Abstract: In the process of the First World War, Bulgaria and the Ottoman State did not consider entering the war, but followed the policy of neutrality. Already in the period when the parties declared war on each other (July-August 1914), both countries declared to the world public that they were neutral. However, when the battle began, Germany accelerated Ottoman State's entry into the war with the effect of positive diplomatic communication among them and the contribution of senior officials working in the field of military affairs as well as diplomacy with in the state enterprise. (August 2, 1914 secret agreement) The Ottoman State officially participated in the war with the manifesto of Sultan Mehmed Reşad on 11 November 1914. Bulgaria extended the process of neutrality until 6 September 1915 in order to provide the best conditions.

Key words: First World War, Ottoman State, Bulgaria.

Genişletilmiş İngilizce zet: Genişletilmiş İngilizce zet 750-1000 kelime arasında olmalıdır. İngilizce metin yazı tipi **Times New Roman**, **11 punto**, önce ve sonra **3 nk** boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi olmadan, tüm kenarlar 2,5 cm olmalı ve "**Extended Abstract:** İngilizce Metin" Şeklinde hazırlanmalıdır.

Extended Abstract içerik itibarıyla çalışmanın (makalenin) "**Sonuç**" kısmı ağırlıklı olmak üzere 750-1000 kelime arasında bilgiler içermelidir. "**z**"-"**Abstract**" kısmında makale hakkında genel bilgiler verilmeli,"**Extended Abstract**" kısmında ise yapılan çalışma üzerinde yazar tarafından elde edilen bulgular 750-1000 kelime arasında sunulmalıdır. Bu kısım çalışmanın uluslararası tanınırlığını artırarak makalenin etki faktörünü daha üst seviyelere çıkarması bakımından önemlidir

Örnek

Extended Abstract: Orders that are given to Turkish soldier send to front line and to squadron leader and above degree people are categorized three groups. These are Chivalry Order, Saint Aleksander Order and distinguished Military Service Community Order. These orders are categorized grades in itself according to level of rank and duty was discharged. These are classified as follows.

Military Order “For Bravery”

Big cross

First Class Brilliant

First Class Matte

Second Grade

Third Grade

Third Grade First Class

Third Grade Second Class

Fourth Grade First Class

Fourth Grade Second Class

Royal Order of Saint Aleksander

Necklace

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

National Order of Civil Merit

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Officer Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

Even if orders that are given by Bulgarian Charism are classified as six different types, in this study, it is tacked three types of orders.

Orders given to Turkish soldiers are as the following.

First Grade Brilliant Military Order "For Bravery": Ottoman Sultan Mehmed Reşad V

First Grade Matte Military Order "For Bravery": Deputy of Chief Commander Enver Pasha

Second Grade Military Order "For Bravery": 1 Marshall, 1 Admiral, 4 Lieutenant Generals, 1 Major General

Third Grade Second Class Military Order "For Bravery": 1 Staff Colonel

Fourth Grade Second Class Military Order "For Bravery": 11 Sultan's Sons, 2 Lieutenant Colonels, 4 Squadron Leaders

Royal Order Saint Aleksander Big Cross: Marshall Liman von Sanders
Second Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 4 Major Generals, 1 Staff Colonel and 1 Squadron Leader

Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 2 Admirals, 26 Lieutenant Generals, 1 Major General, 1 Brigadier General

Second Grade National Order of Civil Merit: 1 Lieutenant Colonel, 7 Colonels

Third Grade National Order of Civil Merit: 5 Lieutenant Colonels, 24 Squadron Leaders

Forementioned sum of people are 116. These are 42 Squadron Leaders, 34 Lieutenant Colonels, 11 Colonels, 1 Brigadier Leader, 6 Major Generals, 7 Lieutenant Generals, 11 Son of Sultan with different rank 2 Marshalls, 1 Deputy of Chief Commander, 1 Full General, 1 Sultan. These data show that squadron, above degree military officers and Ottoman statesmen.

1138 orders given to Turkish military officers and Ottoman statesmen constitute of highest rank of symbols. In these orders there are also Germany military officer contacting to relationship Turk-Bulgaria. Looking at the dates of the orders, it is understood that they were generally after military operations against Romania. Issued on orders are on 21 February 1915, 03 December 1916, 17 April 1917, 19 May 1917, 21 September 1917, 16 October 1917, 07 December 1917, 10 February 1918.

Orders are granted as an indicator of concrete pleasure with reference to support of Turkish soldiers. Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber was granted to Lieutenant Colonel Mustafa Kemal Bey on 21.02.1915. This order was granted in consequence of military attache that he carried out in Sofia and his good relationships.

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları 17 / 24 cm olan sayfa üzerinde Times New Roman 11 punto ile tek satır aralıklı ve üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm kenar boşlukları ve 30 sayfayı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. **Ana metin**, özet bölümünün hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynaçça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)- a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu 11 pt, ortalanmış, kalın

Kağıt Boyutu 17 x 24 cm

Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm

Alt Kenar Boşluk 2,5 cm

Sol Kenar Boşluk 2,5 cm

Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm

İlk satır girinti 0 cm

Yazı Tipi Times New Roman

Yazı Tipi Stili Normal

Normal Metin Boyutu 11 pt
Paragraf Aralığı 3 nk
Satır Aralığı Tek
Dipnot Metni Boyutu 9 pt
Alıntı Metni Boyutu 10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili Normal
Öz Kenar Boşlukları Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu 10 pt
Öz Başlığı 10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap: Halil İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İncalcık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

İncalcık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır. Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı;

transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır.

Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir.

Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn... Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir.

Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır.

Ör. Aptülhak Hamit (-) → Abdülhak Hâmid (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip - i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır.

Ör. müdür-ü umûmî (-); hüsn-ü muâmele (-); umûr-u mâliye (-) → umûr-ı mâliye (+) ... “Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitleştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” (-). “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” (+) Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır.

Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin -e hâli geldiğinde masdar-ı ca'lılarla karışmaması için "î" şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'lılarda kullanılmamalıdır:

Ör. "Âmâl-i millîye uygun olarak ..." (Burada millî kelimesinin sonundaki -ye, ismin -i hâlini gösterir). "Âmâl-i milliyeye uygun olarak ..." ("Âmâl-i Millîyeye" imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. "(...) nâm-ı âfleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu." (-) "(...) nâm-ı âfleri "Nizâm-ı Cedîd" tesmiye olundu." (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. "Tameşvarî (Hadîkatü'ş-Şu'arâ) / "Hadîkatü'ş-Şu'arâ" nâm eser-i bîhemtâsında (...)" (-). "TameşvarîHadîkatü'ş-Şu'arânâm eser-i bîhemtâsında (...)" (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük - küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. "Şeyhülislâm'inüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi." (-) "Şeyhülislâm'inüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi." (+) Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. Rasûl (-) → Resûl; a'yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdetâ birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+);

Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisâni (+);

Rebû'l-evvel → Rebûlevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir;

Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sertsessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac (-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde: Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.²

*Sürelî yayınlara dair tarih ve sayı bilgisi çalışmamızın dipnot kısmında verildiğinden, burada ayrıca gösterilmemiştir.

² Yayın ilkeleri Belleten Dergisi örneğinden hazırlanmıştır

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES